ГОРОДЕНЩИНА

ІСТОРИЧНО-
МЕМУАРНИЙ
ЗБІРНИК

ГОРОДЕНЩИНА

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВ

Т. XXXIII

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SHEVCHENKO SOCIÉTÉ DES SCIENCES
SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN

UKRAINIAN ARCHIVE
VOL. XXXIII

HORODENSHCHYNA

A COLLECTION OF HISTORICAL DATA AND MEMOIRS

Edited by

M. H. Marunchak

Editorial Board:

O. Kopach, I. Bodnarchuk, D. Hewko, M. Hnatchuk, W. Huculak

Cover by Bohdan Wasylyshyn

NEW YORK — TORONTO — WINNIPEG
1978

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SHEVCHENKO SOCIÉTÉ DES SCIENCES
SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВ
Т. XXXIII

ГОРОДЕНЩИНА

ІСТОРИЧНО-МЕМУАРНИЙ ЗБІРНИК

Зредаґував
Михайло Г. Марунчак

Члени Редакційної Колеґії:
О. Копач, І. Боднарчук, Д. Гевко, М. Гнатчук.
В. Гуцуляк

Обгортка: Богдан Василишин

НЮ ЙОРК — ТОРОНТО — ВІННІПЕҐ
1978

КОМІТЕТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДІВ і ПУБЛІКАЦІЙ

Редактор — *проф. д-р Василь Лев*

Поручили до друку: *проф. д-р Василь Лев*
Іван Дурбак

Редакція Збірника залишає місцеві особливості авторової мови — назви місцевостей, рільничого знаряддя, побуту, звичаїв та обичаїв, а навіть подекуди і стиль його мови.

LC. Catalog Card No. 78—066396

Вступне слово

Наша праця почалася в часі З'їзду Городенщини в Торонті в 1960 р. Около дві сотні городенського земляцтва постановили тоді однодушно видати книгу-альманах, в якій була б насвітлена історія Городенської землі, а зокрема історія в добі її національного відродження. Для здійснення цього задуму обрано на згаданому з'їзді редакційну колегію, до якої увійшли: Інсп. Іван Василишин — голова, д-р Василь Гуцуляк, д-р Олександра Яворська-Копач і д-р Михайло Марунчак — члени.

*„Зайвим було б доказувати потребу такого видання, — писав 18 років тому перший голова редакційної колегії цього збірника. — Впродовж свого історичного буття добився український нарід неабияких осягів в ділянці освіти, культури, науки, мистецтва. Але в наслідок безустанних ворожих нападів на наші землі майже всі ті твори українських рук й українського духа пропали, а те, що припадком врятувалося, стараються ненаситні сусіди присвоїти собі, записати на свій рахунок. Таке сталося з пам'ятниками нашої літератури і нашого мистецтва, з нашою давньою історією і з нашими визначними людьми. Таке діялося колись і таке діється й тепер. Ми ж були недавно свідками, що робили і що роблять, напр., большевики з творами нашої літератури і нашого мистецтва. Ми й надалі залишаємося серед інших народів „Іваном без роду і без хати". А коли наш політик, історик чи мистецтвознавець захоче вивести на денне світло деякі періоди з нашого минулого, щоб поінформувати про них світ чи запереґити ворожі брехні, то йому не раз приходиться користуватися чужими, не завжди вірними, а густо-часто ворожими джерелами. Що дав би такий учений дослідник за те, якби йому попав у руки якийсь збірник-альманах з тої доби, хоґби він навіть описував життя-буття не повіту, а тільки одного якогось містечка чи села! І саме для того постановили городенчани видати такий збірник".**

* „Свобода", Нью Йорк, ч. 209, 1960.

Учасники Ювілейного З'їзду Городенщини, 1960 р., які вирішили видати історично-мемуарний збірник Городенської Землі. Сидять (зліва): д-р О. Копач, інсп. І. Василишин, мґр В. Гультай, А. Василишин, д-р В. Кассіян, М. Голинський, дир. О. Яківчик, П. Яківчик, П. Шипайло (гість), М. Велигорська, проф. Р. Шипайло (гість), д-р В. Яшан, о. В. Жолкевич, Ю. Павчак, д-р М. Марунчак.

Висловлені думки в повищій цитаті-заклику стали напрямними в праці редакторів Збірника Городенщини від початку його підготовки до остаточного дня випуску цієї праці в світ.

Вісімнадцять років, які ділять нас від першого Городенського з'їзду — це довгий проміжок часу. Багато змін зайшло за той час. Коли не стало в живих першого начального редактора, редакторство обняв проф. Михайло Багінський. Однак і він не діждався тієї хвилини, щоб вирядити Збірник Городенщини в широкий світ. Після нього редакторські обов'язки обняв д-р Василь Яшан, якого стрінула подібна доля, як двох його попередників і, неначе предгуваюги її, ще за свого життя і в розмаху праці передав призбираний матеріял підписаному, щоб цей впродовж двох останніх років довершив розпочате діло перед 18-ти роками.

Згадуюги про персональні зміни в Редакційній Колеґії, не можна не згадати великої праці, яку провели проводи нашого земляцтва в ЗСА і Канаді, які постійно журилися, щоб забезпечити друк альманаха достатніми фінансами. В ЗСА цей провід діяв під головуванням інж. Василя Никифорука в Нью Йорку, а членами його були: Юліян Павчак, Людмила Бермесова, Зенон Куровицький, Дарія Комаринська, Зеня Рибчук-Никифорук, Ераст Куровицький та проф. Михайло Багінський. У Канаді теж від початку оголював його Петро Михайлович в Торонті, а до нього входили: Михайло Гава — голова фінансової комісії, Богомир Матейко, адв. Теодор Гуменюк, Олександра Яшан-Ковальська та члени редакційно-дорадчої колеґії, які проживали на терені Торонта.

Зі змінами начальної відповідальности за збірник — альманах мінялася а радше доповнялася редакційна допоміжна колеґія. Дорогою кооптації її поповнено такими іменами: мґр Василь Гультай, інсп. Денис Гевко, д-р Микола Гнатчук та письменник Іван Боднарчук.

Вже це, що ми зреалізували наш видавничий задум у 18 річницю від дня його народження, вказує на те, що його нелегко приходилось переводити в життя. Були труднощі фінансові і редакційні і навідворот. Однак був гурт ентузіястів довкола цього шляхетного діла, який приділяв багато зусилля, щоб цей альманах таки появився.

До них найперше належали трьох перших редакторів; інсп. Іван Василишин, проф. Михайло Багинський і д-р Василь Яшан. Кожний з них вніс свою частку в цю обширну книгу. Основні заложення приходилось ставити інсп. І. Василишинові. Проф. М. Багинський доповнив дещо, знова д-р В. Яшан не тільки доповнив, але своєю наполегливістю не дав приспати ділу.

Підписаному приходилось будувати на заложеннях трьох попередників. Завдяки широкому відгукові низки авторів впродовж двох років йому вдалося подвоїти призбираний матеріял та дати основні статті та розвідки, які стосуються українського національного життя Городенського закутка. Помічними тут були теж члени Редакційної Колегії. Тим, які несли цю поміч, як теж усім Авторам цього альманаха висловлюю на цьому місці щиру вдячність, бо без їхньої праці наш альманах — збірник не став би живою дійсністю.

Приложили рук праці до цієї появи наші голови фінансової справи — Петро Михайлович та Михайло Гава в Канаді, а Василь Никифорук в ЗСА та їхні ближчі і дальші співробітники. Всім їм належиться гідне признання за їхню безкорисну працю та довгорічні клопотання. Щира дяка Меценатам, Добродіям і всім Жертводавцям.

Окрема дяка Комісії Реґіональних Дослідів і Публікацій НТШ в особах проф. д-ра Василя Лева та ред. Івана Дурбака за їхню оцінку і рекомендацію, щоб цю нашу працю фірмувало Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка.

Одночасно ми всі низько клонимо наші голови перед Тими, які передчасно відійшли від нас і не діждались побачити появи бажаної книги, а які так запопадливо трудились над її появою.

Віддаючи глибоку шану всім Тим, що відійшли і висловлюючи щиру вдячність живучим, ми зі скромністю можемо сказати перед маєстатом наших Матерей і Батьків, що ними засіяні зерна в наших серцях та правду про Україну ми понесли в діяспору, щоб не тільки ці вартості зберегти, але теж посіяти їх на полях нового оточенння.

М. Г. МАРУНЧАК,
головний редактор.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

АРХЕОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ, ГЕОГРАФІЯ, СТАТИСТИКА

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК

Городенщина в безодні віків

Терен сьогоднішного Городенського повіту, а з тим і більша частина західних українських земель, від початків карбування обличчя европейського суходолу був цілий залитий Галицько-басарабським морем. Воно не раз міняло свій засяг і тільки приблизно 50 мільйонів років тому, внаслідок піднесення терену, відступило в басейн сьогоднішнього Чорного моря.

Дністер, головна ріка західно-українських земель, що своїми могутніми меандрами творить північну границю Городенщини, тоді ще не існував. Тільки багато-багато пізніше, під кінець так зв. дилювіяльної або льодової доби, коли, при зміні підсоння на тепліше, оба льодовики, північний і карпатський, почали танути, тоді води з них, зливаючись в одно, спливали здовж південно-західного боку Волинсько-подільської височини у сторону Чорного моря й вижолобили з часом сьогоднішнє русло Дністра.

Утворена в той спосіб велика ріка, 1410 км. завдовжки, стала важливим чинником у житті найранішого населення сьогоднішних західних українських земель, як найкращий на ті часи комунікаційний шлях та зв'язок з широким світом і його культурними та цивілізаційними досягненнями.

Найраніші сліди людського перебування в Городенщині виявив Ю. Полянський у 1923 р. на терені Городниці у трьох місцях — на городищі, на прибережній терасі Дністра та в ярузі „Вила". Їх досліджували пізніше М. Смішко і К. Журовський у 1939 р. Відкопане ними крем'я-

не знаряддя, придатне головно для стягання шкур з убитих тварин, різання їх м'яса й обшкрабування його з кісток, вказує на мисливський спосіб життя цих перших, ще кочуючих поселенців Городенщини, які в **старшій кам'яній** (палеолітичній) **добі,** приблизно 40000-25000 років тому, прийшли були горі Дністром з околиць Кам'янця Подільського й зупинилися у пригожому місці над багатою на воду й рибу рікою. Була це друга міжльодовикова доба. Клімат був тоді тепліший, у лісах росли вже майже виключно сучасні роди шпилькових і листкових дерев, між ними та на степу бродили мамути, носороги й зубри, паслися коні й олені, жили вовки, зайці й інші дрібніші тварини.

Просуваючись горі Дністром далі на захід, Городницькі кочівні палеолітики заклали були свої мисливські таборища в сьогоднішній Чернелиці, Копачинцях, Кунисівцях, Незвиських, Гарасимові, Ісакові й Сокорчині, а згодом і багато дальше від Дністра, в Рашкові, Чортівці й Обертині, зупиняючись на догідніших для щоденного життя, вище положених місцях близько води (Чортовець, Обертин). На своїх первісних місцях вони залюбки поселювалися теж у печерах, тому й називають їх іноді троглодитами — мешканцями печер. Одначе печери в Городенщині, виявлені в Жабокруках, Ісакові (дві), Кунисівцях, Рашкові й Чортівці, не були досі фахово досліджувані й тому не відомо, чи яка з них була замешкана в палеоліті.

Єдиний слід, який ці палеолітичні ловці мамутів у Городенщині по собі залишили — це крем'яне знаряддя, що його їхні кременярські майстри самі виробляли з дуже доброго сирівцю-ядрищ, яких багато знаходиться у крейдяних покладах над Дністром і Прутом. Проте між виготовленим на місці знаряддям знайшлися в Городниці й Незвиських теж чужі вироби, а саме крем'яні наконечники списів так зв. солютрейського типу, що походили зі сьогоднішньої Східньої Словаччини й Закарпаття. Вони дуже важливі для досліджування культурних зв'язків Галичини з Закарпаттям, бо вказують на існування, вже під кінець старшої кам'яної доби, зачаткового товарообміну між цими двома частинами сьогоднішних українських земель шляхом, мабуть, через Татарівський перевал у Східних Карпатах. На нього вказували б дві пізно-палеолітич-

ні стоянки-таборища, виявлені у Надвірнянщині (Красна, Майдан), вже біля підніжжя Карпат над Прутом.

Про духове життя цих найраніших поселенців Городенщини, про їх культові вірування, нічого ще не відомо, бо досі не виявлено їхніх поховань.

Часово наступні пам'ятки старовини в Городенщині походять з **молодшої кам'яної** (неолітичної) **доби** (5000-2500 до Хр.) і їх є доволі багато. Тодішне населення далі, як і в палеоліті, держалося переважно ріки Дністра і тільки виїмково поселювалося над його меншими допливами — Ямгоровом (Серафинці, Стрільче) та безіменною річкою в західній частині повіту (Чортовець). Це було плем'я з поширеною по всій правобережній Україні так зв. трипільською культурою. Воно жило вже не в шатрах, як палеолітики, а в тривких вкопаних в землю землянках та наземних хатах-ліп'янках і займалося головно хліборобством і скотарством, а попри це й рибальством та мисливством.

Ці „трипільці", подібно як і палеолітики, просуваючись горі Дністром на північний захід, вибрали собі теж горби в сьогоднішній Городниці на догідне місце поселення. Тут, на місці пізнішого середньовічного городища, вони побудували свої землянки, з яких дві виявив М. Смішко у 1938 р., стали управляти ріллю чи радше присадибні городи кам'яними мотиками та плекати домашній скот. Для домашнього вжитку виготовляли вільноруч глиняний посуд, прикрашений мальованими дво- і трибарвними спіралями й волютами, що очевидно мало вже декоративне значення і виявляло глибоке відчуття краси й мистецтва наших найраніших предків. Для культових хліборобських обрядів трипільці ліпили з глини фігурки жінок, що вказують на матріярхальний суспільний лад у них. як теж виготовляли глиняні фігурки тварин та мисочки на людських ногах. Такі мальовані посудини, цілі й побиті, та фігурки сидячих жінок і тварин знайдено в Городниці на городищі й на нивах „Пріске", „Дулява" й „Крогулець".

У своїх кременярських майстернях городницькі майстри виробляли різнородне домашнє й господарське знаряддя, якого дуже багато викопав консерватор В. Пшибиславський у 1870-их рр. Головним матеріялом служив їм для цього місцевий менілітовий лупак, який давався

легко обробити. Одних тільки сокирок з цього матеріялу. цілих і пошкоджених, знайшли в Городниці понад 80 і це каже здогадуватись, що їх там виробляли не тільки для власного вжитку, але й на експорт. У культурному шарі біля відкопаних землянок знайдено там теж кістяні вироби — наконечники стріл для мисливих, шила для кушнірів і намистини для жінок.

Перший слід віри в позагробове життя на терені Городенщини, що від найдавніших праісторичних часів існувала в населення України, виявив В. Пшибиславський у Городниці, на городі господаря Танасійчука у 1877 р. Було це трипільське кістякове поховання. Покійник лежав у випрямленій позиції, на підкладі з втовченої глини, змішаної з уламками мальованого глиняного посуду й піском, біля його голови стояла подвійна глиняна посудина (двійняк), що правила колись бубном для культових обрядів і дві мальовані мисочки, а дещо далі розбита посудина, колись з їжею в дорогу „на той світ". Під головою покійника лежала крем'яна стрілка.

Сліди поселень трипільців були виявлені теж у Незвиських. Кунисівцях, Чортівці, Поточиських, Стрільчі та Пробабині, у виді культурного шару землі, насиченого уламками глиняного посуду та всіляким крем'яним і лупаковим знаряддям. Окремі уламки мальованої кераміки знайдено в Городенці (понижче млина) і в Серафинцях, окремі сокирки й ножі в Петрові, Пробабині й Копачинцях.

В першій з названих місцевостей (Незвиська) Л. Козловський досліджував у 1926 р. два окремі селища трипільського типу — на горбі „над ксьондзом" і понижче того місця і відкопав там залишки прямокутних наземних хат-ліпянок. Біля них, в культурному шарі він виявив глиняні посудини, при розмальовуванні яких було вжито, крім червоної й брунатної, теж білої фарби, що вказує на замилування в багатобарвній, поліхромній орнаментиці кераміки. Воно виявляє культурні зв'язки місцевого незвиського населення з південними, теж трипільськими племенами в сьогоднішній Молдавії, що залюбки вживали білої (каолінової) фарби при розкрашуванні свого глиняного посуду.

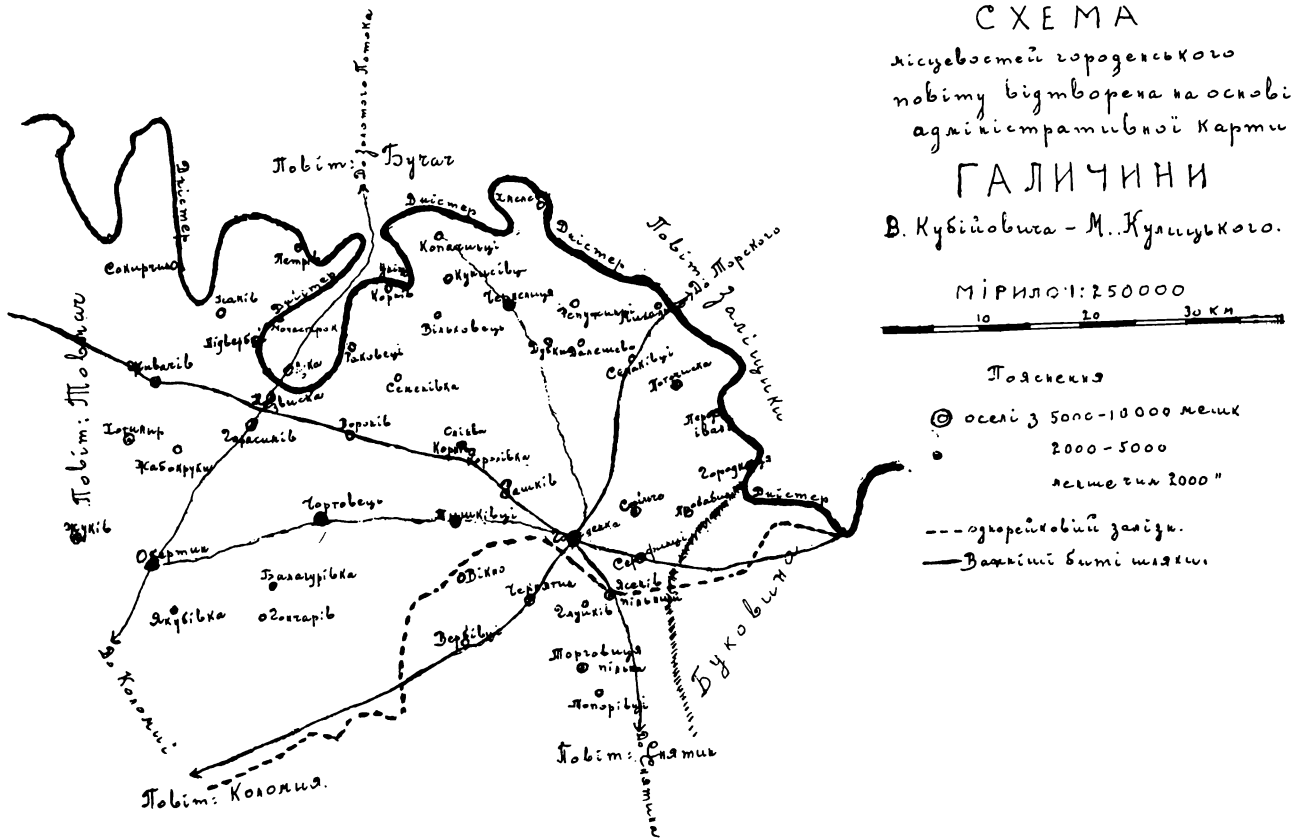
СХЕМА
місцевостей городенського
повіту відтворена на основі
адміністративної карти
ГАЛИЧИНИ
В. Кубійовича – М. Кулицького.
МІРИЛО 1:250000
10
20
30 КМ
Пояснення
оселі з 5000–10000 мешк
2000–5000
менше чим 2000"
однорейковий залізн.
Важніші биті шляхи.
Повіт: Бучач
Повіт: Заліщики
Повіт: Товмач
Повіт: Коломия.
Повіт: Снятин
Буковина
Дністер
Сокирчино
Петрів
Іваків
Підверб
Мочастирок
Живаків
Гарасимів
Жабокруки
Жуків
Окертин
Якубівка
Гончарів
Балагурівка
Чортовець
Пушківці
Вікно
Вербівці
Чернятин
Глуйків
Торговиця
Попорівці
Ясенів
Сойчо
Городниця
Серафинці
Ворохів
Корнів
Ваньковець
Семенівка
Вільховець
Копачинці
Кулисівці
Чернелиця
Дубки
Далешево
Селаківці
Потичинка
Перерівка
Хмелів
До Золотого Потока
До Торского
До Коломиї
До Снятина

В Кунисівцях, в урочищі „Станкове", Ю. Захарук виявив у 1952 р. залишки трьох одно-камерних наземних хат-ліпянок трипільського типу.

Кільканадцять крем'яних сокирок і серпів надбузького типу знайдених головно на терені Городниці. а також в Городенці, Копачинцях, Корневі, Сокирчині й Унижі, вказують знов на далекі товарообмінні зв'яки цього найбільшого неолітичного селища Городенщини (Городниці) з верхнім Побужжям та південно-західною Волинню, а виявлені в Городниці мідяні вироби (подвійний топір, дві плоскі сокирки, кинджал і 39 намистин) є ще дальшого, семигородського походження. Це найраніше металеве знаряддя праісторичної Городенщини.

В тому часі, як одно з трипільських племен зайняло було північну частину сьогоднішньої Городенщини, перші чужі племена стали просуватись з заходу, через Шлеськ, у сточище Дністра. Одно з них. хліборобське, з так зв. волютовою керамікою, дісталося було невеликим гуртом здовж Висли й Сяну у верхнє Подністровя і далі горі рікою на місце сьогоднішних Незвиськ. Культурний шар на місці тамошнього його поселення з прикметно ритими волютами прикрашеною керамікою та одно кістякове поховання досліджувала в останньому часі К. Черниш (Львів).

Дещо пізніше, під кінець неолітичної доби (2500-1800 до Хр.) з північного заходу, з Побужжя прийшла в Подністров'я й далі в Городенщину друга група емігрантів на український чорнозем, яка поховувала своїх покійників у скринькових гробах, зложених з кількох кам'яних плит. Два такі кам'яні скринькові гроби цих „нордійців" відкопав В. Пшибиславський у 1870-их рр. в Чернелиці й Поточиськах. Кістяки в них були обрядово скорчені, первісно може й пов'язані мотузком зі страху перед поворотом покійника ніччю між живих у виді опиря. Звичай цей, спертий на вірі в містичне позагробове життя, був тоді відомий у всіх народів світа. Біля покійників лежали уламки глиняних посудин. колись з їжою для них в дорогу „на той світ".

На терені м. Городенки (1913) та с. Олієвої Королівки (1890) розкопали були принагідно дві великі могили з кістяковими похованнями, в одній було крем'яне вістря на спис, а в другій кам'яній бойовий топірець. За відсут-

ністю прикметної кераміки годі було визначити їхню етнічну приналежність. Здогадно ці напів-кочові войовничі племена просувалися з центральної Европи через Шлеськ у Подністровя, принесли з собою невідомі досі трипільцям кам'яні бойові топірці, що їх знайдено на терені Городниці, Балагурівці, Ганчарові, Гринівцях, Дубках, Незвиських, Унижі, Петрові, Поточиських. Сокирчині та у Стрільчу. Звичайно, місцеве населення скоро навчилося само виробляти це приладдя, потрібне саме для оборони проти цих наїздників, бо в Городниці відкопано кілька таких топірців в початковій, недокінченій стадії обрібки, з непроверченою ще наскрізь дірою на держак-топорище.

Чергові пам'ятки Городенщини походять з **бронзової доби** (1800-800 до Хр.), коли племена стали виготовляти металеве знаряддя з бронзи, що була стопом міді з цинком. Вдосконалене тим хатнє й виробниче знаряддя причинилося до покращання обробітку землі, хатнього будівництва, розвитку ремесла, а з тим й добробуту. З появою бронзових виробів змінилася теж воєнна зброя, а з тим і загострилися теж міжплемінні взаємини. Все те разом викликало потребу фізично сильної людини у проводі роду та спричинило важливу соціяльну зміну, а саме перехід матріярхального ладу в патріярхальний.

У Городенщині знайдено вже багато пам'яток з тієї доби, коли, внаслідок пожвавленої торгівлі бронзовими виробами появилися в матеріяльній культурі верхівки місцевого трипільського населення багато чужих, привізних елементів. І так, у Городниці, на ниві „Пріське", І. Коперніцький досліджував у 1870-х рр. кістякове поховання, де випрямлений покійник лежав, за перейнятим від „нордійців" звичаєм, у скрині з кам'яних плит, біля нього стояла парадна двовуха ваза закарпатського походження, прикрашена скісно шрафованими ромбами та друга посудина місцевого виробу. Різні предмети знайшли теж кругом кам'яної скрині: при її західній стіні дитячий кістяк прикритий кам'яною плитою й дві глиняні посудини, при північній стіні, теж під плитою, двовухий глечик та одновухий більший черпак, а при східній стіні одна тільки крем'яна стрілка місцевого типу.

Чернелицький скриньковий гріб був виявлений випадково при земляних роботах і недосліджуваний фахово. З нього збереглася тільки одна глиняна посудина-ваза

з прикметним для трацької (закарпатської) кераміки орнаментом (скісно шрафовані трикутники) і бронзовий ковток.

Як бачимо, культові уявлення про містичне позагробове життя не змінилися були в місцевого населення. Покійникам і далі давали в могилу харчі в дорогу „на той світ" і різний виряд для вжитку там і тільки сама конструкція могильних споруд-гробів прибрала була іншу форму. Страх перед поворотом покійника опирем не вимагав вже насипання важкої могили над ним. Її ролю перейняла міцна скриня з важких кам'яних плит.

Два одночасні поховання, але іншого типу, були виявлені в Городенці та в Корневі. Про перше з них збереглася тільки відомість, що там біля кістяка лежала бронзова сокирка. У другій місцевості було тілопальне поховання у глиняній урні і в його виряді одна тільки крем'яна сокирка. Це вказує на зміну похоронного обряду в місцевого трипільського населення. Новий обряд — тілопалення пояснюють іноді бажанням улекшити перехід на „той світ" духові покійника, очищеному від усього земного, але більш правдоподібною причиною був страх перед покійником-опиром, який після знищення його тіла вогнем не міг би вже повернути між живих.

Чужим являється в Городенщині виряд кістякового поховання, випадково виявленого селянами в Передіваню біля Городниці в 1878 р. Покійник, мабуть жінка, мала при черепі одну пару ковтків з бронзового дроту, розклепаного до половини в широку бляшку форми вербового листка, дві пари ковтків зі спірально скрученого бронзового дроту, мале кістяне кільце невідомого вжитку і кілька зубів хом'яка. мабуть, теж з якоїсь прикраси, може намиста. Всі три пари ковтків не були місцевого виробу. В тій прикметній формі їх виробляли і вживали праісторичні племена в Чехії й на Шлеську з так зв. унєтицькою культурою на початку бронзової доби (1800-1700 до Хр.). Появу цих чужих бронзів у Городенщині можна двояко пояснювати. Вони можуть бути доказом дальшого просування західних праісторичних племен зі Шлеську здовж Висли й Сяну, яке розпочалося було під кінець неоліту, або вони можуть бути теж доказом того, що західні українські землі діставали свої перші бронзові вироби не тільки із Закарпаття, через трацьких торгів-

ців-міняйлів, але теж зі Шлеську, і вони поширювались різними товарообімнними шляхами по верхньому Побужжю й Подністровю.

Другу важливу групу знахідок бронзової доби творять у Городенщині так зв. бронзові скарби, тобто знахідки більшої кількості бронзових предметів разом, що їх закопали в землю в часі небезпеки і потім, з яких-будь причин, не викопали їх власники, чи — скоріш — закарпатські торгівці-міняйли.

З терену Городенщини відомі на сьогодні два знаходи того роду — один виявлений у Жабокруках, другий у Поточиськах. Перший з цих бронзових скарбів, відкопаний під кінець мин. століття і збережений у цілості у Природничому Музею у Відні, складався з двадцяти однакових серпів, одного нараменника, одної глиці-шпильки до спинання одежі, уламку сокирки і трьох кусків бронзового сирівцю.

У бронзовому скарбі з Поточиськ, що його знайшов Семен Клепей у глиняній посудині у 1879 р., було десять нараменників-браслетів, прикрашених групами врізуваних черток. Шість з них, разом з посудиною, дісталося до Музею Дідушицьких у Львові, решту розібрали люди поміж себе.

Склад обох скарбів вказує передусім, на які бронзові закарпатські вироби був тоді в нас найбільший попит. Було це хліборобське знаряддя-серпи, куди тривкіші та зручніші від коротких крем'яних, що мало вплив на поліпшення господарства — жнив, та особисті ювелірні прикраси — блестячі мов золото нові бронзові нараменники, які вказують на існування заможної верхівки населення, яка могла позволити собі на такі імпортовані люксусові прикраси. А куски бронзового сирівцю із Жабокруків і кам'яна формочка-матриця для відливання бронзових предметів, знайдена окремо в Поточиськах, вказують на існування теж місцевого виробу бронзового знаряддя. Для цього вживали тоді лиш імпортованого сирівцю, бо власні поклади міді були виявлені в околиці Городенки тільки в 1938 р.

Третю групу пам'яток старовини з бронзової доби творять у Городенщині бронзові предмети, знайдені окремо один від одного. Найбільше їх є, як і досі бувало, в Городниці, звідкіля ціла їх збірка зберігається у При-

родничому Музею у Відні. Окрему культурно-історичну вагу між ними мають вироби ще з чистої міді — двобокий топір, плоска сокирка, примітивний малий штилетик і 39 грубих бочкуватих намистин-кораликів. Виходить, населення Городниці, як найбільшого праісторичного селища Городенщини, найраніше, бо вже на початку бронзової доби (1800-1700 до Хр.) прийняло було перші металеві вироби до щоденного вжитку.

Крім того з бронзових виробів окремо знайшли в Поточиськах два вістря на списи, в Корневі й Ісакові сокирки, а в Репужинцях ніж.

Останків житлових споруд з бронзової доби в Городенщині досі ще не виявлено, одначе, міркуючи по таких знаходах із сусідних теренів, можна сказати, що це були загально тоді прийняті землянки, бо наземні хати ставили тоді трипільські племена лиш по північному боці Дністра.

Інші знахідки на терені Городенщини вказують на те, що в **залізній добі** (1800-800 до Хр.) тамошнє хліборобсько-скотарське населення, нащадки давних трипільських племен з деякою домішкою нових пришельців із заходу та півдня, все ще держаться поблизу Дністра, а його найбільше поселення є далі в Городниці.

Цікаву пам'ятку з того часу виявив був І. Коперніцький у 1877 р. в городницькому лісі біля городища. Під одним спільним могильним насипом були там три кам'яні скринькові гроби. В них були кістяки, чорного кольору миска з кістками малої свинки, три глечики, багато скляних, бурштинових і карнеолевих намистин, уламок залізного ножа, мале кільце з бронзового дроту і кістяна свиставка.

Три окремі поховання під одною спільною могилою можна вважати доказом існування родового суспільного ладу. Був це, мабуть, родинний гробівець того типу, який був знаний вже у бронзовій добі на терені сусідньої Станиславівщини. Замітна в могильному виряді чорна миска є слідом впливу так зв. гальштатської культури з альпійських країв, притаманному цілій Україні, в тому й Городенщини. Він позначився був нововинайденою технікою в гончарському виробництві, що полягала в закопчуванні глиняного посуду на чорно й поліруванні його відтак аж до металічного блиску. Модний на ті часи посуд цьо-

го типу, цілий і в уламках, був виявлений, поза згаданою могилою-гробівцем, теж у кількох інших місцях Городниці, а крім того в Поточиських, Дубках, Ісакові й Жабокруках, як сліди тогочасних поселень у цих місцевостях.

Іншого типу кістякове поховання відкопав був В. Пшибиславський у 1879 р. в Городниці на ниві „Пріське". Біля покійника знайшов він там наконечники стріл, ковтки у виді скручених коротких цвяхів з широкими голівками, глицю до спинання одежі — все з бронзи, та уламки розбитої глиняної посудини, колись з харчами „на той світ". Важливою вказівкою для визначення етнічної приналежности покійника в цьому похованні були згадані до цвяхів подібні ковтки. Того типу прикметної особистої прикраси вживали на правобережній Україні нащадки трипільських племен, що їх грецький історик Геродот у V ст. до Хр. „скитами-орачами" назвав. Вони заселювали велику частину Правобережної України й західнє Поділля і звідтіля діставалися були окремими групами на південний бік Дністра, де їхні поховання виявлено досі в Городниці та в сумежній північній Буковині. З собою принесли вони теж прикметні для справжніх скитів-кочовиків бронзові стрілки, трикутні в перекрою, та бронзові голівки бойових булав-буждиґанів, що їх знайшли в кількох місцях теж на терені Городниці.

Зовсім інші своїм характером бронзові предмети залізної доби були виявлені в Кунисівцях, у „Сухому Ярі", і в Жабокруках, в печері „Петрунячка". Це півкулисті казани-кітлики з бронзової бляхи, з плястичним орнаментом та великими півколистими дужками до ношення, які могли бути вживані тільки багатими людьми, як виставний столовий посуд. Такий же бляшаний посуд знайдено теж у сусідній Товмаччині (Озеряни), а головне в багатьох місцевостях Угорщини. На підставі зазначених на карті знахідок цього типу можна було виявити їх італійське походження й реконструювати цілу сітку торговельних шляхів, якими ці вироби поширювалися по центральній Европі. Два з цих шляхів прямували з долішнього Подунав'я на північ, у сторону Закарпаття й переходили Верецьким перевалом у верхнє Подністров'я, на обговорювані тут терени, де у згаданих вже Кунисівцях вода вимила в 1890 р. по зливному дощі цілий їх скарб — п'ять кітликів разом.

Вкінці згадаємо ще окремі бронзові вироби залізної доби (меч, сокирка, фібули, глиці з вушком), що їх знайдено у Глушкові, Далешевій* і Жабокруках. Одні імпортовані, інші місцевого походження, як на це вказує кам'яна формочка для відливання сокирок з прикметною для залізної доби викроєною втулкою на держак, знайдена в Городниці. На окрему увагу заслуговує бронзова фібула кельтійського типу до спинання одежі з III/II ст. до Хр., знайдена в Городниці, яка дісталася туди шляхом товарообміну із Закарпаття, куди кельти дісталися були долі Дунаєм через Словаччину.

Цікавим явищем є те, що в такому значному на ті часи поселенні, як Городниця, не виявлено досі слідів витоплювання заліза з руди, не знайдено більше залізних предметів, крім одного уламку ножа. Це класти, мабуть, треба на рахунок давного, нефахового ведення розкопів та не звертання місцевим населенням уваги на видом нецікаві, іржою переїджені куски цього металю. Непрослідженим ще залишається, на сьогодні, теж житлове будівництво Городенщини в останніх сторіччях до Христа.

На підставі пам'яток старовини з початку тисячеліття по Хр. дається ствердити, що тоді, після закінчення переможних змагань Риму за владу в тодішньому відомому світі та організації нових римських провінцій, теж українські землі, в цьому й Городенщина дістала деяку відбитку провінційної римської культури за посередництвом торговельних зв'язків та деяких переміщених тоді племен.

Поселення одного з цих племен досліджували Л. Козловський (Львів), Р. Гачінзон і Й. Престон (Лондон) на початку 1920-их рр. та Г. Смирнова в 1954 р. в с. Незвиськах над берегом Дністра і виявили тоді одну овальної форми землянку й залишки трьох прямокутних хат з передсінками, вкопаних частинно (30 цм.) в землю. При цьому викопано багато уламків глиняного посуду, точеного вже на гончарському колі, глиняні пряслички з колишніх веретен, кістки тварин і сліди вогнищ. Стилістичний аналіз керамічних матеріялів вказує на те, що відкопані житлові споруди були побудовані південним прасло-

---

* Село Далешева в популярній мові було знане також як „Далешів" а в новіших часах „Далешево".

в'янським племенем ґетів, які, згідно з колонізаторськими плянами їхнього князя Бурвісти, просунулись були з долішнього Подністров'я горі рікою аж в околиці Львова, а по дорозі перейшли були бродом біля Незвиськ на південний бік Дністра і поселилися в Незвиських і в Городниці, де в кількох місцях В. Пшибиславський найшов був уламки прикметних їхній культурі великих припасових посудин.

В Городниці, на ниві „За Кохінкою", В. Пшибиславський розкрив був жіноче кістякове поховання, обкладене кам'яними плитами, з багатим вирядом, в якому були дві глиняні й одна скляна посудина, бронзові фібули й перстень, залізні глиці з емальованою голівкою до спинання одежі, карнеолеві намистини і глиняна прясличка з веретена. Друге подібне поховання, теж зі скляним посудом провінційно-римського походження, відкопав той же дослідник теж у Городниці у 1877 р. на городі Танасійчука. За вирядом обох поховань їх треба приписати членам панівної тоді в Городниці й околиці верхівки, яка завдяки своїй суспільній позиції та матеріяльній ситуації спроможна була користуватись того рода цінними імпортами.

Іншого типу поховання — тілопальні в урнах — з бойовим вирядом: меч, окуття щита, остроги, вістря списа — все залізне, виявлені були під кінець мин. сторіччя в Репужинцях і Семаківцях. За прикметним могильним вирядом ці покійники належали до якоїсь групи бойовиків, може узброєних купців із західнього праслов'янського племени венедів, які дісталися були тоді горі Вислою й Сяном у верхнє Подністров'я.

Крім названих поселень і поховань, на терені Городенщини є ще знахідки різних окремих предметів з перших сторіч по Хр., а то римські монети-денари (Городниця, Джурків, Ісаків, Стрільче), фібули до спинання одежі (Городниця, Городенка), скляні перстені (Городенка) і скляний посуд, цілий і в уламках (Городниця). Всі вони, імпортовані для місцевої верхівки з ближчих римських провінцій (Мезія, Дакія), вказують на те, що в мирних міжплемінних торговельних зв'язках Городенщини зайшла була тоді значна зміна. Ролю трацьких торгівців-міняйків перейняли були тоді римські купці, які своїми купецькими сухопутніми караванами та човнами запускалися з колиш-

ньої грецької, тепер римськими легіонами окупованої, колонії Ольвії горі Дністром далеко на північний захід, збуваючи свої товарі передусім у прибережних торговельних станицях-факторіях. Таких станиць, заснованих римськими купцями, знав античний географ Птоломей кілька на Дністрі в II ст. по Хр. і одна з них — думаємо — Карродунум, остання в північно-західньому напрямі, по всій правдоподібності була в сьогоднішній Городниці, бо тільки там, в тодішньому центральному осідку племінної влади, міг бути збут на такі рідкісні тоді у нас предмети люксусу, як скляний посуд. Далі на захід, близько берегів Дністра, таких знахідок немає. Якщо цей наш здогад потвердять майбутні систематичні розкопи в Городниці, тоді він буде ствердженням особливо важливого періоду в найранішій історії Городенщини.

Окремо треба згадати багато уламків точеного на гончарському колі глиняного посуду з IV-V ст., що їх викопали були на початку цього сторіччя в Серафинцях та виявлену Г. Смирновою в 1954 р. в Незвиських землянку з перед-роменською й роменською керамікою VI-IX ст. (назва від м. Ромен, Сумської обл.). Це є перші на сьогодні сліди інфільтрації ранньо-слов'янських племен з Подніпров'я на терени Городенщини.

Наступна по ранньо-слов'янській добі **княжа доба** (800-1340 р.) була часом кристалізації основних форм життя України в економічному і соціяльному аспекті, в політичній організації, суспільній структурі й культурі. Тоді теж офіційно введена була християнська релігія з її новою ідеологією та новими етичними вартостями, одначе ще якийсь час тривало „двоєвір'я", при якому новонавернена людність офіційно молилася новому Богові, а потайки приносила жертви прадідівським ідолам та придержувалася частинно ще дохристиянських звичаїв, головно в похоронному обряді.

Найбільш прикметні між пам'ятками старовини того часу оборонні городища — осідки місцевої влади та оборонні пункти здовж границь князівств і торговельних шляхів, збереглися до сьогодні в кількандцяти місцевостях Городенщини. Вони, на зразок раніших поселень, й далі розташовані головно поблизу Дністра (Ісаків, Підвербці, Корнів, Кунисівці, Копачинці, Чернелиця, Михальче, Поточиська, Городниця, Стрільче). Розміщені в той спосіб

городи могли легко контролювати плавбу купецьких суден на Дністрі й мати з того деякі матеріяльні користі у виді мита за імпорт або права первозакупу товарів. Пасмо терену поза цими городищами, 5—7 км. завширшки, було незаселене аж по лінію Королівка-Рашків-Городенка і таким залишилося до сьогодні. Єдине городище у Глушкові було побудоване осторонь, у віддалі 13 км. від Дністра. Городище в Ісакові замітне тим, що А. Кіркор виявив був під ним у 1875 р. підземний коридор, збудований з каміння, що міг бути тайним виходом з городу на випадок здобуття його ворогом. У скалах побіч цього ж городища є три печери, які могли бути сховищем у часі небезпеки. За народним переказом вони мали лучитися з печерою в Чортівці.

Кругом городів звичайно бували неукріплені поселення сільського типу, проте в Городенщині на сьогодні виявлено сліди тільки одного з них, в Незвиських на долішній терасі Дністра у виді культурного шару й кількох господарських ям на переховок збіжжя.

На терені Городенщини в Городниці, Живачеві, Михальчі, Семаківцях і Чортівці є багато могил з княжої доби. В них знайдено випрямлені кістяки, покладені головами до сходу або заходу, в одному випадку, в Живачеві, мабуть з санітарних причин, на великих грудах вапна, а біля них, як свідки двоєвіря, залізні, бронзові й цинові перстені, бронзові дротяні кільця заплітали у волосся біля вух, імпортовані з Чехії ковтки та скляні й бурштинові намистини. У двох могилах (Живачів, Чортовець) були уламки глиняних посудин, що їх дали були, ще дохристиянським звичаєм, з харчами в дорогу „на той світ", а в одній могилі (Михальче) навіть залізна коса й камінь гострити її. В інших двох могилах (Городниця, Живачів) покійники були поховані в дерев'яних домовинах, з яких залишилися вже тільки залізні цвяхи.

З яких часів походять і що криють у собі нерозкопувані ще могили в багатьох місцевостях Городенщини (Балагурівка, Вікно, Гавриляк, Городенка, Далешева, Жуків, Незвиська, Обертин, Олієва Королівка, Рашків, Тишківці, Чортовець, Уніж) — на це питання зможуть дати відповідь тільки майбутні систематичні розкопи на терені Городенщини.

Іншого типу поховання, прикриті великими кам'яними плитами, досліджували А. Кіркор і І. Коперніцький в 1870-их рр. в Городниці над „Сухим Потоком", на кількох селянських городах і біля устя р. Ямгорова у Дністер. Були це поховання заможної верхівки, ще з часів двоєвіря, бо біля покійників, ще за дохристиянським звичаєм, стояли глиняні посудини, колись з харчами, і були різні особисті, іноді дорогоцінні імпортовані прикраси, як бронзові глиці з емальованими голівками, ковтки прикрашені срібним філіграном і золотими бляшками та нашийні гривні, сплетені з кількох срібних дротів. В кількох жіночих похованнях на черепах збереглися були ще залишки гаптованого чільця (як на чолі княжни з Крилоса-Галича), а на грудях куски гаптованих золотом прикрас або частин одежі. В інших похованнях знайдено навіть привізний, мабуть з Візантії, скляний посуд, цілий і в уламках. Магічне значення мали ношені в намистах бронзові півмісячики, залишки дохристиянських амулетів, що мали правити за охорону проти „злих очей". З огляду на велике число поховань у різних місцях Городниці та на їх багатий, часто імпортований виряд, має підставу наш здогад, що в Городниці був тоді осідок влади, організаційний центр найбільш на північний захід висуненої частини літописного племени тиверців.

Пізніші, вже чисто християнські поховання під кам'яними плитами („підплитові гроби") були виявлені теж у Копачинцях, де їх досліджував у 1954 р. О. Ратич, (Львів) і знайшов у кількох з них вже бронзові й кам'яні нагрудні хрестики, а в одному імпортований срібний ковток західного типу, що вказує на посередні торговельні зв'язки городницького городу з західними слов'янськими племенами. Підплитовий гріб відкопали принагідно в 1900 р. теж у Петрові на ниві „Окольнисько", але його знищили при цьому.

Наймолодшими виявилися поховання без могильного насипу, досліджувані в Копачинцях, Городниці, Пробабині й Джуркові. Всі покійники лежали обрядово звернені головами до заходу, вже без глечиків з харчами, але мали ще, за прадавним звичаєм. різні особисті прикраси голови й рук. Іншу групу творять у Городенщині знахідки різних окремих предметів княжої доби — нагрудні хрестики з бронзи й каменю (Поточиська, Сокирчин), бронзо-

ва нагрудна іконка (Лука), візантійська монета (Городенка), бронзові півмісячики-амулети, ковтки київського типу (Дубки, Городниця), срібні намистини (Дубки) та пряслички з рожевого волинського лупаку (Городниця).

Тут треба ще згадати „кам'яну бабу", що за давним переказом мала колись стояти на полі в Семаківцях. Ця чужоплемінна, мабуть половецька намогильна фігура була б єдиним на сьогодні свідком короткого перебування цього монгольського племени на терені Городенщини.

До сьогодні видніють ще в терені руїни кам'яних будівель — замків з пізнього середньовіччя. Важливіші між ними в Раківці й Чернелиці з XVII ст., та це, разом з деякими керамічними матеріялами з городницького городища, вже пам'ятки пізніших, історичних часів.

В підсумках можна сказати, що Городенщина завдяки свому догідному ґеоґрафічному моложенню, зокрема в поближжі такого водного комунікаційно-торговельного шляху, як Дністер, з найдавніших часів, бо вже зі старшої кам'яної (палеолітичної) доби була безперервно заселена й належала до просторих теренів, зайнятих найранішими предками українського народу — трипільськими племенами.

Завдяки цій важливій водній магістралі населення Городенщини мало у всіх праісторичних та ранньо-історичних часах живі зв'язки з іншими частинами українських земель та з чужими племенами. Це мало вирішний вплив на його економічний і культурний ріст. А в тім, не зважаючи на те, що через територію Городенщини проходили чужі племена й купецькі каравани, вони залишили мінімальний вплив на культуру й побут місцевого населення як на це вказують археологічні находи. Воно сильним коренем вросло було ще у трипільські часи і продовж тисячеліть самобутньо розвивало свою культуру, духову й матеріяльну, народну творчість з особливим виявом своєрідного високо розвинутого мистецького смаку.

У всіх часах найбільше поселення Городенщини, її племінна столиця, була на місці сьогоднішньої Городниці. За римських часів був там важливий торговельний осередок на Дністрі, пізніше осідок одного з тиверських князів. Завданням історичних досліджень буде виявити, коли його ролю перейняв на себе сьогоднішний центр повіту — Городенка.

М. БАЧИНСЬКИЙ

Спроба характеристики положення, будови, клімату і населення городенського повіту

Городенський повіт положений у смузі степового Покуття. Він граничить на півдні із снятинським повітом, на південному заході з коломийським, на заході з товмацьким, на півночі з бучацьким, а на сході із заліщицьким повітом і з Буковиною. З повітами: Снятин, Коломия, Товмач і з Буковиною є сухопутня границя, зате з бучацьким, борщівським і заліщицьким повітами границю становить ріка Дністер. Два села, Лука з присілком, Монастирок і Уніж лежать по лівому боці Дністра, коли решта цілого повіту є на правому боці Дністра. За переказом цей дивогляд треба завдячувати якійсь ближче неозначеній примсі якогось бюрократа ще за австрійських часів, коли то доконувано поділу Східної Галичини на повіти.

Характеристичною топографічною рисою городенського повіту є його вододіл, що бере свій початок з найвищого пункту повіту, а саме на захід від села Тишковець. На тому найвищому пункті положений фільварок Владиполь. Від цього пункту води спливають до ріки Прута в південному напрямі, а всі інші в західному, північному і східному напрямі до Дністра. З тектонічних особливостей Городенщини треба підчеркнути підземні вапнякові вижолобини на півдні від села Тишковець. Місце, де вода зникає під землею, називається „Пропади". Величину таких вижолобин можна оцінити по тому, що одної зими господар враз із запряженими саньми запався так глибоко, що люди мусіли його витягати на верх вужищами.

Другою такою тектонічною особливістю є великі і глибокі яри — своєрідні „кенійони". Один з них найбільший бере свій початок поблизько місточка Обертина. Спливаючі води вижолобили в давних, ділювіяльних часах глибоке корито, обабіч якого розложилося тепер село Гарасимів і незвискою видолиною цей яр доходить до

Дністра. Другий далеко менший і незаселений яр бере свій початок у селі Серафинцях, недалеко буковинської границі на т. зв. Гропах. Проходячи на північний схід заторкує він село Стрільче, щоб т. зв. Лугами, частинно покритими чагарниками, знайти собі вихід до Дністра вже в самому селі Городниця. Третій такий яр стрічаємо в селі Семаківцях, який теж простягнувся до Дністра. Ми згадали тільки найбільші яри. Менших, не таких довгих, через які звичайно перепливає менший або більший потік, є в Дністровому доріччі далеко більше. Над цими потоками були звичайно млини, в яких водну енергію використовувано до мелення збіжжя. В Лугах були ще іншого роду млини т. зв. ф о л ю ш і, в яких вибивано згл. витовкувано з чистої овечої вовни сіракове (сердакове) сукно.

Третьою, не менш характеристичною рисою в тереновому укладі городенського повіту є велика, довгокілометрова віднога Дністра, що обпливає півколом присілок Монастирок, села Луку і Уніж, утворюючи в той спосіб свого роду півострів. Уніж — це урядова назва, а простолюддя називає це сільце „Виніжжя" (немов висунена нога). У найвужчому місці суходолу течія Дністра віддалена від себе лише на яких 400-500 метрів. Зате позем води горішньої частини є на кілька метрів вищий від долішньої частини течії. Ще за австрійських часів виринула була думка збудувати тут гідроелектричну станцію (свого роду малий „Дніпрельстан"), використовуючи природне обниження течії до порушування турбін. Обчислювано навіть, що потужність витвореного тут електричного струму могла дати освітлення для цілої Східної Галичини.

Ця закутина, відірвана від властивого повіту, ще і тим замітна що почва, нанесена Дністровою водою, зложена переважно з глинки-лєсу. Вона знаменито надається до управи тютюну. Його управляють в цілому городенському повіті, але тут удається він найкраще.

Мальовничість Дністрових берегів, наперемін раз низьких, то знову високих і стрімких, покритих деревами чи хащами — загально знана. Якщо ж стрімкий беріг нагий, скелястий, то на ньому немов би на екрані можна оглядати ерозію й наверствування піскових скал, що їх жолобили віками Дністрові води. Ці скали з червоного, твердого пісковика, який дається розколювати на гладкі

плиточки, особливо надаються до мощення хідників. Місто Чернівці в переважній частині мало хідники з городницького червоного пісковика. Де-не-де в дорічці Дністра виступають також скали із м'якого, сіро-білавого пісковика, якого уживають до будови стаєн чи комор і до вимощування доріг. Тут і там виступають також вапнякові скали. Камінь з них випалювано і білено ним хати. Зложжя такого вапняка маємо головно у Пробабині й Вікні. Добуваний вапняк мав також застосування при виробі цукру в городенській цукроварні. На берегах потоків виступала також глина, з якої випалювано цеглу (дві цегольні в Городенці) і вживано до виправлювання хат та інших господарських будинків.

Городенський повіт належить до т. зв. степового Покуття. І дійсно майже цілий повіт — це хвилясто-горбовинна рівнина, на якій рідко де, поза населеними пунктами і дорогами, стрічається дерева чи хоч би хащі, за виїмком Дністрових берегів. Малі гаї стрічаємо в Незвисках, Поточисках, Семаківцях і Передіваню. Розмірно великий ліс є поблизу Монастирка й Уніжа. Але тому, що він розположений на лівому березі Дністра, то краєвидно він вже більше належить до бучацького повіту. Деревостан цього лісу — це переважно грабина, а менші скупчення становлять сосни і смереки. Не треба хіба особливо згадувати, що береги всіх потоків, а над ними розташовані майже всі села — покриті вербами, так дуже характеристичними і типовими для нашого краєвиду.

Городенщина — це правдивий, липкий чорнозем, на якому дозрівають такі культури як пшениця. жито, овес, ячмінь, гречка, просо, конюшина, люцерна, ріпак, бараболя, кукурудза, фасоля, сонячник, коноплі, цукровий буряк, тютюн, всяка городина, а в теплому городницькому ярі навіть виноград, морелі, бросквині. З овочевих дерев стрічаємо: яблуні, груші, вишні, черешні, оріхи і сливи, а де-не-де плекають морву.

Клімат городенського повіту яскраво континентальний. Сам повіт становить найдальше на захід висунений скравець т. зв. причорноморської смуги, для якої із дико виступаючих чагарників є характеристична т. зв. Азалія понтіка. Її стрічаємо так у Городниці як і в Передіваню. Знаменною ціхою цієї полоси є те, що сосна тут сама не росте. Її треба спеціяльно засаджувати.

Під оглядом комунікаційним повіт був і є упосліджений. Через нього пробігає всього одна залізна дорога лінії Делятин-Заліщики, збудованої в 1895 р. Ця залізнича лінія жахливо повикручувана, бо вона достосована до бувших дідичівських маєтків, а не для користі населення. В повіті є всього 4 залізничі станції, а саме: 1) Ясенів Пільний, 2) Городенка-місто, 3) Городенка(Якубівка) і 4) Вікно. Найбільшою і досить розбудованою є станція Городенка завдяки збудованій в 1921-22 рр. біля неї цукроварні. Через повіт пробігають такі биті шляхи: 1) Із Заліщик згл. Торського до Коломиї. В городенському повіті переходить цей шлях через Семаківці, Городенку і Чернятин. На відтинку між Чернятином а Сороками, приналежними до коломийського повіту, цей шлях виїмково обсаджений старезними тополями на просторі кількох кілометрів. Цей відтинок зветься Грабарка. 2) Другий битий шлях провадить теж з Заліщик почерез Буковину до Серафинець, а звідсіля через Городенку, Воронів, Незвиська, Живачів до Товмача згл. до Станиславова. 3) Третій битий шлях починається в самій Городенці і провадить через Ясенів Пільний, Стецеву, Потічок до Снятина. — Решта доріг — це звичайні, лихо удержувані т. зв. повітові дороги, як Городенка-Обертин і Городенка-Чернелиця. Ще треба згадати, що на терені городенського повіту є один залізно-бетоновий міст на Дністрі в Семаківцях, який сполучує городенський повіт із заліщицьким. Цей міст був збудований вже за польських часів, коли то мостова комунікація передвоєнним заліщицьким мостом не могла відбуватися внаслідок заняття Буковини румунами. В деяких селах як Сокирчин, Лука, Городниця, перевіз через Дністер відбувається при помочі поромів, з яких два, в Луці і в Городниці — ідуть по линві. Городенка мала теж автобусову комунікацію з Коломиєю і Станиславовом.

Городенський повіт становить частину Покуття, розположену на правому березі Дністра. Тільки мала полудневa частина лежить у доріччі Прута. Це переважно рільничий повіт. Під оглядом економічним може бути поділений на дві частини: північну — наддністрянську, частинно заліснену, зі слабшою рілею і полудневу, з грунтами пшенично-буряковими. Північна частина з лагіднішим кліматом має ідеальні умовини садівництва, так для овочевих

дерев, як і для управи винограду, рицини, шляхотних родів тютюну і т.п.

Завдяки цьому узбіччя Дністрового яру з лагідним нахиленням і полуднева або полуднево-східна частина, щораз більше використовується для цілей садівництва й городництва. В полудневій частині з грунтами пшенично-буряковими, управляється переважно пшеницю, цукровий буряк, кукурудзу, соняшник і ріпак.

Головну продукцію повіту становить пшениця, склистої відміни і вона має найбільший збут. По покритті власного запотребування становив вивіз пшениці на позамісцеві ринки около 500 вагонів річно. Другим експортовим продуктом є цукровий буряк, перероблюваний у місцевій, модерній цукроварні. Поважним продуктом експорту є теж кукурудза (около 50 вагонів річно), опісля ячмінь, мак, горох.

Із природних багатств повіту треба згадати поклади фосфоритів, які найбільше виступають у Незвиських і простягаються на кілька кілометрів здовж берега Дністра. Цих покладів ще докладно не досліджено, а розпочату експльоатацію зчасом зовсім занехано.

Завдяки свому положенню, лагідному кліматові та природним багатствам повіт має багато можливостей розвитку, до цього часу ще не використаних як слід. Головно під оглядом літниково-туристичним. Цьому відповідають кліматичні умовини таких місцевостей як Городниця, Незвиська, Лука, Раковець, Хмелева, Репужинці, Далешева, Колінки, Михальче — положених на узбіччях або широких Дністрових луках.

Широка, крута стяжка Дністра, що ділить Поділля від Покуття, врізується в грунт і творить стрімкі береги, яких гарні ліси або нагі скали купаються в гарячих промінях сонця. Своєю мальовничістю, величчю і багатством яр Дністра може захопити неодного туриста. Багатство першорядних овочів (виноград, бросквині, морелі), близькі ліси, полудневе сонце і відсвіжуюча купіль у хвилях Дністра, — вода, що містить у собі між іншим йод, який ділає додатньо на організм — все це створює першорядні умовини дозвілля для літників, спрагнених відпочинку на лоні несплямленої краси природи.

Небуденною величчю і красою та мальовничістю відзначається Дністровий яр. Як відомо Дністер обпливає

городенський повіт від Сокирчина починаючи, а Городницею кінчаючи. Цілий лівий беріг Дністра, напроти якого положений городенський повіт, носить назву подільської височини. Частина Дністрового яру поміж лівобережними: бучацьким, борщівським і заліщицьким повітами а правобережним городенським повітом, має назву „Наддністрянська Швайцарія". Дністер, якого течія лежить на стокількадесять метрів понижче рівня подільської височини, творить тут кольосальні луки та закрути, повертаючи свою течію то на полудне, то на північ, ба навіть на захід, наперекір своєму засадничому напрямові. Земля, втиснена поміж закрути Дністра, якщо на неї дивитись здалека або з лету птаха, творить неначе півострови або затоки; півострови мають звичайно плоский беріг, — затоки, які творять зовнішні береги закрутів, мають високий беріг. На кожному березі простягаються мальовничо розположені села, а мешканці одного села глядять з гори на Дністер та на села, положені по противній стороні берега. Звідси мабуть і походить відома назва „Горигляди".

Заліснені високі береги стрімко спадають у напрямі води. Поміж деревами спостерігаються цікаві геологічні верстви, тут і там білі скали та печери поміж скалами. Колись одна із цих печер була мешканням пустельника, друга знову, напроти присілка Монастирка, із якої видно гарний закрут Дністра, має вхід заслонений, немов би серпанком, спадаючими каплями потока, а вхід до печери обвішений зеленими френзлями довгого водяного моху. За Лукою на правому березі, на стрімкому узбіччі височіють руїни замку в Раківці. Замок цей, збудований в 1660 р., про що свідчить оцілілий напис над брамою; він був точкою опертя для короля Собєского в часі його приготувань до походу на Волощину. Спалений у часі барської конфедерації у 1769, попав в руїну; ще найліпше збереглася чотиробічна вежа й образ із давньої замкової каплиці у місцевій церкві. За переказом підземні хідники мали сполучувати цей замок із замком у Чернелиці.

Щоб оцінити красу яру Дністра, не вистачить оглядати його лише пливучи лодкою. Часом треба висісти та вийти високо в гору на беріг яру, щоб звідси налюбуватися видом маєстатичної ріки, що пливе глибоко в долині.

Починаючи від Устечка, характер яру змінюється. Береги Дністра стають вищі, але за те менше приємні, бо нагі. У горішних верствах виступає потужний сірий або червонавий шар пісковика і тут є численні каменоломи. Сюди віють гарячі вітри із недалекої Басарабії, тому і тутешня околиця має найтепліший клімат; села тонуть у садах, переважно морельових. Тут стрічається також рідкісні степові рослини.

Останнім селом городенського повіту на правому березі Дністра є Городниця. Городниця належить до найстарших осель країни. В її околицях стрічаємо викопалини кельтійської епохи, як теж скитської, римської (недалеко проходить „вал Траяна") та старословянські епохи.

Городенський повіт мав приблизно 80 тисяч населення, а сама Городенка 12-13 тисяч населення. Подавляюча більшість населення повіту — це українці. Поляків було 2-3 тисяч, — жидів 3-4 тисяч. Віроісповідно майже всі українці — греко-католики. В кожному селі була греко-кат. церква. В одних селах церкви були муровані, в інших деревляні. В самій Городенці були 2 церкви, з яких парохіяльна (Успенія Пресв. Богородиці) була архітектурною пам'яткою та була під мистецькою опікою. Римо-католицькі костели для поляків були в Городенці та в Обертині і Чернелиці. Також були костели в Ясенові Пільному і в Живачеві. Жиди мали свою божницю в Городенці. Костел в Ясенові Пільному збудований вже за часів польської займанщини, мав характер суто полонізаційний. Ісповідно відрубною, але національно польською була досить численна група вірмен, які мали в Городенці свій власний костел, а в повіті були навіть дідичами (Гарасимів, Лука, Колінки, Торговиця, Ясенів Пільний, Стрільче, Живачів).

Демографічно Городенщина не являє собою одноцілої типовости. З вигляду і будови можна тут завважити різноманітність, що найкраще дається запримітити в селі Серафинцях. Ця оселя лежить на пограниччі Буковини, а перепливає через неї потік званий Ямгорів. До речі назва теперішних Серафинець була колись Ямгорів, але колишній власник села граф Потоцький (його звали у Серафимцях також Каньовський), між іншим фундатор мистецько цінної парафіяльної церкви і костела в Горо-

денці (барокові будівлі), перейменував село в честь і пошану своєї любовниці Серафимки — із Ямгорова на Серафинці. В 1918 р., коли румуни занимали Буковину, то їхні передні стежі дійшли були аж до Серафинець і хотіли зайняти половину села, а саме ту частину, що лежить по правій стороні потока Ямгорів в сторону до Буковини і в якій є церква. Видно, що ці зазіхання опирали румуни на якийхсь мапах ще з-перед 1777 р. Вже ця сама обставина вказує, що на терені городенського повіту, а в даному випадку на терені села Серафинець, відбувалася міграція людей татарського чи молдаванського походження, які тут осідали і змішувалися з автохтонним населенням, затримуючи до сьогодні деякі особливості у будові, вигляді і поведінці. На доказ наших припущень наводимо деякі прізвища з терену села Серафинець, які вказують на їх татарське згл. молдаванське походження. Татарські: Аліман, Яшан, Буждиган, Унгурян, Кабан, Боюк (Бейук), Дейпук, Траскан, Курганевич, Сандуляк, молдаванські: Гривул, Бурнадз, Суфлицей, Діка. Чи ця міграція була добровільна, чи може це залишки учасників воєнних походів турків, татар чи молдаван, відповісти на це годі. Тут також треба зазначити, що людність села Чортовець, найбільшого в цілім повіті, своїм зовнішним виглядом, забарвленням шкіри, будовою лицевих костей, з найбільшою правдоподібністю треба вважати за нащадків якоїсь частини татар, яка тут осталася після бою під Обертином у першій половині 16-го століття. Згадана мішанина типів в більшій чи в меншій мірі стосується до цілого повіту.

Слабою стороною міста Городенки, як столиці повіту і адміністраційного центру є те, що вона положена на самому краю східної частини повіту; центральне її положення, десь так між Тишківцями, Чортівцем і Незвиськами далеко більше сприяло б її розвиткові і значінню, як центру для повіту.

За польської окупації городенський повіт був поділений поза містом Городенкою на такі збірні громади: 1) Збірна громада Серафинці; села Серафинці, Стрільче, Ясенів пільний, Городниця, Пробабин, Передіванє. 2) Збірна громада Чернятин; села: Чернятин, Вікно, Глушків, Топорівці, Торговиця Пільна, Вербівці. 3) Збірна громада Тишківці; села: Тишківці, Чортовець, Олієва-Королів-

ка; Олієва-Корнів, Рашків. 4) Збірна громада Семаківці; села: Семаківці, Поточиська, Дубки. Далешева, Колінки. 5) Збірна громада Чернелиця; села: Чернелиця (містечко), Репужинці, Копачинці, Кунисівці, Михальче, Корнів, Хмелева, Вільховець. 6) Збірна громада Незвиська; села: Незвиська, Гарасимів, Воронів, Живачів, Ісаків, Петрів, Сокирчин, Лука, Монастирок, Підвербці, Уніж, Раковець, Семенівка. 7) Збірна громада Обертин: містечко Обертин (осідок судового повіту, незалежно від Городенки), села: Жуків, Жабокруки, Якубівка, Балагурівка. Гончарів, Гавриляк. Міський статут Городенки датується початком 19-го століття, десь около 1820 р. Щодо зовнішнього вигляду, то Городенка безпосередньо перед 2-гою світовою війною мала дуже чепурний вигляд, місто мало гарно утримані травники і квітники, декораційні дерева і прегарні хідники, одним словом було одним з найкращих містечок у Східній Галичині. Прикрасою Городенки був імпозатний, плавальний басейн, збудований у 1936 р.

**
*

Відзначуючи деякі особливості, притаманні місцевостям годенського повіту під оглядом історичним або археологічним — подаємо тут деякі дані на підставі „Словніка географічнего", том 5 з 1887 р.

1) Назва присілка Монастирок походить звідсіля, що давніше був тут Василіянський монастир. Около 1600 р. купив Лавро Хурчкович, підданий Потоцьких, два грунти і заложив на них монастир. В 1617 р. Стефан Потоцький і його жінка Марія Могилянка, дочка Яреми, мальтанського господаря, затвердили фундацію Хурчковича, додаючи тому монастиреві зі своєї сторони, грунт над самим Дністром коло ісаківського броду. Ігумен монастиря о. Макарій був на соборі в Уневі в 1711 р. Інспекція ігуменів висловлюється про монастир ось як: Луцький монастир має права від воєводи Белзського; ці права є у львівській катедрі. Строїтель о. Макарій Андрухович має благословення від Й. В. Шумлянського. Монахів тільки 2. Монастир цей скасовано в 1789 р., а фундацію продано за 25000 зл. Монастирська церковця існує дотепер.

2) В Луці переправлявся Собєський з військом через Дністер підчас хотинської виправи в 1673 р. Підчас тої переправи мав Собєський два нещасливі випадки. Насамперед, висідаючи після переправи через Дністер з поро-

му — упав у воду і то так, що аж голову замочив. А кілька днів пізніше, полюючи, впав з коня. Падаючи, стер собі брову, око і ніс з правої сторони; зрештою не мав ані гарячки ані не відчував болю і не лежав в ліжку. На полях „Могилки" недалеко лісничівки, як також на полях „Верх лану" та „На Гаю" були давніше могилки, а в них кістяки, камінне знаряддя та бронзові прикраси.

3) Місцевість Михальче замітна тим, що тут був католицький костел, заложений в 1493 р. Заложив його Мужило (Музило) з Бучача, староста снятинський і коломийський. Випосажив цей костел своєю посілістю Репужинці, про що свідчить фундаційний акт. На ерекційному акті дописано тією самою рукою і подібним чорнилом: **Fundator ecclesiae Michael alias Muzilo cum Katherine uxore una voce de Buczacz heredes, Jhesu miserere animae ipsorum et qui presentia legt oret pro salute eorundem.** По правій стороні виписане кирилицею ім'я Мужило, на зеленім, шовковім шнурку завішена печать, витиснена на зеленім мішочку з гербом Габданк, а в обведенні напис „Мужило де Бучач". Як виходить з цього документу, то Михальче було містечком, а парох одержав крім села Репужинці також один франковський лан грунту в Михальчу і крім того ще одну десятину. Ця парохія перестала існувати з приводу татарських наїздів, які цю околицю перемінили в руїну; щойно в 1715 р. власник тих дібр, Ян Скарбек, львівський архиєпископ, відновив ерекцію. Тут треба також згадати, що в Репужинцях був замок Чарторіських, збудований у 16 ст.

Щодо Незвиськ згл. Незвищ маємо в „Зборі актів ґродзкіх і земскіх, т. 4, ст. 1, документ, виставлений у Галичі в 1470 р., який підписав Клєменс з Незвищ як свідок. В цім документі Ігнат з Кутищ, суддя і Міколай Сєнявскі, підсуддя галицький, посвідчають, що Ельжбєта зі Змігрода, дочка каменецького старости Теодорика з Язлівця, замужна Масловська, продала Янові Колі з Далеєва, галицькому підкоморому, дві части своєї ділянки на Мартинові та приналежностях, а третю часть йому подарувала.

Обертин є давньою осадою і осідком родини Обертинських. В 1438 році зізнає в Галичі Дерслав з Библа що він отримав 60 гривен від Кінрада з Кунашева, за четверту частину села Обертина. Обертин став голосним, бо в

тій околиці відбулася битва, в якій Ян Тарнавскі, вел. кор. гетьман, в серпні 1531 р. побив Волохів. Сам господар Петро був двічі ранений, а цілий обоз дістався в руки переможців.

На західньому краю села Сокирчин збереглися сліди старого замку, на високім березі, що спадає стрімко до Дністра. На цілім просторі аж до берега ріки є сліди замкового городу. Ще кілька років тому існували шпаліри здичавілих корчів, а з самої будови можна ще було дослідити фундаменти.

Щодо Поточища треба згадати, що в 1869 р. виорано на тутешніх полях стародавний хрестик (реліквіяр), який віддано до Академії Наук у Кракові. Досліди виказали, що тут існувала передісторична осада на полях „Башкірці". Ці поля разом із сумежними як: Приска, Крогулець, Кругляк, Кути і Дулятва, що належать до поблизького села Городниця — це цілий ряд передісторичних осад. Село Городниця має археологічне значення, як пункт на пограниччі давної римської держави і як також імовірно одна із станиць на стародавнім шляху з полудня в сторону Балтійського моря. Величезне городище, численні сліди передісторичних осад, що його окружували, дальше гроби, про яких стародавність свідчить їх рід будови, спосіб хоронення померлих, вкінці велика кількість і різнородність стародавніх предметів, подекуди зовсім до того часу для археологів незнаних, — це все дає підставу припускати, що Городниця мусіла бути центральним огнищем передісторичної людности або одною з головніших місцевостей. Ціла околиця Поточиськ, як Городниця, Стрільче та дальші місцевості, як Семаківці, Торське і Чернелиця є тереном, гідним археологічних дослідів. Городище в Городниці, на думку дослідників, було збірною криївкою для населення тієї околиці (Словнік Ґеоґр. т. 8, з 1887 р.).

**
*

На терені городенського повіту підчас І-шої світової війни в районі Незвиськ відбувалися завзяті бої і багато людей тут полягло. В пошану поляглим німці здвигнули на горі понад Незвиськами пам'ятник у формі обеліска, який панує над цілою околицею. Як на глум і іронію долі на тім самім майже терені змагалися 3 місяці німці зі со-

єтами в 1944 році. Майже всі довколишні села як Ісаків, Петрів і Живачів були знищені.

Відмічуючи деякі важливіші події і з економічного розвитку городенської землі треба згадати про постання і побудову цукроварні в Городенці. До Першої світової війни Городенщина управляла також цукровий буряк, але відставляла його до перерібки на Буковину до цукроварні в Кострижівці, положеної напроти Заліщик, на правому березі Дністра, або аж до Жучки під Чернівцями. З хвилею, коли ці цукроварні опинилися після 1918 р. під румунською займанщиною польська влада та землевласники і промисловці вирішили побудувати цукроварню в Городенці. Немає найменшого сумніву, що цукроварня причинилася до економічного піднесення повіту, даючи змогу населенню управляти цукровий буряк, як теж можливість зарібків у фабриці так для городенських людей як і з поблизьких сіл.

Одночасно з побудовою цукроварні нахлинула на Городенку ціла зграя польських урядовців, польських інженерів і фахових робітників, ба навіть корінних мазурів, які поселилися на розпарцельованих грунтах поблизько фабрики, утворюючи зовсім нову осаду під назвою „Кіп'ячка". Отже цукроварня попри свою додатню сторону, виконала також чисто типову колонізаторську функцію на городенському терені.

На закінчення хочемо поставити питання, звідки взялась назва „Городенка"? У відповідь на це питання характеру ономастичного існують три версії. Всі ті версії не становлять нічого аксіоматичного, це все гіпотетичні припущення, і тільки так треба їх трактувати.

Перша інтерпретація — на нашу скромну думку — мало правдоподібна і не вияснююча самої суті назви — це — мовляв — пішла назва від многих городів, які оточували житлову місцевість, що її назвали „Городенка". Огороди або городи стрічаємо при кожному населеному пункті, отже чому саме ця обставина мала послужити за вихідну точку до назви „ГОРОДЕНКА"? Не можна також прийняти другого здогаду, а саме, що назву „Городенка" надано даній місцевості тому, що це мав бути ніби город (місто), а тому, що після всяких правдоподібних даних Городенка одержала міський статут щойно з початком 19-го століття.

Найбільш сприйнятливим є третій здогад-леґенда, а саме, що назва „Городенка" взяла свій початок від тієї події, блище в часі неозначеної (можливо 16-те або 17-те сторіччя), коли татари величезною навалою вдерлися із тодішньої Молдавії на терен городенської землі від сторони села Серафинець. І тут на місці, що зветься „Червона" відбулася кривава битва; потік, що перепливає вздовж цього місця і саме джерело-збірник води мали бути червоні від пролитої крови воюючих сторін. Після завзятого бою мешканці тієї місцевости своєю хоробрістю спинили дальший похід Татар, своїми трупами загородили татарам дальший похід. Звідтілля мала б походити й назва „Городенка". А може вкінці назва „Городенка" має щось спільного з древньою назвою „Городище".

До речі „Червона" це тепер обцементована криниця з хрустально-чистою навіть цілющою водою. Вода з „Червоної" мала помагати на очні недуги. Цей збірник води настільки великий, що колись було в пляні повести звідсіля водопроводами воду для цілої Городенки, тому що в самій Городенці вода дуже тверда (домішка вапна).

Цей плян переведено в життя вже по війні.

ВАСИЛЬ ЯШАН

З минулого Городенки й околиці

Вступ

У доісторичних часах Городниця, село положене над сплавною рікою, Дністром, була знаним і важливим торговельним та адміністраційним осередком для цілої околиці. Ті часи описав прекрасно д-р Я. Пастернак у праці ГОРОДЕНЩИНА В БЕЗОДНІ ВІКІВ. Там подано, що Городниця була осідком одного з тиверських князів. Як і чому той центр в Городниці перейшов до Городенки, покищо не досліджено ні археологічно, ані історично. Сталося це в часі, коли вага і значення водних торговельних шляхів почали поступатися місцем також шляхам сухопутнім для торгівців, а передовсім війська: тоді Го-

родниця ступнево відступала місце Городенці, яка мала догідніші природні умови для сухопутніх сполучень.

Чи тими шляхами маршували також римські легіони, покищо невідомо. Правда, що римський цісар Траян в 107 р. по Христі підбив був і опанував провінцію Дакію на теренах теперішньої Мадярщини; мав він побудувати укріплення для охорони перед нападами в околицях Дністра, так звані Вали Траяна. Але таких укріплень над Дністром, зокрема в околицях Городниці не виявлено. Римські легіони, мабуть, ніколи не переходили Карпат, але певно згаданими водними і сухопутніми шляхами користувалися римські купці і по них залишилися знахідки, зокрема римські монети на терені Городенщини.

Найстарший наш літопис Нестора „Повість временних літ", подає, що в 993 році київський князь Володимир Великий пішов походом на Хорватів. Прадавнє плем'я Білих Хорватів замешкувало тоді Галичину, а в тому і Городенські землі, де стикалося з племенем тиверців і тоді ті землі увійшли в склад Київської держави Володимира Великого. В XII столітті Городенка належала до галицького князя Ярослава Осьмомисла (володів 1152-1187) і, очевидно, опісля вона була в складі Галицько-Волинської держави до 1340 року, бо скоро потім ті землі в 1350 році опанувала Польща за польського короля Казимира.

Згадка про саму Городенку в історичних джерелах того часу

Але по переході під польську владу Городенська земля — з іншими українськими не мирилася з чужим панування. Почалися визвольні змагання з успіхами і невдачами. Боротьба велась і проти Польщі і Мадярщини, а часом і проти литовських князів — проти всіх, хто ті землі поневолював.

У XIV столітті постало Молдавське господарство, до володінь якого входили й землі пізнішої Буковини, а яке підносило свої претенсії і до сусіднього Покуття в Галичині. Почалися війни між Польщею і Молдавією, а на пограничі, якраз на землях Снятинщини і Городенщини, скріпилися заворушення селян проти польських панів, що до них приєднувався дехто і зі своєї шляхти. Молдавські господарі підтримували ті рухи. В 1489 р. селянське повстан-

ня під проводом Дмитра Мухи в силі 9 тисяч повстанців опанувало Снятинщину, Городенщину і розбиваючи опір поляків, дійшло під Галич, а навіть Рогатин. Муха походив мабуть з Молдавії. Але повстання не мало успіху. Поляки розбили повстанські сили над Дністром. Зараз у 1491 р. пішов на Покуття молдавський воєвода Стефан Великий і зайняв Снятин, Городенку, Галич. Теж пізніше на цих теренах були повстання, велися війни зі змінною долею часом аж під мурами Львова. Місцеве населення сприяло Молдавії, яка вживала книжної, руської мови, а її населення складалось і з українців, які вживали живої української мови.

Молдавія мусіла піддатися під турецьку опіку, а тоді почала підупадати. Претенсії до Покуття відновив войовничий господар Петро Рареш, який під Обертином 22 січня 1531 р. зустрівся з польським військом під проводом коронного гетьмана Яна Тарновского і він цього дня розбив молдавську армію. Пізніше були також спроби підбити Покуття, але без успіху. З часом кордон між Польщею і Молдавією устійнився на лінії, яка пізніше ділила Галичину від Буковини. Ще дотепер на тій межовій лінії, на полях села Серафинці, стоять високі кургани, на яких польські маґнати утримували сторожу, що голосила про появу ворога.

Для оборони польська влада і пани будували замки в Городенці, Чернелиці, Обертині, Золотому Потоці. Універсали гетьмана Богдана Хмельницького і його перемоги над польськими збройними силами розбурхали народні маси також в Галичині. Вибухли повстання проти польських вельмож (загони Семена Височана), які нищили їх і їхні добра. В 1648 році селяни Городенки та околиці зруйнували і спалили замок Яна Стжємовського, а народній гнів нищив панів і в околиці.

В 1655 році Хмельницький обложив вдруге Львів вже на спілку з московськими військами. Тоді поляки й татари почали нападати на козацькі і московські полки. Підкінець того року частина татарської орди пішла під Городенку і там якийсь час пустошила околицю — люди втікали в ліси, яри та інші сховища. Таких татарських нападів на Городенщину було багато.

У 1711 р. відбувся Унівський собор монастирів (в Уневі, повіт Перемишляни), на якому було досить ігуменів

і там згадується і про монастир в Городенці. Був це собор уніятських монастирів.

У 1668 р. Городенка дістала від польського короля магдебурзьке право, що давало містові деяку самоуправу.

У 1760 р. Стефан Потоцький (Каньовський) побудував в Городенці римо-католицький костел, а кілька років пізніше церкву Пресвятої Богородиці. Обидві будівлі в бароковому стилі і дотепер в доброму стані. В костелі є портрет фундатора, — у церкві при бічних вівтарях чудові різьблені антиподії із 17-го віку, робота мистця іконостасу у церкві св. Николая в Бучачі, Василя Семигінівського, відомого маляра-різьбаря зі Львова.

Під австрійською владою

З часів бурхливого 1848 року — „Весни Народів" — осталась в Серафинцях пам'ятка, так звана Москалева криниця (в селі кажуть керниця). Вона при битому шляху приблизно 2 км. від села на схід, де була Буковинська границя і де від того шляху в південно-східньому напрямку йде дорога до Бурівців. Криниця отримала таку назву, бо з неї пили воду московські війська, які тудою в 1849 р. переходили на Мадярщину і помогли Австрії розгромити повстання Кошута.

Але вже передше, 1772 року, Галичину, а в тому й Городенщину анектувала Австрія. Пізніше знесено панщину (кріпацтво) й уведено громадянські полекші. Заведено школи, постали громадські, господарські товариства, користаючи з поступового законодавства. У пам'ять знесення в 1848 р. панщини майже по всіх місцевостях селяни побудували пам'ятники, звичайно у формі хреста, і біля них кожного року відбувались 16 квітня (в день скасування панщини) церковні відправи. При сприятливіших обставинах прийшло й літературне відродження, а згодом і політичне пробудження. Постала „Головна Руська Рада" (1848). Почалося розбудження національної свідомости, що охопило і Городенський повіт: Читальні Просвіти були майже в кожному селі, кружки Сільського Господаря, кружки Рідної Школи, кредитові товариства. У 1900-му і наступних роках поширився в повіті Січовий рух — Руханково-протипожежні товариства ширилися дуже скоро,

об'єднували молодь та у великій мірі розбудили національну свідомість, а навіть військового духа серед молоді.

Перша світова війна

Прекрасний, сонячний день 28 червня 1914 року, у Львові в сторіччя народин Т. Шевченка Січово-Сокільський Здвиг: на великому майдані Сокола Батька якраз масові вправи Січей і Соколів. Того ж дня архикнязь Франц Фердинанд, наслідник престола Австро-Угорщини і його дружина Софія відвідують Сараєво, столицю недавно окупованої Босні. Під авто, яким вони їхали в товаристві губернатора Босні Оскара Потьорека, кинув бомбу сербський заговірник Неделко Ґабріновіч; вибухом був ранений один з охорони, перевезений до лікарні. Його конче хотів відвідати архикнязь, а в дорозі до шпиталя другий серб-заговірник двома стрілами з револьвера поцілив архикнязя і Софію, другий стріл призначив серб Гаврило Прінчіч для Потьорека, але його заслонила Софія. В шпиталі вона вмерла перша, а після неї архикнязь.

Вістка скоро прибула до Львова, також на здвиг і викликала дуже прикре враження.

Дня 23 липня 1914 р. Австрія передала Сербії 48-годинний ультимат, зірвала дипломатичні зв'язки, а 28 липня почалися воєнні дії на сербському фронті. Почалася світова хуртовина. В тому часі існували два союзи держав. В одному були Австрія, Німеччина, Італія, а в другому Англія, Франція і Росія. Вже 1 серпня Німеччина виповіла війну Росії, а наступного дня і Франції. Росія 5 серпня виповіла війну Австрії. Німеччина напала на Бельгію, а тоді Англія виповіла війну Німеччині. 29 серпня вступила у війну проти Німеччини Японія. Італія не лише покинула своїх союзників, але ще 23 травня 1915 р. почала війну проти Австрії. 12 жовтня 1915 р. Болгарія виповіла війну Сербії, а 27 серпня 1916 р. Румунія виповіла війну Австрії. До Австрії і Німеччини долучилася Туреччина і почала воєнні дії проти Росії.

Вже в липні 1914 р. Австрія перевела частинну мобілізацію, а 1 серпня 1914 р. вранці відізвалися дзвони на дзвіницях Храмів Божих в Городенці і сусідних селах та побудили стривожених мешканців. У місті і по селах вже

в ночі були розвішані відозви цісаря Франца Йосифа І: „До моїх вірних народів". В них цісар повідомляв, що проти Сербії почалась війна і проголошена загальна мобілізація, яка обов'язувала річники від 21 до 42 років життя. В повіті, як зрештою всюди, закипіло. Ціни на збіжжя раптово змаліли. Мобілізовані продавали жидам пшеницю за половину ціни, щоб придбати хоч дещо гроша на невідому дорогу. Дрібна монета срібна, а навіть ніклева зникла, а найменша паперова одиниця була 10-коронівка. Торговельні обороти були надзвичайно утруднені. З сіл виходили сотки мобілізованих і збирались на залізничих станціях Ясенів, Городенка, Вікно. Хоч поїзди почали курсувати дуже часто в обох напрямках, мобілізовані мусіли часто ждати дні і ночі, щоб дістатись до переповнених вагонів. Між ними не було слідно ентузіязму, ніхто з них не бажав війни, але не було випадків, щоб хто не послухав наказу. Всі обов'язані пішли, кожний туди, де був постій його військової частини, звичайно то була Коломия, або Станиславів. Пішли селяни, робітники, інтеліґенти, учні, студенти, пішли одружені, які покидали сім'ї, дітей, дружини, всі ішли з бажанням, щоб з війни скоро повернутися.

Війну відчувалося на кожному кроці. Станиці жандармерії зміцнили. На залізничих шляхах появилися військові стійки, а їх багнети, настромлені на кріси зловіщо виблискували на сонці. За кілька днів почалися рухи війська в напрямку російської границі. Залізницею сунулися довжелезні транспорти, а гостинцем (шосе) маршували ново-сформовані в Коломиї батальйони піхоти і часом співали. Переїздили трени-обози і артилерія і затримувались на нічліги.

Скоро почалися зголошення до Українських Січових Стрільців і збірка грошей на Бойовий Фонд. Тут вже було видно ентузіязм і запал у тих, які до свого війська голосилися поголовно.

Московська інвазія

Одначе ситуація досить скоро змінилась на гірше. По перших бадьорих вістках про відважні подвиги австрійських частин, зокрема кавалерії, на російській границі почався відворот. Приблизно в половині серпня увійшов до

села Серафинці 41-ий полк піхоти, що мав жовті вилоги (нашивки на переді комірa блюзи), а в часі миру стояв у Чернівцях і поповнювався з Буковини. Молоді вояки, українці і румуни, оповідали, що мали великі втрати в боях на границі Буковини біля Раранча, а тепер відступають. Вони помучені пили воду з придорожних криниць, а не сміли їсти овочів з сусідних садів, які гарно зародили. Скоро через те село перейшов битим шляхом більший військовий відділ з полковником, який потішав, що австрійська армія повернеться. Дуже нещасно виглядав відділ, який відступав останнім: була то мішанина — кілька військовиків, що відбилися від частин, жандарми, погранична сторожа, всі помучені і сумні.

Два або три дні в повіті тривало безкоролів'я, не було влади. Населення насторожилося: про наступаючу російську армію говорили, що їх іде маса, як трави та листу, і несуть з собою всякі страхіття, передусім козаки. Люди копали ями і ховали в них дещо з майна. Вже наперед було видно пожари від сторони Буковини і звідтіль та армія прийшла. Найперше в Серафинцях з'явилась стежа козаків, які підпалили жидівську корчму, що стояла біля битого шляху. Козаки на чолі наступаючої армії всюди по дорозі палили корчми і розбивали збірники алькоголю, ґуральні, щоб військо не запивалося. То були перші ворожі акти наступаючої армії і знак окупації даного терену. За козаками прийшли колони піхоти, також від сторони Буковини, полями і дорогами. Ішли в сірих одностроях сімками (австрійці маршували чвірками) бойовим порядком. Мали чолову і бокові охорони. Мимо суворої заборони й нищення гарячих напоїв, між солдатами таки були п'яні і від них населення терпіло: вони вимагали водки, грошей, напастували жінок і дівчат. До кінця серпня 1914 р. цілий повіт вже був зайнятий: в Городенці примістилась військова команда, а скоро і цивільна адміністрація повіту. Російські війська нищили пам'ятки нашої культури, руйнували читальні, бібліотеки, переслідували видніші особи, вивозили, ув'язнювали. В Серафинцях на Вознесенському куті в читальні Просвіти сходилися учні, учениці, студенти, яких не захопила мобілізація, на реферати і розмови. В одну неділю москалі окружили ту читальню і ув'язнили там приявних:

у них і в їхніх мешканнях перевели ревізії. Ув'язнених тримали в Городенці і по якомусь часі випустили.*

На ринку в Городенці появилися товарі, що їх привезли купці із-за Збруча; великий збут мав їхній тютюн, бо австрійський вичерпався. Також не було кави.

Австрійська офензива і звільнення Городенки

З кінцем лютого 1915 р. почуло населення відгуки боїв з заходу — виразно було чути артилерію. То австрійські частини наступали з напрямку Коломиї на лінію Дністра в околицях Незвиськ. Австрійська Начальна Команда подає під 14-им лютого 1915 р., що відбито Делятин, під 18-им — Коломию, а зараз опісля про бої над Дністром. В початках березня австрійський фронт в боях здобув Серафинці і станув на сході того села, в сусідньому Бабині були москалі. Тоді в одну неділю до Городенки вмаршував малий відділ польських леґіонерів, а батьки міста вітали їх в середині міста, при чому виставили прапори австрійський. польський і український. Одному польському старшині не подобався український прапор і він хотів його зірвати. Справу пояснив йому старший, поважний господар, член делеґації Федір Вережак, а приявні поляки також успокоїли того ворога української більшости в місті.

Лінія фронту між Серафинцями, а Бабином не втрималась довго, але дала час австрійській владі поспішно перевести другу мобілізацію. Проголошено бранку кількох молодших річників, а покликано і старших, передше узнаних нездатними. Майже всі покликані були признані здібними, одні до фронтової служби, одні до позафронтової зі зброєю, а деякі до служби без зброї, бо і таких вже було треба. Асентерованих не пустили домів попрощати родини, а зразу замикали в приміщеннях маґістрату. Увечері на станції Городенка їх завагонували до Коломиї. Там їх ділили, призначували до частин і транспортували дальше. Найбільша частина здібних до фронтової служби була призначеня до станиславівського 58 полку піхоти і їхала до Мірццушляґу в Стирії, де місти-

* Про московську окупацію Городенки див. окрему статтю „Прихід царських військ до Городенки та їхне „адміністрування".

лася кадра 58 пп., перенесена зі Станиславова. По мадярському боці стрічали вони великі транспорти німецького війська, які підтягалися до прориву під Ґорліцами, що почався 1 травня 1915 р. Заодно довідалися, що їх рідні сторони, отже і городенський повіт знову під москалями. Звідомлення Начальної Команди під 11 травня 1915 р. подало, що на північ від Городенки неприятель здобув терен на південному березі Дністра, а вже під 14 травня, що зайняті Обертин, Снятин, а 21 травня фронт вже на Пруті. В тих околицях, як і в сусідній Буковині, фронти змінялися часто. Населення терпіло від одних і других та було багато шкід і знищення.

Дня 11 червня 1915 р. Нач. Команда подала, що армія Пфлянцер-Балтіна в наступі на лінію Дністра здобула Отинію, Обертин, Городенку, під 12 червня, що здобули Незвиська і Заліщики, а 16-го Нижнів. Аж під 9 серпня 1915 р. подано про взяте Устєчко, а під 10 серпня зайнято Чернелицю. Щойно з кінцем грудня 1915 р. австрійська армія відбила Раранче, про яке була згадка на початку війни.

Дальші зміни і бої

Лінія фронту в Східній Галичині після німецько-австрійської офензиви по успішному прориві під Ґорліцами станула на ріці Золота Липа (звідомлення Нач. Команди з 6 липня 1915 р.). Землі на схід від тієї лінії і на південь від Дністра були далі тереном боїв передусім над самим Дністром і в сусідній Буковині. Вже 5 січня 1916 р. звідомлення подає про російські наступи на Топорівці в Буковині і на укріплений мостовий причілок Устєчко над Дністром. Той причілок на північному березі Дністра був дуже солідно розбудований; москалі багато разів на причілок наступали, але не могли здобути; вкінці зробили підкоп і висадили укріплення у повітря. Дня 19 березня 1916 р. австрійська залога залишила те місце та уступила на південний берег Дністра.

Російська офензива Брусілова почалася 4 червня 1916 р. передусім на галицькому фронті. Запеклі бої були і в околицях над Дністром, а під 13 червня 1916 р. австр. Нач. Команда подала, що ворожа кавалерія зайняла Садаґуру, Снятин і Городенку, а 17 червня доносить про

бої на північ від Незвиськ. Все таки фронт тримався на теренах городенського повіту, де опір ставила армія під проводом німецького генеарала Ботмера. Звіт німецької Нач. Команди з 1 липня 1916 р. подає, що на південний схід від Товмача ворожа кавалерійська атака покінчилася великими втратами для ворога. Під тією ж датою австр. звідомлення подає, що ворожа кавалерія наступала на 3 кілометри широкому фронті шістьома лавами, але відбита, потерпіла тяжкі втрати. Мова про атаку полку, який прибуваючи на фронт, перейшов Чернелицю, де люди пам'ятають, що маси козаків їхали на білих конях. По битві мало хто з того полку через Чернелицю вернувся. Москва пошанувала погинулих в бою козаків і в околиці шляху з Городенки до Чернелиці, приблизно на лінії Дубки-Далешева поставила пам'ятник у формі обеліска з написом: „Упавшим героям у конной атаке Замурского полка". Ймовірно був це останній бій, в якому російська армія ужила більшу одиницю кінноти і переконалась, що супроти тодішньої зброї атаки кінноти не мають успіху.

Австрія також пошанувала пам'ять своїх жовнірів, що віддали життя в обороні монархії в боях над Дністром і збудувала їм пам'ятник також в формі обеліска в селі Незвиськах.

Довший час перебував повіт під російською окупацією. На заході на південному боці Дністра фронт досяг майже Калуша, так що Станиславів був у московських руках.

У Петербурзі 12 березня 1917 р. почалась революція, яка скоро поширилась на цілу імперію Росії. Військо і в Городенці і по селах раділо, святкувало, устроювало походи з червоними прапорами. Солдати українці проходили вулицями Городенки з українськими прапорами і портретом Т. Шевченка та співали Заповіт. Генеральним губернатором для Галичини і Буковини був Дмитро Дорошенко. Він переніс з Городенки російського старосту, а на його місце призначив українця, доцента петербурзького університету Широцького. Тоді сеньйор городенського повіту д-р Т. Окуневський став судовим начальником для Городенки і Обертина та мав у своїх руках судівництво і поліцію. Почалася гарна співпраця України і Галичини. На жаль вона не тривала довго.

Під натиском союзників Росія під проводом міністра війни Тимчасового уряду, Олександра Керенського, почала 1 липня 1917 р. офензиву в Галичині. Дисципліна війська упала, охочих воювати було щораз менше і офензива заломилася. А в свою чергу австрійська армія почала наступ і вже 20 липня 1917 р. зайняла Городенку, а 31 липня осягнула ріку Збруч. В дні 17 грудня 1917 р. між центральними державами а Росією заключено перемиря і настав відносний спокій: в Городенці урядувала австрійська влада. Дня 9 лютого 1918 р. підписано у Бересті Мировий договір між Українською Народною Республікою з одної, та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією й Туреччиною з другої сторони. Тим Берестейським мировим договором визнали центральні держави Україну самостійною державою.

Листопадові Дні 1918 року

Після зриву 1 листопада 1918 р. постала Західньо-Українська Народна Республіка в межах української етнографічної землі Галичини, Буковини і Закарпаття.

В своїому життєписі д-р Т. Окуневський пише: „Під свіжим подувом свободи рушилась наша молодь і рештки наших українських військ, зайняли Львів і другі міста Східної Галичини. Своїм очам я не вірив, коли увидів чету наших жовнірів під проводом старшини Чайки зі Стрільча, котрий з'явився перед постерунком австрійської жандармерії, роззброїв його, в одну мить завів власть українську. Староста городенський Стшельбіцкий, поляк, написав до мене листа, щоб я переняв урядування в старостві. Я учинив то і став урядувати як український комісар". Було це в Городенці 3-го листопада 1918 р. Австрійські уряди усував, а українську владу встановляв поручник австрійської армії, в той час на відпустці, Іван Чайка, на чолі відділу близько 30 українських вояків. Почав від станиці жандармерії в одному з будинків д-ра Окуневського: комендант Ясєвич віддав уряд і зброю, заявивши, що уступає перед силою. Урядування перебрали жандарми українці — Хомин і Феркуняк. На чергу прийшло староство. Чайка поділив відділ і одну частину спрямував до будинку поштового уряду, а з другою прибув до бюра старости, який написав листа до д-ра Окуневського. З листом пішов один

вояк і з ним прийшов д-р Окуневський, якому староста передав уряд. В скарбовому уряді, в будинку староства, передано урядування працюючим там українцям (Пелех, Дороцький, Лень), а те саме сталося і в поштовому уряді. Спротиву не було і все переведено мирно і по військовому.

У старостві працював правник Теодор Гатейко, який і передше там був, а якийсь час і д-р Теодор Михайлівський. Шкільним інспектором був Северин Кабарівський, а повітовим лікарем д-р Степан Істеревич.

Військовим повітовим комендантом був пор. Іван Горбачевський, а його заступником і провіянтовим старшиною був пор. Іван Велигорський. Працювали в команді також пор. Ярослав Навальковський, четар Семен Коломийчук, хорунжий Осип Курцеба. Комендантом жандармерії був четар Володимир Лісковацький. Пізніше повітовим комендантом був сотник Остап Світлик.

В Чернелиці, Обертині і в селах, де були станиці жандармерії, переймали владу Данило Грималюк і Петро Петруняк, оба Усусуси, тоді на відпустці в Тишківцях, а помагав навіть о. Іван Пісецький.

Городенський повіт межував з Буковиною, яку окупували румуни. Тому в Городенці стояла погранична сотня, зложена особливо з буковинців, якої комендантом був четар Бобик. Частина сотні квартирувала в Серафинцях і робила службу на самій границі від Бабина і Бурівців.

**
*

Події розгорталися скоро і дуже швидко мінялося положення. Дня 24 і 25 травня 1919 р. окупували повіт румунські війська, а в осені того року зайняла повіт польська армія.

Вранці, 18 вересня 1939 р. увійшла до Городенки Червона армія і настала совєтська влада, яка перевела зміни в державному, господарському і суспільно-громадському секторах.

Дня 22 червня 1941 р. Німеччина без попередження почала війну проти Совєтського Союзу, а 4 липня 1941 р. зайняли Городенку і повіт мадярські військові частини, як союзники Німеччини. Так почалася Друга світова війна і окупація Городенщини мадярами і німцями.

М. БАЧИНСЬКИЙ

Городенщина в світлі статистичних даних, зібраних на підставі передвоєнних польських і післявоєнних совєтських джерел

Що нас вражає найбільше на самому вступі наших досліджень — це величезна різниця в кількості населення самої Городенки. Перед 1939 р. і безпосередньо потім нараховувала Городенка понад 12,000 мешканців. Після війни зменшилася кількість населення майже наполовину і сьогодні нараховують там всього 7,200 душ. Те саме можна сказати і про цілий городенський повіт.

Також упромисловлення повіту не надто поступило вперед, бо поза передвоєнною цукроварнею, названою тепер цукрокомбінатом, можна ще зареєструвати лише спіртовий і сироробний заводи, промислову артіль, промислово-тарчовий комбінат, міжколгоспну будівельну організацію, торфопідприємство і машинотракторну станцію.

А школа механізації, школа сільсько-господарська, одна середня і дві восьмирічні та школа робітничої молоді, будинок культури, 4 клуби, 2 кінотеатри і 7 бібліотек — це весь культурно-освітній доробок Городенки за совєтської влади.

На основі даних за „Українською Радянською Енциклопедією", том III з 1960 р. була Городенка відома вже в 1440 р.

З польських джерел таких, як "Skorowidz R. P. Przemyśl-Warszawa 1933, I. Bobrzyckiego i Encyklopedja Powszechna S. Orgelbrunda, tom VII, Warszawa 1900, Encyklopedja Powsz. Ultima Thule tom IV, Warszawa 1931 i Lama "Podręczna Encyklopedja Powsz. Paryż 1954, tom I. довідуємося, що Городенка мала мешканців в 1880 р. — 10,227, в 1900 — 11,162, в 1921 — 9,907 і в 1930 р. — 12,303.

Міська громада Городенка не мала поза 100-морґовою толокою, що служила за пасовисько, ніякого іншого маєтку. Свої видатки покривала вона з „додатків до сталих і несталих податків" і з доходу з торговиці.

Римо-католицьку парохію уфундував в 1743 р. белзький воєвода і каньовський староста Миколай Потоцький. Мурований костел посвячено — 1760 р. В 1763 р. уфундовано його як парафіяльний костел Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії.

З того самого часу датується будова греко-католицької церкви Успіння Пресвятої Богородиці. Уфундував її той сам Микола Потоцький, а побудував правдоподібно й той сам будівничий. Вказують на це характеристичні архітектурні риси обох святинь.

За даними, що їх знаходимо у Ступницького, мав би в давнину бути в Городенці оборонний замок. Але Балінський („В старожитней Польсце") нічого про це не згадує.

Городенський повіт займає поверхню в 871 квадратних кілометрів. На цьому просторі мав він 48 осель і заразом 48 катастральних громад.

Громади, що мали забудовань	26— 50	було	1
	51—100	”	10
	101—200		18
	201—300		10
	301—400		2
	401—500		3
Повище	500		4
Разом			48

За кількістю населення поділялися громади так:

З населенням	100— 200	1	громада
”	200— 300	1	”
	300— 400	2	
	400— 500	5	
	500—1000	19	
	1000—2000	11	
	2000—3000	6	
	3000—4000	1	
	4000—5000	1	
Понад	5000	1	

Поділ містечок і сіл за кількістю населення.

Містечка від	2001—5000	мешканців	2
Містечка повище	5000	мешканців	1
Села до	500	душ	9
”	501—1000	душ	19
”	1000—2000	душ	11
	2000—5000		6

Населення містечок, сіл і дворів та процентове відношення кожної з цих категорій:

Населення містечок	15,705	або 24%
Населення сіл	48,430	або 72%
Населення дворів	2,714	або 4%

До Державної Австрійської Ради (парляменту) вибирав городенський повіт з т. зв. „курії більшої посілости" разом з повітами: Коломия, Снятин, Косів і Надвірна — одного посла, а з „курії меншої посілости" (враз з повітами: Борщів і Заліщики також одного посла.

До крайового сойму вибирала курія більшої посілости, враз з усіми повітами, що становили давню коломийську округу — двох послів, а сільські громади обидвох судових повітів — Городенка і Обертин — одного посла.

Городенський римо-католицький деканат мав такі парафії: Хотимир, Чернелицю, Гвоздець, Городенку, Михальче, Обертин, Снятин, Жуків. Загальна кількість римо-католиків у деканаті 13,632. Жидів було 15,489.

Греко-католицький деканат мав парафії: Чернелицю, Чернятин, Далешеву, Дубки, Глушків, Городенку, Городницю, Ясенів Пільний, Копачинці, Корнів, Кунисівці, Вікно, Олієву-Королівку, Олієву-Корнів, Поточиська, Раковець, Серафинці, Семаківці, Стрільче, Торговицю, Топорівці, Тишківці, Вербівці. Загальне число греко-католиків в деканаті 36,695. Тут не враховано сіл обертинського судового повіту, які належать до деканату в Хотимирі, пов. Товмач.

Школи городенського повіту були під опікою Шкільної Ради в Снятині (1882 р.), а поділялися вони так

а) етатова хлоп'яча школа 4-клясова в Городенці і Обертині,

б) етатова хлоп'яча школа 1-клясова в Хотимирі, Чернелиці, Чортівці, в Дубках, Далешевій, Гарасимові, Городниці, Ясенові, Колінках, Корневі, в Незвиських, Вікні, Олієвій-Королівці, Раківці, Серафинцях, Стрільчу, Торговиці, Тишківцях і в Живачеві.

„Філіяльні" школи мали села Глушків, Копачинці, Кунисівці, Репужинці, Семаківці, Топорівці і Вербівці.

„Фонд Убогих" існував тільки в Городенці. Заложив його в 1754 р. Миколай Потоцький.

Позичкові Каси існували в таких громадах: Балагурівка, Чернелиця, Чернятин, Хмелева, Чортовець, Дубки, Далешева, Глушків, Гончарів, Гарасимів, Гавриляк, Городенка, Якубівка, Ісаків, Ясенів, Кунисівці, Корнів, Михальче, Незвиська, Обертин, Вільховець, Олієва-Королівка, Поточиська, Петрів, Підвербці, Пробабин, Раковець, Репужинці, Рашків, Семенівка, Семаківці, Стрільче, Серафинці, Тишківці, Топорівці, Вербівці, Жабокруки, Живачів і Жуків.

Промислові заведення, що існували в 1870 р.

Печі до випалювання вапна	2	
Печі до випалювання поташу	3	
Печі до виварювання мила	6	
Паровий млин	1	(в Городенці)
Водних млинів	91	(на 240 млинських кам.)
Броварів	1	(в Городенці)
Горалень	12	(в Чернелиці, Гарасимові, Городенці, Колінках, Монастирку, Обертині, Вікні, Поточиських, Раківці, в Семаківцях, Стрільчу і Воронові).

Річна продукція вовни 200 сотнарів
Річна продукція льону 800 сотнарір
Ткацьких варстатів було 70. Кушнірів 30.

Торгівля ограничувалася переважно до вивозу сирівців, а саме всякого роду збіжжя, горілки, тучених волів і безрог, а привозили всяку промислову продукцію.

З історичного минулого годиться згадати битву під Обертином 22 серпня 1531, коли то гетьман коронний Ян Тарновський побив наголову мультанського (волоського) господаря Петрила з його 36,000-им військом. Із здобутих в тій битві гармат вилили дзвін Жигмонда на Вавелі в Кракові. На побоєвищі находяться високі могили.

Опис деяких місцевостей городенського повіту
(На підставі ґеоґрафічного словника т. I, Варшава, з 1880 р.)

БАЛАГУРІВКА, помилково звана також Білагурівка, село і громада, колись присілок або передмістя містечка Обертин. Положена на полуднево-східній стороні Обертина, над малим потічком при шляху з Обертина до Коломиї і до Гвіздця. Дуже дається відчувати відсутність лісу і пасовиськ. Мешкання опалюють соломою і пала-

ничками з соломи і коров'ячого лайна, висушеними на сонці. По північно-східній стороні простягнулися невеликі узгіря, звані колись „Балагури" або „Чортові Гори", що у своїому нутрі криють багаті, на 50-60 стіп грубі поклади ґіпсу. В тому ґіпсі можна знайти чимало порожнеч у формі малих печер, званих звичайно „вікнами.

ХМЕЛЕВА, село положене на правому березі Дністра, який в тому місці має таке круте корито, що ціле село враз з ґрунтами і лісом положене на півострові, окруженому з трьох сторін Дністром. Лише четверта полуднево-західна сторона творить шийку, котрою можна видістатися сухою ногою з того півострова. Хмелева лежить у північній стороні повіту, віддалена 23 км. від Городенки і 5 км. від Чернелиці, для якої вона властиво є присілком.

ЧЕРНЯТИН — село віддалене 5 км. від Городенки, лежить при битій („цісарській") дорозі Городенка-Коломия. За найновішими відомостями на полях Чернятина має бути летовище, що через нього курсують літаки на лінії Львів-Чернівці-Одеса.

ЧОРТОВЕЦЬ — село, положене над потічком тієї самої назви, на захід від Городенки, від якої воно віддалене на 14 км. Має прекрасну урожайну землю, але без лісу. За народним переказом мав Чортовець колись бути полученій підземним ходом з Ісаковом, віддаленим 7-8 км.

На ґрунтах Чортівця пливе потік тієї самої назви. Випливає він на мочароватих луках, які творили дно давних ставів, званих сьогодні „Верхний Став".

ЧЕРНЕЛИЦЯ — містечко на правому березі Дністра, віддалене від нього на 3 і пів км. Лежить над потічком, що бере свій початок на чернелицьких ґрунтах, а переплівши 3 км., впадає до Дністра. До Городенки 18 км. Тут римо-католицька парохія основана 1661 р. Її костел був побудований для конвенту Домініканів. В містечку находяться руїни колишнього оборонного замку, в якому звик був перебувати Ян Собєский під час своїх воєнних виправ.

ДАЛЕШЕВА — село положене 12 км на північ від Городенки. Околиця урожайна з лагідним кліматом. Це одиноке, загально знане відпустове місце на цілий городенський повіт й околицю.

Статистичні дані про склад населення Городенського повіту

(На підставі перепису населення з 30 вересня 1921 р. Див. „Скоровідз мейсцевосьці Жечипосполітей Польскей" т. XXIV)

Ч. п.	Назва громади	НАСЕЛЕННЯ ПОВІТУ									
		за віровизнанням				за національністю				за статтю	
		греко-кат.	рим-кат.	мойс.	ін.	українці	поляки	жиди	ін.	чоловіки	жінки
1.	ГОРОДЕНКА	5,345	1,505	3,048	9	4,705	2,868	2,327	7	4,613	5,294
2.	БАЛАГУРІВКА	145	58	—	—	142	61	—	—	83	120
3.	ХМЕЛЕВА	412	28	9	—	390	59	9	—	216	233
4.	ЧЕРНЕЛИЦЯ	1,918	759	525	1	1,824	974	404	1	1,533	1,670
5.	ЧЕРНЯТИН	2,746	59	105	—	2,710	173	26	1	1,293	1,617
6.	ЧОРТОВЕЦЬ	4,189	216	317	1	4,162	516	43	1	2,216	2,507
7.	ДАЛЕШЕВА	499	27	23	1	424	121	5	—	260	290
8.	ДУБКИ	751	379	55	—	751	384	50	—	562	623
9.	ДЖУРКІВ	1,261	946	100	5	1,161	1,056	95	—	1,111	1,201
10.	ГЛУШКІВ	988	95	35	—	972	139	7	—	550	568
11.	ГОНЧАРІВ	594	1	8	—	591	4	8	—	307	296
12.	ГАРАСИМІВ	2,006	98	55	—	1,903	256	—	—	977	1,182
13.	ГАВРИЛЯК	657	75	6	—	506	232	—	—	338	400
14.	ГОРОДНИЦЯ	1,541	53	81	—	1,538	108	29	—	774	901
15.	ІСАКІВ	848	212	36	—	768	328	36	—	521	575
16.	ЯКУБІВКА	1,315	16	34	—	1,299	66	—	—	659	706
17.	ЯСЕНІВ ПІЛЬНИЙ	1,396	710	109	2	1,260	848	107	2	1,002	1,215
18.	КОЛІНКИ	339	578	24	1	328	614	—	—	441	501
19.	КОПАЧИНЦІ	679	18	22	—	674	45	—	—	319	400
20.	КОРНІВ	932	88	42	—	936	99	26	1	487	575
21.	КУНИСІВЦІ	735	51	16	—	740	55	7	—	394	408
22.	ЛУКА	1,042	107	20	—	1,024	145	—	—	514	655
23.	МОНАСТИРОК	215	4	—	—	215	4	—	—	101	118
24.	МИХАЛЬЧЕ	578	502	30	—	276	815	19	—	507	603
25.	НЕЗВИСЬКА	1,488	256	102	—	1,429	417	—	—	870	976

(Продовження статистичної табелі на наступній сторінці)

Ч. п.	Назва громади	НАСЕЛЕННЯ ПОВІТУ									
		за віровизнанням				за національністю				за статтю	
		греко-кат.	рим-кат.	мойс.	ін.	українці	поляки	жиди	ін.	чоловіки	жінки
26.	ВОРОНІВ	274	116	28	—	239	179	—	—	195	223
27.	ОБЕРТИН	2,008	1,532	1,131	3	1,597	2,347	724	3	2,165	2,506
28.	ВІКНО	1,287	151	28	—	1,267	189	10	—	695	771
29.	ВІЛЬХОВЕЦЬ	742	68	21	—	740	70	21	—	400	431
30.	ОЛІЄВА КОРНІВ	441	12	48	—	402	97	2	—	238	263
31.	ОЛІЄВА КОРОЛІВКА	1,019	130	29	1	956	219	3	1	560	619
32.	ПЕТРІВ	1,088	38	42	—	872	291	5	—	535	633
33.	ПІДВЕРБЦІ	910	16	12	—	906	27	5	—	461	477
34.	ПОТОЧИСЬКА	2,269	246	85	—	2,237	315	47	1	1,231	1,369
35.	ПРОБАБИН	346	12	2	—	314	44	2	—	150	210
36.	РАКОВЕЦЬ	934	110	68	—	737	375	—	—	521	591
37.	РАШКІВ	882	7	34	—	878	28	17	—	416	507
38.	РЕПУЖИНЦІ	496	96	16	—	482	126	—	—	298	310
39.	СЕМЕНІВКА	774	35	39	—	724	103	21	—	425	423
40.	СЕРАФИНЦІ	3,205	56	82	—	3,188	93	62	—	1,533	1,810
41.	СЕМАКІВЦІ	947	484	81	—	940	554	18	—	.704	808
42.	СОКИРЧИН	602	6	6	—	598	16	—	—	282	332
43.	СТРІЛЬЧЕ	1,724	121	65	—	1,727	147	36	—	868	1,042
44.	ТОРГОВИЦЯ	1,982	31	26	—	1961	78	—	—	952	1,087
45.	ТОПОРІВЦІ	1,662	49	26	—	1,635	102	—	—	769	968
46.	ТИШКІВЦІ	2,663	110	129	—	2,630	220	51	1	1,413	1,489
47.	УНІЖ	286	25	12	—	271	52	—	—	139	184
48.	ВЕРБІВЦІ	1,363	20	30	—	1,349	34	30	—	625	788
49.	ЖАБОКРУКИ	637	65	11	—	572	141	—	—	335	378
50.	ЖУКІВ	1,970	515	35	—	1,930	554	35	1	1,169	1,351
51.	ЖИВАЧІВ	1,141	498	51	—	900	790	—	—	828	862
52.	ДВІРСЬКА ПОСІЛІСТЬ	728	700	233	24	573	1,001	102	9	824	861
	РАЗОМ	63,530	10,874	8,080	48	60,203	17,902	4,399	28	39,860	42,672

Разом всього населення **82,532**

Приглядаючись точніше даним, наведеним в повищих зіставленнях перепису населення приходимо до висновків: 1) Впадаюча в очі велика різниця між кількістю чоловіків і жінок. Цю обставину не можна інакше вияснити як наслідками І-шої світової війни. 2) Велика різниця між кількістю населення греко-кат. віроісповідання, а кількістю людей, які подали українську національну приналежність. У процентовому відношенні це представляється як 80% до 73%. Цих 7% греко-католиків, які в засаді є і були українцями, вписано на рахунок поляків. Деякі подавалися за поляків зі страху або несвідомости, але по більшій части — це самовільне фальшування зі сторони офіційних чинників. 3) Велика різниця між кількістю населення, яке заподало жидівське віроісповідання, а чис лом тих, що призналися до жидівської національности. Понад три і пів тисячі подало себе за поляків і в той спосіб збільшило число польського населення повіту.

Цей перепис населення, який в нас в тому часі звали конскрипцією, українське громадянство бойкотувало з уваги на те, що він був ведений, коли на українських землях шалів терор польської окупаційної влади, якої українська спільнота не признавала. Тогочасний політичний провід — Міжпартійна Рада — підтримувала повністю уряд Західно-Української Народної Республіки під проводом д-ра Є. Петрушевича, який в тому часі був на еміґрації.

ВАСИЛЬ ЯШАН

Парохії і Церкви

(Статистичні підсумки)

Дати і дані зібрані на основі витягів із:

а) Шематизму загально почетного клиру львівської греко-католицької метрополітальної архидієцезії за рік Божий 1841, що був виданий латинською мовою ще за час панщини: видав кир Михаїл Левицький, митрополит галицький, архепископ львівський, епископ кам'янецький, доктор св. теології.

б) Шематизму клиру всіх українських з'єдинених епархій, виданого ОО. Василіянами в Жовкві 1924 р.

в) Шематизму всего клиру Греко-католицької епархії станиславівської — 1930.

г) Шематизму всего клиру Греко-католицької епархії станиславівської — 1938.

Де можливо затримуємо мову шематизмів, передовсім 1930 і 1938 років.

ПОЯСНЕННЯ і СКОРОЧЕННЯ до „Парохії і Церкви"

прил. — прилучена церква до парохії
мат., матер. — матірна церква (з осідком пароха)
гр.-кат. — греко-католик
лат. — латинник (римо-католик)
мур. — мурована (церква)
дер. — дерев'яна (церква)
патр. — патрон (колятор, мав право вибору з пропонованих церковною владою кандидатів на парохію)
патрон вільного надання — пароха не затверджує колятор (дідич)
сотр. — сотрудник (священик — помічник пароха)
зав. — завідатель, адміністратор парохії (не потребував затвердження колятора, завідувв парохією аж до призначення пароха)
дочерна (церква) — друга церква, приналежна безпосередньо до матірної
рік (1880 і под.) при прізвищі — рік народження священика, або побудови церкви
3-кл., 2-кл., 1-кл(ясова) школа
утркв. — утраквістична школа (з польською і українською мовами навчання.
укр. — українська (школа з українською мовою навчання)
польська — школа з польською мовою навчання).
ШЕМАТИЗМ — збірник статистичних матеріялів про стан парафій і населення в них з поодиноких дієцезій чи епархій. Це тепер історично дуже важливий документальний матеріял про стан українців у поодиноких епархіях, бо польська статистика була, звичайно, грубо фальшована.

ГОРОДЕНКА — повітове місто. У 1841 р. парохом був о. Яків Честинський, рукоположений 1816, патрон Д. І. Ромашкан. Число душ при матерній церкві Успення Пр. Д. М. 2315, філія св. Николая 1220, разом 3535 гр.-кат. 1924 — 5083 гр.-кат., парох о. Микола Скипакевич.

У 1930 р. подано, що церква Успеня Пр. Д. М., мурована, була збудована 1763 р., а церква св. Николая, мурована, збудована 1879 р. Парох о. Василій Комаринський 1892, сотрудник о. Стефан Малофій 1896; о. Евген Бахталовський 1889 катехит. Патрон Казимир князь Любомірскі, гр.-кат. 7000, лат. 1800, вірмен 18, жидів 4320. Школи: українська приватна ґімназія „Рідної Школи", нижча школа рільнича, школа ткацька; мужеська 7-кляс. і 7-кляс. дівоча школи. в обох мова викладова польська і дві 4-кляс. утраквістичні.

У 1938 р. завідатель о. Лев Бурнадз 1896. сотр. о. Григорій Ґаєцький 1908, патрон Казимир кн. Любомірскі, гр-кат. 6989, лат. 1955, жид. 3248, інших 9. Нема згадки про ткацьку школу, інші, як 1930 р. Сирітська захоронка під проводом СС. Служебниць П.Д.М. (фільварковий кут). Дитячий садок під проводом СС. Служебниць П.Д.М. (монастирський кут).

ГОРОДНИЦЯ. В 1841 р. парох о. Антін Майковський, патрон Станіслав гр. Дзєдушицкі, душ 1010, Передіванє 197 — разом 1207. В селі парохіяльна школа. У 1924 р. душ 2052, парох о. Василь Попович.

1930 рік: Церква Рождества Пр. Д. М. збудована 1895 р. Парох о. Василій Попович 1880. Патрон Альойзий Ґая. В прл. Передіванє церква Св. Духа з 1885 р. Ч. д. гр-кат. 1345 і 256, разом 1601, лат. 25, жид. 45. Школа 3-кляс. з двома силами і 1-кляс. в Передіваню, язик викладовий руський. Парохіяльна читальня ім. св. Йосафата. Читальня Просвіти і кооператива.

У 1938 році ч. гр-кат. 1456, в Передіваню 265 разом 1621, лат. 27, жид. 47. Школа 3-кляс. в Городниці і 1-кляс. в Передіваню, обі утраквістичні. Читальня парохіяльна „Скала".

ГЛУШКІВ. У 1841 р. ч. душ 653 гр-кат. Завідатель о. Степан Петровський; патрон Текля Заремба. В 1924 р. парох о. Олександер Могильницький; гр-кат. 1262. 1930 рік; церква св. Михаїла, дер. з 1864 р. Завідатель о. Ев-

ген Бахталовський. Гр-кат. 900, лат. 90, жид. 15. Школа 2-кляс. утраквістична. Патрон Маріян Криштофович. У 1938 р. гр-кат. 1000, лат. 90, жид. 25. Зав. о. Николай Карачевський, род. 1895 р.

СЕРАФИНЦІ. В 1841 р. гр-кат. 1732. Парох о. Николай Загайкевич, декан і повітовий шкільний інспектор. Патрон Гелєна кн. Понінська.

У 1924 р. гр-кат. 3325; парох о. Николай Луцький.

1930 р. Церква Перенесення Мощів св. Николая, мур., виставлена 1882 р. Парох о. Николай Луцький 1883; гр-кат. 3410, лат. 20, жид. 37. Школа 8-кляс. утраквістична.

1938 р. гр-кат. 3657, лат. 70, жид. 28. Школа 7-кляс. утраквістична.

СТРІЛЬЧЕ. В 1841 р. гр.-кат. 869; зав. о. Николай Загайкевич, патрон Адольф Бахліньскі. У 1924 р. парох о. Андрій Стрільчик; гр.-кат. 2,349.

1930 р. Церков св. Йоана Богослова, мур. з 1811 р. Парох о. Андрій Стрільчик 1870, городенський декан. Патр. Маріян Криштофович. В прил. Пробабин церква св. Димитрія, мур. з 1882 р. Душ гр-кат. 2062 і 337 разом 2399, лат. 112, жид. 83. Школа в Стрільчу 4-кляс., утракв., в Пробабині 1-кляс. викл. мова українська.

1938 рік виказує в матірній церкві ч. гр-кат. 2122, а в Пробабині 344, разом 2466, лат. 118, жид. 53. Школа в Стрільчу 4-кляс. утр., в Пробабині 2-кл. мова викладова українська. Парохіяльна читальня „Скала".

ЯСЕНІВ ПІЛЬНИЙ. 1841 рік виказує 1014 гр-кат. Парох о. Стефан Петровський, патрон Захарій Кшиштофовіч. У 1924 р. 2065 гр-кат.

1930 р. Церква св. Николая, дер. з 1882 р. Парох о. Йоан Карачевський 1886, патрон Маріян Криштофович. Ч. д. гр-кат. 1954, лат. 852, жид. 158. Школа 2-кл. утр.

У 1938 р., ч. гр-кат. і інших як в 1930 р. (мабуть помилка). Парох о. Йоан Карачевський, патрон Маріян Кшиштофовіч.

ТОРОГОВИЦЯ. В 1841 р. завідателем був о. Николай Козакевич, патрон Томаш Абрагамовіч. У 1924 р. гр-кат. 2563, парох о. Николай Корбутяк.

1930 р. Церква Рождества Пречистої Богородиці, дер. вист. 1924 р. Парох о. Николай Корбутяк 1891, пат-

рон Віктор Абрагамович. Ч. гр-кат. 2577, лат. 23, жид. 28. Школа 2-клясова, мова викладова українська.

У 1938 р. гр-кат. 2166, лат. 48, жид. 26. Завідатель о. Николай Лютак 1894, патрон той сам. Школа 2-кл., мова викладова українська.

ТОПОРІВЦІ. В 1841 р. парох о. Николай Чомкевич, патр. Теофіль Комаж. Гр-кат. 1655.

У 1924 р. гр-кат. 3581. Парох о. Юліян Войнаровський.

1930 р. Церква Успеня Пр. Д. М. з 1912 р. Пар. о. Юліян Войнаровський 1852, (умер 2 січня 1938 р. в Топорівцях). Гр-кат. 1790; у прил. Підвисока церква Покрова П. Д. М. з 1851 р., гр-кат. 1894, разом 3654, лат. 70, жид. 65. В обох селах школи 3-кл., мова викладова українська.

У 1938 р. завідатель о. Михайло Романчук 1911, гр-кат. 2126, у прил. 2250, разом 4376, лат. 74, жид. 56. У Топорівцях школа 5-кл., в Підвисокій 3-кл., мова українська.

ЧЕРНЯТИН. У 1841 р. в селі парохіяльна школа. Гр-кат. 2013. Зав. о. Николай Козакевич, патрон Гелена кн. Понівска. В 1924 р. душ гр-кат. 2719.

1930 р. Церква Успеня П. Д. М. з 1886 р. Парох о. Володимир Карачевський 1853. Гр-ка. 3000, лат. 24, жид. 73. Школа 7-клясова утраквістична.

У 1938 р. гр-кат. 3100, лат. 16, жид. 73. Завідатель о. Николай Карачевський 1895.

ВЕРБІВЦІ. В 1841 р. гр-кат. 718, зав. о. Йоан Стрийський, патрон Владислав Крусіньскі.

У 1924 р. гр-кат. 1600, парох о. Емануїл Княгиницький.

1930 р. назва села Вербовець; церков св. Михаїла, дер. з 1876 р. Парох о. Ем. Княгиницький 1874, патрон Єлена Ясінська. Гр-кат. 1520, лат. 45, жид. 22. Школа 4-кл. утр.

У 1938 р. гр-кат. 1582, лат. 50, жид. 14.

ТИШКІВЦІ. В 1841 р. гр-кат. 1601, парох о. Михаїл Лукашевич, патр. Антоні Ромашкан. У 1924 гр-кат. 3037, парох о. Зенон Шухевич, сотр. о. Михайло Грималюк.

1930 р. Церква св. Николая, мур. з 1877 р. Парох о.

Зенон Шухевич 1842. Патрон — наслідники Давида Абрагамовича. Гр-кат. 2936, лат. 70, вірм. 3, жид. 99. Школа 5-кляс. утраквістична. В 1938 р. парох о. Николай Корбутяк 1891, патрон куратор фундації Абрагамовичів. Школа 7-кл. утраквістична.

ВІКНО. 1841 гр-кат. 913, в прил. Рогиня 293. Парох о. Николай Колянківський, патрон В. Цєньскі. В 1924 р. гр-кат. 2610. Парох о. Олександер Осадца.

1930 р. Церква св. Михаїла, дер. 1774. Парох о. Олександер Осадца 1862, патрон Ян Ценьскі. В прил. Рогиня церква Рожд. Пр. Д. М. дер. з 1844 р. Гр-кат. 1555 і 845. Школи утраквістичні у Вікні 3-кл. в Рогині 1-клясова. В 1938 р. почато будову нової церкви. Число душ гр-кат. у Вікні 1615, лат. 126, жид. 20; в Рогині гр-кат. 882, лат. 35, жид. 2.

ОЛІЄВА-КОРОЛІВКА (в шематизмах Олієва Королівська). В 1841 р. зав. о. Климент Карачевський; патрон — наслідники Йоана Крешуровича. Душ 1050. Філія Олієва-Корнів — 338, Рашків — 488 душ. В 1924 р. парох о. Іван Лабач, душ 2020.

1930 р. Церква Преображення Христового, мур. з 1828 р. Парох о. Йоан Лабач 1876; патр. Ян Вєльовейскі. В прил. Олієва Корнівська церква Покрова П. Д. М. дер. з 1788 р. В прис. Рашків церква св. Тройці, мур. з1880 р. Ч. гр-кат. 1031 і 521 і 924, разом 2476, лат. 135, жид. 112. Школа в Олієві Кор. з двома силами учительськими, в Рашкові і Олієві Корнівській з одною силою учительською; мова викладова в усіх школах українська.

1938 р. Ч. гр-кат. в матерній ц. 1067, в прилученій Олієва Корнівська церква нова, збудована 1930 р. гр-кат. 545, в Рашкові 1108, разом 2720, лат. 150, жид. 93. Школи: в Олієві Корол. і в Рашкові з двома силами. в Олієві Корн. з одною учит. силою; викладова мова в усіх школах українська.

ЧЕРНЕЛИЦЯ. В 1841 р. гр-кат. 1354. Парох о. Михаїл Попель, рукоположений 1834 р. Патрон Раціборскі. В місті парохіяльна школа. В 1924 р. гр-кат. 2719. Парох о. Володислав Добрянський.

1930 рік. Церква Рождества П.Д.М. мур. з 1817 р. Зав. о. Володимир Гординський 1893. Патрон — неслідники Николая Петровича. В прил. Хмелева церква Пок-

рова Пр. Д.М. з 1859 р. В матер, гр-кат. 3582, в Хмелевій 570, разом 2152, лат. 1300, жид. 1150. Школа в Чернелиці 7-кл. польська мова, в Хмелевій 2-кл.

У 1938 р. парох о. Юрій Мелимука 1895; патрон Анна бар. Капрі. Гр-кат. 2187, в Хмелевій 492, разом 2679, лат. 895, жид. 615. Школа в Чернелиці утр. 7-кл. в Хмелеві 1-кл. українська.

ДАЛЕШЕВА. В 1841 р. була парохіяльна школа. Парох о. Теодор Витвицький, патрон Антоні Щепаньскі. Гр-кат. 815, а в Колінках 653, разом 1468. В 1924 р. душ 1593; завідатель о. Андрій Василина.

1930 р. Церква св. Косми і Дамяна, дер. 1773 р. Парох о. Андрій Василина 1888, сотр. о. Николай Сиротюк 1899. В прил. Колінки церков св. Николая, мур. 1904 р. Патрон Адольф Штаудіґль. В матер. ч. гр-кат. 593, в Колінках 919, разом 1512, лат. 168, вірм. 2, жид. 40. Школа в Далешевій 1-кл., мова українська. в Колінках утракв.

В 1938 р. гр-кат. 606, в Колінках 928, разом 1534, лат. 180, вірм. 2, жидів 38.

ПОТОЧИСЬКА. В 1841 р. парохіяльна школа. Гр-кат. 1601. Парох Теодор Никорович, патрон Станіслав гр. Дзєдушицкі. В 1924 р. душ 2911. Парох о. Анатоль Базилевич.

1930 р. Церква св. Михаїла, мур. з 1806 р. Парох о. Анатоль Базилевич 1887, патрон Казимир князь Любомірскі. Гр-кат. 3138, лат. 463, жид. 79; до того в Америці 340 осіб. Школа 7-кл. утракв.

У 1938 р. зав. о. Анатоль Навроцький 1873 (умер 4 лютого 1968 р. в Поточиськах), патрон Андрей кн. Любомірскі, гр-кат. 2650, на еміґрації в Америці 300, лат. 296, жид. 30. Чин СС. Йосафаток веде „Садок дитячий".

СЕМАКІВЦІ. В 1841 р. душ 705, парохіяльна школа: в Михальчу гр-кат. 650. Парох о. Василій Корчинський, патр. Григорій Ромашкан. В 1924 р. душ 1852. парох о. Яків Сербинський.

1930 р. Церква Вознесення Христового, мур. з 1830 р. В прил. Михальче церква Перенесення Мощів св. Николая, мур. з 1783 р. Парох о. Григорій Ґуляй 1878, патр. Казимир кн. Любомірскі. В матер. з присілком Білка гр-кат. 1138, в Михальчу 779, разом 1917, лат. 535, жид. 150. Школа в Семаківцях 3-кл. українська, в Ми-

хальчу 1-кл. польська, експонована на Білці польська.

У 1938 р. ч. душ в матер. 1161, в прилученій 793, разом 1954, лат. 535, жид. 150. Школа в Семаківцях вже утраквістична.

ДУБКИ. В 1841 р. душ 800. Парох о. Николай Чомкевич. Патрон Теофіль Комаж. В 1924 р. душ 1090, зав. о. Володимир Стефанів.

1930 р. Церква Успеня Пр. Д. М. мур. з 1867 р. В прилученій Репужинці церква мур. з 1896 р. Парох о. Їоан Устиянович 1861, патрон вільного надання. В матер. гр-кат. 985, в прилученій 640, разом 1625, лат. 323, жид. 76. В Дубках школа 1-кл. утракв., в Репужинцях 1-кл. українська.

У 1938 р. зав. о. Роман Дорик 1899. В матер. гр-кат. 1100, в прил. 630, разом 1730, лат. 420, жид. 70. В Дубках школа 3-кл. утракв., в Репужинцях 1-кл. українська.

КОПАЧИНЦІ. В 1841 р. в селі була парохіяльна школа. Гр-кат. 621, в прил. Кунисівці 495. Парох о. Андрей Майковський; патр. Адольф Бахліньскі. В 1924 р. гр-кат. 1735. Парох о. Антоній Федик.

1930 р. Церква Рождества св. Їоана Хрестителя, дер. 1884 р. Зав. о. Володимир Гординський; патр. Володимир Островський. В прил. Кунисівці церква Воздв. Чесн. Хреста, мур. з 1864 р. в В матер. гр-кат. 723, в прил. 720, разом 1443, лат. 27, жид. 35. В обох селах школи 1-кл. українські.

В 1938 р. зав. о. Їоан Костюк 1891; патр. той самий. В матер. гр-кат. 915, в прил. 903, разом 1823. лат. 15, жид. 10. В обох селах школи 2-кл. українські. В обох і читальні парохіяльні „Скала".

КОРНІВ. У 1841 р. в селі парохіяльна школа, гр-кат. 649. В прил. Вільховець 687. Парох о. Їоан Вагилевич; патрон Евґеніюш гр. Дзєдушицкі. В 1924 р. гр-кат. 1020. Парох о. Їоан Пісецький.

1930 р. церква св. Михаїла, мур. 1860 р. В прил. Вільховець церква св. Николая, мур. з 1887 р. Парох о. Їоан Пісецький 1872. Патрон — наслідник Мойсея Рубля. Ч. гр-кат. в матер. 956, в дочерній Вільховець 864, разом 1820, лат. 63, жид. 204. Школи 1-клясові, у Вільхівці польські, в Корневі українська.

У 1938 р. гр-кат. в Корневі 1052, в Вільхівці 1064, разом 2116, лат. 220, жид. 75. Школа в Корневі 2-кл. утраквістична, в Вільхівці 1-кл. польська.

ОБЕРТИН, містечко, в 1841 р. душ гр-кат. 1007, в прил. Ганчарів 33. в прил. Балагурівка 75 душ. Парох о. Антоній Воєвідка; патрон Симеон Зеригевіч. В 1924 р. гр-кат. 3119. Парох о. Димитрій Грабець.

1930 р. Церква св. Кирила і Методія, мур. з 1882 р., 5 вересня 1927 р. горіла, а в 1928 і 1929 р. відбудована. Парох о. Димитрій Роман Грабець 1886; сотрудник о. Петро Томчук, гр-кат. 2645. в прил. Ганчарів церква Св. Михаїла з 1842 дер., душ 734; в прил. Балагурівка 258, разом 3637, лат. 1960, жид. 2342. Школа в Обертині 7-кл. мішана. На передмісті Нетребівка і в Балагурівці школи 1-кл. польські, а в Ганчареві школа 1-кл. українська.

В 1938 р. сотрудництво необсаджене. Гр-кат. в Обертині 2779, лат. 1828, жид. 1120. Ганчарів і Балагурівка прилучені до Якубівки. Школа 7-кл. в Обертині утраквістична. На передмісті Нетребівка і в Балагурівці школа 1-кл. польська. В Обертині читальня парохіяльна „Скала", членів 39.

ГАРАСИМІВ. У 1841 р. душ 1623, парох о. Йоан Лукавецький, патр. Станіслав гр. Козібродскі. В 1924 р. душ 2213, парох о. Станислав Вільчинський.

1930 р. Церква св. Николая, мур. 1909 р. Парох і містодекан жуківський о. Станислав Вільчинський 1879, патрон Ромуальд і Яніна Богусевичі, гр-кат. 2293, лат. 54, жид. 30. Школа 3-кл. українська.

У 1938 р. гр-кат. 2380, лат. 56, жид. 37. Школа 3-кл. утраквістична.

ЖИВАЧІВ. У 1841 р. душ 900, адм. о. Йоан Ленкавський, патрон Каєтан Гайвас. У 1924 р. душ 1305. Зав. о. Николай Гаєвий.

1930 р. Церква Пр. Тройці, дер. 1821 р. Парох о. Николай Гаєвий 1887, патрон Петро Антоневич. Гр-кат. 1408, лат. 568, жид. 56. В селі є лат. костел. Школа утракв. У 1938 р. зав. о. Ілля Братик 1888, гр-кат. 1409, лат. 568 (є лат. костел), жид. 56. Школа 3-кл. утракв. і 1-кл. польська.

ЛУКА. В 1841 р. гр-кат. 562, Уніж 200. Монастир 155, разом 917. Парох о. Антоній Поховський, патрон Юзеф Абґарович. У 1924 р. душ 1536, парох о. Северин Гаванський.

1930 р. Церква св. Михаїла, мур. 1876, відреставрована 1922 р. В прил. Униж церква св. о. Николая, дуже стара, а в прил. Монастир каплиця Успеня П.Д.М. мур. 1846 р., парох о. Северин Гаванський 1865, патрон Франц і Антін Єґерман. В матерній гр-кат. 1881, у прилучених 370 і 257, разом 1508, лат. 70, вірм. 7, жид. 26. В Луці школа 3-кл. утракв., в Унижі 1-кл. викл. мова українська.

У 1938 р. гр-кат. в Луці 1272, Уніжі 425, а в Монастирі 300, разом 1997, лат. 170 (переважно двірські слуги), жид. 20. В Луці школа 2-кл. утракв., 94 дітей, в Уніжі 1-кл. утракв., дітей 60, в Монастирі 1-кл. утракв., дітей 66. В Луці читальня „Скала".

НЕЗВИСЬКА. В 1841 р. парох о. Йоан Антоневич, патрон Станіслав гр. Козібродскі. Душ 952. Воронів 110, разом 1062. У 1924 р. парох о. Григорій Ґавдуник 1885, душ 1691.

1930 р. Церква Вознесення Христового, мур. 1868, парох цей самий, патрон Здіслав Шашкевич. У Незвисках з присілком Воронів гр-кат. 1758, лат. 103, жид. 63. Школа утракв.

У 1938 р. Воронів прилучена має церкву Рождества П.Д.М., гр-кат. 1805, лат. 57, жид. 47. Школа утраквістична. парох о. Григорій Ґавдуник 1885, патрон — наслідники Здзіслава Шашкевича. В Незвисках і Воронові є парохіяльна Читальня „Скала".

ПЕТРІВ. У 1841 р. душ 1076, в Сокирчині 485, разом 1561. Парох о. Василій Данилович, патрон Корнель Сквєрчиньскі. В Петрові парохіяльна школа. В 1924 р. зав. о. Володимир Коропецький, душ 1044.

1930 р. Церква Успеня Пр. Д. М. дер. 1765, зав. о. Орест Рибіцький 1895, патрон д-р Антін Рошко і Антін Мінасєвич. В прилученій Сокирчин церква св. Косми і Дамяна дер. 1760, гр-кат. 1200 і 530, разом 1730, лат. 22, вірм. 5, жид. 88. В Петрові школа 2-кл. утракв., в Сокирчині 1-кл. з українською мовою викладання.

У 1938 р. гр-кат. в Петрові 1440, в Сокирчині 510, разом 1950, лат. 23, вірм. 4, жид. 20. Завідатель о. Орест

Рибіцький 1895, патрон — спадкоємці по Антонім Рошко і Антонім Мінасєвіч. В Петрові 3-кл. школа утракв., в Сокирчині 1-кл. з українською мовою викладовою.

ПІДВЕРБЦІ. В 1841 р. парох о. Николай Морозевич, патрон Каєтан Лукасєвіч. Душ 528, в Ісакові 573. У 1924 р. душ 2120. Парох о. Йоан Онуцький.

1930 р. Церква Воскресення Христового. по половині дер. і мур. 1770 р. У прил. Ісаків церква Перенесення Мощів св. о. Николая, дер. 1925 р. В матер. гр-кат. 1119, прил. 1112, разом 2231, лат. 99, жид. 80. Парох о. Йоан Онуцький 1858, патрон вільного надання. Школа в Підвербцях 1-кл. українська.

В 1938 р. зав. о. Михайло Грималюк 1889. В матер. гр-кат. 1165, в прил. 1180, разом 2345, лат. 120, жид. 104. Школа в Підвербцях 2 кл., в Ісакові 3-кл. утраквістині.

РАКОВЕЦЬ. В 1841 р. мав душ 843, а Семенівка 425. Парох о. Михаїл Левицький, патрон Текля де Дверніцка. В 1924 р. душ 1995. Парох о. Володимир Монастирський. 1930 р. Церква св. Димитрія, мур. 1858 р., у прил. Семенівка церква св. Параскевії, мур. 1860 р. Парох о. Евстахій Манастирський 1880. В матер. гр-кат. 1246, в прил. 899 — разом 2145, лат. 185, жид. 120. Школа в Раківці 3-кл. утракв.. в Семенівці 1-кл. українська.

У 1938 р. парох о. Николай Руденський 1875. В мат. гр-кат. 1906, в прил. 909 — разом 2215, лат. 205, жид. 126. Школа в Раківці 2-кл., в Семенівці 1-кл. Патрон вільного надання. В Раківці читальня „Скала", членів 58.

ЖАБОКРУКИ. В 1841 р. душ 422. Адміністратор о. Николай Якимович, патрон Лука Інез. У 1924 р. душ 1390. Зав. о. Григорій Ґавдуник.

1930 р. Каплиця св. Онуфрея побудована на місце погорілої церкви в 1916 р. Зав. о. Григорій Дурделло 1880, парох Хотомира. Гр-кат. 787, лат. 71, жид. 10,

У 1938 р. нова церква будується, на викінченні. Зав. о. Стефан Никифорів 1895, патрон Володимир Єловицкі, гр-кат. 755, лат. 62, жид. 14.

ЖУКІВ. У 1841 р. 1458 душ. Парох о. Йоан Зварич, патрон Валеріян гр. Дзєдушицкі. В 1924 р. душ 1990, парох о. Йосиф Левицький.

1930 р. Церква св. о. Николая, дер. 1710 р. Парох о. Йосиф Алексей Левицький 1865, патрон Антоній Те-

одорович. Гр-кат. 2214, лат. 771, жид. 78. Школа 4-кл. утракв. і школа на парцеляції 1-кл. польська.

У 1938 р. гр-кат. 2540, лат. 827, жид. 55. Зав. о. Володимир Рогужинський. патрон Маріян Криштофович. Школа 4-кл. утракв. і дві 1-кл. на перцеляції, польські.

ЧОРТОВЕЦЬ. У 1841 р. 2167 душ, а прил. ГАВРИЛЯК 235, парох о. Евстахій Рилевич, патрон Павел Понґовскі і Текля Раціборска. В 1924 р. душ 5310, парох о. Альойзій Олесницький, сотрудник о. Володимир Монастирський.

1930 р. Церква Перенесення Мощів св. о. Николая, дер. з 1906 р., патрон — сподкоємці Каєтанни Лукасєвич. Парох о. Ігнатій Волчук 1878 (умер 11 лютого 1938 в. р Ключеві Великім). Сотр. о. Михаїл Єднак 1903. Дочерна церква св. Тройці, мур. 1796 зачинена. В прил. Гавриляк церква Покрова Пр. Д. М., дер. з 1840 р., гр-кат. в мат. 4788 (з того около 180 душ в Америці, Канаді і Арґентині), в прил. 570 — разом 5358, лат. 300, жид. 360. Школа в Чортівці 7-кл. утракв.

У 1938 р. зав. о. Василій Малкович 1898 (помер 15 серпня 1971 р. в Інґольштадті, Німеччина), сотр. о. Евстахій Ілля Рижий 1907. Дочерна церква св. Тройці відновлена 1936 р. Патрон цей самий, гр-кат. в мат. 5690 (з того прибл. 180 душ на еміґрації), в прил. 580 — разом 6270, лат. 150, жид. 320. Школа в Чортівці 7-кл. утракв.

ЯКУБІВКА. В 1924 р. мала душ 1493, парохом був о. Петро Томчук.

1930 р. Церква Рождества Пр. Д. М. з 1824 р., розширена 1907. Парох о. Петро Томчук 1890, гр-кат. 1507 (5 родин виїхало до Арґентини, а 22 чоловіків до Канади), лат. 28, жид. 35. Патрон Марія Мінніцка. Школа 2-кл. утракв.

У 1938 р. парох і патрон ці самі, гр-кат. 1594, лат. 28, жид. 36. Школа 3-кл. утраквістична.

Шематизм 1930 і 1938 видав Кир Григорій Хомишин, д-р св. Богословія, епископ станиславівський, народ. 25 березня 1867 р., інтронізований 19 червня 1904 р. Помер в тюрмі в Києві 24 грудня 1945 р.

При кожній церкві існували церковні братства і сестрицтва.

Перебування запорожців на Покутті й Гуцульщині

Історик-мемуарист Петро Ступницький, автор важливого твору: мемуарної записки про перебування запорозького козацтва в 1771-му році на Покуті. П. Ступницький народився в с. Уторопах на Гуцульщині в сім'ї священика і сам став священиком. У цьому творі описується перебування козацтва на Буковині, Покутті і Гуцульщині в 1771-му році. Опис написаний розбірливим почерком на кількох сторінках метрикальної книги Брустурської парохії. Ця книга знаходиться з 30-х років у Коломиї — зберігається у фондах народного мистецтва Гуцульщини. Перед описом стоїть така примітка автора: „Писал Петро Ступницький — приходник в Брустурах 1825 года". Зміст того мемуару такий: польський шляхтич, власник с. Пядик біля Коломиї, Твардовський, організував 500 чол. конфедератів проти нового короля Авґуста, будучи прихильником претендента на польську корону Станіслава Лещинського. Цей загін конфедератів отаборився біля Снятина. Не витримавши такого гніту, бо конфедерати кривдили селян і міщан біля Снятина, міщани запросили на допомогу запорожців, які під час російсько-турецької війни стояли у Садогорі на Буковині. Автор записки називає козаків „братами" і описує як загін козаків розігнав конфедератів. Як 100 кінних козаків на чолі з сотником Павлюком прибули на Покуття і розгромили поляків біля Снятина. Одна група — 60 польських втікачів з м. Кут через села Рожен, Яворів, Річку пішли в село Брустури і спинились на ночівлю. Тут дігнали їх козаки, розгромили і польські жовніри втекли в бік Космача. А козаки кілька днів відпочивали в Брустурах. Частина конфедератів на чолі з Твардовським через Микуличин, Надвірну, Делятин прибули до відомого манастиря Скиту Манявського і почали грабувати манастир та села. Монахи запросили козаків, які були в той час в селі Гвіздці. Козаки через Надвірну в Тиві настигли Твардовського, відібрали награбоване і повели його до Кам'янця Подільського.

Петро Ступницький детально описав перебування козаків у Брустурах, які „страву з людьми споживали", один козак був кумом при хрищенні дитини і подарував одного карбованця священикові, а три карбованці „окрещенной дитяти на крижму".

Можливо, сотник Павлюк походив з Покуття і Кошовий отаман вислав його сотню, обороняти земляків. Прізвища Павлюків є майже в кожнім селі на Покутті. В сусідстві Гвіздця в Сороках, Вербівцях, де народився славний співак Мих. Голинський, у Винограді, Торговиці, Тишківцях, звідки походять Шухевичі, предки сл. п. генерала Романа Чупринки-Шухевича — командира УПА. З Тишковець походить і автор цих рядків.

Багато галичан було між запорожцями, а прославив галицьку землю сл. п. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, Семен Височан син Гната, провідник на Покутті 1648 р. брав участь в боях Хмельницького на чолі галицького полку і з Максимом Кривоносом здобув Високий Замок у Львові. 1651 р. Височан разом з Богуном обороняв Вінницю, пізніше був Лисянським полковником. Полковник Северин Наливайко з Гусятина та славний полковник Морозенко-Мрозіцький з Тернопільщини, командував кіннотою під Збаражем і там згинув. Про нього і пісня осталася „Ой, Морозе Морозенку".

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Колонізаційні процеси в Городенщині

Рік 1340 зглядно 1349 став межовим стовпом початкового володіння польських королів та польської шляхти на західно українських землях та започаткував епоху, яка тривала до 1772 р., отже понад чотири сторіччя.

Польський король Казимир II Великий, почавши панування в Польщі в 1333 р. звернув свої експансивні пляни на схід. Він замирився з Чехією й німецьким орденом, забезпечив собі допомогу мадярського короля та, дістави запевнення невтральности від татар, пішов у 1340 р.

походом на Львів, користаючи зі смерти короля Юрія II. Львів тоді знищили польські війська, але не опанували його, бо бояри ще довго відбивалися під проводом Дмитра Детька. Зламавши остаточно опір українських бояр, польські війська захопили Галичину і західню Волинь в 1349 р. Почався окупаційний і колонізаційний період польських військ і польських поселенців.

Щоб забезпечити собі підбиті терени, Казимир Великий став роздавати українські добра польській шляхті та її вельможам, насилати римо-католицьке священство на „місійну працю" зокрема чини Домініканів і Францісканів, в містах насаджувати польських купців і промисловців. Розпляновану політику Казимира Великого, останнього з роду Пястів, наслідували згодом ті, які прийшли з литовського роду Ягайлонів. Розпочався довгий процес колонізації Галичини й одночасно боротьба автохтонів — русинів-українців з цим процесом. Городенщину зустріла доля цілого материка, але вже на початку мусимо підкреслити, що окраїнність Городенської Землі була виставлена на полонізаційні процеси з певними опізненнями в порівнянні з іншими повітами, ближчали до польських етнографічних теренів. Городенщина однак була наражена на інші історичні нещастя. Як складова частина Покуття, яке було своєрідною відкритою брамою до Молдавії і Волощини для польських дальших експансивних походів з одного боку та на постійні татарські, турецькі, волоські й молдавські наскоки — з другого боку, тож Городенщині приходилось було багато платити воєнного гарачу разом зі своїми сусідами — Снятином і Коломиєю. Дозвольмо, щоб історичні дати говорили самі за себе.

Поки прийдемо до польського періоду, згадаймо теж і те, що Городенка згадується вже в літописах часу князя Ярослава Осмомисла (княжив у 1153-87). Галицьке князівство за його панування поважно скріпилося, він побудував багато укріплень, через шлюб своєї доньки з угорським королем забезпечив собі його приязнь і, як кажеться в Слові о полку Ігоревім „затворив Дунаю ворота". Крім назви нічого більше про Городенку не говориться. Натомість Українська Радянська Енциклопедія подає, що „Городенка відома щойно з 1440 р.".

Ця сама енциклопедія згадує про дві інші місцевості на терені Городенщини. До цих історичних попередників

належить Чернелиця — заснована вже в XIII сторіччі, й Обертин — знаний з XIV сторіччя. Це стільки історичних згадок про початки Городенки й Городенщини. В польських хроніках читаємо про постійні татарські набіги на Покуття й нищення дорібку населення. Це ті нещастя, які тягнуться червоною ниткою в історії Покуття й Городенщини. В парі з ними були й інші. Вже після прилучення Галичини до Польщі мадярські війська в порозумінні з Казимиром Великим тримали залогу на Покутті (в Снятині). Вони жили коштом населення, яке платило їм контрибуцію. Казимир IV зліквідував руське право в терені й тим самим позбавив населення певних привілеїв, а надав їх кому іншому. В 1497 р. повертається польський король Ян Ольбрахт з невдалого походу на Волощину, а здеморалізовані війська мстяться на населенні. В 1502 р. волохи здобули Коломию, а в 1531 р. волоський воєвода Петрило зі своєю понад 30,000 армією знищив Покуття. Польський історик Бєльський так описує цю трагедію Покуття: „Це було страшне знищення. Оселі зруйновані, а люди позникали. Потіхою було те, що під Обертином Петрило програв вирішний бій".

У 1532 р. молдавани знову напали на Покуття. В 1570 р. лютувала холера і забрала багато жертв в людях. У 19 років пізніше був знову інший турецький напад. Цим разом більший за всі попередні. У 1621 р. наскочили на Покуття татари і знищили Коломию.

В XVII сторіччі почалися козацькі війни, зокрема повстання Богдана Хмельницького. Селяни мали досить шляхетських благодатей і відчули, що прийшов час відплати. Городенчани з допомогою селян Чернятина, Заболотова, Олеші й Любківців розбили шляхетську залогу, розібрали а то й повністю попалили панські маєтки. Городенка й околиця були знищені, а власник Городенки — Ян Жулчиньскі, врятував своє життя втечею.

В 1655 р. польські війська на чолі з Потоцьким договорилися під Городенкою з татарським ханом, що спільно підуть війною на шведів. Якийсь час стаціонували татарські війська і стягали контрибуцію зі селян.

У XVII і XVIII сторіччі Городенка була власністю польських маґнатів Потоцьких, які теж вели свою місцеву політику незалежну від польської корони і були державою в державі. Якою вони були силою, може свідчи-

ти те, що польський король Авґуст II слав своїх посланців до цих маґнатів (1702 р.) з проханням, щоб вони не перетримували втікачів і видалили зі своїх дібр тих селян, які прибули сюди з інших теренів, цебто з сіл і міст інших маґнатів. Потоцькі в Городенщині мали під своїм володінням десятки сіл (так звані маєткові ключі) та користувались своїм військом.

Коли читаємо в різних хроніках про ці численні напади на Покуття, то заходить питання, хто властиво мав обороняти цивільне населення перед цими частими нападами татар, турків, молдаван, волохів. Населення було безборонне і було прикріплене до землі. Кріпацтво і панщина були соціяльною системою до 1848 р.: отже, тільки шляхта, яка була панами життя і смерти селян, мала відповідальність боронити це населення. Практично таку відповідальність мали в основному воєводи й гетьмани військ польських, а в дечому також і самі старости. Однак до оборони вживала шляхта також місцеве населення. Напр., в бою під Обертином відзначилися воїни з такими прізвищами як Волошин, Прокоп і інші (Словнік ґеоґрафічни, т. IV, стор. 283).

Городенка не творила якоїсь адміністраційної частини в системі давньої (королівської) Польщі. Її значення виросло вже у XVIII і XIX сторіччях.

В давніші часи Городенка й терен був складовою частиною Коломийського повіту і разом зі Снятином творили неначе одну адміністраційну одиницю. Крім того Снятин мав те значення, що він лежав на самому головному волоському шляху і тому часто Снятин був теж осідком староства. За всякою правдоподібністю в таких випадках Городенка була під рукою Снятинського старости. Найдавніше знаним старостою в Снятині був Отто де Ходеч, з титулом генеральний воєвода руський, галицький, снятинський і коломийський староста. Його підпис видніє на акті з датою 1515 р. (Акта Ґродзке і Зємске II. стор. 124. Після нього був старостою Михайло Мужило (писане також Мусхило). Цей староста тим цікавий, що він уфундував в Городенщині перший римо-католицький костел в Михальчі і тим самим оснував першу римо-католицьку парохію. В роках 1444 і 1458 стрічаємо снятинським старостою Михайла Мужила (тим разом писано як Мушило), але який також підписується вже як воєвода

„подольскі". В 1499 р. старостою Покуття є Якуб з Шедловца, а в 1521 р. Отто з Ходча, який був генеральним воєводою руським і старостою галицьким і коломийським. Після нього приходить низка Потоцьких, які дорабляються великих маєтків на Покутті. Як бачимо, на стратегічний терен Покуття в тому часі позиції староств попадали передусім всяким воєводам, а коли перебрали на Покутті керму маґнати Потоцькі то зі староством коломийським і снятинським вони єднали також гетьманську булаву. Під кінець XVIII сторіччя існували вже окремі староства, коломийське, снятинське і городенське.

Колонізація польського елементу в Городенщині

Кожний окупаційний режим формує уряди зі своїх довірених людей та шукає за психологічними союзниками в терені. Так було з теренами Покуття й Городенщини. Зі старостами звичайно прибувала певна скількість цивільних і військових прибічників. Усі вони творили окреме соціяльне і також нове національне середовище. При шляхецьких дворах також скупчувалися менші чи більші гурти родин, які служили шляхтичеві в праці та були своєрідним його опікунчим оточенням. Щоб здобути собі психологічних союзників з місцевого населення, шляхта стягала в терен римо-католицьких духовників, які мали бути місіонерами в терені не тільки релігії, але також служити національним окупаційним інтересам панівного елементу. З історичної перспективи мусимо підкреслити, що польське римо-католицьке духовенство було надзвичайно віддане таким своїм принципам.

Як ми вже згадували повище, перша римо-католицька парохія на терені Городенщини була заснована в 1439 р. в тодішньому містечку Михальче, яке до нашого часу збереглося як село Михальче. Її створив староста Мужило де Бучач, тодішній снятинський староста. Документ цікавий тим, що він писаний латинською мовою, але підпис під ним виписаний кирилицею. Правдоподібно, цей „наш" Мужило що й наділив цю новостворену парохію селом Репужинці та окремим ланом в Михальчі. Звернемо увагу при цьому, що тут не йдеться про так звані городенські Репужинці, але коропецькі на Поділлі. Першим парохом цієї римо-католицької парохії став секретар Мужила Петро зі Скавіни. Хронікарі переказують, що паро-

хія ця довго не втрималася в наслідок татарських нападів. Ми натомість думаємо, що передусім тому провалилася, що не було кому її підтримувати. Польського елементу в той час не було і не було „навернених". Цю парохію реактивували майже 300 років пізніше. Довершив цього Ян Скарбек, львівський архиєпископ і власник михайлецьких дібр в тому часі. Сталося це в 1715 р. З такими труднощами і так була створена перша фортеця польськости на терені Городенщини. В новіших часах її засяг покривав такі села: Білка, Семаківці, Далешева, Дубки, Репужниці, Колінки. У 1880 р. ця парохія начисляла 1,103 особи. Як бачимо на сім сіл — це дуже мале число римокатоликів (Словнік Ґеоґрафічни, ч. 6, стор. 292-293).

Другу римо-католицьку парохію заснував в Жукові в 1448 р. дідич Жукова Микола Слочик. Ця парохія також не розвинулась у щось більшого, але вона цікава чим іншим. У 1890 р. ця римо-катол. парохія мала в Жукові і в шістьох селах: Фатівці, Камінки Великі, Михалків і Жукотин (три останні місцевості в коломийському повіті) та Богородичин і Пузники Товмацького повіту — 344 римо-католиків, але з того подали себе поляками тільки 151 особа. Значить, римо-католиками були українці, зглядно, як тоді звали, русини. 193 особи „навернули" польські місіонери.*

Хотимир, який лежить на сумежжі Городенського і Товмацького повіту став третім полонізаційним осередком. Тут парохію заснував 1602 р. Войцєх Хтимирський, любачівський староста. Ця римо-католицька парохія покривала такі села в Городенському повіті: Ісаків, Петрів, Сокирчин, Підвербці, Живачів, Жабокруки, а в товмацькому: Бородичин, Бортники. У 1890 р. було в цій цілій парохії 1257 римо-кат. парохіян, жидів 284, некатоликів 4 (Словнік Ґеоґрафічни, т. I, стор. 600-601).

Чернелиця, яка славиться руїнами оборонного замку, де колись мав навіть бувати польський король Ян Собєскі, начислювала в 1880 р. 645 римо-католиків. Парохія була створена в 1661 р. Родичами її були Міхал Ґжеґож на Клєваню князя Чарторийського і його дружина Евфрозина Потоцька зі Станиславіц. До цієї парохії належали ще: Хмелева, Кунисівці, Копачинці, Корнів, Олієва Коро-

* Словнік Ґеоґрафічни Крулєвства Полскєґо..., т. 14, стор. 845.

лівка, Раковець, Семенівка і Тишківці. На початках до „місійної праці" були також спроваджені сюди Отці Домінікани (Словнік Ґеоґрафічни..., т. XI, стор. 817). Однак тут місія не мала великих успіхів.

В Обертині уфундував римо-католицьку парохію Рафаель Скарбек, коломийський хорунжий, в 1757 р. Сюди належали в 1880 р. ще такі села: Балагурівка, Чортовець, Гончарів, Гарасимів, Гавриляк, Якубівка, Незвиська, Воронів. Усіх римо-католиків 1,844, знова жидів 2,860. Цікавим в Обертині є те, що ця новостворена парохія опанувала костел вірменського віровизнання і добилась того, що папським декретом в 1796 р. цей костел офіційно прилучено до римо-католицької дієцезії (Словнік Ґеоґрафічни, т. 7, стор. 323). В 1880 р. вірмен вже тут не віднотовано. Тільки шість років раніше від Обертина, була створена римо-католицька парохія в Городенці. Її ереґував Микола Потоцький — воєвода белзький, староста каньовський. Звідси був він також званий „Пан Каньовський". Він не тільки уфундував добра для парохії в 1743 р., але також збудував у 1760 р. для цієї парохії виставний костел. В дійсності віддав він цей костел в користування парохії щойно в 1763 р. До цієї парохії належали такі довколишні місцевості: Чернятин, Глушків, Городниця, Ясенів Пільний, Вікно, Поточище, Пробабин, Серафинці, Стрільче. На 8824 мешканців Городенки в 1870 р. було тільки 857 римо-католиків, 78 вірмен, 4726 греко-католиків, 4 лютерани і 3,157 жидів. Всіх римо-католиків цієї парохії разом з названими вгорі селами було в 1880 р. 1,574 особи, некатоликів 10, жидів 4,534. Отже, як показують повищі цифри, при кінці XIX сторіччя Городенка мала ще дуже невелике число римо-католиків. Як відмітили ми вже повище, не всіх римо-католиків можна було уважати поляками. Тільки в одному випадку ми могли це доказати. Брак статистичних даних в інших римо-католицьких парохіях Городенщини не дозволяє на ці загальні підсумки. За те маємо точні дані зі сусідньої римо-католицької парохії — Товмача, де начислювано в 1880 р. греко-католиків 1,853, але русинів (українців) занотовано 3,374 (Словнік Ґеоґрафічни..., т. 12, стор. 348). Ці й інші цифри говорять виразно, що поляками далеко не всі були римо-католики. Поважне число серед них були українцями.

Згідно з урядовою статистикою Городенка начислялa в 1880 р. 18,430 осіб (цебто 72%) на селах, в містах (Городенка, Чернелиця, Обертин) — 15,705 (24%) та в двірських посілостях 2,714 (4%). (Словнік Ґеоґрафічни, т. III, стор. 134-136) За релігійною приналежністю було греко-католиків 53,319, жидів 8,337, римо-католиків тільки 5,193 (сюди включаємо також і цих кілька сіл, які належали до римо-католицьких парохій, але які не належали до Городенського повіту). Це тільки збільшує цифру городенських римо-католиків.

На підставі повищої статистики неповажним звучать твердження деяких польських дослідників і публіцистів, які заподають, що поляки переважали українців чисельно в самій Городенці, за те на селах мали перевагу українці.* Треба однак наголосити, що було б недоцільним уважати, що польський елемент сконцентрував свої впливи тільки на селах, у веденні господарства великих посілостей, які попадались полякам в початках польського панування на українських теренах, вельможам, як добрі синекури та великодушні наділи королівського двора. Напливові елементи з ними, закріпившися в двірських маєтках, одночасно стали добиратись і до міст і захоплювати ремесло, а також купецтво. З розвитком вільних професій стали поляки опановувати й цю ділянку. Це їм не важко приходило, бо до цього вони мали добрі фінанси та свої інституції. Отже, проходив процес опановування терену в кожній ділянці суспільного життя. Мимо цього великого змагу поляків за опанування повіту й його центру, вони ніколи не мали переважаючого впливу над українським елементом не тільки на селах, але також у місті. Ілюстрацією цьому хай послужать останні вибори до Міської Ради в Городенці з 7 травня 1939 р., коли то українці здобули 9 мандатів, поляки 5, а жиди один (див. щоденник „Новий Час", Львів, 1 травня 1939).

Вірменські і жидівські поселенці в Городенці

Зв'язки вірмен з Україною сягають сивої давнини — княжих часів. Коли сельджуки напали на Вірменію в 1064 р. й її спустошили, багато вірмен осіло на Криму,

---

* Квартальнік Кресови, нр. 76-77, 1975, стор. 15-26, „З Зєм нам дрогіх" — Анна Новакова.

який внаслідок цього поселення деякі історики називають Крим „Арменія Маґна" або Арменія Марітіма. В кожному випадку вірмени Криму вже з XI сторіччя стають помостом між своїм материком а Україною. Виявилися вони добрими купцями й торговельними посередниками. За князя Лева I вірмени у Львові дістали ряд привілеїв (1267), а в 1363 вони побудували свою катедру. Другою більшою вірменською колонією став Кам'янець, що в ньому в XVI ст. жило вже понад 300 вірменських родин. В той сам час стали вони поселюватись на Покутті. Більшими їхніми скупченнями були Снятин, Кути, Городенка, Обертин.

Польський король надав спеціяльні привілеї вірменам. І так — у Снятині напр. вірмени могли займатися торгівлею і ремеслом, мали свою власну автономну управу, подібно, як у Львові і Кам'янці, мали право побудувати костел, набувати фільварки, броварні тощо. Відклики від їхніх власних ухвал ішли тільки до староств. Їхні нові поселенці були звільнені на 15 років від податків. У 1768 р. тут проживало 44 родин.

Не маємо урядової статистики з того часу про городенських вірмен, які подібно як снятинські, користувались такими самими правами. Знаємо, що в 1870 р. в Городенці було 78 вірмен, які мали вже свій костел та займали досить важливі господарські позиції. Ще менше маємо даних про вірмен в Обертині, які також мали свій костел, але з часом сполонізувалися й їхній костел зглядно парохію влучено до римо-католицької дієцезії.

Виперли вірмен з купецтва і торгівлі жиди, які опанували цю ділянку повністю на західно-українських землях зглядно на Покутті й Городенщині. У XVIII сторіччі вірменські впливи відмирали ступнево не тільки внаслідок сильніших впливів жидів. але також внаслідок полонізації. Підкреслити годиться, що до початку XVII сторіччя вірмени ближче стояли до українців ніж до поляків. З часом, коли львівський вірменський єпископ М. Торосевич прийняв унію з Римом (1629 р.) вірмени стали хилитись до римо-католиків, а в культурному відношенні до поляків. Про цю полонізацію Анна Новак так пише:

„Стали вони вірними й відданими польськими громадянами... Скріплювали вони політичні, господарські і

культурні впливи Польщі на сході... і всій Русі. Визначні прізвища вірмен-поляків записані в Польщі, почавши від XVII сторіччя.*

Жиди (чи ізраїльтяни) прийшли в Україну двома шляхами. Найранше зі сходу через хозарів, які, до речі, прийняли були юдаїзм, а найбільше прибуло зі заходу через Польщу. Знані вони були в Україні вже в ранніх часах, а в Києві була навіть жидівська дільниця „жидове" й „жидівські ворота".

Найповажніший колонізаційний жидівський наплив на українські землі віднотований в історії з XV сторіччя, коли то німецький цісар Максиміліян вигнав жидів з німецьких теренів. Брами Польщі були для них відкриті а поселенчі закони для жидів були досить сприємливі. Жиди користувались в Польщі окремими дільницями в містах зі своєю власною адміністрацією, мали власні суди. Користувались вони статутом Казимира Великого з 1334 р., який надавав жидам велику культурну автономію зі самоуправою. Те саме було в Литовсько-руському князівстві, де ці справи подібно нормував Перший Литовський статут з 1529 р.

Найперше жиди садовились у містах, бо торгівля, купецтво й ремесло були їхньою спеціяльністю. Цьому також сприяло маґдебурське право, яке надавало цим станам окремі привілеї. В скорому часі жиди стали орендарями й збирачами податків та правою рукою шляхти й великих замлевласників в Україні в адмініструванні їхніх дібр. Виявились вони ефектовними й аґресивними адміністраторами з певною дозою безоглядности, якщо йшлося про власне збагачення та збагачення пана-хлібодавця. Цим здобували вони собі великі привілеї в правлячих колах в Україні, а народ почав їх утотожнювати до певної міри з цілою експлуататорською системою, через що витворювались в автохтонів до жидів великі негодування, які часами спричинювали великі шкоди обом.

Про історичну долю жидів та їхню ролю в Україні під Польщею досить образно пише Ю. Вудка, жид з України, тепер в Ізраїлі:

---

* Анна Новакова, Городенка, „Квартальнік Кресови", 76-77, 1975.

„Євреї, які вже півтора тисячі років перебували на чужині серед жахливих переслідувань, масами втікали до Польщі від німецьких погромів. Нарід без своєї хати, нарід, якому не було куди дітись, змушений був стати посередником між селянином і паном, бо в нього взагалі не було місця під сонцем, доводилось терпіти все, аби дихати дозволили..." „Україна страждала під польською шляхтою. В поміщика було багато „хлопів", але керувати маєтком він не хотів... Для цього поміщикові був потрібен добрий економ, найрадше такий сам безправний, як український селянин. І поляки знайшли такого інтелектуального раба".*

Жидівські джерела подають, що в Городенці й Городенщині стали поселюватись жиди щойно в другій половині XVII сторіччя. Саме тоді, бо 1668 року Городенка дістала Маґдебурський статут. Більше жидів прибуло у XVIII сторіччі за володіння Миколи Потоцького — „Пана Каньовського", який в тому часі, коли уфундував римокатолицьку парохію, надав також жидам спеціяльні привілеї в купецтві й ремеслі. Тоді також приділено для жидів землю під синаґоґу й жидівський цвинтар (1743). Ці дані недвозначно говорять, що з 1743 роком в Городенці почала вже діяти більша жидівська спільнота, яка до цього часу була в початковій стадії формування. Наплив жидів збільшувався з кожним роком і то дуже нагально, коли в 1765 р. в Городенці було 863 родини, а в повіті Городенщини 133, які жили в 14 різних місцевостях. Найбільше були вони скупчені в містечках, Чернелиці й Обертині.

Серед городенських жидів панували різні релігійні і політичні течії, пов'язані зі загальним жидівським рухом в Польщі. Не забуваймо, що жидівські кагали були підпорядковані жидівському проводові в Польщі — Раді Великої Польщі, Малопольщі, Червоної Руси, Волині. Ця Рада разом з Радою Провінції Литви скликувала жидівські сойми, так звані ваади. На соймах обговорювали різні жидівські справи, правління серед жидів, їхнього судівництва, їхні поточні культурні проблеми тощо. В половині XVIII сторіччя серед городенських жидів була група шабатів і франкістів. Значнішою релігійною групою були

---

* Ю. Вудка, За спільний фронт, „Наша Мета", 34 грудня 1977.

хасиди, які зорганізувались тут в 1760 роках. На чолі цієї групи був Нойман, званий „з Городенки" і він був дуже близьким учнем Ізраеля (Елізер Ба'ал Шем Тов.). Хасидський рух ставив наголос на молитву з Богом, а не на вчення рабинів і їхній авторитет.

Жиди мали добрі умови розвитку в Городенці і це притягало їх з інших осередків. У 1890 р. в Городенці жило 4,340 жидів. У відношенні до цілости населення, 11,162 осіб, це був уже великий суспільний фактор, який впливав на хід міських та культурних справ городенської громади. В міській раді з 18 членів. вісім жидів були радними. Під кінець XIX сторіччя вони оформили сіоністичну організацію, яка в 1897 р. мала понад півтори сотки членів. Організація оподаткувала членів на ширення сіоністичного руху в світі. Від 1898 року до початку Першої світової війни була окрема жидівська школа для хлопців, яку фінансував відомий Барон Гірш. В 1907 році започатковано тут навчання гебрейської мови. Загально жиди користувались тільки їдиш, цебто німецько-жидівським діялектом, який став для багатьох жидів рідною мовою. З початком XX сторіччя побудували жиди велику синаґоґу, яка охоплювала в терені низку молитовних домів.*

За польської влади між війнами число жидів обнизилося до трьох тисяч. Багато з них виїхало до Канади, Америки, Північної і Південної, а деякі до Палестини.

В Городенщині жиди були великими скуповувачами збіжжя, торгівцями мішаних товарів, і власниками корчем, броварів та дестилювали алькоголеві напитки, арендували двірські добра й селянські сади тощо. На випозичуванні грошей при надмірних і неконтрольованих державою відсотках дороблялись великих маєтків.

Крім торгівлі і промислу жиди звернули увагу також на вільні професії, як лікарі, адвокати, дентисти тощо. Не маємо під рукою точної статистики цих ділянок в Городенці, але загально знаємо, що жидівські лікарі й адвокати займали в Городенці одне з передових місць. Створена гімназія для поляків, звана загальною польською була насправді більш жидівською ніж польською, бо жиди спрямовували вишкіл своєї молоді до установ завжди дер-

* Юдаїка, МекМілан, Ню Йорк, 1971, стор. 813.

жавних, радше керованих людьми приналежними національно до державного статусу. Політично підтримували панівну клясу й державні органи адміністрації, які б вони й не були. Культурно підтримували польський елемент, який часто користувався жидівською статистикою в свою користь. Жиди з правила подавали себе релігійно визнавцями юдаїзму, але за національністю часто схилялись до приналежности польської. Були жиди, які мали великі симпатії до широких українських мас та їхньої культурної і політичної емансипації. Це виявилось під час визвольних українських змагань. В 1926 р. українці, жиди та інші національні меншості в Польщі створили спільний виборчий блок. Були жиди лікарі в УПА. В новіших часах серед жидів була також ідеологічна і політична зрізничкованість. Більшість була сіоністично зорієнтованою, меншість, яка рекрутувалась з бідніших жидів, підтримувала жидівську соціялістичну організацію „Бунд". Були теж і комуністи. (Про долю жидів за німецької окупації див. окрему статтю в цьому збірнику).

Микола Потоцький в розбудові Городенки

Є два визначні Миколи Потоцькі, які записані в історію української землі. Микола Потоцький з XVII сторіччя, коронний гетьман Польщі, вів війну з гетьманом Богданом Хмельницьким і під Корсунем попався в козацький полон. Цей Потоцький придушував повстання Павлюка, Гуні, Остряниці, Скиданя. Вмер він в 1651 р. З цієї самої лінії був другий Микола Потоцький, званий „Паном Каньовським", а який в розвитку Городенки і Городенщини відіграв визначну ролю. Цей маґнат, будучи власником великих дібр в Городенщині, на Покутті і Поділлі, проживав більшу частину свого життя в своїй городенській резиденції, яка мала приміщуватись між Городенкою і Чернятином. Було його амбіцією поставити Городенку староством і тим самим господарсько розбудувати її. Він, як знаємо, допомагав релігійно полякам, будуючи для них костел, знову жидам дав можливості збудувати синаґоґу. За його підтримкою почали працювати в Городенці два монаші чини — польський й український. Вони мали свої резиденції на терені теперішнього Монастирського кута і від того цей кут називають Монастирський.

Цікавим є те, що Микола Потоцький звернув увагу на потребу упосліджених своїх підданих та заложив Фундацію для бідних, яка мала займатися потребами цих людей. Цей жест Потоцького зближається своїми ідеями до сучасної суспільної опіки. Такі й інші поступові почини Потоцького не могли лишитися без значного й корисного відгуку в масах та розбудові міста. Слава про Каньовського — воєводи Белзького сягала досить далеко, а магнати Потоцькі були відомі в цілій Україні.

Ще цікавішим є ще інший жест Миколи Потоцького. Він своїм коштом побудував українську католицьку церкву в Городенці, яка й досі зберігається. Чим кермувався римо-католик Потоцький, що побудував греко-католикам церкву, довкола цього кружляє між іншим непровірена леґенда, що тут заважила одна чернятинська чорнобривка, в якій залюбився Пан Каньовський. Щоб прихилити серце цієї покутянки — званої Бондарівною — Каньовський побудував церкву. Це не багато допомогло Каньовському в його залицяннях, коли згодом постала про Чародійницю з Чернятина народна баляда, в якій читаємо:

„Ой повели Бондарівну
Помежи крамниці,
Приціливси пан Каньовський
З срібної рушниці.

Ой чи хочеш, Бондарівно,
Ізо мною жити?
Ой волю я, пан Каньовський,
В сирій землі гнити".*

Кружляє ще й інша леґенда, що буцімто церква й багато інших святинь збудував Каньовський за покуту, наложену на нього церковною владою, розуміється римокатолицькою, за це, що застрілив Бондарівну.

Якби воно не було. Микола Потоцький своїми фінансами та харитативними жестами дав поважну допомогу жидам, полякам й українцям в їхньому дальшому культурному рості.

Около 1800 р. Городенка мала вже 774 різних будівель та начислювала 5,010 населення.

---

* Марія Бабій: Чародійниця з Чернятина, Літературна Україна, ч. 56/2753, 1970.

Городенка при кінці XIX сторіччя

За австрійського володіння розвиток Городенщини пішов знову вперед, зокрема при кінці XIX сторіччя після знесення панщини. У 1880 р. Городенський повіт об'єднував 48 сіл та 48 так званих катастральних ґмін, були два суди — в Городенці й Обертині, які належали до окружного суду в Коломиї. Шкільництво було підпорядковане Шкільній раді в Снятині. В інших адміністраційних урядах Городенка була найвищою інстанцією. Населення було 66,849. Була уведена сільська автономна адміністрація з війтами на чолі. В Городенці працювала міська управа та повітовий виділ. Мимо цього великі землевласники, цебто двори, мали й далі великий вплив на хід публічної адміністрації, на староство, як також на господарське правління повітів, воєвідств і краю. Цьому служила відповідна виборча система, якою великим землевласникам забезпечувано відповідні виборні місця. Голосування відбувалися в куріях, які оформлювано за станом маєтности, цебто станів в тому часі. Після курій відбувався вибір до всіх автономних формацій (локальні, місцеві правління, управи й ради, повітові ради тощо). Якщо йдеться про вибори до державної ради, цебто сойму, то Городенка з повітами Коломия, Снятин, Надвірна, Косів, творили разом одну курію для двірських власників, які вибирали одного посла. Селянську курію, цебто дрібних власників, творила Городенка з Борщевом і Заліщиками як одну курію і їй належався також один посол. Знову до Крайового сойму курія більших власників вибирала з Коломийського обводового суду двох послів, а судові округи Городенки й Обертину вибирали тільки одного посла, з курії менших власників, цебто селян.

Піднеслося також господарське життя Городенки і повіту. Власником городенських і поточинських дібр та інших дібр в повіті став Микола барон Ромашкан, сполонізований німець, який провадив раціональне господарювання в своїх дворах та повіті. Він зокрема звернув увагу на розвиток промислу. Вже в 1870 р. були в Городенщині два підприємства для випалювання вапна, три підприємства продукції поташу, шість виробництв мила, працювало 12 горалень в таких місцевостях: Гарасимів, Городенка, Чернелиця, Колінки, Обертин, Вікно, Поточиська,

Стрільче, Раковець, Семаківці, Лука, Воронів. В повіті начислювано 70 ткацьких варстатів, і працювало 30 кушнірів. Городенщина продукувала прибл. 200 сотнарів вовни і близько 800 сотнарів лену й конопель. Під кінець XIX сторіччя засновано Рільничу Школу з приміщенням на около 50 учнів. В 1890 році побудовано нову гоpальню, а в 1907 виробництво цементу.

Упромисловлення Городенщини в цих скромних формах багато допомогло ростові міста Городенки. Статистична табеля говорить сама за себе: У 1870 р. було 8,824 мешканців, в 1980 — 10, 227, в 1890 — 11,162, 1910 — 11,250, 1900 — 11,588, 1910 — 11,250. Як бачимо, в 1910 році було менше населення на 388 осіб, як це було 1900. Цей спадок на 3% городенського населення в тому часі важко пояснити. Роки 1870 до 1890 — це найбільш рапідний розвиток Городенки.

Після Першої світової війни віднотовуємо поважний спад в населенні. В 1921 р. було тільки 9,907 населення, а в 1932 р. — около 13,000. В цих роках запримічується зменшення жидівського населення (напр. 1921 р. тільки 3,048, коли ж у 1890 — було 4,340), а знову підноситься напливовий польський елемент. Це передовсім були урядники староства, повітової управи, як також бюровий та технічний персонал цукроварні, яку побудовано після Першої світової війни.

Друга світова війна знову змінила чисельність населення. Не стало жидів, яких поселенча історія в Городенці сягає близько трьох соток років. Після війни не стало поляків, які датують своє поселення в Городенщині ще довше, як жиди. Одні й другі вложили свою значну цеглину в розбудову міста, за характер якого завжди йшли постійні змагання між автохтонами Городенки та її колонізаторами.

В 1959 році Городенка начисляла 7,209 мешканців українців (Див. УРЕ). Це менше-більше стільки, що було 1860 р. — сто років назад. В цій статистиці не віднотовано вже ані поляків ані жидів. Колонізаційний процес жидів і поляків закінчився зі закінченням війни для одних великою трагедією народу, в других великими драмами. Поляки Городенщини поселились після війни на т. зв. Землях Одзисканих, передусім у Вроцлавщині. Жиди, які ма-

ли щастя вирватися з-під ґештапівських розстрілів, поселились в діяспорі на заході, а найбільше в Ізраїлі, батьківщині, за яку змагалось жидівство впродовж двох тисяч років.

ВІД АВТОРА:

До цієї праці автор використав низку джерел, українських, польських та жидівських. Багато джерел (назв) призбираних за довші роки не вдалось авторові роздобути й використати. Щоб однак допомогти майбутнім дослідникам в дальших студіях Городенщини і Городенки, понище подаємо список використаних і невикористаних джерел. З признанням підкреслюємо, що матеріяли „Словніка Ґеоґрафічнеґо Крулєвства Польскеґо і інних Краюф Словяньскіх", видані у Варшаві 1880 року містять досить об'єктивні дані щодо минулого Городенки і повіту. Оригінали цього джерела зберігаються у Географічному відділі Вашинґтонської Бібліотеки. Дуже цінним джерелом є „Жерела до історії України-Русі" в VII томах, в опрацюванні Археографічної Комісії НТШ. Першоджерелом багатьох праць є „Акта Ґродзке і Зємске" в 25-ти томах, видані у Львові в роках 1868-1935. Це також білий крук, до якого варто добитися. Зауважимо також, що жиди призбирали багато статистичного матеріялу про Городенку й опублікували його в різних наукових збірниках та споминах. Деякі з них дуже невірно насвітлюють відношення українців до жидів під час Другої світової війни (напр. цитована повище „Юдаїка"), приписуючи українцям німецькі злочини супроти жидів, забуваючи при тому, що місцева українська міліція в Городенці сповняла, як про це свідчать очевидці, тільки ту саму ролю супроти жидів, яку сповняли Юденрати (жидівські ради) та їхні допоміжні міліційні органи. Деякі їхні видання навіть не пишуть Городенка, але з російського „Ґородєнка". Сподіємось, що час вилічить жидів з цієї україножобії. Було б невірним, якщоб того роду погляди приписували жидівському загалові. Є в тому відношенні також тверезі голови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

Жерела до історії України-Руси, Львів, 1895-1919, видані Археографічною Комісією НТШ у Львові, 1—3-ому й 7-ому томах. Були також опубліковані люстрації західно-українських земель 1564-1566 й 1570 рр., в 4—6-ому томах, Львів, 1898-1900. Також матеріли про визвольну війну 1648-1654 й 6-ому томі літописи з того ж часу. Див. Городенка, т. 4, №130, Обертин, т. 5, № 65, Жуків т. 4, № 58, Журів (зглядно Джурів, т. 4, № 103.

ПАК — Памятники, изданные Киевскою Колиссиею для разбора древних актив, изд. второе, Київ, 1898. Про Городенку: т. I, вид. 2-ге,

№ 88, 1649-1794 рр. — „Реєстр всіх прежних речей" із м. Городенки.
А. С. Петрушевич, Сводная галицко-русская летопись; 1) 1600-1700, 2) Дополнения, 1600-1700, 3) 1700-1772, 4) Дополнения, 1700-1772, Львів 1874-1891. Про Городенку під 3) — стор. 15, 19, 28, 72, 136, 140, 145, 176, 214, 335, 251, 264.
Вячеслав Будзиновський: Хмельниччина в Галичині, Львів, 1912.
Akta Grodzkie i Ziemskie, t. 1—25, Lwów, 1868-1935, Обертин, т. 2, стор. 743, Журів т. II, стор. 615 та інші місцевості Городенщини.
Dodatek Tygodniowy Gazety Lwowskiej, Lwów, 1850-1862, див.1851 рік, № 15, 1854 р. № 41.
L. Kubala, Dzieła, t. 1, 2, Lwów, 1923, 1924. Про Городенку див. т. II.
JMKP — Jokóba Michałowskiego, Księga pamiętnicza. Kraków, 1864. Про Городенку див. № 142.
M. Baliński i T. Lipiński: Starożytna Polska, t. 2, Warszawa, 1845, Wyd. 2, 1885. Це виписки з грамот, люстрацій тощо.
Бібліографія до жидівського питання:
W. Tokarz, Galicya w początkach ery józefińskiej ... (1909);
M. Bałaban, Spis Żydów i Karaitów Ziemi Halickiej i powiatów Trembowelskiego i Kołomyjskiego w roku 1765. 1909.
B. Wasiutyński, Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX, 1930;
M. Freudental, Leipzigen Messegaeste, Leipzig, 1928;
Judaica, McMillan, New York, 1971, див. "Garodenka" і "Holocaust Period", стор. 813—814.

М. БАЧИНСЬКИЙ

Шкільництво Городенщини

Шкільна мережа обіймала цілий повіт, у кожному селі були початкові 2 — чи 4-клясові школи, в більших селах як Серафинці, Тишківці, Чернятин, Чортовець — 7-ми клясові школи. В самій Городенці було 4 школи, а саме 7-ми клясова хлоп'яча, 7-ми клясова дівоча, 4-клясова на Фільварковому Куті і 4-клясова на Котиківці. Побіч цих вселюдних шкіл, існували ще в Городенці такі школи: 1) Рільнича школа, для підкреслення цієї обставини, що городенський повіт мав виключно рільничий характер. Але ця школа не відігравала якоїсь надзвичайної ролі, тобто нічим або дуже мало причинилася до піднесення аґрикультури повіту, бо абсольвенти цієї школи по більшій частині були зайняті як нижчого рода аґрономи по дідичів-

ських маєтках чи фільварках. 3) Ткацька школа, яка мала досить малу фреквенцію. 3) Українська приватна гімназія ім. Т. Шевченка. 4) Польська приватна гімназія. Для конкуренційних і престіжових цілей оснували були поляки рівночасно з українською гімназією також польську, яка з недостачі більшої кількості поляків мала майже виключно жидівських учнів.

Дух і характер вселюдних шкіл у повіті докорінно змінився за польської влади, яка всіми силами і всякими способами старалася спольонізувати шкільництво і тільки завдяки жертвенній праці свідомих учителів-українців можна було ще сяк-так утримати національного духа в школах. Польська влада переносила свідомих і діяльних учителів-українців на захід, в корінну Польщу, а на їх місце насаджувано поляків.

Щоб дати хоч приблизний огляд шкільництва. треба при цьому мати на увазі 2 періоди. Перший період обіймав би часи до кінця І-шої світової війни, при чому сюди треба включити і часи української державности, другий період обіймав би часи від зайняття західно-українських земель Польщею аж до вибуху 2-ої світової війни. Так як перший період визначався вправді трудними, важко здобуваними, але постійними осягами, так другий період із-за ворожо наставленої польської влади позначився постійним відбиванням різнородних, злобних атак і обороною слушних прав українського народу на освіту.

Це були на нашу думку зглядно тривалі періоди. Часи під час 2-ої світової війни, тобто большевицька і згодом німецька окупації — це виїмковий період. Воєнне лихоліття змінило і збурило до основ усі попередні осяги; виховна система, методика навчання, взаємовідносини між учительством а учнями, між учительством і батьками, насаджування прерізних інновацій, нагінка, переслідування, ба навіть заслання багатьох учителів большевиками — це ті „блага", які довелось переживати українському шкільництву під час їхньої окупації. Німці поставилися крайнє ворожо до вищих аспірацій в українському шкільництві, їхня ціль була по завершенні початкової школи спрямувати молодь до фахових шкіл; вищі, а дотого гуманістичні студії були на їх думку українцям непотрібні. Доказом цього була відмова на урухомлення гімназії в Городенці.

Судівництво та адвокатура й адміністрація

Першим основним щаблем у вимірі справедливости в австрійській державі були повітові суди як суди першої інстанції. І такий повітовий суд був у Городенці. Він мав відділ: цивільний, карний, неспірний, ґрунтових книг або гіпотечний, загально знаний під назвою табуля. В будинку суду містилась також Евіденція катастру, що її акти і мапи становили основу виміру ґрунтового податку.

За Польщі повітові суди звалися судами ґродзкими, а ми їх звали городськими судами.

Політичний городенський повіт мав 51 громаду і був поділений на два судові повіти: городенський з 31 і обертинський з 20 громадами. В Обертині був також суд. За Польщі залишився той самий територіяльний поділ обох судових повітів, хоч тоді получено громади у волості (волость охоплювала кілька громад).

Адміністраційний повітовий уряд 1-ої інстанції, тобто староство, містилося в Городенці. В місті був також податковий уряд.

До судового повіту Городенки входили громади: Городенка, Городниця, Серафинці, Стрільче, Передіванє, Пробабин, Ясенів пільний, Глушків, Торговиця, Топорівці, Чернятин, Вербівці, Рашків, Тишківці, Вікно, Олієва-Королівка, Олієва-Корнів, а далі Чернелиця, Білка, Далешева. Колінки, Михальче, Поточиська, Семаківці, Вільховець, Дубки, Копачинці, Корнів, Кунисівці, Репужинці, Хмелева.

До судового повіту Обертин входили: Обертин, Воронів, Гарасимів, Живачів, Ісаків, Лука, Незвиська, Петрів, Підвербці, Раковець, Семенівка, Сокирчин, Уніж, Балагурівка, Гавриляк, Гончарів, Жабокруки, Жуків, Якубівка, Чортовець.

Совєтська влада в 1939 році поділила городенський повіт на три райони; а) Городенський з громадами від Городенки до Олієва-Корнів з тим, що від Городенки відлучено Котиківку як осібну громаду; б) Чернелицький

з громадами від Чернелиці до Хмелеви; в) Обертинський, що до нього належали громади від Обертина до Чортівця включно. В осідку кожного району діяв народний суд, як суд першої інстанції.

З часом совєтська влада увела дальші зміни в адміністраційному складі повіту, що зветься Городенським районом. Центром району лишилась Городенка. Історія міст і сіл УРСР — Івано-Франківська область, видана в 1967 році начисляє в городенському районі 57 населених пунктів, що підпорядковані одній міській, двом селищам та 26 сільським радам. Деякі села підпорядковані сільраді другого села, що нагадує польські збірні громади.

Сучасний стан такий: Чернятин з прилученим Глушковом, Вікно, Городниця з Передіванем, Далешева і Дубки та Колінки і Репужинці, Корнів і Вільховець, Котиківка, Кунисівці і Копачинці, Лука з Уніжом і Монастирок, Незвиська і Воронів, Олієва-Королівка і Олієва-Корнів, Поточище (давніше Поточиська), Раковець і Семенівка, Рашків і Якубівка, Семаківці з Білкою і Михальчем, Серафинці, Стрільче і Пробабин, Тишківці, Торговиця з Топорівцями і Вербівцями, Хмелева, Чернелиця (має селищну раду), Чортовець, Ясенів. З колишнього Коломийського повіту прилучено до Городенківського району: Виноград, Гвіздець — має селищну раду, якій підпорядковані Беремяни, Остапківці і Чехова, Острівець з Рогинею, Росохач з Прикмищем (мабуть передше Порохнище), Слобідка з Вишнівкою і Сороками, Старий Гвіздець з Малим Гвіздцем.

З колишнього Городенського повіту відпали до Товмача, що тепер зветься Тлумач, такі села: Живачів, Підвербці, Петрів, Ісаків, Сокирчин, Обертин, Гавриляк, Жуків, Жабокруги і Яківка, що колись звалася Якубівка.

За австрійських і польських часів працювали в суді в Городенці 4-6 суддів. Під час Першої світової війни і в початках польської влади начальником суду був Ґризецкий, а після його смерти прийшов Видра. Видру по кількох роках перенесли до Окружного суду в Стрию, а обов'язки начальника перебрав Левчук, який їх виконував до упадку Польщі в 1939 році. Очевидно, всі три поляки.

З українців довгі роки в Городенському суді працював суддя Мирон Яросевич, добрий правник, справедли-

вий, здібний психолог, незвичайно солідний у праці. Народився 5 жовтня 1897 р. в Попелях біля Дрогобича, гімназію закінчив у Сяноці, а правничі студії в університеті у Львові. Працю в суді почав в Сяноці перед Першою світовою війною, зголосився до Українських Січових Стрільців, але не був прийнятий, бо число добровольців було обмежене. Деякий час був у концентраційному таборі в Домб'ю. Опісля працював понад 10 років в суді в Городенці, а в 1934 р. його перенесли до Окружного Суду в Стрию. В 1944 р. покинув рідні землі і перебував в Австрії в таборі Віллях (Villach), там умер 19 березня 1948 р.

Від 1926 до 1930 року працював в суді в Городенці д-р Володимир Тарас Гриневич, культурний і енергійний, син письменниці Катрі Гриневичевої, одружений з Марією, донькою знаного громадського діяча і львівського адвоката д-р Степана Федака. Народжений 26 березня 1896 р. у Львові; тамже закінчив українську Академічну гімназію, а право у львівському університеті завершив у 1923 р. докторатом. У Першій світовій війні був у Легіоні Українських Січових Стрільців, а в Українській Галицькій Армії як четар перейшов світлі і трагічні ходи УГА включно з довшим перебуванням в большевицькому концтаборі в Кожухові. Професійну працю як суддя почав в городенському суді у Львові. В 1926 р. перенесений до Городенки і там працював до 1930 р. Перенесений до Перемишля працював там два роки і в 1932 р. був звільнений з державної служби. Відкрив адвокатську канцелярію в Бережанах і провадив її до упадку Польщі. Вмер 10 квітня 1958 р. в Австралії і в Мельборні похований.

Деякий час працював в Городенці старший суддя ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ. Полагоджував переважно справи неспірні, особливо гіпотечні.

З жидівських суддів працював у городенському суді довгий час загально шанований суддя Ратгавзер.

Під час Другої світової війни за німецької окупації начальником суду в Городенці був д-р Теодозій Комаринський, а обов'язки судді виконував також д-р Василь Сенежак.

Нижчий судовий персонал був за Австрії мішаний, а за Польщі виключно польський.

Евіденцію катастру довгі роки аж до смерти вже за Польщі провадив мірничий інженер Йосиф Тарантюк, українець.

Судом другої інстанції був Окружний суд у Коломиї, що йому підлягало кілька судових повітів, а між ними городенський і обертинський судові повіти. Окружний суд розглядав деякі важливіші цивільні й важчі карні справи як перша судова інстанція, а поза тим був апеляційним судом від присудів повітових судів. При Окружному суді були ґрунтові книги для більшої посілости (двірських маєтків) і була Прокуратура.

Вищою судовою інстанцією для всієї Східної Галичини був Вищий Крайовий суд у Львові, а Найвищий суд був за Австрії у Відні, а за Польщі у Варшаві. За совєтської влади суд другої інстанції, Обласний суд, в Станиславові (тепер Івано-Франківське), а Найвищий суд у Києві.

Адвокатський стан був у Городенці дуже сильно заступлений і місто — радше судовий повіт мали адвокатів більше, як їх потребували. В Обертині було дещо краще, але й там їх було забагато. Такий стан був особливо за польських часів, бо тоді правників не-поляків не приймали на працю ні в державних, ані в самоврядних урядах і установах. Всі такі вільні місця обсаджували поляками. Наслідок був такий, що в Городенці не було ні одного адвоката поляка, бо їхніх правників треба було деінде, куди не мали доступу ні українці, ані жиди.

Нотарем у Городенці був поляк, зрештою, порядна людина, Станислав Зєльонка. З ним якийсь час працював українець д-р Володимир Рудницький, який пізніше перебрав нотаріят в Обертині, а до Зєльонки прийшов поляк Пйонткевіч.

До Першої світової війни і в часі тієї війни був у Городенці нотарем українець Іван Раставецький, заслужений громадянин-патріот.

З українців був довгі роки адвокатом в Городенці загально знаний політичний діяч, посол до Відня, д-р Теофіль ОКУНЕВСЬКИЙ (про нього окрема згадка серед заслужених).

Другим з черги українським адвокатом, який зараз по першій війні осів у Городенці, був д-р Василь КАССІЯН (теж окрема сильветка в цьому збірнику).

Пізніше відкрив адвокатську канцелярію у Городенці її уродженець д-р Роман МОРОЗОВИЧ. Правничі студії закінчив у Чернівцях, де був актвним членом українського студентського товариства „Запороже". Проявляв жваву громадську діяльність промовляв на вічах, мав гарний голос і добре співав, а був також пастором Української Євангельської Церкви. Вів також гарне хліборобське господарство.

Чільним адвокатом був також д-р Роман КОМАРИНСЬКИЙ, який переніс свою адвокатську канцелярію зі Снятина до Городенки, де його брат. о. Василь Комаринський був парохом (див. окрема згадка п.н. Брати Комаринські).

Д-р Остап Дашинич КУЛЬЧИЦЬКИЙ, нар. 1892 р., одружений з донькою д-ра Окуневського, Оленою. Відбув практику як адвокатський конціпієнт і з д-ром Окуневським до спілки вели адвокатську канцелярію. Оба були членами УНДО, а д-р Кульчицький був секретарем повітового проводу тієї партії. Побіч адвокатської праці займався хліборобським господарством, що його пристрасно любив. Був то пристійний мужчина кріпкої будови, твердого характеру, колишній вояк. Пережив гіркі хвилини з причини трагічної смерти дружини. В 1939 р. ув'язнила його сов. влада, а обласний суд в Станиславові засудив його на 5 років важких робіт у концтаборах Казахстану, де скоро вмер. Туди до Казахстану, вивезли на весну 1940 р. такой його троє дітей, бо вивозили тоді родини всіх засуджених.

До передових українських адвокатів в Городенці належав також Теодор Матейко (часто цитований як Матейків). Про нього окрема сильветка в розділі заслужених.

В 1933 р. відкрив адвокатську канцелярію д-р Василь Яшан (відомий з громадської праці й більше про цей відтинок див. окрему сильветку — ред.).

В Обертині працював адвокат українець д-р Ілько КИБЛЮК, жонатий з сестрою д-ра Кассіяна.

В адвокатських канцеляріях працювали як конціпієнти, тобто відбували законом вимагану адвокатську практику, такі українці: У д-ра Окуневського — д-р Карпяк, д-р Стецяк, д-р Чировський, д-р Теодор Михайлівський, д-р Володимир Гриньовський, д-р Юліян Новицький.

В канцелярії д-ра Кассіяна — д-р Іван Венґльовський, д-р Антін Прокіп, мґр Лозинський, а також д-р Маріян Яросевич, брат судді Мирона Яросевича. Маріян народився 1889 р. Гімназію закінчив у Сяноці, а правничі студії почав у Львівському університеті, кінчив у Празі, а нострифікував у Кракові. В 1941 р. виїхав на еміґрацію і вмер 17 лютого 1965 р. в Інґольштадті в Німеччині.

В адвоката Матейка — мґр Лушпинський, мґр Михайло Кіндрачук. У д-ра Р. Комаринського — Мґр Роман Луцький, син о. Миколи зі Серафинець.

У жидівський канцелярії д-ра Когна працював українець д-р Миронович.

До української правничої родини в Городенці треба причислити теж канцелярійних працівників, які впродовж років працювали в українських адвокатських канцеляріях: Клим Багницький у д-ра Окуневського, Михайло Ґайдичук і Міра Білик (тепер замужна Повх) у д-ра Кассіяна, Дарія Лазорко у д-ра В. Яшана, Зеня Рибчук у д-ра Романа Комаринського. Це були досвідчені і дуже вправні помічники, всі українці, які були вельми помічні адвокатам не лише в професійній праці, але і у всіх ділянках громадської роботи.

З адвокатів жидів належить згадати д-рів: Вербера, Вебера, Когна, Гессля, Ґрінзайда, Менша і Вакса. До молодших адвокатів жидів, які на основі нового польського закону відбували скорочену адвокатську практику — 5 років (австрійський закон вимагав 6 років адвокатської і найменше 1 рік судової практики, разом 7 років) і були магістрами права, належали: Горовіц, Ґеллер, два брати Мербавми. Майже всі вони в Другій світовій війні під час протижидівських акцій погинули з руки гітлерівського ґестапа за винятком д-ра Менша, який перед тією війною виїхав до Палестини.

Дещо про Городенку

Пишучи ці рядки, я не мав доступу до джерельних документів, й тому цю працю належить трактувати як меморіяльні записки.

— — —

Городенка адміністративний центр повіту, розположена в південній частині галицького Покуття, окружена перстенем сіл: Стрільче, Серафинці, Ясенів, Глушків, Чернятин, Вікно, Рашків, Колінки, Далешева, Михальче, Семаківці й Поточиська. Цілість Городенки формують середмістя й чотири передмістя, звані кутами: Монастирський, Фільварковий, Котиківський і Галузівський. Правдоподібно назви кутів походять: монастирський від зліквідованого монастиря, з якого лишився тільки великий кількаповерховий будинок — осідок староства та інших державних установ; Фільварковий від сусіднього фільварку (двора). Котиківка, кол. Котелківка, бере свою назву від родів Котелки, а Галузівка — це ніщо інше, як відгалуження від Котиківки. Звідки походить назва Городенка — трудно сказати.

Місто переділене глибоким яром, яким пливе потік з заходу на схід, минаючи міську різню і каменолом, щоб трохи нижче получитися з джерельною водою нори „Червона". Обидві частини міста получені т. зв. тримостом, тобто мостом у споду якого є три отвори.

На ринку перехрещуються два головні шляхи: зі сходу на захід шлях Серафинці-Товмач-Станиславів (з відгалуженням Гарасимів-Обертин); другий з півдня на північ Чернятин-Коломия (з відгалуженням Ясенів-Снятин), Семаківці над Дністром (з відгалуженням на Чернелицю). Були то т. зв. цісарські гостинці, що їх за австрійських часів крито вапняком, який в сухі дні зносився білою курявою за переїжджаючими возами.

Городенка мала дві залізнодорожні зупинки: „Якубівка" і „Городенка місто". Місцева залізниця мала кілька товарових й особових ваґонів і відходила вранці до Коломиї, увечері прибувала до останньої граничної станції Ясенів Пільний.

Городенка знана від 14-го сторіччя (УРЕ), а за статистичними даними з 1931 року, мала 12 тисяч населення (ЕУ), з чого близько 60 відсотків припадало на українців. Середмістя, як звичайно, замешкували жиди, а передмістя хлібороби, які ні ношею, ані способом життя не різнилися від селян. Якась невелика група українців і поляків уважала себе міщанами, які не дуже ласкавим поглядом гляділи на селян.

Мала Городенка 6,002 морґи (морґ 0.58 гектара) найкращого чорнозему в повіті, з чого 3,002 морґи були власністю двора, а 3,000 належали до громади. В тому було близько сто моргів ерекціонального (церковного) поля.

Було в Городенці п'ять храмів: римо-католицький просторий двобанний костел з годинником, парафіяльна церква Пресв. Богородиці, церква св. Отця Миколая, загально звана Миколинська церква, вірмено-латинський костел і жидівська синаґоґа. Фундатором польського костела був маґнат Каньовський, як теж і його коштом побудовано церкву Пресв. Богородиці. Фундатор був зображений на великім портреті, який до Першої світової війни був приміщений у притворі церкви. Сама церква була схожа більше на костел. В середині на підвищенні при східній стіні була „казальниця" (проповідниця), до якої входилося сходами, а природної величини фіґури святих в пресвітерії надавали церкві окремої святости. Було теж кілька лавок. Церква була звернена престолом на захід і обведена високим муром з фірткою до приходства та входовою залізною брамою. Окремої дзвініці не було, а три великі дзвони висіли у мурованій стіні.

Празднично-відпустовий день Пресв. Богородиці обмежувався тільки до церковних відправ. Був то одинокий в повіті випадок, що не було жодних празничних прийнять, як це практикувалось по всіх селах. Прийнять вправді не було, але за те був т. зв. річний ярмарок, де торговельний світ, використовуючи приявність великого числа людей, накидався зі своїм крамом. Це так діялося в наші свята, але за те, напр., в суботу хоча б з голоду гинув, крайця хліба не дістав би.

З браку відповідних джерельних матеріялів, тяжко устійнити священиків і час їх душпастирювання в Городенці. Тому почнемо від найдальшого в минуле знаного

о. Веселовського. В дальшій черзі душпастирями були оо.: Левицький, Джінджера, Котлярчук, Кисілевський, Андрій Стрільчик (опісля декан), Скипакевич (перший целебс в Городенці, вмер під час операції в 1924 р.), Чубатий, Василь Комаринський (по відбутті 10-річного ув'язнення вернувся до Городенки, жив приватно і там умер), Ґуляй, Антін Борса (живе у ЗСА), Пастушенко (згинув в мотоциклевім випадку), Малофій, Малкович, Бурнадз, Володимир Бибик, Ґалецький. Катехитами були оо. Фелицький, Грицай і Євген Бахталовський.

Мабуть у 1905 р. виїхав з Городенки добрий дяк і дириґент Гнат Криштальський і по ньому обов'язки дяка виконував гуцул з гір, який пам'ятний тим, що мав дуже сильний голос — бас, але він довго в Городенці не побував і дяківство перебрав місцевий міщанин Станецький, йому помагали міщани Лазорко і Гошоватюк.

Було в Городенці чотири цвинтарі — три християнські й один жидівський. На цвинтарі Монастирським ховали людей того кута, на Котиківськім — Котиківки і Галузівки, а на цвинтарі Фільваркового кута були похоронення мішані, тобто українські й польські. Поминки на гробах відбувалися в такім порядку: на Котиківці другого дня Великодніх Свят, на Монастирськім — третього дня, а на Фільварковім — другого дня Зелених Свят. Першого дня ішов процесійний похід на т. зв. Бабчиху, де було водосвяття та благословення піль.

Перші походи мали чисто релігійний характер. Похід на Фільварковий цвинтар мав уже закраску політично-демонстративну. В ньому брали громадну участь всі організації з вінками, з церковною процесією, з священиками, хором і оркестрою. На цвинтарі в першу чергу була відправа перед хрестом поляглих, звичайно з промовою, яку часто виголошував пок. о. Іван Пісецький, парох Корнева. За свої „бойові" промови мав він часто неприємності від влади. Після того правили панахиди на поодиноких гробах.

При цій нагоді варто згадати історію того хреста. Влада ніяк не хотіла згодитися, щоб на цвинтарі, де хоронять теж і поляків, була якась ознака української екремішности. Щоб ту справу обійти і поставити владу перед доконаним фактом, пішли мулярі до каменелому, змайстрували потрібний копець. позначили камені, котрий за

котрим мав іти, в ночі перед святом непомітно завезли на цвинтар, там його зложили, зцементували, зверху насадили кількаметровий дерев'яний хрест, його посвятили на здивування представників влади, яка, хоч дуже їй це було не до вподоби, не мала відваги посвячену могилу бурити. Вправді були різні доходження, але те минуло, хрест остав на місці, де рік-річно були відправи за полеглих синів України.

Перед першою світовою війною Йорданські водосвяття відбувалися на двірському ставі над вирубаною в леді полонкою перед ледяним хрестом. Водосвяття відбувалося дуже парадно: процесійний похід під звуки церковних і костельних дзвонів. мельодій релігійних напівів, дзеленькотом дзвіночків, якими пописувалися щасливі підлітки, з костела виходила польська процесія, при чому обі процесії обопільно собі кланялися і йшли разом до місця свячення. По відправі, яка кінчилася вистрілами з моздірів на т. зв. многолітствіє, брали свячену воду не лише українці, а і латинники, яких було немало.

На водосвяттях бував теж і дідич Яків Ромашкан, який запрошував до себе священиків, братство та співаків, щедро їх гостив і обдаровував. Хоч неукраїнець, ставився завжди дуже прихильно і безсторонно до наших селян, все і всюди служив їм порадою й допомогою, коли заходила така потреба. Його дружина перебувала переважно у Відні, а він сам тут господарив і так далеко був схлопів, що навіть кухаром був звичайний селянин. Були випадки, що він „кумував" на хрестинах селянських дітей.

За польського часу Йорданські водосвяття відбувалися, очевидно без польської співучасти, один раз на новім ринку, що жидівський кагал опротестував, а звичайно, на Червоній і на Котиківці з „голубами" та стрілянням з моздірів.

З Городенки першими абітурієнтами коломийської гімназії були: Михайло Петрів, Лесь Ковбуз (пізніше директор тієї гімназії) і Станецький (пізніше катехит в Коломиї). Черговими матурантами були: Ярослав Навальковський (вернувся з війни поручником, але з ампутованою ногою) і Михайло Матіяш (згинув у перших боях під Галичем 1914р.). Гімназисти: Роман Жибчин (УСС, вернувся зі згоєм на лиці й очною протезою), Ярослав Лавришко

лишився в Мадярщині. Не знати, що сталося з Ярославом Ґеруляком.

Абсольвенти учительської семинарії в Заліщиках: Іван Вінтоник, Михайло Буджак (автор цих рядків був одного року учнем цього вчителя в Кунисівцях) і Михайло Боклащук (згинув трагічно в Коломиї 1919 р.).

Марія Боклащук — матурантка „Руського Інституту для Дівчат" в Перемишлі з 1913 р.

У дівочій семинарії в Коломиї навчалися: Корнеля Навальковська (Кассіян), Анна Березовська і Антоніна Залеська (Іваночко).

В духовний сан вступили: Яків Жибчин, Роман Бойчук (кол. УСС, чернече ім'я Рафаїл), Михайло Ґамула і Володимир Бандурак.

Мабуть за порадою тодішнього пароха о. Джінджери старша жінка Миронюк з Котиківки записала свій ґрунт на майбутню захоронку. Десь так в 1904-5 році, заходами пароха, прийшли до Городенки Сестри Служебниці, які взяли під свою опіку ново-урухомлену захоронку. По якомусь часі захоронка згоріла і сестри продали на Котиківці ґрунт, а набули будинок на Фільварковому куті, а дещо пізніше набули другу реальність в сусідстві резиденції. Захоронки утримувалися зі збірок, пожертв та деяких прибутків з імпрез, що їх час до часу Сестри влаштовували (дитячі пописи, святомиколаївські виставки тощо). Обидві Захоронки проіснували до приходу москво-совєтської влади.

В центрі міста були дві 7-клясові школи (хлоп'яча і дівоча), дві 4-клясові мішані на Фільварковому куті і Котиківці, дві приватні гімназії (українська і польська), школа хліборобська і ткацька.

Українськими вчителями були в міських школах: Мацевич, Максим Козанкевич, Марія Олексин, Евстахій Дорожинський, Осип Курцеба, Карло Ясельський, Ольга Бачинська і подружжя Василишини. Управителями гімназії УПТ (пізніше Рідної Школи) були: Антін Крушельницький, Михайло Бараник, сеньйор Федів, і Онуфрій Яківчик. З учителів гімназії, які довше задержувалися в Городенці, були: д-р Іван Велигорський, Роман Міхняк, Степан Гусак, д-р М. Ґула, Касіян Тучапський, Осип Кметик, М. Загайкевич, Яр. Гайдукевич, Левка Зайшла. З українців у польській

гімназії були Іван Юрків і Гошоватюк. Ткацькою школою завідував Моровик.*

Був у Городенці Народний Дім з театральною залею і рядом приміщень у піднаймі різних товариств і установ. Чотири кути мали свої Читальняні доми, „Міщанська Родина" мала свою домівку, гімназія Рідної Школи була у власнім домі, гімназія TSL в забудованнях кол. шпиталю. Філія „Просвіти" мала розмірно велику парцелю, на якій були три будівлі. Повітовий Союз Кооператив був власником великого мурованого збіжжевого магазину. „Українбанк" мав власний поверховий дім.

На терені Городенки діяли такі кооперативні установи: Повітовий Союз Кооператив (ПСК), чотири кооперативи для загального закупу і збуту, одна кооп. міського типу, одна галянтерійна (жіноча), одна промислова й одна пекарня при к-ві Мон. кута. Крім того існував склад „Народної Торговлі" і Районова Молочарня, а ПСК мав роздрібну крамницю мануфактури й книгарню.

Для гімназійної молоді існувала бурса.

Чужі установи були: кооп. "Rolnik" і т-во "Sokół" та жидівський Народний Дім. Зараз по Першій світовій війні побудовано біля станції „Якубівка" велику цукроварню, до якої певну кількість сирівцю доставляли законтрактовані селяни. Цукроварня випускала тільки цукор роздрібний. Буряки доставляли селяни кінськими підводами. При здачі треба було цілими днями чекати на чергу при вазі. Автомобілів не було, а були тільки особові авта в Городенці в лікарів — д-ра Шнайдера і д-ра Паращука, в цукроварні, дворі та старостві.

З товариств треба згадати: Філію „Сільського Господаря", Філію „Просвіти", Філію „Союзу Українок" (розв'язану 1938 р.), Повітовий Кружок „Рідної Школи", касинове т-во „Бесіду", „Боян" і розвагове міщанське т-во „Міщанську Родину". Всі т-ва містилися в Народнім Домі, а згодом деякі перейшли до Філії „Просвіти".

Було в Городенці п'ять установ фінансового характеру: „Банк Польскі", „Повітове Товариство Кредитове" (згодом Українбанк), „Банк Людови" (жидівський), „Щадничо-позичкова Каса" на Котиківці, яку довгі роки очо-

* Про українську гімназію в Городенці є окрема стаття в цьому збірнику.

лював Федір Вережак, що практику касовости набув під рукою Теофіли Волошинської, касієрки „Повітового Т-ва Кредитового", яке містилось в домі д-ра Теофіля Окуневського. На Фільв. куті діяла Каса Стефчика під українською управою, ведучи все діловодство українською мовою.

Лікарі були такі: д-р Іван Ціпановський (до першої світової війни, мав апарат Рентґена), д-р Степан Істеревич, д-р Ярослав Окуневський (умер трагічно), д-р Петро Шлемкевич, д-р Дмитро Паращук, д-р Роман Гаванський, д-р Микола Яківчик. З чужинців були: д-р Рошко, д-р Канафас, д-р Квятковскі, д-р Віснєвскі, д-р Шнайдер та дентисти Кавфман, д-р Шапіро і Зенензіб. У міському шпиталі в останніх роках ординував д-р Ярослав Миндюк.

Був суд, а де суд, там і в'язниця, а щоб вона не зівала порожнечею, дбала про те „поліція паньствова". Начальниками суду були все поляки, тільки за німецької окупації очолював суд д-р Дионізій Комаринський. Городенка нараховувала приблизно три десятки адвокатів, з чого на українців припадало сім. Не було ні одного поляка.

Політично Городенка определілювалась так: УНДО, УСРП (радикали), ФНЄ і Сельроб до його розв'язання. Орієнтаційно на партійність розподілялась так: Котиківка —старші тримали з УНДО-м, молодші з ФНЄ, Фільв. кут — УСРП, Мон. кут — Сельроб. Це не значить, що всі мешканці кута поголовно визнавали ту чи іншу партію. Ні — це залежало від провідників, які виступали на зовні.

Жиди лівого напрямку гуртувалися в „Бунді", а інші були визнавцями сіонізму — тобто жидівського націоналізму. Щодо поляків, то напевно, як не всі, то подавляюча кількість тримала з тими, що діяли "na zniszczenie Rusi".

Десь у тридцятих роках була виникла думка видавати пресовий орган під назвою „Городенські Вісті". Друкували цю газету в Коломиї в друкарні Бойчука, що було дуже не вигідно. Була вправді в Городенці мала друкарня фолькcдойча Праґера, але в ній була дуже обмежена кількість українських черенок. Правду сказати, це була утопія, щоб Городенка, навіть в такім мізернім вигляді (4 сторінки) могла втримати задуманий часопис. І справді, по появі кількох чисел „Г.В." перестали виходити.

За те появилася була інша газета, яку спонзорувало староство. Був то двомовний орган „Wiadomości Horodeńskie".

„Городенські Вісті", якого завданням було невтралізувати атмосферу недовіря, яку плекало українське населення до польської влади. Українська громадськість поставилася різко неґативно до того починy. Ніхто тієї рептильки не читав, ніхто в ній не співпрацював, одним словом, діяв тихий бойкот. Так вона за якийсь час і заникла.

Ремесло майже в цілості було опановане жидами. Мало хто з не-жидів працював в такім фаху, як кравецтво, кушнірство, бляхарство, олійництво, пекарство, різництво, годинникарство, моднярство, брикарство, фіякерство і т.д. Зате не було жидів ані в кузні, ані при мулярці, ані при будові, ані при товченні каміння. Також і торговиця була в їх руках за винятком свиней, яку силою факту опанували міщани-купці.

Міська управа містилася в одноповерховому будинку на ринку. Начальником громади до 1900 року був Петро Боклащук, господар на Котиківці. Після нього війтував міщанин Карчевскі, а після нього адв. Босаковскі і ін.

Ринок у виді квадрату був у центрі міста і служив для постою сільських фірманок. На кілька років перед Другою світ. війною ту площу впорядковано і засаджено декоративними деревами, тобто постав малий парк, а „ринок" перенесли в інше місце, де збудовано залю з окремими торговельними ділянками та столи під відкритим небом, з яких користали ті, що приносили на торг городину, молочні продукти тощо. Це були переважно серафинецькі жінки. Кривилися жиди, яким „сперед носа" забрали „ґешефт", а раділи ті, що їм перед самі пороги перенесли ринкову торгівлю.

Одного року навістила була Городенку язва пожеж. Майже що другий-третій день, згл. ніч була заалярмована звуком дзвінка на вежі хлоп'ячої школи (між іншим в травні щовечора з тієї вежі лунали мелодії релігійних пісень трубного дуету). Горіли переважно заможні господарства. Врешті вдалося здемаскувати підпаляча, який був членом міської поліції (звичайно перший появлявся біля пожежі), а палив будинки з намови власників будівельних матеріялів, за що діставав якесь „комісове". Більше вогні вже не появлялися.

В ярі на захід від трьох мостів споруджено басейн для купання і криту прачкарню для жінок-господинь. Мала Городенка такі млини: міський електричний (місто мало електрівню), двірський паровий і два водяні — один на „Брідку", вище трьох мостів й один біля жидівського кладовища.

У середмісті був ресторан Мазурика (польський), а на новім ринку Дилевського (український). Також в сусідстві Народного Дому примістився готель, звичайно в жидівських руках.

При декотрих Читальнях Просвіти існували аматорські гуртки, які в залежності від того, чи був режисер, час до часу давали вистави. При фільварковій читальні був чоловічий хор під проводом дириґента Блонського, який виступав на різних імпрезах, як теж і на похоронах. На Котиківці була трубна оркестра, яка через те, що не мала доброго дириґента, не могла вийти поза межі аматорщини і не могла рівнятися з оркестрою цукроварні, якої керівником був українець-еміґрант Нищеретний.

Було теж на Котиківці т-во молоді „Січ", що в його проводі був кошовий Юрко Боклащук.

До свідоміших і заможніших ґаздів Котиківки належав Микола Боклащук, зразковий пасічник, основник-ручитель і член дирекції ПСК., очитаний, мав поважну книгозбірню, але будучи скромної вдачі, не любив „афішуватися", не був, сказати б, загально знаним. А проте „визволителі" якось дуже скоро зацікавилися ним і „вшанували" його кількамісячним ув'язненням в станиславівській „Діброві".

Перебула Городенка австрійсько-польське володіння, румунську окупацію, польське „моцарство" зі своїми пацифікаціями й „Березами", мадярське погромництво, совєтське „визволення" з арештами та вивозами і німецьке „Drang nach Osten", але про це писати не будемо, бо подібне діялося всюди й про це є інші праці в цьому збірнику.

Не минали Городенки різні театральні групи, які виступали зі своїми виставами, інколи й цілі тижні. Навідувалися теж ревелерси, солісти, декляматори, ляльковий театр і навіть хор богословів під дириґентурою питомця Володимира Жолкевича.

У вересні 1920 року мала Городенка нагоду бачити в себе рештки українських збройних сил, які під проводом ген. Кравса, пробивалися крізь польські застави до Чехословаччини. Перед відходом з Городенки відбулася ще військова дефіляда, яка була останньою дефілядою збройних сил УГА.

І так прийшов зловіщий березень (22.III.1944 р.), коли ми попрощали, мабуть, на завжди нашу Городенку.

ДЕНИС ГЕВКО

Городенка в моїй юнацькій пам'яті

Городенка під кінець 19-го сторіччя начисляла понад 11 тисяч населення. У той час українці працювали переважно хліборобами на власних, часто багатогектарових господарствах. Чимало було малоземельних як і зовсім безземельних, які звичайно заробляли на прожиток сезоновими або постійними роботами в місцевого обшарника барона Ромашкана, власника фабрики цикорії, парового млина і ґуральні. Інші працювали при будові чи консервації т. зв. цісарських доріг.

Дехто з українців (а таких було мало) працював у ремеслі або торгував худобою чи свиньми, а рідко кіньми. Вбогі селянські дівчата працювали домашніми слугами в багатих селян, заможних міщан і добре платних урядовців. Ці домашні слуги заробляли річно пересічно 20 ґульденів з прохарчуванням.

Поляки були в більшості умовими працівниками, урядовцями староства, повітового суду, податк. уряду, міської управи, писарями в адвокатів і нотарів. Багато з них займалися ремеслом, яке зимою майже завмирало. Були це мулярі, теслі, повозники, столярі, поворозники, різники, римарі, ковалі, шевці, кравці, коминярі і т.д.

До поляків зачислювали чомусь і вірмен, прозваних „кабзанами", яких предки кількасот років тому назад примандрували на Покуття в характері купців. Вони свою

рідну мову забули, а вживали каліченої польської мови, але найкраще говорили по-українськи. Але пошесть холєри, що навістила Городенку в той час, забрала найбільше жертв чомусь з-поміж вірмен.

Жиди займалися переважно торгівлею не лише в місті, а й по селах. Тому всі приватні крамниці, корчми і заїзні доми Городенки належали жидам. Крім цих приватних жидівських підприємств у Городенці було українське кооперативне підприємство „Народна Торговля" і польське „Кулко Рольніче". Побіч заможніших жидів була й жидівська біднота, котра для прожитку промишляла на різні способи, пробуючи щастя і в ремеслі, передусім невмілим латанням селянських кожухів.

**
*

З півдня на північ через Городенку лагідно обнизувалася головна вулиця з глибокими по обох її боках ровами. Між цими ровами і партеровими домиками були на дві милі кам'яні плитки вширінь пішоходи, на деяких відтинках вулиці з залізним поруччям. У той час Городенка мала п'ять одноповерхових домиків, котрі були гордістю городенських міщан.

На півдні біля кузні Морозовича ця вулиця розгалужувалась на два кам'яні шляхи — один до Снятина, другий до Коломиї. На півночі, понижче ринку біля римо-католицького костела, на цій вулиці перехрещувалися шляхи — на схід до Заліщик, на захід до Станиславова і на північ у продовженні головної вулиці через Семаківці до перевозу на Дністрі або вірніше на Поділля. Ця вулиця як і в'їзні шляхи були вишутровані вапняковим камінням з городенських каменоломів. Під час дощу це каміння розмокало в сіре й рідке мов сметана болото, а в суху пору це болото пилюкою насичувало повітря і вкривало довкілля грубою верствою. Заки побудовано до Городенки залізну дорогу, вся комунікація і транспорти до і з Городенки відбувалися кіньми на возах з полотнянимми протидощовими будами здовж цілого драбинястого воза. То і не дивно, що сколочена за переїзними містом возами пилюка дуже дошкулювала мешканцям, що нетерпляче вичікували дощу і з розкішною полегшою сприймали навіть дощові бурі. Сполоканий дощем бруд городенських

вулиць спливав рвучко каламутними струями у глибокий яр.

Яр перетинає Городенку на дві частини — південну, характеристичну невеличкому містечкові, і північну, характеристичну українському селу, звану Котиківкою з 5,000 мешканцями. Обі ці частини Городенки лучив почерез яр міст з трьох мостових кліток. Длятого міст мав назву „Три мости". Береги цього, на кілька сот метрів широкого і в деяких місцях понад сто метрів глибокого, яру поростали травами і різного роду зіллям, рідко змережані карловатими кущами. Тут і там нависали вапнякові скали.

На весні, замаєною зеленими вербами підошвою яру, пливе невеличка річка Ямгорів. Вона викручувалася вужем попід Червону гору, залишаючи Городенку на своєму шляху до Дністра.

Історія Городенки, зокрема Червоної гори і річки Ямгорів доволі цікава. Докладніше мало хто знає її, бо це неписана, а переказувана історія. От розказував старенький мешканець Городенки ще в 1886 році:

На краю городенської Червоної гори була мала, похилена від старости хатинка. В ній жила дуже старенька жінка, вдовиця по ковалеві. В одному куті маленької кімнати, з одним віконцем до яру, стояли: стіл, лавка і стілець, а в другому широке дерев'яне ліжко. На почорнілих стінах висіло кілька картин. Картини були дуже старі, з позатираними кольорами, але їх зміст можна було ще розшифрувати. На найбільшій картині були розмальовані українські селяни над яром, озброєні піднесеними вгору сокирами і списами проти татар, котрі на малих конях наблизилися до річки. На другій картині були розмальовані горіючі ясним полум'ям хати й стоги збіжжя або соломи. На інших картинах видніли парубки, повбирані в сердаки або кожухи з клапанями або баранячими шапками на головах.

У найбільшій пошані була завішена над ліжком чітка картина, на котрій був вимальований бородатий коваль з молотом в руці похилений над ковадлом, а біля нього на стільці молода усміхнена жінка.

— Це мій покійний чоловік самий нас вималював — пояснювала сива, худенька, мов дівчинка маленька, старушка.

І оповідала, що в тій хатинці прожили багато поколінь ковалів, а саме її покійний чоловік, його батько, дід і прадід. Всі вони були ковалями й успішно обороняли цей яр перед татарами. Багато крови полилося тут. Мала річка на дні яру була колись більшою рікою. Татари нападали частенько. Всі хати, господарські забудування і навіть поля горіли. Від горячі й вогню висихала вода. Бувало цілий яр горів полум'ям горіючої по набережних ямах високої трави, кущів, дерев і моху. Тому і цей яр прозвали „Я м г о р і в".

— А на цій горі — продовжувала свою розповідь старушка — багато боїв звели українські селяни з татарвою, котра нападала щокілька років. Багато татар лягло тут, але немало й наших. Одного разу напали на нашу землю великі орди татарви, здобули село за рікою, а людей, одних вирізали, а інших взяли в неволю. Наші селяни з цього боку річки задумали втікати, але прадід мого чоловіка стримав їх. Усі взялися за роботу. Одні нагромаджували на самій горі каміння, розгрівали його до червоного, інші готовили кип'яток, а прадід день і ніч кував залізо на списи й ножі. Це вони так підготовлялися до зустрічі татарів. Татари переплили ріку на конях аж під беріг, але виїхати стрімким берегом на гору не могли. Тоді покотилося на них з гори важке розжарене каміння. Татари заворушилися, гинули люди й коні, але живі таки видрапувалися на гору і тут також гинули. Ледве татарин висунув голову понад насип, а наші селяни через шию його. Тисячі їх тут погинули, кров текла струмками, земля перемокала й ціпеніла нею. Зачервонілася вся гора. Від того часу цю гору так і називають „Червоною".

— А тут за горою, — показувала старушка сухою дрижачою рукою село Серафинці — поселилися татарські бранці. Забули свою мову й віру, а українська земля стала їм батьківщиною.

***

За моїх дитячих, гімназійних і погімназійних років був серед повітового містечка Городенки ринок. Це чотирокутна площа, яку перетинала головна вулиця на менший, східний, і більший, західний, прямокутники. На меншому жінки з довколишніх сіл, а передусім з Серафинець, приносили на продаж молоко, яйця, масло, сир, домашню

птицю, насіння, розсаду і всяку городовину. Найбільше гамірно було тут у ярмаркові дні — вівтірки й п'ятниці.

Поміж рядами розложеного на землі товару гордо проходжувався представник міської влади — міський поліцай. Було їх у той час у Городенці всього трьох, таки з місцевих мешканців. Всі вони були старші люди, а найстарший з них віком називався Рафал. Два поліцаї виконували службу на зміну на невисокій вежі вселюдної школи для стеження за пожаром, а третій, Рафал, „урядував" завжди на місті. Його обов'язком було також засвічувати під сумерк кілька вуличних, нафтових лямп, прикріплених за склом на вершках дерев'яних стовпів. У погідні ночі світло в цих лампах блимало маленьким жовтим полум'ям, а під час вітру, звичайно, гасло. Для засвічування лямп перед магістратом, костелом, будинком повітової ради і суду Рафал уживав драбини, яку переносив, радше тягнув за собою, з місця на місце. Надгорені кноти в лампах общипував нігтями.

Цей самий поліцай довгим сверлуватим дротом наверчував на базарі серединки з грудок масла на продаж та перевіряв чи несовісна сидюха не домішала до масла дешевого баранячого лою. В основі кожне масло видавалося йому підозріле і він приймав грізну поставу і суворий вигляд. Сидюхи знали про що йдеться і всували йому в кишеню хто що: яйце, огірок, грудку сира, чи що інше, а вдоволений Рафал ішов дальше „урядувати".

Всі ці три міські поліцаї виглядали дивоглядно, а старий Рафал зовсім кльовнувато: сивий, маленький з затабаченим носом, худенький як тріска, чоловічок. Носив завелику, банячкуватого виду, аж по вуха насунену шапку, дуже сфатиґовану, з повитираними ліктями, ясносинього кольору довгу блюзу з таким широким коміром, що горішний ґудзик блюзки був на висоті середгруддя, а тоненька його шия здавалася шийкою курки голошийки. Цей стрій доповняли чорні, з грубого сукна і з закоченими нагавицями циліндруваті штани, з тонкою червоною вшиткою вздовж зовнішніх шв.в. З переперезаного навскіс його сухої фіґури ремінця звисала по лівому боці музейного вигляду шабля, що долішнім кінцем волочилася по землі. Намащені воском і засукані в мишачі хвостики

вуси творили рівнобіжну лінію до скісно заперезаного ремінця, обтяженого шаблею.

Цей Рафал дожив перших років існування нашої городенської гімназії і часто був предметом розваги гімназистів, звичайно тоді, коли з важким на його старечі сили бубном виходив на ринок скликати людей, щоб проголосити оповістку управи міста.

Бувало оточить його гурт людей, а він старечим, немічним тонким голосом монотонно подає до відома:

— Пан бурмістр, як бугай — і переривав оповістку, підчікуючи надбігаючих все більше людей — вирвався з рук котиківської баби — знову підчікував на добігаючих людей — і моргнув своїм рогом...

Невміла побудова речень у висліді переривання оповістки змінювала її зміст, на гумористичний, який можна було різно розуміти. В той час відважніший з гімназистів збиточник із-за гурту голосно і ритмічно:

Рафал бубнить бум, бум, бум.
Любить пити добрий рум.

або

Наш пан Рафал файний хлоп,
Іздить пішки гоп, гоп, гоп.

Рафал знав, що це жарт і в іншій обставині, як звичайно, всміхнувся би, покивав би рукою і пішов би куди треба. Але тут гурт людей. Одні сміються, інші підсміхаються. Він знімав з плечей бубонний ремінь, постогнуючи клав бубон на землю і з сердитою міною з трудом витягав з піхви заржавілу шаблю, підносив її високо вгору, як до атаки і переступаючи скоро на місці з ноги на ногу, нібито біг за хлопцями. Якщо хлопці не втікали, з соромом засував шаблю в піхву і з резигнацією вертався до бубна.

Західню частину ринку перегороджував короткий бльок старих партерових домиків на малу південну, звану „коритцями" і північну, звану „великим ринком".

На коритцях стояли, під ряд дерев'яні будки різників з ковбасами, солониною, шкварками, м'ясом, кишками, смаженою на цибулі кров'ю і декілька будок з булками, калачами, книшами і хлібом у плетених з верболоззя кошиках і дерев'яних коритцях. Може для того ту частину ринку і прозвали „коритці".

Ярмаркові люди приїздили звичайно із сіл з власним домашнім хлібом, а до хліба купували дещо на „коритцях". Найдешевшими були смажена кров і шкварки, то й на це був великий попит. Аматори чарки заходили до шинку, де за столом перекушували і відпочивали. Ощадні селяни кріпилися своїми домашніми харчами таки на возі вліті, а в харчівні за чайком взимі. Чоловіки розкошувалися дешевенькими оселедцями просто з бочки, а жінки й діти посипаною маком булочкою або розмальованим кольоровим цукром — медяничком. Оселедець коштував півтора крейцара, то й недивно, що дехто ковтав і два оселедці, а відтак з іншими облягав оту цембровану криницю в розі ринку біля перехрестя доріг.

Великий, вимощений грубим камінням ринок був постоєм для фірманок. У північній смузі великого ринку, здовж стін того малого бльоку домиків, що відділяв „коритці", відбувався гамірний торг господарськими і домашніми речами. Передусім на весні, перед празником св. Юрія, селяни купували тут коси, сокири, граблі, вила, рискалі, сапи, кушки з брусками до гострення кіс, бабки до клепання кіс, а жінки — глечики, миски, сита, дерев'яні ложки й полоґники, сопілки й пищики для дітей. Дівчата або для дівчат купували тут дівочий інструмент — дримби.

Дримба була з металю довжиною 2-3 цалі у виді грецької літери омеґи з гачкуватим через середину навздовж язичком. Прикушена легко зубами на вужчому кінці, дримба бренькала за кожним порухом язичка пальцем. Відповідним укладом губ і язика можна на цьому дуже примітивному інструменті „видримбіти" нескладну мелодію.

**
*

Час-до-часу відвідував Городенку лірник з невідступною лірою. Це бувало в літні ярмаркові або відпустові дні. Був це старий чоловік, з лисим і блискучим до сонця тім'ям, довгим аж на потилицю волоссям, сивими, стріховатими бровами, бульбуватим носом, сивими неплеканими вусами, рідко голеним, щітиноватим лицем і бородою. Я ніколи не бачив його на ході або в товаристві, як це бувало у калік, сліпців і старенькіх прохачів у відпустові дні. Цей лірник пересиджував звичайно в погідний час ці-

лий день самий на роздоріжжі шляхів, що ведуть до Снятина й Коломиї. Це місце давало йому добрий прибуток від людей, що масово йшли цими дорогами вниз до міста або з міста на торговицю худоби при ясенівській дорозі. У відпустові чи празникові дні приміщувався він ближче церкви, оподалік від конкуренційних прошаків. Лірник був дуже поважний в оточенні старших слухачів його носового співу при акомпаньяменті скрипучого звуку одноструннної, з уживаних колись дощинок, саморобної ліри. Як серед слухачів було більше жінок віком близько сороківки, він догадувався між ними матерів жовнірів, що десь у далеких країнах Австрії відбували військову службу. Для них він виспівував покутським наріччям тужливі співанки різного змісту. Ось одна з тих, які я запам'ятав:

В Хрищетику на відпусті
Сталаси неслава,
Утопивси молод-жовняр
На самого Йвана.

Та як він мав топитиси,
Став ручков махати:
Прощавайте добрі люди,
Дайте неньці знати.

Приїхала стара мати
Сірими биками,
Заплакала понад Дністер
Дрібними сльозами.

Матері і дівчата, які мали своїх коханих у далекій чужині, жалісно захлипувалися плачем і кидали в капелюх лірника мідяка. За кожним дзенькотом мідяка, лірник переривав своє голосіння подякою „бодапрости", а ліра безперервно монотонно зумоніла. Дехто докидав у капелюх мідяка і просив:

— Ану, діду, ще цеї самої.

— А чому то цеї самої? — запитував зацікавлений дідусь.

— Бо хочу цу співанку переймити від вас, бо вона файна.

А розспіваний лірник і не дочув слів уродливої молодиці:

— Мої баба ще дівков переймили багато співанок від такого, як ви і до ниньки памітают та й співают за куделев...

У празникові або відпустові дні молодші „орудували" зранку в місті, бо крамниці торгували. Старші й побожні йшли до церкви на молитви. Знав про це лірник і за першим ранішним церковним дзвоном примощувався вигідно на розстеленому піджаку перед церковною брамою. Для цих старших і побожних — лірник мав окремий, дуже ілюстративний і „зворушливий" репертуар співанок. Старенькі, сперті на костурі бабусі і з довгим сивим чупром дідусі приставали довкола лірника. Цей заковував їх у непорух жалісним виспівуванням набожних пісень власної композиції. От уривки декотрих, що їх я запам'ятав з усіми нюансами наріччя:

Сітая Варвара
По терніх ходила
Та й в кропиві свої білі
Ніженьки желила...

або

А Ісусик, файний хлопчик,
На сопілці грає,
Матка Божа, гей ґаздиня,
Хату замітає...

Бабусі виймали з-за позухи хустини, розмотували зубами заґудзовані роги з мідяками, а дідусі вишпортували крейцари з глибоких ремінних чересів або шкіряних зашморгових мошонок.

Зідхали голосно дідусі, канули бабусині сльози, а призначені для церковної скарбонки крейцари мандрували до лірникового капелюха...

І ми, гімназисти, залюбки слухали його співанок, точно записували їх зміст. Це тому, що наш директор, Антін Крушельницький, вимагав цього від нас. З його доручення записували ми народні пісні, весільні, обжинкові, воскресні, новорічні повіншування, перекази, а навіть похоронні голосіння. Ці матеріяли він збирав від нас і кожному записувачеві віднотовував це на його добро в нотесі. Він же навчав нас української мови, то і як же відмовитися?

Цим шляхом і я „переймив" не одну лірникову співанку. На жаль, багато з них уже забулося.

ДЕНИС ГЕВКО

З народної творчости Городенки

ПІСНЯ

Аж до сорокових років 20-го сторіччя, Городенщина була така багата на рідну українську пісню, що зацікавлені нею могли знайти там те, чого їм було треба. Чи й тепер населення Городенщини розспіване так, як колись бувало? Раніше співали там те, що їхні серця відчували, чого бажали, віддзеркалювали в своїх піснях свою душу, свої почування і всі з щоденним життям зв'язані явища. В піснях люди веселилися, раділи, сяяли щастям, раділи або сумували, плакали горювали, ненавиділи. До своєї землі, широких піль, зелених левад, краси Батьківщини, її героїв, словом до України виявляли в піснях свою безкрайню любов.

Пісень не покидалися ніколи. Співали їх старі й молоді, жінки й чоловіки, багаті й бідні, в селі, на полі, за працею і на дозвіллі і при всяких нагодах без огляду на пору року. Навіть оті старенькі беззубі, сиві як голуби бабусі й дідусі виводили старечими голосами трелі старосвітських, звичайно колискових пісень над колискою із внученням чи правнученням.

В Городенщині не тільки співали пісень, але й творили їх: патріотичні, любовні, рекрутські, історичні, звичаєві, побутові й інші. Репертуар пісень постійно більшав і давніші поступалися новітним. Ці новітні пісні або зроджувалися по селах Городенщини або напливали до них у готовому виді. Ці останні брало село і Городенка з місцевої аматорської театральної сцени, відвідуючих Городенщину професійних театрів, поворотців-вояків австрійської армії, врешті від учасників Визвольних Змагань, або прямо з купованих українських співанників. Зі співанниками було немало клопоту, бо в них звичайно не було нот. А як такі були, то мало хто вмів ними користуватися. Але від чого є народна творчість? Вона сама компонувала мелодію до готового тексту в співаннику і пісня готова. Бувало, мелодія пісні своєю композицією не вдово-

ляла когось. Наприклад, мелодію старовинної любовної пісні „Звідси горонька, звідти друга", яку, звичайно, молодь дуже радо співала, дорослий композитор зовсім відмінив, зберігаючи такт і мажорну тональність. Тоді співали одну і ту саму пісню за першою і другою композицією. Але треба відмітити, що творцем більшости пісень було таки саме село. І саме ті самостійно творені селом пісні своєю оригінальністю були багато вартісніші від на-пів або зовсім перелицьованих.

Тепер, на чужині, неможливо зібрати бодай характеристичні пісні, співані колись у Городенщині. Але, до речі, не йдеться тут про таку збірку, тим більше за авторами, котрих у селі ніхто не знав і за ними не розпитував. Хтось проспівав нову пісню у гурті, а вже вона лунала в селі. Нагод до розповсюдження пісні було багато: сходини в місцевій Читальні, сапання, „клаки" чи „толоки" для обирання шульок кукурудзи, глевтування стін хати, сортування тютюнових листків, вечорниці з кужіллю, вечорниці з танцями, весілля, хрестини тощо.

З піснею зустрічалися новонароджені немовлята вже в перші дні колискового життя. Колискові пісні були звичайно монотонно-тужливі, але поруч цього таки пестливі, що навіть старші діти найбільше живої вдачі засипляли з усмішкою вдовілля на личку. Пісні ці компонували матері або бабусі до власних слів під ритмічний стукіт колиски. Таких пісень було дуже багато. Вони характеристичні тим, що часто кожна стрічка творила окрему й відірвану цілість тоді, як в інших піснях провідна думка розтягалася на всі стрічки. Ось як стара Гарасимиха співала своїй внучці Марійці:

Спи Марійко, спи
Очки зажмури
Бо ти ще маленька
А як підростеш, журитисямеш
Як і я старенька.

А друга стрічка:

В полі пшеничка
У ведрі водичка,
В коморі колачик;
У сусідоньки всяке добро є
Бо сусід багачик.

Крім безконечної низки любовних пісень по селах Городенщини залюбки співали історичних, стрілецьких і з часів Визвольних Змагань пісень. Цікаве те, що „саморібні" пісні побудовані переважно в двоміровому такті. Навіть т. зв. напливові в двоміровому такті пісні село співало охотніше від більш мірових. Тож і не дивно, що такі маршові пісні як: Пісня про Сагайдачного, Їхав стрілець на війноньку, Гей, у лузі червона калина, Хлопці алярм і їм подібні співали в усіх селах Городенщини.

На творчість пісень у селах Городенщини мали вплив різні обставини і випадки в самому селі, або поза ним. Як. напр., у городенському повіті появився був відомий опришок т. зв. „Червоної Січі" Андрій Чайковський з Серафинець під псевдонімом „Грім". У наддністрянських селах Городенщини постала така пісня про нього:

Щодня рано сонце сходить
Вечером заходить,
А Чайковський із собою
Сорок хлопців водить.

Ой, чи сорок, чи не сорок,
Що кому до того,
Не бануймо, не шкодуймо
Життя молодого.

В цій пісні селяни виразно виявляють своє пасивне становище до героя „Червоної Січі".

Не у всіх селах Городенщини чи в самій Городенці співали одних і тих самих пісень. Але наведені тут приклади будуть спільним знаменником творчости і мистецького рівня у всіх піснях Городенщини.

Дуже популярно і залюбки співаною була старовинна пісня, мабуть з другої половини 19-го сторіччя, „Сивий коню". Її знали і співали при кожній нагоді всі від найменших пастушків гусей аж до старих ґаздів і ґаздинь. Цю пісню ви могли почути майже в усіх селах Городенщини. Мелодія цієї пісні побудована за мінорним ключем і повторюється після двох віршів кожньої стрічки без жадних змін. Цим то вона дуже оригінальна і відповідає образовому текстові пісні. Оце перша чотиривіршова стрічка цієї пісні в оригіналі:

Сивий коню, сивий коню,
Сива в тебе грива.
Занеси мя, заведи мя
Там, де моя мила.

і т.д. Пісня начисляє шість чотиривіршових стрічок. Дієвими особами тут: козаки, дівчина і її мама. Характер цієї пісні любовний.

Не менше популярною була також давноколишня новобранецька (рекрутська) пісня „Надлетіли гуси з далекого краю" З цією піснею на вустах приїздили парубки з усіх сіл Городенщини до самої Городенки, де урядувала військова, для набору новобранців, лікарська комісія. делеґована з цією метою австрійською комендантурою. А що новобранці користаючи з виїмкових у той час привілеїв, співали без обмеження ріжних пісень у гурті новобранців з багатьох сіл, то й не дивно, що ці пісні в короткому часі поширювались на цілий повіт-округу.

У цій пісні радше в її перших стрічках оспівано розпучливі переживання матері після розлуки з сином, якого австрійська влада покликала до кількарічної військової служби в полку на чужині, далеко від рідного села. В дальших кінцевих стрічках співається про розпач новобранця за втраченими кучерями, які обстригли проти його волі, безмежну тугу за мамою і своїм селом. Всі стрічки попереджували ввідні картинного характеру, а саме:

Надлетіли гуси
З далекого краю,
Сколотили воду
У тихім Дунаю.

Вийшла стара мати
В Дунай воду брати:
— Десь того не чути,
Що взяли в рекрути. і т.д.

Поруч різноманітних пісень Городенщина багатіла безліччю жартівливих пісень. Іх співали тільки при всяких радісних нагодах як: весілля, хрестини, іменини й інш. Вони були переважно тематично уривчасті, також мали діялоговий вид. У багатьох текстах цих пісень траплялися відхилення від ритму і риму, бо автори не писали текстів, а творили їх усно відповідно до заісновуючих обставин і своїх творчих спроможностей. З жартівливого характеру піснями стрінемося при згадці про весільні звичаї.

Культ рідної пісні був дуже дбайливо плеканий у місцевостях з численнішим інтеліґентським елементом. На це

мала вплив у першу чергу студіююча університетська, гімназійна і вчительських семінарій молодь та місцеві вчителі-українці. Під цим оглядом перше місце в Городенщині належало Серафинцям.

ЗВИЧАЇ

Найцікавішими бувають великодні, різдвяні, весільні й похоронні звичаї, а також і ті, що пов'язуються з повір'ям колишнього населення Городенщини. Одні з них були пісенні, інші безпісенні. Звичайно, великодні звичаї у всіх селах зводилися до різнородних гаївок аж до „Зельмана", „Сіють мак" і „Вербової дощечки" включно. Такої думки треба бути також щодо різдвяних і колядкових звичаїв у виді коляди з вертепом чи зіркою, або без них, гуртом чи одинцем. Усі вони були сповнені в Городенщині знаними колядами як: Бог предвічний, Нова радість стала, Небо і земля, Возвеселімся та іншими загально знаними колядами. Це, так мовити б, був загальний великодній і різдвяний репертуар звичаїв з піснею у Городенщині як і поза нею. Але багатство безпісенних великодніх і різдвяних звичаїв було таке велике, що годі його тут на кількох сторінках охопити. Воно вимагає окремих тематичних розділів.

Та вернімся в давнину до часів, коли ще всі молоді й старі чоловіки плекали довгі чуприни, одружені жінки завивали по мистецьки свої голови в святкові дні білими перемітками, а дівчата вінцем з двох тісно сплетених кіс. Пригадаймо тодішні незвичайно гарні фрагменти весільних звичаїв.

От, на перехресті вулиць зустрічаються старі, сивоволосі чоловік і його дружина зі своїми ровесниками. Одні й другі споріднені з молодою і йдуть на передвесільний т. зв. к о р о в а й до неї. Старенькі обопільно здоровляться, цілуючи при цьому одне одного руку, жінка жінку, чоловік чоловіка, жінка чоловіка і чоловік жінку одночасно. Це так тому, бо всі в святковій одежі. Вони, як і інші гості, по звичаю несуть молодій коровайний дарунок: ґаздині по калачеві й медянику, а ґазди по пляшині питва. На порозі хати молодої всі врочисто промовляють місцевим наріччям до зустрічних родичів відданиці:

— Славайсу Христу, дай Боже здорово та щасливо почєте скінчити, абисте дочекали правнуків дружити.

Родичі відданиці, званої „княгинею", дякують за дарунок і привіт та запрошують сідати за застелений скатертю стіл. Жінки приміщуються за столом, а чоловіки тимчасово на лаві, або відразу за столом у другій кімнаті. Мати відданиці ставить на стіл решето з зеленим барвінком, власноручно в'яже першу китицю, подає її найстаршій з жінок-плетунок і промовляє: „Прошу вас на роботу, най Бог благословить". На ці слова жінка-плетунка: „Благослови, Боже, і отець і мати своєму дитяти віночки звивати". І починається мистецьке плетення віночка, що в день шлюбу буде прикрашувати гарно поплетену стяжками голову. Під час плетіння подруги молодої зі старшими жінками співають коровайних пісень, що своїм змістом відносилися до матері відданиці, або її самої. Ось одна із них:

Вийсі віночку, вийсі,
Ти, ненечко гонорyйсі,
В червоні чоботи взуйсі,
Добре дитя виховала,
Віночка дочекала.

А рано виряжали „княгиню" до шлюбу, приспівуючи:

Та перший раз молоденька, перший раз,
Поклонисі своїй неньці хоч сто раз.

Бо вони вже довгі літа чекали,
Нім сі твого поклону діждали.

Під цю пісню молода підходила до батька й матері, цілувала їм і старшим гостям руки, а з молодшими розціловувалася.

Сироту виряжала до шлюбу прибрана на той час мати, а гості співали:

— Ой, встаньте ненечко до суду
Та й виряди своє дитя до шлюбу.
Як соловейка у зимі,
Не видно моєї неньки в сім домі.

— Ой, рада б я, моя доню, линути.
Лиш не можу сиру землю двигнути.

— Ой, візьму я лопатоньку
Та й землицю згорну,
Та я свою рідну неньку
За ручку підойму.

Під такі пісні й акомпаньямент музиків рушав весільний похід до церкви, а за ним дітвора. Вона знала, що після шлюбу звінчана пара роздаватиме дітям різні ласощі. З церкви молодий зі своїми, а молода зі своїми гістьми й музикантами верталися до їхніх домів. Перед воротами похід затримувався з піснею:

Ой, вийди, вийди ненечко, звитайсі,
Свого дитяти спитайсі —
Де ж твоє дитятко бувало?
— Під райськими дверми шлюб брало.

Батько й мати або прибрані родичі благословили молоду/молодого калачами й сіллю та запрошували в світлицю гостей. За чаркою, яка кружляла з рук до рук, і різнородними стравами лунали веселі, жартівливі пісні, напр.:

Від саду до саду капусту садила,
Чому мене той не взєв, щом вірно любила.
Але взяв мене той, щом з роду не знала.
Це за той перебір, щом перебирала.

або:

Ой, пила, пила, чіпце згубила,
Прийшла до дому, ще й мужа била.
Ой, била, била, вигнала з хати:
Чому не йдеш ти чіпце шукати?

— Ой, куме, кварта горівки.
Шукайте чіпце моєї жінки.
Кварта горівки, ґелетка проса·
Та най не ходить простоволоса.

І багато. багато інших пісень співали напереміну з музиками, що дрібненько сікли веселих мелодій для різноманітности. А як поживилися випили і поспівали досхочу, заводили танок парами аж до передвечора, до хвилини виїзду молодого зі своїми боярами по молоду. Прибулий почет молодого „князя" співав перед хатою молодої „княгині", доки не просили в хату:

Ой, не сам я сюди зайшов,
Вода ні занесла,
Дівчина ні підмовила,
Охота ні знесла.

Зі співом входили до кімнати, де молода зі своїм братом засідали головне місце, а бояри дальші місця. Якщо в молодої не було брата, його місце займав прибраний брат, свояк. Роля брата була в тому, що він „продавав" свою сестру молодому. Ті, що були по молодої боці, дуже прихвалювали її, а бояри молодого „ґанчували". щоб молоду купити за дешеву ціну. Після вечері молода забирала своє віно, а гості співали:

Ой, не плачте, мій родочку за мною,
Лишаю ти дрібні сльози по столу,
А дрібнійше забираю з собою.

А бояри молодого на це відспівували:

Не плач небого,
Що йдеш за него,
Хай плаче він,
Що бере біду в дім.

Як молода підходила до воза, щоби від'їхати до його дому, співали:

Ой, сідай, сідай коханє моє,
Вже ти не поможе плаканє твоє.
Штири коні у погоні
Плаканє ти не поможе,
Бо ти вже моя, бо ти вже моя.

Перед воротами молодого співали жартівливу пісню:

Отвори ненечко ліску,
Бо везем ти невістку
Червону як калину,
Але гнилу як кобилу.

У хаті молода розкладала своє віно, застелювала постіль веретами, подушками, а приявні жартували на свій спосіб аж до гостини за столом. Після того верталася до дому своїх родичів на т.зв. „пропій". Молода наливала кожному приявному чарку горілки, вина або пива, а подаючи розціловувалася з ним. У відповідь на це кожний „вітав", тобто обдаровував молоду грішми, хустинами, приобіцював збіжжя, вівці, корову, поле та інше під пісню:

На калиночці дві-три квіточки.
Стань сестричко, перед мене напийсі до мене
З повною повненькою, з доброю доленькою...

Після вітання молода знову від'їздила до молодого, де її голову перев'язували біленькою переміткою, приспівуючи:

Ой, піду я до попа,
Буду сі сварити:
Розв'яжи ми попе руки,
Годі з бідов жити...

або:

Товаришко, товаришко, товаришко панно,
Чи так тобі, як і мені за дівоцтвом банно?

Давніше весілля тривало кілька днів, а то й цілий тиждень. Гостилися і веселилися напереміну то в молодої. то молодого родичів, доки старчив запас весільних харчів і питва.

(Текст пісень подано за говірним першотвором).

М. ГРИГОР

Перший прихід царських військ до Городенки та їхнє „адміністрування"

В темних кольорах змальовують перебування московських військ в Городенці ті, які пережили цю першу військову окупацію під час Першої світової війни. До речі. це й не була перша військова адміністрація в цій смузі під час світової війни і не перша зустріч цивільного населення з військовими порядками.

Після вибуху війни з Росією Городенку залили мадярські війська, які на будь-який донос когонебудь, що наче б в терені проживають москвофіли, переводили безоглядні „пацифікації", які часто кінчалися вішанням населення на сільських вербах. Все це відбувалося без жодних судів під претекстом, що так карається „шпійонів". Довго після війни люди переповідали ці жахіття, які були своєрідним пострахом для тих, яким ці картини не були відомі. На щастя, Городенщина мала добре національне

ім'я, а мадярські „порядки" обмежувались тільки до доносів, яких авторами були часто не-українці. При цьому не треба забувати, що з вибухом війни австрійська влада арештувала в Галичині близько 10,000 населення. Арештовані були ті, які мали будь-яке відношення до москвофільського руху. Звичайно, в таких ситуаціях точного виміру ніколи немає і часто попадалися і такі, що москвовільство поборювали. Траплялося також, що з-підфронтової смуги масово переселювали людей. Це одного часу мало стрінути деякі села Городенщини.

Австрійсько-мадярські порядки не довго тривали після вибуху війни. З першим вересня 1914 р. вмаршували до Городенщини московські війська. Вмарш цих військ скоївся так нагло, що усування населення з придністрянської смуги не можна було перевести. Та віддиху від військових порядків важко було схопити, бо нова військова окупація позначилася новими насильствами. Коли мадярські гонведи полювали за москвофілами, то московські війська арештували так званих австрофілів. Під цю номенклятуру вони підтягали всіх свідомих українців, а зокрема національний провід того часу. Знову почалися арешти і вивожування вглиб Росії. Московська адміністрація почала також придушувати всякі національні вияви в будь-якій культурній формі. Зокрема, вона налягла на ліквідування українського друкованого слова. Вона стала буквально ліквідувати ті видання, які появлялись в Галичині перед війною. Ліквідовано цілі бібліотеки не тільки товариств, але також приватних людей. Був загальний наказ зносити книжки і часописи до збірних пунктів, які були під опікою виключно війська. Розуміється, новим публікаціям не було дозволу. Врешті, в початкових місяцях про це й ніхто не старався, бо протиукраїнський розгул був в повному ході. Всі організації були заборонені, а місцеві Читальні й Народні Доми та їхній провід найбільше терпіли.

З часу московської окупації в Городенці з Першої світової війни зберігся досить обширний допис про ці „порядки" в „Канадійському Русині" — часописі видаваному в Вінніпезі перед Першою світовою війною та під час війни. Коли австрійські війська виперли московські війська з Городенщини, а згодом з цілої Галичини, в якій окупація цими військами тривала до червня 1915 р., зга-

даний часопис містив обширні звіти про московську окупацію Галичини. Звіт про Городенку і під таким самим заголовком, без подання автора, появився в числі з 4 серпня 1915 р. Цей звіт, що подає цікаві деталі про загальну поведінку військ та військової адміністрації, передруковуємо повністю, з тим вийнятком, що надаємо звітові усучаснений правопис. Затримуючи мову оригіналу — тільки з правописними виправками.

„Москалі заняли Городенку дня 1 вересня 1914 р. З огляду на те, що бурмістр виїхав, комендант міста, Сапунов, який дуже добре говорив по-польськи і жив з поляками в приязни, іменував бурмістром секретаря магістрату, Цьвіклінського. Зорганізовано сейчас поліцію, майже виключно з місцевих жидів, які на рукавах своїх халатів носили російські відзнаки і бундючно ходили по місті та напастували наших хлопів.

Начальником повіту став, невдовзі Миколаєнко, а його головним помічником Ермолин. Зачали переслідувати українців. По місті і всюди в повіті на урядах громадських поприбивано відозви в мові московській, польській і румунській — городенський повіт належав до черновецької ґубернії — з приказом, щоби всі, в кого є українські книжки, друковані в Австрії, віддавали їх до начальника, або інакше за задержання українських книжок грозить кара арешту або грошева. Цей заказ уживання української мови в чисто українськім повіті поділав на наших селян дуже пригноблюючо; багато з селян плакало, читаючи цей розказ. Наше сільське населення держалося від москалів здалека (в повіті москвофільства нема) мимо того, що москалі пустили чутку, що всі довги дарують і що дадуть їм панські ґрунти. Наші селяни москалям не вірили.

З видніших українців остали в Городенці: посол д-р Теофіль Окуневський, місцевий парох о. Котлярчук, суддя Булик, професори української гімназії Навроцький і Яківчик, наші священики й учителі, приналежні до війська остали майже всі.

Наші люди жили в остраху, бо часто спадали на них якісь ревізії або кари. Зроблено ревізію в українській приватній гімназії і забрано з неї багато річей, які зложено в повітовім начальстві; частину забраних річей опісля віддано на заходи о. Котлярчука.

Московсько-жидівська поліція ликувала, раз-у-раз сипалися доноси на наших людей. Найбільше мстилися на великім і свідомім селі Серафинцях. В неділю, дня 31 січня ц.р. приїхав до Серафинець начальник повіту Миколаєнко, його помічник Ермолин (офіцер), ще другий

помічник і зо тридцять солдатів. Около третьої години по полудні впали до Народного Дому, але застали там гурток дітей і кількох старців. Насваривши на дітей, вийшли з Народного Дому і недалеко на дорозі арештували учительку, Орисю Коновалівну разом з її братом Лесем Коновалем (учеником VII кляси гімназії — тепер при наших стрільцях), студента філософії Івана Жогаєвича і матуриста Василя Рогожинського. Всіх їх завели до Народного Дому, по дорозі бючи їх кольбами і нагайками та перевели особисту ревізію.

Під час цієї ревізії увійшов до залі професор української гімназії в Городенці, Яківчик, який тоді перебував в Серафинцях і чемно поздоровив присутних, але на свій чемний привіт дістав від начальника повіту, Миколаєнка, нагайкою по голові. Опісля офіцер Ермолин, помічник начальника повіту, кинувся як дикий на Яківчика та став його бити нагайкою, а відтак кулаками по лиці, при чім помагали йому присутні солдати, бючи кольбами з-заду, а один навіть копнув Яківчика ногою.

Не зробивши на місці ніякого переслухання, посадили усіх на сани і повезли до арештів в Городенці. Яківчика посадили на сани і поїхайли з ним до його родичів, селян в Серафинцях. Увійшовши до хати, Ермолин на привітання дав старому Яківчикові два рази в лице, а опісля кілька разів нагайкою по плечах. На крик жінки старого Яківчика солдати кинулися на неї і один з-поміж них ударом кольби розбив їй голову до крови. При ревізії познимали всі образи, поперевертали всі речі і забрали всю бібліотеку (вартости около дві тисячі корон, зложену з українських, німецьких, польських і московських книжок), молодого Яківчика та рукописи трьох його научних розвідок. Вечером завезли й його до городенських арештів.

Арештованих посадили в неопалених казаматах серед тріскучого морозу, де просиділи майже до приходу австрійських військ. Їсти не давали зовсім, хіба хтось зі знайомих змилосердився і приніс їм дещо їди.

В тім часі між москалями настав переполох. Австрійські війська зближалися під Городенку. Всі московські урядники і московська залога уступила з міста. Арештантами не мали часу заопікуватися і вони скористали з цієї нагоди і поховалися у знайомих.

Дня 16 лютого ц.р. о годині 11 перед полуднем козацький офіцер з кількома козаками впали до мешкання посла д-ра Окуневського і зробивши у нього ревізію, заарештували і відвезли його до громадського арешту, де д-р Окуневський просидів до другого дня. При арештованню обходилися з ним по звірськи. Не позволили йому нічого взяти на дорогу, навіть з одежі або

білля. Серед сильного морозу, дня 17 лютого ц.р., посадили його на сани Івана Бачинського, господаря з Серафинець, свідомого українця і виборця д-ра Окуневського, якого москалі взяли на „форшпан". Іван Бачинський бачучи, що д-р Окуневський трясеться зі зимна, хотів його накрити своїм кожухом, але москалі не дали цього зробити і наш бідний мужик дістав ще кілька ударів нагайкою по голові. Посла д-ра Окуневського завезли до судових арештів в Заліщиках, щось в тиждень пізніше до Чорткова, а згодом до Тернополя. Де дальше повезли посла д-ра Окуневського — не знати. Взагалі з послом д-ром Окуневським москалі весь час поводилися дуже зле.

Для 18 і 19 лютого москалі втікали через Городенку, везучи на кільканадцяти фірах зрабовані українські книжки. Дня 20 лютого австрійські війська заняли Городенку і невдовзі прийшли там польські стрільці.

Села в Городенщині не знищені, нужди не було. Наші селяни запам'ятають москалів і те, що москалі заказали ходити з колядою, між тим, коли городенські поляки з колядами і співом обходили свої свята".

Так працювали московські „вірли і круки" в Городенщині. „Вірлами" тоді називала московська преса московські війська в Галичині, а „круками" московську адміністрацію.

Український історик Михайло Грушевський, студіюючи окупацію Галичини, таку дав опінію про цих „круків":

„Галичина, писав Грушевський, під час окупації опинилася в руках всякої поліцейської і чиновної наволочі, що її посилано сюди на посади, а вона користаючи з воєнного стану, робила, що хотіла й не тільки буквально грабила доми й людей, знущалася над селянами, але й від себе додавала жару руйнуванню життя та його культурних сил... Місцями поголовно арештовано й засилано в глибину Росії українських священиків, всю інтеліґенцію, маси свідоміших селян та міщан. Все те, найбільш нелюдським способом, хапали в чому застали, арештували, волочили по в'язницях і етапами висилали на Сибір, без різниці — жінок, дітей, старців, хорих і калік. Один тільки український комітет у Києві зареєстрував їх 15,000, а це ж тільки частина"*

Городенський образець повністю підтверджує загальну і вірну оцінку М. Грушевського.

---

* Велика Історія України. Видання Івана Тиктора, 1948, стор. 759.

Доля городенських жидів

Під час Другої світової війни почали протижидівські виступи в Городенці мадяри. Вже в перших днях їхні вояки позносили на ринок хатнє устаткування з сусідніх жидівських мешкань, але на інтервенцію мадярський старшина стримав вояків, а жидам позволив стягнені речі забрати.

Також вже в перших днях свого володіння почали мадяри виганяти своїх жидів. Їхні жандарми в шоломах з когутячими перами і крісами на гостро супроводили цілі валки цих жидів долиною Пруту до Галичини й за Дністер. Ті нещасні чоловіки, жінки і діти відпочивали по придорожних ровах; пізнати їх можна було по темнішій цері. Одну таку групу спрямували мадяри через Городенку і Серафинці на Буковину, де вже господарили румунські окупанти. Румуни не прийняли жидів, бо і своїх хотіли позбутись, і групу завернули. Нещасних жидів гнали то в одному, то в другому напрямку, а покінчилося тим, що й румуни й мадяри відкрили крісовий вогонь і групу вигубили.

Коломийське німецьке ґештапо переводило жидівські акції в Городенці кілька разів. На 4 грудня 1941 року наказала німецька влада збірку всіх жидів в місцевій божниці буцімто для щеплення проти епідемії. Місцева влада предложила списки потрібних робітників і спеціялістів, яких ґестапо випустило. Інших — понад дві тисячі осіб 5 грудня вивезли ґестапівці вантажними автами в ліс над Дністром між селами Семаківці і Михальче, де були приготовані дві великі ями. Всім наказали роздягнутись до нага і над ямами постріляли. Найшов там смерть також лікар д-р Шнайдер, людина дуже статочна.

Після акції 5 грудня 1941 р. створили в Городенці в центрі міста жидівське ґетто, в якому примістили всіх жидів з міста, а також переселили туди й жидів з сіл округи. Ґетто мало свою самоуправу з жидівською радою — т. зв. Юденрат на чолі. Жидівська міліція утримувала порядок в ґетті. Жиди отримували дуже марні харчові

приділи, а вживали їх до різних робіт. Останнім головою жидівської ради був адвокат Фред Мербавм. По акції за грабунок жидівського майна в часі акції німці розстріляли двох селян, а кілька осіб ув'язнили.

Другу з черги акцію перевело коломийське ґестапо в Городенці 13 квітня 1942 р., але про те жиди якось довідалися і зникли. Тому половили тільки близько 60 осіб і їх постріляло ґестапо на місцевому жидівському кладовищі.

У 1942 р., 6 жовтня, перевело ґестапо остаточну ліквідацію жидівського населення Городенки. Жидів зігнали до городенського фільварку, там відібрали від них доляри і дорогоцінності. По кількох днях відставили зібраних на залізничу станцію і в заґратованих вагонах вивезли їх до табору в Белзці.

В Ізраїлі появилася жидівською мовою книжка „Городенка" зі споминами м. ін. і цих городенських жидів, яким пощастило врятувати життя. До них належить Хаїм Карль Кавфман, що довгі роки працював в Городенці як дентист. Він подав, що від 27 листопада 1942 року до 27 березня 1944 року, тобто до приходу совєтської армії, переховувався з жінкою й дітьми в бункрі селянина в Поточиськах, який помагав цій родині.

Єгошуа Нудельман, жид з Чернелиці, переховувався разом з 4-ма жидами з Городенки і 5-ма з інших місцевостей від жовтня 1943 до 28 лютого 1944 року в приміщеннях українського селянина (Домкевича), який жив в лісі над Дністром коло Чернелиці. Жиди мали зброю, а коли їх німці в тому господарстві викрили, боронилися і відбили напад. Німці спалили господарство і сконфіскували, що осталo, а жиди втекли за Дністер, куди за кілька днів прибула Червона армія.

Мойше Блязенштайн по втечі з праці коло мосту в Семаківцях переховувався в хаті селянина Гната Осадчука в Михальчу. В тому ж селі у другого селянина переховувався його старший брат Мойше Хаїм з жінкою і трьома дітьми. Цей брат захворів на тиф, а від нього заразилась тифом вся родина Гната. Брат Шаїм виздоровів, але його і родину викрили німці і постріляли. Гнат Осадчук і його вся родина повмирали на тиф. Сам Мойше ховався в лісі з молодшим братом Бенямином, а поміч в прожит-

ку отримували від людей з Михальча, до яких ночами заходили. Так діждалися зміни. Бенямина взяли до совєтської армії і він згинув на фронті.

Очевидно випадків, де українське населення переховувало жидів і їм всякими можливими способами помагало, було багато більше.

РІСТ І РОЗКВІТ ГОРОДЕНЩИНИ

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Організаційний стан Городенщини в 1910 р. — Шашкевичівські святкування вершок повітової спаяности

Не маючи достатніх джерел до студій, важко збагнути початки організованого культурно-національного життя Городенщини. Коли про новіші часи національного відродження натрапляємо на деякі „тверді" дані ,то про роки „першого світанку" не маємо майже нічого. В загальному можемо сказати, що в початках вся культурно-освітня праця отримувала свої початки від церковних громад, при яких теж оформлялось шкільництво, так звані „парафіяльні школи", каси й читальні. Щойно згодом, бо під кінець 19 століття, датується праця Товариства „Просвіта" та праця „Общества ім. Качковського", яке на терені Городенщини не мало пригожого ґрунту для свого розвою. Карткуючи пожовклі календарі „Просвіти" у Львові, в яких найчастіше відмічували майже кожнорічно дещо про ріст культурних організацій в повітах Галичини, знаходимо в „Ілюстрованому Народному Календарі „Просвіта" на 1907" під „Спілками" — „належні до Краєвого Союзу Ревізійного" (стор. 57) такі організації: Городенка — Повітове Товариство Кредитове, основане в 1900 р., Каса Позичкова і Щаднича з необмеженою порукою, основана в 1903 р. і Народний Дім (зі заміткою „некр."), оснований в 1901 р.

В тому самому календарі, в іншому місці, є заподане членство і фінансовий стан двох перших організацій. І так: Повітове Товариство Кредитове начислювало 920 членів, уділи його виносили 18,393.94 корон, ощадностеві

вклади 69,435.32 корон. Знову Каса Позичкова і Ощадностева мала тільки 89 членів. Її уділи виносили 890.00 корон, а ощадностеві вклади тільки 7,449.25 корон. В тому календарі немає згадок про інші організації Городенки. Як виявляється з пізніших джерельних даних, рік 1910 застав Городенку досить багато зорганізовану. Про це найкраще свідчить „Провідник по Галичині", який надрукований в Календарі Просвіти з 1910 р. З реєстру бачимо, що в тому часі існувало в Городенці вже прибизно 20 різних культурно-освітніх організацій. Там теж сказано про організованість Городенського повіту і якщо ці дані є вичерпні, то повіт як цілість не був ще зорганізований. Однак з приємністю треба замітити, що повітовий осередок вів уже перед і міг бути зразком для сіл Городенщини.

В згаданому повище календарі заподані ось такі організації міста Городенки в 1910 р.: На першому місці стоїть Філія Просвіти, яка в тому часі мала вже свій власний дім. Після Філії чергувались Читальні Просвіти, „Монастирське передмістя", Кут фільварковий, Кут котиковецький, в домі якого „містилася IV кляса народної школи і приготовляючий курс до гімназії". Замітити треба, що в списку помилково подано замість Кута котиковецького, що його популярно звали Котиківка, написано „Кут тишковецький". Очевидно це ніщо інше, як друкарська помилка. Після Просвіти йде Філія Товариства „Сільський Господар" та Повітове Тоавриство Кредитове і Каса Повітова і Щаднича, для громадян Городенки". Існував вже „Народний Дім" та „мав будинок з великою залею". Просперувала вже „Селянська Бурса" для учнів приватної української гімназії і школи 4-клясової, основана 1904 р. Теж існували такі товариства як: „Жіноче Товариство", Філія Руського Товариства Педагогічного, Товариство „Захоронка", Товариство „Міщанська Родина", Товариство „Сокіл", „Політичне Товариство". Побіч названих товариств замітка, що існував „Руський Курс Гімназійний" та Склад Народної Торговлі.

З повіту маємо згадку тільки про дві місцевості: Обертин і Чернелиця. В Обертині діяла Читальня Просвіти, Філія Товариства „Сільський Господар" та Руський Народний Дім, знову в Чернелиці — Читальня Просвіти й Русько-Християнська Торговля.

З іншого джерела довідуємося дещо більше.

Крім календарів Матірне Товариство „Просвіта" видавало також інформаційні бюлетені журнального характеру п. н. „Письмо з Просвіти", в яких інформувало про працю читалень і філій „Просвіта" в терені. В числі першому з 1911 р. „Письмо з Просвіти" подає точні дані про організаційний стан Філії „Товариства „Просвіта" в Городенці.

Виявляється, що городенська філія „Просвіта" мала тоді 98 фізичних членів, з того 97 мущин а тільки одна жінка. Ще цікавіший становий склад фізичних членів. Він такий: 61 селян, 20 міщан, 3 народних учителів, 11 священників, один урядник „нищої ранги", двох „вищої".

Мала філія також організаційно-правних членів. Було 32 організації, які вплачували членські вкладки до філії. Їх розпреділює „Письмо з Просвіти" на дві категорії: Читальні й інші. Як виявляється, було тоді в терені 22 читальні й 10 інших організацій. В наведених підсумках не заподано місцевостей читалень, як також не подано назв організацій, які своїм членством підтримували філію „Просвіта" в Городенчі. На вступі до цієї статистики „Письмо з Просвіти" замічує, що є це статистика членів Філії Просвіта", „які до кінця 1910 р. заплатили членські вкладки". Якби воно не було, з наведеної статистики виявляється, що малощо не половина Городенщини була в 1910 р. покрита читальнями „Просвіта".

Цікаво, що в історичному нарисі „Сорок літ діяльности „Просвіти" (В 40-літній Ювілей Товариства) Михайла Лозинського з 1908 р. заподано, що вже в 1908 р. Городенська Філія „Просвіта" об'єднувала 34 правноособові клітини. Можливо, що між 1908—1910 рр. якісь клітини були розв'язані владою а може самоліквідувались. Коломия об'єднувала тоді 39 читалень, Снятин тільки 20, але за те Товмач 53. Досить сильно стояли також Заліщики — 49 читалень, а Борщів 58.*

В 1910 р. Товариство „Просвіта" збирало статистичний матеріял про стан і розвій касинових товариств, зокрема про бібліотечний стан цих товариств. „Руська Бесіда" в Городенці була членом Філії Товариства „Просвіта" і в „Письмі з Просвіти" з 1913** знаходимо такі дані про

---

* Цитований твір, стор. 46-47.

** Цитований твір, стор. 212.

бібліотеку городенської „Бесіди". Вона мала 1226 книжок і було 35 випозичаючих членів на 45 всіх членів в 1910 р. Книжки позичали безплатно і прочитано в згаданому році 429 книжок. Порівнально з іншими „Бесідами" в краю, як Бучач, Теребовля, Чортків, Яворів, то Городенка вела перед в бібліотечній справі. Членством перевищали Коломийська „Родина" (119 членів), Перемишль (98), Самбір (77), Дрогобич (52). Як бачимо, городенська „Бесіда" була одна з активніших і передових відносно читацької громади.

За кожним організаційним твором завжди стоять чільні ініціятори й організатори. Не від речі було б і про них сказати. Вправді не всіх, бо саме чільніших, саме таких, про яких часто читаємо в тодішній пресі. Городенка була щаслива, що мала в себе декілька чільних одиниць, які дали стимул до національно-організаційного відродження повіту. Ними були в тому часі: найперше д-р Теофіль Окуневський — довголітній адвокат в Городенці й д-р Іван Ціпановський — довголітній лікар в цьому місті. До цих передовиків треба ще зачислити о. М. Котлярчука, інж. Осипа Тарантюка, дир. банку О. Коптюха і Петра Мороза, згодом учителя гімназії, Е. Дорожинського — учителя і дир. народної школи, Федора Вережака та інших менше знаних. З повіту висуваються на перше місце отці духовні, як: Шухевич, І. Пісецький, А. Стрільчик та В. Добрянський. Останній — парох тоді Чернелиці, зорганізував в цьому містечку споживчу кооперативу. На той час це вже було дуже багато.

Вже на початку першого десятиріччя нашої декади стали організуватись в Городенщині та цілому Покутті „Січі", цебто спортово-руханкової організації, які своєю назвою пригадували своєму членству та оточенню історичну Запорозьку Січ, яка відіграла дуже важливу ролю в історії українського народу. Січові організації стали великою атракцією міста і села, зокрема масово вони засіялись на Покутті, Працювали також „Соколи" зглядно „Сокільські Січі" Коли „Соколи" були більш атрактивними для міста й були протиставленням до польських соколів по містах, то „Січі" пішли в селянські маси.*

* Про „Січі" див. окрему статтю в цьому збірнику.

Маркіянове свято в Городенці в 1911 р., з нагоди 100-річчя народження Пробудителя Галицької землі, віднотоване в „Руслані" ч. 83 з 30 грудня 1911 р. вказує, що „Січі і „Сокільські Січі" вже мали в тому часі свою питому вагу в Городенці. Там читаємо:

„Отець Шухевич відслужив Службу Божу а о. Пісецький з Корнева виголосив проповідь в честь Шашкевича. Ціла церква була наповнена народом, учениками і вкінці Січовиками в лентах. Були в церкві січові прапори, котрі держано підчас богослуження.

„Після богослуження, а було це 26 грудня, відбувся січовий похід на вулицю, яку названо іменем Шашкевича. Не взяли участи в цім поході ані тов-о „Єдности" ані „Сокільські Січи".

„П. Булик виголосив пламенну бесіду. Так скінчилась друга часть обходу, а небавом відбулась академія для селян. Співав хор січовий і хор збираний, із цілої Городенки, віддав кілька пісень радикального змісту і деякі пісні народні, неменш удатно... Вершком цілого обходу була бесіда п. Прийми, директора приватної руської ґімназії, котрий прекрасно змалював долю Руси за князів, під Польщею і тепер. Згадав за Січ Запорозьку, що мала на ціли боронити віру і нарід. Він ввів слухачів загіпнотизованих страшним коротанням нашого народу до часів Маркіяна. Осудив всіх, котрі не святкували свята ізза засади тому, що він був в одежі священичій тай представив його долю і долю руської справи.

„Ця патріотична бесіда, речеві арґументи і висновки бесідника зробили дуже корисне враження на слухачів. Увечері відбувся концерт... Рівнож виголосив промову в честь Шашкевича о. Стрільчик із Стрільча"....

Відмічування в Городенці Маркіянових роковин в 1911 р. було неначе відміряним і закінченим етапом посиленої організованости на всіх відтинках Городенки та її довкілля. Як бачимо, Маркіянове свято було організоване вже не тільки силами самої Городенки, але також з участю діячів повіту та селянських мас. Участь священиків у святі — о. Шухевича з Тишковець, о. І. Пісецького з Корнева, о. А. Стрільчика з Стрільча та січовиків, правдоподібно з близьких до Городенки сіл, вказують, що Городенщина ставала спаяним осередком національних сил, які в тому часі підносили тверду руку за культурні і політичні

права українського народу на його прадідній землі. Свято Маркіяна Шашкевича відбило ядерно перший етап городенської організованости. Це свято теж віднотувало малий дисонанс, бо були такі, які не взяли участи в святі. Такі дисонанси часто повторялися в дальших чи майбутніх організаційних зусиллях Городенщини. Це теж вказує, що в Городенщині стали діяти крім культурних осередків також і політичні течії, які протидіяли собі на різних відтинках суспільного життя та мали свої плюси й мінуси.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

До початків української гімназії в Городенці

Мабуть жодною іншою своєю суспільною установою не гордилася Городенщина так, як своєю Гімназією Рідної Школи ім. Тараса Шевченка. Може тому, що городенська гімназія належить до найстарших установ, які постали в городенському повіті в заранні ставання національної свідомости повіту. Може також тому, що керманичі цієї гімназії часто зверталися до української городенської спільноти за допомогою на утримання цієї установи. Мабуть була також причина в тому. що в зорганізуванні і веденні гімназії спільнота бачила сильну опору перед наступом полонізаційного курсу не тільки місцевих елементів, але передусім польських урядових чинників, які були повними панами австрійських урядів, а згодом власник, зокрема шкільних рад в краю. В українській гімназії Рідної Школи вбачали її організатори і творці а з ними ціла спільнота не тільки кузню науки для молодого покоління, а також вогнище національного вишколу, що тривав безупинно близько чотири десятки років. Одним словом — Гімназія Рідної Школи в Городенці ім. Тараса Шевченка за час свого існування стала національною зіницею, якою треба було піклуватися городенчанам всіх суспільних відношень.

Про початок цієї гімназії багато розказували авторові цих рядків старожили Городенщини, як також перші учні цієї научної святині Городенського повіту. До таких належали Михайло Петруняк з Тишковець, Володимир Рибчук з Городенки, Лесь Марунчак з Далешеви, Василь Гультай з Глушкова та інші. Твердими даними до цього нарису послужили Календарі „Просвіти" та українська преса.

Коли клич засновувати українські приватні гімназії залунав у цілій Галичині в 1908 році, він захопив також українських культурних і політичних діячів Городенщини, а згодом загал цілої спільноти. У всіх повітових містах Галичини, які складалися тоді з трьох основних національностей, цебто автохтонів-українців, а далі поляків і жидів, українці творили близько 70% населення, а в деяких повітових й більше. В Городенці на 13 тисяч населення українців було сім тисяч, жидів чотири, а поляків дві тисячі. Хоч поляків було мало числом, вони мали в своїх руках міську самоуправу і тримали її довгі роки та не допускали українців до участи в міській раді, яка в основному вирішувала всі справи міста а в тому мала великий вплив на шкільні справи. Дещо інакше представлялися справи в повіті поза Городенкою. В основному села були наскрізь українські, з незначними винятками. До часу оснування української гімназії в Городенці, в повіті не було жодної середньої школи.

„Городенка давно вже болюче відчувала брак своєї середньої школи", читаємо в Календарі „Просвіти" з 1911 року. Жадні освіти, діти городенських селян та міщан мусіли шукати її в Коломиї або в буковинському місті Кіцмані, де існували вже державні гімназії. Коли взяти до уваги, що оба міста положені від Городенки у віддалі 40 кілометрів, то в невідрадному економічному положенні наших селян тільки найбагатші діти могли користати з науки в цих гімназіях.

„Заснування державної гімназії в Городенці не можна було діждатись" — читаємо в повище цитованому календарі, „хоча польські гімназії й учительські сімінарі росли тоді мов гриби по дощі". В курсі такої політики „український елемент поволі став мобілізувати і свої сили та ставити гать перед ворожим заливом", читаємо дальше.

В Городенці в тому часі працювали чотири Читальні „Просвіти", з них особливо гарно розвивалася читальня „Просвіти" на Котиківці. Була це найстарша читальня в місті, що довгі роки „давала приют" національній думці та ініціятиві національної праці. В Товаристві „Родина" і „Соколі" гуртувались українські ремісники й торговельники, а в „Бесіді", звідки виходила завжди керівна ініціятива повіту, гуртувалась інтеліґенція.

Працювали в тому часі також економічні товариства, як Народний Дім, Народна Торговля, Повітове Товариство Кредитове та Каса Райфайзена. Існувало теж Українське Педагогічне Товариство, але воно мало проявляло діяльности до того часу.

Коли в 1908 р. постали гімназійні курси в Яворові і Копичинцях, в городенському УПТ стали також невиразно про це говорити, чи щось подібного не можна було б зробити в Городенці. На терені Бесіди почались таки гарячі дебати над цим питанням. Справу піднесли виразно й скристалізували на зборах повітової організації, що її скликав д-р Теофіль Окуневський на 25 лютого 1909 р. Вперше на публічному форумі заговорила громада про потребу рідної гімназії. Приявні винесли однозгідну постанову про заснування гімназії, а щоб ділу надати рішучої настанови, переведено першу збірку фондів на цю ціль. На початок зібрано на місці 157 корон і 70 сотиків. До життя покликано „Комітет оснувателів ґімназії", який в початках складався з чотирьох осіб, а то: д-р Іван Ціпановський, суддя П. Булик та двох урядників українського банку — П. Мороз і Остап Коптюх. Під керівництвом цього комітету переводили дальше збірки фондів. За три місяці призбирано ще 400 корон. На 15. травня відбулася чергова поширена нарада ініціятивного комітету, на якій заговорили про потребу реактивізації Філії Українського (тоді ще Руського) Педагогічного Товариства. Душею цілої акції був Петро Мороз, який поєднував членство УПТ, зі своєю практичною працею в банку та збірковій акції фондів. Животворна думка заснування гімназії оживила також членство УПТ, яке відбуло свої загальні збори 6. червня того ж року та дало повну загальну підтримку ініціятиві заснування середньої школи в Городенці. Наслідок цієї постанови УПТ стало від тоді загально популярним і його членство в короткому часі потроїлося.

Хронікар УПТ так змальовував працю УПТ в тому часі: „Нараз по загальних зборах пристають нові члени. Пливуть обильно вкладки, наймається окремий льокаль, члени цілими ночами дискутують над всякими способами помочи намірену ділу. Збори рішають скликати загально-повітове віче на 12 червня, щоб ще раз основно піддати під осуд загалу квестію заснування гімназії і клич рідної школи кинути в народ. Щоб справу тим енергічніше пхнути вперед", обрано, а радше поширено, існуючий гімназійний комітет. Комітет і надалі очолював д-р Ціпановський, а від священства ввійшов до нього о. А. Стрільчик, а від загалу громадян інж. О. Тарантюк, Гвоздецький і Федір Вережак — знаний громадський селянський діяч Котиківки. Завданням поширеного комітету було перш усього скріпити збіркову акцію та популяризувати справу. До цього також належала справа матеріяльного влаштування гімназії. Віче, скликане ще в тому самому місяці, цебто в червні 1909 р. повністю схвалило працю гімназійного комітету й розроблені пляни. З літописних записок довідуємось, що у вічу взяли також участь поляки, які признали, що заплянована гімназія повинна бути українською з увагою на переважаючу українськість повіту й міста. Представники польської спільноти домагались тільки, щоб в гінмназії був предмет навчання польської мови і польської історії по польськи. Приявні на вічу визнали цю вимогу за польським населенням.

Конструктивність відбутого віча, декляративна підтримка польської спільноти, як теж жидів, заохочували гімназійний комітет до ще більш посиленої праці. Треба було негайного приміщення під перший гімназійний курс. Саме в тому часі просвітяни Котиківки викінчували будинок своєї читальні. Гімназійний комітет заоферував матеріяльну допомогу в цьому ділі. Читальняни погодилися, не так з уваги на матеріяльну допомогу, як радше з уваги на потребу національної справи. Вони відступили під гімназію одну кімнату а другу під четверту клясу „Народної руської школи", за якою вони побивались довший час. Залишилась в цьому новому будинку ще одна маленька кімнатка, яка послужила за канцелярію директорові гімназії. Годиться на цьому місці повторити за тогочасним хронікарем, який з приводу постави котиківських селян

писав: „Треба справді подивляти і патріотизм і характерність і це глибоке розуміння справи просвітної в котиковецьких селян, котрі ледве побудували собі величавий дім читальняний, відступили сейчас цілий будинок для школи".

Маючи за собою приміщення, гімназійний комітет вирішив, щоб з 15-им липня відкрити підготовчий курс вступних іспитів до заплянованої гімназії. Е. Дорожинський, який очолював УПТ, виїхав в терен разом з іншими членами гімназійного комітету. Студенти, які перебували тоді на вакаціях, гімназійні й університетські, включилися в акцію поїздок по селах. Перед вів серед них студент університету Богусевич. Д-р Ціпановський, який надавав своїм авторитетом поваги ділу, теж роз'їжджав з доповідями. Всі віддано працювали для справи. Великої заохоти додавала молодь, яка влаштовувала театральні вистави та інші суспільні підприємства, щоб призбирати як найбільше фондів для ведення започаткованого діла. Така постава не подобалася полякам, які стали говорити, що це є своєрідний замах на їхні „уроєні польські права". „Вслід за тим хотіли розбити угоду і стали пропонувати форму утраквістичної гімназії"[1], що в ній викладовою мовою була б мова польська й українська. Цю пропозицію відкинули українці повністю. У висліді, поляки й частинно жиди збльокувались і на внесок жидівського адвоката Барона схвалили оснувати окрему польську гімназію.

Гімназійний комітет не спочивав і не злякався погроз поляків. З 15-им липня був відкритий підготовчий курс. На курс зголосилося 66 учнів, але можна було примістити тільки 50. Курс був безплатний а на ньому викладали: народний учитель Максиміліян Козанкевич, студент університету Богусевич, гімназист Докторюк. Управителем курсу був П. Мороз. При кінці серпня відбулися іспити для курсантів. 37 із них були успішними і вони стали першими учнями української приватної гімназії в Городенці, що її офіційно відкрили 29 серпня 1909 р. В тому самому дні поляки відкрили також свою гімназію, яка стала своєрідною конкуренцією для українців. Учні — кандидати жидівської національности в більшості перейшли до польської гімназії.

---

[1] Календар „Просвіти", 1911 рік, стор. 206.

З початком шкільного року провід гімназії очолив емеритований проф. Кирило Полянський, його заступником став Бойко, абсольвент філософії. До учительського збору входили ще: о. Микола Котлярчук, який учив релігії, Микола Вацик — університетський студент, Макс Дрешлер, учитель мойсеєвої релігії, П. Шепарович навчав рисунків.

Хоч гімназія заіснувала, то однак визнання її Крайовою Шкільною Радою потривало деякий час. Помилку зробили самі організатори, які не поставили цього питання на початку заіснування гімназії. Вони побоялись, що КШРада буде ставити окремі вимоги пов'язані з фінансовими витратами. Тим часом фондів не було стільки, щоб можна було мати повну на те ґарантію. Справа йшла ще про одного іспитового учителя. Організатори польської гімназії, яку фінансували польські дідичі й жидівські підприємці, випередили українців у цій справі й дістали право прилюдности скоріше, як самі сподівались. Українці після успішних іспитів учнів у Коломийській гімназії як екстерністи, відчули свою силу та поставили вимогу до Крайової Шкільної Ради, щоб українській гімназії надати право прилюдности. КШРада спершу навіть не відповідала на прохання й інспекторів до школи не висилала. Треба було звернутися до Галицького Сойму та порушити інші пружини. Тим часом учительський збір та учні ставили навчання в школі справді на високий рівень, бо незважаючи на труднощі, все таки сподівались, що візитуючий інспектор впаде несподіваного дня до школи. „Не дивота, читаємо в анналах того часу, що за короткий час городенська гімназія здобула собі в місті таке поважання, що самі поляки та жиди признавали їй під оглядом педагогічним вищість над польською, хотяй ця остання мала далеко краще забезпечену свою економічну підставу".

У вересні 1910 р. мала гімназія вже дві кляси, які вже приміщувались в місті в Народному Домі (перша кляса мала навчання в НДомі, друга в залі „Бесіди"). Тут було значно просторіше як на Котиківці. Було приміщення на кабінет гімназії, мапи, образи, бібліотеку. Наладнано справу постійного управителя. Ці обов'язки перебрав у вересні 1911 р. учитель чернівецької гімназії, Іван Прийма, маючи відпустку.

Організатори української гімназії в Городенці здавали собі справу з того, що школа мусить мати свій власний будинок. Поляки набули вже в першому році такий будинок при помочі Міської Ради й Виділу Повітового. Вони за півдармо придбали пошпитальні будинки біля „трьох мостів" і там польська гімназія приміщувалась аж до її ліквідації після приходу совєтської армії в 1939 р. Українці не мали таких опікунів, як поляки. Все треба було організувати з народних пожертв. Це однак не знеохотило в праці організаторів. Гімназійний Комітет і Виділ Філії Українського Педагогічного Товариства вирішують в тому часі будувати гімназійні приміщення. Спільно творять вони окремий будівельний комітет. Лікар Ціпановський знову стає на чолі справи. До комітету входять ще посол Т. Окуневський, о. радник М. Котлярчук, нотар — Іван Раставецький і дир. гімназії Іван Прийма. Вони ведуть дальшу акцію призбирання фондів та одночасно купують площу під будову гімназії. Площа коштувала п'ять тисяч корон, а будова гімназії близько 50 тисяч. В липні 1911 р. посвячено угольний камінь. а після цього будова пішла повною ходою. Городенські господарі звозили цеглу зі станції даром, а учні й численні добровольці працювали на будові теж без заплати. В третьому році навчання гімназія вже приміщувалась у власному будинку. Як на той час, це був гарний, виставний будинок, повністю відповідний шкільним вимогам навчання. В 1911 р. гімназія отримала право прилюдности. Для точности годиться замітити, що початок шкільного року 1911/1912 був ще таки в комірному. Перша кляса приміщувалася в Народному Домі, друга в домі „Бесіди", а третя в „Міщанській Родині". Вступні іспити учні здавали в домі інж. Осипа Тарантюка. В загальному була це важка і з посвятою виконувана педагогічна праця, яку виконувати можуть тільки ті, які горять високим ідеалізмом. Тому і були великі успіхи.

В другому році навчання гімназія мала 36 учнів в першій клясі. До них включилось при кінці року 7 екстерністів; в другій клясі було 30 учнів. Видно, що вимоги при іспитах були дуже високі, коли з першої до другої кляси перейшло тільки 31 учнів.

Семен Демидчук, організатор українського шкільництва в Галичині, а згодом висланник „Рідної Школи" за

Фронтова частина „Народного Дому" в Городенці, який служив за викладові залі для учнів городенської гімназії в роках 1910 і 1911. Напереді будинку учні, професори та принагідні глядачі, 1910 р.

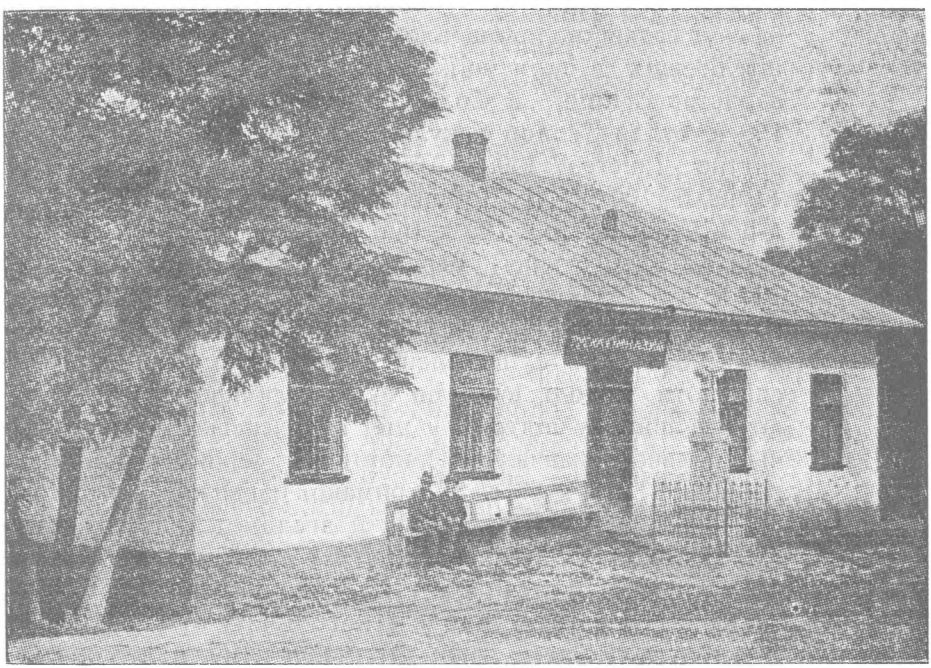

Будинок Читальні Просвіти на Котиківці в Городенці, в якому приміщувались в початках гімназійні курси, а згодом перші кляси української городенської гімназії, 1909—1910 р.

море, щоб здобути фонди на ведення українського середнього шкільництва в Краю, заподавав в 1911 р. в американській „Свободі" ч. 30, що українська гімназія в Городенці була третьою з черги, яка отримала право прилюдности. Найстарша приватна гімназія була в Рогатині, якої перша кляса в чотирьох відділах начислювала тоді 170 уч нів. Усіх учнів вона мала 379 і 38 приватних. Другою була гімназія в Яворові, яка мала 160 учнів. Гімназія в Копичинцях мала три кляси, але не мала права прилюдности. Подібно було з гімназією ім. Маркіяна Шашкевича в Долині, яка мала в тому році тільки першу клясу. Тоді саме теж поставили перші початки під гімназію в Збаражі. Як бачимо, городенська гімназія була однією з перших українських приватних середніх шкіл та однією з перших з правом прилюдности. Сталося це тільки завдяки дбайливій опіці названих і неназваних плугаторів рідного шкільництва та жертвенності рідної спільноти.

Саме про фінансову сторінку та жертвенність народу хотілося б сказати під кінець цього нарису. Адміністрування гімназії в першому році виносило 7,032 корон і 70 сотиків. Всі пожертви становили 5,822 к. 32 сот., з чого на саме селянство припадало 2,064 к. 25 сот. Решту зложила інтеліґенція та інституції. Значніші пожертви наспіли: Товариство „Поміч" в Тодорові 100 к, Союз Кредитовий 100 к, суддя Теодор Яскуляк з Копичинець 200 к, Товариство „Дністер" 100 к, Абітурієнти Руської Перемиської Ґімназії 100 к, о. Кобринський 10, О. Коптюх 10 к, д-р І. Ціпановський 100 к (він крім того утримував своїм коштом одного учня), Березіцька 116 к, о. М. Котлярчук 100 к, д-р Т. Окуневський 100 к, о. Шухевич 100 к, посол Романчук 300 к, Учительський збір Руської ґімназії в Коломиї 393 к 40 с. Наведені пожертви провідних діячів спільноти, молоді, вчителів цілої Галичини тільки вказують на широку підтримку цієї городенської кузні середньошкільного навчання. Прибутків у першому році мала гімназія 11,408 к 87 с. З отриманої надвижки в першому році була можливість закупити згодом площу під власний будинок. Утримання гімназії в другому році коштувало близько 10 тисяч к, в тому були оплати учнів 6,000 к, знову датків батьків городенського повіту було на 2,000 к. В загальному увесь тягар утримання гімназії в початках спадав на кількадесять ідейних одиниць з-посеред місце-

вої і сільської інтеліґенції та кількасот свідомих селян. Це вже був велетенський поступ, якщо порівняти кінець першої декади нашого століття з початком цього десятиріччя та наших національних початків у городенському повіті.

В роках 1912-1914 навчання відбувалось вже повністю у власному будинку, яким городенська спільнота могла справді пишатись. Нові вигідні приміщення допомогли наладнати потрібні бібліотеки — учнівську й учительську, кабінети, розвагові залі тощо. Збільшився стан учнів, а з тим і потреба нових педагогічних сил. Михайло Петруняк, який навчався в цій гімназії майже від самих початків, дав авторові цих рядків наступну листу учительського збору в роках 1909-1914:

Перед війною, в 1912 р.: директором гімназії став Антін Крушельницький. До перших катехитів треба зачислити крім о. М. Котлярчука ще його сотрудників — о. Нестора Кисілевського й о. Михайла Ірху, який був також катехитом народних шкіл. Останній виїхав у 1913 до Канади на місійну працю.[2] Деякий час працював катехитом о. Володимир Федів, парох Глушкова. Його надзвичайно любили учні. Він заохочував їх вступати до кадетських шкіл. По війні він сам став членом Української Військової Організації.

Учителями працювали ще: Михайло Вацик — пізніший сотник УГА й учитель української гімназії в Золочеві, Петро Годованець, учитель в Перемишлі, Андрій Клюк, який у війні був старшиною австрійської армії та в 1915 р. попався до російського полону і згодом опинився на Зеленому Клині в Усурійську. Там якийсь час учителював в українській гімназії і видав Історію України. Там теж він і вмер у 1922 р.[3]

Працювали в гімназії ще такі: Теодор Замора — пізніший учитель в Полтаві, Михайло Задорожний — пізніший сотник УГА, Ярослав Кульчицький — згинув старшиною на австрійсько-російському фронті, Осип Лебіщак, Михайло Навроцький — учителював якийсь час і по вій-

---

[2] М. Г. Марунчак: Історія українців Канади, т. I, 1968, Вінніпеґ, стор. 122, 211, 215.

[3] В. Т. Несторович: Серця і буревії, роман-репортаж, Дітройт-Чікаґо, 1965.

ні. Артем Хомик, Юліян Міськевич, Ярослав Навальковський — повернувся з війни з ампутованою ногою. Важко раненми у війні був також Василь Костащук, який лікувався в Києві під опікою Наталії Дорошенко.[4]

Годиться сказати також про громадський і політичний профіль перших трьох директорів гімназії. Петро Мороз був поручником УГА. Іван Прийма працював від 1912-1914 р. директором в Яворові. У 1915 р. москалі вивезли його на схід і працював директором гімназії в Полтаві. За приналежність до повстанського і проти-большевицького комітету його знищила ЧеКа.[5] Ще трагічніше закінчив Антін Крушельницький, останній „воєнний" директор, а при тому найбільш обдарений не тільки як педагог, але теж непересічний літератор. Був він теж добрим організатором, бо саме він потрапив реактивувати гімназію, коли то наслідком воєнних подій не було навчання в ній в роках 1914-1915. Антін Крушельницький виєднав від військової російської влади право на відкриття повної гімназії на 1915/1916 рік. Завдяки йому просперувала в той час в Городенці єдина українська приватна гімназія на цілу Галичину, яка допомогла багатьом закінчити середню школу матуральним іспитом. За час української влади А. Крушельницький був державним секретарем Освіти ЗУНР. По війні працював передусім в літературі та журналістиці. Він захопився ладом в УССР („українізація") і туди виїхав з цілою родиною в 1934 р. Всіх їх там вкоротці зліквідували.

Ці короткі характеристики педагогів городенської гімназії промовляють за тим, що ця гімназія в початках мала не тільки добрих учителів, а також громадян-патріотів, які зуміли дати молоді високу суспільну настанову.

Працювали в гінмазії також учителі інших національностей. І так — поляк П. Скедровський учив рисунків, а М. Клязман — жид, учив музики.

Коли в 1918 році, в ночі з 31 жовтня на першого листопада український народ перебрав владу в Галичині в свої руки, то на чолі тих перших, які вийшли з крісом

---

[4] Дмитро Дорошенко: Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1930), I - IV, 1923 - 1924, Прага.

[5] Олександер Доценко: Зимовий похід, 1932.

боронити рідного права були в Городенці гімназійні учні, а ті, що стали порядкувати повітом були їхні виховники — учителі цієї гімназії. Організатори й творці цієї установи з-перед дев'яти років могли бути більш ніж гордими зі своїх починів та вкладу праці.

ОМЕЛЯН ШКЛЯР

Українська гімназія в Городенці в 1912 - 1918 рр.

(Спомин учня)

Коли в 1912 р. вписано мене до першої кляси гімназії в Городенці, мала вона вже тоді чотири кляси. Мала також свій власний будинок при вулиці Тараса Шевченка. Всі кляси були заповнені студентами. В більшості були це селянські діти городенського повіту, а крім них кільканадцять хлопців із сусідних повітів. До них належав і я.

Директором гімназії був загально відомий письменник і педагог Антін Крушельницький. Була це людина, яка щиро любила українських дітей і ставилася до них як рідний батько. Ми вивчали українську мову й літературу з підручників його укладу. Годиться зазначити, що Крушельницький був не тільки визначним педагогом, але й непоганим адміністратором. Він припровадив до порядку — так внутрі, як і назовні — гімназійний будинок. Першзавсе зрівняв він площу довкола будинку. Ця робота забрала рік часу. До цього спровадив він спеціяльних робітників з Басарабії, яких ми називали „кацапами".

Директор дбав про обладнання школи необхідними моделями і приладами. Деякі прилади змайстрували самі учні. До цього організував він майстерні, в яких учні під проводом добрих майстрів виготовляли необхідні для навчання речі. Сам директор впадав від часу до часу до робітні і приглядався праці учнів. Одного з них повчив,

другого похвалив, а іншого заохотив і учні стали спонтанно змагатися за якнайкращу продукцію. Для руханки казав поставити на подвір'ї довгу драбину, щоб молодь мала на чому скріплювати свої молоді м'язи.

Гімназія мала хор і оркестру. Кожного року влаштовували ми в Народному Домі концерти, самостійно, або разом з городенським „Бояном".

Наша школа могла похвалитися добрими вчителями, такими як, напр., директор А. Крушельницький, і професори: Михайло Задорожний (батько відомого дириґента), Василь Костащук, М. Навроцький, Осип Лебіщак, Павлусевич, Андрій Клюк, Михайло Соневицький, Микола Кокольський, Михайло Білик, Теодор Замора, Ярослав Кульчицький. Релігії навчав о. Володимир Федів, парох Глушкова, а опісля о. Нестор Кисілевський. На жаль, деякі прізвища призабулися і для того прошу вибачення, якщо я кого поминув.

Про рівень навчання в нашій гінмазії свідчить найкраще те, що інспектор Шкільної Крайової Ради д-р І. Копач при нагоді кожної візитації радів нашими відповідями. І кожного року одержувала наша школа право прилюдности, що на її підставі міг кожний наш учень перенести без окремого іспиту до будь-якої державної гімназії.

Пересічний вік учнів був вищий, як у державних школах. Пригадую собі, що деякі учні мусіли вже в четвертій клясі ставати до військового перегляду („бранки"). Отже не були це діти в нинішньому розумінні, лише серйозна молодь, яка дійсно прагнула знання.

Кожної неділі влаштовували учні відчити на різні теми. Це була школа, в якій учні вчилися любити українську мову, українську історію, українську культуру, український нарід, Україну.

Для позамісцевих учнів заложено бурсу, якої настоятелем був проф. Навроцький.

Їдучи на свята додому, забирали учні збіркові листи і збирали на них пожертви на гінмазію. При тому змагалися за те, хто збере більше. Цим вони не тільки помагали в удержанні гімназії, але й приучували наших селян до жертвенности на народні цілі.

Директор Крушельницький дбав також про гігієну учнів. Кожної суботи ходили ми під наглядом професорів

купатися до лазні, яка того дня була призначена виключно для нас.

Весною ходили ми на прогульки аж поза Дністер. Там ми практично вчилися пізнавати, цінити і любити наш рідний край.

Така всесторонна, щира праця в культурній і патріотичній атмосфері тривала аж до першої світової війни в 1914 р.

1914 рік. Це незабутній, ювілейний, Шевченків рік, який до могутньої полуміні розпалив тліючу в наших серцях іскру любови до України і розпалив у нас бажання здобути для неї волю.

Але прийшла війна і Західну Україну залили, мов повінь, московські полчища. Здавалося, що все пропало. Що немає на світі сили, яка звільнила б наші землі з-під московської кормиги. Але весною 1915 р. заграли гармати і Австрія відогнала москалів аж майже до кордонів.

Директор Крушельницький негайно постарався про дозвіл відкрити наново нашу гімназію. Але наш будинок забрало військо на шпиталь і тому довелося нам йти в комірне до Народного Дому.

Багато учнів не зголосилося до школи. Одні згинули або десь пропали у воєнній хуртовині, інші пішли до Українських Січових Стрільців, а інших мобілізувала Австрія до своєї армії. З професорів не вернув Клюк, Кульчицький і Лебішак.

Наука при зменшеній фреквенції проходила нормально. Професори намагалися надігнати втрачений час і натискали на нас, як за добрих, нормальних часів. А тут через той втрачений рік дещо призабулося. Головно латину. Але хлопці забралися до роботи, повторили призабутий матеріял і почали скоро поступати вперед, бо боялися, що війна ще не скінчилася і москалі могли ще вернутися.

В травні 1916 р. помер Іван Франко. Українська городенська гімназія вшанувала великого каменяра панахидою в церкві, при живій могилі з березовим хрестом, а після панахиди відсвятковано його пам'ять жалібним концертом у Народнім Домі.

Місяць пізніше російська армія проломила австрійський фронт на Буковині і австрійська армія відступила приспішеними темпами попід Карпати на захід. Я був

тоді учнем III кляси. Це була субота і ми грали на толоці в кічку. Хтось прибіг і казав нам негайно йти до гімназії, де одержимо річні свідоцтва, бо москалів ось-ось що невидно. Так то 15 червня 1916 р. закінчили ми нагло шкільний рік. На свідоцтвах поставлено нам ті самі оцінки, що їх мали ми на останній конференції.

В місті зчинилася паніка. Всі, хто живий, вибирався на захід. Я взяв свідоцтво, перепустку від військової команди і кусник хліба та й пустився в дорогу додому в напрямі Нижнева. На вулиці стрінув свого опікуна кляси, св. п. проф. Павлусевича. При прощанні з ним вихопилася мені з кишені дещо за довга цигорниця і впала на землю. Я сильно змішався і мені здавалося, що западуся під землю. Бо навіть старшим учням було заборонено курити. А покійний проф. Павлусевич сам підняв прокляту цигорницю і подав її мені із словами: „Бери, бери, в дорозі придасться". Я вибрався в дорогу і на другий день був уже дома, де ще застав австрійців. Але по кількох днях вони відступили, а в село ввійшли москалі. Так від червня аж до вересня прийшлося нам жити у прифронтовій полосі, де ми мусіли терпіти безустанну стрілянину й самоволю салдатні. Дуже втомив нас той час і нікому з нас і на думку не приходило, що ми зможемо ще того року вчитися, тим більше, що москалі погнали австрійців аж під Калуш.

Коли фронт пересунувся і у нас настало спокійніше життя, вибрався я до Городенки, щоб звідти забрати свої речі. Там довідався я, що в нашій гімназії вже від кількох днів відбувається навчання. Директор Крушельницький не тільки якимсь чудом добився дозволу почати в гімназії навчання, і то в українській мові, але ще й став бурмістром Городенки. Це була тоді на території московської імперії мабуть одинока українська школа. Що більше, гімназія одержала назад свій будинок. Наука проходила нормально за давними програмами, за вийнятком німецької мови, що її не вільно було викладати аж до упадку царату в 1917 р. Збоку московської влади якийсь час ніхто нашої школи не візитував. Наука відбувалася в українській мові з українських підручників, виданих Українським Педаг. Тов. у Львові. Чимало учнів у 8-ох клясах доходило до 300. Походили з повітів: городенсько-

го, борщівського, коломийського, заліщицького і чортківського. Для замісцевих була бурса.

Навчання й виховання відбувалися в українському дусі. Не обходили московських державних свят, не вчили предметів про історію, географію чи московську мову. З початком 1917 р. був шк. інспектор з Камянця Подільського, візитував гімназію і виніс позитивне враження. Після вибуху революції в березні 1917 р. гімназія розвивалася дальше свобідно. В гімназії був хор, ведений учит. Кокольським. Був драматичний гурток, протиалькогольний, читальня і спортовий гурток.

До фінансування гімназії багато причинилася кооператива, яка постала за старанням дир. Крушельницького. Кооператива вела вимінну торгівлю з Кам'янцем Подільським. Туда вивозили нафту і сіль, а привозили цукор, шкіру та інше. Їхали валками по 80-120 підвод, як колись чумаки.

Весною 1917 р. стали до нас просякати цікаві вісті з України. Ми знали що там твориться українська держава. По якомусь часі почали ми одержувати з України часопис. Ми часто стрічалися з солдатами-українцями, які вже не називали себе ані хахлами, ані малоросами. Все це робило на наші молоді душі могутнє враження.

До нас доходили радісні вісті про перемоги наших Усусусів над москалями. Наші серця билися жвавіше. В них вступила віра в перемогу нашої справи і надія на кращу долю. Ми набрали глибокого переконання, що жертви і страждання українського народу не пішли намарне. На наших очах проходив чудодійний процес національно-державного відродження.

Шкільний 1916/1917 рік закінчили ми нормально, і роз'їхалися на ферії. Офензива Керенського не вдалася і москалі відступили за Збруч. На наші землі вернула формально австрійська, а на ділі польська влада. Вправді ми відзискали зв'язок з тими нашими рідними, які відбували свою військову службу по стороні центральних держав, але за те втратили безпосередній зв'язок з українською державою, яка будувалася над Дніпром.

Наука в нашій гімназії проходила далі нормально. В ній помітно зросла фреквенція. Шкільні залі були повні. Побіч звичайних учнів прибуло чимало хлопців у військових одностроях, які користали з полекш, признаних

активним членам австрійської армії, і приїхали, щоб у скороченому часі надробити те, що через воєнні події втратили.

Надійшов 1918 рік. Над Дніпром була вже українська держава. Звідти приходили до нас щораз нові вісті, раз добрі, раз погані, але всі цікаві, інтересні, захоплюючі. Нас учнів далеко більше цікавила вже Україна, як шкільна наука. З Берестя надійшла радісна вістка-суверенна Українська Держава підписала мировий договір з Австрією, Німеччиною, Болгарією й Туреччиною. На підставі того договору має Холмщина ввійти у склад української держави. У відповідь на це затрубіли поляки у всі труби на сполох. Приєднання української частини Холмщини до України назвала польська преса „четвертим розбором Польщі". А ми, українські учні, стали ще більше цікавитися політикою, а в наших серцях ще більше зросла ненависть до захланних польських імперіялістів.

Так закінчили ми черговий шкільний рік і розпочали у вересні новий 1918/1919 рік. Але на політичному горизонті зібралися густі, чорні хмари. Центральні держави, були зовсім психічно й матеріяльно вичерпані. Фронти захиталися. Італія з'їла наші українські полки. Особливо важких втрат зазнали ми у злощасній офензиві над Піявою. Хліба було обмаль. Не помогли німцям і трійливі гази, що ними почали вони воювати на західному фронті. Вже і в центральних державах стали показуватися перші прояви революції. В місяцях вересні і жовтні 1918 р. було по наших селах повно вояків, які не хотіли вертатися з відпусток до своїх частин на фронт.

Всі ці прояви не могли не мати впливу на психіку і настрої наших учнів. Старші з-поміж них почали готовитися до революції або радше до боротьби з поляками. Бурса стала для нас „Запорізькою Січю". Там стали ми потайки громадити зброю для майбутньої розправи з нашим історичним ворогом. Нашими дорадниками були професори, які робили це дуже обережно, контактуючись лише з деякими нашими старшими товаришами. В дійсності ми творили конспіративний військовий гурток.

В жовтні 1918 р. видав останній австрійський цісар Карло маніфест до народів Австрії, в якому заповів плян перебудови австроугорської монархії на союз коронних країв, утворених на національній базі. Ми зв'язували з тим

маніфестом великі надії, бо були певні, що з нашої Галичини, Волині, Холмщини, Буковини, а може й „Прикарпатської Руси" буде утворений український автономний коронний край.

При кінці жовтня пішли ми — учні городенської гімназії, з двома четарями, які перебували тоді в Городенщині на відпустці, і кількома дезертирами на городенський залізничий двірець. Там у військовому магазині набрали ми, скільки лише могли занести, крісів і амуніції. Цю зброю зберегли ми в безпечному місці, а деяку її частину в бурсі.

До VI кл. нашої гімназії ходив з нами поляк Жупнік. Він явно хвалився, що з 1 листопадом буде Галичина прилучена до Польщі. Ми потакували йому, стараючись витягнути від нього якнайбільше інформацій, які ми негайно передавали тайному проводові.

Дня 30 жовтня 1918 р. рознеслася вістка, що поляки готуються виарештувати наших професорів і всю українську інтеліґенцію. Провід наказав строге поготівля. Коло 10 год. вечора пішли ми з крісами і амуніцією з бурси до міста і зайшли на подвір'я української церкви. Церква була обведена муром, а виходилося на церковне подвір'я крізь залізну браму. Мене і товариша Всеволода Величковського, поставлено на стійку при брамі. Надворі темно, хоч око виколи. Ми простояли на стійці до год. 5 ранку, а інші товариші ходили на стежі, щоб розвідати, чи поляки не готують нам якоїсь несподіванки. Але ніч проминула спокійно і нам наказали йти із зброєю додому і там очікувати дальших наказів. Дома положилися ми спати, але сон нас не брався. Ми стояли перед непевним невідомим і думка про те, що буде, не давала нам заснути.

31 жовтня пронеслася вістка, що коломийські українці перебрали владу, але ця вістка була непровірена й непевна. Величковський, який мешкав зі мною на Фільварковому Куті в господині Навальковської, пішов до бурси. Звідти вернув він втішний, бо проф. Кокольський наказав нам приходити до бурси з крісом на плечі.

Як відомо, дорога з Фільваркового Кута до міста не така то близька. З крісами на плечах і з українськими відзнаками на шапках, як перші українські повстанці, поманджали ми через місто до бурси. По дорозі стрічаємо поляків, які здивовано і перелякано позирають не так на нас,

як на наші кріси. В місті пустився вслід за нами комендант жандармерії поляк. Йшов за нами аж до бурси. А там на подвір'ї зажадав, щоб ми віддали кріси, бо ще існує Австрія. Ми пригадали йому цісарський маніфест і попросили, щоб — поки час — забрався. Він побачив, що з нами нема жарту і, як непишний, забрався туди, звідки прийшов.

В короткому часі зібралося нас-учнів більше і ми з крісами на плечах пішли під проводом згадуваних уже двох українських старшин перебирати владу. Насамперед розброїли жандармерію, а після того перебрали староство, пошту, податковий уряд і інші уряди й установи. Всюди пішло це гладко і без найменшого спротиву. Всі перебрані уряди очолили наші професори, а нас-учнів призначено до міліції, яка стала повнити вартову службу. Сталося це дня 3 листопада 1918 р., в суботу вечером. На мурах міста появилися оголошення з закликом до населення, зберігати лад і спокій, та підпорядкуватися своїй владі. Радості нашій не було кінця.

За збірний центр служив Народний Дім. Там вечером 31 жовтня проф. О. Яківчик відбирав від наших міліціонерів присягу на вірну службу Україні. Ранок 4 листопада 1918 застав мене на стійці при поштовім уряді. Так продовж кількох днів служили ми — учні городенської гімназії — молодій українській владі, поки більшість з-поміж нас не звалила з ніг грізна грипа („еспанка"). Після видужання повернули ми знов у шкільні мури, і продовжували науку до кінця листопада 1918.

А зі Львова надходили тривожні вісті. Поляки не хотіли ніяк погодитися з фактом, що українці стали повноправним господарем на своїй землі. Вони розпочали з нами війну. Ми мусіли на скору руку організувати свою армію. Проголошено бранку. Але городенське парубоцтво заявило, що воно так довго не зголоситься до бранки, як довго „панські" сини будуть сидіти в гімназії. У відповідь на таку демагогічну вимогу вирішили учні старших кляс дати відповідь. Вони порозумілися з дир. Крушельницьким, який розв'язав VI, VII і VIII кл. тому, що всі учні тих кляс зголосилися до служби в українській армії.

З кінцем листопада відбувся у приміщеннях міської ради військовий перегляд наших охотників. Коли я станув перед д-ром Істеревичем, він заявив, що я за моло-

дий (17 років) і за слабий і тому до війська покищо не надаюся. Зі сльозами в очах став я благати його, щоб не відсилав мене додому, бо Україна потребує помочі і я мушу піти на фронт. Це зворушило д-ра Істеревича і він визнав мене здібним. Так пішов я на війну без згоди і дозволу моїх батьків.

В неділю 8 грудня 1918 р. зібралися ми в Народнім Домі і звідти помашерували чвірками попри церкву на залізничий двірець. Уся Городенка супроводжала нас. На двірці прощали нас промовами і квітами. Вкінці всіли ми до вагонів. Пронісся різкий свист льокомотиви, застукали колеса і поїзд помчав у напрямі Коломиї.

Учні городенської гімназії пішли за покликом своїх молоденьких сердець і поїхали засвідчити ділом свою палку любов до України.

РОМАН МІХНЯК

Городенська гімназія під польською окупацією

(Спомин учителя-виховника)

За часів польської окупації настали важкі часи для українського шкільництва, а зокрема українських приватних шкіл. Нова влада робила всі можливі труднощі, щоб не допустити до розвою національного шкільництва, та змагала до того, щоб взагалі не дати українській молоді можливости навчання в будь-яких школах. Одначе мимо всяких труднощів і переслідувань всі активні українські сили почали відновлювати українські установи й розбудовувати нові. В 1923 р. прийшли вибори до польського сойму. Українське населення поставилося негативно до виборів. Поляки почали масово арештувати свідомих українців, щоб стероризувати населення й змусити до виборів.

Я учителював тоді в Долині біля Стрия. Була там українська приватна гімназія і учительський семінар. Поляки розв'язали обі школи, арештували учителів і старших учнів та вивезли до тюрми у Стрию. По двох місяцях звільнили з тюрми. Головна Управа Рідної Школи назначила мене учителем в українській жіночій гімназії в Коломиї. По 3-ох місяцях Шкільна Кураторія заборонила мені дальше вчити, закидуючи мені нельояльність до Польщі.

Директором української гімназії в Городенці був Михайло Бараник. Він не мав учителя до біології і як довідався, що я перебуваю в Коломиї, приїхав до мене, обіцяв мені вистаратися за дозвіл навчання. Я виїхав до Городенки. Було це в 1925 р. Застав я там учителів: М. Барнича, Ст. Гусака, О. Яківчика і о. Е. Бахталовського. Були тоді тільки 4 кляси. Учнів було небагато — деякі кляси мали по кільканадцять учнів. Бурси ще не було й бідніші учні з віддалених сіл не мали спромоги користати з гімназії. Учні ходили пішки з кутів, Монастирського, Фільваркового і Котиківки в Городенці, зі Серафинець, Глушкова, Ясенова Пільного, Чернятина. На приватних квартирах були з Поточиськ і інших сіл.

Дир. Бараник і учителі присвячували багато часу для праці в школі, працювали у кружках Рідної Школи і в інших установах.

Городенський повіт великий, багатий, досить свідомий, але все ще за мало був зрілий, щоб підтримати українську гімназію. Жертвенність на Рідну Школу була невелика. Хто посилав дітей до школи, платив шкільну оплату. Інші давали на Рідну Школу дуже мало, або нічого.

За Польщі важко було селянам за гроші. Одначе кожного року великі мільйони золотих віддавали люди добровільно на польські монополі: тютюн і горілку (алькоголь). Щоб цьому зарадити, почали закладати протиалькогольні Кружки Т-ва „Відродження". В 1927 р. поліція зажадала перестати протиалькогольну акцію як протидержавну. Я очолював тоді Т-во „Відродження" в Городенщині. Від опінії поліції залежав дозвіл на навчання учителя. Щоб його не втратити, треба було заперестати організацію протиалькогольних Кружків.

Протиалькогольна справа була мало популярна серед українського громадянства за виїмком нечисленних оди-

ниць. Одначе з року на рік змінялося все на краще. Збільшалася й жертвенність на Рідну Школу.

Кружки Р. Ш. обняли всі села повіту. Т-во Просвіта, Сільський Господар, кооперативи були в кожнім селі. Село зміняло своє обличчя, ставало активне. Щораз більше учнів прибувало до гімназії.

В 1927 р. управителем гімназії був емеритований учитель Федів, а в 1929 р. проф. Яківчик. Дир. Яківчик, родом із Серафинець присвятив своє життя для розвитку гімназії. При кожній нагоді, на різних зборах, сходинах, імпрезах все порушував справу Рідної Школи. Дир. Яківчик був добрим виховником. Моральне, релігійне й національне виховання молоді, це були його найважніші проблеми. Старався, щоб навчання було як найкраще. Учительський збір виконував совісно свої обов'язки, стан науки всіх предметів був високий. Польські шкільні візитатори зі Шкільної Кураторії не раз підчеркували вищість української гімназії над польською.

Українські учителі працювали в тяжких матеріяльних обставинах, платня виносила 50% платні держ. шкіл. Шк. оплати за науку не були високі, приблизно 20% учнів платило повну оплату, решта мали знижки, багато були звільнені від оплати. Для бідної молоді зорганізував Кружок Рідної Школи бурсу. Містилася вона в будинку „Просвіти", а пізніше в новім, який купив Кружок. Зріст фреквенції, брак приміщення для кляс і робітень, брак рухankової залі примушував Рідну Школу будувати новий, модерний будинок для гімназії. Рідна Школа вистаралася за велику площу, почала звозити каміння, гасити вапно, збирати фонди на будову. Всі кружки в цілому повіті переводили спеціяльні збірки на будову. Але на передодні будови вибухла війна в 1939 р., що перекреслила всі пляни й надії. Більшовицька окупація перетворила гімназію на десятилітку. Деякі учителі були арештовані, деякі виїхали на захід. Більшовики арештували багато кол. учнів, почалися вивози на схід, прийшов час терору. Залишилися тільки спомини наших ідейних змагань, великої творчої праці для будови кращого українського життя. Ми учителі виховували нашу молодь для України, ми бажали, щоб вона була як найкраща, як найліпше підготована, як найбільше ідейна й жертвенна.

Такої гарної й жертвенної молоді я вже ніде на чужині не стрічав. Дуже багато часу посвячували учителі виховній праці. Де тільки були учні, там мусіли бути й учителі, чи в кіні, театрі, на спортових площах, фестинах і інших імпрезах. Учителі відвідували станції учнів, завідували бурсою. Учні не тільки мусіли вчитися своїх предметів, але мусіли слухати своїх виховників, щоб тільки все, що гарне й ідейне наповняло їх серця. В нас не було злочинної молоді, не було банд, що поборювали б себе взаємно, не було вандалізму, де молодь демолює свої власні школи. Учні й учителі творили якби одну велику родину. Якінебудь недомагання учнів дуже боліли учителів, а найбільше відчував це дир. Яківчик. Він старався всьому запобігти, всьому зарадити, все направити. Минуло вже багато літ, як ми розійшлися. Я все відчуваю велику пошану для дир. Яківчика за його велику жертвенну працю для нашої молоді.

Учительський збір в останніх роках перед війною 1939 р.: О. Яківчик — управитель, вчив укр. і нім. мови; о. Е. Бахталовський — катехит — релігія; І. Василишин — спів, хор; Яр. Гайдукевич — лат. мова; Ст. Гусак — історія, географія; д-р М. Гула — матем., фізика; М. Загайкевич — матем., фізика; Л. Зайшла — українська мова; Яр. Кулицький — польська мова; Р. Міхняк — біологія, рисунки, ручні роботи, руханка; К. Тучапський — німецька мова.

Яка була українська гімназійна молодь у Городенці? За виїмком нечисленних інтелігентів, які посилали своїх дітей до гімназії, молодь у більшості походила зі села. Найбільше було з тих сіл, з яких могли доходити. Була це молодь здорова, витривала, загартована на всякі життєві труди. Переважала молодь бідніша. За короткий час побуту в гімназії привикала молодь до нового середовища. За деяким виїмком менше здібних, всі вчилися добре, багато було дуже спосібних. Молодь була релігійна, далека від будь-яких комуністичних впливів. Молодь своїми силами приготовляла концерти, вистави, фестини, коляду, писанку. Багато праці до таких різних імпрез прикладали катехит о. Е. Бахталовський і учитель співу Іван Василишин.

Старші учні працювали в науковій читальні при гімназії, давали різні реферати. відбували дискусії. Були гуртки драматичний, протиалькогольний, спортовий.

На першім місці із спорту був копаний м'яч, потім відбиванка, біги. Деякі футболісти були високої кляси, могли брати участь у найбільших змаганнях. Гімн. спортовий гурток брав участь у змаганнях з іншими спортовими гуртками. В гімназії було доживлювання учнів під час великої перерви, діставали какао і хліб.

Відбувалися часто конференції з батьками, які брали все активну участь у дискусіях на теми виховання. Дім і школа працювали разом для виховання молоді. Поведінка учнів у школі і поза школою була добра. Учні знали й розуміли, що вони мають вчитися, осягнути відповідне становище, працювати не тільки для себе, але й для свого народу. Це наповняло молодь ідейним змістом. Молодь була ідейна і такою йшла у світ. Під час війни і на еміґрації стрічав я багато колишніх городенських гімназистів і всі робили на мене як найкраще враження.

Кружок Рідної Школи в Городенці

Адвокат Роман Комаринський був довгі роки головою Кружка. Як адвокат мав він великі зв'язки з селянами й причинився до популяризації Р. Школи. В його канцелярії полагоджувалися різні справи Рідної Школи. При різних судових справах все впливав на сторони, щоб складали жертву на Рідну Школу. Д-р Р. Комаринський, середнього віку, був дуже діяльний. Працював у всіх установах, а найбільше в Рідній Школі. На засіданнях Старшин Кружка приходив все з різними плянами і проєктами. Мобілізував активні сили до праці для Рідної Школи. Був все в контакті з дир. Яківчиком, ніколи не накидав своєї волі, полагоджував тільки справи корисні дня гімназії. При гармонійній співпраці Учит. Збору і Кружка проходила успішна робота для розвитку гімназії.

З приходом большевиків в 1939 р., д-р Комаринський був арештований, засуджений. засланий на далеку північ, до Архангельська, де і загинув. Родину його вивезли згодом до Казахстану.

Секретарем Кружка і рівночасно постійним урядовцем був Василь Сілецький. Працював він понад 15 літ

і у всіх справах Рідної Школи визнавався дуже добре. Канцелярія його містилася в будинку „Просвіти". Він мав добрі зв'язки з цілим повітом. Колишній підстаршина австр. армії, був енергійний, рішучий, добрий організатор. Переводив всякі збірки на Рідну Школу. Ходив по весіллях, гостинах, празниках, забавах і все приносив усяку суму. Коляда, писанка, фестин приносили найбільший дохід. За большевиків скінчилася його праця в Рідній Школі. На весні 1941 р. стрінув я його в Коломиї. Був дуже пригноблений, нарікав на тяжку працю і на слабе здоров'я. Зміна праці і середовища заломила його зовсім. Помер на еміґрації в Австрії.

Фонди, які міг придбати Кружок були: членські вкладки, 1% від платні державних і приватних службовиків, коляда, писанка, фестини, принагідні збірки й пожертви. Одначе на першім місці стояли оплати учнів. З причини все ще замалої фреквенції учнів, шкільні оплати не вистачали. Кружок мусів докладати багато зусиль. щоб заповнити різні прогалини. Кружок платив податок, за світло, оплачував сторожа. урядовця, платив за убезпечальню, переводив ремонт будинку, платив чинш за винаймлений будинок. Шкільні оплати мали покривати платні учителів, але вони не вистачали.

Як я вже згадував, учителі побирали 50% платні державних учителів, але фактично ніколи не виплачуваної, бо й на це не ставало фондів. Ніколи не було в касі Кружка більшої готівки й не можна було ніколи одноразово виплатити платні. Для того треба було виплачувати зачети кожного дня, дуже часто малі, по 5 зол. З кінцем місяця, по обчисленні всіх зачетів, все ще залишалася платня не виплачена й кожний з учителів мав на своїм конті деяку суму не виплачену, а найбільшу дир. Яківчик. З роками зростали великі тисячі залеглих платень, які були не до зреалізування, бо ніколи не виставало грошей на сплату залеглостей. Як прийшла справа будови гімназії, тоді всі фонди, якими міг розпоряджати Кружок, йшли на будову.

Учителі жили дуже скромно. При такій скромній платні не могло бути інакше. Учителі, наче ті каменярі Івана Франка, лупали тверду скалу й мали вдоволення. Були вдоволені своїм післанництвом вчити і виховувати українську молодь. У неділю чи свято їхали учителі на села з рефератами, чи переводити Загальні Збори Кружків Р.

Школи. чи Просвіти або організувати збірки на будову гімназії. Учителі жили не для себе, а для молоді.

Щоб подати деякі циферні дані про працю Кружка Рідної Школи в Городенці, дозволю собі зацитувати дещо з „Річного Звідомлення Головної Управи „Рідної Школи" (Львів, 1938), в якому поміщений звіт Городенського Кружка (стор. 122-123) і там читаємо:

„Повітовий Союз Кружків Р.Ш. в Городенці об'єднував 40 кружків в повіті. В звітовому році був оснований один новий. В 11 громадах не було кружків. Членів 3,061, в цьому дорості обох полів 138, жінок 230. Одноцентові датки вплачували 106 членів, головно з-поміж місцевих інтеліґентів. На загал заявлені вплати дуже розходилися з дійсними...

Для зв'язку виїздило 19 відпоручників до сільських Кружків Р.Ш. 129 разів, а то на загальні збори, на анкети, з рефератами й на нараду у справі будови шк. будинку Р.Ш. й оснування дитячих садків. Було підготованих 15 дитячих садків, але існувало лише 8. Для інших не стало провідниць на місце тих, що їх влада не хотіла допустити. Садки мали 358 дітей. Найбільший садок був у Чернятині (82 дітей). Кошти садків 2,350.60 зол. Бібліотек Кружки майже не мали; було тільки в деяких з них разом 480 книжок; 120 осіб прочитали 360 книжок. Кружки уладили 99 імпрез (62 представлень) з доходом 860 золотих.

Кооперативи (13) зложили 230 зол., інших 4 товариства 206 зол. Також 2 громадські ради дали 25 зол., а Повітова Рада 500 зол. Були в повіті численні скарбонки Р. Ш. (52), але — майже порожні; всього 16.70 зол. Загальний прихід Кружків 34,880.44 зол. головну частину приходів дав городенський Кружок Р. Ш., що удержує гімназію. Кружки віддали для Повітового Союзу Кружків 2,423.29 зол. Самий Пов. Союз мав приходу 3,403.99 зол. Найбільший видаток з того був на організатора 1,374.17 зол. і дотація Кружкові Р.Ш. в Городенці (на гімназію) 1,309.90 зол. Удержання місцевої гімназії Р.Ш. так забирає всі інтеліґентські сили, що на систематичну працю в повіті її майже не стає. А потрібно її багато.

Головою Повітового Кружка був д-р Роман Комаринський".

Українська бурса

Українська бурса містилася у старім будинку „Просвіти". Було там маленьке мешкання для завідуючого бурсою, дві більші кімнати були для учнів. Всіх учнів могло поміститися 16. Ліжко стояло побіч ліжка, з малим переходом. По середині кімнат були великі столи. Підлоги були наоливлені. На книжки були полиці, кожний учень мав одну переділку. На одяг були вішаки на стіні.

Воду треба було приносити, була досить далеко. До пиття приносили собі бурсаки самі, до миття і варення приносила служниця. Харч був скромний, але здоровий. До бурси давали своїх дітей звичайно бідні селяни, багаті давали на приватні станції, де було краще приміщення. В бурсі платили харчами, на м'ясо і молоко доплачували грішми. Бідніші не доплачували, мали в харчах знижку. По перечисленні харчів на гроші і доплата грішми, все разом виносило на місяць 20 зол., нераз менше.

На снідання діставали учні горнятко теплого молока, часом какао і добрий кусок хліба, мащений маслом або смальцем і такий кусок до школи. На обід була все зупа, на друге було 3-4 рази на тиждень м'ясо з бараболями, в інші дні мучні страви, все мащені. На підвечірок кусок мащеного хліба. На вечерю — каша або бараболя з квасним молоком, часом кава або какао з хлібом, мащеним медом чи мармелядою. Харч був невибагливий, але здоровий. Бурсаки виглядали добре. В дома краще може не відживлялися. В бурсі їли все в означений час і тому їли все з добрим апетитом.

Від мойого приїзду до Городенки я з моєю дружиною завідував бурсою. Дружина докладала дуже багато старань, щоб харчева справа функціонувала нормально. Якщо тяжко було докінчити місяць, я не раз брав на свій рахунок харчі.

Перед будинком була досить велика площа і бурсаки мали де побігати й бавитися. Всі пильнували завдані лекції, без дозволу ніде самі не виходили.

Так минав рік за роком. Збільшалася потреба кращого приміщення для бурси. В 1938 р. Кружок Рідної Школи закупив новий будинок для бурси. Був він за містом, де простягалася т. зв. велика толока. Був це звичайний мешканевий дім, але було більше кімнат і там мало при-

міщення понад 20 учнів. Дім був дерев'яний, тепліший зимою. У старім будинку були стіни муровані з каміння. Як були великі морози, на стінах скроплювалася пара й замерзала. Як морози маліли, тоді лід відставав і цілими ведрами треба було виносити його з кімнат. В таких бідних і важких умовинах треба було жити й працювати. Все ж таки ми йшли вперед. Якби наше суспільство було свідоме, здисципліноване, зорганізоване, тоді напевно наша гімназія і бурса виглядали б як палата, з найбільш модерним урядженням. Це все ми бачимо тут на заході.

Але в нас цього не було. Був бідний, віками поневолений нарід, який що лиш пробуджувався до кращого життя. Коли на Заході працювали народи віками для свого кращого розвитку, наш пробуджений нарід мав це зробити в коротких роках. Подивляти треба здібність, витривалість, ідейність нашого народу, який рвався до поступу й культури, мимо тяжкої польської неволі.

За 15 літ мого побуту в Городенці я бачив величезний поступ. Якщо не прийшлоби було до війни, то сьогодні і гімназія і бурса містилися б у величавих будинках, число учнів доходило би до тисячки або й більше.

Перші дні большевицької окупації

Був гарний соняшний день 17-го вересня 1939 р. Большевицькі війська зближалися вже до Городенки. Люди ходили поденервовані, непевні, всі відчували, що зачинається нова сторінка історії.

Всі українські установи працювали нормально. Гімназія була ще замкнена. Перед полуднем увійшли перші сов. частини до міста. Танки пересувалися по камяних бруках, багато змоторизованої піхоти. Люди стояли на хідниках і спокійно приглядалися. Тільки жидівські комуністи витали радісними окликами Червону армію і поводилися так якби вони були властивими хазяїнами городенської землі.

Другого дня з'явилися вже перші частини НКВД, політруки робили мітинґи в різних місцях. Кожний мітинґ кінчився резолюцією з подякою „великому Сталіну" за визволення Зах. України з ярма панської Польщі. Відчинено школи, зачалася праця в укр. гімназії. Прийшли вступні іспити. Головні іспити відбулися ще перед феріями, тепер були тільки додаткові до всіх кляс.

Привів кілька хлопців до іспиту до І-шої кляси Прокіпчик, знаний на цілий повіт як колишній сель-роб. комуніст. Був він амбітний, впертий і мстивий. На комунізмі хотів він стати популярним і вибитися на видне місце. Тепер сподівався заняти провідне місце в город. повіті. Хлопці, яких він привів до іспиту, не були підготовані. Не вміли добре читати, писати, майже нічого з рахунків. По полудні прийшов Прокіпчик провідатися. На заввагу дир. Яківчика, що його учні не мають відповідного підготовання до гімназії і не може їх прийняти, зареагував Прокіпчик як правдивий божевільний. З великим криком накинувся на директора і цілий Учительський Збір. „Вже скінчилося ваше панування, тепер є совєтська влада. Совєтська влада є за бідними, ви тільки тому не приймаєте хлопців до гімназії, бо вони бідні. Ви тут не маєте вже що робити, звернувся він до директора. Ваше місце деінде. Розлючений вийшов, стукнувши сильно дверима. Ми всі відчули непевність нашого положення. З тяжкими думками вертали до дому. Я особисто відчував своє безвиглядне положення. Перед місяцем мав я реферат в читальні на Монастирськім Куті, в самім центрі сельробів. Говорив я про теперішнє міжнародне положення, про можливість війни. про визволення України. Представив дуже ясно, що це є большевизм і його роля у винищуванні України. Тільки Україна, вільна від Москви, може зажити своїм власним, кращим життям.

Тепер з приходом большевиків сельроби почули свою питому вагу, почали вписуватися до міліції, голоситися до урядів. Кожної хвилини міг прийти донос на мене і я чувся дуже непевно.

Другого дня, по інциденті з Прокіпчиком, відбувалася нормальна праця в гімназії, але без жодної надії і виглядів. Під вечір, по закінченні іспитів, прийшов один з учителів і приніс неймовірну вістку: Прокіпчик арештований. Виглядало на жарт. Але з дальшого оповідання ми довідалися, що Прокіпчик був на услугах польської поліції й видавав комуністів. За кожну видану особу брав Прокіпчик по 20 зл. Це все знайшло НКВД в судових актах польського суду в Городенці. Ще інші говорили, що його заарештували за те, що він зрадив комунізм, бо ще далеко до війни перейшов в національний табор, та був

організатором „Лугів", як також працював якийсь час в кооперації. Важко все те було розібрати!

Я завідував бурсою. Одного вечора, три тижні по приході большевиків, я сидів в бурсі і переглядав шкільні вправи учнів. Прийшла дружина і викликала мене до кухні. Там стояли два міліціонери з крісами й сказали мені, щоби я так як стою пішов з ними до суду, бо там мене мають щось запитатися і я зараз верну додому. В суді чекали вже два енкаведисти і як я прийшов, казали зараз роздягатися, перешукали всі кишені, підшевки, черевики і все, що знайшли, складали на одно місце, а 5 зол. сховав собі енкаведист до кишені. Потім казали одягнутися і завели до одної камери. Там застав я вже багато знайомих осіб.

Другого дня привели якогось чоловіка і як він підійшов блище до мене, я пізнав Прокіпчика. Він подивився на мене, нічого не промовив і відійшов в кут. Ще цього самого дня його викликали і я його вже більше не бачив.

Коли по 8-ми місяцях я вийшов з тюрми, не вертав я вже до Городенки, боявся доносу.

Моя праця учителя в Городенці скінчилася. Я учителював в городенській гімназії 15 літ, зжився з місцевими відносинами, пізнав людей, нічим не зражувався. Я міг дивитися з певної перспективи минулих вже літ і оцінювати всі наші осяги чи невдачі.

Найбільше зв'язаний я був з гімназією. Крім учительської праці присвячував я багато часу як завідуючий бурсою, був скарбником Рідної Школи. збирав щодня шкільні оплати. В послідних роках перед війною був я дуже занятий збірковою акцією на будову нової гімназії.

Городенка — це був творчий, культурний осередок великого повіту. Було багато вчителів, адвокатів, лікарів, було патріотичне духовенство, були повітові централі всіх установ як Рідна Школа, Просвіта, Сільський Господар, Повітовий Союз Кооператив, Українбанк, Українське село змінилося до не пізнання. Селяни очолювали не тільки всі установи на місцях, але визначались великою творчою активністю в повітовому центрі.

Покищо залишаються в нас тільки спомини. Як не вспіли б ми устроїти собі життя на чужині, ніколи не буде воно мати так великого ідейного змісту, який ми мали на рідній землі.

М. ЗАГАЙКЕВИЧ

Дещо про кабінети української гімназії Рідної Школи в Городенці

Писати по більше як двадцяти роках про кабінети приходиться досить важко, бо по такому довгому часі нашого скитальського життя багато дечого призабулося, а дещо зовсім вилетіло із пам'яти. Тому то й ограничусь до загального образу.

В навчанні природничих наук, як природа, фізика, хемія, надзвичайно велику ролю відіграє унаочнення подаваного учням матеріялу, а ще краще учень собі запам'ятає закони фізики й хемії, якщо він сам дійде до них на основі практичних зайнять. Відповідно до того й методи навчання проходили різнородні зміни. Починаючи від абстрактного говорення почерез рисунок, експеримент дійшли вкінці до лябораторійної методи, де під проводом учителя в лябораторії учні на основі власної праці відкривають самі давно вже відомі закони природи.

Так то й кабінети представляють для школи і учнів неоцінену вартість. Тому шкільна влада вимагала від шкіл, щоб вони вивіновували як слід свої кабінети. Особливо мусіли респектувати цю вимогу українські приватні школи, бо від цього в дуже великій мірі залежало уділення школі прав публичних шкіл. В Польщі це мало дуже велике значення, відмова цього права мала не раз у наслідках повний упадок школи.

Для того кожний учитель-природник мав не легке завдання з організацією потрібного приладдя до навчання чи то біології, чи фізики чи хемії. А що приладдя було досить дороге, треба було нераз зводити завзяті бої із адміністрацією школи за відповідні фонди на устаткування кабінетів.

Дещо фондів на закупно приладдя здобував учитель від адміністрації. Діялося це звичайно коштом учительських платень, але багато мусів він надрабляти власною помисловістю. Він мусів частину приладдя виконувати сам

при допомозі учнів. Так поступав мій попередник проф. Ілинський, так доводилось поступати й мені. Правду кажучи, були деякі прилади учнівської роботи навіть зовсім вдатні. Між іншим згадаю побільшуючий апарат до фотографії учня 2 кл. нового типу Богдана Загайкевича. Цей апарат разом з іншими експонатами вислали на виставку самодіяльности учнів шкіл „Рідної Школи" у Львові в березні 1939 р. звідкіля він вже не вернув.

До городенської гімназії „Рідної Школи" приїхав я на початку вересня 1934 р., де обняв навчання математики, фізики і хемії та опіку над кабінетами до фізики і хемії (кабінетом до науки біології опікувався проф. Роман Міхняк). Ці кабінети містилися в найменшій кімнаті школи (6 х 3). В кімнаті з одним вікном було дві шафи, одна шафка у виді кредeнсу, стіл, крісло та декілька таблиць (рисунків). Приладів було дуже мало і то найконечніших. Більша їх частина була продуктом роботи учнів.

Ці прилади вистачали заледве до способу навчання фізики з-перед 50 літ, тобто при навчанні з допомогою найпростіших експериментів і рисунку. Але зовсім не вистачали вони до навчання методою лябораторійною. запровадженою в гімназіях і ліцеях нового типу. Тому то треба було в якнайкоротшому часі закупити відповідну кількість найконечнішого приладдя, щоб можна було сяктак застосувати лябораторійну методу та в той спосіб хоч в приближенні задоволити шкільну владу.

Прилади закуповувалося у Львові. Що треба було закупити, рішала адміністрація школи на пропозицію учителя даного предмету. Давати пропозицію не було так легко. Треба було брати під увагу: що більше конечне, що дешевше, чим легше можна робити вправи, а без чого не можна обійтися.

Тут до деякої міри в допомогу приходила шкільна влада. Вона затверджувала до кожного предмету по кілька підручників різних авторів. Учитель мав право вибрати для своєї школи один із тих, який був для даної школи обов'язуючий найменше через чотири роки. Щоб вибрати такий підручник. мусів учитель простудіювати всі чотири (на що тратив цілі вакації), але користав при цьому те, що мав образ, які вправи з учнями він мусить зробити в лябораторії, а що може подати учням лише експериментально. Тим самим мав докладний образ, яких і кіль-

ко приладів він конче потребує, а без яких він може обійтися. Беручи все під увагу він вибирав підручник для своєї школи і при цьому виготовляв список експериментів, вправ та список потрібних йому приладів. З цих учитель знав, які він має, які може сам зробити, які може позичити в польській гімназії, а які треба було конче купити.

Тут згадаю дещо про стосунки з польською гімназією. Тенденцією шкільної влади була співпраця всіх учителів поодиноких предметів. Тому учителі даного предмету в одному місті творили т. зв. методичний гурток. На засіданнях гуртка обговорювали учителі різні проблеми, давали показові лекції, відвідували себе взаємно на годинах та взаємно собі помагали чи то досвідом і порадою, чи позичали собі взаємно відповідні прилади. Так було на попередньому місці моєї учительської праці у Стрию. Це застосував я і в Городенці. Зараз по приїзді я нав'язав контакт з учителем фізики польської гімназії проф. Карком (його як жида розстріляло ґестапо в 1941 р.). За згодою директорів обох гімназій ми взаємно відвідували себе на лекціях та взаємно собі помагали, позичаючи приладдя. (Властиво він позичав мені, бо він мав багато більше як я). Згодом подібні стосунки заіснували між учителями польської мови і здається латини.

Я виготовляв звичайно докладний список потрібних мені приладів із ціною і предкладав його директорові гімназії, а опісля на спільній конференції зі скарбником школи проф. Міхняком ми докладно проходили позицію за позицією, брали під увагу різні можливості і вкінці затверджували остаточно список предметів, які треба було закупити. Зі списком і з грішми або векслем я їхав до Львова та вибирав і закуповував відповідне наочне приладдя.

Так було менш більш кожного року. Кожного року треба було кабінети поповнювати і кожного року видавали ми на кабінети пересічно около одну і пів до двох тисяч польських злотих. За кілька літ ми мали вже досить показний кабінет. Мусіли винаймити додаткові приміщення над міською бетонярнею, де примістили кабінети і урядили лябораторію до природи, фізики і хемії.

Наші кабінети служили не лише для навчання нашої дітвори. Дуже часто учителі їздили із рамени філії Просвіти з відчитами по селах і брали з кабінету деякі речі потрібні їм для демонстрації їх реферату. Дуже часто реферати для селян уряджували ми в школі і тут ми спільно з проф. Міхняком ці реферати відповідно демонстрували на приладах. Такі реферати селянам подобалися і вони на них радо приходили. Не забуду захоплення і зачудування селян, коли при допомозі надавчої радієвої висильні засвітив радієвими лучами на приймальній стації, віддаленій на пів метра ел. лямпу, або з яким зацікавленням кожний оглядав при допомозі промінів Рентгена свою руку. А вже дійсно всі були здивовані, коли я змішав дві прозорі безбарвні рідини (луг і фенольфталіну) і одержав рідину малинової краски, коли ж опісля додавав кислоти, краска щораз більше блідла і в результаті ми одержали знову безбарвну рідину. Це напевно на довго вбилося їм в пам'ять.

За большевицьких часів (1939-1941) нашу гімназію замінено на десятирічку і перенесено до міської дівочої школи, біля міського парку. Большевики виасигнували також великі суми на шкільне устаткування. Я знов був тим, що їздив на закупно, цим разом лише до Станиславова. Тепер я міг купити і більше і дорожче приладдя. Закупи проводив я під тим кутом, що большевики заберуться, а Рідна Школа знову перебере опіку над своєю гімназією. Між іншим я закупив був звуковий фільмовий апарат (вузьколентовий). На жаль не міг я показати на ньому ні одного показу, бо не міг одержати... фільму.

Большевики забралися по несповна двох роках. Прийшли мадяри. З великим трудом вдалось мені зберегти кабінети перед знищенням (кабінет польської гімназії мадярські вояки здемолювали).

Так і залишились кабінети на місці. Чи оціліли вони перед німецькими бомбами, а як що остались, то чи сповняють вони своє призначення?

Нюарк в квітні 1961 р.

Спомин про Городенку й наші змагання

Городенка — повітове місто в нічому не різнилося від інших галицьких міст. Посеред українського моря це був свого роду чужий острів, головно центр міста, бо передмістя, як Котиківка, це у 100-відсотках українське. Всі уряди були за малими виїмками в руках поляків. Українське життя зосереджувалося особливо при українській приватній гімназії, що її директором була дуже енергійна людина — Антін Крушельницький. Оскільки собі пригадую — її учителями були: Тимощук, Теодор Замора, Павлусевич, Кокольський, Яківчик та інші. Авторитетною особою був у Городенці в той час д-р Теофіль Окуневський, посол до віденського парляменту, адвокат ,в якого канцелярії я розпочав був на передодні І-ої світової війни адвокатську практику. З економічних установ існувала Народна Торговля. Народний Дім не проявляв живої акції, як також Сільський Господар. Так отже українське життя проявлялося головно в українській гімназії.

Почалась Перша світова війна і скоро прийшла перша московська інвазія. Комендантом Городенки був московський старшина — українець. Директор гімназії А. Крушельницький увійшов із ним у зв'язок, а вислідом того був дозвіл на ведення навчання в гімназії за виїмком навчання німецької мови.

Та станула рубом проблема: фінанси. Я в той час був безробітний: суди позамикані, позамикані також і адвокатські канцелярії. Щоб заробити на прожиток, закупив я секцію лісу у ґрафа Потоцького (Городенка була безлісна) та став доставляти паливо для міста. Це може спричинило, що А. Крушельницький запросив мене на нараду, щоб обдумати спосіб фінансування гімназії. Ухвалено заснувати кооперативу, щоб придбати фонди на ту ціль. Мене обрали начальним управителем цього торговельного підприємства. До управи ввійшли: о. Нестор Кисілевський — гімназійний катехит, Антін Котлярчук — правник (син пароха Городенки о. Миколи Котлярчука), учитель До-

рожинський. Управителем крамниці став Никифорук. Капітали дали в першій мірі міщани із передмістя Котиківки. Торговлю зорганізував я на на основі виміни товарів між Городенкою й сусідніми повітами Східньої України. Вже в перших починах така „чумацька" валка нараховувала пересічно 30 підвод, а вартість обмінного товару доходила до 90,000 рублів. Це було вже поважне підприємство. Незабаром розбудували ми по селах кооперативи у формі філій (подібно як існували філії „Народної Торговлі"). Ці філії получили ми в Повітовий Союз Кооператив. В самій Городенці мали ми вже три крамниці, пекарню, чайню — так, що фінанси гімназії були повністю забезпечені. В березні 1915 р. гімназія влаштувала Шевченківський вечір, на якому була вся російська „генераліція", що засіла в перших рядах. Промову виголосив дир. А. Крушельницький. Він порівняв український рух до поїзду в розгоні, якого зовнішня сила не зможе затримати. Поспускали свої голови деякі російські головачі, але відвага Крушельницького видно їм заімпонувала, бо ніяких злих наслідків для прелеґента не викликала.

Городенка зміняла кількратно своїх володарів австрійців і москалів, але українське життя плило своїм руслом.

Аж прийшла революція в московській імперії в 1917 році. Я мешкав постійно у свого тестя бл. п. о. Володимира Кархута, пароха Ясенева Пільного (брата о. Спіридона). До Городенки я щоденно доїздив. В тому часі стояв у селі кавалерійський Бугський полк з мужвою майже у 100-відсотках українською. Старшина була різна. Комендантом був грузин. Був також і абхазець та українець штабскапітан (перевертень). Одного дня вбігає той „українець" до нас з плачем: „Пропала Расєя" Питаємо в чому справа? „В Росії революція, скинули царя". В часі його „бідькання" входить підстаршина (десятник) та звертається до о. Кархута словами: „Батюшка відчиняйте церкву, правте молебень, настала свобода..." Отець Кархут трохи зніяковів. Пояснює йому, що він є уніятський священик, що вони мають свого капеляна. На те десятник відповідає: „Та що, наш — це кацап, а ви українець!" Молебень відправлено, а на диво — солдати завісили на площі перед церквою величезних розмірів блакитно-жовтий прапор.

Городенка удостоїлася „чести", що відвідав стаціоновані російські полки сам Керенський, закликаючи до продовження війни аж до остаточної перемоги. Реакція: в нашій чайні сидять солдати й політикують. Надходить полковник. ніхто із солдатів не встає його повітати. Полковник піднесеним тоном кличе: „Пачему не отдайотє честі...?" На це один солдат відзивається: „Сматрі єво, йому честі захотєлось... Валіть буржуя в морду" Полетіли пагони — полетів і полковник. Наслідки революції не дали на себе довго ждати. Заломилася офензива Керенського. Російська армія у відступі, до Городенки доходять вже відгуки гарматних стрілів. Дорогою та прибічними ровами котиться солдатська навала в напрямку на схід. На небі по-ночі заграва. В той час мешкав я вже в Городенці. Радимося. Постановили замешкати разом для більшої безпеки. Тимощуки, Павлусевич і я з дружиною й дитиною спроваджуємося до хати Крушельницьких. Надходять страхіття ночі. Криємося в городі в кукурудзах. Із Котиківки лунають крики на поміч. Там горить, грабують. Втікаємо і криємося в пивницях костела. Над раном усе втихає. Місто займають німці. Повертаємося до своїх хат: оголочено із усього, остав тільки порубаний фортепян — не могли його забрати.

По повороті австрійців старостою став поляк, людина наскрізь чесна і українцям прихильна. Гімназія дістала фінансову підмогу. Також підмогу отримав „Сільський Господар", як установа напів державна. Розгорнув працю і Повітовий Союз Кооператив. Крім торговельної сторінки став він плянувати викуп маєтків, щоб розпарцелювати їх поміж селян

У тому ж часі А. Крушельницький заложив Спілку. Став видавати — у першій мірі свої твори, як „Рубають ліс", „Як промовить земля", „Як пригорне земля", що в них представляв діяльність громадян Городенки.

Окремою ділянкою було видавництво „Нашим Найменшим", книжечки для дітей з ілюстраціями художниці Олени Кульчицької.

Однією з найкращих подій було „Свято Миру" з нагоди підписання Берестейського Договору. Тисячі народу

залягли в Городенці головну площу та сумежні вулиці, коли з трибуни промовляв А. Крушельницький, пояснюючи вагу цього договору, на основі якого на карті Европи появилася Українська Держава. Це була справді величава маніфестація, коли взяти до уваги, що як важка є чорноземна земля Городенщини, так важкою є і вдача її мешканців.

На фронтах познаки заломання австро-німецьких армій. У жовтні 1918 р. відбулися Установчі Збори Української Національної Ради у Львові. Від Городенщини були: А. Крушельницький, Замора і я. Було довірочно вирішено, що на даний наказ на місцях має бути переведене перебрання влади.

Такий наказ прийшов і до Городенки: привіз мені до Ясенева Пільного, де я в той день гостив у батьків, післанець Левинський. В Городенці і повіті владу ми перебрали без вжитку сили. Урядники поляки не ставили спротиву. Військовим комендантом став пор. Іван Горбачевський, помічником його був четар Семен Коломийчук. Пор. Іван Велигорський очолив харчеву управу. Комендантом жандармерії став пор. Лісковацький. Повітовим лікарем був д-р Степан Істеревич і він переводив перегляд новобранців. Які висліди дала в Городенці мобілізація, я не знаю, бо на наказ міністра внутрішних справ д-ра Макуха мене перенесли до адміністрації Стрийського повіту.

Переворот в Городенці справно перевів поручник Іван Чайка з групою військовиків-добровольців, серед яких перед вели студенти української гімназії. Староство повіту перебрав д-р Теофіль Окуневський, а маршалком повіту став о. Іван Пісецький. Пор. Іван Чайка був також на початку військовим комендантом Городенки і повіту, щоб опісля передати військовий провід в повіті згаданому вже пор. І. Горбачевському.

Вересень, 1970 року.

Мої воєнні спомини про Серафинці, Городенку та Листопадовий Зрив

Коли війна почалася в серпні 1914 р., австрійські війська маршували через Серафинці „цісарською дорогою" (так у нас звали биті шляхи) в напрямку російського кордону. Але скоро почався їхній відступ. Приїхала стежа козаків і підпалила корчму, а в ночі хтось підпалив двір. Мій брат Василь зголосився був до Українських Січових Стрільців і пішов до Городенки довідатись, чи і де зголошені мають явитися. Вертався до дому і в половині дороги зустрівся з надходячою великою колоною російської армії. Один п'яний солдат відвів брата на бік на поле і націлився його застрілити, бо взяв його за шпигуна. Але прибігло кілька тверезих солдатів, п'яного забрали, а брата пустили.

Щоб захоронити дещо цінніше з майна ми, як зрештою і інші люди, викопали за кошницею яму, вистелили соломою, заховали одежу, книжки, зерно, накрили, засипали землею, а на то поставили стіжок з сніпків до пошивання дахів. Москалів приходило дуже багато: ішли гостинцем, дорогами, полями й питали, чи далеко до Вєни (Відня). Декотрі не мали паперців і просили бумаги (паперу): брали сшитки, газети, в те якось вкладали махорку й курили. Приблизно до кінця серпня цілий повіт був зайнятий.

Гарного, сонячного дня у вересні копали ми картоплі на полі Коло-Кадовба. Помагали нам Микола, Іван і Василина Ощипки з-за ставу. Після полудня побачили ми на гостинці велику колону австрійського війська. Втішилися, бо думали, що Австрія вертається. Але то був відділ полонених, яких москалі вели в напрямку Заліщик. Наша втіха перемінилась в прикрий смуток. Відділ переходив селом і в ньому мав бути Теодор, брат батька і Іван Коновал, оба ополченці.

В зимі учениці, учні і студенти, яких не захопила мобілізація, сходилися в Читальні Просвіти на Вознесенському куті, на реферати, розмови і почути новини. Однієї

неділі москалі окружили читальню і поарештували там приявних, між іншими Онуфрія Яківчика і Параскевію Коновал. Я спізнилася до читальні, а батько, який припадково був у сестри Анни Крижановської і бачив, що діється, затримав мене. З дому прийшла вістка, що там перевели ревізію та забрали, що подобалося. Біля брами чекає на коні козак, щоб мене ув'язнити. Ув'язнених тримали якийсь час в Городенці і випустили без покарання. В тому часі деякі солдати заходили помолитись до нашої церкви, а для війська богослуження відправляв православний капелян на толоці біля цвинтаря.

Відступили московські війська перший раз в лютому 1915 р. В околиці був бій, було виразно чути гомін битви, крики „гурра". Ми ховалися у пивниці під хатою, де скривалися і сусіди і інші, а всі були перелякані. Але то не шкодило комусь спритному забрати мої мешти і скрипку. В хаті побачили кульки від крісів чи шрапнелів. До села вступили австрійські німці; в нас квартирували старшини, до яких наші люди приходили зі скаргами, а я була перекладачкою. Як появилися мадяри, арештували власника моторового млина Курчака; узнали його за шпигуна, бо мав бороду.

Проголошено додаткову мобілізацію і тоді забрали до війська брата Василя, шваґра Дмитра Крижановського, абсольвента Онуфрія Яківчика, Івана Жугаєвича, Івана Яшана й інших.

З пізнішого пам'ятаю, що приблизно в часі Зелених Свят 1916 р. прийшли знову москалі: казали, що їх командир генерал Брусілов почав офензиву. Відступаючі австрійські частини забрали на підводу старі коні з возом, з якими поїхав слуга. Але скоро забрали і пару молодих коней, очевидно з возом і з ними поїхав батько в надії, що бодай з одною парою коней повернеться. Але то була марна надія. Москалів приходили великі маси: були в хаті, в стодолі, в стайнях коні; відпочивали, чистили і мили коней, брали, не питаючи, що захотіли. Ми замикалися в коморі в день і в ночі: навіть їсти не мали де зварити.

Як фронт перекотився дальше на захід, заквартирувалась у нас полкова канцелярія. На щастя писарями були свідомі українці. По вечорах співали українські пісні, на віть Заповіт Шевченка. Під нашою возівнею стояла полкова каса, яку в день і в ночі пильнував вартовий. Однієї

ночі ми добули закопані речі. Зерно покільчилося, але одежа і книжки переховалися досить добре. Як я за хатою сушила добуті речі, писарі дуже тішилися, як побачили українські твори, а між ними і нарис Історії України-Руси Грушевського.

Жнива 1916 року зробили нам люди за снопи, але не було чим привезти ті снопи з поля до дому. Мама аж в Королівці купила одного коня, а дід Курганевич зложив нам старий дерев'яний віз з дерев'яними колесами і ми з сестрою Юстиною звозили снопи. Кінь наш не хотів бігти і навіть з гори треба було гальмувати віз. А люди сміялися, що ми багачі мали дві пари коней, а тепер одного і то норовистого. А ми були вдоволені, що кінь до гори тягнув стільки снопів, кілько ми наклали. Обі ми також снопи молотили ціпами, а канцеляристи, жартуючи, нам помагали. Зерно везли ми до млина, мололи, а з муки пекли хліб.

Якийсь час стояв у селі татарський кінний полк. В сусідній хаті Івана Козаченка мешкав високий старшина того полку, великий багач, граф і там була офіцерська харчівня. В городенському шпиталі працювала тоді сестрицею донька царя Николая. В її честь той багач приготовив велике прийняття, на яке вона в супроводі придворної дами приїхала. На городі жарили шашлик, а ми пильнували, щоб чого не запалили.

Для війська реквірували все потрібне, збіжжя, худобу. Війтом був Янко Бачинський, а громадська канцелярія була Івана Бучовського. Нам несправедливо забрали двох бичків і нам лишилася лиш одна корова і один кінь.

Взимі полкова канцелярія вибралася, а прийшла друга, в якій також були писарі українці, але вже не такі свідомі.

Школа не працювала і я переробляла потрібний матеріял з молодшим братом Михайлом і молодшою сестрою Василиною.

Навесну 1917 року скинули царя. Солдати раділи, ходили гуртом вулицями із червоними хустками на дручках, співали пісні. Дисципліна впала. З початком літа почали відступати перед австрійським військом. На нашому полі покопали шанці (окопи), а гарматами зволочили збіжжя. В селі бешкетували і зібрали, що могли. Пізно вліті з ба-

тогом в руці прийшов батько, виснажений, змучений і слабий. Оповідав, що військо забрало коні і віз, а він в Калуші по стодолах, в порохах молотив ціпом, щоб прожити. В сусідньому Войнилові віднайшов сусіду Ощипка (звали його Кульчик) з родиною і туди перенісся. Був хворий, але працював в лісі, щоб заробити на життя, бо Ощипки також бідували. Легше стало, як десь в квітні і травні 1917 р. відвідав його зять Дмитро Крижановський, відтак син Василь, який дав Ощипкові відповідну заплату, щоб батько не працював і відпочив.

Батько не був здібний до праці, але їздив з нами в поле і гострив нам коси, а ми з Юстиною косили решткі, що ще були на полі.

Як австрійська влада впорядкувалась, заплатила батькові за дві пари коней, два вози, за військові квартири, шкоди в полі. Тоді я в Повітовій Касі в Городенці сплатила решту довгу, який був затягнений під застав поля, як ми в 1900 р. покинули стару хату під ч. 148, а почали будуватися на новому ґрунті.

Я конечно хотіла закінчити мої педагогічні студії, які я започаткувала перед війною в учительському семінарі УПТ в Коломиї.

Вліті 1917 р. переробила я в польській мові матеріял 4-го року семінара і 23 листопада зробила іспит зрілости в мужеському учительському семінарі в Станиславові, а 1 серпня 1918 р. іменували мене учителькою в Чернелиці і там я почала працю.

Листопадовий Зрив

Ніч на 1-го листопада 1918 р. провела я з сестрою Юстиною в Коломиї на станції товаришок. Сестра хотіла в Коломиї дещо купити. Як ми вранці 1-го листопада повставали, прибігли знайові з вісткою, що науки нема, школа закрита, а в ночі українські вояки перебрали в місті владу. Ми вибігли з хати і побачили на міській ратуші український прапор, чим надзвичайно втішилися. В місті було замішання, дуже мало відкритих крамниць. Не поладнавши справ верталися ми ввечорі поїздом до Городенки. На двірці в Коломиї стрінув мене учит. Роман Шипайло і сказав: Яшан, ти бачила, що ми тут зробили, перекажи в Городенці, щоб зараз перебрали владу. А там

на двірці вже чекали учні і інші цікаві, що сталося в Коломиї і їм я передала доручення Шипайла.

На другий день мене з Серафинець не хотіли пустити до Городенки, бо часи небезпечні. Третього дня прийшли до нас товаришки Василина Хотинська і Василина Ощипко і нас в трійку пустили з дому. В Городенці ми були біля костела і побачили, що згори від торговиці маршував відділ військовиків, близько 20 осіб, на переді йшов поручник Іван Чайка. Чайка поділив відділ і одну частину спрямував на пошту, а з другою пішов до будинку староства. Ми з запертим віддихом чекали, чи не буде стрілянини, але було спокійно. З гори до староства поспішили Теодор Матейків, д-р Михайлівський, а також в супроводі вояка д-р Окуневський. Влада перейшла в українські руки спокійно.

В Українській Державі

Вийшла я замуж 23 січня 1919 р. за старшину УГА Івана Велигорського. Перестала працювати як учителька і замешкала в Городенці, де муж працював у Повітовій Команді. 24 травня того року наша армія відступила перед румунами. Мужа покликали в ночі на команду і він вже не мав змоги вернутися домів. Вранці відступила прикордонна сотня і четар Бобик взяв мене на підводу. В селі над Дністром я стрінула мужа і ми в Нижневі переправилися з обозом через Дністер. За Дністром муж був інтендантом новосформованої 14 бриґади. 11-го липня 1919 р. нашу провіянтову валку в околицях Ниркова і Червонограду окружила частина армії Галлера і забрала всіх і все в полон. Як нас конвоювали до Золотого Потока, присівся до нас пор. Михайло Шлемкевич в Кошилівцях, поговорив і, користаючи з неуваги конвоїра, сховався в збіжжях в напрямку Дністра. В селі повідомив наших батьків, що ми в полоні.

В Золотому Потоці нас пореєстрували, забрали нам речі, яких ніколи ми не дістали; на другий день відставили до Бриґінок у Львові. Кілька дружин старшин, в тому і мене на інтервенцію Червоного Хреста звільнили по 4-ох тижнях і я дісталася до Серафинець. Мужа заслали до табору полонених в Пикуличах біля Перемишля. Він вернувся до села з кінцем грудня 1919 року.

ВАСИЛЬ ВОЛИЦЬКИЙ

Конспіративний військовий гурток учнів і його участь в Городенському перевороті

З військовими справами я „познайомився" ще до визвольної війни в 1913 р., коли був учнем 4-ої кляси української приватної гімназії в Рогатині. Під проводом директора гімназії проф. Михайла Галущинського і вчителів, що були резервовими старшинами австрійської армії — Гната Мартинця, Миколи Бабина, Франца Кондрацького, д-ра Никифора Гірняка, Льва Смулки і Миколи Угрина-Безгрішного в осені того року учні старших кляс (найвищою клясою в гімназії була тоді VII кляса, а всіх учнів було 988), в числі біля 200 юнаків, проходили військові нічні теренові вправи на полях Рогатина і сумежних Кутківців та Підвиння. „Поглибив" оці „знання" теоретично в жовтні 1918 р., як учень VIII кл. української приватної гімназії в Городенці, включившися в конспіративний учнівський гурток, що приготовлявся до збройного виступу за здобуття української держави в Галичині.

В гуртку були всі мої товариші з VIII кл.: Євген Булик, Євген Перейма, Михайло Погорецький, Микола Рибак, Теодозій Руденський, Василь Токарик. Також належали до гуртка абсольвенти гімназії — Андрій Вівчарук, Роман Ґеруляк і Володимир Садовський та вояки, що були у відпустці і складали гімназійні іспити: Михайло Бабій, Володимир Гафткович, Славко Вигнанський,[1] Юрко Боюк,[2] Микола Кассіян, Степан Савочка, Коновал, Андрій (Грім) Чайковський (по війні голосний в Городенщині „опришок"), Матвій Яворський[2] і підхор. УСС Лев Лісковацький — найстарший за військовим ступенем. На початку жовтня 1918 р. він познайомив нас на секретних сходинах, що відбулися в одній гімназійній залі, з цілями і завданнями гуртка.

---

[1] Підсташина УСС поляг у січні 1919 у Сихові під Львовом.

[2] Померли в 20 рр. в Юзефові в таборі інтернованих вояків УГА.

В ході назріваючих подій — до гуртка були втягнені також учні нижчих кляс: Володимир Боднарчук, Володимир Б'ялий, Василь Величковський, Денис Гевко, Василь Дідич, Омелян Шкляр і Роман Могильницький.

Державну владу в місті і повіті перебрав провід українців щойно 3-го листопада 1918 р. і того ж дня наш гурток виявив себе чинно, роззброюючи жандармів місцевої станиці і військову охорону магазину на Котиківці, а в наступних днях транспорти австрійських вояків, що з Басарабії добиралися в рідні сторони на Угорщині та інших країнах кол. австрійської імперії.

Військовим комендантом Городенки і повіту призначено пор. Івана Чайку, що перебував на відпустці в Стрільчу, а на становище старости — „повітового комісара" — д-ра Теофіля Окуневського, відомого українського парляментариста.

На вістку, що українці мусіли залишити Львів, увесь наш гурток зголосився до служби на фронті.

З нашим гуртком рвався на війну також Михайло Колодзінський,[3] тоді учень 4-ої кл. З уваги на його молоденький вік — призовна комісія його не прийняла.

Для характеристики тогочасних настроїв серед молоді старших кляс городенської гімназії годиться згадати, що увесь наш гурток поставився негативно до пропонованого нам старшинського вишколу в організованій тоді школі старшин в Коломиї. Ми були не здібні думати про те, наскільки наша постава до питання старшинського вишколу була оправдана.

Ми знали одне — фронт вимагав допомоги. У воєнному юнацькому запалі ми рвалися на фронт з вірою, що на фронті скоро здобудемо практичний вишкіл і станемо добрими вояками.

ПІД ПРАПОРИ 24-ГО ПІХОТНОГО ПОЛКУ ІМ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКА

Коломия, 8 грудня 1918 р.

„На дворі скрипів мороз. На іскристо-сніжні поля Городенки лягав вечірній сумерк. Прискореним кроком дорогою до залізничної станції ішла наша завжди

[3] У 30-их рр. відомий активний бойовик ОУН, поляг 1938 р. у Карпатській Україні.

безжурна громада городенської гімназії. Захоплена загальним поривом, вона ступала на шлях відповідальних завдань — трудів вільних громадян.

Прощаючи, провожали її близькі і рідні"

(З вояцького нотатника)

Третя декада листопада незабутнього 1918-го року пройшла на Покутті й в гуцульських горах під знаком тривоги. Вістка — „впала столиця" — зелектризувала верховини-доли і сумом важким та соромом гнітючим нависла над вільною країною, будила з похмілля початкових тріюмфів, пригадувала потребу найвищої жертви для розкованої з вікових кайданів Батьківщини, кликала до праці і чину.

„До зброї, до діла!" — лунав усюди наказ.

Заворушилися задумані гори й покутські доли; росли свідомі великих і трудних завдань дисципліновані ряди армії вільної нації.

В неділю, 8-го грудня 1918 р. увечорі, йшла до міста з коломийської залізничої станції гомінкими, яскраво освітленими вулицями, громада 30 учнів городенської гімназії. В підхмарній світляній позолоті, що бальдахимом нависла над містом, герцював крилатий, життєрадісний гомін маршових пісень. „Ми поляжем, щоб славу й волю і честь, рідний краю, здобути тобі" — плило десь з недалекої бічної вулиці розкотистою хвилею могутньо, святково й рішуче, а ген над середмістям, чи може над периферіями, вмирало в звуках радісно,прощального: „Щасливая тая доріженька, куди вони йдуть..."

З парканів і мурів міста закликали прохожих товстелезні чорні друки цілої низки наказів окружної військової команди й розпорядків державно-адміністраційної та міської влади. Між ними тут і там іще залишився добре відомий нам „Наказ Військам Окружної Области Коломия, Печеніжин, Косів, Городенка, Снятин" з 8-го листопада 1918 року[4]:

„УКРАЇНСЬКІ ЖОВНІРИ,

„УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДЕ!"

---

[4] Гл. „Покутський Вісник", 10. XI, 1918.

„Надійшла вкінці хвиля, за якою ми цілі століття так дуже тужили — банували. Встала Наша Правда, Встала Наша Воля. Ми вкінці стали нашими панами на рідній, кровю і потом наших батьків политій землі... Радість наша тим більша, що ми довершили перевороту без вистрілу, без пролиття каплі крови. Українські Жовніри, Український Народе! Висказую Вам вдяку й повне признання так своїм іменем, як також іменем цілої нашої Генеральної Команди, за Вашу щиру, повну посвяти і свідому службу. Дай Боже, щоб і надальше Ви сповняли свої обов'язки так, як цього вимагає добро Ваших дітей і родин. — Одним словом добро нашого Українського Народу й Добро Цілої Нашої Суспільности без різниці народности і віри...

„Порядок і дисципліна в армії, безоглядний послух своїм начальникам, були завсіди і всюди запорукою успішности наміреної військової операції навіть там, де перепроваджувано такі операції для інтересу і цілей противних самим жовнірам; цілей, противних широким масам народу. Наскільки ж нині потрібна нам дисципліна й порядок в армії, коли ми нині захопили власть у свої руки тільки на те, щоби дати можність жити гарно, жити всякому, хто хоче працювати.

„Тож позір, товариші жовніри! Нехай кожний з вас стоїть твердо на своїм пості. Нехай кожний з вас чує в своїм серці наказ до береження ладу й порядку, до береження всякого майна, що нині є нашим національним майном. Нехай кожний з вас повнить службу по совісті, бо відповідальність наша перед нашими родинами, перед нашими дітьми велика...

„... Глядіть, Українські Жовніри, щоби ми стали достойними цеї високої чести бути членами української армії, щоби ми не сплямили ніякою гряззю наших святих народніх прапорів.

„Вірність Українській Державі, вірність і безоглядний послух начальникам своїм — **оце єдина певна запорука нашої Будуччини і нашої певної перемоги над ворогами".** (Мова і правопис того часу — без змін — автор).

За годину вся наша громада зголосилася в розпорядження Окружної Військової Команди.

Нас примістили в збірній станиці, що була в одно-поверховій кам'яниці. власність — як інформували нас — д-ра Володимира Дудикевича, довоєнного „коломийсько-

го амбасадора"[5]. Не зовсім цілі вікна й порозвалювані печі пригадували про її минуле. Тепер долівку в кількох кімнатах на першому поверсі вкривала груба верства стертої соломи. Разом з нами ночували ще кільканадцять вояків з околиці.

На другий день по полудні мене з кількома товаришами відіслали в казарми 36 полку піхоти. З-зовні — стиль австро-німецьких „бургів", чепурний, з червоної цегли двоповерховий будинок. Нам призначили гігієнічний куток під вікнами до подвір'я, у великій, на 12 кроків довгій та на 8 широкій залі. По середині велика залізна піч, а нічний сумерк роз'яснювало світло невеликої нафтової лямпи. Попід стіни два ряди „причей" (піл). Вогка й засмічена долівка свідчиала про те, що її мешканці непостійні.

В будинку кишить, неначе в муравлиську. На поклик Батьківщини — послужити великій справі, злетілися з найвіддаленіших верховин Карпат леґіні, що повернулися щойно з-над кривавої Сочі (Ізонцо) і скельних височин „Доберда", „Монте Санта" та й з інших проклятих альпійських гнізд на протиіталійському фронті. Багато між ними таких, що й додому не заглядали, але відразу станули в ряди рідної армії, щоб з найближчим похідним куренем від'їхали на фронт, тільки побіжно познайомившись з українськими військовими[6] приписами і ладом.

Того тижня формувалися два нові курені. По трьох днях друзі Андрій Вівчарук, Василь Дідич, Федь Кушнірик, Володимир Боднар, Омелян Шкляр і я дістали приділи до 7 сотні Третього куреня 24 п.п. ім. гетьмана Петра Дорошенка, куди й відійшли якстій.

Відомий саркастичний епітет коломийського адвоката В. Д., що був послом до галицького сейму й віденського парляменту та голосним провідником галицьких москвофілів — „кацапів". Напередодні війни втік до Росії і там пропав.

[6] В цьому багато буковинців, старих фронтовиків, що замість вигідного життя вдома — вибрали знову окопи на фронті і боротьбу за волю.

ІВАН ВАСИЛИШИН

Роля духовенства й учительства в розбудженні культурно-освітнього та економічного життя в городенському повіті

Національне відродження почалося з прибуттям до Городенки енергійного молодого адвоката, пізнішого посла до львівського сойму й віденського парляменту, д-ра Теофіля Окуневського, людини незвичайно культурної і активної. Але він мав мало інтеліґентних співробітників і тому національна свідомість серед українського селянства Городенщини зростала повільно. Носіями її були ті інтеліґенти, яким довелося жити і працювати серед народної гущі — українське духовенство й українське вчительство.

Великі заслуги в розбудженні національної свідомости поклали такі священики:

Отець І. Однорог, парох Живачева. Він заложив у цьому відсталому, частинно спольонізованому, селі читальню „Просвіти", а при ній „райфайзенку (щадницю) і збіжевий шпихлір, який рятував на переднівку місцеву бідноту від голоду. Крім того опікувався він щиро місцевою школою. Вишукував здібніших школярів і всякими способами впливав на їх батьків, щоб післали їх до середньої школи. Його заходам треба завдячувати, що вісім молодих живачівських людей покінчили гімназію або учительський семинар.

В містечку Чернелиці заслужився тамошній парох, визначний проповідник, о. В. Добрянський. Він відновив читальню „Просвіти" і побудував для неї дім, у якому відбувалися часто аматорські театральні вистави, що відограли неабияку ролю в розбудженні національної свідомости.

Оснував він також одну з перших у повіті кооперативу „Згода". в якій сам був головою Надзірної Ради, і справником і книговодом. Для цієї кооперативи побудував у самому центрі містечка, при в'їзді до старинного

замку, зараз біля церкви і на її ґрунті, гарний мурований будинок.

Загальною пошаною і великими впливами серед своїх і чужих втішався парох села Стрільче — о. декан А. Стрільчик, довголітний член Повітової Управи і Повітової Шкільної Ради. Була це незвичайно культурна людина, ніжної вдачі, але при тому послідовний, прямолінійний український патріот. Щиро опікувався приватною українською гімназією в Городенці, переводив на її удержання збірки і вишукував та писав до неї — часто на свій кошт — здібніших учнів.

В самій Городенці залишив по собі вдячну пам'ять о. Скипакевич, який помер на жаль у молодому віці після запізно переведеної операції сліпої кишки.

Після нього став парохом у Городенці загально люблений о. Василь Комаринський, який заплатив за свою активність у громадському житті довголітним засланням на Сибір.

Але всіх їх перевершив своєю активністю, безкомпромісовістю в національних справах, неуступчивою, часто навіть аґресивною вдачею, незвичайно інтеліґентний і дотепний парох с. Корнева о. Іван Пісецький. За часів української влади в 1918-1919 рр. займав він становище голови Української Повітової Національної Ради.

Після упадку української держави він був ініціятором і промотором усяких українських акцій у повіті, а двері його гостинного дому були широко відкриті для кожного, хто в українському житті повіту відігравав якунебудь ролю. В Городенці не відбулася ні одна повітова нарада без його участи. хоч з Корнева до Городенки три милі дороги.

Поляки не любили його, але боялися його великого впливу на українські маси. При першій зустрічі з новим старостою чи іншим польським достойником заявляв о. Пісецький на самому вступі: „Я вмію говорити по-польськи, але не хочу, бо ми живемо на українській землі".

Це мало той наслідок, що староста відповідав о. Пісецькому хоч і сильно каліченою, але українською мовою.

Своєю і своїх дітей працею побудував о. Пісецький у Корневі гарний Народний Дім. На будову того дому не тільки переводив енерґійно збірки серед своїх парохіян, але й не цурався інших заходів, щоб довести діло до кін-

ця. Пригадую собі, як одних вакацій зайшов я до Корнева, де очевидно не міг поминути приходства. На диво не застав нікого з молодих Пісецьких у хаті. Отець Пісецький повів мене на місце, де стояли вже фундаменти майбутнього Народного Дому. Біля тих фундаментів розкопана яма, а в ній діти о. Пісецького в підкочених штанцях чи в підкасаних спідничках місили болото, з якого формували цеглини, що, висушені на сонці, послужать цінним матеріялом для будови стін дому.

А в період Різдвяних свят, коли до Корнева з'їхали на святочні ферії діти о. Пісецького, він організував з них хор і об'їздив з колядою сусідні села, не минаючи ні одного приходства, ні одної школи. Колядували на викінчення Народного Дому в Корневі.

Літом відбулося посвячення Народного Дому. На цю врочистість з'їхалися численні представники організацій і установ з околиці і з Городенки. Зібралася маса народу. Чернелицький постерунок поліції прислав своїх „представників", які пильно слідкували за тим, щоб на святі було виконане тільки те, що було передбачене в затвердженій владою програмі.

Але після палкої промови о. Пісецького хтось несподівано заінтонував пісню „Не пора" Наелектризована патріотичною промовою маса підхопила спонтанно спів, а розлюченим поліцистам не остало нічого іншого, як вислухати безрадно пісню до кінця.

Після посвячення зібралися на приходстві делеґати і гості на спільний обід. Під час обіду входить на залю поліцай.

— Що скажеш? — питає о. Пісецький, як звичайно через „ти".

— Проше ксєндза — калічить поліцист по-українськи — я мушу знати, хто почав співати пісню, якої у програмі не було.

— Бачиш — відповідає о. Пісецький, що зараз у мене гості. А, глянувши на годинник, додав: прийди о год. 5-ій!

Збентежений поліцай засалютував і вийшов. Боявся зачіпатися з цим „вивротовцем", з яким навіть пан староста рахувався.

Точно в 5-ій год. прийшов він знов. А тоді о. Пісецький сказав: Пиши, що співати почала моя Христина!

Поліцист записав і вийшов. Та й на тому воно і скінчилося.

Отець Пісецький — це тип безмежно відданого народній справі священика і гарячого українського патріота. В тому теж дусі виховав він своїх дітей — Дарію, Вію, Христину, Методія, Гриця, Захара і Данила. Всі вони, за прикладом свого батька, приймали живу участь у всякій народній роботі, а його незабутній Гриць перший наложив головою як боєвик УВО при нападі на поштовий амбулянс під Бібркою. Польські посіпаки пімстилися на о. Пісецькому в часі горезвісної пацифікації, знищили весь його матеріяльний доробок.

Не меншу ролю у громадській праці в повіті відіграло українське вчительство. Вправді було воно під пильнішим наглядом і сильнішим натиском польських посіпак, від старости і шкільного інспектора починаючи, а на поліції, війтові, громадському писареві і різних діячах „стшельца", „пшиспособєня войсковеґо" чи „шляхти заґродовей" кінчаючи.

Всякими способами, часто хитрощами, переборювало українське вчительство численні перешкоди, зберігало вірність і відданість українським національним ідеалам. Не зважаючи на погрози, переслідування й шикани, були українські вчителі в більшості духовими провідниками своїх сіл.

У першій світовій війні дало українське вчительство свою данину крови в рядах австрійської армії, як також в рядах Українських Січових Стрільців, а пізніше — УГА. Старші їх товариші й учительки помагали українському населенню пережити всякі тягарі і злидні воєнного часу і зв'язані з ними небезпеки, а в листопаді 1918 р. прийняли активну участь у державному перевороті на наших землях. Поза працею в школі служили вони своїй громаді вказівками й порадами, часто виконували по громадах секретарські функції, роз'яснювали населенню доцільність і необхідність розпорядків молодої української влади, опрокидували ворожу шептану пропаґанду і підтримували серед населення патріотичні настрої.

Та тільки короткий час довелося нам віддихати вільним повітрям громадян власної незалежної держави. На нашу молоденьку державу післали західні демократії модерно узброєні польські дивізії ген. Галлера, яким наша

героїчна УГА, крім очайдушного завзяття і найвищої посвяти, не могла протиставитися.

Під кличем „Горе переможеним" став польський окупант наводити свої „порядки". Активніших українських учителів інтерновано. Багато з них каралися у львівських Бригідках або в тюрмах Львова, на Домбю, в Буґшопах, в далекому Стшалкові і по інших концентраційних таборах. Тих, що остали на місцях, поставлено під гострий поліційний нагляд. Всіх українських учителів, як і інших державних службовців, що повнили службу в часі української влади, звільнено з праці аж до часу, доки вони не „оправдалися" перед регабілітаційними комісіями. Оправдання українського вчителя було коротке: „Служив українській владі, бо я українець"

Поляки рахувалися з тим, що справа державної приналежности Галицької України була ще у процесі і тому приймали таке оправдання. Що більше супроти браку вчителів навіть прийняли на службу кількох українців, кандидатів учительського звання.

Українське вчительство, свідоме тієї великої правди, що тільки в єдності сила, згуртувало у своїй становій організації — Взаїмній Помочі Українського Вчительства. Це була перша українська організація в повіті, що відновила свою діяльність під польською окупацією.

Це був відділ матірної організації, що мала свій осідок у Львові. Ця організація об'єднала все українське вчительство народних шкіл. Вона боронила своїми більше чи менше успішними інтервенціями членів перед шиканами і безправствами польської адміністрації, в першу чергу Крайової Шкільної Ради, перейменованої пізніше на Кураторію Львівської Шкільної Округи.

З метою тіснішого об'єднання своїх членів Взаїмна Поміч видавала місячник „Учительське Слово", а справі кращого їх методично-дидактичного вишколу служив журнал „Шлях Виховання й Навчання".

Із вплачуваних членами вкладок не тільки утримувалася централя із своїми видавництвами, але й набула для себе каменицю у Львові при вул. Якуба Стшемє і дім в купелевій місцевості Мушині. У Ворохті побудовано дім у гуцульському стилі на 130 ліжок. Ця учительська оселя не тільки служила як місце літнього відпочинку для укра-

їнського вчительства, але і стала центром українського товариського й культурного життя Ворохти.

Поруч цих надбань створено при централі Фонд Посмертної Допомоги, з якого родина померлого члена одержувала поважну, як на ті часи суму 2,000.00 злотих (рівновартість 400 дол).

Очевидно все це вимагало поважніших вкладок, пересічно 3-5 зл. місячно. Але кожний член вплачував ці вкладки точно й без нарікань і на 63-ох українських учителів у повіті не було ані одного, що відмовився б від свого обов'язку або лишився поза організацією.

До назначених централею чи загальним з'їздом вкладок додавав відділ ще й деяку суму на свої місцеві потреби. З цієї суми оплачувано домівку і заложено українську бібліотеку, що перед вибухом другої світової війни нараховувала біля 2,000 оправлених томів. Крім того зорганізовано місцевий допомоговий фонд, з якого кожний член міг у потребі одержати безвідсоткову позичку до висоти 300 золотих.

Користаючи з того, що вчителі приїздили кожного першого дня в місяці до Городенки по свою заробітну платню, відбував відділ у той день членські сходини. На тих сходинах не тільки інформувала управа членство про свою роботу, але й обговорювано всі актуальні проблеми повіту, як теж проблеми української спільноти взагалі.

Члени одержували вказівки як і котру саме акцію треба в даний момент провадити і мусіли звітувати про стан і пророблену працю у своїх громадах. Старші вчителі ділилися досвідом з молодшими. Кожний член був немов під контролею товаришів і тому мусів приймати активну участь у суспільній праці.

Головою відновленої учительської організації став директор школи в Семаківцях Павло Паливода. Був це гарячий український патріот, добрий педагог і знаменитий промовець. На кожному кроці обстоював права української мови і закликав інших до цього. На першій повітовій учительській конференції зголосився він до дискусії і не зважаючи на протести предсідника — шкільного інспектора, так довго промовляв в українській мові, аж той, розлючений, відібрав йому слово.

Паливода був активним членом Української радикальної партії.

Заступником голови вчительської організації був другий голосний радикал, директор школи у Вербівцях, солідний суспільний діяч Роман Бачинський.

Секретарем вибрано Атанаса Миронюка, учителя з Чернятина, заслуженого кооперативного діяча.

Виднішими членами Взаїмної Помочі були:

Старший учитель 7-кл. хлоп'ячої школи в Городенці, добрий рисівник, знаменитий природник та огородник Евстахій Дорожинський.

Високий, з довгою сивою бородою, інтеліґентний, товариський, незвичайно милої, лагідної вдачі, директор школи на передмісті Котиківка, Максиміліян Козанкевич.

Визначний, досвідчений педагог, директор школи у Стрільчу Омелян Білинкевич, до якого так українці, як теж і поляки ставилися з незвичайною пошаною.

Елегатний, здібний, незвичайно товариський учитель хлоп'ячої школи в Городенці Осип Курцеба.

Другий учитель тієї ж школи, солідний, поважний, пізніший директор школи в Яворові, Карло Ясельський.

Молодий ще енергійний директор 7-кл. школи в Серафинцях Петро Юрчишинн; Директор школи в Репужинцях Осип Петрицький, брат колиншнього загально знаного посла до львіського сойму; учитель 7-кл. школи в Поточиськах Денис Гевко; учитель школи у Глушкові б. УСС Бронислав Том'як; досвідчений педагог і щирий народний робітник, директор школи в Тишківцях П. Лонич. поважний директор школи в Гарасимові Павло Хомів, директор школи в Далешевій Степан Подоляк і інші.

З учительок треба згадати передусім інтеліґентну, незвичайно активну, завжди бадьоро настроєну, Юлію Шлемкову в Чернелиці, щиру народну робітницю, учительку в Котиківці Марійку Олексин, Антоніну Іваночкову і Анну Дідичеву — обі з Поточиськ і ін.

До цих учителів, народних робітників, треба ще додати молодого, енергійного, інтеліґентного О. Маланюка з Вербовець, який дав себе пізнати як знаменитий дириґент хорів.

Майже всі читальні „Просвіти" в повіті були замкнені і не було надії, щоб польська влада дозволила в недалекому часі на відновлення культурно-освітної праці. Тому вирішили ми звернути пильну увагу на організацію по наших селах споживчих кооператив. З одної сторони мож-

на було сподіватися, що влада не зможе нам закинути, що творимо якусь політичну „підривну" організацію і хочне-хоч допустить невинну діяльність кооператив. З другої знов сторони кооперація, що заспокоює життєві матеріяльні потреби незаможних мас, поможе нам втягнути ті маси в її ряди, а там знайдуться вже шляхи і способи дальшої праці над ними.

Так то стала кооперація ударним гаслом українського народного вчительства. Воно почало пильно студіювати історію кооперативної думки і з апостольською вірою у святість свого діла забралося до творення кооператив.

Оскільки нам відомо були тоді на терені Городенщини дві кооперативи: „Повітова Кооператива" в Городенці і „Згода" в Чернелиці.

Мов гриби по дощі стали виростати в повіті перші кооперативи. В Чернятині учитель Миронюк заложив кооперативу при помочі гуртка свідоміших селян. Те саме зробив у Репужинцях учитель Петрицький. За ними пішли Серафинці, Стрільче, Вікно, Гарасимів, Незвиська, Кунисівці, Корнів, Вільховець, Далешева й інші села повіту.

Де вже давніше діяла якась українська організація, як напр. читальна „Просвіти", Січ або ін., там відкриття кооперативи не натрапляло на більші труднощі. Але де досі ніякої організації не було, там справа йшла важче. Нераз доводилося вживати різних заходів і ходів, щоб у короткому часі надробити занедбання попередніх поколінь і довести остаточно запляноване діло до бажаного кінця.

Не зважаючи на те, що Рада Амбасадорів віддала Східну Галичину під тимчасову адміністрацію Польщі, поляки розписали осінню 1922 р. на наших землях вибори до польського сойму й сенату. З одної сторони був це свого роду пробний бальон. Поляки хотіли переконатися, що скажуть переможні аліянти на таке одностороннє потягнення. З другої сторони вибори, переведні на спірній території, мали послужити доказом, що українське населення противиться приєднанню тих земель до Польщі.

Український екзильний уряд президента Петрушевича наказав бойкотувати ці безправно розписані вибори.

На найближчих сходинах Взаїмної Помочі обговорено цю справу. Українське вчительство зобов'язано зроби-

ти на місцях усе можливе, щоб доручення нашого уряду було безумовно виконане.

З гордістю можемо ствердити, що українське вчительство виконало це зобов'язання якнайсовісніше. Не зважаючи на шалену аґітацію, переконування і намовлювання, погрози й терор українське населення солідарно піддержало свій уряд і вибори збойкотувало. Самі поляки стверджують, що дві треті населення не брало участи в тих „виборах".

Польська влада пильно слідкувала за працею українського вчительства і, як лише могла, паралізувала цю працю.

Нагінка на українське вчительство посилилася після того, як Рада Амбасадорів признала Галичину Польщі, зобов'язавши її дати українцям автономію з українським шкільництвом від народних шкіл до університету. Але поляки не думали дотримувати прийнятих зобов'язань. Замість того застосували вони методи україножера Ґрабовського, який пропаґував на наших землях таку політику, щоб за 25 років українська проблема в Польщі взагалі перестала існувати.

Цей черговий „Проєкт на зніщенє Русі" почали вони здійснювати від українського шкільництва й учительства.

Коли в 1867 р. покликано до життя цісарським декретом Шкільну Крайову Раду, українці мали на території Східної Галичини 1293 чисто українських і 67 мішаних, тобто українсько-польських народних шкіл. Польських шкіл було там тоді 1055.

У шкільнім 1911/1912 р. було вже там 3,200 і то переважно вище зорганізованих польських народних шкіл, а українці мали 2,542 ніби українських, а фактично двомовних шкіл. Понад 60% шкіл по наших селах — це були одноклясівки з одною шкільною залею і одним учителем, на якого припадало нераз понад 100 дітей.

В 1868 р. було на терені Галичини 12 повних і 4 чотироклясових гімназій та 6 реальних шкіл. З того дісталася українцям о д н а чотироклясова гімназія т. зв. академічна у Львові.

Перед першою світовою війною було на терені Галичини 50 державних і багато приватних середніх шкіл. З того мали українці всього 8 гімназій і дві паралельні утраквістичні (польсько-українські) кляси. Отже одна серед-

ня школа припадала на 520,000 українців в той час, як польська середня школа припадала на 52,000 поляків.

Така шкільна політика мала на меті утримати українське населення у стані півграмотности, а перш за все не допустити до приросту української інтеліґенції. Тому українці були приневолені організувати приватно шкільництво. Так то платило українське населення податки на удержання польських шкіл, а крім того мусіло своїм коштом утримувати свої приватні школи. В 1924 р. впроваджено в українських школах т. зв. утраквізм, тобто двомовність майже в усіх українських народних школах. А навіть у тих небагатьох школах, що й надалі залишилися ніби українськими, наказано крім польської мови викладати по-польськи історію й географію. На українську мову припало навчання рахунків і гімнастики. Про спів не згадуємо, бо поза обов'язковими польськими піснями, призначеними на шкільні концерти з нагоди різних роковин, як напр. свято незалежности (11 листопада), іменини марш. Пілсудського, свято моря, конституція 3 мая і т. д. на українські пісні не залишилося ані часу, ані місця.

Поляки добре здавали собі справу, що на виховання й ментальність молоді мають вплив не так програми чи мова навчання, як радше жива особа, що ті програми реалізує — учитель. І вони присвятили більше уваги українському вчительству. Активніші українські вчителі (обоє Бачинські, Загарівський, Горбачевський, обоє Іваночки і ін.) мусіли покидати рідну землю і йти на захід. Старших учителів українців стали передчасно посилати на пенсію, а молоді кандидати учительського звання могли дістати працю тільки на корінно польських землях.

Загрожене з усіх сторін українське вчительство старалося використати всі можливі засоби самооборони.

В 1923 р. відбулася в Городенці традиційна вчительська конференція, на якій, крім обговорення найбільше актуальних справ шкільництва, і двох „показових" лекцій, вчительство мало вибрати двох представників до Повітової Шкільної Ради. Тими представниками були досі з правила поляки. При своїй малочисельности не могли українці й мріяти про вибір свого представника. Але цим разом положення дещо змінилося. Польське вчительство розбилося на дві ворогуючі з собою партії: людовців і ендеків. Українці використали це розбиття, ввійшли в поро-

зуміння з ендеками. Внаслідок цього порозуміння вперше від часу існування Повітової Шкільної Ради одержали в ній своє заступництво. Очевидно багато від цього вибору годі було сподіватися, бо на 15 членів Шкільної Ради жиди мали двох, українці трьох, а поляки десять представників. Все таки в багатьох справах зуміли представники українського вчительства не допустити до несправедливих вирішень чи постанов. А навіть добилися того, що кількох молодих українців одержали посади в повіті.

Ще заки доля Східної Галичини була вирішена. польська влада наказала всім молодим українцям, які служили в будь-якій армії, ставитися до бранки. Політичні провідники і правники в Городенці радили українським державним службовцям підчинитися цьому наказові, але вони мали перед військовою комісією заявити, що роблять це під примусом, бо доля Східної Галичини ще не вирішена і Польща тим самим не має права переводити бранку. Але не всі учителі послухали цієї ради. Декого з них, як П. Паливоду з Семаковець або Загарівського з Корнева, привела поліція до Доповняючої Військової Команди в Коломиї закутих у кайдани. Правда, після лікарських оглядин видали українським учителям військові книжечки і післали їх додому. До війська не хотіли їх брати. Але Загарівський мусів за кілька тижнів їхати на захід.

Величезну шкоду заподіяв українському народному шкільництву закон з 31 липня 1924 р. В теорії був цей закон ніби доволі ліберальний. Засадничо мовою навчання в народних школах Польщі залишилася польська мова. Але цей стан можна було змінити всенароднім голосуванням — „плебісцитом". Коли батьки 40 дітей внесуть декларації за українською мовою навчання, то в тій школі залишиться українська викладова мова (розуміється а вийнятком навчання польської мови, історії й географії). Але якщо проти такої переміни вплине 20 деклярацій за польською мовою, то школа буде „утраквістичною", тобто двомовною. Отже 20 польських чи жидівських підписів мали таку саму вагу, що 40 українських. До того треба ще додати, що українці могли вносити декларації тільки в тих місцевостях, де вони становили принайменше 25% всього населення. А польського чи жидівського населення така вимога не обов'язувала.

Українці вирішили боронити своє шкільництво. Т-во Рідна Школа надрукувало сотні тисяч шкільних декларацій, а українське духовенство і вчительство з запалом забралося до освідомлення населення про вагу цієї акції.

Проти цієї оборонної української акції виступили одною лавою польські шкільні інспектори, польське вчительство, яке завжди в повіті творило більшість, громадські уряди, поліція, корчмарі, двори із своєю полевою і лісовою службою, податкові екзекутори — словом — уся „польонія".

До того мусіли українці давати декларації своїм війтам, які мусіли потвердити власноручність підписів декларантів. Без такого потвердження декларація неважна. Звичайно тоді, коли українські батьки приходили з деклараціями, війт був „перешкоджений" і визначував їм якийсь інший день. А в назначений війтом день він нераз „службово" мусів виїхати з села. Всетаки українське населення гідно стануло в обороні своєї школи, і не важаючи на всі перешкоди й шикани внесло до повітових шкільних рад грубі сотні тисяч декларацій за українською мовою навчання.

Годі було сподіватися якихось практичних наслідків з переведеної плебісцитової акції, бо цей шкільний закон був так спрепарований, що згори запевняв перемогу польському елементові. Але він активізував українські маси і мимохіть мав великий вплив на їх національне освідомлення.

Не зважаючи на шикани й різні перешкоди та очевидну безнадійність цієї акції, навіть ті села, що їх під оглядом національної свідомости вважалося за найбільше відсталі, почали рік-річно вносити свої декларації — боротися за українську школу для української дитини. У відповідь на нашу масову акцію придумувала польська адміністрація щораз нові перешкоди, якими хотіла, коли не припинити, то принайменше ще більше ускладнити і сповільнити цей масовий вияв народної волі. Для ілюстрації наведемо один конкретний випадок.

На кілька днів перед кінцем грудня, тобто перед терміном, до якого треба було вносити декларації за українською мовою у школі, появляється розпорядок городенського старости, щоб власноручність підпису кожного декляранта була потверджена не місцевим війтом, лише пові-

товим староством. Кому з українських селян захочеться їхати до Городенки, тратити день і вистоювати по старостинських канцеляріях на те, щоб йому залегалізували його підпис? — думали польські кацики.

А навіть, якщо б і знайшлися вперті загорільці, то скільки їх може бути?...

В суботу 31 грудня 1924 р. рано збудив меншканців Городенки якийсь небуденний рух на вулиці. Невже війна? — питали занепокоєні сусіди одні других. Бо цей рух нагадував їм день загальної мобілізації.

Дорогою, присипаною біленькою габою свіжого снігу, прямували до центру міста сани за саньми. А на санях повно людей. Це наші селяни із села Тишківці. Їхали до староства легалізувати свої підписи на шкільних деклараціях.

Понад 300 саней заповнили площу перед будинком староства й перед костелом. Затарасували дорогу з Городенки на Серафинці і на Котиківку, а на старім ринку просто „немає де голці впасти".

У просторому будинку староства, що був колись манастирем, заткало тишковецьке селянство коридорі і сходову клітку так, що ні пройти, ні пропхатися. Заалярмовано поліцію, але що вона може вдіяти? Нічого тут незаконного немає. Це ж прибули до повітової влади льояльні громадяни, щоб виконати доручення тієї ж влади. Ось чорне на білому стоїть, що підписи батьків мають бути залеґалізовані у старості.

Довго нараджувався староста із своїми службовцями, що робити? Не було іншої ради, тільки мусів „завісити" всі інші запляновані на той день справи. Замість того заставив усіх своїх урядовців, писарів і писарчуків потверджувати підписи тишковецьких „несовісними аґітаторами збунтованих хлопів".

Правда, таких сіл, як Тишківці в Городенщині небагато. Не всюди знайдуться Глуханюки, Петруняки, Бандурки чи Грималюки. Але ця постава свідомого українського села не тільки у великій мірі вплинула на освідомлення і на поставу інших, навіть дуже відсталих громад, але і поляків заставила призадуматися над перспективами дальшого їх володіння на наших землях.

Шкільні плебісцити спопуляризували серед українських мас вагу рідного шкільництва. По наших селах по-

стали дитячі садки або рідношкільні курси, напр. у Поточиськах, Вербівцях, Чернятині, Незвиськах і — очевидно в Городенці. Опікувалися ними місцеві кружки Рідної Школи. В самій Городенці діяв під проводом невтомного д-ра Романа Комаринського Повітовий Кружок Рідної Школи. Цей кружок не тільки піклувався рідношкільними курсами й дитячими садками в повіті та кермував плебісцитовою акцією, але йому припало нелегке завдання удержувати українську приватну гімназію в Городенці, що її заложено в 1909 р. А не було це завдання легке, передусім тому, що завдяки своєму географічному положенню городенська гімназія могла рахувати на поповнення учнями й матеріяльну підтримку майже виключно від свойого повіту з обіднілим, в більшості малоземельним, селянським населенням.

Треба було забезпечити гімназії постійний доплив здібної молоді. Але переконати незаможного селянина, що він повинен післати свою дитину до гімназії не така то легка справа. Коли ж він вкінці згодився післати її туди, то оплата за навчання мусіла бути мінімальна. Густо часто доводилося здібніших дітей бідних батьків повністю звільнювати від тієї оплати.

А удержання школи вимагало великих коштів. Треба було не тільки утримати в доброму стані будинок, з відповідно обладнаними шкільними залями, не тільки оплатити учительський збір і прислугу, але й вивінувати належно бібліотеку й кабінети, щоб забезпечити українській молоді такі самі умовини праці над здобуванням знання і такі самі вигоди, якими користувалися її товариші в державних школах.

До того польська влада, для якої ця наша школа була сіллю в оці, старалася знищити її всякими можливими способами.

Заложена не внаслідок дійсних потреб, лише з чисто престижових оглядів, польська гімназія з її жидівськими учнями користувалася всесторонною підтримкою й обильними дотаціями з державних і самоврядних фондів. Частина її учителів була на державному утриманні. Вони не тільки були приділені до праці в цій приватній школі, одержавши платну „відпустку" від шкільної кураторії, але й одержували тут ще й другу додаткову платню. До того польська гімназія одержала майже з місця право прилюд-

ности, що уможливлювало молоді кожночасно свобідний перехід до будь-котрої державної гімназії і було великою полегшею при іспитах зрілости, бо значно редукувало кількість іспитових предметів. До того відбувалися ті іспити перед комісією, зложеною із своїх професорів.

Такого права не могла діждатися наша гімназія, хоч рівень знання її учнів був куди вищий від знання учнів польської гімназії. Наші абітурієнти мусіли складати іспити з багатьох предметів перед комісією, зложеною переважно з чужих людей, які не завжди були приятелями української молоді.

Але не можна сказати, щоб польська влада залишила нашу школу без опіки. При помочі своїх урядовців, поліції і тайних аґентів пильнувала вона як ока в голові кожного кроку кожного члена управи кружка, кожного учителя, кожного учня, слідкувала за діяльністю кружків Р.Ш. і за переводжуваними збірками і, де тільки могла, ставила перешкоди, залякувала, грозила, гамувала діяльність, забороняла.

Утримати в таких умовинах середню школу — це справді героїчний подвиг українських громадян Городенки й Городенщини. Це заслуга не лише тих батьків, що часто-густо собі від уст відривали, щоб тільки післати свою дитину до гімназії, щоб забезпечити їй кращу долю. Це ще більша заслуга тих, які своїх дітей у гімназії не мали, але при кожній нагоді пам'ятали про жертвенність на Рідну Школу.

Це свідоцтво національної свідомости й солідарности наших мас, осягнених довголітньою працею наших провідників.

Тут зазначимо, що своє існування в тих важких часах завдячує гімназія передусім щирій, безкорисній праці членів управи кружка Р.Ш. з його невтомним головою, щирим патріотом, який ніколи не дивився на свою особисту користь, лиш віддав нашій гімназії весь свій труд і кожну хвилину вільного часу, а який свою відданість українській справі переплатив смертю на засланні в далекому Архангельську. Це довголітний голова кружка Р.Ш. сл. п. д-р Роман Комаринський.

Другий визначний діяч Городенщини, д-р Василь Кассіян, не брав безпосередньої участи у працях кружка. Улюбленою ділянкою його праці була розбудова україн-

ського економічного життя в повіті і в цій ділянці він, як голова Надзірної Ради ПСК і Надзірної Ради Українбанку положив великі заслуги. За його то впливом приділювання частини чистого зиску кооператив на їх річних зборах удержання гімназії стало неписаним, але обов'язуючим законом.

Багато часу і труду справам гімназії присвячувала його дружина сл. п. Корнеля Кассіянова. Ця невтомна жінка завжди знаходила час, силу й охоту до переводження збірок чи на потреби гімназії, чи на те, щоб при нагоді св. Миколая чи ялинки справити нашій незаможній молоді приємність і обдарувати її тим, чого вона найбільше потребувала.

Багато помагали нашій Рідній Школі директори ПСК, відомі й заслужені громадяни сл. п. адвокат Матейко, сл. п. інж. Семків і живучі ще між нами інж. Б. Білинський (в Чікаґо) і д-р В. Яшан (у Саскатуні — умер 1978 року). Цей останній втішався загальною пошаною так серед своїх, як і серед чужих. М. ін. займав він з вибору пост віцебурмістра Городенки і на тому становищі віддав українській громаді чималі прислуги.

Золотими буквами записані в історії городенської гімназії імена відомих городенських підприємців — братів св. п. Франка і Омеляна Ружицьких, які радо і щиро піддержували кожну нашу акцію. Особливо живо стоїть нам перед очима світла постать незвичайно ніжного, високо культурного Омеляна Ружицького. Скільки разів ми не звернулися б до нього при будь-якій припадковій зустрічі по даток ,він ані не відмовлявся, ані навіть не питав на що чи пощо, тільки — механічно витягав з кишені портфель і вручував нам скручений папірчик, який ніколи не був менший, як 50-золотовий.

Їх слідами йшов третій городенський підприємець Ераст Куровицький, який, хоч молодий і ще на дорібку, ніколи не жалував ні гроша ні труду на якунебудь громадську ціль.

Важливу ролю в удержанні української гімназії в Городенці відіграло українське учительство. Учителі вишукували здібніших учнів і заздалегідь освоювали їх, а передусім їхніх батьків, з думкою, що вони мають вступити до гімназії. Під кінець кожного шкільного року підготовляли учителі намічених кандидатів — очевидно безплат-

но — до вступного іспиту. Звичайно в день іспиту привозили учителі особисто своїх учнів до здавки. Там не ждали вони пасивно на вислід іспиту, але домовлялися про висоту шкільної оплати, або про приміщення учнів на приватній станції, чи в бурсі.

На висилці своїх учнів до гімназії роля українського вчительства не кінчилася. Три рази в рік треба було організувати збірки на удержання своєї середньої школи, в часі Великодніх Свят „великодню збірку на „писанку" для Рідної Школи, після жнив „осінню" збірку і в період Різдвяних Свят „Коляду".

Згодом винайдено ще й інші джерела прибутку для Рідної Школи. Повітовий Кружок Р. Ш. звернув увагу на численні лічничі зела, що їх повно по наших полях і городах, а на які на ринку великий попит.

Учительство послухало цього заклику і забралося щиро до праці, залучуючи до неї також шкільну дітвору. Роботи було доволі від весни до осені. І вчителі і діти зривали й сушили цвіт бузини і кропиви-медунки, а дещо пізніше цвіт липи. Треба було сушити його в сухому місці, десь у тіні, а не на сонці. При тому мусілося вважати, щоб цвіт не почорнів, бо почорнілий не мав для лічничих цілей ніякої вартости.

У місяці травні збирали хрущика т. зв. зелену „майку". Ранками відвідували збирачі сусідські сади. Там на старих ясенях вгиналося гілля від роїв майки. Вистачило потрясти галузку, як з неї стали сипатися густим дощем золотисті хрущики, що грубою верствою покривали землю. Їх збирали до мішка і несли додому, де вже ждали на них розпечені до червоного кругляки-камені т. зв. „рінники". Ті камені вкидалося до бочівки з водою, яка від розпеченого каміння починала негайно кипіти. Бочівку прикривали решетом, до якого всипали впольовані того ранку майки. В сильній парі вони скоро гинули. Їх треба було вистелити на мішки і сушити около тижня на сонці.

Крім того займалися і вчителі і діти збіркою і сушенням листя бабки й підбілу. А літом визбирували з жита спориш.

Такою додатковою працею для Рідної Школи займалася велика частина вчительства. Овочами його праці, тобто висушеними старанно майками, цвітом бузини, медунки чи липи, листям бабки і підбілу та спорішем устелю-

вав проф. Міхняк просторий стрих гімназійного будинку. Такий збір одного літа приносив нашій гімназії біля 3,000 зл. доходу. А це була неабияка сума.

Але далеко більше значення мала виховна сторінка цієї акції. Наша дітвора привикала змалку не лише до праці і ощадности та до використовування всяких можливостей, але передусім до безкорисної праці для добра громади.

Завдяки праці сільської інтелігенції відновлено по селах повіту, а там, де їх досі не було, заложено нові, читальні „Просвіти". Вони стали справжніми осередками національної праці і поступу. Оживили їх численні аматорські гуртки й хори, які внесли новий зміст, нові ідеї в мало цікаве досі життя села.

Важливу ролю в цій роботі відограла українська преса (тижневики „Свобода", „Громадський Голос", „Неділя" „Народня Справа" та ін.). Вони інформували читальників про події у світі та про наше становище до тих подій і формували опінію села. Читальники збиралися що неділі і свята, слухали уважно того, що їм читав найбільше в цьому вправний член та обговорювали прочитане. Тут не можемо промовчати тієї великої заслуги, що її положив у поширенні національної свідомости відомий львівський видавець Іван Тиктор. Він став видавати популярний, а при тому патріотичний, тижневик „Народну Справу". А щоб цей орган поширити серед нашого малозаможного селянства, виплачував він точним передплатникам на випадок падежі худобини 120 золотих премії. Зразу люди вірили в це й не вірили. Але з цікавости читали, в кого згинула корова або кому останнього тижня признано премію. Коли ж випадок трапився в їхньому або в сусідньому селі, тоді число передплатників нагло зростало. Зразу слідкували читачі за признаними преміями і розкошувалися талановити фейлетонами Івана Сорокатого. Але з часом привикли до своєї „коров'ячої газети" і вичитували її „від дошки до дошки" Так то потрапила українська газета не лише до читальні, але знайшла собі дорогу й до індивідуального передплатника.

У висліді впертої праці сільської інтеліґенції і свідоміших селян і завдяки рухливим громадським діячам з повітового центру — городенський повіт покрився густою сіткою кооператив і діяльних читалень „Просвіти".

В самій Городенці крім Повітового Союзу Кооператив став щораз краще розвиватися Українбанк. Першим його директором був адвокат Матейко, якого пізніше заступив молодший Микола Угрин. Головою Надзірної Ради був весь час д-р Василь Кассіян. який душу свою вклав у діяльність і розвиток цієї установи.

Живу діяльність стала проявляти філія Сільського Господаря, особливо відколи вона мала постійного аґронома. Був ним зразу інж. Богдан Білинський, а коли він обняв пост одного з директорів Повітового Союзу, прийшов на його місце уродженець Городенки інж. Антін Ковбуз. Майже в кожному селі працював кружок Сільського Господаря. Часто відвідував ті кружки агроном, який дбав про практичний вишкіл місцевих інструкторів, вчив, як закладати досвідні поля й сади, пропаґував для збільшення доходів нашого малоземельного населення пересаджування збіжжя, годівлю шовкопрядки тощо.

Повітовий Кружок Рідної Школи опікувався своєю підбудовою — місцевими кружками Р.Ш., яких завданням було ширити рідношкільну ідею, абороняти український характер місцевих шкіл, закладати дитячі садки, а передусім збирати пожертви на Рідну Школу, яка утримувала в Городенці українську приватну гімназію.

Кожної неділі і свята виїздили з Городенки у всіх напрямах підводи, які розвозили по всіх селах наших діячів-пропаґандистів. До цього мобілізовано кожного, хто надавався і мав добру волю працювати над двигненням повіту.

Інж. Семків, інж. Білинський, Ю. Роїк, д-р В. Яшан, люстратор ПСК, Чубатий чи Ґонтар їхали на люстрації наради, анкети чи загальні збори кооператив.

Д-р Кассіян, М. Угрин чи М. Білик закладали і люстрували українські „райфайзенки" (щадниці).

Адвокат Матейко та інж. Ковбуз відвідували кружки Сільського Господаря.

Голова філії Просвіти і Повітового Кружка Рідної Школи д-р Р. Комаринський, службовець філії Р. Сербинський і професори гімназії Р. Міхняк, О. Кметик, С. Гусак, К. Тучапський і ін. виїздили до читалень „Просвіти" з доповідями на різні актуальні теми.

Франц Козьолковський, а ще передше Д. Корбутяк, організували молодь у „Каменярах", а студент М. Прокіпчик почав організувати „Луги".

Заходами філії „Просвіти" організовано рік-річно повітові Олімпіяди, на яких змагалися кращі хори за першість.

Від часу до часу навідувався до Городенки котрийсь з численних українських мандрівних театрів, як напр. театр Львівської Бесіди під дирекцією Йосифа Стадника, „Заграва" — пізніше „Театр ім. Тобилевича (дир. Блавацький), театри Карабіневича, Когутяка, Сарамаги. Яреми Стадника і ін. Ніхто з них не міг нарікати на Городенку, де вдячна публіка не лише відвідувала громадно театральні вистави, але й радо служила нашим артистам помешканнями і всякою іншою можливою допомогою.

Український театр давав нашій масі не лише милу культурну розвагу, але своїми патріотичними п'єсами ширив і закріплював національну свідомість, збуджував гордість з приналежности до української нації, розпалював до живого любов до всього, що своє, рідне, наставляв глядачів на саможертву й посвяту.

Польська цензура пильно слідкувала за тим, щоб не пропустити п'єси з протипольськими тенденціями. Але українській публіці вистачала згадка, натяк, стрій, щоб довести до вибуху ті почування, що ними були сповнені її серця.

Нагадаймо хоч би невинну оперету із стрілецького життя — „Залізну Острогу" Я. Барнича, що її ставила „Заграва". Вистачило, щоб на сцені показалася група Усусусів під проводом „старшого десятника" — незабутнього Рубчака, щоб публіка попадала в захоплення і довгими невгаваючими оплесками не давала артистам промовити й слова.

З тривогою дивилися поляки на цей спонтанний ріст української стихії. І їхня влада забралася до безцеремонного здійснювання їхньої програми „на зніщенє Русі". В усіх державних і самоврядних урядах і установах уведено обов'язково тільки одну польську мову. Навіть наших священиків примушувано вести метрики в польській мові. Проти цього боролося наше патріотичне духовенство, як лише могло. Священик виставляв метрику в українській мові, платив за це 5 золотих кари і знов робив те саме.

Коли грошові кари не помагали, стали поляки карати впертих 1—3-денним арештом (О. Олексіїв у Топорівцях). Кінець-кінців не було іншої ради й наші священики почали вести метрики в латинській мові.

Поляки посилили наступ на українське шкільництво. Замість культурної автономії, з українським університетом включно, польська влада ліквідувала те, що українці досі своїм важким трудом здобули. Вони перемінили українські школи, як не на польські, то на „утраквістичні", що на практиці означало те саме. Але при тому зрозуміли вони, що душею школи не є ані програми, ані мова навчання, лиш особа учителя. Тому поляки вирішили зліквідувати український учительський стан. Програма проста й легка до переведення: не приймати на службу кандидатів учительського звання — українців, перенести активніших, чинних ще вчителів на захід, на корінно-польські землі або спенсіонувати їх, а тих, що залишаться, стероризувати і заставити слухняно тягнути польський віз. Такою шкільною політикою намагалися поляки припинити культурний розвиток українського народу і завернути його до того стану, коли в нас був лиш „поп й хлоп".

Тому справа українського шкільництва й доля українського вчительства стала одною з найактуальніших проблем української політики під Польщею. І коли в 1928 р. розписано нові вибори до польського сойму, українські національні партії вирішили не тільки взяти участь у виборах, але й послати до варшавського сойму представників українського вчительства, яким ця справа і знайома і близька. І так Українська Соціялістично-Демократична Партія видвигнула кандидатуру Генриха Коваля (Стрийщина), Українська Радикальна Партія учителя Вахнюка (Снятинщина), а партія УНДО прийняла на свою листу Дмитра Великановича (Турчанщина) і автора цих рядків від Городенщини. Але після того, як він влаштував кілька віч на терені городенського повіту, його арештовано за „антидержавну пропаґанду", а вибори переведено в той спосіб, що йому забракло біля 1300 голосів. Головний тягар оборони українського шкільництва і вчительства впав на плечі послів Великановича й Вахнюка.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Городенщина в перших роках польської окупації

Після воєнних окупацій мадярів, москалів і знову мадярів й австрійських військ знову завітали до Городенщини царські війська, а за якийсь час повернулась австрійська влада дещо на довше. Кожна окупація залишала більше чи менше знищення. Терпіли всі, місто і село. Реквізиціям не було кінця. Політичні шикани не мали міри. Всьому цьому зробила кінець українська влада, яка взяла певну керму в свої руки в днях 1-3 листопада 1918 року. Від того часу стала діяти на терені городенщини влада Західної Української Народної Республіки, яка протривала до осені 1919 року. Це був заодно стан війни з Польщею, яка по розвалі Росії та Австро-Угорщини оформляла своє державне життя та одночасно посягала по землі своїх сусідів — України й ін. Політична коньюнктура сприяла більш Польщі ніж Україні й у висліді прийшла програна ЗУНР. Восени 1919 р. Городенщину зайняли польські війська. Прийшла військова окупація, а згодом політична влада окупанта. В порівнянні з попередніми окупаціями ця окупація позначалась більшою злосливістю і безоглядністю, бо був це безпосередній суперник військової української дії і новий окупант намагався цього суперника, як не знищити, то хоч стероризувати і таким чином тримати його під своїм військовим і політичним п'ястуком.

Городенчани познайомились були з „порядками" польських легіонерів ще в 1915 році після першого відходу царських військ, коли то вони, як частина австрійських військ, зайняли були Городенку. В лютому і березні того ж року вони заквартирувались в будинку української гімназії й тоді понищили кабінети й бібліотеку, навіть повалили печі, не згадуючи про повибивані вікна. Нічого іншого не сподівались українці городенщини від польських „порядків" в 1919 році.

До суті, треба замітити на цьому місці, що хоч формально воєнні дії між поляками й українцями закінчились,

то однак дипломатичний бій йшов дальше. Уряд ЗУНР діяв на заході зі штабом дипломатичних представників у Відні, Парижі, Лондоні, Берліні і Римі, які робили всі заходи, щоб Рада Антанти не визнала за Польщею права на Галичину. Вирішення затягалось, а за той час польська окупація намагалась перед світом доказати, що вона має повну владу над військово опанованим тереном. Стали діяти крім військових чинників також так звані „самоврядні", які були нічим іншим, як наказними комісарами. Отож стали працювати наказні комісари в містах і наказні війти по селах. Щоб примусити населення до послуху уведено терор.

Терор цей проявлявся в постійних шиканах населення, арештах чільніших громадян, студентської молоді, заборона зборів, висилання військових карних експедицій в терен, збірних варт, поширення наглих судів тощо. Цей терор посилювався зокрема тоді, коли польська влада переводила в життя акти, які мали доказати перед світом, що вона є паном загарбаного терену. Це зокрема виявилось при переписі населення 30 вересня 1921 р., а згодом, бо в наступному році, при переведенні перших парляментарних виборів до Варшавського сойму.

Автор цих рядків пригадує собі, коли то його батьки півголосом говорили про бойкот українців „конскрипції", цебто перепису населення. В селі гуло, одні одним переказували стриматися від цього перепису і тим самим доказати бойкот польської влади. І справді, цілі села відмовлялися зглядно уникали цього перепису. Це був, іншими словами, доказ, що населення підтримує свою законну владу, яка тоді діяла закордоном. Реакція на цей бойкот, чи відмову, була та, що на селах появилися військові відділи, а чільніших громадян викликували до поліційних станиць на допити. Багатьох заарештовували, щоб в той спосіб тероризувати населення. Коли в кілька місяців успокоїлось після конскрипції, прийшли парляментарні вибори 1923 року. Програвши конскрипцію треба було надолужити при виборах. Українські політичні партії Галичини збойкотували вибори, а Городенщина не була вийнятком. Посипались арешти старших і молоді.

Терор в Городенщині й голодівка в коломийській в'язниці

Львівський щоденник „Діло" з жовтня 1922 р. дає низку образів польського терору в Галичині, як також в Городенщині. В Коломийщині перебувала тоді карна експедиція, яка конфіскувала в селян збіжжя та худобу (село Шепарівці). В селі Ратівчик заквартировано 120 уланів, які жили на кошт селян. В Львівщині проголосили поширення наглих судів. До Городенщини вислали також карні експедиції. Це зокрема відчули дошкульно такі села, як Колінки, Стрільче, Торговиця та сама Городенка. В тому часі переведено низку арештів. Арештованих перетримували у в'язниці в Городенці, як також у Коломиї. Про студентів, які сиділи в Коломиї, читаємо в згаданому „Ділі" під наголовком „Голодівка в коломийській в'язниці" наступне:

„Дня 18 жовтня (1922) в коломийській в'язниці розпочало 7 українських студентів голодівку на знак протесту проти їх безправного ув'язнення. Вже минуло півтора місяця, як комісар Ясєвіч в Городенці арештував їх, а досі вони сидять без розправи. Між арештованими є Юрко Мелимука, Петро Демчук, Михайло Петруняк, Василь Бойчук, Дмитерко і Степан Савочка. Підчас самого арештування повітовий комісар наказав поліції роздягати студентів до нага за те, що один студент мав вишивану сорочку, його обвинувачують в аґітації на користь Василя Вишиваного. Протокол списувано в той спосіб, що жандарми прикладали студентам баґнет до грудей і примушували до зізнань. Коли жандарми переводили студентів до суду, то арештовані через цілу дорогу мусіли держати руки в гору, а для страху населення їх опісля скованих проваджено всіми вулицями Коломиї (тут три рядки сконфісковані).

Всіх студентів держать без засуду у в'язницях досі і тепер вони почали голодівку. Панує загальне переконання, що їх арештовано тому, щоби не брали участи у проти-виборчій аґітації. В тій же самій тюрмі сидить кількасот Гуцулів „за саботаж".

В тому самому числі цитованого часопису читаємо під наголовком „Терор в Городенщині" про інші арештування, як також про карну експедицію, наглі суди, накази ставити великі варти, заборону ходити по місті після 8-ої

год. ввечорі тощо. Даймо однак слово самому часописові. Знову цитуємо:

„В Городенці від якого місяця, особливо від того часу, як арештовано було студентів Мелимуку, Демчука і Савочку в зв'язку з вияснюванням ними селянам українського становища в справі виборів до польського сойму, життя зовсім завмерло. На цих арештах, про які вже раніш було писано в „Ділі", не скінчилося і до них прилучилося ще й арештування д-рів Кассіяна і Матейкова (оба канд. адвок.), яких, що правда, зараз бо другого дня після переслухання випущено на волю через те, що за ними не найдено ніякої провини. Дня 21 ц.м. арештовано студента Перейму також в зв'язку з виборами і держать його в „одиночном заключенії", як якого великого злочинця, не дозволяючи ні його рідні, ні зчнайомим навіть близько підійти до нього і поговорити з ним.

Не забув наш „radca województwa і kierownik starostwa" п. Агопсовіч спровадити й польське військо до Городенки, яке ще дня 14 ц.м. прибуло сюди. Його розміщено, розуміється, не деінде, як в помешканях „Народного Дому", в якому занято залю для театральних вистав, „Української Бесіди" і „Міщанської Родини" а крім цього ще одну кімнату в українській ґімназії. Як велика шкода від цього для українського громадянства Городенки, кожний зрозуміє, коли зазначу, що тепер нема вже де ставити театральних вистав, від яких завсіди був доволі значний дохід, інтеліґенції нема де зійтись, щоб прочитати газету, а в гімназії не може правильно відбуватись наука. Ще за довго перед спровадженням війська до Городенки розліплено було староством об'яву про наглі суди, заборонено ходити по вулицях міста по 8 год. вечером і видано наказ громаді виставляти в місті кожної ночі варту, подумайте, аж з 80 людей. Кого ті люди мають сторожити, не можна збагнути, бо в місті зовсім спокійно. Такими благами обсипує нас „bratnia" польська влада"

Арешти й поголовний терор допняли до певної міри свого, коли в „Ділі" з 10 жовтня читаємо обширний допис про брак громадського активного життя Городенщини, де автор допису Богдан Гриценко дальше відкрито говорить про безпощадний наступ окупантів-поляків, про брак політичної роботи в терені, а зокрема що городенський комісар Лаба далі залякує людей. Отже, ще одна цитата:

„Темно представляється життя нашої провінції. На всіх ділянках йде проти нас безпощадний наступ. Здавалось би, що в кожного з нас повинно тільки й думки бути, що оборона перед ворожою навалою. А як воно інакше, бодай в нашій Городенщині. Чисельно творимо ми навіть за даними польської статистики 80 прц. населення в повіті: інтеліґенції теж доволі, а мимо того не можемо занотувати живіших проявів життя. Товариства наші існують хіба на папері. Освітної праці не видно. Філія „Просвіти" від пів року не відбула навіть одного засідання. „Взаїмна Поміч Учительська", що була дійсно живим товариством, закрита.

Про політичну роботу нема що й говорити. Мимо того, що в самій Городенці маємо 5 кандидатів адвокатури, 2 лікарів, учителів ґімназії У. П. Т., а в околиці багато священиків — отже самих независимих людей — досі не відновлено політичної організації. Хоча д-р Окуневський робить заходи в цім напрямі, одначе його заходи не увінчалися досі успіхом. Очевидно, не з його вини.

Конче треба скликати Повітовий Народний З'їзд. Потреба скликання його тепер перед громадськими виборами пекуча справа.

На останній сесії комісар староства Лаба потішав поденервованих зарядженнями виборів наказних війтів тим, що як вибори випадуть де не по їхньому, то вони мають запротестувати, а староство негайно назначить там знов комісарів. Таким чином лишиться по давньому".

В дальшому Гриценко звернув увагу в своєму дописі на польський курс ліквідації українського шкільництва в повіті. Він пише:

„І на полі шкільництва не оминув нас новий польський курс. При українських школах назначується управителями виключно поляків (пр. Чернятин, Вербівці і т.д.) Двоклясову українську школу в Чернелиці перемінюється на польську.

У своєму дописі цитований автор подав детальний перебіг ліквідації української школи в Чернелиці, містечку, в якому в тому часі проживало 3,800 мешканців, а між ними близько 500 поляків, 800 жидів та 2,500 українців. Перед десятками літ була заложена тут дво-клясова українська школа. А згодом — пише Гриценко —

„Для нечисленно польської зглядно жидівської дітвори утворили „польську одноклясівку" і приміщено її в будинку давньої української парохіяльної школи. Будинок той переписали опісля поляки підступом на власність польської школи. Українська школа містилася в гарнім поверховім будинку (5 заль і мешкання для управителя з великим садом і 1 морґом поля). Той стан перетривав до тепер. Правда, з приходом поляків замінено українські учительські сили польськими (перед війною працювало 5 українських сил, за Польщі самі польські), та все таки ще тому кілька місяців розписано конкурс на посади окремо при українській 2-клясовій школі, а окремо при 1-клясовій польській. Української делеґації. що вибралася до кураторії просити на управителя українця, обіцяв п. Тинельські це зробити. Ба навіть обіцяв помогти в розвинені української 2-клясової школи до 7-и клясової, щоби лише українці згодилися на утворення при майбутній 7-и клясовій українській школі паралельних польських відділів. Та місцевий латинський кс. Фукс поставив на своїм. Школа буде на днях злита з польською, а місце управителя має заняти якийсь Лєбль".

З іншого допису в „Ділі" пера о. Володислава Добрянського, пароха Чернелиці, довідуємося, що Шкільна Рада Чернелиці протестувала проти таких свавільних змін в місцевому шкільництві. Згаданий дописувач і громадянин Осип Михайлюк творили делеґацію до шкільної городенської кураторії, але інспектор Тинельскі, зробивши обіцянки, що надішле школі українця управителя, ніколи тієї обіцянки не дотримав. Після цього зложено ще раз рішучий протест проти „насильства над нашою школою", пише о. В. Добрянський.

Переміна чернелицької школи на польську не сходила зі сторінок „Діла" й пізніше, коли в числі з 30 жовтня знаходимо таку вістку:

„Болючою для нас є історія переміни української школи в Чернелиці на польську. Одначе кожний з нас добре розуміє, що се є удар польського шовіністичного наступу на нас.

Хоч як о. Добрянський побивався на всі сторони і засягав, де лиш міг, ради, безуспішними остали всі його заходи і старання в тій справі, бо так схотіли боги".

Мимо насильства, безправства, терору, арештів життя повіту таки не завмирало, а ступнево підносилося. Цей

процес підйому відмічує інший дописувач в „Ділі" з 29 жовтня 1923 р. Там читаємо таке:

„Нема в Городенці інтеліґента, якому був би байдужий безпощадний наступ проти нас. Навпаки, кожний думає про оборону перед тим наступом, шукаючи ріжних способів і доріг.

Вся інтеліґенція гуртується в товариствах „Бесіда", „Просвіта" і „У. П. Т.", які ведуть свою культурно-освітну акцію не лише в місті, але і в цілім повіті.

Аматорський кружок „Бесіди" під проводом спеціяльно заанґажованого режисера, уладив цілий ряд вистав в місті, а також і повіті, як в Чернятині, Тишківцях, Глушкові і т. д., розбуджуючи наше населення.

У. П. Т. удержує в місті українську приватну гімназію, яку давніше польські власті розв'язали, та заходом і старанням інтеліґенції удалось знову відкрити її, на разі покищо лише 4 кляси.

Оплати учеників не вистачають на удержання при гімназії директора і 4 сил професорських. Тому У. П. Т. уладжує фестини й збірки, а крім того дохід з вистав, уладжуваних аматорським кружком „Бесіди" призначується рівнож на удержання гімназії.

Мимо дворазового знищення шкільного будинку військом інтеліґенція враз з міщанством і селянством мозольною журавлиною працею відбудувала гімназійний будинок.

Потребу удержання рідної школи у нас кожний розуміє і тому вся інтеліґенція на цю ціль оподаткувалась.

Частинними доходами з вистав і датками відбудовано рівнож знищений „Народний Дім".

Заходом філії „Просвіти" дано в кількох селах нашого повіту культурно освітні відчити; за це ведеться тепер слідство проти прелеґентів Мелимуки, Яківчика і інших.

Міщанство має своє товариство „Міщанську Родину".

Селяни сходяться по читальнях, яких є 4, на Котиківці, Галузівці, Фільварковім і Монастирськім куті. При котиковецькій і фільварковій читальнях зорганізувалися аматорські кружки, які улаштували вже кілька гарних вистав.

Рівнож відновлено і оживлено читальні в повіті і робиться старання до заложення нових читалень в селах, в яких до тепер їх не було.

Повіт не спить, щораз більше оживає, населення щораз більше освідомляється і цікавиться народною справою".

Велике віче в Городенці при співучасті волинських послів

Городенщина не здавалася перед польським терором. Правда, важко було політичним чинникам Городенщини вести відкриту політичну акцію проти відкритого терору поляків. За кожне відважне політичне слово карали. Провід Городенщини під досвідченою кермою д-ра Теофіля Окуневського влаштував політичне віче і запросив на це віче волинських послів, які мали політичний імунітет і могли про справи польських безправств відкрито говорити. На віче прибув Борис Козубський, громадський і політичний діяч Волині, колишній член РУП і УСДРП. Він був послом в роках 1922-1928 та вів адвокатську канцелярію в Крем'янці. Другим бесідником на вічу був Сергій Козицький, теж посол — народний учитель, який в тому часі був головою українського парляментарного клюбу у Варшаві. Обох гостей представив д-р Т. Окуневський. Його мова була не тільки політична, але також історична й глибоко символічна. Він з'ясував головні моменти визвольних змагань українського народу, а дальше говорив:

„На вічу явилися українські посли з Волині пп. Козубський та Козицький... Сьогодні, в хвилині поневолення українського народу — говорив д-р О. — для нас відрадною подією обставина, що Волинь, яка дала нам славних князів та королів з династії Романовичів, а Богдану Хмельницькому славних полководців і організаторів, простягає Галичанам свою помічну руку.

Історичні обставини не веліли нам взяти участи у соймових і сенатських виборах Польщі; за це наші брати з Волині, Холмщини, Підляшшя і Поліся, опинившись після ризького трактату у відмінному становищі, вибрали своїх представників. Нині ці посли боронять також і заступають інтереси Українців Галицької Землі. Серед невгаваючих оплесків та окликів „славно" привітав бесідник послів і на бажання вічевиків обняв провід виборів".

Посол Козубський дав громадянам Городенщини, які прибули на це віче масово (кореспондент подає близько три тисячі прявних), докладний звіт з парляментарної репрезентації та заговорив про дію польської адміністрації. Він виразно говорив, що відроджена Польща є тим самим

супроти українського народу, чим була шляхотська Річпосполита.

„Українці західних земель, говорив він, опинившись під Польщею, зрозуміли своє положення і в першій мірі об'єднали національні меншості. Це помогло їм побідити поляків при виборах до сойму і сенату. Українські посли та сенатори думали, що прийдеться їм в соймі і сенаті боротися за вищі, політичні інтереси української нації, але не за школу, за церкву. Одначе завелися. Показалося, що історія не навчила Поляків нічого. Польський сойм та сенат зараз на самім вступі привітав українських послів та сенаторів злобними кпинами та наругами, коли при складанню присяги вчули з уст одного українського посла слово „присягаю". Так само згірдливо вислухали Поляки протест Української Репрезентації проти акту з дня 15 березня ц.р. Без дискусії відкинула польська соймова більшість наглі внески українського соймового клюбу про оснування зглядно леґалізования існуючих приватних, українських високих шкіл у Львові.

Всі поляки без ріжниці партій супроти нашого народу держать одну лінію. Ріжниця між правицею і лівицею тільки та, що лівиця має для нас масні слова, а прикрі діла, а правиця нищить нас одверто.

Тепер панує в Польщі правиця, настала крайня реакція і польська лівиця поглядає знову в нашу сторону, але ми кажемо їм: панове — ми старі знайомі, нам з вами не по дорозі. Ми свідомі, що для нас соймова трибуна — це тільки місце протесту перед форум культурної заграниці. І більш нічого. —

Крім того згадав бесідник про жахливі умовини української інтеліґенції на Волині, Холмщині, Підляшші та Поліссю".

Ми майже повністю зацитували те, що подав кореспондент „Діла" з промови Козубського, а чого не сконфіскувала польська пресова цензура. Велика біла пляма видніє також при реферуванні промови другого посла, цебто Сергія Козицького. Цей гість Городенщини говорив про українське шкільництво та церкви на Волині, Поліссі, Підляшші й Холмщині. Його підсумки так важливі з уваги на тогочасну ситуацію, що це резюме подаємо знову повністю:

„Польські школи — говорив він — виростають на українських землях, наче гриби по дощі, а на закладання українських шкіл, як то сказав польський міністр

освіти, нема закону! На Волині польських шкіл маємо 608, українських — 494, на Поліссі польських шкіл кількасот, українських 25, на Холмщині і Підляшші школи самі польські. Української нема ні одної. Так само середні школи на українських землях самі польські, української ані одної, тільки всього дві українські приватні середні школи — в Луцьку та Крем'янці.

Коли візьметься на увагу кількість населення, то поляків на згаданих українських землях за даними найновішої тенденційної, польської статистики начислюється всього 15 проц. В дійсності, як свідчить стара статистика, поляків мається там не більше 3 процентів.

Ще гірше понижена і упосліджена, українська, православна церква. Многі церкви перемінені насильно на костели, многі позамикані, а ключі від них знаходяться у жандармерії, або у старости.

На Холмщині із 300 православних парохій нині лишилося всього 37.

Люди жиють там невінчані, діти виростають нехрещені, ховають там без священика. Коли зайде потреба помолитись Богу, треба йти до староства, або до жандармерії за ключами і просити, щоби позволили відімкнути церкву. По богослуженні ключі муситься на ново віддати".

Промови послів Волині і її посланців до Галичини мали велике політичне значення. Своїми промовами вони внесли підйом в слухачів городенської землі, що помітно відмічує кореспондент „Діла". Вони однак мали ще й інше значення, чого кореспондент не відмітив, а може відмітив, але польська цензура сконфіскувала, а саме, що представники Волині й Покуття в Галичині говорили однією спільною мовою, тією, якою в княжих часах говорила Галицько-Волинська Держава. Це говорили зі собою дві вітки української землі, які від 1772 були поділені чужими кордонами держав до 1919 р. Тут промовляла західньо-українська соборність. В дусі цієї соборности були схвалені одноголосно резолюції, які зводились до чотирьох основних точок, а саме:

1) Переведення злуки всіх західно-українських земель в одноцільну правно-політичну одиницю з повнотою прав українського народу на його землі (цитуємо за кореспондентом „Діла").

2) Оснування зглядно леґалізація українських високих шкіл.

3) Припинення мазурської колонізації і парцеляції великої посілости між місцеве населення.

4) Припинення нагінки на українське шкільництво.

Кількатисячна маса учасників віча понесла ці постанови в повіт, за які впродовж двадцятрічної польської окупації в Галичині, Волині, Поліссі, Підляшші, Холмщині йшов постійний змаг, постійна боротьба українського народу.

Десять домагань українських товариств у воєводи Юристовского

Без сумніву, що крім терору, шикан, репресій, польська влада намагалась простягнути руку українській спільноті до співпраці, але співпраці на їхніх заложеннях. До часу остаточного вирішення Радою Амбасадорів справи Галичини можна було вести максимальну політику повної неґації окупанта, але коли прийшов вирок 15 березня, яким Рада Амбасадорів в Парижі признала Галичину Польщі з різними майбутніми застереженнями, треба було зробити частинну ревізію цієї максимальної політики. Нагода до цього прийшла в квітні 1923 року, коли то станиславівський воєвода Юристовський повідомив українські організації в Городенці, що він вибирається в терен, щоб „особисто пізнати повіт та місцеві відносини" („Діло" з 17.5.1923).

Лист воєводи спонукав городенську українську громаду зійтися й обміркувати становище. Після довгої дебати більшість вирішила вислати до воєводи представників місцевих українських товариств, але з виключенням політичних організацій, які й надалі мали бути висловом максимальної політики супроти окупанта. На зборах обрано делеґацію в такому складі: інж. Тарантюк, Ярослав Навальковський, Гошоватюк, Федір Вережак, Ілько Котелко. Згодом до цієї делеґації долучився Микола Шлемкевич, селянин зі Серафинець. Делеґацію прийняв воєвода 21 квітня й вона після дискусії про надужиття польської адміністрації зложила на письмі такі домагання. Цитуємо:

„Домагання українських товариств городенського повіту. До Вп. пана Воєводи Юристовского тепер в Городенці. І. Городенський повіт, відтятий зі сходу румунським кордоном, від півночі від решти краю Дністром,

економічно задихається і завмирає. Конечним є негайне відкриття залізничого получення з Заліщиками через Стефанівку і виконання Севрського договору арт. третій II. Конечною є справа цілковито занедбаних державних, краєвих і повітових доріг і виасиґнування на це відповідних фондів. Конечний міст на Дністрі на державній дорозі в Семаківцях і другий міст на тійже ріці з Незвиськ до Луки в напрямку до Бучача. III. Знищені війною ґрунтові книги і катастральні мапи в городенськім суді (частинно) і в обертинськім суді цілковито, цілковите знищення катастральних апаратів в обертинськім уряді податковім, спричинили неможливі відносини в обох судах так щодо доходження прав, як і гіпотечного кредиту.

Конечним є заложення нових ґрунтових книг, на скільки вони бракують і катастральних апаратів та гіпотечних мап, котрих брак спричиняє безконечні видатки для селян. IV. Реактивування в сиротинських касах передвоєнного стану в напрямку уділювання судами короткотермінових позичок селянам замість заведеного тепер звичаю: льокування сирітських грошей в державних паперах. V. Рівномірне трактування українського селянства з мазурами, що до відбудови знищених війною будинків і щодо наділювання землею при парцеляції двірських обшарів, чого досі не було. VI. Признання відшкодування селянам в Торговиці і Колінках та Стрільчу за безправні військові реквізиції — збіжжя, худоби, дробу, свиней і т.п. Викази тих шкід з двох сіл долучується. VII. Признання відшкодування селянам за знищення гімназіяльного будинку в Городенці військом; цей будинок два рази відновлений, оба рази був знищений військом, а дві шкільні залі обернені в стайні. Рівнож признання відшкодування за шкоди доконані військом в „Народнім Домі". VIII. Видання наказу до Державної Поліції, щоби здержалась від побоїв селянства: факт з 60-літнім Василем Слободяном з Гарасимова, котрого побив до крови комендант жандармерії в Гарасимові, а потім ще присудило староство (на підставі патенту з 1854 р.) на кару 14-дневного арешту (число городенського староства н-р 4943/23). Так само побито зятя названого Василя Слободяна за те, що не зголосився в час до реєстрації. IX. Зміни теперішного неприязного курсу адміністраційних властей до Читалень „Просвіти" і Кружків „Сільського Господаря", що їх новоуконституування спиняють власти ріжними заборонами (жадаючи н. пр. тепер поновного предложення відпису статутів і просьб до воєвідства, хоч це могло б далеко легше зробити само староство в порозумінні з воєвідством). X. Відбудови рільничої школи в Городенці і віддання її під уп-

раву „Сільського Господаря" в цілі заснування школи господинь в Городенці".

З преси довідуємося, що делеґація українських товариств в своїх вимогах була рішуча, а дискусія була також досить гостра. Коли делеґація звела розмову на справу колонізації, воєвода досить відкрито заявив: „My was nie zjemy i zjeść nie potrafimy".

Заява воєводи віддзеркалювала до певної міри польську безсилість у приборканні українського населення та безсилі польські апетити.

Замітити також годиться, що українське духовенство, яке викликали вітати приїзд воєводи до Городенки, не взяло участи і цілковито збойкотувало його перебування в місті. „Священство, писало „Діло", було до краю обурене чотиро-недільним арештом декана А. Стрільчика з приводу виборів до варшавського сойму та розпорядженням правити молебень за признання Польщі східних кордонів".

Делеґація, як писало „Діло", „також не робила собі ніяких ілюзій щодо конкретних позитивних наслідків обіцянок воєводи". Делеґація мала на меті зазначити своє становище до зловживань і переслідувань з боку польської адміністраційної влади та висунути домагання чисто правного характеру".

В підсумках мусимо ствердити, що чотири перші роки польської окупації на західно-українських землях належали до найважчих років цього режиму в історії Городенщини.

ВАСИЛЬ ЯШАН

Пацифікація в Городенці і Городенському повіті

ВСТУП

Tempora mutantur et nos mutamur in illis.

Змініються часи, змініються і люди, казали стародавні римляни.

Йосиф Пілсудський, начальник панства польського, колись провідник польського підпілля, революціонер, борець за волю, за правду і справедливість, всякими способами поборював московський, царський режим. У цій боротьбі за волю і незалежність Польщі і польського народу здобував він славу і розголос, приєднував приятелів і союзників — активних і тихих.

Але цей самий Пілсудський змінився, коли став начальником відновленої польської держави. Він не признавав українському народові, принайменше цій його частині, яка опинилась під владою Польщі, права на волю нарівні з іншими народами. Навпаки — він рішив присмирити українців за те, що вони боролись за точнісінько ті самі ідеали і права, за які він боровся колись проти Москви.

І почалось те „примирювання", знане під вимовною назвою „пацифікація". Загони польської мундурової поліції бушували по українських містах і селах, нібито шукаючи захованої зброї. Вони навмисне, свавільно нищили українські інституції і доми та майно свідомих українців. А де вступили, там лишали за собою страшне спустошення, руїну, а часто і тяжко, до крови, побитих людей.

Під кінець вересня 1930 р. прибув до Городенки відділ польської поліції в силі приблизно 50 осіб під командою комісара Йосифа Збоженя. Збожень вже кілька років працював в поліції в Станиславові, але передше був довший час комендантом міської поліційної станиці в Городенці і тому знав терен, людей і обставини. Поліцаї відділу Збоженя, були незнані типи, щоб їх місцеві

люди не знали, а вони щоб не мали знайомих між населенням.

Почалося в Серафинцях

— 2 жовтня 1930 р. почав Збожень з своїм відділом працю „присмирення" в Серафинцях, в одному з найсвідоміших сіл городенського повіту.

При битій так званій цісарській дорозі (гостинці), що веде з Городенки до Заліщик, на Вознесенському Куті, стояв мурований будинок Читальні „Просвіти". В тім будинку була театральна заля зі сценою і всіма театральними реквізитами й окрема заля для сходин членів з гарною бібліотечкою. Крім того містилась в тому будинку споживча кооператива і одна кляса місцевої народної школи.

Серед криків і з побоями зігнали поліцаї дещо місцевих людей як помічників і почали ревізію в тому будинку. Повиривали вікна з футринами, двері з одвірками і викидали все то на двір, і то з такою силою, що не лише повибивали шиби вікон, але й поломили рами й дошки. Підлогу виривали так, щоб її знищити, щоб ні одна дошка не лишилась цілою. Так само солідно знищили сцену і балькон. Вони пірвали на шмати занавісу і декорації, поламали куліси, шкільні лавки і всю обстановку, яка де була: образи, книжки, всякі папери понищили і порозкидали і внутрі, і назовні будинку. Таку саму „ревізію" перевели в кооперативній крамниці: висипали на долівку на одну купу цукор, муку, сіль, крупи, риж, мило, цукорки. шевські кілки й інші товарі. А все те ще поляли нафтою, олією, оцтом та основно вимішали. Всю обстановку кооперативи поламали. А з будинку з даху поскидали черепицю і потовкли. Читальня представляла одну руїну.

Після цього відділ поділено на менші групи, які стали переводити такі ж злоякісні ревізії в окремих господарів, починаючи від найсвідоміших. Першою жертвою впав загально знаний і всіми шанований селянин Микола Шлемкевич. Був то розумний і чесний чоловік, зразковий господар і свідомий український патріот, який забезпечив своїм дітям середню і високу освіту. У Шлемкевича знищили хату і всі господарські будинки, порозшивали стріхи, висипали на подвіря і вимішали всякого роду

збіжжя і муку, дерли і пороли одяги і кожухи, а з подушок повипускали пір'я.

Така сама доля зустріла господарство Шлемкевичевого сусіда Миколи Гуцуляка, при чому його синів примушено помагати нищити своє власне майно.

В подібний спосіб знищили ті виродки майно на Вознесенському Куті в таких господарів як Михайло Аліман, Іван Мулярчик, Теодор Бурнадз і інші.

З Вознесенського Кута перейшов загін на другий Миколинський Кут. У подібний спосіб знищили там читальню і в будинку читальні споживчу кооперативну крамницю. І там також повибивали всі вікна, побили двері, зірвали підлоги, порозбирали печі, понищили лавки, крісла, столи, книжки, сцену і весь театральний дорібок, а в кооперативі всі товарі вимішували, щоб зробити нездатними до вжитку.

І на цьому куті поруйновано господарства найсвідоміших селян, як Юрія Бачинського, Михайла Яківчика й інших.

Ще того самого дня переїхала ця сама банда до сусіднього села Стрільча. В такий самий спосіб, але з більшою вже вправою, знищили там спершу Читальню „Просвіти" і кооперативу в читальняному домі. Після цього забралися до нищення окремих громадян, не минаючи старшого віком, зрівноваженого, за свою шляхетну вдачу і вирозумілість, своїми і чужими шанованого отця декана Андрія Стрільчика. В нього знищили не лише будинок і хатнє устаткування, але і попороли подушки й випустили з них пір'я, порізали одежу і кожухи та шапки. На кінець знищили основно парохіяльну канцелярію разом з книгами і документами. Така сама доля зустріла свідоміших господарів села.

Дальші нищення сіл і повіту

— 3 жовтня 1930 р. переїхала та сама поліційно-розбишацька банда до села Вербівці. Там зруйнували Читальню „Просвіти" і кооперативну крамницю та майно багатьох свідоміших селян.

Черга прийшла на сусіднє Вікно. Тут виділ Читальні попав на новий помисл. Замість зрезигновано ждати на неминуче знищення, влаштували вони в читальні для по-

ліцаїв прийняття-бенкет. Це спасло читальню і в ній кооперативу від руїни. „Гості" добре поїли і попили і за те оставили читальню, але свою патріотичну роботу виконали солідно в дворах окремих господарів.

— 4 жовтня загостив Збожень зі своєю бандою до сусіднього великого, багатого і свідомого села — Тишківці. В селі пишались 4 Читальні з власними домами, а при кожній читальні кооперативна крамниця. Повно всякого добра і було що нищити. Поліцаї забралися до свого діла з подивугідним завзяттям та з більше рафінованими методами. Де стояло немолочене збіжжя, там розкидали стирти й оденки. Всяку одежу тобто білля, жіночі одяги, кожухи, сердаки — все те скидали на одну купу. На неї виливали нафту, помиї, квасні огірки, квасну капусту й інші рідини. До того скидали всяке заліззя, потовчені яйця, сипали муку і т.д. і т.д. Добрий одяг пороли, а обуву різали ножами. Часто кидали різні речі до криниць, щоби занечистити воду до пиття.

— 5 жовтня відділ з'явився в Поточиськах. Та громада не тільки пішла слідами Вікна, але своєю щедрістю перевершила його. Вона влаштувала непрошеним гостям таке гостинне прийняття, що вони поївши і напившись до схочу пощадили не тільки читальню й кооперативу, але залишили в спокою всіх мешканців села.

За те вилили свою лють, підсичену алькоголем і патріотизмом, на сусідніх Колінках.

З особливою бравурою погуляла поліційна експедиція в селі Корнів. Поза читальнею і кооперативою найбільшого знищення зазнало приходство. Там не лише здемолювали парохіяльний будинок, але і знищили все майно пароха. А парохом Корнева був загально знаний громадський діяч і безкомпромісовий патріот о. Іван Пісецький, батько бойовика Гриця Пісецького, який згинув 30-го липня 1930 року під час нападу УВО на поштовий амбулянс під Бібркою.

Перші кроки в обороні

Такі вістки і повідомлення приходили від покривджених до Городенки. Спершу не хотілося їм вірити. Та ж завдання державної поліції є оберігати спокій, лад, безпеку, майно громадян і законність, а не ширити знищення

і руїну. В голові не містилася така думка, що сторож закону може сам ламати той же закон, насилувати його і поповняти на мирному населенні важкі злочини. Це все так противорічило найпримітивнішим засадам права і правовости, було щось так неймовірно дике, що воно мов молотом товкло по головах, у першій мірі правників.

Щоб пошукати правної оборони, пішла делеґація до начальника місцевого повітового суду. Але він заявив, що нічого не може порадити, бо акцію переводить державна адміністрація. Порадив звернутися до Прокуратури при Окружному Суді в Коломиї.

6-ого жовтня 1930 р. і руїна Народного Дому в Городенці

Була прекрасна, соняшна, осіння днина. Автор цих рядків лежав рано у ліжку, зневолений тяжкими болями шлункових боляків та нервовими переживаннями останніх днів, так далеко, що не міг підвестись з ліжка. Саме тоді увійшла до хати поліційна патруля, зложена з 4-ох незнаних поліцистів. Вони казали мені встати і одягнутися. Але коли побачили, в якому стані находжусь, лишили мене в спокою, а самі почали свою роботу. Скидали в кімнаті на купу книжки і папері: дещо з того відкладали набік як підозріле, а проче нищили. З черги перейшли до ревізії в ліжках. Саме розпороли вже одну подушку і випустили пір'я, коли до кімнати увійшов старший поліцист Будзиновський. Він знав мене і мою дружину ще з того часу, як я в 1920 р. був конфінований в Серафинцях, а він робив тоді там службу. Він був жонатий і його дочки ходили в Городенці до вселюдної школи з нашою дочкою Лесею. Увійшовши до кімнати Будзиновський видимо змішався. Він наказав поліцистам перервати ревізію, а в протоколі написати, що нічого підозрілого не знайдено. Потім як без „добрийдень" увійшов, так без „будьте здорові" вийшов він разом з поліцистами, залишаючи все, навіть відкладені як підозрілі книжки і папері. Ні вікон, ні дверей, взагалі будинку поліцисти навіть не порухали. Знали, що мешкаю в хаті поляка і не хотіли йому робити шкоди.

Від мене пішли садом і городом до сусіднього дому, де мешкав мій товариш по праці, директор ПСК інж.

Богдан Білинський. Там переведено „стандартну" ревізію, після якої мешкання представляло образ руїни. А на подвір'ї кругом хати ще довго літало в повітрі мов те бабине літо — пір'я з подушок.

По полудні я звівся з ліжка і вийшов з хати. Вже по дорозі довідався, що поліція була в Народному Домі. Поруч інших установ містився там Повітовий Союз Кооператив, в якому і я працював як один з трьох директорів. Тому удався туди.

Поліція саме скінчила свою працю і брамою стали виходити „робітники", які помагали поліції нищити українське майно. Було це всяке шумовиння, яке прийшло до праці з джаганами, ломами, лопатами та іншим знаряддям. Деякі з них йшли до тієї праці охотно, бо при цьому можна було щось захопити, чимсь поживитись. Покищо їх не відпускали додому, тільки провадили ще кудись на роботу.

Подвір'я Народного Дому представляло кошмарний вид. В його глибині від боку вірменського костела, стояв окремий будинок, в якому була театральна заля на 300-400 осіб, з доволі просторою сценою і ґардеробою. Цією залею користувались свої і чужі. Відбувалися в ній театральні вистави, академії, концерти, віча, наради, анкети, забави. Сьогодні це була одна руїна. Де вчора ще були вікна, двері, там тепер осталися темні діри. Цей повітовий будинок культури, що усміхався до відвідуючої його публіки ясними вікнами, робив тепер враження осліпленого якимись нелюдами старця, що споглядав на світ Божий не очима, а темними ямами. Навіть муровані стіни будинку були пошкоджені. В самій залі понищили все, що тільки можна було знищити: зруйнували сцену, подерли занавісу-куртину, декорації, костюми, а також порозвалювали печі та зірвали підлогу.

На подвір'ї велика купа знищеного народного майна: викинені з залі поломані крісла і столи та попорені фотелі, якісь старі поржавілі шаблі і деревляні кріси, що як віддавна невживані театральні реквізити спочивали під сценою. З даху над фронтовоню стіною зірвали великий кусень бляхи. Чого в тій блясі шукали, годі додуматись, бож в бляху чи навіть під бляху тяжко будь-що заховати.

В сусіднім головнім будинку Народного Дому, що стояв вздовж подвір'я, від вулиці аж до театральної залі,

приміщувався клюб „Українська Бесіда". Тут зосереджувалося товариське життя міста й повіту. Щодня, зокрема у вечори, сходилися там городенські інтеліґенти і громадський актив, без огляду на свої партійно-політичні переконання. Тут обмінювалися новинами і поглядами на актуальні справи, переводили дискусії, обговорювали пляни праці, слухали доповідей на різні теми, влаштовували товариські чайні вечори, грали в пінґ-понґ, карти, шахи тощо.

В окремій кімнаті відбував свої проби хор т-ва „Боян", а дещо дальше примістилося т-во „Міщанська Родина". В усіх кімнатах тотальна руїна: позривані підлоги, поламані столи і крісла та бібліотечні шафи, фотелі, поторощений фортепіян. Частину того добра викинули на подвір'я, а решта лежала розкидана по підлогах.

Приміщення ближче фронту від вулиці займав Повітовий Союз Кооператив із своїми бюрами і товаровим маґазином. Але до нього поліція покищо не дійшла.

Загальний вид знищення був справді жахливий, кошмарний і на свій лад ґрандіозний.

На просторому подвір'ї величезна купа румовища, що накрила собою навіть криницю з високим дашком над нею. Все це на тлі будинку з театральною залею, який дивиться на вас замість очей темними ямами, а широким отвором в даху, по зірвані з нього бляхи, немов шле скаргу до неба на тяжку, незаслужену кривду й обурюючу зневагу від новітніх варварів. А звисаючі з даху плати бляхи повівають як сумні, жалобні прапори.

Такий вид треба було конечно утривалити. Фотограф сам не мав відваги прийти поробити знятки. Але він позичив апарат і кліші, а знятки поробив сотник Ярослав Курилюк, що працював тоді в Союзі. Кліші треба було заховати до часу аж покінчиться пацифікація. Хтось підав думку, що найкраще дати їх на переховок директорові Дорожинському, який саме з'явився, бо в нього напевно пацифікації не буде.

Евстахій Дорожинський, старший громадянин, емеритований управитель школи, добрий природник, особливо в ділянці квітництва, працював для міста як городник. Він вишколив собі групу дівчат і при їх помочі обсаджував цвітами парк, міські площі і сквери, а час-від-часу садив нові дерева. Дорожинський мав досвід і естетичний

смак і в дуже значній мірі причинився до прикрашення міста. За те тішився він загальною пошаною і признанням з боку властьімущих.

Дорожинський теж був певний, що у нього ревізії не буде і кліші забрав та сховав їх у себе на стриху. Це діялось надвечір, коли вже кінчилось урядування. Але не вспів Дорожинський ще добре кліші прикрити, як до його хати зайшла одна з пацифікаційних стеж. Заскоченому Дорожинському вдалося якось повідомити старосту про поліційну гостину, але той або не хотів або може не міг прийти з поміччю. І хоч Дорожинський не був політично активний, погуляла у нього поліція не гірше, як в інших проскрибованих українців. Ще й сам мусів лізти з поліцаями на стрих і помагати шукати. Заховані кліші вони знайшли, пізнали, в чому справа, та очевидно кліші знищили. Ще того самого вечора на наказ мабуть Збоженя подвір'я Народного Дому дещо прочистили.

Пацифікація в Дорожинських, якого дружина була польського походження, була сензаційною несподіванкою не лише для українців, але й жидів та поляків. Про причину були різні здогади. Найбільше правдоподібно, що Збожень скористав з нагоди, щоб в той спосіб вирівняти якийсь свій давніший рахунок з Дорожинським. Відношення повітового старости до Дорожинського було поправне, а тому дискутовано, чому він не поміг. Повітова адміністраційна влада мусіла мати відношення до пацифікаційної акції. Вона ж виготовляла списки установ і осіб, яких належало пацифікувати. Не могла того зробити та армія поліцаїв, а подекуди і військо, яких відряджували в незнані їм терени переводити акцію. Тому мабуть і староста знав про все, а як Дорожинський і не був на списку, то видно староста не хотів встрявати в роботу Збоженя, щоб назовні виглядало, що він з цілою акцією не співпрацює.

Рятунок для Повітового Союзу Кооператив

Непевність і тривога огорнула всіх українців. Кожний сподівався нещастя. Але ще більше зажурилися управителі наших установ, передусім кооперативних, які своєю жертвенністю і солідною працею дійшли вже до поважного майна. Чорна хмара зависла над Повітовим Союзом

Кооператив. Не було сумніву, що й він впаде жертвою вандальського знищення і то скоро, може на другий день. І його директори радили і шукали виходу та прийшли до торговельної натури висновку — поступити так, як Вікно чи Поточиська, але дещо відмінним способом, а то погодитись зі Збоженьом. Він все був у фінансових клопотах, бо його родина потребувала більше грошей, як він заробляв. Найшовся й посередник і тієї ж ще ночі помандрувала більша сума — мабуть — тисяча злотих з каси Союзу у свою путь.

Вранці 7 жовтня пішов я до канцелярії до праці, але незабаром прийшов по мене післанець, щоб негайно йти до Союзу, бо там вже пачала працю поліція. Виглядало, що Збожень не погодився на пропозицію Союзу.

На подвір'ї застав я відділ робітників з лопатами, ломами й гаками. Вчора вони слабо поживилися, бо що можна було зарвати в театральній залі, на Бесіді чи Міщанській Родині? Але зараз прийшла черга на Союз. А це вже друге діло. В його магазинах повно різного добра на загальну вартість понад 30 тисяч злотих.

Всюди повно поліцаїв. Ходять і оглядають ті місця, що їх вчора руйнували, заходять до приміщень Союзу, розглядаються, але до нищівної роботи ще якось не забиралися. Тут і Збожень крутиться. Зустрівшись зі мною він навіть поздоровив мене. Я зараз зрозумів, що Збожень грає комедію і дотримає слова. Він ходить, заглядає то тут, то там, стукає, а інші поліцаї роблять те саме.

Начальний директор інж. Іван Семків жде в непевності, що буде далі. Те саме й інші службовці. Але було видно, що ревізія про око ніби переводиться. Збожень ще якийсь час покрутився, заглядав, стукав, а його поліцаї теж не в тім'я биті; не скачуть поперед батька у воду.

Вкінці всі перейшли на веранду. Там подав їм до відома Збожень, що він помимо пильного обшуку нічого підозрілого не бачив, не завважив, а закінчив свою мову: „А зрештоу як пановє мисльоу" і не чекаючи на їх відповідь, вийшов. А його „панове" думали так само, як він і за ним вийшли, залишаючи Союз у спокою. Ми всі легше відітхнули, а поліцаї і їхні „робітники", з кваснимі мінами забралися. Пороблено знову знятки з понищених приміщень Народного Дому, але то вже не було те, що

було вчора, бо поліція допильнувала, щоб запрятати сліди її діяльности.

Ще того самого дня знищила та сама група поліції в Городенці Читальні Просвіти на Фільварковому Куті і на Котиківці та поруйнувала господарства багатьох свідомих українців. Читальню Просвіти на Котиківці скоро опісля, бо вже розпорядком з дня 7 січня 1931 р. розв'язало Станиславівське воєвідство, що подав до відома управі читальні повітовий староста.

З Городенки вирушила пацифікаційна експедиція на наддністрянські села, починаючи від Незвиськ. Всюди жертвою дикого наїзду падали читальні, кооперативи і весь доробок наших інтеліґентів і свідомих селян.

Правні засоби без успіху

Голова Народного Дому в Городенці д-р Теофіль Окуневський подав до Повітового суду в Городенці внесок про забезпечення доказів для встановлення висоти шкоди і викриття спричинників знищення. Але начальник суду Видра дуже скоро, бо вже 11 жовтня 1930 р., внесок відкинув, бо твердив, що „скарга має познаки політичної демонстрації проти адміністраційної влади, яка виконує доходження з метою викрити винних в актах саботажів, що прибрали форму палення майна інших осіб у Східній Малопольщі, як також у повіті Городенка. Отже та адміністраційна влада наказала в дні 6 жовтня 1930 р. між іншим ревізію льокалів Народного Дому в Городенці, як одного із запідозрених. Цю ревізію перевели органи державної поліції і цей факт є добре знаний управі „Народного Дому". Тому внесок як незгідний з правдою, відкинено, — кінчить Видра.

На ту відмовну ухвалу городенського суду подав д-р Окуневський апеляцію до Окружного Суду в Коломиї і в ній покликався на припис польської конституції, що ніякий закон не може позбавити горожанина Річипосполитої Польської права доходити матеріяльної втрати в суді. Одначе Окружний Суд обширно і добре обоснованої апеляції не приняв і своєю постановою з 5 листопада 1930 р. апеляцію відкинув і ухвалу повітового суду затвердив.

Крім того від культурних і освітніх установ Городенщини пішло обширне карне донесення на Йосифа Збоже-

ня і товаришів до Окружного Суду і Прокуратури в Коломиї. Було очевидним, що донесення залишать без розгляду, що його значення більше символічне, але національна честь казала його внести. Виринув поважний сумнів, чи забезпечена польською конституцією самостійність судів не перестала в Польщі існувати. Натиск адміністрації на суди був надто сильний.

З хвилиною, коли держава починає ламати свої закони, вона починає хилитися до упадку, бо забезпечена законами справедливість становить основну підвалину держави (Iustitia fundamentum regnorum).

А на підтвердження тієї правди Польща довго не потребувала ждати. Провалилась за нецілих 10 років.

ВАСИЛЬ ГУЦУЛЯК

Пацифікація зблизька

Доля склалася так, що мене виключили з української гімназії у Станиславові (тепер Івано-Франківське) зі забороною вписуватись до якоїнебудь гімназії в цілій кол. Польщі. Я тоді допомагав у господарстві як найстарший син. Батько був у Канаді. Вліті 1930 р. нестерпна ситуація в польській займанщині причинилася до різних виступів українського населення. Щоб присмирити революційні дії, окупаційний уряд влаштував т. зв. пацифікацію, яка несподівано вдарила і с. Серафинці.

Мені було тоді 20 років. Дуже рано, 2 жовтня 1930 р., ми з молодшим братом Іваном і шваґром Дмитром Якимовичем приготовлялися орати поле на зиму. В стодолі, ще в сумерку, ладили що потрібно, а мати зі сестрою готовили сніданок та інші харчі нам на дорогу до праці. Нагло в стодолі з'явився поліцай. Сказав, що ми арештовані. Все це було як грім з ясного неба! Згодом з'явилося тих польських поліцаїв більше і почалась варварська. дика пацифікація. Один п'яний до безтяму почав бити мене (я ж був їхньою ціллю) палицею, що мав її в руці,

крім рушниці і револьвера. Бив немилосердно брата. Коли мати у сльозах питалася: за що знущаєтесь? — то цей п'янюга теж маму ударив декілька разів прикладом рушниці.

Згодом поліцаї позатримували людей, що йшли в поле до праці і силою-страхом змушували їх „робити пацифікацію". Наша хата була велика, гарна, одна з кращих у селі. Поліцаї зі змушуваними людьми, сусідами, нищили підлоги, креденси... Навіть розмальовані стіни у великій кімнаті порубали сокирами. Внутрішнє устаткування зазнало справді варварського знищення. Побили лямпи, баґнетами і ножами порізали подушки. Накривала та інші речі теж не виминули їхніх хижацьких рук. У коморі пороли мішки з мукою (це ж пізня осінь, все було готове на зиму до харчування). В пивниці, де були бочки з огірками, капустою та іншими речами, теж здичіло побушували. В бочку з огірками кидали картопель, а в бочку з капустою — розбиті глечики, що стояли тоді з квасним молоком. Піч, у малій кімнаті теж порозбивали прикладом, покололи баґнетами. Мене змушували говорити по-польському, але я не вживав тієї мови. П'янюга поліцай прозвіріло за це мене „молотив" своєю палицею. Плач безрадної матері та малолітньої, перестрашеної сестри їх тільки більше роз'юшував.

Наша хата довкола була оббита дошками, що були помальовані на синьо-жовто. **Dlaczego te ukraińskie kolory?** — запитували маму поліцаї наказуючи, щоб якнайшвидше перемалювати. На дворі інші поліцаї з „допомагачами" били ринви, обривали дошки. Хата виглядала, як після якоїсь несамовитої бурі-цикльону. Розкидали теж снопи конюшини в стодолі і в інших стіжках, мовляв, там захована зброя та інші „вибухові" матеріяли... Це тяглося декілька годин.

До комори знову заглянув „спец" для контролі, чи все як слід понищено і своїм п'яним розмахом поторощив усі подвійні вікна, на зиму, що були на полицях в коморі. Скло посипалося всюди, навіть до розпорених мішків з мукою. Цей сам садист казав одному хлопцеві сусідові, що його змусили помагати їм у „роботі", накидати в бочку з огірками сміття, пір'я і т.п. Все це робили на

те, щоб залишити родину в злиднях, щоб не було що їсти бодай у найближчому часі.

Це було щось в роді несамовито дикої стихії, що її творці пацифікації розбурхали в нашій хаті. Завершенням їхнього садизму впав жертвою наш собака, що своїм гавканням, на прив'язі непокоїв розшалілих „пацифікаторів". Пянюга застрілив цю милу тварину.

Подібне діялося в сусідів Миколи Шлемкевича й Івана Мулярчика, але мабуть у не таких жорстоких розмірах.

Після декількох годин такої розшалілої „праці" мене скували кайданами з братом Іваном і вели селом (понад 2 км. до громадської в'язниці, т. зв. „арешту"). Люди дивились на нас сумовито, зі сльозами. Мій брат був багато більше побитий, ніж я, був увесь майже синій від побоїв. Після полудня привели туди й Теодора Курганевича, нашого сусіда, бідного, але дуже свідомого селянина. Над ним теж несамовито знущалися. До цього громадського арешту майже аж до вечора заходив час до часу молодий п'яний поліцай і далі нас трьох „пацифікував", прямо молотив прикладом рушниці й палицею. Під вечер добра людина, старша жінка, що жила недалеко в'язниці, передала нам крізь віконце харчів (молоко, хліб), бо ми були дуже зголоджені та зболілі.

На другий день нас перевезли до в'язниці в Городенці. Там більше над нами вже не знущалися. (В Городенці ми сиділи в тій самій кімнаті в'язниці, звідкіля Андрій Чайківський зумів крізь вирізане віконце втекти). На постерунку поліцай-допитував вимушував від мене і брата признатися, що я належу до УВО (Українська Військова Організація) і що я брав участь у підпалах польських маєтків. Я йому відповідав, що я до того не причетний. Але він погрозливо, розлючено змушував до підпису ним „змонтованого" протоколу. Під цим терором я підписався.

Нас перевезли до в'язниці в Коломиї. Там ми з багатьма пересиділи аж десь до половини грудня 1930 року. Одного дня ми мали щастя (якщо це щастя) мати в своєму товаристві о. Івана Пісецького, славного патріота-священика. Він приніс нам додаткові вісті про „бурю пацифікації" та розвеселив усіх нас силою свого непереможного козацького духа.

Мені додатково (ще з одним в'язнем) довелося за кару посидіти досить довго у темній келії-одиночці. Ми в'язні зорганізували (досить вдало) голодівку. Після тієї голодівки багатьох звільнили. Ми з братом вернулися до дому, до рідної хати, що була ще далі свідком знищення-руїни. Вже з т. зв. вільної стопи нас судили в Коломиї: ми дістали по одному рокові в'язниці за приналежність до УВО. Те покарання було завішене на один рік. — Так обдарувала мене горезвісна „пацифікація" 1930 року.

ВАСИЛЬ ЯШАН

Городенщина під мадярською і німецькою окупаціями під час Другої світової війни

1. Вступні зауваження

Війна між Німеччиною й Совєтським Союзом прийшла несподівано. Війну проти Польщі приготовляв Гітлер голосною пропаґандою, а в даному випадку задумав заскочити свого ж партнера Сталіна несподіванкою, що йому до певної міри пощастило.

У погідну неділю, 22 червня 1941 р. можна було в Городенці почути вибухи з півдня. Хоч такі відгуки не були чимсь надзвичайним, бо при будові літунських баз в Чернятині, а передовсім у Гвіздці вживали вибухових матеріялів, але дивувало, що це діялося в неділю і то дуже рано, на зорі. З Городенки й сусідніх сіл їздили наші селяни до Гвіздця возами на роботу при будові бази. Коні і люди при тій праці дуже мучилися й тому вже в неділю на досвітку їхали на місце праці, щоб прибути на час і дещо відпочати. І один з таких фірманів розбудив нас і розказав, що як вони тільки доїхали до Чернятина, повітрям струснули сильні вибухи бомб. Літунська база в Чернятині була збомблена: видно було, як літуни бігали

по літунському майдані, не знаючи, що діється й ні один літак не вспів піднестись до лету: всіх їх знищили бомби.

В місті ще до полудня всі говорили, що почалася війна, але урядово подали це до відома аж після полудня. Німеччина почала воєнні дії після півночі без попередження. Німецькі літаки збомбили й базу в Гвіздці.

Заіснувала загроза, що НКВД переведе масові арешти, що діялося звичайно вночі. Хто почувався загроженим, не спав вдома і багато таких нічліжан приховувалися по ріжних закутках, де тільки були б безпечні.

Партійні робітники отримали кріси і з ними працювали. Почались рухи військ, деякі частини покидали Городенку. Відступаючі відділи прямували з півдня на північ до Дністра. Міст в Семаківцях був перетяжений і деякі піші частини мусіли переходити Дністер у брід. Розважного порядку при тому не було, все йшло дуже скорим темпом і бійці часто топилися. За Дністром частини чулися безпечнішими. Бували командирі, які дозволяли галичанам іти домів: їм відбирали одяг і зброю. Але ті відпущені часто натрапляли на частини другі, які їх уважали за дезертирів і на місці стріляли. А пізнати вояка було легко. У Совєтському Союзі обов'язував закон, що вояків і в'язнів коротко стригли.

Одна колона десь третього дня війни вийшла з Тишківців у напрямку до Городенки. На половині дороги колона попала під обстріл шістьох німецьких літаків-штукасів, які спадали вниз немовби зістрілені. Але вони так облегчували собі обстріл розпорошеної піхоти. Стріляли машиновими крісами і по черзі опускалися. а потому підносилися.

Партійні і службовці, що прийшли до Галичини зі східних областей, гарячково готовилися до виїзду і забирали все, що тільки могли подолати. Місцеві службовці райсповспілки (колишній Повітовий Союз Кооператив) обслуговували їх, але собі не сміли нічого взяти.

Першого липня 1941 р. вибралися з Городенки всі совєтські уряди, а в тому і органи НКВД з міліцією: виїхали автами і підводами. З ними виїхало й небагато місцевих активістів. Стало безпечніше і вже не треба було по-ночі блукати й ховатися. Всі документи, чого не вспіли забрати, попалили. В будинку суду, де працювало НКВД

і міліція, були лише порозкидані рештки ґрунтових книг.

Надлітали й мадярські літаки та скидали на місто летючки, писані жахливою українською мовою, в яких взивали червоноармійців, щоб здавалися. В околиці суду підняв я таку летючку та почав читати, як хтось поклав руку на моє рамя, а другою взяв від мене летючку. Був то завідуючий городенської райспоживспілки, твердий комуніст, Козлов, добре знайомий. З вибухом війни він був мобілізований до армії, а тепер як підстаршина відступав з частиною через Городенку. Ми звіталися, поговорили, Козлов пішов дальше, а я підняв другу летючку.

Другого липня військова влада й ті урядовці, що ще остались, видали наказ, щоб населення забирало майно з державних складів, а зокрема цукор, якого було досить в цукроварні. Брала Городенка і сусідні села, передусім цукор, а також харчові припаси — в першу чергу муку.

Третього липня військо підпалило два міські будинки — хлопячу школу і так званий дім старців. У них було зложене добро, яке військо і уряди не могли забрати, а щоб не дісталося в руки ворога, все те спалили. Очевидно пожежі не вільно було гасити і будинки вигоріли до тла. Також забудови цукроварні мали бути знищені. Там ходили військові, тримали порядок між тими, що розбирали цукор, та робили якісь приготування для зриву.

2. **Прихід мадярської армії до міста**

Мадяри, південні сусіди української території, вже від найдавніших часів, не були приязно наставлені до українців чи давніше русинів. Переходячи з Азії через країну наших предків, вписали в нашу праісторію як мучителі населення і землі. Осіли на Панонській низині і підкорили собі місцеве слов'янське населення, яке жило на південь від Карпат. В княжих часах нападали на Галичину і часом опановували її столицю, місто Галич. Немало причинились до того, що наші Галицькі землі дісталися під володіння Польщі.

Під час Першої світової війни в 1914-1918 рр. мадярські частини, які переходили або стояли залогою в Галичині, вписалися кровавими буквами в нашу історію. Віша-

ли невинних людей, вивозили до таборів, де ті люди гинули. Поводились гірше, як у ворожій країні, грабили і нищили всяке добро. насилували жінок, побивали навіть дітей і старців та з великою насолодою будували шибениці і накладали петлі на шиї невинних людей.

У 1939 р. мадярська армія напала на Карпатську Україну. На спілку з польськими прикордонниками вигубили карпатських січовиків, які по-геройськи боронили свою країну, а над населенням знущалися нелюдськими способами.

Четвертого липня 1941 р. біля полудня, отже 13-го дня війни, з'явилися під Городенкою перші мадярські стежі від Чернятина, тобто від напряму Коломиї. Наступ на Галичину Мадярщина як союзник Німеччини почала разом з нею через Карпатські просмики. Мадярська армія не надто натискала на частини Червоної армії, може через те, що гористий терен не давав змоги розвинути ширшу акцію. В такому сповільненні відступаючі відділи мали час і змогу понищити дуже основно всі мости на залізничій лінії і на битому шляху від Ворохти, радше Яблонова, аж до Делятина. Не було також більших боїв у ці дні між наступаючими й відступаючими військами, а до поважнішої сутички прийшло щойно в повітовому місті Городенці, що положене вже недалеко Дністра. Наступ переводила мадярська піхота і їх легкі танки. Ще не доїхавши до міста від околиць фільваркового цвинтаря, вони помітили рухи червоноармійців біля цукроварні: були це ті, що мали її знищити, Мадяри дали в тому напрямку кілька стрілів з танкових гарматок. Підривники утекли і так була врятована цукроварня. Приблизно в тому часі шляхом від Котиківки перейшов великий відділ совєтської армії і подався гостинцем на Серафинці-Заліщики, де сподівався застати ще не зірваним міст на Дністрі в Заліщиках, бо міст в Семаківцях вже мабуть передчасно був знищений. Одночасно мадярські танкети просунулися до середмістя і спинилися перед перехрестям шляхів Коломия-Семаківці та Станиславів-Заліщики, тобто в околиці перед костелом. Мадяри обсадили шлях, яким проходили й зайняли бойові позиції, заховавшись між придорожні дерева, бо добре бачили, як в той час від північного напрямку міста через ту ж Котиківку надходив сильний відділ

червоноармійців і Семаковецьким шляхом сходив до так званих трьох мостів, прямуючи до того самого перехрестя, куди пішов до Серафинець інший їх відділ. Був це відділ близько 400 бійців з великим обозом, в якому було багато возів, запряжених кіньми. Колона не йшла бойовим порядком, не мала жодного забезпечення, не мала передньої стежі, очевидно не сподівалась зустріти ворога. На чолі колони їхав на коні комендант і так наткнувся на захованих мадярів і попав до полону. Але молодший рангою старшина, що був дещо дальше, зорієнтувався в положенні і дав наказ до бою. Бійці заховалися по бічних ровах. Обі сторони відкрили вогонь. Бій тривав близько 3 години і закінчився над вечір. Мадяри обстріляли легкими гарматами також вежу костела, мабуть думаючи, що там якийсь обсерваційний пункт, і легко пошкодили її. Перемогли мадяри, бо мали кращі позиції. Совєтські частини долинами й бічними вуличками повтікали на північ. На полі бою остало 6 бійців убитими і 25 побитих коней. Деяку кількість бійців мадяри взяли в полон, між ними й ранених. Мадяри мали тільки ранених. Після бою настала ніч і не можна було зв'язатись з якоюсь мадярською командою. В суботу, 5 липня, дещо успокоїлось. Вранці зустрічний мадярський старшина порадив і наказав що швидше зорганізувати місцеву владу, бо порядок лежить і в інтересі армії, а найперше треба прочистити вчорашнє поле бою, бо шлях має бути вільний, здатний до вжитку.

3. **Створення української влади**

З'явилися два учні городенської гімназії Роман Качоровський і Тучак і вони на доручення скликали сходини українців. Після полудня в залі засідань міської ради зійшлися видніші інтеліґенти, міщани і селяни, яких можна було на скору руку зібрати в такій ситуації, та обрали з п'яти осіб тимчасове правління для міста і повіту. В тому: д-р Василь Яшан, адвокат — голова, Михайло Гарванко, кол. інспектор ПСК — заступник, Микола Пелех, кол. урядовець скарбового уряду, д-р Володимир Бялий, ветеринарний лікар, Евстахій Дорожинський, емеритований директор школи. Ярослав Хамів і Микола Будзик були назначені секретарями. Осідком нової влади став будинок

магістрату, на якому вивішено український прапор, а дещо пізніше мадярський і німецький. Пороблено заходи, щоб негайно зорганізувати місцеву міліцію, а її комендантом назначено вислуженого булавного жандармерії Василя Дякова. Не знати було, чи чернелицький і обертинський район забажають бути самостійними. Але людей до праці не було і Чернелиця швидше, а Обертин дещо пізніше приступили до Городенки і постав повіт в давніх межах.

Мадярські частини переходили містом в напрямку Дністра. Там в одному місці попали в засідку і мали втрати: оповідали про 18 убитих, яких перевезли у їхню батьківщину. Ночували війська в місті і сусідніх селах. З тієї причини вже 5 липня совєтське літунство збомбило село Серафинці. В селі ночували мадяри, але дуже раненько перенеслись до Ясенева Пільного. Совєти не помітили того і скинули на село бомби та побили цивільних.

Побитих в бою 4 липня бійців похоронено на цвинтарі, а їхні особові дані втягнув парох до метрикальних книг. Багато клопоту було з побитими кіньми. Зголосився шофер з шляхового відділу, добув тягарове авто і почав відвозити коней на призначене місце на Червоній. Робітники вантажили коні на тягарівку і робота йшла та не довго. Мадярські вояки затримали авто і зареквірували. Ніякі просьби ані вияснення не помогли. Люди мучилися тяжко, щоб возами вивезти решту побитих коней, що лежали переважно на схилі шляху біля трьох мостів.

Приходили сотки людей з міста і сіл по вказівки. Діставали доручення скликати свідоміших мешканців села і творити комітети з головою і 4-ма членами, які виконують в селі владу, а для береження порядку творять місцеву міліцію.

В неділю, 6 липня, з'явилася якась команда і мені вдалося добитися до адьютанта і порозумітись у невідкладних справах. Українська влада відповідає за порядок і спокій. Міліція вживає зброї-крісів, а старшини пістоль: їх відзнака синьо-жовта кокарда на шапці. Члени правління і урядовці носять синьо-жовту опаску на лівому рамені. Місцева влада діє у власному засягу, якщо справа цивільного населення, але виконує також накази армії. Тре-

ба було звертатись і до інших команд, які обіцювали дбати про порядок і лад.

А справа була саме в тому, що мадярські частини почали забирати всяке добро, яке їм попадало під руки. Вже в суботу над вечір наша влада впоралась обсадити і хоронити ті місця, де було ще яке добро, як крамниці, склади, різню, млин. Цивільне населення зараз з приходом мадярів перестало розтягати державне чи інше чуже добро. Люди хотіли порядку і радо виконували доручення.

Правління намагалося створити урядовий апарат, подібний як був за староства, але натрапляло на величезний брак потрібних людей. Адміністраційний відділ доручено М. Гарванкові, санітарний д-рові Бялому, фінансово-економічний М. Пелехові. Е. Дорожинський мусів прийняти головство в місті і стати бурмістром Городенки. З огляду, що в повіті існували колгоспи, створено земельний відділ, який доручено Я. Хамову. Справи шкільництва мав інсп. Іван Василишин. Дещо може пізно з'явився в правлінні поручник УГА Петро Васкул, що був управителем школи в сусідньому Ясеневі. Він зараз дістав дуже в той час важливий пост повітового інспектора міліції. Його завдання навести однорідну організацію міської і сільських міліцій, їх контролювати, видати потрібні приписи і дбати про лад і спокій в місті й повіті. Торговельним відділом завідував директор Юрій Роїк.

Зараз в перших днях по приході мадярів суспільна опіка зорганізувала в середмісті Городенки, у приміщенні ресторану Мазурика, харчівню-кухню. У тій кухні працювали наші пані і дівчата, міщанки і селянки. Треба підкреслити, що у той критичний час наше жіноцтво, старше і молодше, не уступало чоловікам, які мали повні руки праці так, що не мали часу спокійно відпочати, але і спокійно з'їсти. На похвалу тому жіноцтву треба згадати, що багато з них у тих днях працювали дуже жертвенно. Треба було справді подивляти їхню витривалість: від раннього ранку до пізної ночі вони двигали великі казани, носили воду, дрова й варили — варили без кінця.

До кухні йшли ті припаси харчів, які вдалося захоронити по складах, але головними доставцями потрібних харчів були наші селяни. Вони так щиро відізвалися на заклик влади, щоб помогти, що радувалося серце. Дава-

ли люди з Городенки, а давали і всі без виїмку села з повіту. Самі переводили збірки хліба, городини, яєць, дробу й привозили до міста. А їсти давати було кому. На першому пляні були полонені, у більшій мірі українці з наших околиць і з східних областей. Один їхній табір був у Городенці в цукроварні, а другий в Семаківцях. Полоненим у цукроварні дівчата тричі, а принайменше двічі денно доставляли возами теплу, здорову страву і хліб. Далі йшли ті вояки, що в якийнебудь спосіб видістались з Червоної армії і вертались домів. А було їх тоді дуже багато і вони діставали цілий день їжу таки в кухні. Далі йшли мадярські ранені і ті їхні вояки, які відбилися від своїх відділів. Їх присилала команда і вони діставали їжу. Як часом переходили малі відділи німецьких вояків, то обов'язково заходили до кухні підкріпитися. На кінці приходили місцеві бідаки, яким харчівня давала, як ще щось залишилось.

4. Господарювання мадярів

Мадярські військові частини майже безперестанно переходили дальше, а кожний щось забирав. Брали не тільки державне, але й кооперативне, а навіть приватне майно. Забирали і транспортували на Мадярщину коней, худобу, також устаткування фабрик і варстатів, телефони, ба навіть вали до прасування доріг. Майже всі кооперативи по селах розграбило військо. Ще дещо було збережене в Повітовому Союзі Кооператив.

Коли совєтська влада опускала Городенку, розбила пошту. Наша влада уважала потрібним привести поштовий уряд до порядку. Поштовці взялися до тієї праці, але на своє лихо. Коли мадяри побачили людей при роботі, поперетинали поштові проводи, працівників з пошти вигнали, цих робітників, що працювали на мережі, поарештували, а з централі позабирали, що їм подобалося. Треба було ще находитися, щоб звільнити Богу-духа винних робітників.

Мадяри, як тільки прийшли, обсадили склади цукроварні й нікого з урядовців туди не допускали. Господарили самі і забирали жовтий цукор, що його лишилося мабуть близько 5 вагонів. Вони також забирали або і понищили паси, прилади й частини машин.

Дуже скоро обсадили також млин і забирали не тільки муку, а й те збіжжя, що селяни привезли тепер молоти. Всю муку зареквірували і її не видавали, а водночас на українську владу наложили обов'язок харчувати не тільки населення, а також мадярських ранених, яких ще не відтранспортовано з міста і які були в Городенському шпиталі. Що наша суспільна опіка годувала полонених і деяких мадярських вояків, ми вже згадували. І нераз треба було находитись від Анни до Каяфи, щоб видістати з млина мішок муки.

Зв'язкові, що їх висилали до Коломиї і Станиславова, діставалися туди роверами або пішки й верталися з невеселими вістками. І там непорядки, хаос, що їх вносили мадярські війська безоглядним і безконтрольним забиранням майна. Нас намагалися обдарувати в заміну своїми жидами, що їх мадяри нещасних гнали з своєї країни. Почали до нас приходити вістки, що у Львові проголошена Українська Держава. З'явилися летючки: Акт проголошення Української Держави. Волею Українського Народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує створення Української Держави. Акт датований 30 червня 1941 р. Як дуже всі ми раділи і тішилися. А то тимбільше, що мадярські війська узнавали українську владу і ми були переконані, що будуємо свою державу. Не можна було від мадярів довідатися, чи мають в тій справі, які інструкції, але виглядало, що в тому часі поважно числяться з фактом, що на тих теренах буде Україна. Тому може так спішно забирали все, що могли підтягнути під так звану воєнну добичу, яку дуже широко і довільно інтерпретували і якою оправдували всяке здирство і так дуже бідної країни і її населення. Знову місцева влада всіми засобами і цілою енергією намагалася всяке майно заховати і захоронити, бож творимо свою державу, але майже без ніякого успіху, якщо мова про забирання того майна мадярськими військами.

До місцевого уряду часто заходили мадярські старшини в різних справах, а одного дня прийшли їхні літуни. Розмова перейшла на тему проголошення Української Держави, про що були розліплені по місті летючки, які вони бачили. Старшини настільки визнавалися в обстави-

нах, що розуміли, що такі летючки — це буде прекрасна пропаґанда для наступаючої армії. Вони замовили кілька мільйонів таких летючок. В Городенці залишилася була друкарня, але (може на щастя) було дуже мало паперу. Можна було відбити ледве кілька тисяч летючок. Ті самі старшини по кількох днях зголосилися і летючки забрали та подякували. Їхні літаки скидали ті летючки, а українські бійці здавалися в полон в надії, що найдуть українську владу. Але замість неї багато з них найшли смерть у німецьких таборах.

До міста прибула — 16 липня 1941 р., команда бриґади з генералом на чолі й осіла в місті. Здавалося, що це облегшить до певної міри становище, бо в місті був авторитет, з яким мусіли числитися і мадярські вояки.

Счинився крик, що мадяри викрили і ув'язнили жида, совєтського шпигуна. Приготовили шибеницю, бо за шпигунство кара смерти, а судити мав польовий суд, що містився в будинку шляхового відділу напроти костела. До нашого уряду прийшли жиди і пояснили про якого жида справа. Був то слабоумний, що ходив по місті, не був небезпечний, а діти мали з нього потіху. Треба було зайти до авдитора, що наступного дня мав судити жида і вияснити справу. В додатку справу розв'язало само провидіння: ув'язнений жид в ночі вмер. Шибениця, річ навіть в часі війни незвичайна, ще довший час страшила людей.

Хоч кухня суспільної опіки була потрібна і мадярам, то все таки їхні вояки приходили до її приміщень і безцеремонно забирали посуд, харчі, а протести жінок не все помагали. Якщо з того приводу счинявся крик і деякі команди шукали винних, то мадяри приходили вночі і потайки рабували. Але військо, яке навчилося брати, тратить бойову здатність. Мабуть самим командам, включно з тією бриґадною, що прийшла до міста, не залежало на тому, щоб завести порядок. Бо знову тяжко думати, що вони вже тоді втратили контролю над власними вояками і не могли привернути дисципліни. Одне, що можна було виєднати в команді бриґади, це було звільнення полонених і то тільки тих, які походили з Галичини. Було то гарне діло. Вояки тішилися, що вертаються до своїх родин, а харчівня мала менше праці. бо треба було годувати тільки наших братів із східніх областей. Треба

було дбати і про те, щоб, як можливо, найменше полонених діставалося до німецьких таборів, що про них приходили тривожні вісті.

Торговельний відділ ПСК (Пов. Союзу Кооп.) пробував відкрити кілька пунктів продажу, але з того вийшов гидкий грабіж. Доки ще хто з місцевих вспів зайти, прийшли вояки й безцеремонно забирали все, що їм подобалося, а робили це навіть і старшини. Тому продавці, як тільки позбувались непрошених покупців, закривали крамниці. По державних пунктах продажу, що були розкинені по місті, лишилась руїна. Що воякам не було потрібне, вони викидали і нищили: дещо продавали населенню або міняли. У крамниці, в якій були шкільні прибори, всякі папери і прибори порозкидані й поламані валялися по долівці.

Можна було розуміти, що мадяри забирали авта, ґумові отоки (опони), речі їм потрібні; можна ще оправдати, що забирали з колгоспів всякий живий і мертвий інвентар, хоч колгоспи не були державним майном. Але пощо забирати від одноосібних селян коні, корови, вози, плуги, борони й інше господарське знаряддя? Чим ті люди мають робити жнива і звозити снопи? Люди приходили, питалися, дивувалися, чому це так! Виглядало, що мадяри хочуть населення систематично ограбити і так винищити його.

5. Гості з Станиславівської области

Зі Станиславова приїздив проф. Остап Гамерський з письмовою вимогою, щоб В. Яшан зараз переходив на працю в Обласній Управі в Станиславові.

— 19 липня з'явився полковник з команди в Коломиї. Представився, що має нагляд над цивільною адміністрацією. Жалоби на нестерпну поведінку мадярських вояків оправдував воєнним часом. Заявив, що вдоволений українською управою повіту. Між іншим наказав забирати радія від жидів. Ще і те мала б виконувати наша влада, а мадяри радія напевно заберуть, тому ми не спішилися.

— 20 липня приїхав до Городенки невеличким особовим автом, на якому маяв український прапорець, д-р Богдан Рибчук, правник, молодший товариш, близький

знайомий, з нареченою. Батьків його Ілька Рибчука, діяльного громадянина, разом з дружиною, також добре мені знайомих, совєтська влада вивезла на Сибір, мабуть тому, що син Богдан, націоналіст, був за кордоном. На громадському зібранні д-р Рибчук з'ясував наше положення. Уряду Стецька і проголошення держави німці не признають. Сам Стецько і деякі члени уряду мабуть арештовані. Правдою є, що в ОУН постав на еміґрації розкол-поділ: частина членів лишилась під проводом полковника Мельника, а частина більша, переважно молодші члени стали під проводом Степана Бандери — до них належить і д-р Рибчук. Приявні розходилися сумні й огірчені. Члени правління мали нараду, бо д-р Рибчук привіз вже мабуть третю письменну вимогу, щоб д-р Яшан рішуче й зараз перейшов у Станиславові до адміністраційного відділу Обласної Управи. Видно і там брак потрібних людей. Наказу треба було послухати. Яшан передав справи М. Гарванкові, який став головою правління, а його заступником мґр. Я. Хамів.

Було дуже прикро покидати Городенку й свою родину в такий непевний воєнний час, але громадський обов'язок був важливіший. Яшан виїхав з Рибчуком автом до Коломиї, по дорозі стрічали людей, цікавих на новини. В Коломиї переночували, а на другий день вранці Яшан почав працю в Станиславові.

6. Мадярська адміністрація, розгром міської міліції і арешти в Городенці

Генерал був у місті, ходив, пильнував, щоб хідники були чисто підметені, щоб не було де сміття. Але одночасно на його очах його вояки розбивали, ламали крамниці, кооперативи і забирали звідтам „воєнну здобич".

Біля складів Повітового Союзу Кооператив поставила мадярська Команда свою сторожу. Ані працівники ПСК, ані населення не мали туди доступу. Виглядало, що мадяри хочуть союзове майно захоронити. Воно так і було, але на те, щоб все майно з складів в зорганізований спосіб собі загарбати. Все вивезли автами. Але в додатку ще понищили приміщення, повибивали вікна, поломили двері, понищили столи, бюрка, книги й документи. Зали-

шили повну руїну. ПСК урятувався був від польської пацифікації, а тепер перейшов ще гіршу мадярську.

Таке діялося по містах, те саме й по селах, де забирали все не тільки з крамниць, але і з громадських канцелярій і шкіл. Були випадки, що мадяри обставляли села (Чернятин, Серафинці) військом і робили поголовні труси — шукали за „державним добром", але при тому забирали все, державне чи приватне, що їм попадало під руки, або подобалося.

Почали появлятися німці, бо прийшли вістки, що вони переберуть від мадярів адміністрацію. На те мадяри приспішили і посилили свою акцію та ще сильніше обдирали і так уже обдерте населення. Вони навіть пробували змусити села, щоб снопи з поля звозили в одне місце, там мали б все молотити. Мадяри забрали б зерно, кілько захотіли б. Але то їм не вдалося. З кінцем липня 1941 р. перейшов через Городенку Буковинський курінь — понад 2 тисячі осіб з метою дістатися до столиці України — Києва.

П. Васкул покищо не розбудував повітового інспектурату міліції і не урухомив цього потрібного уряду, а звернув свою увагу й енергію на розбудову міської міліції в самій Городенці і в скорому часі осягнув стан тієї міліції на близько 200 осіб. Поляки досить скоро потрапили настроїти мадярів проти українців: вони ж давні, сказати б, історичні приятелі. На доноси поляків мадяри вчинили неодну кривду українцям. Мабуть і тепер надто сильна міська міліція не подобалася полякам і вони звернули на це увагу мадярам, додавши, що міліція переховує недозволену зброю.

Чи на донос, чи з власної ініціятиви 30 липня 1941 р. мадярські війська, що були постоєм в Городенці, воєнним порядком окружили будинок суду, в якому мала приміщення українська міліція і дослівно розгромили її, хоч вона була на сторожі порядку, потрібного і мадярам. Мадяри перевели основний трус і цілого приміщення, і особистий у міліціянтів. Найшли тоді якусь недозволену зброю, що її заховали наші молоді міліціонери. Бож усі вони були переконані, що будують українську державу, яка потребує зброї, а робили це так, як хто вмів і уважав за добре. Пізніше мадяри пояснювали причину, чому

з українською міліцією так жорстоко повелися. Казали, що знайшли там крім дозволеної ручної зброї також ручні ґранати, складові частини кулеметів і вибухові матеріяли. Можливо, що деякі міліціонери і в добрій вірі такі воєнні матеріяли знаходили і в їх ліжках чи деінде в домівці міліції переховували; можливо й не знали, що робити того їм не вільно. Правдоподібно і командант Петро Васкул не знав про такі заховані матеріяли, бо був би їх зголосив і віддав військовій команді. Васкула ув'язнили.

Мадярські вояки побили тяжко всіх цих міліціонерів, що їх захопили в домівці. Забрали не лише всяку зброю, але і всі припаси харчів, що їх команда досить багато придбала; забрали не лиш уніформи міліціонерів, але і їхні власні приватні одяги, їхнє взуття, а також деякі запаси шкіри. Коротко — вичистили все, що в приміщенні міліції було.

Ув'язнили того дня посадника міста Евстахія Дорожинського, якого забрали з дому. Той арешт пояснювали тим, що будьтоби він присвоїв залишені совєтами речі.

Того таки дня в порядку службової об'їздки ввечорі прибув до Городенки В. Яшан. Він нікого не стрінув поза кількома мадярськими вояками. Ніде ніякої стійки ані дижуру — навіть в будинку магістрату, де містилася українська влада, не було нікого. На другий день він з Михайлом Гарванком, що виконував обов'язки українського старости, ходили інтервеніювати від однієї мадярської команди до другої. Військова команда містилась в колишньому будинку польської гімназії, суд був в шляховому будинку, а арешт для цивільних в колишньому будинку складу заліза Шніцера. Всі команди обіцювали справу справедливо прослідити і що все буде добре полагоджене. По довгих короводах і обопільних виясненях випустили всіх міліціонерів і погодились на дальшу діяльність української міліції, але у значно поменшеному числі. Команду перебрав четар Микола Чайківський.

В справі ув'язнених Дорожинського і Васкула ходили до мадярів делеґації. Дружині Васкула і доньці Дорожинського, Олі Бачинській, дозволили відвідати ув'язнених і принести поживу: при одній такій візиті Дорожин-

ський шепнув доньці (при стрічах все були свідки), що з ними зле і мабуть вони живі з мадярських рук не вийдуть. В неділю, мабуть 10 вересня, вернувся до дому знеможений і побитий Дорожинський. Застав якраз лікаря д-ра Квятковського з дружиною, які були прийшли в справі звільнення Дорожинського і пропонували дати знаній їм особі вишивану блюзку. Дорожинський оповів, що їх обох били, а Васкулові ще закидали, що він був у Карпатській Україні і воював проти мадярів. В суботу в ночі забрали Васкула з арешту, Дорожинський сам переночував, а тепер його звільнили.

7. **Мадяри передають владу німцям — Похорон Васкула**

Пізніше. 14 серпня 1941 р., мадярські генерали передавали в Станиславові адміністрацію Станиславівської області німцям в особі губернатора д-ра Ляша з великою парадою, дефілядою, списували протокол. На закінчення в ресторані „Київ" видали мадяри прощальний обід, на який запросили й автора цих рядків. Там я зустрівся зі знайомим з Городенки генералом і його адьютантом і в додатку біля них дістав місце. Оба вони робили мені прикрі докори, що неслушно доносив на них німцям, що вони нищили цукроварню, що розігнали міліцію, що ув'язнили Васкула і Дорожинського і інше. Твердили, що все не відповідає дійсності, що міліція робить службу, Дорожинський вільний, а Васкул живе і скоро появиться. Очевидно оба говорили свідомо неправду. Я відповідав, що писав про те, що на власні очі бачив і про що мені з Городенки подавали та уважав, що було моїм обов'язком ставати в обороні своїх людей. А пізніше, 27 серпня, найшли наші люди випадково трупа Петра Васкула у лісі біля села Семаківців. Чому мадяри його застрілили, чому його смерть таїли, буде здається тяжко вияснити, бо давні команди покинули Городенку і вияснення не дали. Але ж вони не повинні були йти на скритовбивство: могли поставити Васкула перед воєнний суд і найти причину його убити; під час війни це легка справа. Українці вже за німецької влади справили покійникові величавий похорон в Городенці в неділю, 31 серпня 1941 р., якраз в річницю здобуття Києва; в Станиславові того дня відбулося свято зброї.

У зв'язку з діяльністю української міліції, якою, видно, мадяри не були вдоволені, ставили вони до української влади вимоги не лише щодо національного складу міліції, але вимагали також участи поляків в правлінні міста й повіту. Здається мадяри чулися в Городенці дуже сильними, бо мабуть лише в Городенці ставили такі домагання. Зокрема в осідку области в Станиславові такої проблеми за час мадярської окупації не було. З прилученням Галичини до Генеральної Губернії і появи німецьких урядників ті вимагання автоматично відпали.

В тому часі деякі села для увіковічнення подій, які тоді відбувались, сипали могили-кургани і їх посвячували.

Після арешту Е. Дорожинського посадником міста був Роман Жибчин, а його заступником проф. Михайло Бачинський.

Кінчаючи період мадярської окупації, треба зазначити, що по відході частин Червоної армії і з приходом мадярських з'єднань у місті і повіті настала тиша, спокій і порядок: Населення тішилось зміною режиму і дуже бажало своєї влади та порядку і спокою і в тому було дуже помічним. Щойно як мадяри почали грабити державне, кооперативне і приватне майно, віджили деякі кримінальні елементи, а вони всюди існують, та почали робити те саме, що мадяри. Але то були виняткові випадки і було їх мало. На друге півріччя 1941 року надруковано в Городенці християнський календарець.

8. **Німецька адміністрація**

Німецькі урядовці, які почали появлятись, були здебільша члени націонал-соціялістичної робітничої партії, виразники Гітлера і його політики. Не були то вже німці з часу I світової війни, які керувалися вправді строгими воєнними приписами, але їх і притримувались, а які 9 лютого 1918 р. заключили з Україною, як самостійною державою, мировий договір. Німці часу Другої світової війни були надихані фанатичними ідеями Гітлера. Зокрема, коли мова про Україну, мала вона стати життєвим простором (Lebensraum) для поширення німецької потуги і німецької раси.

Розпорядком Генерального Губернатора д-ра Франка (Акт з 1 серпня 1941 р.) влучено області Галичини з днем

1 серпня 1941 р. до Генеральної Губернії, тобто колишньої обкроєної Польщі. З них створено окремий дистрикт з осідком у Львові, а столицею ГГ був Краків. Але німецькі урядовці прибували на нові місця пізніше, бо і саме розпорядження наспіло туди дуже пізно.

Першим в Городенку прибув Петро Кремер, господарський референт (Landwirt). Німцям не доставало харчів, зернових, м'яса, товщів. А щоб їх роздобути, треба було урухомити справність передусім сільського господарства і в зв'язку з тим індустрію і адміністрацію. Кремер, зрештою людина досить зрівноважена і людяна, до тої праці підбирав потрібний апарат. Він зокрема стримував мадярів від загарбування воєнної добичі, яка в корені підривала можливості правильного господарювання. До помочі мав кількох німецьких жандармів, які виконували порядкову службу; також творено допоміжну українську поліцію, на місце попередньої нашої міліції, в більшості з міліціонерів.

Городенський повіт прилучено до Окружного староства в Коломиї. В половині серпня відвідав Городенку коломийський окружний староста Фолькман, а з ним прибув адміністраційний референт для Городенки Вінклер (Landkommissar). Оба вони відбули конференцію з Кремером і українською владою (перекладачем був адвокат д-р Роман Морозович, який саме вернувся з родиною до Городенки). Вінклер замешкав в домі д-ра Шнайдера і почав свою працю. Бюра уряду і українського правління переніс Вінклер з будинку магістрату до будинку виділу повітового і там наш староста М. Гарванко мав окреме приміщення з секретарем Василем Никифоруком.

9. Округа Городенка — городенський і товмацький повіти

Але не довго належав Городенський повіт до Коломийської округи. З двох повітів Городенського і Товмацького створено окреме окружне староство з осідком в Городенці, якого окружним старостою став Ганс Гак, висока шишка в рядах партії. Він замешкав в домі того ж лікаря д-ра Шнайдера, але скоро віддячився тим добрим людям так. що казав їх з їхнього дому усунути. За якийсь час прибув до Городенки другий високий партійний дос-

тойник (Obersturmbahnführer) Допплер (Doppler). Став він заступником окружного старости Гака і повітовим комісарем на Товмач.

Єдиною українською організацією, яку дозволяла німецька адміністрація був Український Центральний Допомоговий Комітет. По прилученні дистрикту Галичина до Генеральної Губернії створився у Львові Український Крайовий Допомоговий Комітет як діловий осередок Центрального Комітету з осідком у Кракові. В осені 1941 р. відвідав Городенку працівник організаційного відділу УЦК д-р Микола Ценко, щоб оснувати в Городенці відділ УДК. На зборах громадян обрано головою відділу д-ра М. Ф. Ґулу, вчителя городенської гімназії, а його заступником учителя Івана Василишина. Відділ почав працю і мав відділи-реферати: організаційний Микола Цюрак), фінансовий (Василь Никифорук), молоді (Василь Бибик), жіночих справ (Євдокія Котелко), суспільної опіки, господарський, спортовий, культурний. По якомусь часі д-р М. Ґула зрезиґнував з головства, а його обов'язки перебрав І. Василишин.

В міжчасі почали творитися збірні громади, створені передше за Польщі, в тому самому складі поодиноких громад. Постав Союз громад (Gemeindeverband), як самоуправне тіло округи, подібно як давніше виділи повітові. Керівником того союзу назначено І. Василишина, а управителем канцелярії був Богдан Василишин.

Почав працювати Повітовий Суд, що його начальником був д-р Теодозій Комаринський (умер в Ню-Йорку 27 січня 1970 р., на 81 році життя), а працював також як суддя д-р Василь Сенежак.

Населення міста і сіл попало у важке господарське положення, бо повінь з осені 1941 року навістила і повіт і спричинила величезні шкоди.

В додатку населення було обов'язане здавати досить високі контиґенти харчових продуктів, а також давати робітників на працю до Німеччини. Німці в початках війни дуже нерозумно і жорстоко винищили великі маси військових полонених, а скоро побачили, що в Райху брак робочої сили, яку почали набирати з цивільного населення зайнятих теренів.

Справу поставок-контиґентів поладнував Кремер і виконував ту ділянку праці при помочі робочого апарату Повітового Союзу Кооператив (ПСК). Співпраця була наладнана задовільно, наскільки це в даних обставинах було можливе (в 1941 році слабше, в 1942 і 1943 краще). ПСК і кооперативи по селах намагалися виконати норми, але і не кривдити населення. В ПСК, котрий розрісся в дуже велике підприємство, працювали: інж. Іван Семків, начальний директор, Юрій Роїк, Корнель Паничевський, та дуже багато інших.

За прохарчування міста дбала кооператива „Міщанська Родина", що мала кілька крамниць у місті.

Німецькі приписи не дозволяли ПСК вести книгарню, що її довгі роки вів Мирослав Дуткевич. Тому крамницю з книжками і шкільним приладдям відкрив в Городенці І. Василишин.

У відділі Українбанку, що в ньому довгі роки працював Микола Угрин, за німецьких часів працював д-р Микола Чайківський.

10. **Округа Городенки розв'язана**

Вже в березні 1942 р. прийшли вістки, що округа Городенка буде розв'язана, а 4 квітня прийшло розпорядження дистрикту про зміну границь в існуючих округах. Городенську округу розв'язано, городенський повіт прилучено до округи Коломиї, товмацький до округи Станиславівської, від якої вилучено повіт Рогатин, що відійшов до округи Бережанської.

— 10 квітня 1942 р. Допплер передав Товмацький повіт Окружному старості в Станиславові д-рові Гайнцові Альбрехтові. При тому заявив, що в повіті вже існують збірні громади, але ще не почали працювати і він не має що передати Союзові громад у Станиславові, який тоді вже мав поважні власні фінанси. Допплер лишився повітовим комісарем у Товмачі, а в Городенці перебрав цей уряд комісар Печ (Petch). Був він нервовий, грубо поводився з населенням, побивав винних і невинних людей і тому за якийсь час був перенесений. На його місце прийшов ляндкомісар Антоні. Була то людина інтеліґентна, досвідчений адміністратор і лишився вже на тому пості до кінця німецької окупації в Городенці. Він зорганізував

у двірських приміщеннях табір примусової праці для осіб, які занедбують працю і хоч обов'язані, до праці не являються.

(Антоні будучи 9 лютого 1944 р. у Львові, їхав в авті, в якому старшина Червоної армії Николай Кузнецов в уніформі німецького старшини застрілив д-ра Отта Бавера і д-ра Генрика Шнайдера — високих урядовців дистрикту. Антоні вийшов ціло, бо сидів в авті на задньому сидженні і похилився. Того ж Кузнецова зловив 9 березня 1943 р. в селі на Волині відділ УПА. У збройній сутичці Кузнецов з двома своїми товаришами згинув. Виступав він як Павло Зільберт і мав авто).

До Городенки вернулися з заходу д-р Василь Кассіян, адвокат Теодор Матейко, директор гімназії Онуфрій Яківчик, а до праці в ПСК прибув зі Станиславова на початку квітня 1943 р. інж. Іван Семків.

Німці розбудували адміністраційний апарат, а як працівників приймали переважно українців, як що вони мали потрібне знання і хоч деякий досвід.

У харчовому відділі (Ernährungsamt) працювали Михайло Ґайдичук, Клим Багницький, Зеня Рибчук: вона дуже помагала гуцулам і іншим бідакам, які приходили чи приїздили з голодних околиць і на Поділлі набували деяку поживу, а залізнича поліція їм ті харчі забирала. Зеня Рибчук добувала для тих бідаків від ляндвірта Кремера дозволи на перевіз харчів.

В господарському відділі, що завідував колишніми двірськими маєтками (Liegenschaftsverwaltung, за совєтів були це радгоспи), працювали: Модест Волчук, Евстахій Дорожинський, Мирослав Вільчинський, Оксана Бахталовська, Іван Савчук. На поодиноких господарствах (їх колись звали також фільварками) працювало багато українців завідувачами.

Урядовці зміняли місця праці і залежно від потреби переходили з одного відділу до другого.

Уряд праці вів свої аґенди під проводом німця Зайферта. Дня 32 квітня 1942 р. вийшло розпорядження про будівельну службу в ГГ (Генеральній Губернії). Воно накладало обов'язок праці на всіх не-німців від 19-го до 60-го року життя за виїмком чужих громадян. Праця мала бути на місцях і в Райху (Німеччині).

У відділі праці (Arbeitsamt) працювали Богдан Миндюк і Анна Білинська. Німці як лиш перебрали владу, почали творити відділи будівельної служби з молодих хлопців для місцевих потреб. Відділи мали гарну назву Українська Служба Батьківщині, але відносини в них були прикрі, часами нестерпні. Причина була в тому, що майже лише поляки або польського походження фольксдойчери були майстрами і провідниками відділів. Вони поводилися з робітниками грубо і кривдили їх у харчуванні. Треба було великих зусиль, щоб відносини поправити. Після появи вище покликаного розпорядження набір до будівельної служби переводили примусово. Одночасно посилено натиск на відправу призначуваних контингентів робітників до Райху, звідки вимагали все більше і більше рук до праці. Коли не стало добровольців і не набрано досить примусовим набором, німецька жандармерія почала устроювати ловлю на людей по містах і селах і зловлених насильно транспортувала до Німеччини. Почали набирати студентів високих шкіл і шкільну молодь. А часто були жалі, що поляки, маючи своїх оборонців по урядах праці, вміли від того обов'язку звільнятися. З причини набору до Райху був брак робочої сили на місцях; часом жінки з малими дітьми мусіли йти до праці. В Городенці таку нестачу відчувала цукроварня, якій помагало аж коломийське ґестапо, що грозило рострілами.

В часі, коли німецька армія почала скорочувати фронти, робітників будівельної служби брали до війська або до протиповітряної оборони.

Німці не погодилися відкрити в Городенці гімназію. По різних клопотаннях удалося відкрити фахову торговельно-промислову школу. Директором тієї школи був формально інж. Іван Семків, а працю виконував кол. директор української гімназії Онуфрій Яківчик (умер в Торонті 9 листопада 1964). Школа мала два — відділи торговельний і промисловий. Вчили бувші гімназійні вчителі і фахівці кравецтва, шевства, слюсарства, столярства.

Від давніх часів існувала в Городенці хліборобська школа, яку за німців вів директор Евстахій Дорожинський.

Посадником міста був Роман Жибчин, а його заступником проф. Михайло Бачинський. Обов'язки повітового

лікаря виконував д-р Роман Ґаванський, а ветеринарного д-р Володимир Бялий.

Но пошті працювали досвідчені робітниці Василина Козаченко, Марія Левицька, Зеня Лавришко.

Діяло також українське повітове староство, що його очолював Михайло Гарванко, кол. люстратор ПСК, заступником і секретарем був Василь Никифорук. Цей уряд в змінених за німців обставинах був переємником праці Повітового правління за мадярської окупації. Завданням українського старости були зв'язки населення з німецькою владою: пропонувати іменування волосних старшин (війтів) і секретарів збірних громад, організувати працю по громадах, внески і поради в інших ділянках господарського і культурного життя. У співпраці з ПСК поладнувано заготівлю зерна, м'яса, яєць. Ведено деякі статистичні справи. Староство впливало на приділи для населення потрібних промислових виробів, що їх ПСК отримував, ділив на громади, а кооперативи між населення.

11. Українська Дивізія Галичина

В січні 1943 р. німецька армія програла великий бій за Сталінград і почала відступати з зайнятих теренів. З тієї причини день 5 лютого 1943 р. проголошено днем жалоби. В тому часі і серед таких обставин почали до Городенки надходити вісті про заплянованy українську військову формацію при німецькій армії. І справді в середу, 18 квітня 1943 р. губернатор дистрикту д-р Вехтер проголосив у Львові в урочистій формі творення СС-дивізії Галичина з українських добровольців. Постала Військова Управа з колишніх українських старшин, що її очолив кол. полковник Української Галицької Армії Альфред Бізанц. Він відвідав між іншими і Городенку. де справа дивізії також стала актуальною. Уповноваженим Військової Управи на місто і повіт став мґр Ярослав Гошоватюк, а членами були Іван Василишин, Микола Цюрак, д-р Роман Ґаванський, д-р Володимир Бялий. Зголошення напливали задовільно, разом прибл. одна тисяча добровольців. Поборова комісія в німецько-українському складі провіряла зголошених в будинку Сокола і Жіночої школи та признала понад 800 з них здатними. В липні і серпні 1943 р. приходили покликання, щоб прийняті

до дивізії прибували на означені місця до вишколу. Їх наша громада прощала і вони від'їздили транспортами. Німецька жандармерія спалила в Стрільчу два господарства як кару за те, що сини з тих господарств не послухали покликання і скривалися. З колишніх військовиків старшого віку зголосився і відійшов до дивізії інж. Микола Палієнко, сотник армії УНР, а опісля майор дивізії, в той час працівник Городенської цукровані (згинув у бою дивізії під Бродами в липні 1944 р.).

У серпні 1943 р. переходили через Городенку по-ночі рештки розбитого загону Червоних партизанів Ковпака. Приходили вони з півдня від Гвіздця, де мали більшу сутичку з німцями, ішли через місто в напрямку на Семаківці, щоб там мостом перейти Дністер. Очевидно ті розбитки шукали поживи і дуже непокоїли населення і німців.

12. **Драконський розпорядок і відступ німців**

По жнивах 1943 р. під час здачі контиґентів відвідали Городенку губернатор дистрикту д-р Вехтер і його заступник д-р Отто Бавер.

А тим часом положення на фронті щораз більше погіршувалось. Мабуть з тієї причини німці в теренах, над якими ще мали владу, уводили все гостріші приписи. До таких належав розпорядок ГГ під датою 2 жовтня 1943 р., що мав увійти в силу 10 жовтня, але прийшов на місця і до Городенки щойно коло 20 жовтня. Передбачувалось у ньому кару смерти для не-німців, які з наміром перешкодити німецькій праці відбудови (**Aufbauarbeit**) порушують закони, розпорядки або урядові накази. Розпорядок жорстокий, з якого ґештапо щедро користало, бо могло судити на смерть того навіть, що ходить по поліційній годині без перепустки, не явиться до праці чи не дасть підводи. Жертвою того розпорядку було кільканадцять хлопців з Української Служби Батьківщині, що їх ґештапо в Коломиї розстріляло за уявний саботаж при молоченні збіжжя в Чернятині.

А положення на фронті дуже скоро змінялось на некористь німців. Армія відступала, появилися втікачі, які покидали свої оселі і спішили на захід, одні поїздами, одні возами, а одні і пішком. Одна валка з Дніпропетров-

ської області перебралася мостом на Дністрі в Семаківцях і появилась у Городенці: складалась з близько вісімсот осіб на возах, а була вже кілька місяців в дорозі. Їх приміщено у наших гостинних господарів, передовсім на Котиківці. За приблизно трьох тижнів перебування в Городенці ті люди відпочали, але мусіли мандрувати дальше.

Фронт вже зближався до Дністра, як Городенка дістала дозвіл і наказ евакуації, очевидно запізно. Лишилися великі склади нагромадженого добра, передовсім цукру — майже нічого з того німці не вивезли.

— 24 березня 1944 року покинули Городенку останні з тих, що їм не можна було лишатись на своїй землі.

Так закінчилась німецька окупація Городенщини.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Передвоєнні читальні в краю та Городенщині

Перші спроби заснувати просвітне товариство для народу робили українці Галичини ще в 1846 р. У Львові в тому часі передові львівські українці заходилися зорганізувати товариство на взір чеської і сербської „Матиці". Задуми з 1846 р. вдалося зреалізувати їм щойно під час „Весни народів" 1848 р., коли то Головна Руська Рада скликала до Львова з'їзд , руських вчених", який насправді був нічим іншим як просвітним з'їздом, і на ньому заснували просвітне товариство п. н. „Галицько-Руська Матиця". Багато причин склалося, що „Галицько-Руська Матиця" не виправдала сподіваних надій і не пішла в народ зі смолоскипом просвіти. Пройшло майже двадцять років від першого пропам'ятного з'їзду „руських учених" аж, коли нове народовецьке покоління стало думати над зорганізуванням нового просвітного товариства на народних началах. Початок цим плянам дав знаний галицький патріот — Степан Качала. Його поступові думки підтримала уні-

верситетська молодь і в 1868 році, 8 грудня (за старим стилем 26 листопада) засновано Товариство Просвіта, яке сповнило в житті українського села й міста велику просвітянську роботу та дало цій праці високе національно-патріотичне наснаження.

Вся праця Просвіти від початку заіснування аж до її ліквідації совєтською владою в 1939 р. була просвітньо-організаційна. Крім книжки і часопису живе слово відігравало велику ролю. Все це було призначене на те, щоб просвітити народ у всіх ділянках життя, а зокрема з його минулого та змагань за краще.

Первісно членами Просвіти були майже інтеліґенти. Щойно згодом поширено членство на село при допомозі філій. Зріст членства поширювався з кожним роком. Зі 174 членів у 1869 році зросло в 1914 р. до 36,486 членів Просвіта спочатку не думала засновувати Читалень, тільки Філії. Таку першу Філію, після різних і довгих спроб в різних місцях, зорганізували в 1875 р. в Бортниках. Щойно в 1874 р. Виділ Просвіти вперше став закликати до засновування Читалень. Правда, Читальні були в терені. В початках вони поставали при церковних братствах, а від 1848 р. почали організувати їх по окремих статутах. Така перша Читальня постала в 1848 р. в столиці Покуття — Коломиї. Згодом постала сітка таких Читалень, які з правила носили назву Руська Читальня. Щоб надати таким читальням певний стиль праці та збагатити зміст, провід Просвіти почав закликати ці Читальні приєднуватися до Просвіти. В 1881 р. під крилами львівської Просвіти було 18 таких Читалень, а в 1885 р. — 94 Читальні. Щойно з 1891 р. Матірне Товариство Просвіта почало організувати свої клітини й вести повний реєстр Читалень в терені. Ріст цей ішов швидким кроком. Коли в 1891 р. було зорганізованих п'ять Читалень, то в 1892 р. вже 42 читальні, в 1900 — 108, а в 1903 р. було їх нових аж 295. В тому часі Просвіта начисляла вже 1,339 Читалень. В тому ж році (1903) була зорганізована Філія „Просвіти" в Городенці і ця городенська Філія була зареєстрована як 27-а Філія від заснування Матірнього Товариства Просвіти. В сусідніх повітах — у Снятині й Косові, зорганізували Філії ще пізніше, бо аж у 1909 році; в Заліщиках 1906 р., в Товстому 1912 р., в Чорткові 1908 р. Однак значно раніше по-

стали Філії — в Коломиї (1877), Борщеві (1895), Товмачі (1896), Кутах (1898). Перед самою війною Просвіта мала 77 Філій і 2,896 Читалень.[1] Городенська Філія охоплювала 52 організовані клітини.

ТРИ РОДИ ЧИТАЛЕНЬ В ГОРОДЕНШИНІ

(Руська Читальня, „Народна Спілка", Читальня Просвіти)

При кінці останньої декади минулого століття Городенщина мала аж три роди Читалень. Найстаршими були Руські Читальні. Це ті, що були оформлені на окремих, індивідуальних статутах. Одна з таких була в Серафинцях, зорганізована ще в 1880 р. Припускати треба, що такі Читальні були й в інших осередках. Ті Читальні не мали організаційної пов'язаности між собою.

З іншим організаційним профілем почали творитись Читальні на початку 1890-их років. Це так звані „Народні Спілки". Їх популярно звали „радикальними читальнями". Тереном діяльности їх було тільки Покуття. Про статутову працю цих Читалень довідуємось з нотатки, яку надрукував часопис „Народ", двотижневик у Львові, під редакцією Михайла Павлика й Івана Франка. В числі з 15 грудня 1890 р. читаємо там, що „Намісництво (розуміється — Львівське — М.Г.М.) потвердило статут коломийського товариства „Народних Спілок", утвореного на взір „Товариства Кулек Рольнічих", тільки без його хиб". З обширно статутового опису цього товариства довідуємось, що новостворена організація „має працювати в покутській частині Галичини над піднесенням добробуту і просвіти народу через закладання по містах, містечках і селах „Народних Спілок", опіку над ними і спомагати їх поучуванням народу усно і письменно, закладати читальні, бібліотеки, каси ощадностеві і позичкові, зсипів збіжжя, промислово-торговельних спілок і склепів, набування доброго насіння, машин, приладів господарських, устроювання вистав господарських, і промислових, взірцевих госпо-

[1] Сторіччя Матері „Просвіти" — 1868-1968 — Нарис Матірного Товариства Просвіти й Огляд Просвітних Товариств в Канаді, стор. 154-156, 160. Накладом Українського Товариства Читальня Просвіти, Вінніпеґ, 1968.

дарств, варстатів, висилання вандруючих учителів, устроювання відчитів, практичних демонстрацій, рільничо-промислових, научних і забавних вечерниць, по містах,містечках, селах, і видавання популярних часописей і книжок неполітичного змісту".

Як бачимо, засяг праці „Народних Спілок" був дуже широкий. Він покривав собою працю пізніших двох організацій на терені Городенщини, а саме Просвіти й „Сільського Господаря".

Як видно зі статуту, членам цього центрального товариства могли бути тільки правні одиниці, оформлені на підставі статуту цього Товариства з назвою „Народна Спілка". Так оформлена місцева „Народна Спілка" була зобов'язана платити до централі по 10 корон членського внеску на рік, зберігаючи за собою повну автономність дії.

Під статутом цього товариства видніли такі підписи: д-р Теофіль Окуневський, Ілярій Гарасимович, д-р Северин Данилович, Олекса Печерський, Тома Печерський, Кирило Трильовський, о. Кирило Гаморак — посол.

У січні 1891 р. відбулися в Коломиї збори Руско економічно-просвітного Товариства для Покуття „Народна Спілка" й вибрали кільканадцятичленну управу, яку очолив Петро Корчинський — „спенсіонований комісар скарбовий". Цікаво замітити, що одним з членів управи цього товариства був Кирило Ґеник — „директор Карпатської Крамниці в Яблонові", який в 1896 р. прибув до Канади (тут поселився й умер). Він відіграв надзвичайно велику ролю в поселюванні українців на фармах, був великим рушієм в організуванні шкіл, читалень, як також першого українського часопису в Канаді.

Читальні „Народні Спілки" працювали в таких селах Городенщини: Глушків, Торговиця Пільна, Топорівці, Серафинці. Припускати треба, що були вони і в інших місцевостях. Стали вони оформлятись зараз після затвердження статуту намісництвом у Львові. Часопис „Народ", який був близький ідейно цій організації, не віднотовує на своїх сторінках організаційного росту цих Читалень, мабуть тільки тому, що організатори цих Читалень в Городенці не посилали звідомлень до часопису. Шість річників цього часопису (1890-1895) взагалі мало подають про орга-

нізаційний стан городенського повіту. Дещо інакшу сторінку в цьому часописі має напр. Снятинщина, де Галайда (справжнє прізвище Харук), вже в перших числах „Народу" змальовує селянське життя повіту й накликає до організаційних форм.

Городенщина попала на сторінки „Народу" завдяки Читальні в Тишківцях. Цей часопис у восьмому числі з 1894 р. подав „Коротеньке звідомлення з народних зборів в селі Тишківцях". Допис цікавий тим, що в зв'язку з його появою був ще інший, з якого довідуємося про розвиток першої тишковецької Читальні, та про участь в її розвитку священичої родини Шухевичів, учителя та інших осіб в повіті. Читальня вже тоді мала зв'язки зі сусідніми селами та була взірцем співпраці свідомого селянства й інтеліґенції. Даймо однак слово дописувачеві, який заховався за криптонімом „Гість Ол.К.К.":

„Звичаєм попередніх років, пише кореспондент, відбулися і сего року в Читальні в селі Тишківцях Городенського повіту дня 15 мая в роковини знесення панщини, народні збори. На ту ціль умаєно хорошо комнату Читальні, котра тепер заповнилася битком селянами, не тільки з самих Тишковець, але гістьми з сусідніх сіл. Збори відкрив адв. д-р Окуневський, коли вже зібралася вся місцева інтеліґенція, як місцевий парох зі своєю родиною, котрий головно з сімею і тамошнім народним учителем трудився коло урядження сих зборів і тепер підпирає на кождім кроці морально і матеріяльно правильний розвій читальні, з Всч. о. Біл. нар. з над Дністра і деп. адвоката д-р Каль". (Ці скорочення дописувача затемнюють зміст цього цікавого допису — М.Г.М.).

„Промову звернув Окуневський до панів ґаздів, продовжує кореспондент, стоячу у тісній звязи з їх власними справами. Именно накликав ґаздів, щоби якнайскорше розкупили позісталу єще часть поля з парцеляції дібр Антонівки... Потім приступлено до части забавної". Як виявляється з допису цією частю „забавною" були рецитації, деклямації і пісні шкільних дітей. Велика шкода однак, що автор не подав імен виконавців.

„Но єще не конець на тім, підчеркує дописувач, бо підчас короткої перерви в тій самій кімнаті заставлено столи й всі зібрані на зборах селяни разом з інтеліґенцією сіли за стіл, щоби наситивши доволі душу покармом духовним, приняти пищу і покормити грішне тіло

божим даром. Доперва по десятій годині опустилисьмо читальню, зіставивши селян єще бенкетующих та покріпляючихся", закінчує дописувач.

З допису впадає в очі велика близькість станів, соціяльна поступовість і сучасний стиль вшановування того роду річниць.

Як вже згадувано повище, допис викликав реакцію, бо в ньому трапилася одна помилка, а саме дописувач помилково подав так: „Між іншим почтено основателя Читальні д-ра Дорундяка і рішено зложити йому подяку за ласкаву пам'ять, прославши 6 корон на Читальню".

Д-р Михайло Дорундяк знаний був в Городенщині з того, що він практикував в адвокатській канцелярії д-ра Окуневського, але коли автор писав цей допис, він вже провадив самостійну канцелярію в Борщеві. Кредит цей належався правдоподібно Іванові Радулякові, сусідові з Глушкова, який, між іншим, в тому часі був дуже активним в організуванні Читалень в терені. Подібність звучання імен довело дописувача до помилки. Але ось що написав д-р М. Дорундяк з того приводу:

„Ніяк мені не належиться почесть, будьтоб я був основником читальні в Тишківцях. Противно, коли я до Городенщини був прийшов, застав я Читальню вже в розцвіті. Буваючи рікрічно на загальних зборах того вельми діяльного і пожиточного товариства перед трьома літами з ініціятиви панни Ольги Ш. і на її зазив, промовляв до зібраних читальників, щоби вони збудували собі власну хату для Читальні, де би крім того товариства могли міститись також каса громадська, шпихлір, склеп і т.д. Отсе була моя ціла робота, а читальники взялися за діло і складали на ту ціль що року вплати" („Народ", ч. 9, 1895).

Як виявляється з цієї цитованої нотатки, Читальня в Тишківцях мала вже свій власний будинок в тому часі (1894 р.). Насувається тільки питання, чи була це Читальня Просвіти, чи читальня типу „Народної Спілки", чи типу Руської Читальні. Як би воно не було, Тишківці вели перед. Замітимо, що до Першої світової війни в цьому селі постала ще одна читальня, а по війні було зорганізованих ще інших дві.

Коли мова про перші організаційні початки Читалень в повіті, то згадуючи ім'я д-ра Дорундяка, який залишив незабутню пам'ять в Борщівщині, не можемо не згадати ще іншого конціпієнта д-ра Т. Окуневського, а саме д-ра Льва Бачинського, який також був помічною рукою д-ра Окуневського в організуванні Читалень в повіті, а згодом став передовим діячем всієї Станиславівщини (тепер Івано-Франківщини). В Окуневського практикував також д-р Калитовський, світлий діяч Стрийщини. Вони разом з д-ром Окуневським були рушіями першої організованої екіпи і сили Городенщини. Згадує д-р Окуневський в своїх споминах — життєписі про ще одного просвітного діяча, але не адвоката, а місцевого селянина з Глушкова, Івана Радуляка. Видно, що між обома згаданими була тісна співпраця, коли він так пише: „За моїм і Івана Радуляка почином купилисьмо в Городенці ще одну реальність для Просвіти". Отже Радуляка впливи далеко засягали поза його рідне село Глушків.

Сам д-р Т. Окуневський започаткував свою просвітянську працю в Городенщині з 1890 роком, цебто з відкриттям своєї адвокатської канцелярії в Городенці. Про цю працю він так згадує:

„Розпочав я тут попри свою адвокатську роботу оживити Читальню на Котиківці. При помочі Барабашів, Боклащуків повстав ладний домок на Котиківці з молочарнею і склепом. За Котиківкою пішов Фільварковий кут і Монастирський".[2]

Значить, Котиківка в Городенці вела перед. Видно, що вже перед 1890 р. там існувала Читальня, яку треба було вже відновляти, цебто реактивувати її діяльність. На жаль, не маємо жадних інших певніших даних, коли саме заіснувала котиковецька Читальня і якого вона була типу. Найбільш правдоподібно була це одна з „Руських Читалень".

В останній декаді минулого століття почалася уніфікація Читалень не тільки в Городенщині, але в цілому краю. Цей процес став відбуватись під благородним стимулом та енергійною рукою Товариства „Просвіта" у Льво-

---

[2] „Коротка життепись д-ра Теофіля Окуневського", надіслана Читальні Просвіти ім. Д-ра Окуневського в Сент Джуліен, Саскачеван.

ві. В 1890-их роках Товариство „Просвіта" взялось також за організування економічної ділянки народу". Були це роки, як пише М. Творидло, внутрішнього переображування в народі і скріплювання сил".[3] Ці :„переображування" пройшли також в Городенщині. Це „переображення" пережило село Стрільче, де за всіми даними була єдина Читальня ім. Качковського. Тут проживав в роках 1960-70 ідеолог і творець о. Іван Наумович, який в Коломиї видавав для читалень свої популярні брошури „Науку" і „Руску Раду". Умер в 1891 р. в Росії. Процес уніфікації проходив малощо не десятку років, в кожному разі в 1908 році Філія Просвіти в Городенці об'єднувала вже майже всі Читальні під своїм організаційним покровом. Було 34 клітин.[4] В 1910 р. освітньо і політично повіт вже був своєрідним монолітом. У 1914 році Городенщина мала 52 Читальні. Головою філії безупинно, від заснування, був д-р Теофіль Окуневський.

ПОВОЄННІ РОКИ

В повному розквіті праці просвітянського життя були роки безпосередньо перед війною. Близько 20 Читалень було зорганізованих між 1910 а 1914 роком. Вибух війни в 1914 припинив дальший розвиток, а воєнні роки багато дечого знищили з того, що було осягнено перед війною. Ще важчі прийшли роки після війни. Польська окупаційна влада робила великі перешкоди у відновленні просвітянської праці. Роздобуті статистичні цифри самі говоритимуть про це.

На підставі „Стану філій і читалень Т-ва „Просвіта" з днем 30.6.1923 р." Городенщина мала відновлених тільки 11 Читалень на 52 Читальні, що існували перед війною. В цілій Західній Україні відновили працю 1,053 Читальні на 2,944 передвоєнних. Велика скількість подань на відновлення Читалень не була поладнана в староствах.[5] Не маємо даних, які читальні відновили свою діяльність в тому часі. Знаємо, що Філію Просвіти надалі очолював не-

[3] Ювілейний Календар „Просвіти" на рік 1928, „Економічна діяльність Просвіти", Львів, 1928, стор. 116.

[4] Див. окрему статтю автора в цьому збірнику.

[5] „Календар „Просвіти" на рік 1924, Львів 1923, стор. 46.

втомний д-р Т. Окуневський, а секретарем був д-р Р. Морозович.

З днем 8.6.1924 р. працювало вже 17 читалень, а в рік пізніше (з днем 30.6.1925 р.) 21. В тому часі працювало шість аматорських гуртків і два хори, які разом дали 40 вистав і тільки два концерти. Працювало 15 бібліотек, але разом мали тільки 876 книжок. В Читальнях було зорганізованих 1,554 членів а 75 членів було також членами Матірного Товариства. Відчитова діяльність була слаба, бо поліція переслідувала всіх, які суспільно висувались наперед. За цілий рік в Читальнях було тільки 11 доповідей.[6] Всупереч всяким адміністраційним труднощам і шиканам рік за роком Просвіта в Городенщині відвойовувала своє місце. В звіті про загальні збори з 8 грудня 1929 року читаємо, що в Городенщині вже працювало 57 Читалень, при них існували 44 аматорські гуртки. Було 5 хорів, 4 оркестри, два дитячі садки, 6 самоосвітніх гуртків, також були курси неграмотних. В звітовому році влаштовано 200 вистав, 7 концертів, 15 відчитів. Сім Читалень мали власні площі під будови, 31 Читальня мала власні будинки. Дві Читальні приготовляли площі під будову. Філія Просвіти мала постійного урядовця-організатора в особі Романа Сербинського. Організатор звітував, що він перепровадив дві районні анкети (в Обертині і Чернелиці) та одну спеціяльну анкету для інтеліґенції в Городенці. В Читальнях в тому році відсвятковано масово свято Просвіти й влаштовано концерти в честь Шевченка і Франка. Працювала також книгарня Філії Просвіти. В цьому часі Філію очолював інж. Богдан Білинський, а секретарем був Степан Гусак. Філія мала власних два доми.[7] В одному із них приміщувалася Бурса Рідної Школи.

З поданих даних бачимо помітний зріст членства в Читальнях. І так: зареєстровано 3,252 членів мужчин і жінок, які творили окремі жіночі секції. Читальні передплачували 116 часописів, у бібліотеках було зареєстрованих 4,395 книжок, а прочитаних було 12,395. Вартість май-

---

[6] Народний Ілюстрований Календар Товариства „Просвіта" на звичайний рік 1926 (Річник 48), Львів, 1925, стор. 84.

[7] Звіт з діяльности Товариства „Просвіта" за час від 1 січня 1929 до 30 червня 1930, Львів, 1931, стор. 14.

на читалень становила 82,717 золотих. Прибутки Читалень виносили 19,182.09, а витрати 17,870.00. Просвітянська статистична табеля виказувала, що в цілій Західній Україні працювало 3,110 Читалень а вони гуртували 168,547 членів мужчин і 38,067 жінок.[8]

З наведених звітів виявляється, що треба було десять років інтенсивної праці, щоб відвоювати передвоєнні здобутки Читалень. В наступному десятиріччі праця Філії Просвіти й Читалень Городенщини пішла ще дальше та глибше, але про це читачі довідаються з двох інших розвідок та споминів, поміщених в нашому збірнику; „Філія „Просвіти" в Городенці і „Просвіта" в Городенщині в „1937-38 роках" (із споминів організатора).

---

[8] Там же, див. Статистична табеля.

БОГДАН БІЛИНСЬКИЙ

Філія Просвіти в Городенці

До Городенки приїхав я з Борщева в травні 1928 р. і один рік працював там аґрономом при Філії Сільського Господаря. Головою Філії Просвіти був тоді д-р В. Яшан. Як довго був він головою до того часу, я не знаю, а головство це перебрав від д-ра Т. Окуневського — довголітнього голови Філії, почавши від 1903 року. В 1929 р. д-р Яшан захворів, і на надзвичайних загальних зборах Філії доручили мені її ведення. Від тоді був я головою Філії Просвіти, з перервою одного року, аж до приходу совєтів. Рік, що в ньому я не був головою, відмовляючись від обрання, був 1937-39-ий, з чого мали велику радість люди молодшої ґенерації, що в той час приходили до голосу; мовляв, позбулися радикала з головства Просвіти. Головою Філії обрали тоді д-ра Т. Матейка. Та вже при найближчих загальних зборах Просвіти ці, що раділи з мого уступлення з головства, просили мене, щоб я наново прийняв цей пост, бо вважали, що мені буде легше повернути

політику Філії Просвіти на старі шляхи. І так знову я став головою Просвіти — за цим разом останнім.

Філія Просвіти в Городенці була заснована в 1903 р., хоч до того часу діяли вже Читальні Просвіти по деяких селах. До найстарших належить Читальня в Серафинцях, ще з 1880 року, а хор її з 1884 р. й аматорський театральний гурток з 1898 р.* Там же заснували в 1892 р. радикали ще одну Читальню „Народна Спілка". Перша Читальня діяла на власному статуті і щойно в 1905 році перейшла на загальний Просвітянський статут. У 1907 р. засновано Спортове Товариство „Січ". Серафинці побудували в 1910-14 рр. два читальняні будинки — один на Миколинському куті, а другий на Вознесенському. Під національно-громадським оглядом Серафинці були одним з найбільш свідомих сіл повіту. Звідси ще до Першої світової війни ходило до гімназії близько 60 хлопців, а в 1905 і 1906 рр. мали вони в Коломиї власну бурсу. Годиться відмітити, що крім Серафинців у тому часі й інші села були більш або менш активними, напр. Глушків, Чернятин, Поточиска тощо, але про них, на жаль, не маємо точніших заподань. В одному з американських календарів знайшов я знятку театрального гуртка з 1894 р. зі села Тишківці. Думаю, що Тишківці під проводом свого пароха о. Шухевича — дуже активного діяча, мусіли належати до провідних сіл в повіті. Тишківці були єдиним селом Городенщини, що мало чотири Читальні у власних будинках.

В Обертинщині передовим селом був Жуків. Я пригадую собі Стецюка — знаного в цілій тамошній околиці, що він, після вбивства Галицького намісника, графа Потоцького, виготовив і вислав до цісаря Франца Йосифа у Відні прохання помилувати Мирослава Січинського від смертного присуду, що йому загрожувало. Стецюк був провідним читальником і управителем чи не найстаршої Крдитової каси в повіті; також був активним членом Української Радикальної Партії. Він не раз, як не було нагоди, щоб поїхати до Городенки на різні громадські наради, то цю велику дорогу з Жукова долав пішки. Його син, Андрій з дружиною Уляною Целевич, живе у ЗСА, в стейті Ілиной.

---

* Дані заподав д-р Іван Велигорський, уродженець Серафинець.

В Обертинщині є село Лука з присілком Монастирок, добре знане багатьом, що бували на пластових водних таборах. Вони напевно пам'ятають до сьогодні це таборування й гостинне приходство пароха о. Гаванського. Напевно також пригадують собі його сина Осипа, що ще молодим хлопцем цікавився цими таборами. Осип Гаванський був в Обертині керівником складниці Повітового Союзу Кооператив, а згодом директором Пов. Союзу Кооператив у Городенці. Він також поселився в Америці.

У Стрільчу в давніші роки, далеко перед Першою світ. війною, існувала Читальня ім. М. Качковського — чи не єдина в повіті. Тоді парохом у Стрільчу був о. Іван Наумович — один із найактивніших діячів галицько москвофільства. Таких читалень в Галичині було на той час понад 300, а за мого перебування в Городенці я ще стрічав старих людей, що давніш були активними в цьому русі.

Городенський повіт завдяки видатним діячам був передовим у громадській роботі; більшість Читалень постала ще перед Першою світ. війною. А закриті чи бездіяльні під час війни й пізніш забороною польської влади, відновили свою діяльність щойно в 1924 р. чи опісля, коли в Польщі проголосили закон про віднову освітніх товариств. Не легко це приходилося, бо завжди були шикани окупаційних чинників.

Філія Просвіти мала невеликий город і два старі будинки. В одному домі приміщувалась хлоп'яча бурса для учнів гімназії Рідної Школи в Городенці. Цією бурсою завідував дуже кмітливо учитель Роман Міхняк. У другому будинку була канцелярія Філії Просвіти, канцелярія повітової управи Кружків Рідної Школи й кімната для урядовця Філії. Кошти утримання урядовця й адміністрування покривали з невеличких датків Читалень, відсотків з вкладок фізичних членів до Матірного Т-ва, з прибутку з продаваних книжок Просвіти й видавництва Оренштайна в Коломиї та інших, з оплат Читалень за виєднання дозволів у старості на різні імпрези. Щоб однак поставити справу фондів на утримання Філії на реальній базі, заклали на городі Філії шкілку овочевих деревець, і вона по деякому часі давала поважні прибутки. Хто дав почин шкілці, я не пригадую собі. Але мабуть був це наш сусід через дорогу — емеритований учитель Євстахій Дорожинський в співпраці з Романом Сербинським, довголітнім

організатором Філії. Підсилені фінансові засоби дозволили Філії поставити новий будинок на своїй площі. В його меншій кімнаті примістились канцелярії Просвіти й Рідної Школи, а другу, багато більшу, залю вживали на наради, а навіть більші зібрання. Ця заля дуже пригодилась для цілої нашої громади, бо коли в 1930 році Польська пацифікація знищила доосновно велику залю Народного Дому, ми користувались на більші зібрання саме тією новою залею. Знов же, коли навіть відремонтували Народний Дім, то велику залю винайняли на кіно. У старому будинку Філії примістилась кооператива збуту збіжжя „Добробут". Два роки пізніше Повітовий Союз Кооперативів (ПСК) побудував окремий маґазин на масовий збут збіжжя, а керівником його став Р. Сербинський, а на урядовця Філії пішов Степан Семенюк, спершу тимчасово, згодом на-постійно.

Городенка належала до цих нечисленних повітів, а може була і єдиним, де в усіх селах існували Читальні Просвіти. В повіті було тільки одне село Балагурівка, що в ньому жили польські колоністи й там не було нашої Читальні. Хоч повіт мав усього 42 села з трьома містами й двома присілками, то Читалень було 52 і два Народні Доми. Всіх власних домів було 32. З того числа, за мого перебування в Городенці, вибудували 12. А то: два в Городенці — один на Фільварковім куті, другий на Галузівці. То ж сама Городенка, ще з двома Читальнями, які вже були — одна на Котиківці, друга на Монастирськім куті — мала чотири Читальні з власними будинками й один Народний Дім. У Народному Домі влаштувався ПСК, Міщанська Родина й Бесіда. Крім того в ньому мала своє торговельне приміщення Народна Торговля й була театральна заля. Далі, в тому часі збудували читальняні доми в Гарасимові, Петрові, Підвербцях, Копачинцях, Чернелиці, Далешевій, Семенівці, Чортівці, Раківці, Торговиці й мабуть у Корневі, а Чортовець, крім Народного Дому мав ще Читальню у винаймленому приміщенні.

Дещо про діячів

Говорити про громадських діячів у самій Городенці, це говорити про людей різних професій і суспільного ста-

ну, про священиків, учителів і місцевих сільських трударів на народній ниві. До активних громадських діячів треба зачислити д-ра Василя Яшана — колишнього голову Філії Просвіти, д-ра Василя Кассіяна — голову Надзірної ради ПСК і Українбанку, о. Василя Комаринського і д-ра Романа Комаринського, інж. Івана Семкова — директора ПСК, інж. Ю. Тарантюка — голову Сільського Господаря, Миколу Угрина — директора Українбанку, з гімназійних учителів — Степана Гусака, Осипа Кметика, Романа Міхняка, з урядовців ПСК Василя Ґонтаря — доброго промовця, та ще й таких громадян Городенки: Д. Павчака, Р. Жибчина, братів Петришинів, М. Котелку, Ю. Боклащука, М. Никифорука, Ф. і Ю. Вережака й багато більше, що їхніх прізвищ годі пригадати собі. З усіх цих одні були більш, інші менше пов'язані безпосередньо з просвітянською роботою, але Просвіта мала настільки важливу громадську позицію, що кожному діячеві приходилось з нею співпрацювати.

З давніших громадських діячів у Городенці треба згадати Дороцького: що його поляки, захопивши владу, звільнили з праці. За Української держави він був першим посадником міста, він був ініціятором розбудови Народного Дому, перевів основний ремонт в ньому і вдвічі побільшив театральну залю.

Станиславівська епархія — радше її консисторія, коли почала в 30-их роках організувати свої Читальні „Скала", тож звичайно не заохочувала до праці своїх священиків в Читальнях Просвіти.

Якщо говорити про окремі особи в громадському навантаженні чи обов'язків, то вони були різні: одні займалися лише своїми парохіяльними й особистими справами, інші — вже у високому віці — не могли посилювати своєї праці. а були й такі, що свідомо стояли оподалік від громадських обов'язків. Але були й такі, що за їхній вклад у громадську роботу треба було цінити їх і високо шанувати, а тепер їхні прізвища з вдячністю тут відмітити. У першу чергу згадаємо о. Івана Пісецького — за Української держави повітового маршалка, палкого патріота й такого ж промовця, о. Рибіцького — пароха Петрова, о. Ю. Малимуку — пароха Чернелиці, о. Лютого — пароха Торговиці, та вже згадуваного о. В. Комаринського. Ми

вичислили тут більш діяльних, але це не означає, що інші стояли осторонь від громадської праці.

Згадуючи о. Івана Пісецького, пригадую собі Зелені свята в 1933 році й похід на цвинтар у 15-у річницю самостійности Української держави. В поході на цвинтар взяли численно участь українці Городенки, а також багато з довколишніх сіл. Промова о. Пісецького на Цвинтарі викликала у присутніх велике враження, а зокрема, коли він, кінчаючи промову, візвав усіх клякнути й повторяти за ним слова присяги з зазивом — Любити Україну і для неї працювати. Повітові державні чинники заквалiфікували цю промову як підбурливу й робили отцеві з цієї причини різні прикрості. При подібних нагодах адміністраційна влада часто накладала на Отця Івана грошові кари. Промовляючи три роки пізніше на похороні о. Пісецького, я живо відчував цю подію з 1933 року.

Від учителів державних шкіл не мали Філії Просвіти багато помочі. Число українських учителів значно змалiло. Страх перед перенесенням на захід у польські терени приневолював їх до великої обережности. Все ж таки про кількох з них треба згадати, як активних громадських діячів. А то: Іван Василишин з Городенки, Миронюк з Чернятина, Маланюк (якщо не помиляюся в прізвищі) з Вербовець і ще декількох.

Найбільше громадської роботи в просвітянській і кооперативній ділянці давали наші сільські інтеліґенти, в селянських свитах, що незважаючи на різні адміністраційні й поліційні шикани, а подекуди й пацифікаційні побої, виконували з посвятою свої обов'язки. Честь їм і всім, які йшли спільно в просвітянських лавах на зустріч правді і кращій долі народу.

СТЕПАН СЕМЕНЮК

„Просвіта" в Городенщині в 1937-38 роках

(Із спогадів організатора)

Як я став просвітянським організатором?

Після закінчення гімназії я виїхав до Львова студіювати музику в Музичному Інституті ім. Миколи Лисенка, — скрипку і дириґентуру. В цьому часі Матірне Т-во Просвіта організувало курс для просвітянських організаторів. Я вписався на цей курс і після закінчення його, інспектор Просвіти Володимир Гафткович, мій земляк з Городенки, спрямував мене на працю до Філії Просвіти в Біберці помічником організатора Влодка Пришляка, і дириґента окружного хору Дев'ятники—Ятвяги—Бертешів з осідком в Дев'ятниках, звідки я доїзджав на студії до Львова. В 1936 році я був організатором Філії Львів-повіт разом із Корецьким і Борисом Губкою. З початком 1937 року централя „Просвіти" спрямувала мене до Філії в Гусятині, де я також провадив хор і після концерту в честь Шевченка дістав від староства в Копичинцях видалення, як „небезпечного" в пограничній смузі. Звідси дістав я призначення до Філії в Городенці, де було вакантне місце організатора, бо попередній організатор Роман Сербинський перейшов на працю до Повітового Союзу Кооператив, як директор збіжевого заготівельного пункту. На пості організатора Філії Просвіти в Городенці перебув я повних два роки, а опісля Централя „Просвіти" перенесла мене до Золочева, де захопив мене вибух Другої світової війни.

Філія „Просвіти" в Городенці

Дуже хотілося б мені зробити як найбільш точний підрахунок праці Філії „Просвіти" в Городенці, подати перелік усіх містечок і сіл, де були Читальні „Просвіти", описати їхню діяльність і подати прізвища всіх просвітянських діячів, але сьогодні, після 40-річного проміжку часу, ледве чи зможу зробити це так докладно, як хотіло-

ся б і як треба би зробити, тимбільше, що не маю жадних документів. Вірю, що мої евентуальні недоліки знайдуть у читачів належне зрозуміння й оправдання.

В „Історії міст і сіл УРСР", в збірнику „Івано-Франківська Область" немає й згадки про „Просвіту" в городенському повіті, чи пак в районі, як зараз він називається, неначе б вона не існувала. Та проте впродовж 70-річного її існування вона проробила велику роботу для піднесення культурно-освітнього рівня наших міст і сіл. В часі мого урядування Філія „Просвіти" в Городенці мала 52 читальні. В кожному селі, а навіть і в присілку була Читальня. На 52 Читалень, 32 мали свої власні доми, деякі навіть великі, з театральними залями і вивінуваними сценами для театральних вистав, як Городенка-Фільварковий Кут, Манастирський Кут, Серафинці, Поточиська, Чернятин, Вербівці, Топорівці, Городниця, Котиківка, Галузівка, Далешева, Копачинці, Незвиська, Обертин, Олієва-Корнів, Олієва-Королівка, Петрів, Семаківці, Стрільче, Тишківці, Топорівці, Торговиця, Чернелиця, Чортовець, Якубівка. В повіті діяли 24 хори, що їх обслуговували 14 диригентів, деякі диригенти провадили по два або й більше хорів одночасно. Деякі хори були високо заавансовані, як Серафинці, Городенка—Фільварковий Кут, Поточиська, Вербівці, Глушків. Були 4 духові оркестри: Городенка-Котиківка, Серафинці, Поточиська, Стрільче. Діяли 26 аматорських гуртків, а два з них були справжніми театрами, як Городенка-Фільварковий Кут і Серафинці. Майже кожна Читальня мала свою більшу чи меншу бібліотеку, число книжок в кожній вагалося від 50 до 3,000. Найбільші бібліотеки мали Читальні: Городенка-Фільварковий Кут, Серафинці, Поточиська, Чернятин. Це тільки загальний перелік Читалень.

Щодо самої Філії Просвіти в Городенці, то вона була зорганізована в 1903 р. Основником її був д-р Іван Ціпановський, лікар у Городенці й адвокат д-р Теофіль Окуневський. Головами Філії в хронологічному порядку були: д-р Теофіль Окуневський, д-р Василь Яшан, інж. Богдан Білинський, дир. Повітового Союзу Кооператив у Городенці і передостанній Теодор Матейко, адвокат. Філія була власником великого городу-площі в центрі міста, де находилися два великі доми. В старому домі містилася бурса для учнів гімназії „Рідної Школи" в Городенці, меш-

кання для завідувача бурси і канцелярії Т-ва „Рідна Школа", яке утримувало гімназію. Завідувачем бурси був учит. Роман Міхняк, а урядником і організатором Т-ва „Рідна Школа" був Василь Сілецький. В другому новозбудованому домі була канцелярія Філії і друга велика заля на засідання, різні сходини, проби хору і т.п. В цій залі мало також свою домівку спортове Т-во „Пробій".

Мій попередник Роман Сербинський був не тільки добрим організатором і адміністратором, урядовцем і диригентом хорів, але він виявився добрим господарем-садівником. На городі величиною майже одного гектара землі, він насадив багато овочевих дерев і завів шкілку овочевих деревець, яка давала великий прибуток для Філії і допомагала оплачувати організатора. Під оглядом організаційним і матеріяльним Філія в Городенці належала до одних із кращих в країні. І не тільки під оглядом культурно-освітним, а й економічним, городенський повіт стояв дуже високо. Завдяки таким визначним економістам, якими були інж. Іван Семків, головний директор Повітового Союзу Кооператив та інж. Богдан Білинський, організаційний директор, Повітовий Союз Кооператив у Городенці розрісся до небувалих розмірів, і охопив кооперативами все економічно-господарське життя цілого повіту. Впарі із економічним зростом села зростала культурно-освітня робота. Були села, які були спроможні оплачувати окремого просвітнього працівника, чи диригента. Деякі села оплачували спільно одного диригента. До таких сіл, що мали платних диригентів належали Чернятин, Котиківка і Вербівці на спілку з Тишківцями. Крім просвітянського організатора при Філії Просвіти був ще повітовий організатор „Каменярів" Дмитро Корбутяк. Всі три повітові організатори Філії Просвіти, „Рідної Школи" і „Каменярів" координували працю між собою і доповнювали себе обопільно.

Були села більше чи менше свідомі, але села в повному розумінні несвідомого села в городенському повіті не було. Села, що були положені ближче центру і мали частий контакт з Філією, з членами управи, чи організатором, часто заходили до канцелярії Філії за порадами чи плянами праці. Найкращим засобом пожвавлення роботи по Читальнях був особистий контакт зі селянами. Жадні лис-

ти чи обіжники не мали такого ефекту. Тому на засіданні управи Філії я розроблював плян поїздок на осінний і зимовий період, коли селяни були вільні від праці в полі і могли більше присвячувати часу культурно-освітній праці в Читальні. В Городенці в цей час було вже досить інтеліґенції і студентів, які ніколи не відмовлялися поїхати на село, чи то на якесь свято з промовою, чи на загальні збори, чи хочби з якоюсь популярною доповіддю. Щонеділі і свята відбувалися поїздки на села. В першій мірі я сам роз'їжджав по селах, але бувало так, що однієї неділі треба було відвідати більше сіл, тоді до диспозиції були деякі члени управи, а найчастіше студенти. Крім голови Філії д-ра Матейка виїжджали часто в терен інж. Б. Білинський, який поєднував звичайно свої кооперативні поїздки з просвітянськими, Роман Сербинський, Іван Ступар — директор молочарні на Котиківці, Дмитро Корбутяк, Василь Сілецький і студенти: Іван Ощипко, Влодко Вережак, Богдан Рибчук і ін. Засобом льокомоції був звичайно драбинястий віз, дуже рідко автобус, хіба що село находилося близько битого гостинця і туди проїжджали автобуси, та найчастіше „пер педес апостольорум" (тобто пішки). Я мав до диспозиції ще ровер, але його я міг використовувати тільки в суху погоду, а що просвітянська робота по Читальнях „кипіла" тільки восени і взимі, а взявши до уваги болотнисті дороги покутського чорнозему, я рідко міг користати з мого ровера.

Треба признати, що наше селянство в тридцятих роках горнулося до просвітянської роботи. Як приїжджав делеґат з міста, то нераз читальня була битком набита. Пригадуються мені часто ті зимові вечори, коли я бував у поїздках до Читалень, чи то при нагоді загальних зборів, чи проби хору, чи контролі книговодства Читальні. І ті, довгі години взимі, в нетопленій Читальні, у вогкості, серед випарів людських тіл, одежі, серед хмари диму цигарок зі саморобного тютюну, що аж сіро й темно було, що аж гіркотою дерло в горлі, а світло нафтової лямпи ледве блимало. Все це проходило в ідейній напрузі, майже непомітно, бо нам просвічувала вища ціль.

Праця просвітянського організатора була дуже важка. Витривати, виконуючи її, треба було справжньої посвяти, запалу й ентузіязму, а головне — любови до рідного на-

роду і батьківщини. Нераз треба було намокнутись, намерзнути, в дощ, у сніг, в болоті по коліна, інколи з наплечником навантаженим книжками для розпродажу серед селян і зі скрипкою під пахою. Найбільшою заплатою і вдоволенням було для просвітника, коли просвітня праця по Читальнях розвивалася, коли зростала національна свідомість, коли домівки читалень наповнялись молоддю, коли поставали хори, аматорські гуртки, організувались зустрічі, концерти, аматорські вистави, окружні й повітові свята-здвиги. Дуже часто польська поліція ступала нам на п'яти, робила перепони, щоб відстрашити нас від цієї роботи, але вислід поліційних шикан мав протилежний напрямок. Ми ще з більшим ентузіязмом працювали.

В короткому часі після того, коли я перебрав пост організатора, я пізнав усі села, пізнав усіх діяльних громадян повіту, священиків, учителів, селян, які завжди допомагали мені в організаційній роботі. Назагал учителі по селах мало прикладалися до праці Читалень, бо польська влада переслідувала їх і часто переносила на працю в корінну Польщу, а на їх місце насаджувала учителів поляків.

Кожного року восени Філія Просвіти в Городенці організувала повітове Свято „Просвіти", що в ньому брало участь багато хорів, оркестр, аматорських гуртків. Був це свого роду щорічний фестиваль-попис українського народного мистецтва і підрахунок праці Читалень за цілий рік. В цьому фестивалі поза „конкурсом" брали завжди участь хори „Боян" і хор гімназії „Рідної Школи". Найбільшим Святом „Просвіти" був здвиг з нагоди 70-річного Ювілею, про що буде мова окремо.

Музичне життя Городенщини

Услід за великими містами Західньо-Українських Земель, Городенка відіграла також немалу ролю в музичному житті. Головним мотором цього життя були хори, в яких скупчувалися одиниці, що цікавилися співом і музикою та бажали причинитися до росту хорових чи взагалі музичних організацій. Перше товариство, що поставило собі за ціль плекати музичне і театральне мистецтво було Т-во „Боян" в Городенці. В початках існування цього товариства відчувалась нестача правдиво професійних

музик. Був у той час в Городенці справді професійний музика, який закінчив віденську консерваторію як скрипаль і диригент оркестри, Северин Левицький, але він був на посаді диригента симфонічної оркестри у фабриці цукроварні в Городенці, і не включався в українське життя, хоч завжди підкреслював своє українське походження. Та він не відмовлявся від співпраці з українськми хоровими партитурами чи оркестровками, як до нього зверталися.

Хоч інструментальна музика була мало розвинена в Городенці, то за те хорове мистецтво процвітало. В самій Городенці було аж 6 хорів: „Боян", гімназії, „Рідної Школи", „Міщанської Родини", Читалень „Просвіти" на Фільварковому і Монастирському Кутах та Галузівки.

Єдиним інструментальним ансамблем в Городенці була оркестра при театрі Романа Макогонського при читальні Просвіти на Фільварковому Куті, а музиканти рекрутувалися з оркестр Котиківки, Серафинець і Стрільча. Керівником цієї оркестри був автор цього спогаду. Театр ставив оперетки й опери між іншими: „Наталка Полтавка", „Пісні в лицях", „Запорожець за Дунаєм", „Катерина" тощо. Оркестровку до цих опер робив нам Северин Левицький, який був великим спеціялістом в цій ділянці. Ансамбль складався з 12 музикантів: 4 скрипки — I і II чельо, контрабас, фортеп'ян, флейта, англійський ріжок, 2 клярнети і трубка. З музикантів пригадую собі були: скрипалі, Ярослав Паничевський, Юліян Дудлів, Гуцалюк і я, челіст Осип Чайківський, контрабас Зенон Чайківський, фортеп'ян п-і Міля Угрин, інших не пригадую собі.

Крім самого міста Городенки були ще в повіті 22 Читальняні хори, що їх обслуговували 14 диригентів. Мистецький рівень хорів залежав переважно від здібностей диригентів, та їх кваліфікацій. Репрезентаційним хором в Городенщині був безперечно хор „Боян", що в ньому брали участь переважно інтеліґенція, студенти і міщани, а також більше заавансовані співаки з підміських читальняних хорів. Диригентами в хронологічному порядку, що залишилися в моїй пам'яті були: Михайло Білик, який зробив на мене найбільше враження, Микола Станецький — дяк, учит. гімн. Іван Василишин, Роман Сербинський і Степан Семенюк. Ядро хору творили дві родини — Багницьких і Станецьких. Зі солістів запам'яталися мені: Зеня і

Мирося Багницькі — сопрани, Марта й Мінодора Багницькі — альти, д-р Юліян Новицький — кол. соліст львівських хорів „Бандурист" і „Сурма" та Кирило Бицкало — тенори, Клим Багницький — кол. соліст хору Котка й Іван Станецький — лавреат крайового конкурсу співаків-солістів аматорів — бас-баритон. Більшість співаків читали ноти. Як усі хори „Бояна" на терені Галичини так Городенський „Боян" в основі був мішаним хором, але, якщо виникала потреба, міг виступати як мішаний чи чоловічий хор, маючи для цього повний голосовий склад. Число співаків вагалося переважно від 50 до 60. „Боян" причинився також до розвитку хорового мистецтва в Городенщині, виїжджаючи часто з концертами по селах, крім того брав участь у всіх святах і концертах, що їх улаштовувала Філія Просвіти та щорічно давав свій власний концерт.

Другим хором щодо мистецької вартости був учнівський хор гімназії „Рідної Школи". Диригентами його були: проф. Барнич (брат Ярослава), проф. Остап Цепинський, проф. Михайло Бачинський, проф. Іван Василишин і Степан Семенюк, що зорганізував чоловічий хор „Шістнадцятка". Традиція хорового співу плекалася від самого початку існування гімназії. Найвищий мистецький рівень, на мою думку хор досягнув за диригування проф. Барнича. Він був моїм першим диригентом і він спрямував мене вибрати диригентський шлях. За мого побуту в гімназії хор розпоряджав дуже добрим голосовим матеріялом і солістами. До найкращих солістів слід зачислити: Віктор Яворський, спочатку як сопран, а після мутації, як тенор, Мирося Багницька, сопран, Христя Пісецька, альт, Іван Реґуш, тенор, Роман Бандурак, тенор, Михайло Ґамула, баритон. Майже постійно два співаки з „Бояна", д-р Юліян Новицький і Клим Багницький підсилювали гімназійний хор. Щороку гімназія влаштовувала свято свого патрона Т. Шевченка і хор виконував більшу частину програми. В програмі були також точки інструментальні, дві сестри Оксана і Дарія Бахталовські, як п'яністки і я, як скрипаль-соліст.

Про читальняні хори буде згадка при окремих характеристиках читалень.

Хор при Т-ві „Міщанська Родина" існував тільки доривочно, коли треба було відсвяткувати якусь річницю товариства. Організатором і дириґентом такого хору був дяк Микола Станецький, а після його смерти дяк Блонський.

Читальні Просвіти

ГОРОДЕНКА-ФІЛЬВАРКОВИЙ КУТ. До найбільш активних читалень Просвіти в Городенці слід зачислити Фільварковий Кут. Не даю цієї оцінки з льокального патріотизму, бо я є уродженець цього Кута, тільки як невтральний спостерігач. Читальня була власником великого новозбудованого з цегли дво-поверхового дому, що в ньому приміщувалися ще крім Читальні, кооператива, збіжжевий маґазин кооперативи, молочарня і ощадностева каса „Рафайзенка". Все економічно-господарське і культурно-освітнє життя зосереджувалося в цьому домі. Це був найкращий просвітянський дім у повіті. На партері приміщувалася кооператива споживчих товарів з великим виставовим вікном, як у великих крамницях у центрі міста, збіжжевий маґазин кооперативи, куди господарі звозили сільсько-господарські продукти на продаж. На першому поверсі була театральна заля на 400 осіб з великою сценою і обширним вестибулем. На другому поверсі мали приміщення бібліотека читальні зі залею до читання, де часто відбувалися проби хору і театру, приміщення для бюр кооперативи і щадничої каси. Гордістю Читальні був аматорський театр, що ним керував Роман Макогонський. Спочатку цей гурток ставив історично-побутові п'єси, а з часом перейшов до опереток і опер. Роман Макогонський був ентузіястом театрального діла, був заодно директором, режисером, декоратором, костюмером і актором, зумів в короткому часі об'єднати найкращі аматорські сили міста Городенки і створив театр. При театрі постала оркестра; вкоротці театр почав ставити оперетки й опери. В репертуарі мав театр такі опери „Наталка Полтавка", „Пісні в лицях", „Катерина" і „Запорожець за Дунаєм". З визначніших акторів жіночих роль слід згадати: Леся Гафткович, Мирося й Олімпія Багницькі, Вася Козаченко, Стефа Водянка; з чоловічих роль: Клим Багницький, Іван Станецький, Кирило Бицкало, брати

Осип і Зенон Чайківські, Павло Савчук і ін. Диригентом хору й оркестри був автор цього спогаду. Вистави відбувалися в залі Читальні і „Народного Дому" в центрі міста. Часто виїжджав театр до більших сіл в повіті, де були відповідні залі, а також і поза городенський повіт. На Фільварковому Куті була церква св. Миколая, був церковний хор, що ним диригував дяк Блонський. До визначних діячів слід зачислити: Іван Білик, Степан Павчак, Михайло Токарик, Михайло Петришин, Іван Тучак, Дмитро Олейко.

ГОРОДЕНКА-МОНАСТИРСЬКИЙ КУТ. Дуже відмінний характер від усіх Читалень Просвіти мала Читальна на Монастирському Куті. Провід цієї Читальні захопили були кол. члени комунізуючої партії Сель-Роб, яку заборонила польська влада, але члени її продовжували далі сходитися потайки під покровом Просвіти. Було тут декілька інтеліґентів лівих поглядів і вони зуміли об'єднати біля себе молодих господарів і з ними захопили провід Читальні. Їхня діяльність обмежувалася до читання большевицької преси і книжок та слухання радія з Києва. Це було в період „українізації". Але в 1932-33 роках, коли в Україні переводили насильну колективізацію і Сталін вимордував 7 мільйонів українців, наші сель-робівці переконалися, що вони були на фальшивій дорозі і помалу завертали на національний шлях і Читальня починала прибирати національний характер. З колишніх комуністів стали правдивими українськими патріотами, але скомпромітовані, не могли вже займати провідних місць і до управи Читальні прийшли нові люди і праця Читальні поплила нормальним руслом. За короткий час Читальня надробила втрачене і почала вибиватися на перші місця. Читальня мала гарний дім, з гарною бібліотекою; там була кооператива й каса Рафайзенка. Просвітнє життя ожило, впорядковано взірцево книговодство, відбувалися часто сходини членів, зорганізовано аматорський гурток і хор. Першим диригентом хору був Василь Мазуркевич, а з моїм приїздом до Городенки, я перебрав цей хор. З Монастирського Кута було багато учнів гімназії „Рідної Школи", деякі з них покінчили високі студії.

ГОРОДЕНКА-КОТИКІВКА — велике й найбагатше передмістя Городенки. Населення його переважно хліборобське. Були господарі, що мали навіть до 200 морґів поля, а пересічний господар мав від 30 до 40 морґів. Господарства були взірцево впорядковані, будинки переважно під бляхою. Як прийшли большевики, то всіх їх „розкуркулили" і казали, що то самі поміщики. Багато з них вивезли на Сибір і вони ніколи не повернулися.

Високо розвинене економічно-господарське життя. Була тут взірцево зорганізована кооператива, позичкова каса і Районова Молочарня, директором якої був Іван Ступар, знаний у повіті організатор і підпільник. Культурно-освітнє життя також не відставало. Читальня Просвіти була заснована перша в Городенці. Читальня відрізнялася від інших тим, що мала одну з кращих духових оркестр, що нею керував спеціяльно спроваджений і оплачуваний дириґент і учитель музики. Більш заавансовані музиканти доповнювали оркестру театру на Фільварковому Куті. Оркестра брала участь у всіх маніфестаціях і святах в Городенці. При читальні була велика, гарно скомплетована бібліотека. З Котиківки багато молоді ходило до ґімназії „Рідної Школи", багато з них покінчили вищі студії. З визначних діячів Котиківки були: Дмитро Котелко, Федір Вережак, Никифорук, Ничик, Лазорко й ін., прізвищ усіх не пригадую собі.

ГОРОДЕНКА-ГАЛУЗІВКА. За „трьома мостами" по правому боці битого шляху (гостинця), що вів до Чорткова, розташувалося передмістя Галузівка. До Першої світової війни Галузівка і Котиківка творили одну Читальню, але згодом виявилася потреба зорганізувати окрему Читальню на Галузівці. Основником її був Юрко Вережак, батько мого шкільного товариша з городенської ґімназії Влодка, який згинув у рядах ОУН в похідних групах 1941 року, розстріляний німцями. Найбільш пожвавлена праця в читальні припадає на роки 1937-38. Найбільше праці для піднесення читальні вніс мій товариш Влодко Вережак. Був він добрим промовцем і мав дуже добрий підхід в організації молоді. За його допомогою був зорганізований гурток молоді, аматорський гурток, що його провадив сам мій товариш і хор, що його провадив я. За короткий час свого існування Читальня спромоглася закупити влас-

ний дім, бібліотеку і ґардеробу для аматорського гуртка й хору.

СЕРАФИНЦІ. До найсвідоміших і найкраще зорганізованих сіл в городенському повіті належать Серафинці. Було це велике село, віддалене 4 км на захід від Городенки. З нього вийшло багато української інтеліґенції, я сказав би, що найбільше зі всіх сіл у Галичині. Майже половина учнів городенської гімназії „Р.Ш." походила з Серафинець. Половина учительського складу на чолі з директором Онуфрієм Яківчиком були зі Серафинець, також і городенська інтеліґенція походила зі Серафинець. Звідси вийшли великі і знані в історії політики, науковці, лікарі, професори, дентисти, учителі. Тут гостювали часто українські покутські письменники, як: Василь Стефаник, Лесь Мартович і Марко Черемшина. Звідси походив їхній друг д-р Лев Бачинський, славний політик, посол до австрійськїого парляменту, що вславився найкращим промовцем, він промовляв в обороні українського університету в австрійському парляменті впродовж 18 годин, чим побив рекорд світових довгих промов у всіх европейських парляментах, він був одним із будівничих Української державности в 1918 році. Багато виходців зі села виїжджали на заробітки за океан до ЗСА і Канади, звідки посилали гроші, не на закуп землі, але на студії для дітей. Багато молодих, що їм не вдалося закінчити студій, оставались в селі на господарках і включалися до громадської, культурно-освітньої праці.

Село було поділене на два Кути: Миколинський і Вознесенський. Оба кути мали свої Читальні Просвіти, два хори, дві духові оркестри, два аматорські гуртки, які ривалізували між собою і змагалися за першенство. Коли треба було репрезентувати село як цілість, обі Читальні лучилися разом. До чільних діячів просвітного і економічного розвитку села годиться зачислити Миколу Шлемкевича, що був найповажнішим господарем у селі, був кандидатом до пол. сойму. Він мав 4-ох синів, один з них був лікарем у Городенці, а трьох закінчивши гімназію, залишилися на господарці і брали жваву участь у громадському житті села. Не беруся вичисляти всіх інтеліґентів, які вийшли зі села, бо листа їх була би дуже довга і навряд чи я міг би це зробити. Згадаю тільки, що зі села

вийшло близько 60 народних учителів, які працювали в корінній Польщі і на вакації верталися до села. Пригадуються мені щорічні вакаційні балі в Серафинцях, на які з'їжджались учителі з цілого повіту, як і довколішня інтеліґенція та студенти.

Гордістю села був хор при Читальні Миколинського Кута. Дириґентом його був дяк Петро Садовий, що закінчив дяківську школу при Соборі св. Юра у Львові. До речі цю дяківську школу провадив також виходець зі Серафинець, дяк Криштальський, а його син був професором Муз. Інституту ім. М. Лисенка у Львові, скрипаль. Дяк Садовий був обдарований гарним голосом і з Божої ласки дириґентством. Своєю стрункою поставою і манерою дириґування нагадував славного дириґента Котка. Був у селі ще другий дириґент, дяк Блонський, великий ентузіяст хорового співу, але він не дорівнював першому. Серафинецький хор з цілою певністю міг конкурувати з найкращими хорами Галичини. Хор цей славився прекрасними голосами, а його солісти могли бути заздрістю неодної оперової сцени. Один із цих солістів мав закінчену співацьку консерваторію в Італії, був ним Іван Козаченко. На щорічних повітових святах Просвіти, що їх улаштовувала Філія в Городенці, хор цей займав завжди перше місце, виключаючи хор „Боян", що виступав поза конкурсом. Серафинці було єдиним селом у Галичині, куди приїжджали наші професійні театри, як: „Заграва", „ім. Тобілевича" і „ім. Котляревського", бо тут була відповідна заля і сцена.

При читальні існував також аматорський гурток, що його можна б назвати театром. Крім Просвіти існували тут ще інші товариства, між іншими спортове Т-во „Вихор", що мало добру футбольну дружину і брало участь у розгривках за мистецтво „Українського Спортового Союзу" в Галичині. Існувала теж легкоатлетична секція, а сільська дівчина Жила була рекордисткою Галичини в бігу на 800 м.

ЧЕРНЯТИН. Другим підміським великим селом, віддаленим 5 км від центру було село Чернятин. Хоч з цього села не вийшло так багато інтеліґенції, як зі Серафинець, то про те національна свідомість і патріотичний дух був неменший. В селі були також дві Читальні Просвіти, які

змагалися між собою за першість. Під господарським оглядом село було багате, були дві кооперативи, які дуже добре просперували, були два читальняні доми.

В цьому селі я починав свою школу просвітянського працівника і будучи ще гімназистом організував тут багаточисельний хор, зложений із 130 співаків. Після мого від'їзду з Городенки, читальня заанґажувала на постійну працю просвітянського працівника, якого оплачувала власним коштом. Був ним учитель Роман Реґуш з Глушкова, який після закінчення учительської семінарії в Заліщиках відмовився від посади у корінній Польщі і сидів без праці. Не маючи змоги працювати над вихованням українських дітей у школі як учитель, він працював у Читальні Просвіти спершу у своєму рідному селі Глушкові, а згодом у Чернятині. Був він добрий скрипаль і дириґент хору. До існуючого вже чоловічого складу хору долучив він ще жіночі голоси і хор цей був найбільш численний у повіті. Він теж зорганізував аматорський гурток і доповнюючі самоосвітні курси для молоді. Він зорганізував і хор у сусідньому селі Тишківцях. Роман Реґуш був великою популярністю і повагою в цілому повіті.

В селі перебував у той час письменник і поет гуморист Василь Боднарчук, який часто поміщував свої оповідання і поезії в журналі „Громадський Голос" під псевдонімом Іван Чорнобривий. До найбільш активних громадян у просвітянській роботі належали: Проць Неміш, Йойко, Гарасим, Боднарчук.

ГЛУШКІВ. В полудневому напрямку, віддалене 3 км. від Городенки, лежало село Глушків, середньо заселене і середньо заможне. Було тут багато молоді, що навчалася в городенській гімназії, з яких вийшли інтеліґенти і півінтеліґенти, яким матеріяльні засоби не дозволяли закінчити студій і вони в селі включилися до громадської роботи, чи то в Читальні, чи в кооперативі. Просвітянська робота була тут пожвавлена завдяки братам Іванові і Романові Реґушам та Михайлові Боднарчукові. Іван Реґуш, колишній співак і соліст гімназійного хору в Городенці, зорганізував хор зі 40 співаків і часто давав концерти в себе в селі та виїжджав до сусідніх сіл, як Топорівці і Ясенів Пільний. Михайло Боднарчук, брат Василя з Чернятина, дуже активний політичний діяч, знаний промовець на різ-

них політичних вічах, часто виголошував гарні промови на Просвітянських і Шевченківських Святах. Він же також провадив аматорський гурток. Своєю активністю Читальня промінювала на довколишні села, виїзджаючи часто з концертами і аматорськими виставами. При читальні існувала також секція футбольного м'яча.

СТРІЛЬЧЕ. Підміське село віддалене від центру 4 км напівніч. Населення бідне, байдуже до просвітянської роботи, менш свідоме національно і менш зорганізоване від сусідніх сіл, замітні впливи комунізму. Мало було в селі активних громадян і брак інтеліґенції. Управа Читальні не зуміла поширити просвітянської ідеї серед населення, членство було слабе. Єдиною додатньою рисою в праці Читальні було створення духової оркестри, завдяки великому ентузіястові музики Юліянові Дудліву. Він же сам добрий скрипаль і грав на багатьох духових інструментах. Він зумів вишколити добрих музикантів і створив оркестру зі смичкових і духових інструментів, яка часто виступала на різних святах, фестинах і весіллях. Більш заавансовані музиканти враз із своїм провідником підсилювали оркестру театру Макогонського. Дивним є факт, що мимо близької віддалі від Городенки, зі села не було ані одного учня в гімназії „Рідної Школи".

ЯСЕНІВ ПІЛЬНИЙ. Останнє з підміських сіл, віддалене 4 км від Городенки обабіч битого шляху Городенка-Снятин. Населення в більшості римо-католицького обряду, що в обставинах польської окупації покривалося з польською національністю. Розговірною мовою селян була українська і в більшості вони почувалися українцями, але польська влада робила нагінку на них. Поляки побудували тут „косцюлек", насадили польського ксьондза-шовініста, заложили „Кулко Рольніче" і почали перетягати людей на польську національність. Багато причинився до того перетягання польський „дзєдзіц" Кшиштофовіч, у котрого працювало багато безземельних українців. Та вислід такої акції був дуже марний, а навіть мав протилежний осяг. Українці римо-католики ще сильніше трималися свого прадідного пня. Велику працю для національного освідомлення вложили два брати, Ярослав і Євстахій Хомови, сини місцевого директора школи, оба абсольвен-

ти української ґімназії „Р.Ш.", що хоч походили з мішаної польсько-української родини, були палкими українськими патріотами, революціонерами і підпільниками в лавах ОУН. Оба вони загинули під час війни, розстріляні, Євстахій большевиками, а Ярослав в похідних групах ОУН в Києві німцями. Був ще в селі молодий господар Василина, кол. учень гімназії „Р.Ш.", був він дуже активним головою Читальні. Крім Читальні просперувала ще добре кооператива. Читальня мала свій власний дім, що в ньому часто відбувалися збори, концерти й аматорські вистави, що їх давала часто сусідня Читальня з Глушкова.

ГОРОДНИЦЯ. Положене над Дністром у віддалі 11 км від центру, село в долині Дністра, з противного берега Дністра уривчаста висока кам'яна стіна заслонювала від північно-східніх вітрів і створювала лагідний клімат. Гарне і приємне враження робило село, коли в'їжджати з високого горба до нього. Білі хати потапали в зелені садів, тут удавалися навіть полудневі овочі завдяки лагідному кліматові. Вліті приїжджало сюди багато літників з міста на відпочинок. Пляжа на Дністрі притягала вліті майже кожної неділі багато людей, охочих купатися. Тут жила моя тітка і щорічні вакації я проводив у цьому селі.

Парохом був о. Василь Попович, великий патріот і громадський діяч. В нього була численна родина і всі діти навчалися в школах. Старші мали вже покінчені високі студії, а молодші ходили до гімназії „РШ" в Городенці. Був час, що одночасно навчалося п'ятеро Поповичів у Городенці. о. Попович був завжди головою Читальні, а його діти під час вакацій допомагали в праці Читальні. Церковний дяк був помічником отцеві не тільки в церкві, а й у просвітянській роботі. Директором місцевої школи був українець і його діти також включалися до праці в Читальні під час вакацій. Були ще активними в Читальні двоє студентів, Анна Олійник — донька дяка і Степан Фенюк, магістер філософії.

Читальня мала гарний дім і там часто відбувалися сходини, проби хору, аматорського і танкового гуртків. Була це перша читальня, що мала танковий і шаховий гуртки. Тут я починав свою першу практику як диригент хору під час вакацій, опісля хор перебрав дяк Олійник. Праця в Читальні „кипіла" найбільше під час вакацій, коли сту-

денти з'їжджалися до дому. В неділі часто відбувалися концерти під голим небом на пляжі, де виступали хор і танковий гурток. Танковий і аматорський гурток провадив меткий сільський хлопець „Фень". Прізвища його не пригадую собі, хоч з ним ми часто гралися і бігали по зарінку, будучи ще хлопчиськами. Його німці розстріляли.

З приходом большевиків всі ці активні просвітянські діячі були ліквідовані, вивезені на Сибір, або розстріляні. Отця Поповича з донькою Вірою, абсольвенткою укр. гімназії в Городенці та синами Святославом і Романом вивезли на Сибір, два брати Богдан і Орест були розстріляні, як члени ОУН, теж були розстріляні Степан Фенюк і Анна Олійник.

ПЕРЕДІВАНЄ, присілок Городниці, мало свою окрему Читальню, але діяльність її була тісно пов'язана із читальнею в Городниці.

ПОТОЧИЩЕ (також Поточиська), сусіднє село від Городниці на 4 км і 11 км від центру. Село велике, добре загосподарене й культурне. Було тут багато активних інтеліґентів і селян. Парохом був о. Базилевич — людина високої культури і активний в громадській праці, його син Анатоль теж активний в Читальні. Найбільше враження залишилося мені з цього села — це недільна Служба Божа в церкві, коли всі співали самоїлкою на чотири голоси. Це перший раз довелося мені почути.

Читальня мала власний дім з театральною залею і сценою, де відбувалися проби хору й оркестри. Гордістю села був хор при Читальні, що його зорганізував Теодор Юськів-Терен — славний дириґент і оперовий співак. Він був уродженцем села та студіював музику й сольоспів у Муз. Інституті ім. М. Лисенка у Львові. Він же був організатором, дириґентом і співаком славних ревелєрсів Юстона у Львові. Перебуваючи на вакаціях у селі, він зорганізував читальняний хор, який за короткий час вибився на одного з кращих хорів у повіті. Після виїзду Юськова до Львова і мого приїзду до Городенки, я перебрав цей хор, доїжджаючи на проби з Городенки. При Читальні була добра духова оркестра, що часто виступала разом із хором, та аматорський гурток.

Зі села багато молоді ходило до гімназії „Р.Ш." в Городенці і вийшло декілька інтеліґентів, між іншим голова Філії Просвіти в Городенці д-р Теодор Матейко походив з Поточиськ. Теж уродженцем села був Михайло Колодзінський, визначний революціонер-націоналіст, член Крайової Команди УВО, член ОУН і шеф штабу збройних сил Карпатської України, що згинув у бою з мадярами в 1939 р. Походили звідусіль інші члени ОУН, які згинули чи то від большевиків чи від німців, як Осип Ємчук, який був посадником Городенки під час війни і в 1941 р. розстріляний німцями.

Визначними діячами в селі були: Дідич, довголітній голова Читальні, Осип Ємчук, Семен Матейків, Мар'янський, Козло й ін.

СЕМАКІВЦІ, село віддалене 12 км від центру по лівому боці битого шляху в напрямку Городенка-Чортків. Середньо заможне і середньо зорганізоване. Звідси походив Роман Сербинський, мій попередник — організатор Філії, знаний просвітянський і кооперативний діяч. Мав він закінчену учительську семінарію, але, як багато його співтоваришів-семінаристів українців не хотів прийняти польської посади на Заході і працював для піднесення культурно-освітнього рівня наших селян, спочатку у своєму рідному селі ,а згодом як повітовий організатор. За його перебування в селі Читальня добре розвивалася, був хор і аматорський гурток. Активним діячем був ще Богдан Паливода — студент, син місцевого учителя.

ОЛІЄВА-КОРОЛІВКА. Віддалена 15 км від центру, 2 км в бік на право від головного гостинця, що вів до Станиславова. Село середньо заможне і середньо свідоме. Парохом тут був о. Лабач, активний у громадській роботі, мав 3 доні і одного сина, які працювали в читальні. Син Степан, студент, зорганізував хор при читальні, був він сам добрим співаком і ґітаристом. Всі три доні були учительками, але без посади, організували в селі жіноцтво і дівчат, вели дитячі садки при „Рідній Школі".

ОЛІЄВА-КОРНІВ. Сусіднє село до Королівки, мало окрему свою громадську управу, окрему парохію і окрему Читальню. Парохом тут був знаний на цілу Галичину о. Іван Пісецький, батько славного бойовика УВО, пластуна,

що згинув в нападі на поштовий амбулянс під Бібркою. Отець — палкий патріот, старшина УГА, золотоустий промовець, революціонер. В цілому повіті звали його „отаманом". Його всі діти були на взір свого батька.

Заховався в моїй пам'яті на ціле життя зеленосвяточний похід до символічної стрілецької могили в 1930 році, з участю близько 20 тисяч люду з цілого повіту. На могилі виголосив о. Пісецький палку патріотичну промову і відібрав присягу всіх учасників на вірність Україні.

Отець Пісецький був завжди головою Читальні, а його діти активними співпрацівниками. Під час „пацифікації" в 1930 році Читальня Просвіти і о. Пісецький дуже потерпіли. Польська солдатеска жорстоко пімстилася на ньому за його сина Гриця, матеріяльно і фізично о. Пісецький був знищений.

ТИШКІВЦІ. Гарне, велике, багате, добре загосподароване село. Національна свідомість селян висока. Економічне і просвітньо-освітнє життя добре розвинене. Була тут гарна церква, гарна школа і 4 читальняні доми з великою театральною залею, гарною бібліотекою. Вечорами члени Читалень сходилися часто читати газети і велися дискусії над прочитаним. При головній був хор, що його зорганізував був дириґент з Чернятина Роман Реґуш, опісля цей хор перебрав дириґент з сусіднього села Вербовець, Петро Болехівський — Боян. До визначних діячів села належали: Глуханюк, Пеца, Петруняк і ін. З Тишковець походив мій шкільний товариш городенської ґімназії Іван Пеца, абсольвент теології у Львові, згинув у большевицькій тюрмі, замордований у Львові.

ВЕРБІВЦІ. Село свідоме, гарно зорганізоване, в котрому традиційно плекали хоровий спів. Звідсіль походив славний оперовий співак Михайло Голинський. Читальня була добре загосподарена, мала власний дім, на спілку з Читальнею в Тишківцях спровадили фахового дириґента і просвітянського працівника та оплачували його. Був ним студент Петро Болехівський, добрий співак і дириґент, знав дяківство. Під час німецької окупації арештувало його ґештапо, вивезло до концентраку в Авшвіці. Тепер він у ЗСА.

ТОПОРІВЦІ. Свідоме й гарно зорганізоване село. Був тут директором школи Гумінілович, а його діти брали жваву участь у громадській роботі. Звідсіля походить знаний музика і диригент хорів Степан Гумінілович, абсольвент коломийської гімназії. Він зорганізував у своєму селі гарний хор і з ним часто брав участь у різних святах села та сусідніх сіл. Головою Читальні був Небесний. З цього села походив Микола Угрин, директор Українбанку в Городенці, але він був більш знаний і популярний, як голова і меценат спортового Т-ва „Пробій", що мало дуже добру футбольну дружину, що в ній і я теж був. Він загинув на Сибірі.

ТОРГОВИЦЯ. Положена між Глушковом і Топорівцями, спокійне і безгласне село. Своїм побутом, типами селян воно дуже відрізнялось від сусідніх. Тут Читальня Просвіти розвивала свою діяльність постійну і жваву, хоч не мала свого хору, але сусіднє село Глушків допомагало йому в цій ділянці. Багато причинився до пожвавлення праці місцевий парох о. Микола Лютий і його два сини, студенти. Всі вони згинули в большевицьких казематах. З Торговиці походив письменник Лесь Мартович.

ОБЕРТИН. Містечко, судова округа, віддалена 25 км від Городенки. Була тут Делеґатура городенської Філії з завданням опікуватися довколішними селами. Делеґатом був О. Гаванський — директор місцевого Союзу Кооператив. Була тут Читальня, головою був Михайлюк. Брак активних місцевих міщан, праця була квола, замітні впливи комунізму. Відчувалась нестача інтеліґенції, був один адвокат українець, прізвища його не пригадую собі, бо він не брав дуже активної участи в громадському житті.

ЧЕРНЕЛИЦЯ. Містечко, районний центр. Була тут Делеґатура городенської Філії, що делеґатом її був о. Мелимука, місцевий парох. Був це дуже енерґійний і активний громадський діяч, палкий патріот. Був головою місцевої Читальні, головою Надзірної ради місцевої кооперативи „Згода", ініціятором всякої громадської роботи у своєму містечку і в довколишніх селах, духовим рушієм села. Походив він з підміського села Глушкова. Був арештований большевиками і вивезений на Сибір.

З вичислених досі Читалень я подав ті села, що були положені найближче центру міста Городенки і деякі з них віддалені не більше 15 км. Читальні віддалені дальше від центру, проявляли меншу активність, з виїмком тих, де був активний священик, або були місцеві студенти. До тих, що були віддалені найдальше від центру і праця Читальні не послаблювалась, а навпаки, стояла високо і промінювала на сусідні села, були села, в першій мірі найбільш свідоме національно і найкраще зорганізоване — ПЕТРІВ, а в сусідстві зараз ІСАКІВ. Тут було декілька студентів, сини місцевих учителів та селян.

Не буду вичисляти всіх Читалень, бо праця їх була подібна до тих, що були вже вичислені. Одні з них були дуже діяльні, інші менше діяльні, але назагал всі були діяльні, залежно від місцевих обставин. Коли в одній Читальні підупадала праця, то сусідня ставала до помочі, розбуджуючи населення театральними виставами, концертами чи іншими імпрезами. Таким чином, при такій праці виростали на місцях нові просвітянські сили. Розбуджене село починало помалу ставати на власні „ноги". Приходила необхідність набувати власні просвітянські доми, чи Народні Доми, як звичайно їх називали, що в них скупчувалось все освітнє і кооперативне життя села. Де не було змоги такого дому набути, там вистави чи концерти відбувалися в стодолі. Діяльну участь у набуванні площ, у будові нових домів, в організуванні культурних імпрез, брала, звичайно, місцева інтеліґенція, парох, учитель чи студенти, якщо вони в такому селі були. Де не було таких рушійних сил, до помочі ставала Філія, висилаючи на місця своїх організаторів.

Ювілейне свято „Просвіти" 1938 р. в Городенці

Одним з найкращих свят, що їх колинебудь влаштовувала Філія Просвіти в Городенці, було безперечно Ювілейне Свято „Просвіти" в 1938 році, з нагоди 70-річчя її існування. Підготовка до цього Ювілею почалася майже півтора року перед тим. Створений у Львові Ювілейний Комітет з представників усіх діючих у той час в Галичині товариств і організацій очолив голова Матірньої Просвіти, проф. д-р Іван Брик. При Комітеті діяли різні Комісії, що складалися зі спеціялістів. Найбільш замітною була

Комісія імпрезова до підготовки програми свят на цілий рік. До цієї Комісії заанґажовано письменників, поетів, композиторів, мистців. Постали нові поетичні твори, нові композиції, присвячені цьому Ювілеєві. Приготовані були зразки програм на місцеві читальняні свята, окружні і повітові здвиги. Все це дістали заздалегідь Філії Просвіти до розподілу для Читалень. Були видруковані кольорові наліпки, зображаючи „Просвіту" і ювілейні дати. Обов'язком кожної читальні було розпродати ці наліпки, щоб в день свята, що його буде влаштовувати Читальня, всі вікна були прикрашені цими наліпками. Кожна Читальня мала обов'язок відбути ювілейне свято в себе на місці, згодом брати участь у повітовому святі. В цьому ювілейному році всі свята мали проходити під гаслом: „Просвіта в маси!" Котра Читальня не мала змоги влаштувати свята власними силами, то в допомогу їй приходили сусідні Читальні, що мали хори, аматорські гуртки, оркестри.

В Городенці створився Повітовий Ювілейний Комітет, що його очолив голова Філії д-р Теодор Матейко. Діловий Комітет очолив повітовий організатор Філії Просвіти, який був відповідальним за виконання пляну праці в цілому повіті. Був ним автор цих рядків.

З початком ювілейного року Філія скликала повітову нараду всіх діючих у повіті диригентів хорів і оркестр, керівників аматорських гуртків, на котрій обговорено програму місцевих свят і повітового. Роздано партитури для хорів і оркестр, тексти деклямацій, а навіть був приготований і видрукований зразок промови на таке свято. Всі ці матеріяли приготовила заздалегідь імпрезова комісія. Були скомпоновані спеціяльні ювілейні пісні, призначені для збірних хорів з оркестрами, збірна деклярація „Каменярі". Кожний диригент був обов'язаний вивчити ці пісні з хором, в котрій Читальні не було диригента, а був добрий голосовий матеріял, диригенти розділили працю між собою. Головним диригентом збірних хорів і оркестр призначено Семенюка і всіх мав перевірити вивчений репертуар, об'їжджаючи всі Читальні, де були хори і переводити збірні проби. Рішено, щоб усі місцеві свята відбути впродовж весни й літа, а повітове свято у вересні.

За наміченим пляном Ювілейні Свята проходили успішно в кожному селі. Не було села в городенському по-

віті, щоб у ньому не відсвятковано Ювілей Просвіти менш чи більш величаво.

З огляду на те, що в 1938 році припадала ще одна дуже важлива річниця релігійного характеру, а саме 950-річчя Хрещення України, постановлено ці дві річниці відсвяткувати разом і в той спосіб пов'язати релігійне з національним. Організатори брали до уваги пов'язання цих двох свят разом ще й тому, щоби польська влада не робила перешкод.

Ювілейне Повітове Свято „Просвіти" відбулося за наміченим пляном в неділю, 18-го вересня 1938 року, виключаючи похід вулицями міста з прапорами й хоругвами, що польська влада заборонила. Треба було обмежитися до відбуття свята під голим небом на Монастирській толоці. Свято відбулося за програмою: год. 10 — Польова Служба Божа, що її відслужив о. Василь Комаринський в асисті священства з цілого повіту, проповідь про дві великі річниці виголосив о. Луцький зі Серафинець. Співали два хори на переміну: хор „Боян" під дир. С. Семенюка і зі Серафинець під дир. П. Садового. На Свято прибули два представники Матірнього Т-ва „Просвіта" у Львові, мґр Микола Дужий, секретар і Володимир Гафткович, інспектор. Всіх присутніх на Святі було близько 30 тисяч. Кожна читальня була заступлена, навіть з найдальших околиць.

Після обіду відбулася офіційна частина Свята. На приготовленій естраді зайняли місце духові оркестри, залишаючи передні місця для почесної президії. Кожна Читальня уложилася в окрему колону з таблицею і написом місцевости. До почесної президії входили визначні церковні, просвітянські і кооперативні діячі. Коли два представники Матірньої „Просвіти" виходили на естраду, голова Філії привітав їх хлібом і сіллю. Опісля почалася дефіляда. Під звуки оркестри, що приграваля до маршу, всі Читальні зі своїми таблицями продефілювали перед почесною президією. Після дефіляди почалася концертова частина свята. Естраду почали заповняти співаки збірного хору в числі близько 1,500 співаків і 80 музикантів. На вступі ансамбль виконав славень „Просвіти", після того мґр Дужий з патосом виголосив високопатріотичну промову, що закінчення її тисячні маси зустріли невгава-

ючими оплесками й овaціями. Збірний хор проспівав ще дві пісні: „Просвіти армія йде!" і „Ми йдем вперід". Збірну деклямацію „Каменярі" І. Франка, виконало 120 чоловіків з Чернятина. Ці дві точки програми, вокально-музичні і збірна деклямація зробили надзвичайне враження на всі тисячі присутніх. Збірним хором диригував С. Семенюк.

Далі виступали поодинокі хори зі своїм репертуаром: „Боян" (дир. С. Семенюк), хор Читальні Просвіти зі Серафинець (дир. П. Садовий), Поточиська (дир. С. Семенюк), Чернятин (дир. Роман Реґуш), Вербівці (дир. Петро Болехівський), Глушків (дир. Іван Реґуш), Городниця (дир. Олійник), Фільварковий кут (дир. Блонський), Петрів і Якубівка (прізвищ диригентів не пригадую собі).

У збірній оркестрі брали участь Читальні: Городенка-Котиківка, Серафинці, Поточиська, Стрільче.

У збіроному хорі виступав „Боян" дир. С. Семенюк) і хори Читалень: Серафинці (дир. П. Садовий), Чернятин (дир. Роман Реґуш), Поточиська (дир. С. Семенюк), Вербівці (дир. П. Болехівський), Тишківці (дир. П. Болехівський), Глушків (дир. Іван Реґуш), Топорівці (дир. С. Гумінілович), Городниця (дир. О. Олійник), Фільварковий Кут (дир. Блонський) Монастирський Кут (дир. В. Мазуркевич), Галузівка (дир. С. Семенюк), Олієва-Королівка (дир. С. Лабач), Олієва-Корнів (дир. С. Лабач), Обертин (дир. Михайлюк), Якубівка (дир. Стасюк), Торговиця (дир. І. Реґуш), Стрільче (дир. Ю. Дудлів), Чернелиця (дир. о. Мелимука), Чортовець (дир. Михайлюк), Ісаків-Петрів.

Брали участь у цьому святі Читальні Просвіти (в поазбучному порядку): 1. Вербівці, 2. Вікно, 3. Вільховець. 4. Воронів, 5. Гаврилів, 6. Гарасимів, 7. Глушків, 8. Городенка-Галузівка, 9. Городенка-Котиківка, 10. Городенка-Монастирський Кут, 11. Городенка — і Фільварковий Кут, 12. Городниця, 13, Далешева, 14. Дубки, 15. Жабокруки, 16. Живачів, 17. Жуків, 18. Ісаків, 19. Колінки, 20. Копачинці, 21. Кунисівці, 22. Лука, 23. Монастирок, 24. Незвиська, 25. Обертин, 26. Олієва-Корнів, 27. Олієва-Королівка, 38. Острівець, 39. Передіване, 30. Петрів, 31. Підвербці, 32. Поточиська, 33. Пробабин, 34 Раковець, 35. Рашків, 36. Репужинці, 37. Семаківці, 38. Семенівка, 39. Серафинці —

Вознесенський Кут, 40. Серафинці — Миколинський Кут, 41. Сокирчин, 42. Стрільче, 43. Тишківці, 44. Топорівці, 45. Торговиця, 46. Хмелева, 47. Чернелиця, 48. Чернятин ч. 1, 49. Чернятин ч. 2, 50. Чортовець, 51. Якубівка, 52. Ясенів Пільний.

На закінчення Свята Збірний хор відспівав ще „Не здавить ворог нас" і національний славень.

З приходом большевиків закінчилася праця Просвіти, одного з найбільш заслужених товариств в Україні, перенісши на собі весь тягар ворожих нашому народові окупацій. Та, коли мати в увазі, що вона серед найтяжчих обставин зуміла виховати сотки тисяч народних працівників, повних посвяти і патріотичної наснаги в служінню своєму народові, то можна тільки з рукою на серці ствердити, що „Просвіта" совісно сповнила своє завдання в піднесенні культури й освіти серед найширших мас українського народу на службі Богові і Батьківщині.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Січовий рух Покуття й Городенщини

Січовий рух Покуття й Городенщини а згодом майже цілої Галичини був тісно пов'язаний з ім'ям адвоката Кирила Трильовського, сина будилівського пароха о. Йосифа, в Снятинщині, близької сусідки Городенщини. Цей рух виріс з перших організаційних починів у таких селах Снятинщини, як Устє над Прутом, Завалє та інші (1899-1900 рр.). Молодому організаторові „Січей", Трильовському (був він тоді студентом права, народжений 1864 р. в селі Богутині, пов. Золочів), присвічувала велика ідея зорганізування по українських селах такої організації, яка пригадувала б народові давню історичну Запорозьку Січ з її демократичними вольностями. Щоб ідейному змістові надати також практичні цілі й тогочасні форми, Кирило Трильовський до статуту цих „Січей" вставив вимогу, що січові організації своїм основним обов'язком мають та-

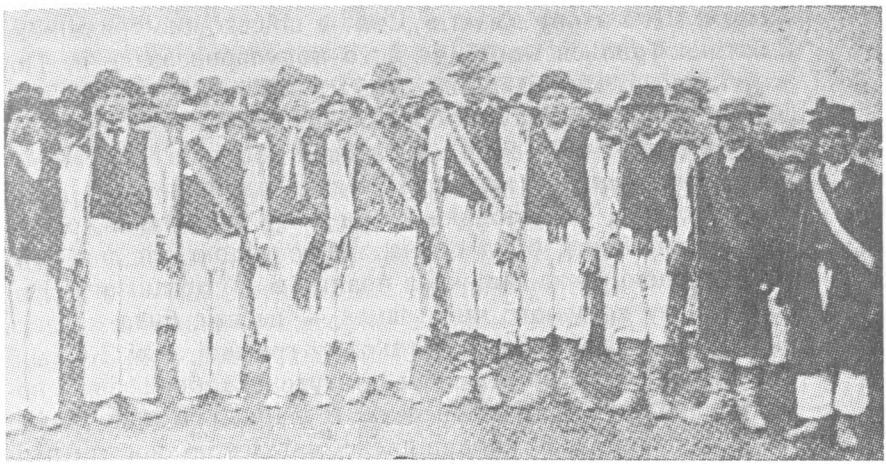

Серафинецькі січовики в 1912 р.

Старшина „Січі" в Городниці.

кож займатися пожарництвом. Пожарництво „Січей" відкрило їм леґальну дорогу існування під австрійським законом. Щоб знову в'язати „Січі" з військовою традицією, „Батько Трильовський", як його популярно звали на Покутті, ввів в організаційну систему „Січей" історичні назви, як кошовий, осаул, обозний, писар, сурмач, четар тощо. Члени „Січей" були зобов'язані носити в час січових свят темно-червоні (малинові) ленти. Старшини мали дещо ширші ленти, як рядовики а при тому були також різнокольорові. Ленти були принадливою силою для членства та здоровою ревалізацією за позиції в цій організації. Носити ленту кошового чи осавула — це вже була почесть не тільки в самій „Січі", а також у громаді, селі. Кожний січовик носив топірець і був статутово зобов'язаний носити народний одяг свого села. В шапці січовика мусіло бути червоне перо, прикріплене металевою восьмигран-

Делеґатський січовий з'їзд Городенщини в 1912 р. Сидять (зліва) Василь Стефаник (гість), Іван Радуляк (з топірцем), адв. Теофіль Окуневський, д-р Іван Ціпановський, Михайло Білик, організаційний референт. Напереді: Григорій Фармазинів (клячить), Степан Миронович, д-р Степан Кондрат, Микола Панчук (на самому переді). Стоїть перший зліва Василь Гультай (Проців), інші невідомі.

ною зіркою, на якій видніли спочатку дві літери „р" і „п" а згодом їх змінено на УСС, цебто Український Січовий Союз. З початку „Січі" були своєрідними клітинами Радикальної Партії, звідси і літери „р" і „п", але згодом з масовим поширенням руху на цілу Галичину, цей партійний аспект організації постійно затирався. На зірці виднів також серп, як символ селянських робочих рук.

„Січі" збудили в селянських масах тугу за історичним минулим народу, скріпили почування свого станового і національного „я", розвинули сильну організаційну сітку більших і менших клітин найперше на Покутті, пізніше на Буковині, а згодом в цілій Галичині. Про цю масовість руху говорить Константина Малицька в своїй статті п.н. „Про виховуюче значінє Січий" в Календарі „Отаман" з 1905 р. таке:

„Могучий клич: „У Січи" від чотирох вже літ лунає по цілій Галичині і Буковині — а хоч у першій послїдними часами заходами ворогів своїх і чужих старають ся сю живу народню струю спинити в єї бистрім походї, она загачена в однім місци тим живійше вдаряє у другім і ось через річку на зеленій Буковині поплила сегодня повним руслом. Нема ще й року, а вже засновано тамки звиж 30 Січових кошів, з котрих деякі числять і по кількасот членів. І з кождою неділею здвигає ся тамки нова Січова кріпость, а при єї мурованю беруть участь тисячки народа: мужицтва і інтелїґенциї, старих і молодих.

І в чім лежить та могуча сила орґанїзаций Січових, що в них так радо і численно гуртує ся нарід? А могуча мусить бути ся сила, коли так страхають ся єї вороги, коли усї щирі патріоти попирають сей рух, немов бачать в нїм запоруку кращої долї народа, школу виховуючу нове сьміле поколїнє кріпких новочасних Запорожців, що піднесуть високо прапор народний і добудуть і волю і славу і честь рідній країні.

І так оно і справдї є. „Січи" побіч своєї чисто ґімнастично-пожарничої цїли мають, ще й значінє виховуюче, значить ся: они виобразовують у своїх членів такі прикмети тїла і духа, котрі якраз потрібні людині, горожанинови, будучим борцям за справу народню". (стор. 34).

Організація „Січей" в початках була неначе своєрідною конкуренцією до Читалень „Просвіти", які при кінці 19 століття та в першій декаді нашого сторіччя засівали

масово покутські села, однак була основна різниця між цими двома організаційними системами масового членства. Про це цитована К. Малицька так пише в згаданій статті:

„До недавна ще цїла робота патріотів по селах обмежувала ся на заснованю читалень. Їх вважано тими осередками, з котрих при помочи просьвіти мало поплисти нове житє у заскорузлий народний орґанїзм. Але читальні при своїй будь-що-будь гарній цїли мали ту хибу, що притягали головно старших людий, а молодїж хоч і гуртовала ся при них, та не находила тамки крім корму духового ще й чогось для своїх молодих сил. А звісно, молодий розвиваючий ся орґанїзм потребує не лише книжки, а потребує також може ще й більше руху-забави. „Січ" якраз те дає, тим то і молодїж так радо горне ся до неї". (Стор. 35).

Історичний, національно-ідейний і народо-правний аспект „Січей" був дуже часто наголошуваний у всіх публікаціях цієї організації, як „Січові вісті", календарі „Січей", Запорожець, Отаман тощо. Цю тематику часто порушували також так звані січові поети в своїх віршах. Сюди належали крім Константини Малицької, яка між іншим, підписувалася Віра Лебедова, теж Осип Шпитко (Гриць Щипавка), Іван Петришин (Любомир Селянський), Сильвестер Яричевський, Дмитро Макогон і інші. Довкола „Січей" виробився окремий гурт січових співців з селянської гущі, як Павло Думка, Іван Сандуляк, знаний з радикальних колядок, а далі Михайло Кузич, Гриць Микилета, Іван Харук-Галайда, Федір Кругелецький, Василь Урдейчук та багато інших, які своїми простими віршами мобілізували психічно і фізично членство „Січей". В своїх поетичних писаннях вони також наголошували внутрішній правопорядок, самодисципліну і розуміння селянської організованої гідности. Щоб мати повний образ цих ідейних вартостей, дозволимо собі ще раз зацитувати Віру Лебедову. Вона знову повертається до історії і пише так:

„У „Сїчи" всї рівні, як рівними були колись славні козаки на Запорожу — чи інтелїґент чи мужик є лиш членом товариства; але всї безусловно мусять підчинити ся приказам старших, бо без того не буде ладу і не буде успіху при пожежі, наколи кождий своїм розу-

мом схоче поводити ся. І в тім саме лежить велике значінє „Січий". Тут учить ся кождий власну волю, власне „я" підчинити справі і добру загальному. Нашому рускому народови якраз ще дуже а дуже не стає того **духа єдности,** позабутя личних інтересів там, **де ходить о добро народне, а добро громадске.** У нас ще так радо кождий хотїв-би сам собі і над другими старшувати, **кождий вважає свою справу,** хоч і як **дрібну за найважнїшу,** а наколи лишень трохи єго особу в чім небудь вразити, так він вже чує ся покривдженим, вже усуває ся від громадської роботи, ба, навіть починає їй шкодити. **А „Січ" якраз має навчити послуху, як військо вчить субординації.** Тільки що в війску вчать єї примусом, нераз способами, котрих наші люде не дуже собі хвалять, а в наших „Січах" члени добровільно підчиняють ся постановам статута, **добровільно стають слугами справи громадянської.** А почутє, що кождий з них член товариства, підносить Січовика у власних єго очах, кождий більше зважає тепер на свої вчинки, на своє поведенє, бо знає, що за дїла одного відвічальне цїле товариство, як знова навпаки: **слава і розвій товариства є славою і заслугою кождого з членів.**

„А понад тим всїм с'яють великі спомини зі славної нашої бувальщини В однім тім слові „Січ" звенить цїла **історія завзятої борби віками поневолених. Стають перед очима душі великі герої, що боролись про кращу долю-волю для рабів..."** (Підкреслення наші, стор. 38).

В змаганнях за національну правду січовики не забували також про загально-людські ідеали, за ідею братерства всіх людей, якої не були б народности, віри, чи раси. Ці ідеали виводили з ідеї, що в пожарництві і несенні допомоги кожний січовик мав дати найбільше допомоги кожному в нещасті.

До багатого історичного й ідейного баґажу січовиків була достосована теж висока дисципліна, про яку дбав сам головний кошовий отаман Трильовський. В статті „Як провадити „Січ" він писав: „Головна річ в „Січі" рух, життя, а в русі різнородність". Про динамічність в праці „Січі" мала дбати старшина. Він твердив, що „старшина вибирається для громадської роботи, а не для паради. А як вона не потрібна, то проч з нею". Клав він також увагу на відповідальність кожного члена „Січі" за розвиток його організації. Тому він писав: „Часами й на старшину не можна спускатися. Коли млавий кошовий, то най

робить осавул, а хочби четар або й звичайний козак. А як таки ціла старшина млава, то скликати збори та вибрати нову. Не чекати аж ціле товариство розлетиться на всі чотири вітри".

Було в „Січах" також плянування на далекі роки, коли у січових виданнях з 1905 р. читаємо заклики до підготовки участи у Столітньому Ювілею уродин Тараса Шевченка у Львові, що, як знаємо, припадав у 1914 р. Вже тоді говорилося про „бодай 25 тисяч хлопів Січовиків" у Львові. Свій заклик кінчив Трильовський простими словами: „Лише не філософувати багато! Ану, Братчики, до діла!"[1]

Кирило Трильовський був динамічною особистістю і свій динамізм передав оточенню. Атрактивність ідеї та цей динамізм робили своє.

„Два роки від оснування першої „Січі" показали, що народ полюбив ті товариства. „Січі" були майже в кожному селі повітів Снятин, Коломия, і Городенка", пише в своїх споминах д-р Кирило Трильовський.[2]

Не маємо твердих даних в котрих селах Городенщини найскоріше заіснували клітини руханково-пожарних (протипожежних) товариств „Січей". Припускати треба, що вони стали найскорше організуватись в тих селах, які притикають до сіл снятинського і коломийського повіту, де було основне організаційне ядро цих клітин. Ці наші припущення спираємо також на деяких споминах, що збереглися в пам'яті старожилів. Андрій Мохорук записав, що „Січ" в Топорівцях була основана вже в 1900 р. На зборах цієї „Січі" промовляли крім Кирила Трильовського ще Василь Стефаник і Лесь Мартович. До управи були обрані: А. Мохорук — кошовий, О. Угрин — осавул, П. Никифорук — писар, М. Волошин — скарбник, І. Угрин — обозний, а четарами: А. Федорук, І. Ковблюк, О. Сливка, І. Шинкарук.[3] Останнім кошовим „Січі" перед вибухом війни був Микола Волошин.

---

[1] Календар „Отаман" на 1905 р., стор. 214.

[2] Д-р Кирило Трильовський, З мого життя, див. Пропам'ятна книга „Січей", „Гей, там на горі „Січ" іде", зібрав і впорядкував Петро Трильовський, 1965.

[3] Там же, стор. 127.

В селі Глушкові постала друга клітина городенських „Січей". Там працював Іван Радуляк, знаний на цілу Городенщину зі своєї громадської і політичної праці, яка датується далеко ще перед 1906 р. Кошовим „Січі" у Глушкові був Василь Гультай, званий Проців.

Працювала й у Вербівцях одна з перших січових клітин в Городенщині, коли в календарі „Отаман" з 1905 р. є перепис „українського квасу" „після практики Вербовецької „Січи" (стор. 194). На жаль, не маємо інших даних про цю „Січ".

Так, як згаданий вище І. Радуляк працював в Глушкові й околиці, так в Серафинцях відзначився в громадській і культурній праці Микола Шлемкевич, також чільний діяч Радикальної Партії. В цьому дуже свідомому селі було аж дві січові клітини, одна на Вознесенському куті з кошовим Михайлом Алиманом і на Миколинському куті. „Січі" містилися в читальняних будинках, і їх заснував Микола Шлемкевич.[4] Він був один з провідних діячів Городенщини і в повоєнних роках. Збереглася також світлина „Січі" в селі Городниця. І в інших селах над Дністром були „Січі", які Семаківці, Поточище, Копачинці, містечко Чернелиця.

Знаємо, що в 1911 р. городенські „Січі" беруть вже масову участь в Шашкевичівському Ювілеї в Городенці, разом зі своїми хорами.[5] Виявляється звідси, що на терені самої Городенки працювали січові клітини. Були „Січі" і „Сокільські Січі".

В 1912 р. відбувається в Городенці з'їзд делеґатів „Січей" повіту Городенка, в якому бере участь 16 делеґатів, яких бачимо на збереженій світлині. Гостем на цьому з'їзді був письменник Василь Стефаник.

Городенські „Січі" мусіли бути дуже активними, якщо влаштовували льокальні і повітові свята. Про цю активність довідуємося зі споминів д-ра Івана Макуха з Товмача в „Пропамятній Книзі „Січей" п.н. „Січовий рух в Товмаччині" (Уривок зі спогадів „На народній службі"). Там він пише: „Січові свята робили дуже гарне, миле вра-

---

[4] Пропам'ятна Книга „Січей", див „Січі" в повіті Городенка, д-р Василь Яшан, стор. 124.

[5] Див. окрема стаття в цьому збірнику п.н. Організаційне життя Городенщини в 1910 р.

ження. На таких святах був я в Станиславові, Городенці, і на великім крайовім Січово-Сокільськім Святі, 28 червня 1914 р. у Львові".

Ще в іншому місці цей авторитетний діяч згадує про Городенські „Січі" так: „Я бачив на січовім святі в Городенці кошового на коні, який провадив чету кінноточників. Мені здавалося, наче то встав з могили козацький ватажок і веде своїх козаків на бій з ворогом... Велике захоплення публики ділало й на мене і я приємно пережив кілька годин на тім святі". (Стор. 187). Між поодинокими селами були „Січові змагання". Гостювали одні в одних. Збереглися спомини про відвідини глушковецької „Січи" в Серафинцях та топорівської „Січи" у Глушкові.

Велику популярність здобували „Січі" не тільки своєю програмою, динамічністю праці внутрі клітин, але також своїми масовими здвигами, так званими Січовими Святами. Перше таке Січове Свято цілої організації відбулося таки в Коломиї, яка стала столицею „Січей". Сюди перенісся в 1901 р. їхній ідеолог, натхненник і організатор, Кирило Трильовський. Тут він відкрив свою адвокатську канцелярію, яка стала своєрідною централею Січей. В своїх споминах він виразно підкреслює, що „спершу не було формальної січової централі — хто хотів оснувати „Січ" звертався прямо до мене в Коломию" (Стор. 23 цитованих повище споминів).

Перше „Січове свято в Коломиї пройшло з великим успіхом. В ньому взяли участь „Січі" Коломийщини, Снятинщини, Городенщини. Після цього свята відбувались інші майже кожнорічно. Відбувались такі здвиги покутських „Січей" найчастіше в Коломиї, в центральному положенні Покуття, але третє Січове свято відбулося вже в Станиславові (нині Івано-Франківську) в 1904 р. і це вже був доказ, що „Січі" з Покуття поширювались дальше на захід вздовж Карпат. Вже в тому часі стали працювати „Січі" на Буковині (перша клітина постала в Кіцмані 1903 р. Її заснував Сильвестер Яричевський і Остап Попович). Січове Свято в Коломиї в 1909 році було присвячене Гетьманові Мазепі та річниці бою під Полтавою в 1709 р. До речі, кожне Січове Свято мало до вшанування якусь визначну історичну дату. Коли прийшов 1914 рік, здвиг „Січей" відбувся вже у Львові у співпраці зі Сокільською

організацією. Тут вже було репрезентоване не тільки Покуття, а ціла Галичина. Здвиг цей віддавав поклін Кобзареві в 100-річчя його народження. Здвиг був надзвичайно імпозантний. коли Микола Міхновський, який приїхав на цей здвиг зі Східньої України, зітхаючи висловився до Кирила Трильовського такими словами: „А коли і в нас щось такого побачимо?" (Стор. 25 цитованих споминів).

При постійному рості „Січей" треба було Трильовському й його січовим побратимам створити січому централю. Така перша централя постала під ім'ям „Головного Комітету Січового" в 1908 р. На чолі цього комітету був сам д-р Кирило Трильовський, а в його склад ще входили: Іван Петришин (Любомир Селянський), Іван Чупрей (секретар), Антін Володимир Кузьмич, Петро Білоскурський, Ярослав Навчук, Іван Сандуляк (Лукин) — заступник а д-р Микола Лагодинський — скарбник та інші. Городенку репрезентував у цьому центральному комітеті Михайло Білик, пізніше знаний громадський діяч і видатний диригент Городенщини.

Під цією скромною назвою працювали „Січі" до 1912 р. Централя приміщувалася в Коломиї, а Трильовський був постійно тією динамічною силою, яка надавала розмах цілій організації. В 1912 р. була створена вже централя „Січей" у Львові з престіжевою назвою Український Січовий Союз, який в тому часі начислював 794 клітини (За Січовими Вістями ч. 1, 1913).

З Українського Січового Союзу, з його найкращих кадрів постало в 1913 р. товариство Українські Січові Стрільці. Це вже була чисто військова формація, яка започаткувала організацію збройних сил українського народу вкоротці перед вибухом Першої світової війни, Формацію цю очолив вже д-р Володимир Старосольський, адвокат і молодий громадський діяч, знаний у міжвоєнні роки, як блискучий оборонець українських політичних в'язнів в процесах. Його осаулом став Дмитро Катамай, голова Стрілецької Секції Українського Січового Союзу. Згодом осаула Катамая заступив Іван Чмола. Не місце тут розписуватися про дальший розвиток Січей, Українського Січового Союзу й товариства Українські Січові Стрільці.

У підсумках скажемо тільки, що січовий рух Покуття під проводом непересічного організатора, організатора-масовика, Трильовського залишив світлу сторінку у вихованні і перевихованні селянських мас Коломийщини, Снятинщини, Городенщини, Товмаччини, Надвірнянщини, а згодом мав також колосальний вплив й на інші терени Галичини. До 1909-10 років цей рух близько співпрацював з клітинами українських „Соколів", на чолі яких стояв з великою традицією праці „Сокіл-Батько" у Львові (оснований в 1894 р.). Представники „Сокола-Батька" постійно брали участь майже в усіх „Січових Святах", здвигах всієї організації.

Склалося однак так, що Сокіл став організувати т. зв. Сокільські Січі, які підлягали безпосередно Соколові-Батькові. Ці Сокільські Січі різнилися від Січей Трильовського тим, що до них могли належати також священики, коли ж „Січі" під проводом К. Трильовського мали в статуті постанову, що **„членом „Січі" може бути кожний українець (кожна українка) світського стану.** Звідси називано „Січі" Трильовського „радикальними Січами", а сокільські стали звати противники з Покуття згірдливо „паламарськими". Ці розходження ще більш загострилися перед самою Світовою війною. Вони позначились також у городенських святкуваннях в честь Маркіяна Шашкевича в 1911 р.

Правда, Кирило Трильовський часто в своїй праці поборював політичні клерикальні впливи, але січовики і січовички з правила були членами церковних хорів, а старші були членами церковних братств. Акції проти інституції Церкви як такої він не провадив. Інакше розуміли його працю, деякі священики, як також єпископ Григорій Хомишин, під церковною кермою якого було ціле Покуття. Боротьба між одними й другими мала свої додатні і від'ємні риси.

З Коломиї перенісся жити д-р Трильовський до Яблонова, щоб бути ближче в горах з уваги на своє здоров'я. Після Світової війни він жив якийсь час у Відні, а опісля перенісся до Гвіздця, містечка між Коломиєю і Городенкою. Тут провадив він свою адвокатську канцелярію. Січову організацію повністю розгромила польська окупаційна влада. З часом цю прогалину намагалося заповни-

ти Товариство Молоді „Каменярі". Це вже був інший стиль праці, бо й інші були обставини. Батько Кирило чи Батько Трильовський не брав уже більшої участи в цій формації. Жив він споминами великого походу „Січей" сіл і міст Покуття та цілої Галичини з-перед війни. Доба Трильовського не повернулась, але його праця у відродженні Покуття осталася. На її основах наверствували дальшу політичну і громадську працю для старших і молоді нові покоління й у нових формах. Будучи у Відні, де він до останку підтримував уряд Петрушевича, оснував він ще в 1921 р. спортову організацію „Січ". Це вже був своєрідний епілог у його січовій праці. Повернувшися до Галичини, не анґажується в Українській Радикальній Партії, до якої він належав від початків заіснування і від якої був він кількакратним послом до крайового і віденського сойму. Що більше; у виборах до польського парляменту в 1928 р. висунув свою незалежну кандидатуру, яка однак не пройшла. Це пережив він до глибини своєї душі. Замкнувся в собі, не брав більше участи в громадському житті, хоч цим життям цікавився до смерти, яка постигла його в коломийській лікарні, 19 жовтня 1941 р. Як годиться, його тлінні останки спочили в столиці Покуття і колишній столиці Січей — в Коломиї. Його улюблений баленецький хор й баленецька оркестра віддали йому останній січовий салют від імени цілого Покуття. В Коломиї царила тоді військова мадярська окупація. Це й заважило на тому, що головний кошовий Отаман Трильовський не мав отаманського похорону. бо ціле Покуття було спаралізоване окупаційними військами.

„Соколи" і „Січи" „Сокола-Батька"

Хоча Батько Трильовський опанував майже повністю Покуття впливами своїх „Січей", то мимо цього сокільському рухові на чолі зі „Соколом-Батьком" у Львові вдалося заякорити свої сокільські організації в Городенці і Городенщині. Про це документально говорить „Календар „Вістей з Запорожжя на 1914 рік", Львів, 1913). В цьому календарі подана „перепись" з великою педантністю і вона зраджує перо проф. Івана Боберського, Сокільського Батька, який в певних відношеннях ревалізував

зі Січовим Батьком Трильовським. Звідси довідуємось, що Сокіл-Батько начислював по день 30 червня 1913 р. 886 філій, з того 31 руханкових „Соколів", 550 руханково-пожарних „Соколів" та 305 руханково-пожарних „Січей". В цій статистиці знаходимо також шість організаційних одиниць з Городенки (стор. 109).

В Городенці „Сокіл" був зорганізований в 1906 р. Він начисляв в звітовому році 33 членів. Його очолювали: Іван Раставецький, голова та Осип Тарантюк начальник. В тому самому році був зорганізований „Сокіл" в Незвиських. Тут головував о. Орест Кисілевський, а Дмитро Франчук був начальником. Ця сокільська клітина мала 43 членів та була власником пожарної сикавки. В 1909 році були зорганізовані дві сокільські організації, одна в селі Тишківці, головою був Михайло Ґафтуняк, а друга в селі Якубівка коло Обертина. Цю очолював о. Йосиф Левицький, В 1911 р. заіснувала сокільська організація в Чортівці на чолі з Іваном Олійником Сем. та Михайлом Демянюком. Це єдина сокільна організація в Городенщині, що об'єднувала хлопців і дівчат. На 60 членів було десять дівчат. Тут „Сокіл" мав також чотири-колесну сикавку. Добре теж була випосажена сокільська „Січ" у Вікні, бо мала аж дві дво-колесні сикавки. Це була найменша сокільська клітина в Городенщині, бо начисляла тільки 15 членів. Її очолював Михайло Харук та Андрій Василик Стефана. Разом Городенщина начисляла 131 соколів мужчин, 10 жінок. Це в порівнянні зі „Січами" під проводом Трильовського була не надто значна організаційна сила. Однак коли порівняти Городенщину з Коломийщиною і Снятинщиною в цьому відношенні, то тут сокільський рух в тому часі був ще слабший. На оба повіти було тільки 114 соколів мужчин та 19 жінок. На два повіти було тільки шість клітин. І так: Коломия (зорганізована 1903 р.), Кути (1904), Залуче над Прутом (1906), Княждвір (1910), Кулачківці (1906), Стецева 1910). Згадаємо ще, що Городенка належала в сокільській системі до 36 округи, знова Коломия, Кути і Снятин до 35 (стор. 108-109).

ЕРАСТ КУРОВИЦЬКИЙ

Міщанство Городенки й Товариство „Міщанська Родина"

Міщани міста Городенки назагал не були заможні. Переважно були це люди, що займались ремеслом. Було багато із них ковалями, столярами, римарями, а також багато із місцевих міщан займалось малярством у літі. Зимою вони займались ткацтвом і шевством. Деякі провадили свої мясарські варстати, даючи тим самим змогу іншим одержати працю. Були ще й такі, що займались скупом безрог і доставляли їх купцям, які експортували ці безроги до Відня, Праги та до інших европейських міст. Це були вже багатші, які диспонували більшою готівкою. Мало хто із міщан займався рільництвом. Назагал число городенських міщан було невелике. Культурно-освітніх товариств чи організацій серед міщан майже не було. У вільний час усі сходились до чужих ресторанів, бо своїх не було. Під кінець XIX століття поляки мали вже свою міщанську читальню і туди заходило багато українських міщан. Це дуже погано впливало на наших міщан, а зокрема на нашу молодь. Це і дало початок до оснування українського Товариства „Міщанська Родина". Декілька свідомих міщан зібралось і вже у 1901 році відбули основуючі загальні збори. Першим основником і першим головою Товариства був Михайло Лавришко. Був він свідомим українцем, працював тоді у канцелярії знаного городенського адвоката д-ра Теофіля Окуневського.

„Міщанська Родина" прийняла ідею просвітньої праці, а в організаційних формах керувалась своїми статутовими законами, які сполучували освітню діяльність із іншими ділянками громадської діяльности. Ціль Товариства була релігійна і освітньо-культурна. Зимовою порою організовано виклади для членів Міщанської Родини різного віку та освітнього рівня. Це дало нагоду зробити „Міщанську Родину" осередком національного життя українського міщанства. Товариство приміщувалось в Українському Народному Домі. Там у вільний від праці час сходились старші і молодь. Управа Товариства упорядку-

вала домівку, закупила білярдовий стіл, відкрила буфет і так кожного вечора всі гуртувались в цій домівці. Крім звичайних членів „Міщанської Родини" було багато прихильників з інтеліґенції, які допомагали уряджувати виклади і вечірки. Ці імпрези влаштовувано з добродійною метою.

З декількох книг протоколів Товариства, що я їх перечитав, виходить, що Товариство „Міщанська Родина" виконало дуже корисну й велику працю серед наших міщан до Першої світової війни. Очевидно, що в часі Першої світової війни Товариство припинило тимчасово свою діяльність, тому, що багато із членів опинились в рядах австрійської армії а потім також у рядах УСС і Галицькій Армії.

Щойно по закінченні війни Товариство відновило свою діяльність. Одначе це вже були важкі часи, ворожий польський уряд ставив в праці організації всякі перепони. Багато міщан польського походження, обіцюючи працю, безпроцентові позички, старалися перетягти наших міщан на латинство, але завдяки свідомости наших міщан, це їм ніяк не вдавалось. Наші міщани, за виїмком деяких старших віком, твердо стояли при своїй національности й не помогли ніякі застрашування і погрози з боку польського уряду.

В той час головою Товариства „Міщанська Родина" був знаний і свідомий міщанин Городенки Ілля Рибчук. Це був очитаний чоловік, він знав історію городенського міщанства ще із понад двісті років взад. Він перечитував старі церковні книги, виписував собі із них дані, а потім давав членам Товариства виклади на основі тих зібраних інформацій. Всі були захоплені його доповідями, бо це були правдиві вістки і цікаві, а він умів їх цікаво розказувати. Ілля Рибчук належав до основників Товариства „М.Р." і нераз на наших сходинах розказував які світлі, але і тяжкі часи пережило наше Товариство. А щоби дати ясний і докладний образ діяльности нашого Т-ва читачам Альманаху Городенщини, мушу ще повернути до часів із Першої світової війни та розказати дещо про міщан меценатів, Ружицьких та А. Станецького.

Міщанські меценати

В Городенці відбувались великі торги. Із дооколичних сіл і міст з'їжджались купці і скуповували тут художбу, безроги та понад 10 вагонів тижнево експортували за границю. При тім наші міщани своїм посередництвом між купцями і господарями дуже добре заробляли. Купців експортерів було кілька груп і кожна така група старалася якнайбільше закупити, а це давало нашим міщанам гідний заробіток. Крім того, посередники їздили по наших селах і скуповували худобу і з досить добрим заробітком самі згодом вже експортували. В тому часі трьох наших міщан, брати Омелян і Франко Ружицькі та Антін Станецький оснували свою власну експортову фірму, яка проіснувала до Першої світової війни. Тому, що Буковина була тоді приналежна адміністративно до Австро-Угорської держави,а буковинські села були дуже багаті, господарі приїздили також на ці ярмарки до Городенки. Після Першої світової війни Буковина увійшла у склад Румунії і тим самим буковинці перестали приїздити на ярмарки до Городенки. Наслідком того рух на таких ярмарках змалів.

Франко Ружицький пішов на війну, його брат Омелян залишився вдома, а Антін Станецький виїхав із дружиною до Праги. По світовій війні Ф. Ружицький повернув назад до дому. А. Станецький залишився на постійно у Празі і там із П. Гуркою заложили експортову фірму, яка займалась збутом імпортованої худоби. Це йому добре повелось і він доробився великого майна. Знова брати Ружицькі заложили нову спілку з поляком Людвиком Томкевичем в Городенці і тоді вже разом висилали за границю збіжжя, ярину худобу й інше, все те, що надавалось до вивозу. Цей рід торгівлі досить гарно розвивався. Л. Томкевич відкрив ще свою велику м'ясарню. Його також декілька разів поляки вибрали головою польської Міщанської Родини. Він теж був посадником міста Городенки. Була це людина культурна і людяна і до всіх відносився з респектом, але під тиском таки місцевого старости шовініста поляка він мусів уступити з посадника. На його місце призначив староста шовініста емеритованого комісаря поліції, який мав більше натискати на тих громадян, що не були поляками. Тоді теж Міська Рада була розв'язана.

В противазі до поляків і їх Томкевича, українці Городенки мали знаних вже нам міщан — братів Ружицьких. По війні на одних загальних зборах Товариства обрано головою Омеляна Ружицького. Він не був жонатим, любив громадську працю, давав великі суми гроша на різні добродійні цілі, помагав нашим організаціям і товариствам, і зокрема економічним установам. Бувало так, що коли Повітовий Союз Кооператив знаходився у скрутному положенні О. Ружицький все приходив з фінансовою допомогою. О. Ружицький був також членом дирекції Українбанку. Його молодший брат був також дуже багатим і також жертвував на всякі національні цілі, однак сам активно не брав участи у громадській праці.

За головування О. Ружицького Товариство „Міщанська Родина" розгорнуло дуже живу діяльність. Усі його, як українці так поляки, дуже шанували. Думаю, що спонукою обняти головство „М.Р." було те, що його спільник Л. Томкевич був також головою польського товариства міщан, а О. Ружицькому залежало на тому, щоби й українці не залишились позаду. Помимо того, що він виїздив кожного тижня у своїх купецьких справах до Відня і Праги, він посвячував свій вільний час для Товариства. За час його головства заходами Товариства висипано на цвинтарі могилу поляглим Героям за Волю України. За власні гроші закупив він прапор для Товариства, так що міщани беручи участь у всяких національних роковинах, виступали під своїм власним прапором.

Менш більш в той час приїхав з Праги наш міщанин А. Станецький. Він закупив у місті великий будинок із двома крамницями і великою площею. Коли прийшов на наради„М.Р." він заявив: „Цей дім я купив і бажаю передати його для Товариства „М.Р." під умовою, що О. Ружицький дасть також відповідну суму грошей на повалення старого будинку і побудування великого дому із просторою залею так, щоби дохід із дому і залі був ужитий на удержання Товариства „Міщанська Родина". В тій пропозиції був певний купецький трюк тому, що О. Станецький, будучи у Празі старався менше платити за товар, який йому посилали. Коли О. Ружицький цю справу провірив, більше товару йому до Праги не посилав. Почалася купецька війна. В пімсті за це А. Станецький прибув до Городенки, оснував свою нову спілку експортову,

яку провадили сини його рідної сестри. Спілка не проіснувала цілого року й А. Станецький стратив тоді понад 45 тисяч зол. Не обійшлося і без того, що спілка О. Ружицького також частинно потерпіла. Знайшовшись у такій ситуації, О. Ружицький сказав одного разу на зборах Товариства: „Як я захочу допомогти нашому Товариству окремою залею, то я це сам зроблю, бо не хочу, щоби мені хтось диктував, що я маю робити із своїми грішми".

В 30-их роках настала світова депресія, купці потратили великі суми гроша, експорт був цілком зруйнований. Але, щоби дальше вести Товариство, купці зорганізували спілку під назвою „Покуття", до якої входили також купці з Коломиї, Заболотова, Снятина, Гвіздця і розуміється, Городенки. Експорт до Австрії, Чехії і Німеччини був цілком здержаний. Одинока Англія приймала лише бекони. Щоби дістати місце для продукції збуту „Покуття" новостворена спілка закупила у Кракові 40% беконарні. Експорт був дуже обмежений.

Часи депресії сильно відбились також і на нашому Товаристві, голова „М.Р." О. Ружицький виїхав на стало до Кракова. Тоді на зборах Товариства обрано головою знову Іллю Рибчука, про якого вже була передтим згадка. Міщанин Станецький рішив повернутися назад до Городенки, але на тиждень перед виїздом помер у Празі на удар серця. Вийшло так, що гроші у банках були зложені на „гасло", значить, що кожна особа, знаючи той код, могла підняти гроші з банку. Наслідок був такий, що увесь маєток пропав і дружина залишилась без гроша сама. Але знаючи волю покійного мужа, вона записала свій будинок на Т-во „М.Р." і так Товариство стало власником дому. В тім домі на головній стіні виднів портрет Станецьких, першого голови Михайла Лавришка, а посередині портрет Великого Митрополита Андрея, нині Слуги Божого.

Одного разу новий голова Товариства І. Рибчук скликав Загальні збори Т-ва і на тих зборах вирішено змінити назву Товариства „Міщанська Родина" на Українську Кооперативу „Міщанська Родина". Тим самим дім перейшов на власність кооперативи. Ухвалено на тих зборах, що кожний має вплатити уділ у сумі 1 дол. та два золоті вписового. Зібравши на тих зборах понад 100 дол., присутні із піднесеним духом взялися до праці. Урухомлено крам-

ницю. Управа Кооперативи і Надзірна Рада почали нараджуватись, як її вести з успіхом. Але в місті було вже багато крамниць, а й по наших селах працювали вже кооперативи. „Народна Торгівля" в Городенці розвинула тоді також велику діяльність, так, що наша кооператива почала із часом підупадати. Члени не платили вкладок. У звіті ревізора РСУК було підкреслено про цю кволу діяльність а то й упадок кооперативи. Пригадую собі, як на одних зборах Кооперативи ревізор з РСУК представив критичний стан нашої кооперативи. Один із старших членів попросив голосу і сказав: „Був я і є членом Т-ва від самого початку, ми всі цим Т-вом раділи, ми приходили до Т-ва як до своєї хати, улаштовували чайні вечорі, дохід посилали на Рідну Школу, на політичних в'язнів. Тепер ми все стратили". В 1931 році відкрито крамницю мішаних товарів, але і вона довго не удержалась. Члени мешкали далеко від кооперативи і їм тяжко було приходити до своєї кооперативи і робити закупи. Прийшла тоді небезпека, що дім який ми дістали від наших добродіїв, можуть нам забрати за неплачення податків та за інші грошеві зобов'язання.

В тому часі група молодих міщан зібралась на нараду і роздумували як вийти із того критичного стану. Старші відмовились від плачення своїх уділів та сказали нехай тепер молоді платять самі. Це був вже 1932 рік. Саме тоді молодші члени постановили відновити і продовжувати діяльність під назвою Молода Міщанська Родина. Це їм частинно удалось. На загальних Зборах вибрано до управи самих молодих членів, а головою обрано вже покійного Осипа Орищука. Товариство удержувалось виключно із членських вкладок, яка виносила 25 сотиків місячно. Ця низька вкладка приєднала майже всю міщанську молодь до Товариства. Перший рік праці, це був рік приєднування нових членів та сплачування грошевих зобов'язань, які тяжіли на будинку. По році голова Т-ва виїхав до Львова на працю, а на слідуючих зборах перевибрано ту саму управу, а головою обрано Ераста Куровицького, автора цих рядків. Нашою тодішньою ціллю було: дальше приєднування нових членів та шукання праці для членів Т-ва. По традиції ми дальше улаштовували відчити на різні теми. Життя поновилось. Домівка пиша-

лась чистотою і гарною обстановкою. Для молоді влаштовували забави, а для загалу національні свята. Польська влада мала бачне око на нашу діяльність і тому старалась сама приходити до нас зі своїми рефератами на тему „забезпечення населення під час війни". Ми на це мусіли погодитись, зі застереженням, що на цих доповідях не буде мови про жодні політичні справи.

Через три роки головування підписаного в Міщанській Родині молодь була вже добре зорганізована та не було страху, щоби вона вже від нас відійшла. Опісля головство перебрав Євген Чайківський. Світлина нашого Товариства, яка є у цій книзі, де ми беремо участь у святі Молодь Христові в Городенці (а у 1933 році у Львові), це один з відтинків нашої праці.

Згодом Українська Кооператива „Міщанська Родина" відкрила Кооперативну М'ясарню, яка проіснувала до вибуху Другої світової війни. Товариство „Міщанська Родина" за час свого існування виконало велику і корисну працю в Городенці, бо це товариство зуміло вдержати своє членство при українському корені і не допустити до полонізації нашої молоді.

З окупацією Західної України 1939 року совєтська влада забрала нашу домівку, повикидала всі портрети наших заслужених членів та добродіїв, які впродовж чотирьох десятків років були в боротьбі за українське обличчя міста Городенки.

Знова за німецької окупації німці забрали нашу домівку для своїх потреб. Наше заслужене Товариство „Міщанська Родина" не могло вже відновити своєї діяльности в цю воєнну хуртовину і тим самим перестало існувати.

Нью Йорк, квітень, 1978.

Товариство „Сільський Господар" на терені Городенщини

Другою організацією, яка виросла на просвітних коріннях Філії Просвіти в Городенці, була Філія Т-ва „Сільський Господар", заснована в 1910 р. — в рік після Першого Українського Просвітно-Економічного Конґресу у Львові, що влаштувало його Матірне Товариство „Просвіта", з участю між іншим також д-ра Теофіля Окуневського. На цьому конґресі він був одним із предсідників кооперативно-економічної секції. Конґрес присвятив багато уваги хліборобсько-економічним справам, завдяки чому заходами д-ра Окуневського й таких чільних громадян, як Федір Вережак, Осип Тарантюк та інших, постала пізніше в Городенці Філія „Сільського Господаря" і знову під проводом д-ра Теофіля Окуневського. Одним із головних завдань „Сільського Господаря" було піднесення рівня сільського господарства й розбудування його у всіх ділянках, зокрема наладнання збуту сільсько-господарських продуктів, організування господарських курсів і вишкіл поступових господарів. Вправді Крайове Господарське Товариство „Сільський Господар" було засноване ще в 1898 р., але урухомило свою практичну діяльність щойно рік пізніше. Основоположниками його були шість священиків на чолі з о. Томою Дуткевичем і він очолював це Т-во до 1909 р. з осідком в Олеську та з засягом діяльности на всього два повіти — Олесько і Броди. Щойно в 1904 р. перенесено централю „Сільського Господаря" до Львова, а з тим почала поширюватись і його діяльність. Зреорганізував Товариство й перетворив його в крайову установу д-р Євген Олесницький — провідний громадський і політичний діяч Галичини, посол до австрійського парляменту. Він очолював це Крайове Т-во від 1909 до 1917 р. — до часу своєї смерти. За нього „Сільський Господар" охопив своєю мережею — Філіями і Кружками, цілу Галичину. До Першої світ. війни Т-во мало 84 Філії, 1,355 Кружків із 32,455 членами, а Городенська Філія вже в 1912 р. мала 16 Кружків.

За інформаціями д-ра Яшана Філія „СГ" в Городенці, після заснування, зорганізувала продаж на експорт свиней, передовсім до Відня. В 1914 р. „Сільський Господар" виєднав закуп ячменю на засів по знижених цінах, бо в попередньому році був недорід. Поруч багатьох практичних ділянок праці, особливою заслугою Філії „СГ" було введення раціонального, поступового господарювання, що селяни щораз більше засвоювали.

Перша світова війна зруйнувала багато з того, що зробив „Сільський Господар", хоча праця його суттєво не припинилась.

Одним із своїх важливих завдань Філія „СГ" в Городенці вважала конечним опікуватися Рільничою школою, яка існувала тут приблизно вже 30 років. Ця опіка виявилася, зокрема, після Першої світ. війни, коли школа була майже зруйнована. Треба було погорілу школу найперше відбудувати. Приготований урядом Західно-Української Народної Республіки матеріял на відбудову загарбало румунське військо і спалило, читаємо в щоденнику „Діло" з 6 квітня 1924 р. Також звідси довідуємося, що:

„Коли Східну Галичину заняли польські війська, „Сільський Господар" робив заходи у Львові й Варшаві в справі відбудови школи. Одночасно товариство старалося о привернення первісної ціли школи, а саме, щоби вона зробилася освітною інституцією для місцевого українського населення. А що школа вивінована 6-ти морґовим городом (тоді зовсім занедбаний), „Сільський Господар" підніс думку, щоби школу в Городенці призначити на школу майбутніх сільських господинь і що викладовою мовою повинна бути мова українська, як цього вимагає сама природа і первісна ціль школи (це виходило навіть з постанов про „воєвудзку" автономію — арт. 9, закон з 26. вересня 1922 р. — Ред.).

Завдяки старанням „Сільського Господаря" покрито дах над школою і над одною стайнею. Сім будинків і город стояли пусткою — читаємо там. Цим добром користувався тільки для приватних цілей один з бувших учителів, що мешкав у школі.

Щоби з цим марнуванням публичного добра раз вже покінчити, вислав „Сільський Господар" в Городенці 21. IV. 1933 р. депутацію до станиславівського воєводи з проханням відбудувати школу і віддати її в заряд

„Сільського Господаря" в цілі оснування школи господинь. На це товариство дістало таку відповідь:

„Ministerstwo Rolnictwa zawiadomiło Województwo reskryptem z dnia 7. czerwca 1923, L. 1700/R—IV; że jest zdecydowane uruchomić w Horodence 11-to miesięczną państwową niższą szkołę rolniczą męską z językiem wkładowym polskim. W tym celu też Ministerstwo opłaca jednego z dawniej wykładających nauczycieli. Termin otwarcia szkoły jest uzależniony od wykonania odbudowy i restauracji zrujnowanych skutkiem działań wojennych zabudowań szkolnych".

(„Діло" з 6 квітня 1924 р.)

І так Рільнича школа в Городенці осталася польською аж до кінця польського панування на західньо-українських землях. Щойно за німецької окупації школу очолив інж. Гриць Луцький, а його заступником була Олександра Палієнко.

Проблему городенської Філії „Сільського Господаря" і Рільничої Школи в Городенці спопуляризував у повоєнних роках виступ посла С. Козицького і його волинських товаришів. Вони в порозумінні з городенськими діячами „Сільського Господаря" внесли до міністерства хліборобства інтерпеляцію та вимагали вияснення цілей існування цієї школи. В інтерпеляції, між іншим було — за текстом „Діла" ч. 77, 1927:*

„Від 40 літ існувала в Городенці нижча господарська школа, первісно призначена для населення повіту (84 прц. Українців).

Львівський крайовий виділ, йдучи по лінії пануючого тоді поміщицького курсу, змінив характер школи, зробив з неї фабрику двірських писарчуків. Та з часом двори в околиці перейшли в руки жидівські. Жиди мали своїх писарчуків, отже не потребували учеників зі згаданої школи. Таким чином школа повисла у воздусі. Хоча край удержував в цій школі по 30 учеників і по трьох учителів, школа замісць продукувати сільських господарів, підготовяла кандидатів на жандармів, сторожів скарбових і т.д."

---

* Див. „Містерії з Господарською школою в Городенці — Інтервенція посла С. Козицького і товаришів до польського Міністерства Рільництва".

Активність Філії „Сільського Господаря" в Городенці в післявоєнних роках заперечує твердження В. Грабця в збірнику „Крайового Господарського Товариства „Сільський Господар" у Львові 1899-1944", видання УВАН в Нью-Йорку в 1970 р., неначебто згадана філія „після воєнних років була нечинна" і що праця її щойно датується від 1927 р.

В повоєнних часах Філія потребувала до своєї праці фахового аґронома. Досі у філії мали провід люди, які з найкращими інтенціями керували працею, які однак не були фахівцями такої складної ділянки, тому робили заходи, щоб дістати аґронома. У висліді того прийшов до Городенки в 1928 р. інж. аґроном Богдан Білинський. Від 1924-1927 р. він працював повітовим аґрономом в Борщеві. Завдяки його енергії і професійному вкладові городенська Філія „Сільського Господаря" зробила милевий крок вперед. Інж. Б. Білинський працював теж, як директор Повітового Союзу Кооператив в Городенці, а згодом здобув і посольський мандат. Все це разом створювало йому поважний авторитет в праці та добрий стаж в громаді. З його приїздом і низкою кооператорів по селах постають також Кружки „Сільського Господаря". В коротці він також перебрав і провід Філії „Просвіти„.

У 1931 році Філію „СГ" в Городенці очолив інж. Осип Тарантюк, але його згодом, коли постала Хліборобська палата у Львові, покликали від „Сільського Господаря" на радника до цієї палати. Таким чином праця Філії ще тісніше зазубилась з працею Крайового Товариства. Також по селах активність пожвавилась. Поставали нові клітини, влаштовувано господарські курси, а від 1932 р. зорганізовано Хліборобський Вишкіл Молоді, що його гуртки заступали творені досі молодіжні секці.

До активних Кружків „Сільського Господаря" в Городенці належали такі осередки, як Тишківці, Топорівці, Торговиця Пільна, Серафинці, Рашків, Чернятин, Вербівці. До молодших Кружків „СГ" (як Михальче, Колінки, Дубки, Далешева) належав Кружок в Обертині, що заснував його в 1934 р. Василь Грабець. Він також очолив цей осередок. Осередок взявся вже в початках за активну працю в цілій Обертинщині, яку проявляв він інтенсивно до

початку Другої світової війни. При кружку працювала під проводом Марії Горадчук секція господинь. Згодом її заступила Євгенія Барна.

Треба однак відмітити, що праця Кружка „Сільського Господаря" в Обертині в повоєнні роки була насправді продовженням праці Філії „СГ", що існувавала тут ще від 1910 р. В Календарі „Просвіти" є реєстрація цієї філії. Ініціятором зорганізування цієї Філії був Михайло Цьвок — міщанин з Обертина, якого ім'я стрічаємо серед учасників Першого Українського Просвітно-Економічного Конґресу у Львові в 1909 р.* З пресових нотаток того часу довідуємося, що Філія ця проявляла навіть помітну діяльність серед селян Обертинщини. Важко збагнути, чому саме Обертин, який мав вже традицію праці „Сільського Господаря" перед Першою світовою війною, так пізно зорганізував себе на цьому відтинку в між-воєнний час.

Багато пожвавлення в праці Філії і кружків „Сільського Господаря" вніс 1935 р., що був ювілейним роком 25-річної праці „Сільського Господаря" в Городенщині. Відбулися тоді крім місцевих свят три більші здвиги. Один в Обертині, другий в Чернелиці, а найбільший, повітовий, в самій Городенці, 29 вересня 1935 року.

Чудова осіння погода 1935 року притягнула на святкування великі маси народу. Обертин стягнув передовсім села свого терену, як Ісаків, Жуків, Незвиська, Жабокруки, Хотимир, Воронів, Чортовець, Підвербці, Сокирчин, Петрів, і інші. Чернелиця знову — Кунисівці, Копачинці, Корнів, Вільховець, Раковець, Семенівку, Репужинці, Дубки, Далешеву, Колінки, Михальче. Городенка сконцентрувала усіх. В Городенці, як також в інших осередках, свят кування були получені теж з відмічуванням 10-річчя праці Повітового Союзу Кооператив в Городенщині. Тому прибули на це свято не тільки просвітяни, господарі, а також кооператори, одним словом увесь актив повіту. Святкову промову виголосив в Городенці інж. Богдан Білинський. Мав він до цього найбільший мандат, бо був у тому часі вже трибуном народу й його ділове і патріотичне слово

---

* Див. Пропам'ятна Книга, „Перший Український Просвітний Економічний Конґрес", Львів, 1910, стор. 654.

залишилось в пам'яті багатьох. Говорив він про труднощі й успіхи та дійову співпрацю української організованости. Посипались привітання від численних представників різних організацій. Говорило селянство твердою і зрілою мовою. Говорила спільнота, свідома своїх завдань і цілей. Хвилювався своїми пестрими барвами народних одягів широкий майдан на Котиківці, при битому чернелицькому шляху. В поході видніли кличі урочистого дня. Центральний Львів виделеґував також своїх представників на це свято. Прибули Іван Мартюк — директор Центросоюзу й посол Зенон Пеленський, який репрезентував Крайове Товариство „Сільський Господар" і Ревізійний Союз Українських Кооператив. Він говорив про дружню співпрацю цих центральних установ та їх Матір — Товариство „Просвіта". Говорив як домовитий господар просторої західної української области, неначе репрезентант центральної української влади. Окликам підйому не було кінця. Це незабутнє свято закінчено концертовою частиною, в якій знову виступали різні мистецькі одиниці міста і села.

Жаліти треба, що не збереглися в пам'яті будь-які писані цифри про поодинокі Кружки „СГ" в терені, як також про саму Філію. Крайове Товариство начислювало в тому часі 73 повітові Філії і 1,480 Кружків по селах. В них працювали вже 34 кваліфіковані аґрономи. При кружках працювали молодечі гуртки, яких цифра доходила до пів тисячки. Крім цього були загальні секції плекання свиней і курей, секції машинові, шпихлірні, пасічничі, садівничі й інші. Праця велася живим і друкованим словом. Крайове товариство видавало тижневик „Сільський Господар" (11 тисяч накладу) та місячник „Український Пасічник" (в трьох тисячах). Появлялась також популярна книжкова господарська література. Головою крайової централі був о. Тит Войнаровський, добре знаний і заслужений народові священик, парох свого часу також в Городенщині (Топорівці), а згодом в Коломийщині (Балинці), а за австрійського часу був послом до Відня. Був він п'ятим головою „Сільського Господаря". Перед ним головували ще інж. Ю. Павликовський (1927 29), Мирон Луцький (1924-27), і двох виконуючих обов'язки голови — проф. Роман Залозецький (1917), й Іван Киве-

люк (1918). Сам Тит Войнаровський сповняв ці обов'язки в такому характері між 1919 а 1924 роками.

Ще більш пожвавлення в праці Городенської Філії „Сільського Господаря" та його Кружків у терені вніс молодий аґроном, уродженець Городенки, Антін Ковбуз. Він звернув увагу на годівлю худоби, а передусім на плекання корів сіментальської раси, не занедбуючи при тому доцьогочасного устійненого пляну праці. Інж. А. Ковбуз переводить контролю ужитковости цієї расової худоби. Він тісно співпрацює з Районовою молочарнею в Городенці під проводом Івана Ступара та разом з ним і проводами обох установ влаштовують виставки цієї худоби. До найбільш видатних належить така виставка в Обертині й Городенці. Остання відбулася в 1937 р. на котиковецькій площі, в якій взяли участь двадцять передових господарств Городенки і сіл Городенщини. Виставку відкрив заслужений громадянин і передовий господар Городенки, Федір Вережак. Практичні доповіді виголосили А. Ковбуз та Іван Ступар.

Таким шляхом проходила праця „Сільського Господаря" в Городенщині до вибуху Другої світової війни. З приходом совєтської армії „Сільський Господар" перестав існувати. З приходом німецької окупації працю відновлено серед багато інших обставин. Це однак не довго тривало. Перед війною Філію „Сільського Господаря" в Городенці очолював адвокат Т. Матейко, секретарем був д-р Володимир Бялий, а організатором Антін Ковбуз.

Замітити годиться, що в тому часі в праці Філії „С.Г." допомагав теж багато мґр Михайло Кіндрачук, конціпієнт адв. Т. Матейка, який у свій час був також секретарем Філії та провадив її діловодство.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА: Перший Український Просвітньо-Економічний Конґрес у Львові 1909 року, коштом і накладом Товариства „Просвіта", Львів, 1910; Д-р Євген Храпливий: Сорок літ праці Краєвого Господарського Товариства „Сільський Господар" (1899-1939), див. Ілюстрований Календар „Сільський Господар", Львів 1939, Ю. Павликовський; З 30-літтям „Сільського Господаря", Календар „С.Г." на 1929 р., Львів, 1928; Василь Грабець: Філія Т-ва „Сільський Господар" в Городенці, див. Крайове Господарське Товариство „Сільський Господар" у Львові 1899-1944", Видання УВАН, Нью Йорк, 1970, ст. 502.

АННА БІЛИНСЬКА

Союз Українок в Городенці

Ідейний жіночий рух в Галичині, твердить Марія Омельченко, почався в 60-х роках XIX століття, коли в Галичині велась національна і соціяльна боротьба; жінка взяла в цьому русі живу участь. Жінка вже починає будувати своє життя не тільки як господиня в родинному оточенні, але робить перші кроки до самостійного існування (Окуневська студіює медицину, бачимо перших студенток в учительських семінаріях, появились жінки крамарки, а також появилися і перші літературні жіночі праці в „Зорі Галицькій", у „Вечерницях", в „Альбомі". В 80 рр. появились такі мистецькі твори, як У. Кравченко, Рошкевич та інші — і в цей же час жінка інтеліґентка йде на допомогу своїй сестрі селянці: або з освітою або для охорони народного мистецтва та промислу. В цих роках закладаються і перші жіночі організації, правда, покищо благодійні. В наступному десятиліттю починається феміністичний рух та соціяльний. Наталія Кобринська починає видавати жіночі часописи: „Наша Доля", „Альманах жіночий", в яких вже торкалось світового жіночого руху та економічного становища жінки. Закладаються товариства національно культурні та товариства з економічними завданнями. Відчиняються перші жіночі школи, в яких мають виховуватись національно свідомі жінки.

В 1890 р. галицькі жінки роблять перший політичний виступ — подають петицію до державного уряду за дозвіл вступати жінкам на університет. В 1891 р. в Стрию відбулось перше жіноче віче.

В цей час галицькі жінки закладають діточі захоронки, щоб найцінніший скарб свого народу — дітей вирвати з-під впливу полонізації.[1]

З перспективи часу зобов'язані підкреслити, що увесь цей український жіночий рух в Галичині проходив під розумінням, що теоретично-ідейно не має жіночого питання.

---

[1] Ілюстрований Календар-Альманах „Жіночої Долі", 1927, Коломия, 1936, стор. 79.

Є тільки питання людське. „Бути людиною, твердив Тома Масарик, є головним завданням жінки. Але є то однаково і завданням мужчин".

Не інакше розвивалось жіноче питання в Городенці та Городенщині. В 1910 р. в „Календарі Просвіти" віднаходимо реєстрацію „Жіночого Товариства". Одночасно в той час також вже було зареєстроване „Товариство „Захоронка". Немає сумніву, що „Товариство „Захоронка" — це вже праця рук городенського „Жіночого Товариства". Коли це „Жіноче Товариство" було основане, не маємо жодних твердих даних. З певністю мусіло воно вже довше існувати, щоб взятися за таке важливе діло як опіка над „Захоронкою". Знаємо, що Наталія Кобринська оснувала в 1884 р. Товариство Руських Женщин в місті Станиславові. Про „Товариство Руських Женщин" пише в своїх, надісланих редакції цього альманаха споминах, також Марія Яшан-Велигорська. Припускати треба, що „Жіноче Товариство" покривається з „Товариством Руських Женщин" і що вплив Наталії Кобринської, яка діяла на терені Покуття не був малим теж на організовану силу українського жіноцтва Городенщини. Згадувана вже Яшан-Велигорська замічує, що „Товариство Руських Женщин" („Жіноче Товариство") в Городенці приняло в 1924 р. назву Філії „Союза Українок". Згідно з її заподанням першою головою була Корнелія Кассіян, секретаркою станула Марія Велигорська, касієркою Софія Шефель (популярно звана Шефлева), а членкою виділу Юлія Маркевич. Діяльними членками основаної філії були: Марія Пелех, Емілія Яшан, М. Білик, Лавришко й інші.

Видно, що Філія „Союзу Українок" в Городенці розвинула в початках широку діяльність, коли на сторінках Альманаху „Жіночої Долі" — „На Новий Шлях" — з 1926 року, на 79 сторінці знаходимо світлину з підписом „Учасниці другого курсу шиття і крою в Городенці разом з членами виділу „Союзу Українок" й учительками". На світлині 29 жінок. Недостачею світлини є те, що вона не подає прізвищ учасниць. За те з напису, який є в руках двох учасниць, читаємо, що це другий курс шиття й крою, який відбувся між 1-им жовтня а 30 грудня 1925 р. Світлина так виразна, що на ній можемо зідентифікувати таких осіб: По середині К. Кассіян, М. Яшан-Велигорська,

побіч по правиці Білик і Лавришко, а по лівиці Міля Дороцька і правдоподібно Софія Шефель. Позаду між Велигорською і Кассіяновою стоїть М. Багницька.

З організаційних реєстрів „Жіночої Долі" довідуємось, що в черговій каденції проводу Філії (1926 рік) були: голова Марія Бараник, дружина директора української гімназії Михайла Бараника, секретарювала Олена Кульчицька, донька посла Теофіля Окуневського. Важко встановити дальший персональний склад виділів Філії „Союзу Українок" в Городенці. Знаємо, що в 30-их роках довший час головою була Луцька, дружина о. Луцького зі Серафинець. Після неї перебрала головство дуже активна в жіночому русі Марія Пелех. Секретаркою в тому часі була Мирослава Козанкевич-Чубата, а касієркою Ольга Головач-Сербинська. Такий провід вдержався аж до приходу совєтських військ.

До Філії „Союзу Українок" в Городенці належало майже все жіноцтво із української інтеліґенції та дехто з міщан, які радше концентрували свою працю біля „Міщанської Родини". Філія мала свої кружки в Обертині, який довший час очолювала М. Кибюк, в Серафинцях на чолі з М. Луцькою (дружина отця пароха), дальше були кружки в Тишківцях, Чернелиці, Поточиськах та інших місцевостях. На жаль, не маємо точних даних, щоб ствердити, скільки було Кружків „Союзу Українок" в повіті.

По традиції Філія „Союзу Українок" опікувалася „Українською Захоронкою", яку провадили Сестри Служебниці, як також постійно організувала опіку над дівчатами, які приходили до міста на працю і довше тут перебували.

Окремим завданням членства „Союзу Українок" була студія і збирання городенської ноші — одягів. Городенка під оглядом народної ноші належить до дуже цікавих повітів, бо тут ноша була так різнородна, що можна було сказати відразу з якого села дана особа походить. Велику роботу зробила Філія „С.У.", коли приготовляла для Львова експонати, які мали бути вислані до Америки на Велику Світову Виставку, що відбувалася в Чікаґо в 1933 році.

Крім цього Філія „СУ" вела курси трикотарські і куховарські. Трикотарські курси провадила В. Гнатчук і на одному з них я була учасницею. Куховарські курси провадила О. Головата в місті і по селах, а один з них відбувся в моїй хаті. Філія „Союзу Українок" робила виставку народного мистецтва і показ ноші в Городенці. Одне треба сказати, що Філія „СУ" в Городенці належала до діяльних установ. Що жіноцтво Городенщини було здавна активне, я мала нагоду переконатись недавно, коли попала в мої руки знимка аматорського гуртка читальні в Тишківцях з 1894 року, на ній більшість жінок. Думаю, що Тишківці в тому часі напевно не були одинокі, що мали театрально-аматорські гуртки.

Доказом культурної активности Городенщини є рівнож факт, що Городенка була одиноким повітом в цілому краю, що свою гімназію Рідної Школи, за дуже малими виїмками, виповнювала дітворою свого повіту і сама покривала всі кошти ведення школи. Тому жіноцтво Городенщини, а з тим і Філія „Союзу Українок" прикладали багато зусиль до праці Кружків „Рідної Школи". Членство „Союзу Українок" мало велике поле дії і воно це завдання з вдовіллям сповняло.

При кінці подамо для орієнтації читачів, що „Союз Українок" начисляв в краю з початком 1937 р. понад 1,200 Кружків і 73 Філій, а в них около 50,000 членства.[2]

Такий могутній організаційний розріст українського жіноцтва непокоїв польську владу а то тим більш, що Союз Українок не тільки проводив широку просвітню роботу між жіноцтвом. Організація ж при цьому виразно обстоювала певні ідеологічні принципи, які зводились до глибоко політичного демократизму та принципової безкомпромісовости супроти польської окупації. Відомо теж, що Союз Українок поборював так звану нормалізаційну політику УНДО. Отже треба було цю популярну серед жіноцтва організацію зліквідувати. Це й зробили польські чинники з весною 1938 р.

---

[2] Ілюстрований Календар-Альманах „Жіночої Долі" на рік 1938, Коломия, 1937, стор. 113.

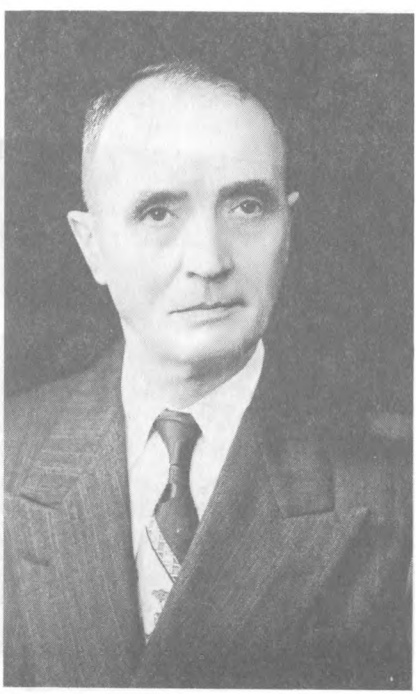

Перші головні редактори Збірника „Городенщина": Інсп. Іван Василишин, проф. Михайло Бачинський (зліва), д-р Василь Яшан (зправа).

Вгорі: Городенка — загальний вид. Гостинець з Котиківки і „Три мости"", які в'язали шляхи північної Городенщини з полудневою. Внизу: Городниця — вид на Дністер.

Передові діячі, які записалися в історію Городенської Землі: д-р Теофіль Окуневський, о. Іван Пісецький (вгорі), д-р Василь Кассіян і інж. Богдан Білинський (внизу):

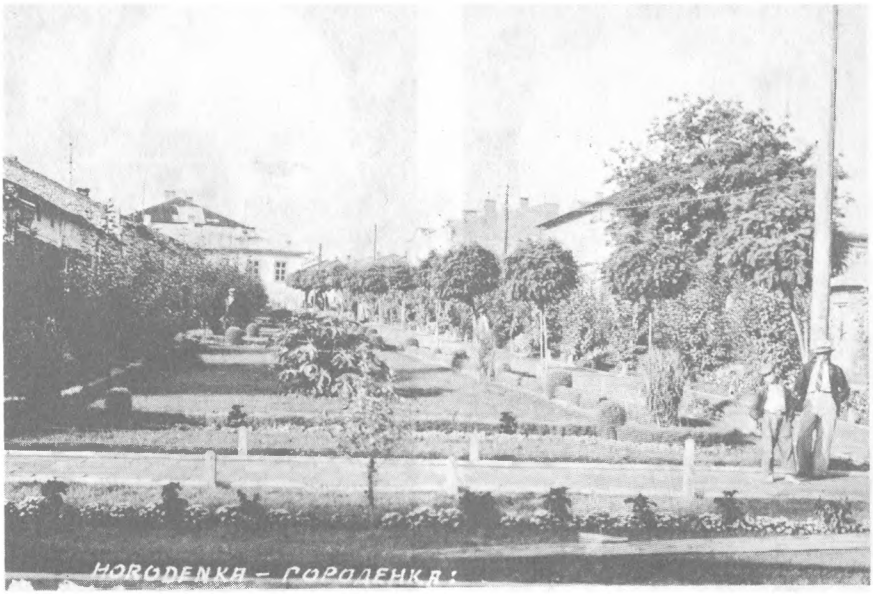

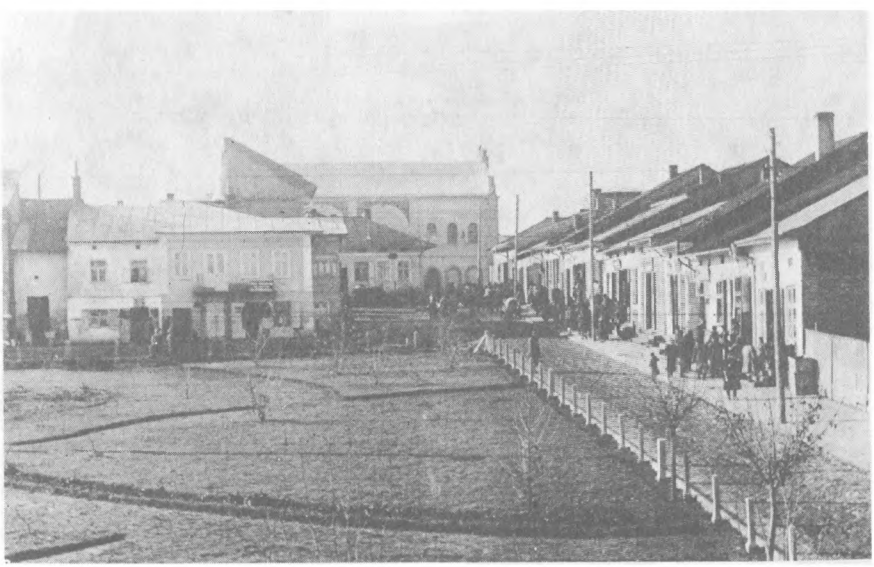

Вид середмістя Городенки в перехресті доріг: Серафинці-Товмач та Семаківці-Снятин. На західній частині цього середмістя видніє будинок жидівської синаґоґи.

Церкви Городенки: Вгорі так звана Миколинська церква (збудована 1879 р.) з водосвяттям з 1942 р., а внизу Матірна церква Успення Пресвятої Діви Марії (збудована 1763).

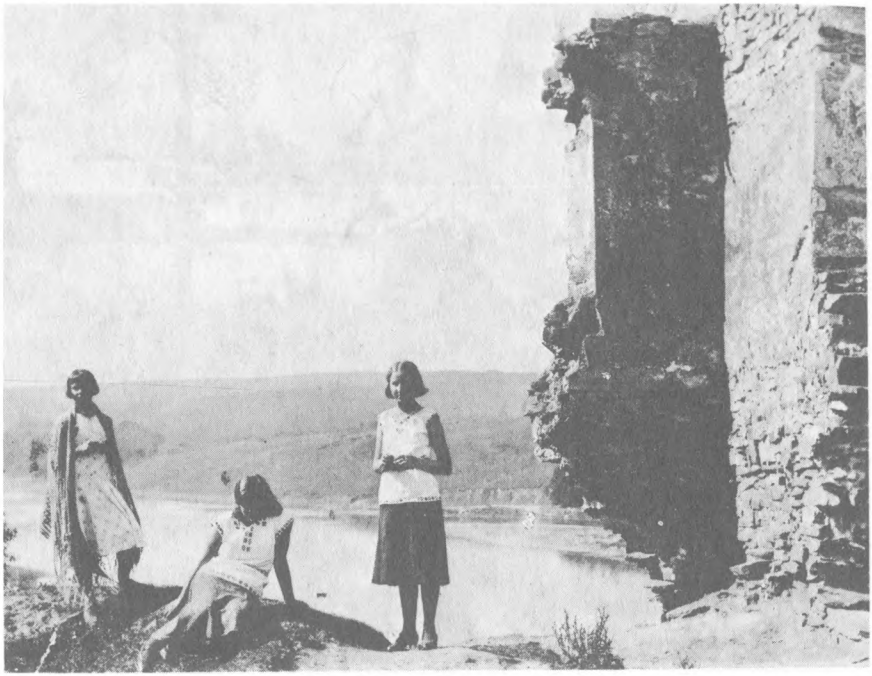

Старинні мури Чернелицького замку (вгорі). Внизу — пором на Дністрі в Луці.

Вгорі: Вірменський костел в Городенці та фронтова частина „Жіночої Спілки" з її працівничками: Цьопа Козанкевич (зправа) та Наталка Лазорко. Внизу: Український торговельний центр Городенки: Нродна Торговля, Книгарня, Український Кооперативний Банк, Український Повітовий Союз а в затиллі — Український Народний Дім та домівка „Бесіда".

Римо-католицький костел в Городенці, збудований в 1760 р. Внизу: Забудування Повітового Виділу.

Вгорі: Хор „Бояна" з нагоди концерту в честь Шевченка в 1926 р. Сидять відліва: Аделя Бучковська-Лорет, П. Матейко, д-р Т. Окуневський, о. В. Комаринський, суддя Яросевич, Володимира Перейма-Михайлюк, Ізидора Лавришко. В задніх рядах: Міля Дороцька, проф. М. Барнич, Іван Станецький, Михайло Білик, Степан Павчак, Володимир Рибчук, Клим Багницький, Федір Вережак. Внизу: Кружок музичний ім. Лисенка в Городенці 1911-1925 зі своїм диригентом по-середині — Михайло Білик, біля нього зправа Федір Вережак, довголітній голова. Кружок цей був загально знаний як „Котиковецька Орхестра".

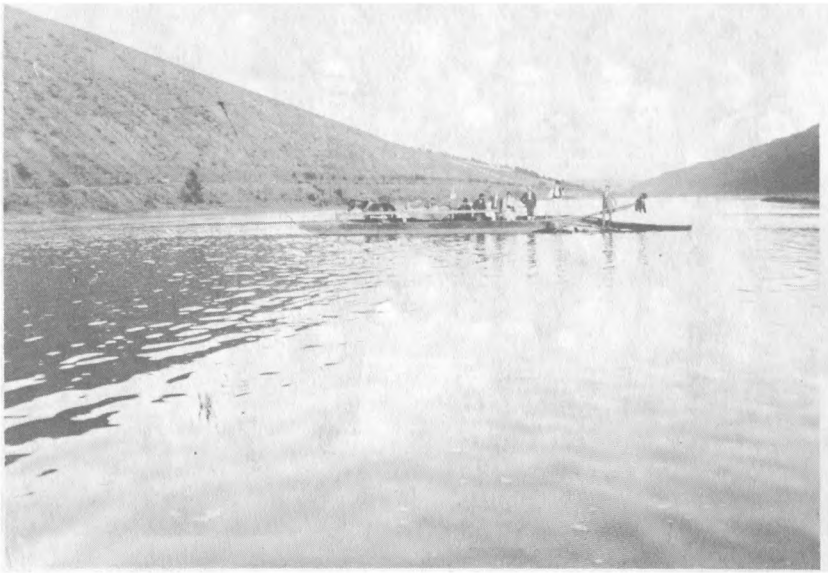

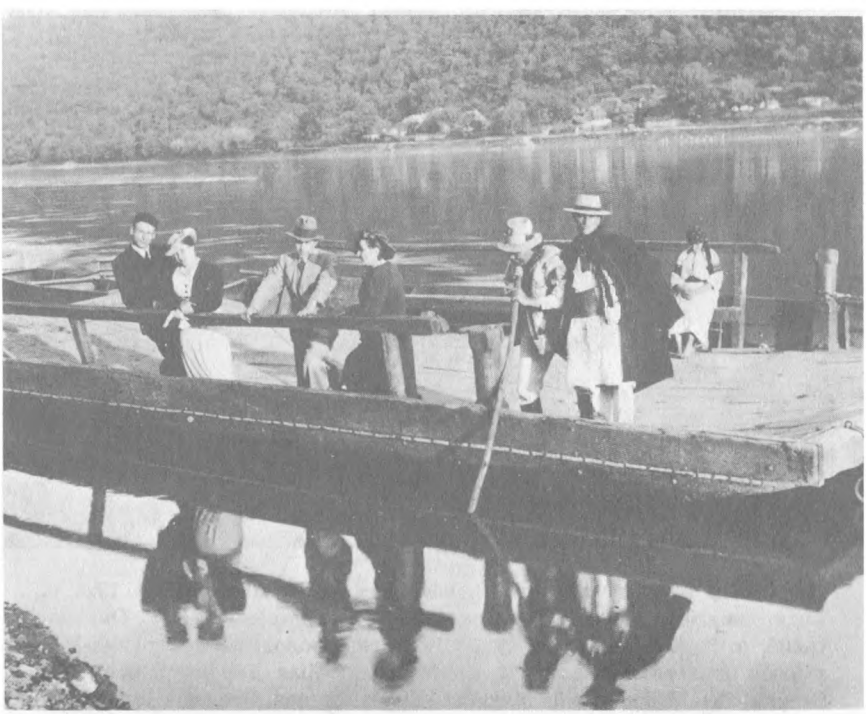

Вгорі: Порон на Дністрі коло Городниці. Внизу: На пороні коло Незвиськ-Луки. Посередині місцевий лікар Анатоль Юревич з дружиною Боженою. Перевізник „Дмитро" пробує відчалювати.

ТОВАРИСТВО „МОЛОДА МІЩАНСЬКА РОДИНА" В ГОРОДЕНЦІ„ СВЯТО УМХ-а В 1933 Р.

Першнй ряд зліва (сидять): Вінтоник, Йосиф Навальковський, Володимир Тис, Лев Багницький, незнана. Другий ряд (сидять): Ольга Орищук, Лев Сузанський, Мирослава Лугова, Ераст Куровицький, Дарія Лазорко, Володимир Семенюк, Степан Столярчук. Перший ряд зліва (стоять): Юрко Бандурак, Володимир Терлецький, Осип Орищук, Іван Черепчук, Бронислава Панусяк, Володимир Навальковський, Цалинюк, Франя Навальковська, Дмитро Яворський, Анна Сілецька, Ярослав Гошоватюк. Другий ряд (стоять): Йосиф Шумлянський, Йосиф Сілецький, Евгенія Бурик, Іван Станецький, Н. Н., О. Бойчук. Третій ряд зліва (стоять): Володимир Пахульський, Роман Рощук, Йосафат Тис, Володимир Воєвідка, Н. Н., Останній ряд: Микола Бжезінський, Малєрка, Ярослав Орищук, Розалія Сілецька, Роман Бурик, Навальковська, Сілецька, Зенон Багницький. Головував тоді в цій організації Ераст Куровицький, меценат цього збірника.

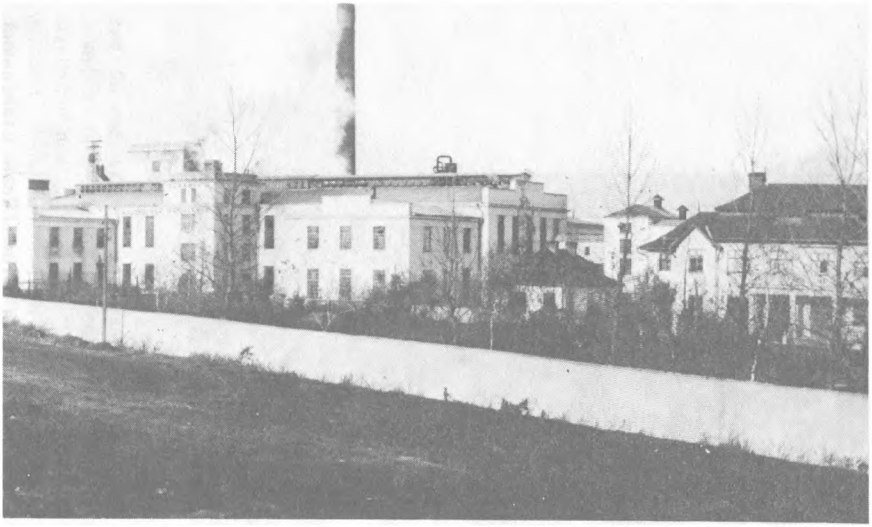

Вгорі: Забудування цукроварні в Городенці, внизу: Міст на Дністрі між Семаківцями та Устечком, який лучив Покуття з Поділлям.

Вгорі: Інспектор „Просвіти" В. Гафткович і будинок Філії Товариства „Просвіта" в Городенці. Внизу: Бібліотекарський курс при філії „Просвіта" в 1936 р. Сидять викладачі курсу (зліва): Роман Реґуш, Микола Угрин, Наталя Дорошенко, Корнеля Кассіян, інж. Богдан Білинський, Роман Сербинський.

Вгорі: Пливальний басейн, збудований в 1936 р. Там тепер теж ресторан „Під Берізкою". Внизу: Фрагмент Кооперативного свята в 1936 р. Святочний похід з Котиковецької толоки до приміщень Народного Дому.

Вгорі: Кружок Рідної Школи в Городенці. Сидять: Е. Дорожинський, Я. Гошоватюк, О. Кметик, К. Кассіян, д-р Р. Комаринський, Левка Зайшла дир. О. Яківчик С. Гусак, мґр Т Матейко. Внизу: Група організаторів кооперативного банку. Сидять: Н. Н., М. Білик, І. Рибчук, о. В. Комаринський, д-р В. Кассіян, Н. Н., в задному ряді другий зліва. С. Павчак, а третій Роман Жибчин.

Вгорі: Курс крою Відділу Союзу Українок в Городенці, 1925 р. Сидять: Н. Н., Керівниця курсу Н. Н., Міля Дороцька, М. Маркевич, Кассіян, П. Матейко, Ізидора Лавришко, Доця Вережак. В другому ряді посередині: Міра Білик-Повх. Внизу: Музично-драматичне Т-во „Боян", 1927. Сидять (зліва): Рожа Навальковська, Наталка Березовська, д-р Роман Морозович, голова, Марія Білик, Михайло Білик — дириґент, Ольга Кобилянська, М. Кобилянський. Третій ряд (стоять відліва): В. Михайлович, Михайло Ґайдичук, Міра Білик-Повх, Йосиф Чайківський, Н. Н., Четвертий ряд (відліва): Наталка Станецька-Саєвич, Н. Н., Людмила (Регіна) Сташкевич-Бермес, Іван Станецький, Зеня Багницька, Клим Багницький.

Вгорі: Виставка „Серед Ангелів", 1937 р.
Захоронка Сестер Служебниць ПДМ — Монастирський Кут. Горішній ряд відправа: Лавришко, Нюня Юрків, Леся Яшан, Леся Ружицька, Ляля Міхняк. Другий ряд згори: Н. Н., Ігор Білинський, Дарка Ничик, Марта Реґуш, Оля Станецька, Зюня Навальковська, Василина Підвербецька, Марійка Сілецька, Надя Ничик, Сестра Лідія, учителька; Сестра Інокентія, настоятелька; Віра Реґуш. Внизу: Діти і Сестри Захоронки враз з отцями: В. Комаринський і З. Лоточинський.

Вгорі: Діточий Драматичний Гурток при Товаристві Опіки Молоддю, 1934. Сидять (відліва): О. Головата, Р. Сербинський, Наталка Лазорко, о. В. Комаринський, Цьопа Козанкевич. Внизу: Жіноча Секція при Читальні Просвіти на Галузівці, 1938 р.

Вгорі: Курс Кооперативних Крамарів, 1937. Посередині сидять директори ПСК: інж. Б. Білинський, інж. І. Семків, Юрій Роїк. Крайній зправа стоїть Іван Ощипко. Внизу: Кооперативний курс в Городенці в 1935 р. Сидять викладачі: інж. Б. Білинський, Микола Угрин, д-р Р. Комаринський, д-р В. Яшан, інж. І. Семків, д-р В. Кассіян, Юрій Роїк.

Вгорі: Курс передовиків Вишколу Хліборобської Молоді в Городенці 1936 р. Посередині: мґр Теодор Матейко, Богдан Козанкевич, О. Яківчик. Внизу: Трикотарський Курс Філії Союзу Українок в Городенці. Сидять: Антиза Василишин, Пелех, голова філії; Василина Гошоватюк. Стоять: Анна Вережак, Анна Ощипко-Білинська, Евгенія Бяла, Філя Казієвич, інші незнані.

Вгорі: Посвячення Складниці Повітового Союзу Кооператив в Обертині. Внизу: З'їзд крамарів кооперативних крамниць П.С.К. Городенського повіту.

Вгорі: Курс крою і шиття та ручних робіт в Городенці, 1933. Сидять: А. Лучицька — Васкулова, М. Хотинська-Олесницька, інструктор, М. Луцька, голова СУ, М. Пелех, містоголова, В. Козаченко. Вгорі зправа: В. Яшан-Боданська. Інші невідомі. Внизу: Курс крою і шиття при Філії Союзу Українок в Городенці, 1938. Сидять посередині: М. Хотинська-Олесницька, М. Пелех, М. Міхняк, містоголова; всі інші курсантки.

Вгорі: Суддейська комісія на День Українського Спортовця в Городенці, 1943. Стоять Микола Цюрак і Ярослав Паладій, сидять: Микола Будзик і Василь Никифорук. Внизу: Український спортовий клюб „Пробій", 1943. Лежать: Ярослав Паладій, Борис Паладій, Роман Тучак. Клячать (відліва): Осип Яворський, Степан Ґамула, Михайло Никифорук. Стоять: відліва (останній ряд): Бронислав Бекер, Володимир Терлецький, Ярослав Мошук, Богдан Василишин, Евген Лазорко, Василь Никифорук, провідник дружини й опікун.

Вгорі: З посвячення збіжевого магазину П.С.К. в Городенці. Внизу: дирекція і працівники П.С.К. в Городенці, 1936 р. Сидять: І. Василишин, В. Яшан, І. Семків, Б. Білинський, Ю. Роїк, Р. Сербинський; другий ряд: В. Бабій, Н.Н., Прокіпчик, В. Ґонтар, М. Будзик. Горішній ряд: Ревізор Климкович, Соболь з Н. Торговлі, Н. Н., М. Равлик, К. Панічевський, М. Дуткевич, Іван Макогон, Н. Н., з Обертина, Дзюник Гаванський, складниця, Обертин.

Вгорі: Кооперативний курс для крамарів в Городенці в 1934 р. Внизу: Крамарсько-книговодський курс в Городенці в 1939 р.

Конференція Каменярської Молоді в Городенці, 1933 р. Сидять: Михайло Боднарчук, д-р Василь Кассіян, Василь Боднарчук-Чорнобривий, Микола Шлемкевич, д-р К. Трильовський, М. Аліман, д-р М. Прокоп і д-р М. Яківчик.

Вгорі: Лави Спортового Товариства „Пробій" станули до звіту та наказів. Крайній зліва: Микола Угрин, довголітній голова „Пробою". Внизу: Кооперативно-просвітянська нарада в Городенці в 1933 р.

ПЕРЕДОВИКИ НА РІЗНИХ ВІДТИНКАХ ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.
Зліва доправа: Олекса Іваночко, Петро Стефанів і Марія Стефанів з Мартовичів, Евстахій Дорожинський, проф. Касіян Тучапський, о. Василь Ощипко, проф. Роман Міхняк, Клим Трачук, д-р Анатоль Юревич, д-р Володимир Бялий.

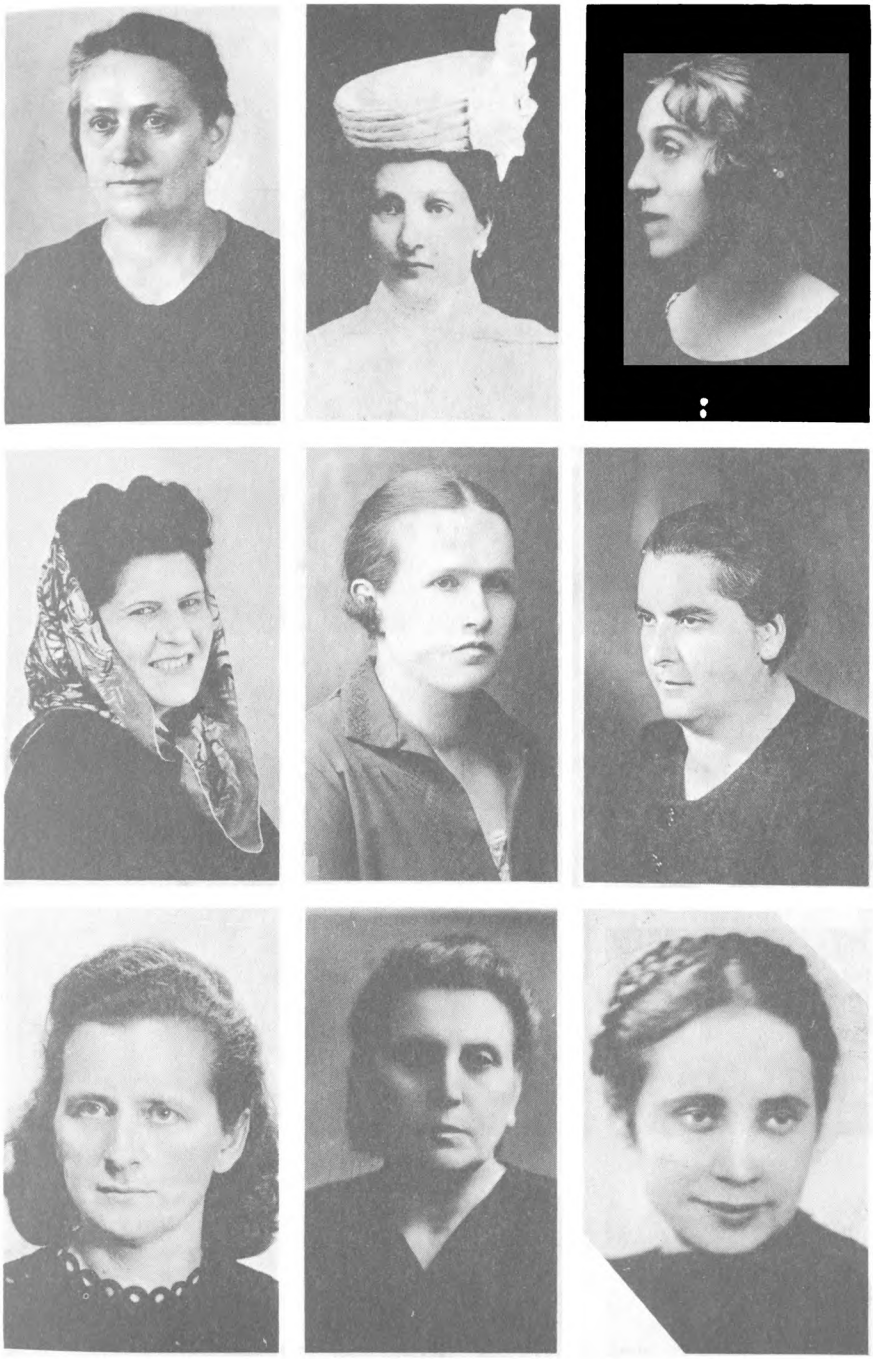

Зліва направо: Антиза Василишин, Ольга Пісецька з Бачинських, Дарія Стрільчик-Комаринська, Міля Дороцька, Корнеля Кассіян, Ольга Стефанів-Савицька, Анна Ощипко-Білинська, Антоніна Іваночко, Леся Гафткович-Крупа.

Зліва направо: о. Нестор Кисілевський, о. Володислав Добрянський, о. Евген Бахталовський, інж. І. Семків, дир. Михайло Бараник, Юрій Роїк, Степан Семенюк, Михайло Білик, інж. Василь Трачук.

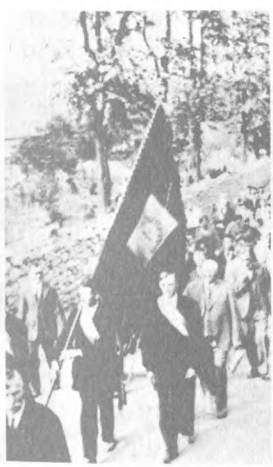

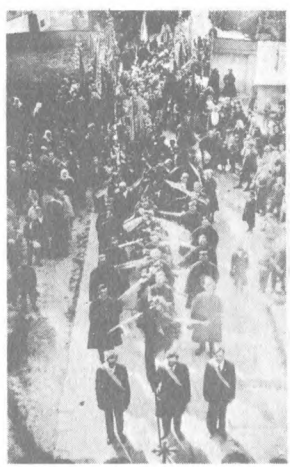

Зліва направо: Юлія й Ірка Шлемко, Марія Яшан-Велигорська.
Зелено-святочний похід в Городенці: Ветерани з прапорами. Вінці від організацій та процесія. Перед хрестом Невідомому Воякові. Перед цим хрестом часто промовляв о. І. Пісецький.

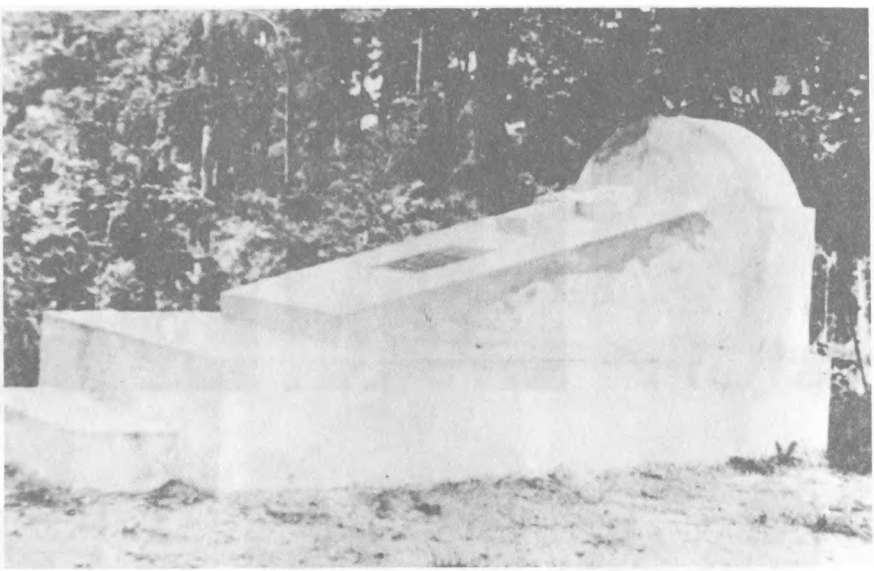

З лав УВО—ОУН: Михайло Колодзінський, Командир Карпатської Січі, в молодому віці (1924) і Гриць Пісецький, згинув під Бібркою. Внизу: Могила Гриця на цвинтарі в Бібрці з написом: Гриць Пісецький, абсольвент Високої Торговельної Школи, ур. 15. 2. 1907 в Корневі, погиб 30. 7. 1930 р. Вічна Йому Пам'ять!

Від культурних основ до політичного вивершення

До Першої світової війни суспільна праця в Городенщині була спрямована передусім на культурно-національні вартості народу. Політичне, зглядно політично-партійне життя в повіті було на дальшому пляні. В цьому були дві основні причини; закономірність росту спільноти, яка проходила найперше по лінії культурних вартостей, в чому наголошувано плекання й закріплення єдности рідного слова, ширення освіти, поборювання неграмотности тощо, а далі — сама політична структура країни та її виборча ординація, яка ставила вагу на становість та на упривілейованість станів і тим самим гальмувала ідеологічно-політичне мислення спільноти.

Коли в 1861 році був створений Крайовий сойм Галичини, вибори до цього сойму відбувалися в чотирьох куріях. До першої курії належали великі землевласники, до наступних торговельні і промислові палати, а вкінці міські і сільські ради. Становий стан дозволяв українцям в цій ситуації обрати послів тільки зі селянських громад, бо в інших куріях українці не мали жадної політичної сили. Мимо цього на 150 послів до першого Крайового сойму у Львові українці обрали 49 представників. Це вже була поважна парляментарна сила. Цього злякалася польська адміністрація Галичини і вже в 1877 р. нова виборча ординація сильно обкроїла селянську курію. Нова виборча ординація дозволяла сільській курії тільки 10% послів. Але і в цій курії треба було за українських кандидатів вести боротьбу з польськими висуванцями та москвофільським фронтом. Курії обирали послів посередньо через правиборців, які опісля голосували явно й усно. Така система голосування давала нагоду до різних спекуляцій, махінацій і надужить. Траплялися часті підкупства такого чи іншого правиборця, а найчастіше підступне вгощування та частування таких правиборців алькоголем. Й цьому лихові знаходили українці відповідні протизаходи.

У соймових виборах 1861, як також в наступних у 1877 р. і 1883 р. українці виступали одним блоком національної свідомости й національної єдности. І так у 1877 р., за новою виборчою ординацією, українці обрали тільки 14 послів, а в 1893 — 11. Цифри самі свідчать, який це був важкий бій висунути і здобути свого національного представника в Крайовому соймі. Крім вибраних послів, були також посли вірилісти. Ними були від українців тільки їхні владики Церкви. На початку було українських вірилістів двох, а зі створенням Станиславівської епархії було вже трьох. Від кожної епархії один єпископ.

До 1873 р. Віденський парлямент складався з представників Крайових соймів та послів назначуваних цісарем. Після 1873 р. стали діяти також курії. Щойно в 1907 р. куріяльну систему замінили на систему загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування. На підставі цієї ординації українці на 516 послів обрали з Галичини і Буковини 32. До цих виборів ставали вже політичні партії, які оформилися в Галичині і Буковині при кінці XIX століття. Йшли вони одним українським фронтом. З Городенської землі та зі сусідних повітів вийшло тоді чотирьох послів: д-р Теофіль Окуневський — національний демократ з округи Городенка, Заліщики, Борщів, Мельниця, Тлусте, Стрий. З цієї округи вийшов також послом другий національний демократ — д-р Володимир Охримович. Знову з округи Обертин, Товмач, Золотий Потік — д-р Лев Бачинський. радикал і д-р Євген Левицький, національний демократ.

Довголітнім посольським репрезентантом Городенщини перед Першою світовою війною був д-р Теофіль Окуневський. Він був обраний до віденського парляменту навіть під час так званих кровавих „баденівських" виборів 1897 р., коли то від жандармських куль в Галичині згинуло вісім селян а 29 було ранених, і була також велика кількість арештованих. Тоді з Галичини увійшло до віденського парляменту 63 поляків, 6 жидів і 9 українців. але з того шістьох так званих камеральних послів або намісницьких ставленників, а тільки 3 з вибору. Крім Т. Окуневського були ще о. Д. Танячкевич і Р. Яросевич. Їхня каденція тривала до 1900 р. Засідав д-р Теофіль Окуневський також в Крайовому соймі у Львові, перший раз від

1889 до 1900 р. (тоді він кандидував з Коломийської округи), а другий від 1913 до 1914 (з Городенщини).

Якийсь час репрезентував Городенську землю в Галицькому соймі селянин Іван Радуляк, надзвичайно умна, второпна і дотепна людина. Коли його якийсь польський шляхтич зі сарказмом привітав на сесії сойму, мовляв, він виглядає в кожусі в парляменті, як бодяк серед квітів. То він йому відповів, „цвітку ви використаєте навіть до малоприємних послуг вашого тіла, але бодяка до цього не ужиєте". Була це паралеля також у відношенні до деяких камеральних послів, якими користувалася адміністрація до своєї вподоби. Радуляк був не з тих і гідно репрезентував українське селянство Городенщини. Цей селянський дуб був радикальних поглядів. Репрезентував Городенку і Снятинщину також Василь Стефаник, визначний письменник і сусід з Русова.

До політичного зрізничкування в повіті багато причинилися „Січі", які організував д-р Кирило Трильовський та Іван Радуляк (Див. окрему статтю в цьому збірнику). „Січі" були своєрідною підбудівкою Радикальної Партії, хоча політикою, як такою, не займались. Відсепарування клерикальних впливів на „Січі" вже тим самим заставляло членство „Січей" до політичного мислення.

В процесі українського національного дозрівання та впарі з перебудовою політичного життя в Австрійській монархії стало назрівати серед українців Галичини й Буковини також партійне політичне життя.

Найсильніше коріння запустив був у Городенщині радикальний рух, (тоді вже в цілій Галичині поширений), на чолі якого стояв уродженець Серафинець — д-р Лев Бачинський. Дещо менші впливи мали національні демократи, у проводі яких в самій Городенці був д-р Теофіль Окуневський.

Про початкову працю національних демократів у Городенщині довідуємося зі щоденника „Руслан", який з днем 12 листопада 1912 р. помістив не то статтю не то репортаж під заголовком „Дещо про організаційні збори в Городенці". Автор цього обширного допису, о. Осип Фаціевич, парох Репужинець, пише на вступі: „Справа йдеться про національно-демократичну організацію".

„Початок цього діла, пише він, постав на сходинах самого духовенства, котре з огляду на чим раз більший напір радикальний, гляділо способу, якби ставити опір і як одноцільно поступати проти радикалізму, передусім яко віри і церкви. І в тій справі дались чути голоси, що без переведення політичної організації не дасться нічого зробити. Подавано різні пляни і способи. Вив'язалася гаряча і довга розправа і на внесення одного із священиків стануло на тім, що найліпшим оруддям поборювати радикалів є організація національно-демократична. Не помогли тут ніякі противні гадки, не помогло навіть те, що один із священиків виказав на статутах, що ріжниці межи партією радикальною а націонал-демократичною в правах віри нема ніякої. Сказали, що той статут є для Народної Партії в Україні, а не для націонал-демократичної. Хоча священик, котрий писав до Львова про статут, виразно просив о статут Націонал-демократичної партії і, що ніяка інша організація не дасться вести (розуміється на терені Городенщини — ред.). Якщоб заложили (в Городенщині — ред.) Християнсько-Суспільну партію, то не приступлять а пріорі до неї і що власне, коли до найсимпатичнішої, то є до Націонал-Демократичної Партії приступлять всі священики, то права віри і церкви вже самою участю і працею священиків будуть запоручені, що впрочім можна інший статут уложити і т.д.... Щоби не розбивати з тактичних поглядів одноцільности в акції проти Радикальної Партії (в оригіналі „дурійки" — ред.), більшість голосів (проти чотирьох) згодилися, що повіт здалобся зорганізувати на націонал-демократичній програмі".

Дальше о. Фаціевич пише, що „кожний із священиків подав себе й людей із свого села, котрі мали дістати запрошення на організаційний з'їзд і по запевненню, що **всі священики без різниці партійних поглядів** (підкреслення наше — ред.) до тої акції проти-радикальної являться і візьмуть участь в праці після програми".

З інформацій о. Фаціевича так і видно, що впливи Радикальної Партії в Городенщині затривожили отців духовних Городенщини, які побоювались, що радикали ведуть акцію проти віри і церкви. На їхню думку цьому могла зарадити тільки праця в Націонал-Демократичній Партії. Тим часом виявилось, що між статутом Радикальної Партії і Націонал-Демократичної в справах віри жадної різниці не було. Мимо цього вирішено партію заснувати.

Як виходить з дальших виборів о. Фаціевича, організаційний процес формування Націонал-Демократичної Пар-

тії не був легкий. Між іншим, автор пише про це дуже обширно і кольоритно:

„Роз'їхалися, чекаючи слушного часу. І тут справді сталось щось дивного! Священики, котрі перші взяли акцію в руки, котрі посвятили для справи всяку свою партійність, передали зараз таки на вступі всю справу в руки людей світських, котрі вже по своєму зачали розпоряджатися і заходитися коло ново-народженої дитини..."

„Може бути, що з куртуазії миліші були радикальні гості на зборах, як священики"... Як дивним мусіло таке поступування виглядати мужикові, котрий є "caecus de politicis", коли він дістав запрошення, а його отець духовний ні". На запитання кількох прибувших незапрошених священиків, а межи ними і моє, чому не вислано їм запрошення, ось як відповідали комітетові: „Сей є кацап, сей суспільник — годі ж було їм висилати, коли вони до Національ-Демократичної Партії не належать".

„По вічу роздано заяви кожному, щоби підписався, що приступає до Національ-Демократичної Партії. Тожкож вирішено, „що в організаціях місцевих, то є в кожнім селі на п'ять мужів довіря ні священик, ні учитель не може бути головою".

Такі були початки організації національ-демократів в Городенщині. Як бачимо, вони були важкі. Самі священики різнилися в поглядах на працю організації. Цікаво, що винесено постанову, що національ-демократичні клітини по селах мали очолювати самі селяни. Це була паралеля до статутових постанов „Січей", які в той спосіб хотіли надати селянству можливостей дозрівання суспільного процесу. Вони твердили, що очолювання організації священиком заважало цьому ростові, бо заздалегідь накидало організаційній праці бездискусійний авторитет священика, а селянство тільки „потакувало б „постановам" священика — голови. Щоб цей аргумент вибити радикалам, національ-демократи пішли ще дальше й не тільки вилучили авторитет священика в новозаложеній організації, а також і авторитет учителя.

Були цікаві часи. Треба тільки подякувати о. Фаціївичеві, що списав це і подав до „Руслана" Пам'ятаймо теж, що це був кінець 1912 року.

Три політичні віча в Городенці в 1912-13 рр.

Хоч в останні роки перед війною назрівало партійнополітичне зрізничкування в українській городенській спільноті, то над великими справами, які заторкували народну цілість, відбувались спільні наради українського активу того часу. Звичайно, вирішували їх на політичних вічах, на які з'їжджалися громадяни навіть з далеких сіл. Які ж це питання були і як вирішували їх в тому часі?

На вічу з 13 січня 1913 р. обговорювали питання виборчої ординації до сойму. Учасники віча домагалися від уряду у Відні, щоб цей взяв до уваги „мінімальні жадання українських послів щодо признання русинам 33% усіх соймових мандатів (цебто Крайового сойму у Львові — ред.) та не допустити до дальшого кривдження нашого поневоленого народу". В цій справі президія віча вислала з доручення учасників телеграму на руки президента міністрів графа Штірка з належною арґументацією та проханням.

Як вже знаємо, виборча ординація з 1877 р. страшенно кривдила українців, надаючи їм, цебто малоземельній курії 10% посольських мандатів. Щоб добитися поважнішого представництва в законодавчих палатах, треба було звоювати несправедливу виборчу ординацію.

Це віче також прийняло однодушно резолюцію, закликаючи цілий повіт до влаштовування подібних віч „по всіх селах та містах повіту" у справі виборчої ординації, цебто за виборчою реформою та „підготовання народних мас до евентуальних виборів соймових на случай розв'язання сойму". Предсідником віча був о. Іван Пісецький, секретарював Остап Коптюх — управитель банку в Городенці, а виборчу ординацію референував д-р Іван Ціпановський.[1]

П'ять тижнів пізніше 20 лютого, в тому ж самому році відбулося друге політичне віче в Городенці. Про політичне положення українського народу говорив д-р Т. Окуневський. Наголошував він, що „нарід не вдоволяється цісарями і королями, але сам собою хоче рядитися і бути своїм власним паном. І нині русини підносять голову", продовжав він. В соймі грає обструкційна музика (натяк на виступ д-ра Льва Бачинського, який промовляв без пе-

[1] „Діло", 17 січня 1913 р. стор. 5.

рерви понад 13 годин — ред.). „Посли (цебто українські — ред.) жадають 33% послів і округів одномандатових. Свари і домагання про університет, театр, школи утихли, бо тепер важніша справа — справа зміни виборчої ординації. Якщо її програємо, програємо на довгі роки, кінчав промову Окуневський, якого із-за відваги поляки прозвали „Вавельскім смокем". Саму виборчу реформу реферував Остап Коптюх. „Радикал Радуляк" також забирав слово і солідарризувався з промовцями. Кореспондент відмітив, що на вічу було вісім священиків, а о. Іван Пісецький вніс пропозицію, щоб „внести протест проти торгів, які відбуваються в Городенці в руські свята, тим більше, що вони в латинські свята не відбуваються".[2]

Довго воювали українці Галичини й Городенщини з виборчими практиками, коли в рік пізніше (21 березня 1913 р.) на вічу в Народному Домі в Городенці далі дебатувалось справу виборчої ординації й далі йшли протести до крайових та віденських урядів. На цьому вічу знову звітував про посольську діяльність д-р Окуневський. Про виборчу ординацію та політичне положення українців говорив М. Петрицький — посол Гусятинщини. „На жаль, не видно було посла з Городенщини і Снятинщини — Стефаника", замітив кореспондент цієї нотатки.

На цьому вічу була також мова про шкільні справи, які реферував А. Крушельницький, тодішній директор української гімназії, який „вельми вдатно зобразив наші недомагання шкільні. Сей реферат короткий, але влучний дуже подобався зібраним", зауважує звітодавець, „бо се була на датах оперта розправа, яка, хоть дразнила комісаря, своє осягнула". На вічу промовляв також представник „Сільського Господаря", прізвища якого, на жаль, не подано у звіті. Він „вказав на велике значення нашої хлопської політики себто економічного здвигнення нашого селянства". Зі звіту делеґата „Сільського Господаря" довідуємося, що в повіті працювало 16 кружків „Сільського Господаря". (У ¾ сіл в повіті ще не було „СГ"). Звітодавцеві, зокрема, імпонувала мова делеґата „Сільського Господаря, який говорив про втечу селянства за море та вчив, „як добре ґаздувати, як поліпшити селянську долю і обдумати способи, як не допустити до утечі до Амери-

[2] „Руслан" ч. 44, 27 лютого 1912.

ки". На вічу переважало селянство, а були також учителі й місцева інтеліґенція.[3]

Питання дискутовані на цих трьох обговорюваних вічах були в загальному питаннями всієї української спільноти на західно-українських землях. Виступи на цих вічах націонал-демократів разом з радикалами і навідворот, промовляє за цим, що українці в Городенщині того часу творили один спільний політичний фронт, що партійно-політичні вартості були на дальшому пляні і вони, як такі не мали жадного вирішного впливу на хід політичних справ українців. Тільки в одному репортажі звітодавець, передаючи дискутовану тематику зауважив, що спільним українським інтересам бороздять на внутрішньому відтинку єдино москвофіли. Була це алеґорія до інших теренів Галичини, де йшли завзяті політичні пересправи з цим табором, де вони мали навіть своїх послів тощо. Городенщина в цьому відношенні мала досить чисту карту з незначними винятками в деяких священиків.

З повищими проблемами заскочила всіх Перша світова війна, хоч, якщо йдеться про виборчу ординацію, українці таки добилися змін.

З приходом польської окупації в Галичині діяли чотири політичні партії, які повністю підтримували дію уряду ЗУНР — цебто уряд д-ра Є. Петрушевича, який вже в тому часі перебував за кордоном. Сюди належали: Трудова Партія, яка насправді була продовженням Національної Демократичної Партії з-перед війни, Українська Радикальна Партія (що до її назви пізніше вставив д-р І. Макух „Соціялістична" — УСРП, проти чого протестували старі радикальні діячі з Покуття й Гуцульщини, не вважаючи себе соціялістами) — партія, що свою діяльність датувала від 1890 років, коли то в її початковій і організаційній праці брали участь такі діячі, як Іван Франко, Михайло Павлик, Михайло Драгоманів, д-р Теофіль Окуневський (який згодом відступив від цієї партії) та інші, далі Українська Соціялістично-Демократична Партія, яка постала в 1896 р., і Християнсько-Суспільна Партія. Всі ці партії створили Міжпартійну Раду, яка своїми політичними деклараціями давала напрямок політичному мисленню і політичній праці української спільноти в Галичині. До та-

[3] „Руслан", Львів, 5 квітня (23 березня с.с.) 1913.

ких декларацій належить найперше декларація, датована 14 лютого 1920 р., в якій Міжпартійна Рада заявила, що вона стоїть за самостійність Галичини, Буковини і Прикарпатської України. Деклараціями з 28 січня і 28 березня 1922 р. Міжпартійна Рада заявила свою повну готовість дати політичну підтримку урядові ЗУНР на чолі з д-ром Петрушевичем. Міжпартійна Рада також закликала український народ Галичини бойкотувати польські вибори в 1922 р. Вправді в терені не діяли формально відгалуження Міжпартійної Ради, але політичний послух був витриманий майже скрізь. Це з повним переконанням і фактами можна сказати про Городенку та цілий повіт Городенки. Тут не було випадків так званої „хлібоїдщини".[4] Терен і надалі в більшості був опанований впливами передвоєнних „Січей" та Радикальної Партії і в меншій мірі колишньою Національно-Демократичною Партією, якої тут передовим виразником був д-р Теофіль Окуневський (1858-1937), довголітній посол до австрійських законодатних палат.

Треба також замітити, що Трудова Партія й Українська Соціялістична Радикальна Партія підтримували дію Української Військової Організації. З їхніх представників була створена політична колегія, як своєрідне дорадче тіло для військовиків, які очолювали УВО та вели збройою політичну акцію. Тим самим УВО на терені Городенщини знаходила відзвук серед політичних мас, а зокрема серед її еліти. Міжпартійна Рада, яку очолював д-р Кирило Студинський, а в дійсності її промотором був її секретар д-р Володимир Бачинський, проіснувала в своєму первісному складі до 1923 р. УСДП зробила перша вилім. В 1923 р. вийшла з Міжпартійної Ради передусім внаслідок того, що її провід опанували совєтизуючі елементи. В дуже скорому часі її опанували таки комуністи й партія була розв'язана в 1924 р. Партія УСДП (соціял-демократи) і її провал не залишили жадних наслідків у політичному житті Городенської землі, бо ця партія не мала тут ніколи якогось значнішого гурту своїх прихильників. Так же без

[4] Українська хліборобська партія (мабуть з такою назвою) на чолі з о. Ільковом штучно створена й утримувана за польські державні гроші особливо для зламання бойкоту виборів у 1922 р. Горстку її наємних „членів" називали з'їдливо „хлібоїдами".

впливу була ця партія і пізніш, коли відновили її в 1928 р.

Значно ускладнилися політичні обопільності в Міжпартійній Раді, коли Рада Амбасадорів у Парижі проголосила ухвалу в справі політичної долі Галичини.

Трудова Партія, що мала в своїх рядах найбільш різноманітний політичний елемент почала роздрібнюватися. Вкінці оформилися з неї три групи: дещо просовєтська група, група націоналістів „Заграва" й група „Діла". Вони створили в 1925 році нову партію під назвою Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО), яке відіграло в житті Галичини під польською займанщиною поважну політичну ролю. Ця партія почала вже від самого заіснування діяти в Городенському повіті. Цю партію в Городенці очолив д-р Т. Окуневський (голова), та його зять д-р Остап Дашинич-Кульчицький (секретар). УНДО в Городенщині підтримували священики, учительство (але не повністю) та ті села, де священики мали вплив на селянські маси, напр. Корнів, Кунисівці, Копачинці. Чернелиця, Тишківці, Городниця та деякі інші. Особливо партія УНДО не робила заходів політично організувати маси. Вона мала своїх уповноважених, які давали про себе знати тоді, коли була мова про парляментарні вибори.

Дещо інакше працювала Українська Соціялістична Радикальна Партія (УСРП), яка при диференціяції Міжпартійної Ради зазнала як найменш політичних струсів. Ця партія в Городенщині мала поважний вплив перед Першою світовою війною і по війні. Була це партія мас. В її рості в городенському терені, як це ми підкреслили передше, багато допомагали перед війною січові організації, а після війни організація молоді, Товариство „Каменярі". По війні очолював УСРП на терені Городенщини молодий адвокат д-р Василь Кассіян. Його виступ на політичному вічі в Городенці, що на ньому промовляли посли Волині (див. окрема стаття в цьому збірнику), а на якому він реферував закон про виборчу ординацію до сільських і міських громад, була початком його політичної кар'єри в Городенці, а яка закінчилася з приходом совєтських військ у 1939 р. Як ми вже відмітили повище, УНДО було другою що до сили партією в повіті.

В 30-х роках УНДО очолив теж молодий ідеаліст, енергійний адвокат д-р Роман Комаринський. Секретарем й далі остався д-р О. Дашинич-Кульчицький. Такий стан був аж до розвалу Польщі. Бюра обох партій приміщувалися в адвокатських канцеляріях обох голів. Радикали концентрували свої впливи довкола Повітового Союзу Кооператив і Українбанку, знову прихильники УНДО, звані ундівці, довкола „Рідної Школи" й „Просвіти". З признанням треба підкреслити, що ревалізація цих політичних сил була витримана в товариських формах і не вносила від'ємних впливів на довкілля. Часто одні й другі засідали в згаданих культурно-освітніх чи економічних централях повіту.

Християнська Суспільна Партія не проявляла жодної діяльности на терені Городенщини. За те стали діяти на цьому терені інші політичні сили, які оформилися в 1926 році в зв'язку з політичною ситуацією в Україні. Найперше було створене Українське Селянсько-Робітниче Соціялістичне Об'єднання, в скорочені так званий „Сель-Роб". Початки цій організації дали волинсько-холмський Селянський Союз і львівська москвофільська „Народна Воля". „Сель-Роб" мав невеличкий гурт симпатиків в Городенщині.

Поруч із Сельробом більш правого напрямку — так зв. „правиці", радикальніші елементи оформились у Сельробі — „лівиці", пізніш із окремою назвою Українське Робітничо-Селянське Соціялістичне Об'єднання (УРССО). Ці організації проповідували симпатії до совєтської України й були насправді комуністичними, але їх не сприймав ширший загал в терені навіть тоді, коли обі організації об'єдналися в 1928 р. під назвою „Сель-Роб — Єдність". У 1932 р. польська влада розв'язала цю партію.

Опановані комуністичними впливами декілька Читалень у Городенщині діяли далі.

До таких належали Читальня на Монастирському куті в Городенці, одна з Читалень в селі Тишківцях, в Рашкові, якийсь час в Семаківцях, та в декількох інших місцевостях. Симпатії Сельробу змаліли майже до зера, коли в Україні став шаліти сталінський терор. Сельробівський рух в Городенщині ширили два покутні вчителі — Петро Лютак з Копачинець, колишній студент медицини та за-

кінчений з філософською освітою Іван Прокіпчик, родом з Вільховець, син багатого господаря. Вони, не маючи постійної праці, підготовляли по селах учнів до вступних іспитів у гімназії. Всюди, де вони учителювали, ширили совєтофільство. Великим завзятцем в тому відношенні був І. Прокіпчик, глибоко начитаний, а при тому добрий організатор і непоганий педагог. Прийшов час, що й він зневірився в те, що проповідував та визнавав. Після довшої громадської мовчанки І. Прокіпчик причалив до „Лугів". Працював з великим завзяттям і скрізь там, де колись поширював сельробівську літературу, закладав „Луги". З його ініціятиви і заходів постали „Луги" в Дубках, Рашкові, Тишківцях, відновив їх діяльність в Городенці і врешті став повітовим організатором цієї молодечої організації.

Соймові і сенатські вибори завжди були виявом пожвавленої діяльности політичних партій в терені. Вони також були виявом політичних настроїв у масах та політичної приналежности.

Як знаємо, в перших виборах до польського сойму і сенату українці Городенщини (і Галичини взагалі) участи не брали. До цих виборів пішла Волинь, Холмщина, Полісся і Підляшшя. Вони обрали 20 послів і дев'ять сенаторів. Наступні вибори до сойму і сенату відбувалися в 1926 році. Українці Галичини рішили взяти участь в цих виборах. Городенщина належала до 53-ої виборчої округи, до якої входили ще такі терени: Станиславів, Товмач, Богородчани, Надвірна, Снятин, Косів, Печеніжин. На дев'ять мандатів українці обрали п'ять послів, поляки трьох, жиди одного. УСРП (радикали) вибрали найбільше, бо трьох послів: д-р Лев Бачинський (голова Радикальної Партії), Клим Стефанів і П. Шекерик-Доників. УНДО обрало двох, а саме о. М. Ганушевський і Дмитро Паліїв. Разом у цих виборах українці обрали 41 посла, з того УНДО 23, УСРП 8, Сель-Роб — правиця 4, Сель-Роб — лівиця 2, Український Сель-Союз 1, Українська Партія Праці 1 і двох безпартійних. До цих виборних послів прийшло шість послів з так званої державної листи. Вправді українці мали шансу обрати більше послів, якщо б пішли були до виборів збльоковано. Навіть національний табір (УНДО, УСРП, УПП) не спромігся на такий політичний

крок. Годиться підкреслити, що національний табір здобув у виборах 73.9% голосів, тоді коли оба Сель-Роб-и 23%. Сенаторами з 53 округи, в якій була Городенка, вийшли д-р Іван Макух (УСРП) і Олекса Черкаський (УНДО). Всіх українських сенаторів було 11.

До чергових виборів, в 1930 році, український національний табір Галичини пішов до виборів збльоковано і здобув 27 послів і п'ять сенаторів. З округи, до якої входила Городенка був обраний, між іншим, д-р Іван Макух, який очолив Радикальну партію (УСРП) після смерти д-ра Льва Бачинського. Крім д-ра І. Макуха радикали здобули для цієї округи ще одного посла після смерти Михайла Галущинського. Цей мандат в дорозі заступництва дістався в руки інж. аґрономії Богдана Білинського (*1898—), одного із директорів Повітового Союзу Кооператив у Городенці. Інж. Білинський затримав цей мандат аж до 1935 року, цебто до чергових виборів, які вже відбувались за новою виборчою ординацією і вже в цілком інших політичних обставинах, як це було передше.

В тому часі польська влада стала авторитарною і майже повністю нівелювала демократичні вольності. Після горезвісної пацифікації державні чинники ввели нову адміністративну систему в терені, ліквідуючи майже повністю самоуправність громадського правління, ліквідовано далі українське шкільництво, українська інтеліґенція не могла отримати державної чи учительської праці, нищено православні церкви на Холмщині й Підляшші. Для розкладу цієї Церкви висвятили двох польських священиків на єпископів, вийшов закон про „забезпечення прикордонних смуг", і на підставі його віддано прикордонні смуги під повну сваволю поліції і КОП-ові (Корпусові Оборони Пограниче). Долю і життя українських громадян в прикордонній смузі трьох кілометрів ширини вирішувала поліція. Була й інша низка шикан тоталітарного режиму.

УВО, а згодом ОУН, яка діяла тоді на західно-українських землях, відповіла на всі ті акції окупаційних чинників актами терору, включно до вбивства польського міністра внутрішніх справ Б. Перацкого. Убивство мін. Перацького використав режим Пілсудського на приспішене оформлення концентраційного табору для політичних в'язнів у Березі Картузькій на Поліссі в забудовах ко-

лишніх царських касарень — насправді заплянованого ще міністром Пєрацьким. І вже на початку липня 1934 р. прибули туди перші транспорти українських в'язнів. Були це представники всього суспільного нашарування Західньо-Українських Земель — селянські хлопці, статочні господарі, робітники, університетські студенти, молода творча інтеліґенція (поети, письменники, журналісти, публіцисти), професійні кадри — адвокати, лікарі, інженери, між ними й сідоголові ветерани визвольної боротьби, — це з націоналістичного фронту. Було й декількох комуністів (з КПЗУ) з Волині й Полісся, нециа п'ятка жидів комуністів (галицьких з КПЗУ й варшавських з ПКП). Режим Пілсудського використав „Березу" теж, щоб розправитися зі своїми завзятими противниками — проводом Народової Демократії. Й одночасно з українськими транспортами прибув туди й варшавський з найвидатнішою польською політичною елітою молодого і старшого віку, між ними й увесь провід молодечої формації — Обозу Народово-Радикального Мосдорфа (він сам утік за кордон). Усіх поляків було дещо понад двадцятка. Все це підтверджує, що „Березу" заплянував режим далеко ще перед вбивством Пєрацького. („Береза" була підпорядкована безпосередно Поліському воєводі Косткові Бєрнацькому — гидотному звироднільцеві).

Коли прийшли соймові і сенатські польські вибори, українські політичні кола рішили на знак протесту не брати участи в цих виборах. Перед в цій політиці вела УРСП та Фронт Національної Єдности, який оформився, як нова політична сила на терені Галичини в 1934 р. (Про дію ФНЄ в Городенці див. окрему статтю в цьому збірнику). УНДО поділилося в поглядах на цю справу. Частина під проводом Дмитра Левицького пішла в опозицію. До влади в партії прийшли так звані угодові елементи на чолі з ред. Василем Мудрим та адв. Володимиром Целевичем. На підставі угоди ця фракція УНДО отримала з виборів у 1935 році 19 послів і шість сенаторів. Це саме повторилося при так званих виборах у 1938 році. Цю угоду з польським режимом, так звану „нормалізацію", переводив від уряду міністер внутрішніх справ Косцялковський. Властиво вона нічого в основному не знормалізувала у відношенні урядових чинників до українського на-

селення. Ця „нормалізаційна політика" була на терені Городенщини дуже непопулярною. Спроби місцевих урядових чинників, що „демонстрували" цю акцію в Городенці, повністю провалилися, а широкі маси звали її звичайним „хрунівством".

Згадати годилося б ще про працю на терені Галичини таких партій як Українська Народна Обнова (УНО) єпископа Хомишина з газетою „Нова Зоря" та Український Католицький Союз (УКС) — львівський з газетою „Мета". Обі ці партії не мали найменшого впливу в терені Городенщини.

Обговорюючи працю українських політичних партій на терені Городенщини, доцільно було б навести імена таких діячів, як Федір Вережак, Микола Угрин (довголітній секретар УРСП), брати Василь і Дмитро Боднарчуки, Степан Павчак, Микола Шлемкевич, Гриць Марунчак, Т. Гультай, Василь Сеник, Михайло Спісак, Лесь Марунчак, І. Бричка, Ілько Хорт, П. Паливода й численні інші з фронту УРСП. В партії УНДО діяли ще такі з чільніших, як о. Василь Комаринський, о. І. Пісецький, о. Луцький, учитель гімн. Р. Міхняк, адв. Д. Комаринський, Іван Василишин, В. Рибчук, о. Юрій Мелимука, Кирило Каглян.

Всіх їх з незначними винятками з приходом совєтів стрінули важкі ув'язнення в концтаборах і тюрмах після довгих і важких допитів. Деякі з них наложили життям. Цікаво, що подібна доля стрінула чільних організаторів Сель-Роба, а зокрема І. Прокіпчика і П. Лютака.

Крім леґальних партій діяли на терені Городенщини теж нелеґальні політичні формації. До таких належали УВО й ОУН — націоналістичний фронт і КПЗУ — Комуністична Партія Західної України, що в ній перед вели жидівські елементи міста Городенки, які мали свою опору в політичній організації „Бунд". Як виявляється з деякої документації підпільні комуністичні кола не мали великих успіхів в Городенці. Причина, може в тому і та, що деякі організатори комуністичного фронту сповняли службу поліційних доносників. УВО й ОУН діяла передусім серед гімназійної і студентської молоді. Сітка цієї організації була поширена згодом на селянський молодий актив — каменярів і луговиків.

З терену Городенщини вийшли з рядів УВО-ОУН такі індивідуальності, як Михайло Колодзінський — командир Карпатських Січовиків, Гриць Пісецький, бойовик ОУН, який згинув в нападі на пошту під Бібркою. В Березі був ув'язнений Богдан Рибчук. Були процеси за ширення підпільної націоналістичної літератури. З уваги на конспіративність праці кожної підпільної організації багато з дії таких формацій залишається вічною таємницею історії, зокрема тоді, коли дія таких організацій не закінчена, зглядно, коли вона не осягнула своєї мети.

БОГДАН БІЛИНСЬКИЙ

Моя політична праця

У березні 1928 р. я дістав від городенського Сільського Господаря пропозицію перейти на працю до Городенки. Запропонована винагорода була краща, ніж у Борщеві і я рішився перейти до Городенки. В квітні 1928 року, я переїхав до Городенки. Один рік виконував працю аґронома при Філії Сільського Господаря, а в 1929 р. перейшов на стало до Повітового Союзу Кооператив, як член Управи — на керівника Організаційного відділу. В тому році я теж перебрав головство у Філії Просвіти від д-ра В. Яшана. який захворів на шлунок. У 1930 р., в березні, польський сойм був передчасно розв'язаний і після того, багато політичних противників польського урядового табору, переважно кол. послів, було арештованих і їх запроторили до давньої, ще царської, твердині (фортеці) в Бересті Литовському (на Поліссі). Туди попали також і дехто з українських послів. Нові вибори назначено на кінець листопада. Терор і поліційні шикани збільшились. Українські партії постановили йти до виборів з одною спільною листою. Маючи зв'язок із селами через приїжджаючих до Пов. Союзу людей, ми подбали, щоб села мали відповідну кількість карток до голосування, а я придбав нашим

мужам довір'я офіційні формулярі до нагляду над вислідом голосування в кожнім локалі.

На спільній виборчій листі в нашій виборчій окрузі я був на четвертому місці. Людей до ведення підготовчої виборчої акції було мало, а треба було допильнувати ще й сусідні повіти. До сіл при дорозі зі Снятина до Косова виборчі картки завіз я особисто, їдучи з Ляшкевичем в ночі зі Снятина його однокінним візком і в знаних йому людей залишали виборчі картки для їхнього села й сусідніх.

В листопаді, на кілька днів перед голосуванням відбулася в Городенщині горезвісна пацифікація. Робили це, щоб стероризувати українське населення. Пацифікація відбулась також і в Городенці. Багато осіб побито і покалічено. Городенський Пов. Союз Кооператив урятував себе від розбою хабарем місцевому комендантові повітової поліції. Два чи три дні перед голосуванням до сенату, що на підставі польської виборчої ординації відбувається один тиждень пізніше, прибігла моя сусідка до Союзу і сказала, що в мене поліція переводить ревізію. Я сховав свої виборчі документи, які наші мужі довір'я в більшості мені принесли в руїнах Народнього Дому (після пацифікації) і побіг додому. Там крім жінки, її сестри Оленки і мого маленького Ігоря, застав я трьох поліцаїв і одного цивільного, як свідка. Їхнє перше питання до мене було, де є мої виборчі папери. Я відповів, що жадних виборчих паперів не маю. Тоді вони далі продовжували розшуки, а при тому розвалили кухню, порозпорювали подушки, все поперевертали, повиливали і бралися до розпорювання перини і якраз тоді один з поліцаїв радісно закричав — я щось знайшов і передав старшому поліцаєві Янковякові три примірники „Сурми" нібито знайдені за печею. Мене заарештували і перетримали шість місяців у коломийській тюрмі. Закинули мені приналежність до нелеґальної організації. На розправі три поліцаї, що робили в мене ревізію, під присягою зізнали, що вони „Сурму" знайшли, а четвертого, який „Сурму" приніс, кажучи, що він її знайшов за печею, на розправу не покликали. Предсідник карного трибуналу, запитав мене, — як то насправді з тією „Сурмою" було? Я відповів, що в мене вдома „Сурми" не було, а це є ординарна поліційна провокація. На

це він відповів, що я ображую державні органи і коли я це ще раз повторю то буду покараний. Від засуду урятував мене українець інж. Осадца — член лави присяглих, що річевими аргументами у виді 50 долярів переконав двох мазурів лави присяглих, що я не винен. Правним оборонцем був д-р Іван Новодворський, знаний оборонець Коломийщини та радикальний діяч, який багато в дечому допоміг. Був приявний на розправі д-р Іван Макух, голова Радикальної партії. Оборона покликала до Коломиї кількох студентів городенської гімназії (Р. Зачек, В. Вережак, М. Марунчак), щоб свідчити, що поліційна практика підкидування „Сурми" і їм була відома в часі трусів і арештів в листопаді в українській гімназії 1930 р. Прокурор не погодився на того рода свідків, але в цьому случаї, як я вже згадав, переважили інші аргументи. Вразі засуду я був би дістав від 3-5 років в'язниці.

В часі мого перебування в тюрмі помер посол проф. Михайло Галущинський, що очолював нашу листу і я автоматично прийшов до посольського мандату. В соймі були два українські клюби. Клюб УНДО мав 16 послів, а клюб Соц-Радикальний мав 5 послів — разом було нас 21 український посол, не рахуючи тих українців послів, що входили до польського Бльоку співпраці з урядом. Наші промови в соймі були фактично затратою часу — голос вопіющого в пустині. Щоб дістати будь-яке вияснення від уряду треба було вносити інтерпеляцію підписану 30-ма послами. При подаванні наших інтерпеляцій діставали ми додаткові підписи від жидівського клюбу, що мав 5 послів і з німецького клюбу, що мав теж 5 послів, а коли було потрібно додаткових один чи два голоси, ми діставали їх від котроїсь із польських опозиційних партій. Робили вони це не то, щоб нам помогти, а щоб дошкулити урядові. Користь з польських промов була та, що вони не підлягали цензурі і їх дослівний текст міг бути друкований в пресі. Під час головних бюджетових дебат, для кожної політичної партії в соймі був призначений час для промов залежно від величини клюбу. На наш маленький клюб припадало 45 хвилин. За мого послування звичайно цю бюджетову промову виголошував правник д-р Ладика. Часом зміст соймових промов, навіть опо-

зиційних, доходив до чужої преси, що було явищем позитивним.

Наша посольська діяльність у наших виборчих округах була куди важливішою і ми присвячували їй велику увагу. Число послів нашого клюбу в порівнянні з попередньою каденцією змаліло на 4 особи. Під час голосування в льокалях виборчих діялися прямо нечувані зловживання. В деяких місцевостях шахрайства були такі великі, що число відданих голосів перевищувало число всіх управнених до голосування. В Городенщині були виборчі зловживання на Фільварковім куті в Городенці і в селі Дубки. В Уніжі — в маленькому селі Черниличчини — дідич Пшебисловскі скликав усіх людей управнених до голосування, роздав їм картки до голосування з числом 1 (урядової листи), казав їм кинути ті картки до свого капелюха і вже було по голосуванні. Ми у своїй Коломийській виборчій окрузі втратили двох послів — одного з УНДО і одного з Радикальної партії.

З мого перебування в Городенці пригадую два великі публічні віча наших послів з попередньої каденції. На вічу в 1928 році був д-р І. Макух — голова Соц. Радик. партії та посли Стефанів і Шекерик. На другому вічу в 1929 р. я промовляв про господарсько-економічні справи.

По виборах у 1930 р. аж до березня 1935 р., коли обманливо змінили конституцію і розв'язали сойм та ухвалили нову виборчу ординацію, ми в Городенці кожного року відбували віча або уряджували наради, запрошеними доповідачами звичайно були д-р І. Макух і я, два рази був посол Михайло Вахнюк, що своїми дотепними промовами в парі з діловитістю розвеселяв слухачів.

Якщо говорити про мою посольську працю поза Городенкою, то я мав віча, радше наради, в Делятині, в Новім Селі, Надвірній, Снятині, Косові, Рогатині з д-ром І. Макухом, в Ямні і в одному великому селі Тернопільщини, що назви його не пригадую, в Бурштині, Чагрові й ін.

В Городенці правильно працював секретаріят партії з Миколою Угрином — його головою.

Для повноти образу політичного життя Городенщини, треба згадати й про інші політичні угрупування. Крім Соц.-Радикальної партії було УНДО зі своєю повітовою екзекутивою, але в терені ніякої партійно-політичної пра-

ці не проявляло. За час мого перебування в Городенці я не пригадую собі ні одного публічного віча УНДО. Може бути, що воно мало деякі довірочні конференції, але я про них нічого не чув. В останніх роках, зокрема по 1935 році, можна було ствердити зріст націоналістичних настроїв, особливо серед молоді а також Фронту Національної Єдности, очолюваного Д. Палієвим. Із порозумінням з УНДО-ом у виборах в 1935 р. крім нього жадна українська партія участи у виборах не брала. Не знаю, як багато осіб голосувало в тих виборах. Також не пригадую собі, щоб хтось із обраних тоді послів мав публічні віча в Городенщині.

Крім інших справ я був членом управи Радикальної партії, головою Контрольної комісії видавничої кооперативи „Самоосвіта". Був на двох політичних процесах в Яворові і Рівному. В Рівному відбувався процес проти 14 молодих людей за нелеґальну діяльність. Управа партії доручила мені поїхати до Рівного. На залі розправи були тільки підсудні і я. Предсідник трибуналу наказав голосування над таємністю розправи і після такої ухвали наказав мені опустити залю розправи. Пригадую собі один епізод з Лемківщини, де в одному селі, назви його не пригадую собі, на тлі поширених вісток, що мають понищити хрести-пам'ятники Свободи, прийшло до сутички між поліцією а чисельно зібраними мешканцями села і при тому багато з людей поліція потурбувала. Трьох радикальних послів: М. Матчак, М. Вахнюк і я, разом із послом УНДО Грицем Тершаківцем, поїхали прослідити ситуацію на місці. Там ми стрінули одного польського священика, що псьочив на „кабанів", а ще більше на поліцію за залагідне поведення в часі цього непорозуміння. Було йому дуже неприємно, коли він під кінець нашої розмови довідався, що ми є українськими послами.

Також цікавився я молодечими організаціями в нашому повіті. Заодно працював у Повітовому Союзі Кооператив і Просвіті та був учасником на різних зборах, анкетах, святах тощо. На колишніх кооперативно-просвітянських працівників я дивився, як на кооперативних комбатантів, що по програній збройній боротьбі за власну державу, боролися іншими методами за збереження життя нації. Так дивлюся я на ці справи й сьогодні.

Коли ми будували великий збіжжевий маґазин, то стрінув мене місцевий бурмістр (посадник) Барвіч і дивлячись на масивну камінну будову, сказав до мене, що ми будуємо твердиню на кресах.

Під час послування я зрезиґнував з платні в Союзі хоч у вільному часі я далі працював для нього. Я був членом Ради Ревізійного Союзу Українських Кооператив, у 1933 році, коли саме Ревізійний Союз святкував 30-річний ювілей свого існування, а після резиґнації д-ра Ладики я був його віцепрезидентом.

В цьому часі я мав стільки праці, що зокрема в неділі і свята, я був тільки гостем вдома.

По закінченні послування я працював далі в Союзі. В 1936 році провадив будову збіжевого маґазину, що в збуті збіжжя був на третьому місці, якщо мова про село, чи господарство, мав перше місце в країні. В 1939 році я підготовляв відкриття збутового яєчного маґазину, що мав працювати для Городенщини й Коломийщини. В своїй праці я ніколи не послуговувався демаґоґією, а тримався правила, що успіх треба здобути розумним арґументом.

На святі молоді в Сокалі, я вітав її від організації Каменярів.

По приході совєтської влади (1939 р.) я рішився виїхати на захід. Дістав фальшиві німецькі документи для себе і родини на прізвище Міхаель Рехерд. На захід виїхав я сам, бо жінка з малими дітьми з огляду на велике зимно й далеку дорогу не відважилась на виїзд. Зі Львова виїхав я 19 січня 1940 р. По приїзді до Перемишля виявилось, що в транспорті з 1080 осіб було понад 800 українців. Перебув я два і пів місяця в різних таборах Генеральної Губернії, а відтак виїхав з однією партією на працю до Баварії, до містечка Фойхтванґен, але вже під власним прізвищем.

До Німеччини виїхав я лише тому, що наш правний дорадник, д-р Б. Біленкевич, запевнив мене, що я буду міг звідтам стягнути свою родину при допомозі міністерства закордонних справ. Міністерство писало мені, що справа є важлива. В лютім 1941 р. повідомили мене, що неможливо позитвно полагодити мого прохання. Я вже не мав чого довше сидіти в Німеччині і за допомогою Україн-

ського Комітету в Кракові переїхав до Грубешева до Повітового Союзу Кооп., що в тому часі шукав організатора. В Грубешеві працював я до кінця серпня 1941 року. При кінці серпня я виїхав до Львова і по кількох днях на доручення Ревізійного Союзу прийняв працю у львівському, Окружному Союзі Кооператив, як начальний директор Союзу. Там працювало близько 300 осіб, а в літній порі число їх доходило до 500 осіб. Я мав нагоду допомагати людям, даючи їм працю і харчі. Користало з того й підпілля. Але постійно існувала небезпека, що коли б німці впали на слід видавання товару підпіллю, то і люди й установа була б тяжко за те потерпіла.

В лютому 1944 року я вислав родину до свояків у Бельську, а сам перебував далі у Львові. Безпосередно перед приходом совєтів я виїхав через Криницю до Бельська, а місяць пізніше до Баварії до того самого місця де був перший раз. Жінка сиділа з дітьми на селі, а я доїздив до праці у варстаті направи авт в Ансбасі. Залізничну станцію і наш варстат, з якою 50-кою авт, два рази бомбардували американські літаки і все тотально знищили. Що я при тому не згинув — прямо чудо. Тяжка американська бомба впала кілька метрів від місця, де я сидів, пробила дах, розбила залізну касу, впала на цементову долівку й не експльодувала. В тих налетах згинуло 1,000 осіб.

При кінці квітня надїхали американські танки. Після кількох днів дома, приїхали до мене післанці з Ансбаху, щоб я там організував українську громаду. Я поїхав туди, застав там багато нових людей, які безрадно чекали на мій приїзд. Мої перші відвідини військової команди були зовсім безуспішні. Я мав враження, що перекладач жид неправильно переповідав те, що я говорив. Скоро потворилися табори для втікачів військових, відкрили два великі табори для поляків, один великий табір для балтійців, але ні одного для українців, хоч їх в Ансбасі й околиці було багато. По кількох тижнях відкрили в Ансбасі табір для тих, що мешкають в місті. Для них утворили магазин харчовий і одяговий. До того табору належали вже й українці з Ансбаху.

Директор Унри був француз полк. Деніс. В нього я, як голова Українського Комітету часто домагався утво-

рення окремого українського табору та не однократно намагався такий дозвіл дістати в дивізійного референта для справ утікачів. Щойно тоді, коли в одному великому польському таборі, що в ньому було близько 100 українців і поляки їх дошкульно побили, дивізійний реф. доручив полк. Денісові підшукати місце на окремий український табір. Полк. Деніс, їдучи на оглядини цього місця, забрав зі собою мене. По дорозі він сказав мені, що там буде також представник дивізії. Кілька хвилин по нашім приїзді до Оберцену прибув згаданий референт. Деніс представив йому мене, як голову Українського комітету, а він, не привітавшись зі мною, питає мене по-польському: скільки я зарізав поляків. Тоді я представився йому, як колишній посол польського сойму та сказав йому, що він свій запит скерував на неправильну адресу і запитав його, чи він знає, що кожна медаля має дві сторони, і запропонував йому, що я про ту другу сторону медалі дещо можу сказати. Наша розмова тривала дві години. Тим дивізійним референтом був полковник Адамс, американець польського походження. Це він був тим, хто противився творенню українських таборів в Ансбаській окрузі. Видно, що розмова з ним в дечому його переконала.

В короткому часі в нашій окрузі зорганізовано ще чотири нові табори. В тому часі наш комендант Ансбаського табору став урядовцем Унри, а на його місце комендантом табору назначено мене. Цим табором я керував аж до його ліквідації, до жовтня 1948 р. Табірців перевезли до Цуфенгавзу, а я місяць пізніше виїхав до Ашафенбурґу. За перебування в Ансбасі ми, як і всі інші табори, мали різні клопоти із скрінінґами, та вимогою совєтів видати списки їхніх громадян. Ми щасливо перебули їх, тримаючись поради Деніса, щоб на різні запити відповідати так, як кому вигідно.

В січні мав я з родиною виїхати до Америки, однак СіАйСі затримало виїзд, щоб провірити обставини мого першого перебування в Німеччині. Окремим письмом я цю справу вияснив і в травні 1949 року виїхав з родиною з порту Бремен до Нью Йорку. Очевидно, попереднє місце призначення я втратив, тож по приїзді до Нью-Йорку вислали нас на маленьку фарму біля Маратону в стейті Нью-Йорк. Там перебули ми два місяці. Я доглядав худобу,

жінка працювала в кухні й городі, старший син Ігор був трактористом, молодший пильнував курей, а наймолодший Ярко пас котів, що їх було на фармі 12. У винагороду за свою працю ми мали харч і раз дістали 8 долярів. По двох місяцях при помочі приятелів, що прислали нам 60 дол., я поїхав до Чікаго. В Чікаґу позичив я в д-ра Бялого 100 дол. і в п-і К. Доманчук 100 дол., щоб привезти родину до Чікаго і тут ми живемо до сьогодні. В той час знайти працю було дуже тяжко. Мій шкільний товариш і приятель інж. С. Куропась цілий тиждень їздив зі мною по різних фабриках, але ми праці не знайшли. Одного дня ідучи попри Імку, я пригадав собі, що я маю членську виказку Імки з Ашафенбурґу. Я зайшов туди і працю дістав. Праця була дуже тяжка і зле платна. Працював я прибиральником в купальні. Жінка й Ігор знайшли працю також погану, але дещо кращу від моєї. На мешкання приняв нас родич нашого кума Дацка до пивниці. По 9-тьох місяцях праці в Імці я дістав працю в мануфактурній фірмі Гарт-Шафнер-Маркс і там по кількох місяцях праці прибиральником перейшов на працю в машиновому відділі, де працював 13 років, до часу емеритури.

ЮРІЙ РОЇК

Фронт Національної Єдности

В 1935 році наступила т. зв. „нормалізація", тобто домовлення партії УНДО з польським урядом, з чим не погоджувався ряд політичних діячів. У висліді замішань між членами УНДО основано нову організацію Фронт Національної Єдности (ФНЄ), куди вступали всі ті, що не погоджувалися з політикою проводу УНДО, як теж і розчаровані сельробівці та націоналісти.

20 вересня 1936 року відбувся у Львові конґрес ФНЄ, на якому вибрано провідні органи організації. Дмитра Палієва обрано провідником ФНЄ. Вибрано теж Політичну

Колегію ФНЄ з 9-х осіб: Сильвестер Гарасимович, Володимир Кохан, інж. Любомир Савойка, д-р Микола Шлемкевич, Степан Волинець, інж. Юрко Крохмалюк, мґр Маріян Дзьоба і д-р Іван Гладилович. Головою колеґії вибрано Сильвестра Гарасимовича. Другим надрядним органом ФНЄ була Крайова Рада ФНЄ, що складалася з 30-х осіб, які походили з різних міст в краю.

Підставовою організаційною клітиною ФНЄ були дружини з т. зв. передовиком у проводі.

Організація видавала тижневик „Батьківщина", щоденник „Українські Вісті" й ідеологічний місячник „Перемога". Ідеологом організації був д-р Микола Шлемкевич (Іванейко).

У розмірно короткому часі рух той поширився по цілій Галичині, в тому і в Городенщині. На вічу, де виступали Дмитро Паліїв і д-р М. Шлемкевич, заля Народного Дому була битком набита селянами, які з увагою вислухали промов речників та час до часу переривали її оплесками.

По вічу провідник Д. Паліїв мав коротку конференцію з запрошеними інтеліґентами, яка одначе нічого не дала: у висліді того організаційний рух лежав у руках свідоміших селян, які зовсім добре вив'язувалися зі своїх завдань. В короткому часі майже в усіх дооколичних селах були зорганізовані дружини, не виключаючи і самої Городенки (Котиківки).

Повітовим провідником організації був Василь Глуханюк, господар в Тишківцях, один зо свідоміших селян. У своєму селі увесь час займав провідні пости в місцевих установах, як теж був членом Надзірної Ради Кооперативного Союзу в Городенці.

Москво-совєтська влада жорстоко з ним розправилася, засуджуючи його на довголітне ув'язнення, а його родину на заслання.

**
*

Василь Глуханюк, народжений 1897 року в Тишківцях, засуджений 1940 року Обласним Судом в Станиславові на 10 років, відбував „кару" в східних областях СССР і там правдоподібно помер, 1943 року.

ЮРІЙ РОЇК

На спідах кооперативного руху в Городенщині

Цю мою скромну працю присвячую колишнім співпрацівникам у спілчанському поході. Автор.

ВСТУПНІ ЗАВВАГИ

Предмет, що його доведеться мені обговорити, надто важливий та рясний у свої почини і наповняє мене остра-хом, чи зможу я бодай частинно вив'язатися зі свого завдання.

Кооперація — це економіка, а економіка — це ж цифри, статистичні дані, мова чисел. На жаль мушу зазначити, що такими даними користуватися не зможу, а це безперечно обнизить вартість моєї праці, бо не дасть вірного образу росту кооперативного руху, зокрема, коли йде про матеріяльний бік справи. Опираючись на власну пам'ять, постараюся схопити загально всі прояви кооперативного руху городенської землі від самих його початків аж до 34 березня 1944 р., тобто до загальної евакуації. Наведені описи насвітлюватимуть почини, в яких або я сам був особистим учасником, що був їх наочним свідком, отже матимуть мемуарну вартість з першої руки. Очевидно при тих обставинах при відсутности будь-якого підставового матеріялу, ця моя скромна праця не може претендувати на вичерпність проблеми. Маючи це на увазі, беруся до відтворення того здорового відродженецького руху, який доходив уже майже до свого завершення і який упав жертвою архижорстокого нового окупанта.

I. ЧАСИ МІЖ ДВОМА ВІЙНАМИ

Пок. К. Безкровний, колишній управитель кооперативних курсів у Юзефові ЧСР, в роках 1923-25 сказав одного разу нам слухачам, що внаслідок дискримінаційної політики царського режиму супроти української інтеліґенції, та інтеліґенція в пошукуванні за джерелом прожитку, включилася в ряди кооперативних працівників, що мало додатній вплив на розвиток кооперації. Кооперація зросла до небувалих до тих пір розмірів. Те саме повторило-

ся завдяки польській адміністраційній практиці в окупованій Галичині. Нікуди правди діти, якби поляки були принимали наших людей на працю до своїх урядів, то немало було б таких, що радше вибрали б спокійне і забезпечене життя державного службовця, аніж повне невигод, а не рідко і злиднів, животіння кооперативного робітника. Нерозумна політика зарозумілих поляків була підґрунтям української кооперації. Згадуючи про кооперативний рух в Городенщині, не треба промовчувати факту, що ще до першої війни були деякі спроби в організуванні кооператив. При тому замітним є те, що зародки кредитової кооперації виправдали себе, а за те спроби з торговельними підприємствами закінчилися повною невдачею. Це було на декілька років до першої світової війни, коли в Городенці відкрив першу українську адвокатську канцелярію д-р Теофіль Окуневський, людина авторитетна, суспільно-громадський діяч, опісля посол до віденського парляменту. Ті часи сміло можна назвати відродженням культурно-освітного й господарського життя Городенки та околиць. Почин до кооперації в Городенці дала одна молодеча організація „Кружок українських дівчат". Першою головою Кружка була п-на Теофіля Волошинська, заступницею голови п-ні Анна Боклащук, скарбником п-ні Параска Боклащук. І саме там виринула думка урухомити членську торгівлю, наразі текстиліями. Розподілом краму завідувала А. Боклащук. У початках праця розвивалася надійно, аж доки не вмішалися посторонні ворожі чинники, що своїми інтриґами та підшептами, цей надійний почин довели до загибелі. Виявилося, що ґрунт під нашу кооперацію був ще не підготований і треба було ждати ще майже два десятки років, щоб остаточно ідея кооперації закріпилися серед городенського загалу. І хоч не була це кооператива в повному розумінні того слова, а радше її намісниця, все ж таки гадаємо, що її треба вважати першою кооперативою на городенському терені. Був вправді в Городенці і склад Народної Торгівлі, але він поза крамарюванням нічим не виявлявся, що вказувало б на його кооперативне спрямування, а різнився від інших крамниць, хіба тільки тим, що був українським.

Коли врешті вернулися до своїх родин військовики з різних фронтів, вони стали думати, що дальше робити?

Всі можливості перед нами були закриті. Осталася нам тільки вузонька стежечка до широкого перелогу, що відповідно переораний, мав принести краще майбутнє для нашого долею скривдженого народу.

Кинене гасло „Всі в кооперацію, бо в кооперації наша будучність" — покотилося широким відгомоном по нашій не своїй землі і дало загальний поштовх до кооперативних об'єднань.

Не остала позаду і наша Городенщина. Як тільки закінчилася війна, деякі села приступили до організації кооператив. Перші кооперативи появилися в селах: Городенка-Котиківка, Серафинці, Стрільче, Глушків, Чернятин, Городниця, Вербівці, Кунисівці та ін. Всі вони, крім останніх двох, мали однозвучні фірмові назви: „Селянська Кооператива", Спілка з обмеженою порукою в... (місцевість), а останні дві прийняли такі назви „Господарська Споживча Спілка".

Всі ці кооперативи не представляли ще ніякої сили, вони заледве животіли, повсякчас змагалися з фінансовими труднощами. Тільки віра у справедливе діло врятувала їх від повної руїни в часі грошевої реформи, тобто при переході із системи маркової на злоту. Але і та реформа не принесла скоро стабільности нової валюти, а її різкі часті коливання також не сприяли розвиткові наших молодих кооператив. Властива стабільність зл. п. 5.50 = 1 дол. наступила десь аж по 30 роках.

Поширення кооперативної мережі в повіті ввійшло у правильне русло аж від 1923 р., коли то до Городенки прийшов у характері організатора абсольвент Торговельної Академії в Празі, інж. Іван Семків. Молодий, повний запалу організатор взявся негайно до праці.Прикметний йому такт, рівновага духа, переконливе слово — з'єднали йому багато приятелів, друзів та прихильників серед усіх верств. Навіть чужинці ставилися до нього з належною увагою. І коли нині з перспективи років дивитися на такий буйний ріст кооперативного руху в Городенщині, то це без ніяких вагань, треба приписати його заслугам.

Вже в 1925 р. виявилася потреба допомоги організаторові і таким чином з днем 1 жовтня автора цих рядків прийнято на люстратора кооператив. Нелегкі то були початки для перших піонерів-спілчан. Вони не працювали,

як то кажуть, з годинником у руці. В них не було ні неділі, ні свята, а про щось таке як відпустка і мови не було. Ні буря, ні дощ, ні заметіль не могли бути перешкодою, коли треба було відвідати якусь кооперативу. Послідовна, мозольна, вперта праця почала помало себе виправдувати. Сходини, анкети та збори з відповідними освідомляючими доповідями причинювалися до поширення кругу членства вже існуючих кооператив і засновування їх в тих місцевостях, де їх ще не було. І вже перед 30-ти роками в кожному селі (крім Чортівця) була кооператива, а в деяких селах, як Серафинці та Чернятин було навіть по дві. В самій Городенці було їх 4 для загального збуту, одна міського типу, одна ґалянтерійна, та одна для закупу і збуту хліборобських землеплодів. Деякі кооперативи, звичайно в більших місцевостях, мали по одній, а то й більше філій для обслуги віддалених кутів (Гарасимів, Корнів, Лука, Олієва-Королівка, Тишківці).

Коли говорити про матеріяльні надбання низових кооператив, то треба згадати, що бодай половина з них була власниками, або співласниками з читальнями більших чи менших домівок, а ті що їх ще не мали, запопадливо збирали на те фонди.

Крім позитивів у розвитку нашої кооперації, не менше важними були і всі ті неґативи, які гальмували її розвиток. Тому не дивота, що сума вложеної праці в розбудову нашого спілчанського руху на багато перевищувала суму висліду тієї праці. А на те складалося багато різних причин. Одною такою, може найважнішою, причиною, що сповільнювало правильний розвиток кооперативного руху була мала свідомість загалу. Бо коли вважати кооперативу за звичайний „склеп" і більш нічого, то очевидно розвиток кооперативи в таких обставинах не буде надзвичайний, а ще, коли під боком є приватний спекулянт визискувач. Траплялися іноді такі випадки, що навіть деякі члени кооперативи йшли до жида переважувати, чи перемірювати куплений у кооперативі крам. А на зборах, бувало, замість конструктивних дискусій члени запускалися в безплідні балачки, та безпідставні поговірки й закиди, а воно до добра не вело, хіба що вводило хаос, збайдужіння і нехіть у членів так, що інколи навіть важко було склеїти керівні органи кооперативи. Бо хто хотів би

працювати і то ще як говорилося „за гонор" на те, щоб на зборах стрінутися з усякого роду закидами? Такий стан речей не сприяв розвиткові кооперації. Членство збільшувалося повільно, торги не підносилися, а у висліді не було подостатком обігового гроша. Скільки то було випадків, що справник кооперативи на передодні поїздки по товарі, пів села збігав, заки роздобув пару десятків злотих хвилевої позички, і то тоді, коли кооперативні гроші члени, а ще гірше не члени розібрали, тобто розборгували.

Черговою колодою на шляху до розвитку кооперативи був „манкар", тобто нечесна користо-любна людина, що йшла на працю до кооперативи не з якихсь спонук, а тільки для власної наживи. Проворніший „манкар" мав свій власний розрахунок. Тут і там продав якийсь крам вище назначеної ціни, а це за якийсь час становило повну надвижку, яку він уважав за свій побічний заробіток. А що він не все міг збагнути скільки саме призбиралося, бувало нераз і переступив межу, але при виявленні того, без слова спротиву нестачу покривав і очевидно дальше лишався на праці, бо то ніби не було зловживання, а тільки якась помилка. Значить, його честь у загальній опінії була не нарушена. Але і не рідко траплялися випадки, що крамар виказане манко заперечував, зокрема тоді, коли це була поважніша сума нестачі. І коли цієї справи не можна було ніяк поладнати у своїому крузі, треба було перенестися на судову дорогу, а це теж приносило кооперативі моральну й матеріяльну шкоду. Моральну, бо ми, українські люди, брати по крові, мусіли ставати та світити своїм лицем перед чужим судом і шукати в нього розв'язки спору, а в парі з тим наражуватися на осуд своїх таки співжителів, тих вічно невдоволених демаґоґів, що в таких випадках проливали крокодилячі сльози над „долею бідного чоловіка", якого кооператива хоче „з торбами пустити, чого і жид не зробив би"... Матеріяльну, бо судді не-українці часто вели якось так справи, що „манкар" виходив ціло, а кооператива до втраченого майна мусіла ще судові кошти „манкареві" повернути, що знову професійні демаґоґи приписували на карб нездарности управи. Тому то доводилося нераз йти на угоду з „манкарями", інколи навіть не дуже корисну для кооперативи

(опуст, рати, а навіть на відслуження). На щастя такі явища не були поголовними. Крім згаданих чинників, що їх можна зарахувати до наших внутрішніх, були ще й чинники посторонні, поза нашим середовищем. Вони з різних своїх причин ставилися недоброзичливо до нашого господарського руху, бо краще розуміли, до чого змагає той рух, ані ж багато наших людей. Перший такий чинник, що базувався виключно тільки на матеріяльному підложжі, це був крамар-приватник, який почувся смертельно загрожений у своїй еґзистенції. І хоч кооперація по довшім чи коротшім завзятім змагу у великій більшості сіл вийшла переможна, проте її розвиток не міг йти таким темпом, якби він міг був іти, не мавши перед собою такої твердої перешкоди.

Другим „приятелем" наших кооператив була адміністраційна влада, що зі своїх „паньствових" оглядів „помагала" усім проявам нашого організованого життя де могла, як могла, та чим могла. Культурно-освітні установи мали своїх „опікунів" в „постерунках поліції паньствовей", а кооперативи були улюбленим і частим місцем „відвідин" т. зв. „санітарних комісій", що з правила потягало за собою кілька злотих кари, бо десь там перед прилавком лежав якийсь мініятурний недокурок... Та це властиво не були аж такі причини, що могли б неґативно впливати на розвиток кооперативи, але перешкодою її нормальній праці завжди були. І ще з одною перешкодою довелося нашій кооперації зустрітися на своїому шляху, що принесла їй немалі матеріяльні втрати, а це сумної пам'яті „пацифікація" осінню 1930 р. Щоправда ця дика акція польського окупанта до деякої міри знищила наші матеріяльні надбання, але не змогла убити стремлінь нашого змагу, мало того, вона була наче поштовхом до ще більшого завзяття і впертости в поході до обраної цілі. Жертвою того „паньствового" вандалізму впали кооперативні крамниці в таких селах: Вербівці, Вікно, Ісаків, Колінки, Корнів, Незвиська, Петрів, Семенівка, Серафинці, Стрільче, Тишківці й інші. При тому майже всюди потерпіли і фізично і матеріяльно члени управ кооператив та інших організацій. У Повітовому Союзі Кооператив переведено „легку" ревізію, яка принесла всего 500 злотих втрати в товарах (багато дечого опинилося у глибоких кишенях

поліційних мундурів) і 1,000 золотих готівкою як викуп у позакулісових переговорах, які врятували установу від повної руїни.

А проте, не зважаючи на той факт „хабар" поліційний аґент Рампала хотів таки втяти штучку з бльочками „Б.Ф.", та йому це не вдалося. За те поліції вдалося „найти" в хаті директора інж. Білинського зшиток „Сурми", що коштувало його 6 місяців слідчої в'язниці коломийської тюрми. Для другого директора інж. Семкова доля була „ласкавіша", бо він пересидів тільки пару діб у поліційних казаматах, а я знову „удостоївся" лише хатньою ревізією і поліційного протоколу.

Управи пошкоджених кооператив за посередництвом канцелярії д-ра Романа Комаринського вносили судові позови проти „узброєних ватаг" за їх напад на кооперативні крамниці, які мали характер радше демонстративний, бо чейже ніхто не міг себе обманювати, що з того могло вийти щось путнє.

Організаційним і торговельним осередком сільських кооператив повіту був Повітовий Союз Кооператив. Заснований при кінці 1923 р., зареєстрований на початку 1924 р. в Окружнім Суді в Коломиї, під назвою „Повітовий Союз Господарсько-Споживчих Кооператив", Кооператива з відповідальністю уділами, з висотою уділу 50 злотих, та вписовим 5 злотих. Господарський (діловий) рік починався 1 липня, а кінчався 30 червня чергового року. Перша Управа Союзу була така: мґр Теодор Матейко, д-р Іван Велигорський і Ілько Рибчук — члени Управи; Федір Вережак і Микола Боклащук — заступники. Головою Надзірної Ради був д-р Теофіль Окуневський, заступником голови д-р Василь Кассіян, секретарем учитель Атанас Миронюк, членом о. Василь Комаринський, та ще три інші, прізвищ яких не пригадую. (В 1926 р. д-р Окуневський уступив з Ради і головою вибрано д-ра Кассіяна).

Службовий апарат складався з двох осіб: інж. Івана Семкова — торговельного референта і організатора та Корнила Паничевського — магазинера.

Перші свої кроки ця установа почала в доволі примітивних обставинах. У темних передсінках Народного Дому містилася канцелярія, що мала тільки шклянні двері до веранди. Один з магазинів мав одно вікно також до

тієї веранди, а другий, середній, був зовсім темний. Освітлення було нафтове. Гроші, яких до речі багато не було, в полотняній торбинці лежали у старій незамкненій шафі... Все мало жалюгідний вигляд і нема чого дивуватися, що загальна опінія була погляду, що й цю установу жде доля попередніх (Кооперативний Союз, Повітова Кооператива).

Третим працівником Союзу був автор цих рядків, четвертим, 1926 р. помічник магазинера Василь Бабій, п'ятим (1927 р.) кандидат на люстратора Василь Ґонтар. Аґенди П.С.К. вже настільки були розрослися, що виринула потреба вже в 1928 р. окремої бухгальтерійної сили і таким чином вибір впав на мене, а Ґонтар став самостійним люстратором кооператив. Того року переведено дальші зміни: на загальних зборах прийнято зміну фірми на „Повітовий Союз Кооператив" кооператива з відповідальністю уділами, висоту уділу піднесено до 100 злотих, вписове 10 злотих, а діловий рік зрівняно з роком календарним. Іменовано нову Управу. Інж. Іван Семків начальний директор, інж. Богдан Білинський дотеперішний службовик Філії „Сільського Господаря" став начальником організаційного Відділу, д-р Василь Яшан (не урядуючий) синдик, Юрій Роїк рахівник (у внутрішньому теж секретар Управи) і Микола Боклащук (не урядуючи). Такий склад Управи проіснував аж до Совєтського наїзду в 1939 році. Спершу Союз провадив переважно товарі щоденного вжитку, та дедалі той круг запотребувань щораз більше поширювався і схоплював нові роди товарів. Від дотеперішних замовлень малими партіями, зачав П.С.К. провадити ваґоново нафту (першу бочками, а згодом цистернами), смари, бензину, опалове дерево та вугілля, бляху на покриття домів, хліборобське знаряддя тощо. Крім того урухомив збіжевий відділ, будуючи великий мурований маґазин на новім ринку. Нагромаджене збіжжя ваґоновими посилками відходило на подані Центросоюзом адреси, здебільша на Данцінґ. Купно-продажа цих землеплодів відбувалося на збіжевій біржі у Львові за посередництвом фахівців Центросоюзу. Крім гуртівні споживчих товарів мав ще П.С.К. дві крамниці роздрібного продажу — мануфактуру і книгарняно-паперові вироби в Городенці, а деякий час держав крамницю на монастирсько-

му куті, в селі Чортовець, та у Стецевій снятинського повіту.

З постійним розростом П.С.К., дотеперішні приміщення в Народнім Домі не зважаючи на те, що в його розпорядженні були вже всі дев'ять кімнат і пивниця та окремий склад на опалові засоби, показалися невистачаючими. Тому пороблено було приготування до будови власного дому, який вповні міг би відповісти вимогам і потребам установи. В тій цілі набуто напроти збіжевого магазину площу, були затверджені будівельні пляни, вже і пороблено вступні роботи при фундаментах, та прийшов горезвісний вересень 1939 р., що став початком кінця не лише заплянованого кооперативного будинку, але й кооперації взагалі. І хотяй пройшло вже півтора десятка років праці, остав ще один дуже важливий продукт села, збут якого не спромігся був П.С.К. вповні охопити у свої руки. Це яйця, майже одинокий платничий середник нашого села, зокрема літньою порою. Такій молодій установі, як П.С.К., ще не під силу було ставати на прю трьом сильним, з довголітним досвідом та практикою експортерам-жидам Бернштайнові, Фрішлінґові і Бішелові. Треба було братися за діло обережно, ступнево, крок за кроком. Спершу роблено умову з тією фірмою, яка давала Союзові найвищу провізію від доставлених кооперативами яєць безпосередньо на склад експортера.

Але та маніпуляція показалася непрактичною, вже хочби з престіжевих оглядів. І П.С.К. приступив до закупу яєць на власний рахунок. Не будучи вже з ніким зв'язаний умовою, продавав їх Союз з вільної руки тому, хто оферував більше. Але й така трансакція не причинялася до росту поваги ПСК, що часто відмічували сільські кооператори. Отже справа експорту яєць на власний рахунок чимраз більше активізувалася і вже в найближчому часі мало дійти до її здійснення.

Проблема поширення закупу на інші землеплоди та домашній скот, мусіла бути відсунена на дальший плян.

Ще одна ділянка народного господарства чекала своєї розв'язки. Городенський повіт, головно придністрянські села, багатий у садовину, що довгий час не була в центрі уваги наших господарників. Т. зв. „яблечники" жиди були тут необмеженими диктаторами цін і тому зацікавлені в тому селяни не переставали домагатися зміни

дотеперішнього овочевого ринку, тобто системи збуту. Була в Городенці кооператива „Добробут", яка промостила перші стежки до закупу збіжжя. Коли це діло перебрав ПСК, вона лишилася без ґрунту під ногами. Вона повинна була стати першою промисловою кооперативою в повіті, мала приступити до перерібки овочів на мармоляду та інші споріднені роди продукції. Але і цей плян упав під ударами воєнних дій.

Ґеоґрафічне положення Городенки дуже некорисне, коли брати під увагу комунікаційне пов'язання усіх приналежних до повіту сіл. До буковинської границі всього 10 км, за те до найдальше віддалених місцевостей, як от Сокирчин, Живачів, було понад 30 км. Така аномалія дуже некорисно впливала на торговельну дисципліну у відношенні до свого осередку кооператив тих далеких сіл. Щоб тому лихові зарадити, ПСК був примушений відкрити в містечку Обертині свій окремий склад для обслуги кооператив того району. Спершу склад містився в піднаймленім домі, а згодом перенісся до власного будинку, що стояв на обширній площі.

Особистий склад обслуги відділу був такий: Василь Трачук — начальник, Василь Михайлюк — маґазинер, Василь Атаманюк — начальник, Василь Грицан — рахівник-помічник, Василь Ґонтар — начальник, Коникевич — маґазинер і Михайло Скоревич — начальник. Останнім начальником був Осип Ґаванський. Обов'язки районового інструктора виконував Остап Климкович.

Коли б ми хотіли перечислювати всіх службовиків, котрі довше чи коротше працювали в ПСК, це зайняло б багато місця. Обмежимося тільки до тих, що там були в 1939 р. І так торговельний відділ: інж. Іван Семків — начальник, К. Паничевський — маґазиновий, Василь Бабій і Михайло Равлик — помічники, М. Нагірняк — фактурист-інкасент, І. Яцків — сторож. Книговодство: Юрій Роїк — начальник, Лесь Ковбуз — помічник і Віра Вітунь — машиністка-картотечник. Організаційний відділ: інж. Богдан Білинський — начальник, Михайло Гарванко і Іван Ощипко люстратори. Збіжевий маґазин: Роман Сербинський — начальник, Ольга Головач касієрка, М. Будзик рахівник, М. Жугаєвич маґазинер, І. Гнатчук — помічник і Іван Олексюк сторож. Мануфактурна крамниця: Євген Лазорко — начальник, Христя Пісецька — помічник. Кни-

гарня: Микола Хома — начальник, Стефанія Яворська — помічник.

Напередодні війни службовий стан ПСК був такий: у Городенці 22, в Обертині 5, разом 27 осіб (без денних робітників у часі збіжевого сезону) з місячними ставками платні від 50-300 злотих плюс т.зв. тринадцята платня і святочне, та платні відпустки. Люстратори в часі поїздок у район мали окремі дієти, а члени Надзірної Ради побирали т. зв. презенційні марки за засідання. Оплата працівників у низових кооперативах опиралася на процентових ставках від обороту.

Крім споживчої кооперації щораз більше набирали права громадянства друга галузь кооперації — щадничо-позичкові каси т. зв. „райфайзенки", що їх об'єднував „Українбанк". Початки того банку сягають ще передвоєнних часів. Тодішні провідники слушно здавали собі справу, що самі тільки „Читальні" та „Січі", не зважаючи на їхню атракційну силу, головно серед молоді, не зможуть вповні завершити відродження. Таким чином виринула потреба урухомлювання господарських установ. Спроба в торговельній ділянці не вдалася, натомість фінансова установа вдержалася. Тією першою в Городенці установою фінансового характеру було „Повітове Товариство Кредитове", яке, не зважаючи на великий хаос на грошовому ринку в повоєнних часах, не тільки що вдержалася, але з часом розрослася у поважну фінансову установу з власним одноповерховим домом. Вона прийняла нову назву „Український Кооперативний Банк", у скороченні „Українбанк". Здорова фінансова господарка заповідала банкові світле майбутнє, а це треба приписати її Управі, в склад якої входили: д-р Василь Кассіян, д-р Роман Комаринський, д-р О. Дашинич-Кульчицький та Микола Угрин.

Другою кредитовою кооперативою в Городенці була „Щадничо-позичкова каса" на Котиківці під проводом: Федора Вережака, Миколи Боклащука та інших. Вона проіснувала аж до вересня 1939 р. Варто згадати, що на терені Городенки діяла також каса „Стефчика" під українською управою. Вкінці треба згадати про молочарство. В Городенці й Обертині працювали т. зв. районівки, базовані на відбірнях молока з довколишніх сіл. Перед кооперативним молочарством в Городенщині не було великих виглядів. Відсутність більших пасовиськ не дозволяла се-

лянам держати більше коров, що очевидно впливало на малу кількість молока. Трохи краще стояла ця справа в Обертинщині. Про це наглядно свідчив новозбудований просторий дім з модерним обладнанням для перерібки молока. Цей небувалий, як на Обертин, осяг треба приписати меткому та підприємчивому керівникові й основникові районівки Василеві Михайлюкові, колишньому продавцеві кооперативи „Базар" в Городенці, пізнішому магазинерові ПСК в Обертині.

**
*

Люди старшого віку напевно пригадують собі, як виглядала Городенщина перед першою світовою війною. А щоб не було непорозумінь, полишаю на боці саме місто, та його довкілля, де вже з приходом до Городенки адвоката д-ра Т. Окуневського культурно-освітнє життя стало гарно розвиватися. Спинюся тільки на подальших околицях, де життя і дальше плило своїм старим, відсталим руслом. Правда, де-не-де по селах хтось, колись принагідно заснував читальню „Просвіти", але вона без ніякої опіки із зовні завмирала з самого таки початку. Про якісь публичні збори, чи наради не було що говорити. Гадаю, що не помилюся, коли скажу, що властиве освідомлення нашого села прийшло разом з кооперацією. Різні сходини та наради викликали зацікавлення у щораз ширшому крузі населення, що було помітно у всякого роду запитах, інколи навіть таких, які властиво до справ кооперації не мали ніякого відношення. Часто доповідач мусів давати пояснення у справах шкільних, господарчих, а навіть санітарно-здоровельних та ветеринарійних. Він мусів бути живою енциклопедією, коли його авторитет мав стояти на належній висоті. Для інструкторів ПСК справи покращали аж тоді, коли переведено специфікацію праці в терені, тобто тоді, коли освітні справи взяла у свою опіку Філія „Просвіти", господарські — Філія „Сільського Господаря", шкільні — Кружок „Рідної Школи" і т.д. Рік-річно ПСК переводив підготовчі курси, через які переходило по кільканадцять переважно дорослих осіб. Слухачі тих курсів включувалися в кооперативну роботу, та в деякій мірі відтяжували союзовий апарат. Наладнувалася рахунковість, що в свою чергу запобігало зловживанням несумлінних осібняків, які пробували наживитися громадським добром. Наглядним виявом кооперативного зацікавлення були т.

зв. свята кооперації. В їх програму входила, де це було можливе, концертово-мистецька частина зі співами, деклямаціями, нерідко з живим образом, а обов'язково з відповідною доповіддю представника ПСК. Чимало вже було кооператив, що мали свої власні прапори і в часі такого свята вивішували їх на домівках, а навіть того дня в часі Служби Божої тримали їх у церкві побіч церковних хоругов.

У програму повітового свята кооперації входило звизвичайно полеве Богослуження, похід вулицями міста при звуках оркестри, та хорового співу під вільним небом. Були усні привіти від місцевих товариств, та організацій, писемні від різних установ краю, а головним промовцем був завжди хтось з Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові.

Одне з найкращих та найвеличавіших таких свят відбулося в Городенці в 1936 р. Ранком в неділю на площі передмістя Котиківка відслужено полеве Богослуження у провізоричній каплиці, після чого вирушив похід, який очолювали делеґати й гості з-поза повіту, керівні органи ПСК, представники різних установ та організацій, серафинецький мішаний хор, перший віз з живим образом: троє дітей пчілок золотої краски на синьому тлі символізували герб кооперації, дута оркестра, другий віз (молочарня, пекарня) члени місцевих кооператив, чоловічий хор з Фільваркового Кута, третій віз (експонати кооперативи „Жіноча Спілка") за ним члени тієї кооперативи, а дальше село за селом із своїми прапорами, та орієнтаційними таблицями. Імпозантний похід у зразковому порядку пройшов головними вулицями на другий край міста, де на площі біля стадіону відбувся величавий концерт з головною промовою делеґата РСУКа З. Пеленського. Були численні привіти усні й писемні. Програму закінчено грімко кооперативним гимном „Який то вітер шумно грає" муз. Ярославенка, у виконанні збірних хорів і оркестри під батутою В. Садового. Ще довго-довго після того учасники свята з захопленням і признанням згадували цю під кожним оглядом вдалу імпрезу. Це був великий день не тільки самої Городенки, але і також цілого повіту. Але був це і останній вияв нашого збірного кооперативного росту, останній перегляд наших кооперативних сил. Влада окупанта була ним неприємно заскочена. Це було по-

над її сподівання, а ще більше — проти її бажань. Треба було отже якось тому зарадити. І рада, очевидно, найшлася, не давати в майбутньому ніяких дозволів на того роду демонстрації. Більше вже Городенка таких маніфестацій не бачила. Натиск на кооперацію, як зрештою і на все наше зорганізоване життя, чимраз більше посилювався. Адміністрація намагалася бодай назверх довести до якогось ніби співжиття та приневолити нас не тільки „де факто", але і також „де юре", визнати польську зверхність над нами. Одною з таких метод заставити нас йти по лінії їхніх бажань був між іншим натиск, щоб наші установи в день різних державних свят декорували свої домівки польськими прапорами. Хоч і нашим кооперативам доводилося зазнавати всякого роду шикан, а навіть і грошевих кар, то вони до самого упадку польського „моцарства" тому натискові не піддавалися.

Наша кооперація була важливим виховним чинником. За тих кільканадцять років мозольної, впертої та послідовної праці, ми вже мали в кожному селі (навіть у відсталому Уніжі) людей свідомих, кооператорів-громадян, на яких можна було покладатися. Доглянули і це поляки, та старалися таких людей заманити до себе, назначуючи їх солтисами (В. Небесний у Торговиці, В. Польнюк у Гарасимові, Григорій Ступар у Кунисівцях і інші), бо казали, як він перейшов кооперативний вишкіл, то він буде добрий на самоврядній праці із своєю солідністю, точністю, та обов'язковістю. А коли брати до уваги самий ПСК, то він був властиво центром всього організованого життя повіту. Хто мав якунебудь справу — в першу чергу заходив до Союзу по інформації. Тож не дивно, що в очах поляків Союз мав марку кубла „гайдамацкіх вивротофцуф".

Крім цих суспільно-моральних вартостей треба також згадати і про матеріяльні користі, що їх кооперація давала членству. Покупець був певний, що його в кооперативі не ошукають ні на вазі, ні на мірі, ані не допишуть нічого до його рахунку. А в багатших кооперативах члени діставали т. зв. товарові звороти в означенім відсотку від їхніх закупів. Ідучи за чергою на купно товарів, члени мали змогу заробити кілька злотих, які на селі не так то легко приходили. При розподілі балансового прибутку не було кооперативи, яка не признала б деякої суми на культур-

но-освітні та добродійні цілі (Рідна Школа, Інваліди та інші). Кооперативи були власниками, чи співвласниками домівок, а коли містилися в чужих приміщеннях, то матеріяльно користав власник дому.

ПСК відіграв дуже поважну громадську й господарську ролю. Він давав працю та прожиток майже трьом десяткам людей, до чого треба зачислити ще яких два десятки членів родин тих працівників. Тяжко навіть уявити собі, що і де робили б ті люди, якби не було Союзу. Крім того ПСК теж щорічно чи принагідно виплачував чималі суми на різні народні цілі, був власником реальностей у центрі міста закріплюючи таким чином український стан посідання в Городенці та в Обертині. Був також постійним платником чиншу Народному Домові, який мав таким чином засоби до адміністрування забудуваннями.

Дивлячись з віддалі часу на розвиток кооператив нашого повіту, з повним признанням треба сказати, що він під проводом добрих керманичів проходив правильним шляхом. Були випадки, зокрема в часі загальної світової кризи в 30-их роках, що не лиш низові кооперативи, але також і деякі повітові осередки валилися, або поважно заломлювалися. Городенщина перейшла те все переможно і не було ані одного випадку банкрутства.

Закінчую оцей загальний перегляд розвитку кооперації в Городенщині згадкою про тих, що своїми фаховими порадами і вказівками немало допомагали нашій кооперації в її діяльності. Маю на увазі контрольорів РСУК, які відвідували Городенщину. Ось вони: Федак, Капуста, Павлюк, Палійчук, Панченко, Раковський, Головка, Стефанський, Квасниця, Третяк, Василик і Пилипюк.

Окремо ще хочу згадати двох службовців ПСК, а то Мирослава Дуткевича, кількалітнього управителя книгарні, та Ярослава Кирилюка, який у 30-их роках не тільки виписував відборцям товару фактури та інкасував від них гроші, але теж своєю веселою вдачею та воєнними придибашками часто розвеселював їх і піддержував на дусі.

II. ДОЛЯ КООПЕРАЦІЇ ПІД НОВИМИ ЗАЙМАНЦЯМИ

Підсовєтський період

Зайнявши Городенку ранком 18 вересня 1939 р. совєтська влада лишила нашу кооперацію на деякий час в

спокою, мовляв, хай йде все по старому. Вона навіть толерувала той сам службовий апарат, хіба що прикріпила до Союзу свого наглядача в особі „товариша" Николая Козлова.

Коли прийшла виміна валюти (1 1) кооперація Городенщини здепонувала в Центросоюзі, а то й в свою чергу в Центробанку у Львові 200,000 злотих. У процесі акомуляції всіх фінансових інституцій в один державний банк, ті гроші опинилися в тім новостворенім банку у Львові, де вони і пропали. Але той же самий банк навіть судово стягнув заборгування ПСК в Центробанку на 5,000 злотих, а крім того ще якісь зобов'язання польського „Рольніка" і навіть жидівського банку, мовляв, це все кооперація і Союз мусить те все повирівнювати. Вихована в централістичній системі, речники нового режиму не могли видно зрозуміти, що ці три кооперативні установи абсолютно нічим зі собою не були пов'язані. З ощадностевих вкладів, які дехто мав в ПСК, дозволили виплатити не більше 300 зл., решту заморозили, а потім знаціоналізували. За те всі заборгування до Союзу стягнули що до копійки, навіть такі, що були роз'ємчими судами розложені на 14 років до сплати.

При т. зв. націоналізації приватних торговельних підприємств припала і Союзові якась частина тих товарів, в тім на 200,000 в подвійно збільшеній вартості залізних товарів фірми „Шніцер і Ска". Всіх таких „дарунків" назбиралося щось біля 400,000 злотих, розуміється вже по переоцінці. Але згодом виявилося, що це властиво не був „дарунок", а тільки комуністична діялектика.

З початком 1940 р. започатковано основну реорганізацію всього дотеперішнього нашого громадського та економічного життя. (Політичне життя завмерло з тим днем, коли червона армія перейшла Збруч). Про перевороти в сільсько-господарському секторі говорити не буду, бо це не належить до цієї теми, а спинюся тільки на тих змінах, які зачепили кооперацію в загальному. Вся кредитова кооперація та банкові установи, разом з їхніми активами стали підставою одинокої в совєтських умовах кредитової інституції — державного банку, значиться вся ділянка кооперації перестала існувати. Повіт поділено на три райони: городенський, обертинський і чернелицький, що по-

тягло за собою „розстроєння" досі одноцілого кооперативного тіла. Назву Повітовий Союз Кооператив замінено назвою „Районова Споживча Спілка сільських споживчих товариств", коротше „Райспоживспілка", а ще коротше „РСС". Дотеперішні різнозвучні фірми сільких кооператив убрано в одну стандартну формулу „Сільське Споживче Товариство" в скороченні „ССТ". Союз мусів відвінувати у відповідному відношенні своїх „трійняків", повернути уділи членам-кооперативам і став напів державною установою фінансово залежною від Держбанку. Під оглядом торговельно-організаційним належав він до чергового новотвору „Обласна споживча спілка районових споживчих спілок", коротше „ОСС" у Станиславові. Низові кооперативи формально задержали громадський характер і структуру з тією новістю, що дотеперішню одноразову висоту уділів замінено трьохвидною: голова родини 25 карб., дорослі члени родини 10 карб., а малолітні 5 карб. Все до цих пір вільне кооперативне життя зведено до одного спільного знаменника т. зв. „планів" згори, де надрядна установа дає всі директиви підрядній. Робітників кооперації убрано в шори т. зв. „штатів" з докладним означенням кількості працівників, та з визначенням їх обов'язків та винагороди, поза які не можна було посунутися ані на йоту.

В ході реорганізації кооперативної системи, від ПСК відлучено збіжеву ділянку в користь т. зв. „Заготзерно" разом з запасами і магазином. При Союзі чи РСС урухомлено окремий відділ під назвою „Заготконтора", як самоуправну одиницю. Та контора кажучи новим терміном заготовляла городовину, садовину, всякого роду лом та відпадки, шкірки з падлин, а навіть кості, що від віків валялися десь по глухих закутинах. Крім того колишня „Районова Молочарня" по новому „Маслозавод" став теж причіпкою РСС аж до 1941 р., коли то його влучено в окрему молочарську галузь. На базі міських кооператив „Жіноча Спілка", „Міщанська Родина" та склад у „Народній Торговлі" постала одна кооператива „Міське Споживче Товариство" (МСТ). Театральну залю кооперативи Народний Дім зареквірувало фільмове підприємство „Кінотрест".

Хоча новий начальник РСС Козлов твердив, що всяке спілчанське добро у світлі совєтських законів, не підля-

гає вивласненню, а у випадках, коли дещо з нього треба передати якійсь другій установі, дана кооператива має дістати за те відповідну грошеву винагороду. Проте одначе він ані пальцем не кивнув, щоб „Заготзерно" розчислилося з РСС за перебраний збіжевий магазин.

Перебравши кооперацію вповні в свої руки, совєти опанували в цілості торговельний ринок і не маючи жадної конкуренції, господарили як їм хотілося. В першу чергу зробили натиск на населення, щоб воно громадно вступало в члени, щоб таким чином стягнути з нього якнайбільше гроша. Очевидно той натиск не йшов безпосередньо, але коли напримір, дефіцитні товари (одяг, взуття, тканини) „відпускалися" тільки членам, то стане ясно, що всі хотіли бути членами. Навіть жиди, яких не можна підозрівати у сприянні кооперації, раптом заінтересувалися тією кооперацією. Декого з них прийнято до РСС, а в крамницях „Держторгу" аж кишіло від них. Та доки ще оберталося старими запасами, йшло яко-тако. Коли їх не стало, на полицях крамниць їхні місця заняли різні „Положення" та „сталінські конституції", чи які там інші „дєтскії іґрашки", і з тим крамом мали приречені крамарі виповняти накинені їм згори „плани реалізації товарів". Невиконання пляну продажі окреслювано як саботаж, а саботаж у свою чергу потягав немилі за собою наслідки.

Ще кілька слів про т. зв. „плани". Спрямували до Городенки багато вагонів із штучними погноями, та кухонної солі і то розсипом, чого ніде не примістити ні замагазинувати. І сіллю заповнено всі жидівські пивниці (про вичищення їх очевидно ніхто і не думав), а з навозів таки на станції висипано копець рівний стаційним будинкам. Таким чином хтось десь там свій „план" виконав, ані в гадці не маючи, що дана місцевість у даний час не була приготована на прийняття такої кількості згаданого товару. А за Дністром на Поділлі населення в той час пропадало за сіллю.

На початку 1940 р. кожна РСС мусіла вислати свого начального книговода на перевишкільний курс до Львова, а ті, повернувши, такі курси переводили з рахівниками ССТ. Справа очевидно не була легка, а то з двох причин: перше це вступала в життя нова система книговодства, тобто подвійна бухгальтерія (американська система). Дру-

ге — прийшли нові люди, яких кваліфікацією було їхнє походження, звичайно матеріял за сирий, щоб міг так скоро опанувати секрети книговедення.

Кооперація як одинокий обслугувач населення, мусіла торгувати всім, до алькогольних напитків включно (про що раніше навіть і подумати не було можна). ССТ як і передше в означений день приїздили по свій приділ (їм приділювали і вони були зобов'язані брати такий крам, якого їм навіть не було потрібно). РСС мусіла доставляти товари власним транспортом, а не як це було давніше — залізницею. Тому вона мусіла мати своє вантажне авто і дві пари коней. Товар з місця відбору мусів перебирати окремий післанець, бо інакше ледве чи можна було б реалізувати свої замовлення. Під осінь 1940 р. наша РСС замовила у вуглетресті Ворошиловград деяку кількість вугілля і на те переказали 60,000 карб. Минали тижні, місяці і ніякого вугілля Городенка не діставала. Не помагали ні пригадки, ні упімнення, ані навіть погрози. Вуглетресту так наче б то не було на світі. Щойно аж весною 1941 р. з тяжкою бідою за посередництвом банку вдалося ті гроші стягнути. А знову в декількох інших випадках таки попропадали тисячі карбованців, до речі вплачені зараз на початку польською валютою, що їх зложено в т. зв. „лісопунктах" у Карпатах на опалове дерево. Показалося потім, що це якісь обманці, використовуючи наш недосвід у підсовєтській буденщині, поховали гроші у власні кишені і позникали зі своїми „лісопунктами".

При кінці 1940 р. РСС відбула свої перші загальні збори, які нарешті покінчили з комісарщиною. Перше виборне правління складалося з таких осіб: Николай Набоков голова, Петро Морозенко заступник, Віктор Качан секретар (всі три зі сходу), Микола Ковалів та ще три, що їх прізвищ не пригадую. До тих зборів можна додати хіба те, що ССТ формально членами РСС не були, їм уділи повернено, проте вони на зборах виступали як повновартні члени. Також новістю було прийняття після зборів з „яствієм і питієм" чого наша кооперація ніколи перед тим не практикувала. Коли перший пливкий стан працівників РСС остаточно устабілізувався, то він виглядав так: Николай Набоков (москаль) голова, Микола Ковалів зав. торг., Михайло Гарванко пляновик, Корнель Паничевський каль-

кулятор, Михайло Равлик і Євген Лазорко доставці, Василь Мохорук зав. базою, Шехтер (жид) його помічник, Ярослав Орищук завідуючий нафтобази, Юрій Роїк головний бухгальтер, Лесь Ковбуз помічник, Юрман (жид) картотечник, Ольга Сербинська — статистик-касир, Турчин (поляк) машиніст-секретар, Олесь Слободян зав. госп. шофер, два конюхи, два сторожі і прибиральниця (всі терміни совєтські) з зарплатою від 100-600 карб. Всіх разом 22, з того тільки 8 колишніх службовиків ПСК, решта або попримщувалася по інших установах, або виїхала з Городенки, напр. інж. Білинський виїхав на Захід, інж. Семкова усунено на підрядне місце рахівника в заготконторі, але і там він довго не засидівся, бо мусів з Городенки забратися. Люстратор Іван Ощипко в перших місяцях пропав без вістки.

Заготконтору провадили Петро Морозенко начальник, Роман Сербинський обліковець, Шніцер (жид) заготовщик.

Маслозавод: Юрман (жид) обліковець, Василь Бабій інспектор і кілька робітників.

МСТ мало одну загальну крамницю, одну т. зв. культтоварів і одну харчівню. У його проводі був Роман Соболь — начальник і Кон (жид) книговод.

Обертинська РСС постала на базі складу ПСК і вона обслуговувала 16 місцевостей: Воронів, Гавриляк, Гарасимів, Жабокруки, Живачів, Жуків, Ісаків, Лука, Незвиська, Обертин, Петрів, Підвербці, Раковець, Семенівка, Сокирчин і Якубівка. З колишніх службовиків ПСК працював там Осип Ґаванський і Василь Грицан.

Чернелицька РСС (новостворена) мала 13 місцевостей: Вільховець, Далешева, Дубки, Колінки, Копачинці, Корнів, Кунисівці, Михальче, Поточиська, Репужинці, Семаківці, Хмелева і Чернелиця. Район цей зовсім не життєздатний, проіснував аж до 1958 р., коли врешті влучено його в городенський район. Городенська РСС мала під своїм наглядом 17 місцевостей: Вербівці, Вікно, Глушків, Городниця, Олієва-Корнів, Олієва-Королівка, Передіване, Пробабин, Рашків, Серафинці, Стрільче, Тишківці, Топорівці, Торговиця, Чернятин, Ясенів і 5 кооператив у Городенці.

З вибухом німецько-совєтської війни 23 червня 1941 р. в нашій РСС заведено нічні дижури і так ми в напружѐнні та непевності жили до вівтірка 1 липня, коли була наказана загальна евакуація совєтської адміністрації. Виїхало тоді на схід біля 10 підвод, навантажених ущерть добром з маґазинів РСС.

По відступі червоних з Городенки почалися грабунки. Вулиця громила крамниці держторгу, а ми службовики РСС, щоб охоронити її склади перед розбоєм, три доби майже в комплеті вартували. Треба признати, що це нам у деякій мірі вдалося. Маґазини РСС та МСТ були частинно врятовані.

Під мадярським чоботом

В п'ятницю 4 липня 1941 р. в пополудневих годинах по зведенні короткого бою з якимось похідним совєтським відділом, мадяри стали господарями Городенки. Таким оборотом справи ми не тільки були заскочені, але навіть немило вражені. Ще багато було між нами живих свідків „геройських" подвигів цих цивілізованих дикунів мадярської пушти в Першій світовій війні. Побоювання як показалося не були безпідставні. Може і в не такій мірі, як це було 1914 р.., але все ж таки лишили вони і цим разом за собою немалу руїну. Нашим нещастям було те, що ми були на тій трасі, якою та орда йшла помагати бити „муску". Йшли ті нащадки гунів не поспішаючи. І замість заслужити собі на заплату, вони ту заплату брали собі згори „зачетом", грабуючи все, що їм по дорозі під руки навинулося. Жертвою тієї пажерливої солдатески впала і Райспоживспілка. Зразу вони нібито „купували", виставляючи якісь записки (показалося пізніше, що там були повиписувані самі простацтва, гідні хіба тільки своїх авторів). Потім зачали практикувати нічні вломи, хоча їхня військова варта сторожила. Своєю влізливістю, та невгаваючими різними претенсіями держали нас за руки і не давали можливості звихнену совєтськими експериментами кооперацію знову вивести на правильний шлях. Треба було великої терпеливості, щоб не довести до якоїсь експльозії. А про те таки не вдалося нам обійти те, що найгірше. Одного дня, мадярське військо наскочило на всі наші установи, які вже в той час діяли. Декого потурбували і

арештували, а решту розігнали. Скромне бюрове обладнання, що залишилося від попереднього окупанта, зрабували, і таким чином поклали край всьому нашому організованому житті. РСС обернули в одну суцільну руїну. Ввесь товар вивезли, а приміщення зовсім здемолювали, устаткування потовкли, електричну інсталяцію обірвали, архіви, документи і книги подерли, двері й вікна повиважували, огнетривалки побили, підлоги розривали, а навіть в деяких місцях і стіни порозвалювали. Розбещена солдатеска повних два дні давала волю своїм диким інстинктам, лишаючи за собою основне знищення, що переходило розміри навіть злопам'ятної польської пацифікації. По купах поторощеного обладнання і звалів різного рода паперів, важко було пройти кімнатами, через які промчав той жахливий ураган.

В першій кімнаті, де колись приміщувалося касинове товариство „Бесіда", стояла шафа філії „Сільського Господаря". Стояла ввесь час замкнена, бо в суматосі, що постала несподіваним вибухом війни у вересні 1939 р. службовик тієї філії, відходячи на війну, не передав нікому ключа. Зрештою, у ситуації, яка скоро витворилася не до ключів було. Якось так зложилося, що ввесь час совєтського володіння ніхто тією шафою не цікавився. Стояла собі коло вікна під стіною замкнена, скриваючи перед непокликаним оком немало речей, що могли не подобатися новим панам товаришам. Було там чимало фахових книжок, річників, газет, та журналів, а зокрема архівні матеріяли і документи, які сягали початків заснування філії. Перебули вони різні устроєві зміни продовж Першої світової війни, пережили польський режим і совєтський, аж облечений в европейську цивілізацію потомок азіята доїхав їм кінця.

У другій кімнаті (колишнє приміщення філії „Союзу Українок") розбили обидві шафи, де містилися рахункові книги ПСК, річники кооперативних пресових видань, фахові книги, книги протоколів, переписки і всякі інші документи, теж нецензуровані совєтами.

У третій кімнаті (колишнім приміщенні товариства „Міщанська Родина") тепер канцелярія голови, попороли канапу, а вогнетривалку виволікли на двір. В четвертій кімнаті передсінку, в нечинній сходовій клітці лежали книжки філії „Просвіти", що їх червоні усунули з бібліо-

теки, які тепер обернулись в купу безладного паперу, вкриваючи грубою верствою долівку (підлога була зірвана) з усіми різними матеріялами статистичного відділу. У прифронтовім льокалі, де колись містилася кооператива „Базар", потім книгарня ПСК, а згодом совєтський книготорг, вже був вершок людської злоби та підлоти. Книжки, зшитки, папері, шкільне і канцелярійне приладдя, забавки портрети, бюсти, враз з поломаним устаткуванням, облите зверху чорнилом, уявляло собою направду жалюгідний вигляд. Таке то нам принесла „Европа", на яку ми так 22 місяці чекали.

Не інакша доля стрінула також і сусідний товаровий склад МСТ, де не лише зрабували все з крамниці, але також якимсь чином найшли запас солонини, схований у хатній пивниці різника Петровського. Мало того, тут вже діяла таки очевидно не чужа рука, бо якже мадярська банда могла знати, що на піддашу в однім з магазинів РСС були скриті деякі матеріяли, по які вони прийшли аж у два дні по загальнім „розгромі"? (Два „братанки", які повних двадцять років змагали до безпосереднього сусідства, стрінувшись оце в таких дивних і непередбачених обставинах, подали собі руки в поході проти зненавиджених українців!). Стверджено понад усякий сумнів, що в мадярській армії є польські військовики, мундировані й немундировані, які за підшептами місцевої польонії, були дорадниками напрямних у поступуванні мадярської влади. Це була прекрасна нагода пімститися на нас за їхнє таке ганебне упокорення та доказати нам на практиці, що нібито Польща була далеко ліберальніша як ось інші, на яких нібито ми мали покладати великі надії.

Розграбивши установи, мадярські вішателі (не треба забувати, що символом їхнього панування була у нашому місті шибениця, приміщена коло кіоску напроти колишнього ресторану Мазурика), зачали насилати рабункові експедиції на доми тих громадян, на яких показала їм скрита рука.

Проголошення 1 серпня 1941 р. влучення Галичини в Генеральну Губернію, знівечило їхнє та їх приятелів надії на те, що Покуття підпаде під мадярську управу. Мадярське командування остаточно зрезигнувало з політичних аспірацій (обстоювання, щоб адміністрація міста і повіту

складалася з рівної части українців і поляків). посилено взялося за повне розграблення Городенки. Навіть цукроварню зачали були розмонтовувати. Остаточне заломання їхньої сваволі прийшло десь аж у вересні, коли до Городенки почала прибувати німецька адміністрація.

Під зверхністю німців

Першим представником німецької влади був невеличкий відділ поліції, що прийшов до Городенки у другій половині серпня. За ним помалу стягалися й інші особистості, що мали очолювати нову владу в нашому терені. Страхіття мадярських шикан помалу відходило в тінь. Справи наладнювалися. Перед ПСК виринули тепер великі і складні проблеми. Це ж бо остала одна єдина установа, яка бодай на початок мала прохарчувати населення міста. А воно до легких справ не належало. Ніяких зв'язків зі світом, ніякого транспорту, малі вигляди на постачання хліборобських землеплодів і домашнього скоту — все це зроджувало острах у керманичів Союзу. Але не час було на вагання. На скоро зложено службовий апарат, розділено працю, і пущено в рух машину, яка зразу може і поскрипувала, але де-далі набирала правильного розмаху. Одні пильнували, щоб кожного дня була потрібна кількість напеченого хліба, щоб він був належно розподілений поміж потребуючих без різниці на етнічну приналежність. Найбільше з того користали жиди, а в деякій мірі поляки та українці. Інші дбали про те, щоб кілька разів у тижні видати по кускові м'яса, інші знову порпалися в паперах, вишукуючи важливі документи Союзу, запрятували сміття, щоб дати місце майстрам при направі пошкоджень, а ще інші взялися за організацію міської кооперативи.

Повіт автоматично відзискав свою давню цілість, а тим самим і всі кооперативи об'єдналися знову зі своїм повітовим осередком, привертаючи назад свої давні фірмові назви. Всюди переведено загальні збори і правно оформлено керівні органи та впорядковано реєстраційні акти кооператив. Також і Союз зареєстрував свою нову управу, в яку увійшли: Осип Ґаванський, Юрій Роїк і Корнель Паничевський як члени, та Роман Сербинський і Лесь Ковбуз як заступники.

Повіти городенський і товмацький мали творити одну адміністраційну округу і таким чином довелося давню назву Повітовий Союз Кооператив перемінити на Окружний Союз Кооператив, по німецьки „Крайсляндвітшафтліхе ґеноссеншафт".

Силою свого призначення ОСК мусів охопити всі ділянки господарсько-торговельного життя, зокрема особливішу увагу мусів присвячувати тим артикулам хліборобської продукції, якими були заінтересовані німці. Того зрештою допильновували їхні комісари.

ОСК відбирав контигенти збіжжя, домашніх тварин, дробу, експортував яйця, купував садовину, городовину, переробляв капусту, та огірки. Це вимагало потрібної кількости робітників, що їх стан у розгарі сезону доходив до 200 осіб. Крім того існувала окрема робоча група, зложена з жидів, яких більше з гуманітарних причин, як з дійсної потреби, ОСК зберігав перед знищенням німцями. Ввиді такого імпозантного розросту аґенд, ОСК мусів висунутися зі своїх давніх приміщень, де остала тільки товарова база. Канцелярії ОСК перенеслися до дому Мербавма при вул. Серафинецькій, де був колись скарбовий уряд, харчівня службовиків союзу примістилася при вул. Станиславівській (там була перед тим харчівня МСТ) перерібка городовини відбувалася в колишніх маґазинах Бренштайна, склад яєць був у колишнім маґазині Фрішлінґа, садовину відбирали в домі колишнього „Рольніка", нафта мала свій окремий склад на малій станції, а домашні тварини і дріб мали своє пристановище в інших місцях. Збіжевий маґазин приймав тільки дрібні партії побічного хліборобського продукту, бо основний, тобто пшениця, жито, ячмінь, та овес мали свої зсипи (великі ганґари) на великій залізничій станції. Книгарняний відділ ОСК довелося закрити, бо німецьке торговельне право того роду підприємства вилучувало з компетенції кооперації. За те ОСК перебирав алькогольні напитки і розділював їх як „винагороду" селянам за доставлене збіжжя.

Коли знесено нову округу, довелося знову привертати Союзові давню назву „Повітовий Союз Кооператив". Переведено також зміну в управі ПСК.: інж. Семків директор, Осип Ґаванський зв'язковий з німецькою владою, Юрій Роїк керівник книговодства і персональний референт,

Роман Сербинський керівник збіжевого відділу, Корнило Панічевський торговельний референт. Над іншими відділами мали нагляд керівники зі службового персоналу як от: д-р М. Ґула — шеф канцелярії і перекладач з німецького, Володимир Лещишин — керівник організаційного відділу, Роман Копач — керівник яєчного відділу, Іван Козаченко — домашний скот і дріб, М. Бойчук — квашення городовини і т.д. Головство Надзірної Ради перебрав знову д-р Василь Кассіян, повернувши із заходу.

Треба ще додати, що при харчівні службовиків годовано безроги для власної потреби, а також, що ПСК мав свій власний транспортовий парк: кілька кінських запрягів і дві тягарівки — одна в Городенці, а друга в Обертині. Прохарчування міста, що її в перших днях силою обставин мусів перебрати ПСК, помало перебирала кооператива „Міщанська Родина". Вона мала кілька своїх крамниць і харчівню, яка містилася на місці колишнього ресторану Мазурика. Очолювали кооперативу Олесь Слободян — справник, Ізидор Лавришко — скарбник, зразу Кон, а потім М. Садовий — книговод.

Народна Торгівля не урухомлювала свого відділу. Права на торгівлю взуття, одягу, мануфактурою і взагалі всякого роду текстилями, тільки на т. зв. „бецуґшайни" діставали приватні особи, а не кооперація.

Молочарня працювала в домівці колишньої жидівської молочарні при вул. Станиславівській, у доволі невідповідних та тісних льокалях, і тому управа плянувала будувати новий, вигідний власний дім. Але не довелося... Керівником молочарні був Семен Чичул, книговодом Іван Білик, інспектором В. Стефаник.

Справами Українбанку завідував М. Чайківський, колишній конціпієнт адвокатської канцелярії д-ра Василя Кассіяна.

На закінчення треба ще згадати одну своєрідну кооперативу, яку всі знали і її просто звали Народний Дім, в багатьох випадках може навіть і не призадумуючись, на яких основах Народний Дім існує. Кооператива ця була одною з найстарших у Городенщині і своїми початками сягала часів з-перед Першої світової війни. Основником та довголітним її керівником був д-р Т. Окуневський. Колись був це жидівський заїздний, партеровий, у виді уголь-

ниці, дім з десятком кімнат, двома передсінками, з одним ґанком, двома верандами, повною пивницею, і окремою театральною залею, перероблено з колишньої конюшні. Кооператива мала характер чиншових підприємств і того ніхто не квестіонував. Аж прийшли німці, а з ними і їхні закони, з яких виходило, що того роду кооперативи існувати не можуть. Щоб запобігти всяким можливим несподіванкам, треба було Народний Дім перевести на статут торговельних кооператив і дати йому якусь конкретну діяльність, щоб таким чином врятувати майно перед вивласненням. Адміністратором Народного Дому до війни був Микола Угрин, екзекутивний директор Українбанку, і там він мав всі книги та документи кооперативи. З переміною Українбанку на Держбанк всі ті документи пропали. Треба було отже в якийсь спосіб стан Народного Дому відтворити. При помочі старших людей, членів Народного Дому, вдалося стати на вихідні позиції. Скликано загальні збори, на яких обрано управу і надзірну раду і її доручено упорядкувати фактичний і правний стан кооперативи. До Управи увійшли: Юрій Роїк як справник, Роман Сербинський як книговод, д-р Роман Морозевич — голова Надзірної Ради, Федір Вережак — його заступник, інших членів Управи і Надзірної Ради не пригадую.

Багато взяло часу і клопоту, заки належно оформлено членство. Вибрано інтабуляційні аркуші, зареєстровано новий статут, одним словом виведено кооперативу з непевних ситуацій. І якраз на передодні передачі її крамниці шкільного та канцелярійного приладдя треба було знову те все, з такими труднощами приведене до ладу, лишати на поталу лихої долі. Не зважаючи на різні перешкоди та труднощі, що їх зі собою веде війна, життя помало наладнювалося і здавалося, що все йде до кращого. Одначе зі сходу доходили щораз то більше занепокоюючі вістки. Кружляли поголоски про можливу евакуацію, але певного нічого не було. Вже де-не-де появлялися перші вістуни надходячого лиха, наразі тільки т. зв. „фазани" зі своїм почотом (німецькі партійці), за ними чим раз частіше і густіше сунули валки підвод з утікачами, а там дальше вже і військові табори стали надтягати. Ми все ще жадного розпорядження згори не діставали, дарма, що катастрофа вже нависла над нашими головами.

В такім напруженні застав нас день 24 березня 1944 р., коли то нарешті наспів наказ евакувати майно ПСК. З того очевидно нічого не вийшло, бо вже ані з ким, ані чим зробити того не можна було. Місто було повне недобитків німецького війська, так що навіть перейти не можна було, а не то, щоб перевозитися. Із сходу долітав виразно гук гармат, а в місті час до часу зривалася стрілянина.

З немалим трудом роздобутий тягаровий вагон під вечір того дня залишив станцію Городенка, забираючи зі собою кількох службовиків ПСК та їхні родини у невідоме...

Хоч всі ми були приготовані на такий кінець і навіть підводи приготовляли, то в останній хвилі ледве з душею вирвалися з грозячої небезпеки. Навіть приготованих до вивозу різних документів ПСК не вдалося забрати, бо конюхи в останній хвилі кудись позникали, а шофер Бойко допровадив нашу автомашину до Коломиї, оставив її серед ринку, а сам сховався. Варто додати, що наші конюхи — це були колишні червоноармійці, що їх управа ПСК зберегла перед таборами полонених.

ЗАКІНЧЕННЯ

Закінчуючи оцю розповідь про початки і ріст кооперативного відродження нашої Городенщини, хочу вплести у вінок слави ще й імена тих, що сяк чи так з тим рухом були пов'язані. В першу чергу згадаю тих, що їх азіят-окупант зразу таки усунув зі шляху у своїм поході на підбій Европи, як своїх потенціяльних противників. Що правда, безпосередньою причиною їх нищення не була співдія в кооперативнім русі, але їхня понадпересічна позиція у своїм оточенні. А причини? В них все і на кожний поклик є тисячі причини, щоб людину знищити.

Зараз таки четвертої днини по окупації Городенки зачалася робота. Місцеві жиди раннім ранком у день Різдва Пресвятої Богородиці стали водити загін енкаведистів з „першою візитою" до деяких домів, у висліді чого за ґратами опинилися: д-р Василь Кассіян, голова Надзірної Ради ПСК від 1926 р., начальний директор Українбанку, громадський і політичний діяч, та видатний член партії УСРП. Д-р Роман Комаринський, колишній член Надзірної Ради ПСК, член дирекції Українбанку, голова Повітового Комітету УНДО, політик і громадський діяч,

і як воно недивно — також і моя скромність. Правда за деякий час мені і д-рові Кассіянові пощастило вирватися з лабет многорукого павука-давуна, на жаль, д-р Комаринський менше мав в тім напрямі щастя.

Дальше були ув'язнені: д-р Остап Дашинич-Кульчицький — член дирекції Українбанку, Микола Угрин — екзекутивний директор того ж банку, Василь Глуханюк зі села Тишківці, член Надзірної Ради ПСК, голова місцевої кооперативи, та довголітній її книговод, Микола Боклащук — член управи ПСК та член всіх місцевих кооператив (по 6-місячнім ув'язненні у Станиславові вийшов на волю зовсім психічно заломаний). Ще пізніше опинився в руках НКВД Іван Голинський, Коникевич та Голіней. В перших місяцях 1940 р. вивезли в незнане родину Комаринського, Кульчицького та Глуханюка.

При другій масовій депортації у травні 1941 р., між іншим, вивезли родину Голинського з Вербовець і Коникевича з Гарасимова. Крім того з Ясенова були вивезені: з жінкою управитель школи і голова Надзірної Ради місцевої кооперативи Хомів, з Глушкова Гультай член місцевої кооперативи, з Серафинець родина Ощипків, член місцевої кооперативи, з Городниці голова Надзірної Ради кооперативи о. Василь Попович з двома доньками і В. Гарапа — книговод тієї кооперативи, з Городенки Ілько Рибчук з дружиною, колишній член Управи ПСК та основник і голова Надзірної Ради кооперативи „Міщанська Родина", подружжя Качуровських, члени тієї кооперативи, родина Вережаків (Юрко), член кооперативи на Галузівці, жінка Марія — колишній член кооперативи „Жіноча Спілка" і донька Анна — крамарка кооперативи на Галузівці, подружжя Тучаків, член кооперативи на Фільварковім Куті.

Що сталося з тими нещасними людьми — збагнути важко. А що це були люди переважно старшого віку, треба догадуватися, що з них мало хто вже живе. Також не відомо, що сталося з Іваном Ощипком та Василем Грицаном. За те знаємо напевно, що там на рідних землях помер Корнило Панічевський, а Євген Лазорко, покликаний зараз же 1944 р. до Червоної армії, згинув на фронті. Помер також Іван Ступар, колишній управитель районової молочарні в Городенці, відбувши 10-літнє заслання. Син

депортованої родини Вережаків Володимир, колишній службовик Українбанку згинув від кулі Ґестапо літом 1943 р. у Кременчузі.

І на чужині дуже зрідли ряди колишніх піонерів як: інж. Іван Семків, мґр Теодор Матейко, д-р Іван Велигорський, Мирослав Дуткевич, Ярослав Курилюк, Микола Хома, д-р Василь Кассіян, д-р Володимир Бялий, інж. Модест Волчук, Іван Василишин — це наші колишні співробітники. Також померло вже декілька ревізорів РСУКу, що довше чи коротше працювали в Городенщині, як: Федак, Павлюк, Капуста, Поліщук, Квасниця, Головко, Панченко, Василик. Чи живуть ще ревізори Третяк і Пилипюк — не відомо.

***

Пройдуть роки, не виключено, що десятки років може і сотні, а про те все таки колись колесо історії обернеться лицем до нашого страдального народу і тоді ці записки може стануть предметом дослідження кооперативного руху наших часів, при чому й автора може згадають „не злим, тихим словом"...

АННА БІЛИНСЬКА

Кооперативна „Жіноча Спілка" в Городенці

З ініціятиви Корнелі Кассіян приблизно 1934 року заснували в Городенці кооперативу „Жіноча Спілка", яка торгувала ґалянтерією.

Це було єдина не-жидівська крамниця того типу в Городенці. Крамниця торгувала: хустками, светрами, шаликами, панчохами, шкарпетками, сорочками, спідною білизною, полотнами до вишивання, канвою, нитками до вишивання і до шиття, та всіми іншими ґалянтерійними дрібничками потрібними в домашньому господарстві.

Покупцями було жіноцтво міста і села. Торги були добрі і постійно росли. Також сільські кооператори, які

брали товар в Союзі Кооператив для своїх крамниць, коли чогось там забракло, вони закуповували це в „Жіночій Спілці", що поважно збільшувало торги Спілки.

Головою Надзірної Ради „Жіночої Спілки" була Марія Комаринська, Справничкою Корнеля Кассіян, книговодство мала А. Білинська, продавчинею в крамниці була дуже услужна і симпатична Цьопа (Мирослава Козанкевич). Крамниця була в торговому центрі міста, зараз напроти „Народної Торговлі". Крамниця була не лише місцем закупів, а заодно місцем, де люди радо себе зустрічали. Числа членів Спілки — не пригадую собі, але думаю, що було нас близько сорок членок.

Точно висоти уділу в „Жіночій Спілці" також не пригадую собі, але мабуть він виносив 25 золотих. Фінансово, на випадок потреби, мали ми допомогу в Україн-Банку, а торговельні поради в Повітовому Союзі Кооператив.

Дуже мені прикро, що не можу подати прізвищ членок Надзірної Ради і нашої касієрки, бо вже їх собі не пригадую.

Подаючи згадку про „Жіночу Спілку" в Городенці роблю це з правдивою приємністю, бо цей спомин переніс мене знову на терени Городенки і я бачу себе знов у Спілці і наче б розмовляла з Цьопою.

МІЛЯ ДОРОЦЬКА-КУЛИК

Театральне життя в Городенці

В культурному житті кожного народу театр відограв велику ролю не тільки як розривка. а як школа патріотичного виховання, що його передавалося тисячам слухачів живим словом зі сцени.

У нашому народі театр був спеціяльно тим пробудителем, — тією рушійною силою, вчителем і провідником, що пробудив і підніс свідомість, патріотизм і любов до рідного слова, пісні, танку, та вивів наше театральне мистецтво на світову арену. Золотими буквами записані іме-

на наших корифеїв сцени, як Садовський, Саксаганський, Заньковецька, чи світової слави співаків, як Крушельницька, Менцінський, Мишуґа і багато інших, що силою свого таланту будили свідомість, вщіплювали в серця любов, патріотизм і пошану до свого та своєю жертвенністю і працею зробили більше для нашого народу, ніж високо амбітні, але не все щасливі у своїх діях політичні діячі.

Городенка числилась театральним містом. Як довго сягає моя пам'ять, сюди дуже часто заїздили наші театри, а їх було декілька, так, що не раз один театр виїздив, а другий приїздив. Всі чільні актори, співаки й танцюристи побували на городенській сцені. Всі театри, починаючи від театру Стадника, чи Заграви з незабутніми мистцями як Рубчакова, Рубчак, Бенцаль, обоє Стадники, Совачева, Борисоглібська, Блавацький і інші — аж до зовсім незначних бідненьких театриків, що з бідою пробивалися в житті своїми дуже низької якости виставами, мали в Городенці запевнену касу. До театру ходили всі — і багаті і бідні, інтеліґенція, міщани й селяни, старі й молоді на перші, другі чи треті місця, зайцем, чи контрамаркою, мешканці міста і довколишніх сіл. Великими ентузіястами нашого театру були жиди, що громадно приходили на всі вистави театру.

Мій бл. п. батько, Степан Дороцький, між іншим великий приятель із бл. п. Іваном Рубчаком, був великим ентузіястом театру. Поруч своєї відповідальної праці начальника Скарбового уряду, присвячував аматорському театрові при Філії Просвіти весь свій вільний час. По батькові і я внаслідила цю любов і запал до сцени та захоплення театром і цей „спадок" сидить у мойому серці по нинішний день, і не позбудуся його до кінця життя.

Я була ще зовсім малою дитиною, так років може 3, пригадую таку театральну пригоду, що сталася зі мною. Як приїздив професійний театр до Городенки, то гостями в нас все були артисти Рубчаки — Катерина й Іван. Річ ясна імен їх я тоді не знала. Знала що наша гостя гарна пані, що мені дуже сподобалась. І ось одного пополудня вбігаю я до сальону і бачу — стоїть мама, тато і пан (Рубчак), і перед великим дзеркалом наша гостя, пані в довгій білій сукні з пишним золотистим волоссям, що сягало їй аж поза коліна. Я з подиву заніміла. Пані пригля-

нулася у дзеркалі, а тоді підняла вгору руки і одним помахом зняла те чудове волосся з голови і поставила на стіл. Я витріщила на неї очі й несамовито заверещала. Це було моє перше знайомство з Мельпоменою.

В тому часі театральні вистави відбувалися у залі Народного Дому. Заля була невелика, непривітна, мала малу дуже сцену і малесеньку ґардеробу. Заходом мого батька існував аматорський театральний гурток, виступали там: інж. Осип Тарантюк — вродливий амант, дуже добрий Гриць у драмі „Ой не ходи Грицю", його дружина, учитель Осип Курцеба, Михайло Білик — добрий співак і його вродлива дружина. мій батько Степан Дороцький — незамінний на той час Хома в „Гриці", Доїздив і виступав на сцені молодий студент Михайло Петруняк з Тишковець, який мені про ті часи й події вже тут у Чікаґу розповів. (Умер 12-го травня 1977 р. в Чікаґо). Ще як я була в школі підростком, то мене позичали на виступи в амат. гуртку. Пригадую будучи в 3 чи 4-тій клясі гімназійній я грала Галину в Гриці, а батько Хому. В тому часі (1923-34 р.) був в Городенці гарний аматорський театральний гурток. Щоб пожвавити й розбудувати театральний гурток і його працю, батько, як голова Т-ва Народний Дім, мабуть разом із управою Просвіти, спровадив до Городенки Олеся Левицького з дружиною, професійного актора зо Східньої України, що прибув до Галичини із військом УНР. Він при помочі місцевих сил широко розгорнув працю аматорського театру. Завдяки мойому батькові, що вклав багато праці і свого гроша, перебудували залю Народного Дому на багато більшу, побудовано більшу сцену, — дві кімнати на ґардероби, справили нові куліси і крісла на залю, що вже було де вигідно працювати. Театральний гурток притягнув багато нових аматорів, між якими були справді талановиті сили.

Пригадую, виступали: пані Марія Левицька, Софія Шефлева. Міля Дороцька, Міра Переймівна, Рожа Новальковська, Рожа Чарковська, Олімпія Багницька й інші. Панове: Олесь Левицький, учит. Михайло Навроцький, Юрій Раставецький, Степан Дороцький, Михайло Петруняк, Євген Чайківський, Осип Чайківський, Юрій Боклащук, Клим Багницький, а з молодших Володимир Вережак і Мар'ян Хамів. Незамінним суфлером був Володимир Михайлович і помічником у всіх потребах.

Репертуар як на провінційний аматорський театр був на високому рівні. Ставили комедії, драми оперетки. Влаштовували всякі національні свята й академії — як Шевченківську, свято Крут, Базару, 22-го Січня, Листопадове і т. ін.

Пригадую такий репертуар: Ой не ходи Грицю, Безталанна, Дай серцю волю, Діти Агасфера, Суєта, За двома зайцями, Базар і Молода кров — Винниченка, Жидівка Вихрестка, Соколики, Шалапут, Пошились в дурні, Вій, Чорноморці, Мартин Боруля, Майська Ніч, Як ковбаса і чарка і т.п.

Вистави відбувалися не лише в Городенці, але часто виїздили в довколишні села, як Серафинці, Глушків, Обертин, Тишківці. Всюди вітали нас дуже сердечно, а невеликі читальняні залі не могли помістити всіх людей, що хотіли бути на виставі.

Левицький провадив аматорський гурток близько три роки. Опісля він виїхав з Городенки, але гурток продовжував працю. Провадив його і хор — Роман Макогонський. Він зібрав гарну групу і провів культурну і на добрім поземі роботу.

Польська влада намагалася всякими способами перешкодити культурній праці театрального гуртка. Накладала всякі цензури на п'єси, обмежувала дозволи на вистави та виїзди на села, начались ревізії, арештування, Береза Картузька.

Прийшла Друга світова війна. Визволителі простягнули нам руку і все завалилося. Опустіла театральна заля, де так живим руслом плило культурно-освітнє життя. Її замінили на шпихлір чи склад усякого барахла і в ній щурі виводили на сцені піруети. Люди розбрились по світі. Одних скосила смерть, а інших катівні визволителів. На тих, що остались спадає обов'язок передати те, що було. Цим скромним спомином відзначую і я працю ідейних одиниць, що жертвенно працювали на культурно-освітній ниві нашого народу. Не їздили на проби Крайслерами чи Каділяками, а місили ногами тяжкий чорний покутський чорнозем багато кілометрів в погоду і негоду, слоту і сніговію по тяжкій праці — на проби. Їхнього шляху не освічували ясніші від сонця неонові світла асфальтових доріг, а освічував їм ціль вогонь, що горів у їхніх серцях. Вогонь і любов до рідного слова, пісні, побуту

Цей мій спогад на багато неточний. Час затер багато в пам'яті і хай мені вибачать ті, кого треба було згадати, а я не згадала. Не зі злої волі. Це, що здолала пригадати й кинула на папір, хай буде дуже спізненою квіткою-незабудькою цим, що причинилися до культурно-освітнього життя нашої Городенки, а тим що є поза нею, хай буде Євшан-зіллям — їм і їхнім поколінням.

Чікаґо, 18 січня 1978 р.

ВАСИЛЬ МОДРИЧ-ВЕРГАН

Організаційна мережа Товариств „Каменярів" в Городенці

Перед заснуванням Повітового Союзу Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі" в Городенці існувало Повітове Товариство Молоді „Праця". Ініціятором і засновником цього товариства був адвокат і громадський діяч д-р Василь Кассіян.

Повітове Товариство Молоді „Праця" мало зареєстрований у старості такий статут, що воно могло організувати працю української молоді в городенському повіті, але воно не було повітовою централею. У цьому товаристві об'єднувалася українська молодь, що вже була, чи претендувала бути, у проводі в селах Городенщини.

Повітове Товариство Молоді „Праця" мало свою бібліотеку, свій провід, який давав їй вказівки, як вона має працювати в місцевих сільських, чи міських організаціях. Свої кваліфікації і рівень знання вона підвищувала при допомозі книжок, рефератів, конференцій, дискусій тощо.

Коли в 1931-ому році засновано Крайовий Союз Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі", в різних місцевостях західно-українських земель почали основуватися Місцеві Союзи Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі", які з часом об'єднувались у своїх Повітових Союзах „Каменярів". Усі Місцеві і Повітові Союзи „Каменярів" об'єднувалися в Крайовий Союз „Каменярів" під проводом Головної Ради

Союзу Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі" у Львові.

Як у багатьох повітах, так і городенському повіті, спершу були зорганізовані Місцеві Союзи „Каменярів", а щойно згодом заходилися зорганізувати Повітовий Союз „Каменярів". Внесено до староства статут, але староство не затвердило його і Місцеві Союзи Каменярів організувалися по селах Городенщини без повітової централі.

Як подано в журналі „Каменярі" (ч. 8, 1934) староста не затвердив статуту на заснування Повітового Союзу „Каменярів" тому, що деякі члени Повітової Ради, як Д. Корбутяк, розпочинали працю у Місцевих Союзах „Каменярів" перед затвердженням статуту.

На підставі того допису можна припускати, що першим організатором Місцевих Союзів „Каменярів" у Городенщині був Дмитро Корбутяк.

Перший Місцевий Союз „Каменярів", як видно з допису в журналі „Каменярі" (ч. 3. 1932 р., стор. 4) був зорганізований в Торговиці пільній. Засновні загальні збори відбулися 1 серпня 1932 р. і тоді вписалося 69 членів. За Торговицею пільною пішли села — Котиківка, Серафинці — Вознесенський кут, Топорівці, Глушків, Далешева і Чортівець.

Як 13 листопада 1934 р. відбувалася нарада Місцевих Союзів „Каменярів" городенського повіту, то в нараді взяли участь 42 делеґати з 13 місцевостей — Далешеви, Глушкова, Незвиськ, Серафинець, Чернятина, Топорівців, Чортівця, Пробабина, Вербівців, Торговиці пільної, Котиківки, Семенівки, Ясенева.

Після того, як староста заборонив оснувати Повітовий Союз „Каменярів", товариство„ Праця" внесло до староства прохання дозволити йому влаштувати однотижневий руханково-спортовий курс для членів Місцевих Союзів „Каменярів", які є членами товариства. Але староство відмовило дозволу на влаштування цього курсу з уваги на „жалобу народову" і через неприсутність коменданта „пшиспособєня войскового", якому мав би цей курс підлягати.

Проти відмови й такої аргументації, як подано в дописі в журналі „Каменярі" (ч. 9, 1934, стор. 10), внесено відклик до воєвідства, але це нічого не помогло. Місцеві Союзи „Каменярів" в Городенщині діяли без повітової

централі. Повітовий організатор Дмитро Корбутяк їздив до згаданих 13-ох Місцевих Союзів „Каменярів" з доповідями про руханку і спорт, про потребу самоосвіти і каменярських іспитів та про культурно-освітню діяльність. Разом із тим він засновував нові Місцеві Союзи „Каменярів" в Семаківцях, Колінках, Дубках, Фільварковім куті, Городниці, Обертині, Хмелевій і Галузівці.

Місцеві Союзи „Каменярів" засновано 11 грудня 1936 року в Чернятині, 13 вересня 1937 р. в Гарасимові, а 10 грудня 1937 р. в Хмелевій.

Треба припускати, що Повітовий Союз „Каменярів" у Городенці староство дозволило заснувати щойно в 1936 році. Тоді вже існувало в повіті 21 Місцевих Союзів „Каменярів", з того 17 були активними, а чотири слабо діяльними.

У 1938 році, коли до Городенки, до Українбанку, приїхав В. Верган, працяючи в цих чотирьох Місцевих Союзах „Каменярів" пожвавилася. Під його проводом 5-8 травня 1938 р. відбувся Руханково-спортовий курс членів Місцевих Союзів „Каменярів". Тоді створено майже в кожній місцевості, де були Місцеві Союзи „Каменярів", руханково-спортові секції, які вивчали ритмічні вправи, вежі, вправляли легку атлетику. В багатьох Місцевих Союзах „Каменярів" створено дружини копаного м'яча, влаштовувано фестини з пописами вільноручних вправ хлопців і дівчат, змаганнями копаного м'яча, змагання в бігах і скоках тощо.

В кількох Місцевих Союзах були зорганізовані шахові секції, драматичні гуртки, співочі гуртки, а також були гуртки дрібної ощадности, що їх був започаткував Д. Корбутяк.

Також у кількох Місцевих Союзах „Каменярів" були самоосвітні гуртки, що за статутовими зобов'язаннями приготовили своїх членів до каменярських іспитів. При кінці 1939 року, точніше кажучи, перед вибухом німецько-польської війни 1939 р. в городенському повіті майже половина Місцевих Союзів „Каменярів" були готові переводити Перші каменярські іспити.

В обсяг Першого каменярського іспиту, як було в „Пораднику для Союзів Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі" входив такий матеріял:

1) „Ми Каменярі" (знати добре зміст книжки).

2) З Шевченка: короткий життєпис, Гамалія, Іван Підкова, Плач Ярославни, Невольник, Хустина, Мені тринадцятий минав, Розрита могила, Три шляхи, На Великдень, Як би ви знали, паничі; Сон (на панщині пшеницю жала), Заповіт.

3) З І. Франка: Короткий життєпис, Захар Беркут.

4) Історія України, (про старі часи до 1914 р. — з „Самоосвіти").

5) „Культурна людина" (видання „Самоосвіти").

6) Грамотне писання і 4 рахункові ділання.

В кількох місцевостях, як Грушків, Серафинці, Чернятин і Чортівець, були зорганізовані „Молоді Каменярі", тобто за дозволом батьків діти, що ходили до початкових і вищих кляс народної школи.

Майже цілий рік 1939, до вибуху війни, йшла інтенсивна підготова до Повітового Каменярського Здвигу. Була випрацьована різнородна програма, у якій мали взяти участь всі члени Місцевих Союзів „Каменярів" городенського повіту.

У всьому тому перешкодила найперше проголошена польським урядом мобілізація воєннозобов'язаних мужчин, в тому і провідників молоді включно з повітовим діячем В. М. Верганом, а пізніше вибух німецько-польської війни і московсько-комуністичної окупації.

При кінці треба згадати, що визначну ролю в розвитку організації Місцевих Союзів „Каменярів" в городенському повіті відіграли — інж. Богдан Білинський, мґр Микола Нагірняк, Володимир Вережак, дир. Микола Угрин, Петро Кучірка, М. Боднарчук, В. Бабій, Я. Чорнобривий, І. Боднарчук та інші, що їх з уваги на теперішні обставини тут не згадуємо.

Союз Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі" — це була організація української молоді, що почала діяти після того, коли польська влада розв'язала частину руханково-пожарних товариств „Луг", заснованих в 1925 і пізніших роках, за їх національно-громадську діяльність, а частину товариств, що були малоактивні, примушувала піддатися під повну контролю т. зв. „пшиспособєня войсковеґо".

Статут Союзу Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі" був випрацьований в 1930 році,

а молодь мала розгортати свою діяльність по лінії освітньо-культурній і руханково-спортовій.

Свою діяльність почала ця організація молоді в 1931 році і протривала до 1939 року. За той час постав Крайовий Союз „Каменярів" у Львові (централя), знова Повітові Союзи були оформлені в 14 місцевостях. Місцевих Союзів „Каменярів" було 352, зар. всіх членів — 20,567.

За час існування „Каменярів" відбуто п'ять Крайових З'їздів. Останній, п'ятий З'їзд відбувся 26 грудня 1937 року, як і всі попередні, у Львові. Про всі ці з'їзди як і звіти керівних органів друкував журнал „Каменярі" — офіційний орган цієї організації.

Спочатку, в 1928 році, почали появлятися, як додаток до „Громадського Голосу", „Молоді Каменярі", а від 1933 року почав виходити як самостійний і офіційний місячний журнал Союзу Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі" під назвою „Каменярі" — голос молоді. Від 1937 р. до жовтня 1939 журнал виходив як двотижневик. Його назва була „Каменярі" — двотижневик української поступової молоді. Редактором цього двотижневика був В. Верган. Кожне число мало від 8 до 12 сторінок журнального формату 12 х 9 цалів. Кожний член був передплатником цього журналу.

Журнал був редаґований в національно-освітньому дусі. Членом організації, як було сказано в статуті, 7-ий параґраф, „може бути кожна особа української национальности без різниці полу і релігії..." А на всіх з'їздах повторювано і відновлювано ухвалу, що „серед каменярів немає місця ні для комуністів, ані всякого роду фашистів".

За час свого короткого, бо не повного десятирічного існування, Союзу Молоді „Каменярі" проведено величезну організаційну, культурно-освітню і руханково-спортову діяльність серед сільської і міської молоді. По селах і містах затихали різні бешкети і бійки. Ставало що раз менше п'яниць і курців, бо каменярі не пили і не курили. Молоднечі забави прибирали культурного й розвагового характеру. Кожної неділі в селах були вистави, фестини, спортові змагання тощо. А що найважніше, в кожному селі. де були каменярі, зростала національна свідомість, кріпшав патріотизм і свідомий національний героїзм.

Городенська каменярська молодь ішла нога в ногу з молоддю інших повітів каменярської молоді!

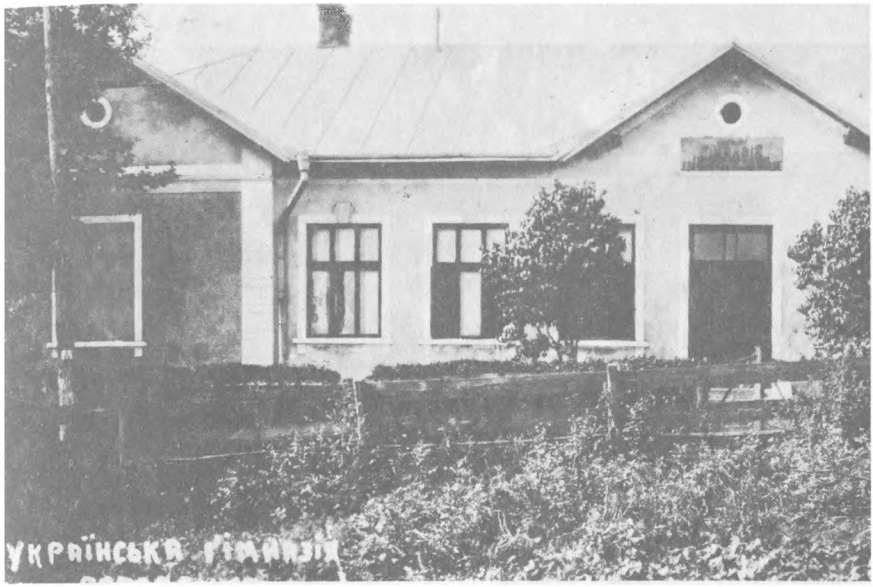

Вгорі: Ліве крило будинку Української гімназії „Рідна Школа" ім. Т. Шевченка в Городенці, будована в 1911-12 рр. Внизу: Учні VI-ої гімназійної кляси в 1915-1916 р. в Городенці зі своїми професорами. Посередині дир. Антін Крушельницький, біля нього зліва о. Нестор Кисілевський, перший етатовий катехит гімназії.

Учні Української Гімназії в Городенці в 1911-1912 р. Посередині: проф. Задорожний, дир. Антін Крушельницький і проф. Кульчицький.

Вгорі: Учні 8-ої кляси Української гімназії в Городенці в 1917-18 р. Сидять: (перший зліва) Р. Геруляк, (2-га зліва) З. Навальковська. Стоять: (перший зліва) М. Тришкалюк, (3-ий) М. Яківчик, нагорі (другий зліва) В. Токарик. Внизу: Група учнів гімназії, які брали участь в Листопадовому перевороті в Городенці: Василь Дідич зі Стрільча, Андрій Вівчарук з Тишковець, Василь Волицький і Евген Булик з-поза Городенщини, Михайло Андріяш, Колінки. Інші невідомі.

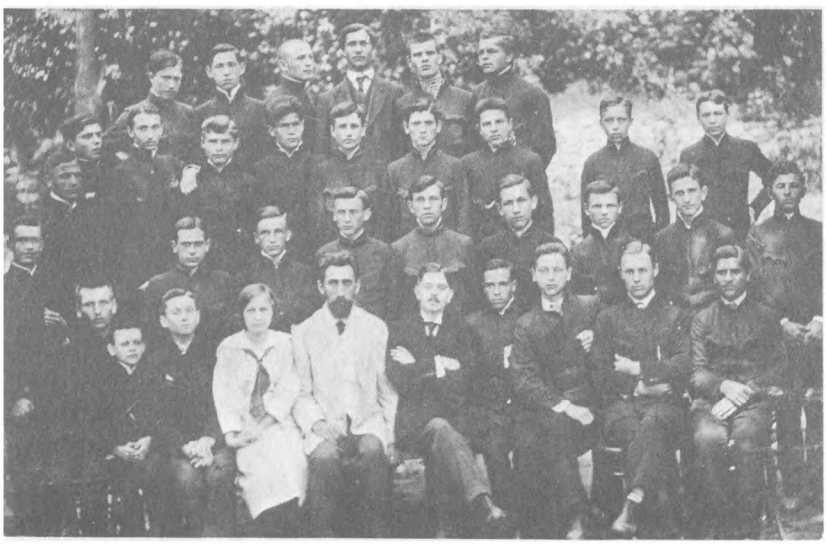

Вгорі: Родина Крушельницьких, 1919 р. Внизу: Група учнів Української Гімназії в Городенці в 1919 р. В білому одязі дир. Антін Крушельницький, біля нього по правиці проф. М. Клюк.

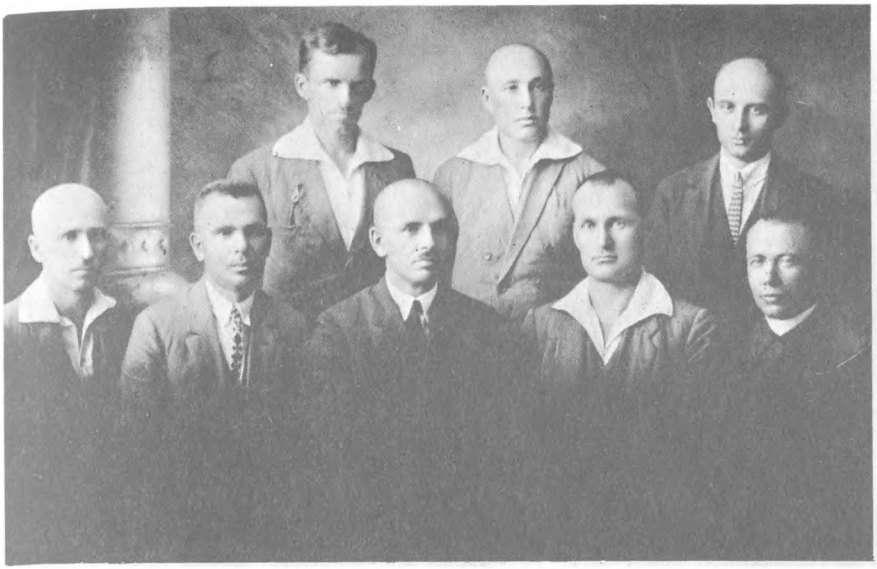

Педагогічний склад Української гімназії Рідна Школа в Городенці в 1925 р. Сидять: М. Барнич, О. Яківчик, М. Бараник, д-р І. Велигорський, о. М. Фелицький Стоять: Р. Міхняк, Ст. Гусак М. Лукасевич.
Внизу: Учительський збір з 1929 р.
Сидять: Дир. О. Яківчик, о. Е. Бахталовський, дир. С. Федів, О. Павлів - Калина; стоять: О. Кметик, С. Фесюк. С. Гусак, М. Бачинський, Р. Міхняк.

Учні і професори Гімназії „Рідна Школа" в Городенці в 1928 р. Сидять: Т. Матейко, голова кружка Р.Ш. М. Ципинський, С. Гусак, М. Бачинський, С. Федів, М. Бараник, О. Яківчик, Р. Міхняк, о. Е. Фелицький, М. Барнич. В *першому ряді* серед учнів третій з ряду внизу головний редактор збірника „Городенщина" М. Марунчак

Вгорі: Хор Української Гімназії в Городенці в 1927 р. Внизу: Той сам хор з поповненнями з 1928 р. Хором проводив проф. М. Барнич.

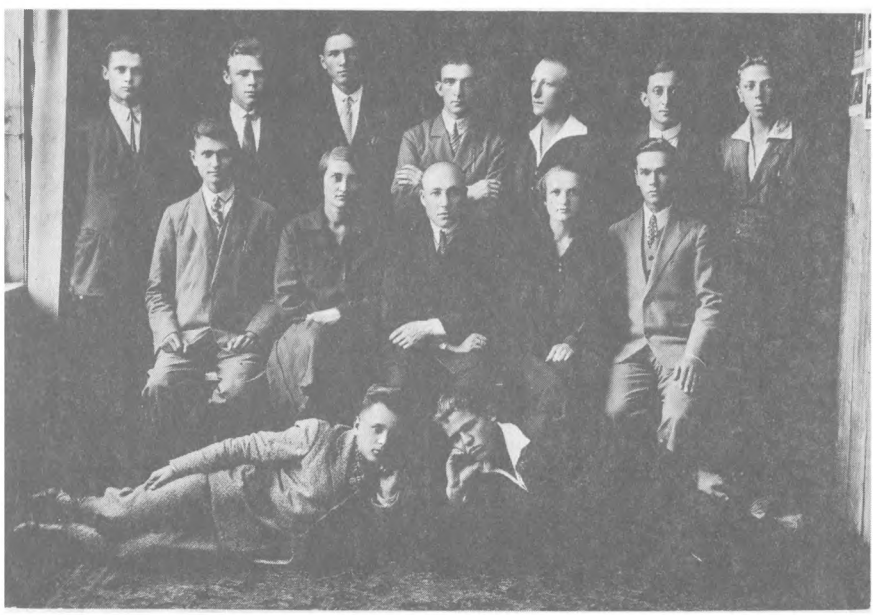

Вгорі: Хор Української гімназії з 1929 р під кермою проф. М. Бачинського. Внизу: Шостаки зі своїм господарем кляси, 1928-29. Лежать: Іван Березовський і Іван Лучицький; сидять: Василь Кнігиницький, Анна Заболотна - Курилів, проф. С. Гусак, Меланія Чемериз - Семків, Іван Регуш. Стоять: Микола Фединич, Василь Ощипко, Василь Гуцуляк, Ярослав Оробчук, Іван Гультай, Ярослав Дрогомирецький, Іван Сенчишак.

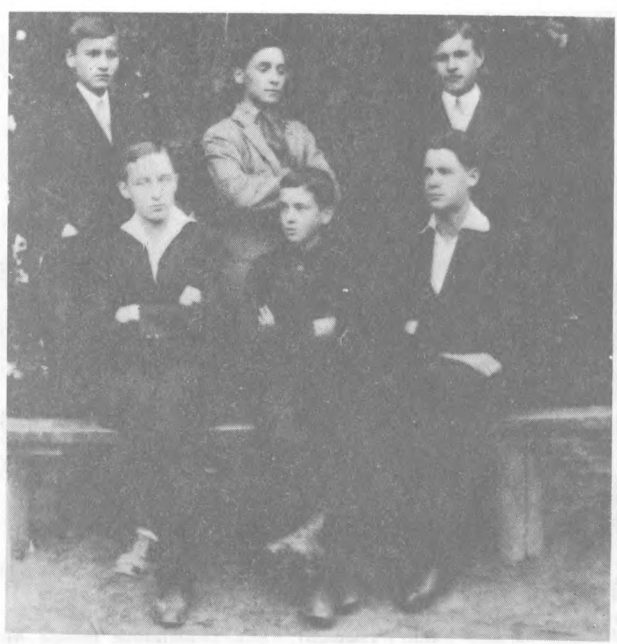

Вгорі: П'ятачки в 1930 р. в Українській гімназії в Городенці. Сидять: Ярослава Козло, Наталка Лазорко; стоять: Ірка Созанська, Мирослава Козанкевич, Нуся Дороцька. Внизу: Четвертаки (група) в 1930 р. Сидять: Маріян Хамів, Іван Пеца, Ярослав Хомів; стоять: Богдан Гавдуник, Степан Семенюк.

Вгорі: Відбиванка на подвір'ї гімназії, 1934. По-лівиці: Петро Михайлович, Іван Макогон, Віра Попович, Василь Місюра. По-правиці: Микола Будзик, Стефа Яворська, Кирило Вишньовський, Володимир Бандурак, Антін Пухальський і Н. Н. Внизу: проф. Левка Зайшла після дискусійних розмов з дівчатами. Сидять: О. Савчук, М. Павчак, Л. Зайшла, Д. Комаринська, О. Сілецька. Стоять: Н. Лавришко, В. Ґавдуник, І. Загайкевич, К. Федак, М. Цимбалюк, Д. Котелко.

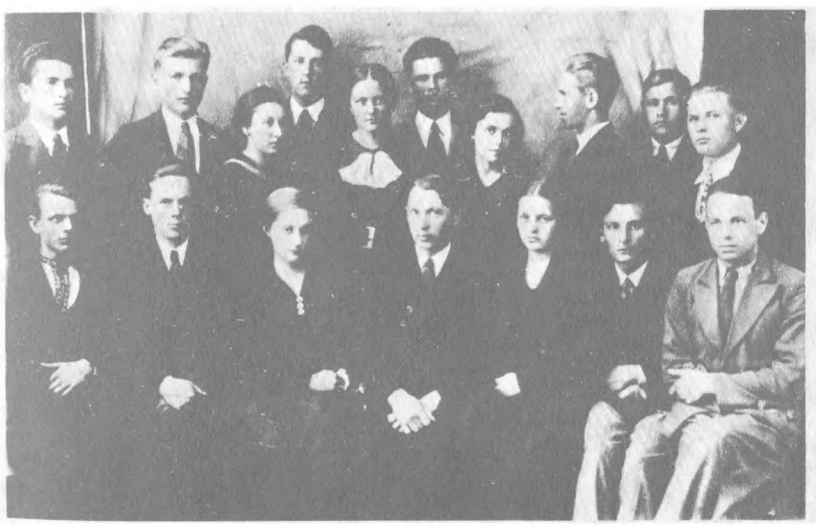

Вгорі: П'ятаки з 1931 р. в гімназії „Рідна Школа". І-ий ряд: В. Бандурак, В. Харук, Л. Білик, ІІ-ий ряд: П. Михайлович, К. Вишньовський, А. Пухальський, Іван Макогон, С. Гамула; ІІІ-уй ряд: І. Круць, Я. Кравчук, М. Цапко, В. Місюра, І. Ощипко (шостак).

Внизу: Восьмаки з 1934 р. Сидять: В. Бандурак, К. Вишньовський, О. Бахталовська, проф. Я. Гайдукевич, С. Яворська, А. Пухальський, М. Будзик. Горішній ряд: М. Марунчак, В. Місюра, М. Копчук, С. Попович, Віра Попович, М. Цапко, М. Котелко, П. Михайлович, С. Семенюк, І. Макогон.

Гурток учениць з проф. Л. Зайшлою 1936 р. Стоять: С. Навальковська, М. Качуровська, С. Тис, М. Вишньовська, П. Павчак. Сидять: М. Глуханюк, проф. Л. Зайшла, Д. Миленька. Внизу: О. Паливода. Я. Наконечна.

Внизу: Гімназійний хор т. зв. Шістнадцятка під диригентурою Степана Семенюка, 1933 р. Сидять: С. Попович, Р. Бандурак, М. Цапко, С. Семенюк, Я. Хомів, Б. Ґавдуник, Т. Білик; стоять: Я. Сілецький, В. Лещишин, В. Харук, В. Яворський, Н. Н., М. Бойко, М. Хамів, К. Вишньовський.

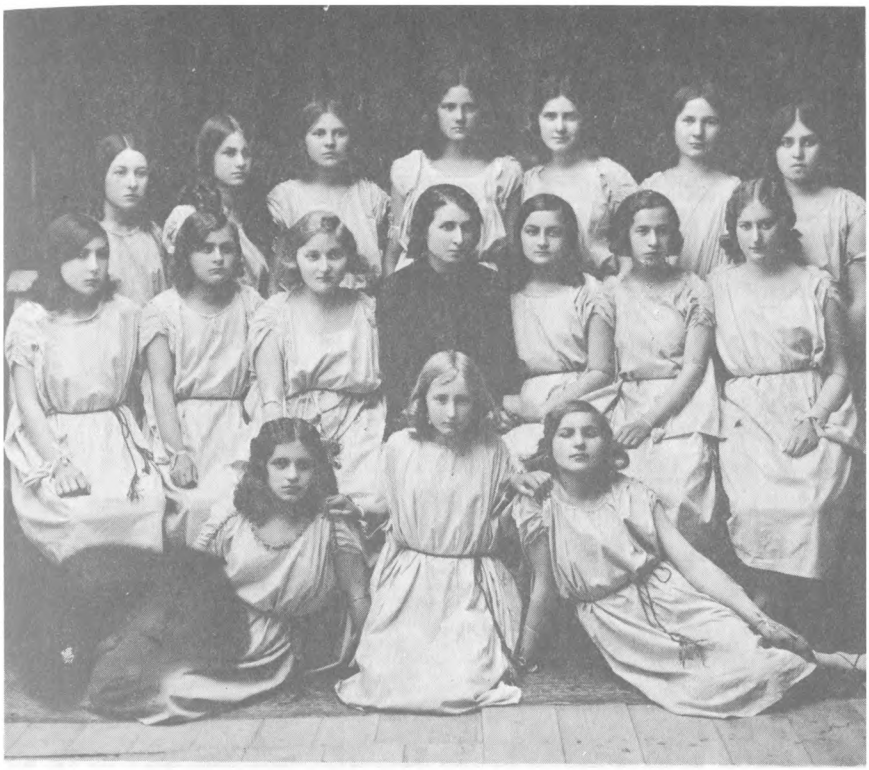

Вгорі: З балетного виступу гімназисток під проводом проф. С. Зайшлої. Внизу: Група гімназисток в студії над гагілками.

Абітурієнти Української Гімназії „Р.Ш." в Городенці в Ювілейному році (25-річчя гімназії). В першому ряді вгорі професори: Р. Міхняк, К. Тучапський, С. Гусак, о. Е. Бахталовський, дир. О. Яківчик, Я. Гайдукевич, М. Загайкевич, Л. Зайшла, І. Васнлишин. Студенти — перший ряд: М. Марунчак, О. Бахталовська, В. Попович, В. Місюра. II-ий ряд: П. Михайлович, М. Котелко, С. Яворська, М. Цапко. III-ій ряд: А. Пухальський, І. Макогон, М. Копчук, М. Будзик. IV-ий ряд: К. Вишньовський і В. Бандурак.

Вгорі: Д-р Теофіль Окуневський промовляє на Ювілейному святі гімназії „Рідної Школи", 1935 р. Внизу: Учасники ювілейних святкувань на подвір'ї Народного Дому.

Промовці на ювілейних святкуваннях гімназії Рідна Школа в Городенці. Вгорі: проф. Михайло Галущинський, посередині дир. О. Яківчик, внизу: д-р Роман Комаринський.

Отці духовні відправляють парастас по тих, які відійшли, а які трудились для молоді. Посередині: о. Е. Бахталовський, катехит. Внизу: почесні місця заняли: проф. М. Галущинський зо Львова — Централя „Р.Ш.", д-р Т. Окуневський і д-р Р. Комаринський.

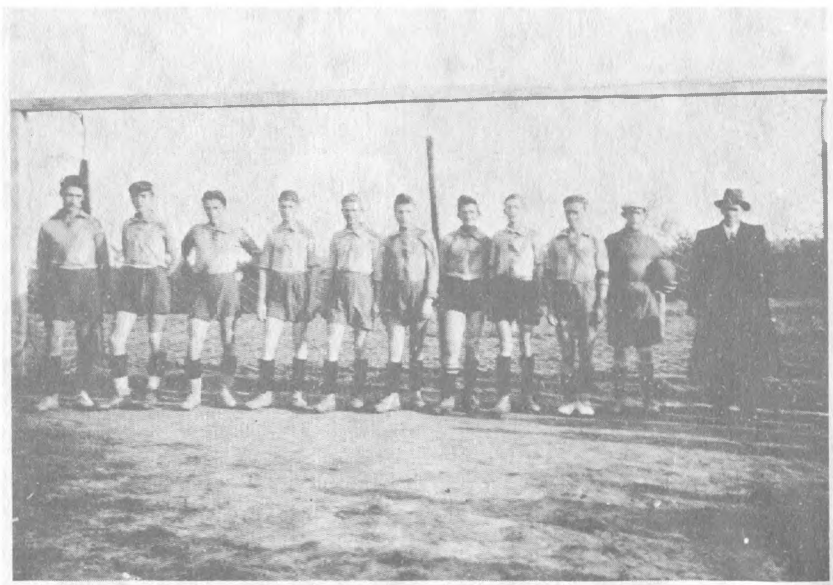

Гімназійна дружина копаного м"яча
м.Городенки з проф.Міхняком,1928-1930 рр.

Гагілки в гімназії в 1934 р. І-ий ряд: М. Цимбалюк, Н. Лавришко, З. Багницька; сидять: С. Яворська, Д. Бахталовська М. Копчук, проф. Л. Зайшла, О. Бахталовська, О. Савчук, О. Сілецька; стоять: М. Качуровська, М. Павчак, В. Попович, К. Федак, Д. Комаринська, В. Ґавдуник. Внизу: Музичний гурток учнів в гімназії „Р.Ш." Напереді: Богдан Василишин, автор обкладинки „Городенщина"; сидять: Р. Василишин, Я. Наконечна, Шехтер, учитель, Д. Миленька, І. Міхняк; стоять: М. Барбадин, Р. Ружицький, Б. Ґуляй (1934 рік).

Вгорі: Відбиванкова дружина учнів й гостей перед будинком гімназії „Р.Ш.", 1933 р. Внизу: Марійська Дружина Української Гімназії в Городенці зі своїм катехитом о. Е. Бахталовським посередині (1934 р.)

Вгорі: Перед Святим Причастям під опікою о. Е. Бахталовського. Внизу: „Марія в храмі", студентська виставка, 1938. Учасники: З. Лавришко, Н. Н., С. Гевська, І. Вишньовська С. Брунчаківська, о. Е. Бахталовський, Н. Н., Н. Н., Я. Наконечна, М. Вишньовська, М. Качуровська.

Учні з професорами гімназії Рідної Школи ім. Т. Шевченка в 1937-38. Сидять: Я. Гайдукевич, І. Василишин, С. Гусак, М. Загайкевич, о. Е. Бахталовський. дир. О. Яківчик, П. Яківчик (дружина директора), Л. Зайшла, д-р М. Гула, Я. Кулицький, Р. Міхняк.

Вгорі: Останній поклін провідникові Городенщини й опікунові Української гімназії „Р.Ш.". Молодь і старші супроводжають тлінні останки д-ра Теофіля Окуневського. Внизу: Група студентів після духовних вправ з о. катехитом Е. Бахталовським.

Вгорі: Лекції фізики з проф. Р. Міхняком (1932 р.). Учасники: В. Гнатчук, О. Яворська, Н. Лазорко, І. Созанська, К. Михайлович, М. Козанкевич, Я. Козло, Р. Миронів, Р. Зачек, М. Стефанів, В. Вережак, О. Ковбуз, Б. Козанкевич, А. Заболотна. Внизу: Лекція біології з проф. Р. Міхняком (1937).

Традиція виводжування гагілок в гімназії. Вгорі: М. Цимбалюк О. Савчук, М. Павчак, М. Качуровська, З. Багницька, О. Бахталовська, К. Федак, Д. Комаринська, М. Прокопчук, Д. Бахталовська, О. Сілецька, В. Гавдучик С. Яворська, Н. Лавришко (1933). Внизу: О. Шлемкевич, І. Касарик, Д. Миленька, М. Гуляй, Л. Луцька, С. Навальковська, С. Тис, М. Качуровська, М. Вишньовська, П. Павчак, М. Глуханюк, Н. Лавришко, А. Наконечна (1937).

Вгорі: Лекція української мови, веде проф. Л. Зайшла (1937). Внизу: З релігійних святкувань в честь св. Йосафата (1936 р.).

Вгорі: Група студенток з проф. Л. Зайшлою наперед. Стоять: В. Ґавдуник, М. Павчак, В. Попович, М. Луцька, З. Багницька, О. Савчук 1934). Внизу: Група учениць і учнів з професарами: М. Загайкевич, І. Василишин та Я. Гайдукевич (1936 р.).

Вгорі: Гурток українїстів під кермою проф. Л. Зайшлої (сидить посередині), 1937 р. Внизу: Клясова група д-ра М. Ґули (1937 р.). Сидять: Д. Миленька, Б. Загайкевич, проф. М. Ґула, О. Лесюк, Е. Котелко. Стоять: М. Глуханюк, НН., Д. Комаринська, В. Михайлина, Лютий, С. Навальковська, Б. Сілецький, М. Вишньовська П. Федак, Крижанівський, О. Попович, Н. Лавришко. Останній ряд: Б. Василишин, М. Барбадин, Ю. Морозевич, Л. Яшан, М. Цюрак, Д. Ґродецький, І. Міхняк, Р. Качуровський.

Останній хор Української гімназії „Рідна Школа" ім. Т. Шевченка під довголітньою кермою проф. Івана Василишина (сидить посередині), 1938-39.

Вгорі: Історичний гурток під опікою проф. С. Гусака. Сидять: Михайло Барбадин, Катруся Федак, проф. С. Гусак, Надя Лавришко, Василь Гриналюк; стоять: Микола Котелко, Дарія Миленька, Марія Вишньовська, Слава Наконечна, Андрій Підвербецький, Іван Гафткович. Внизу: клясова знимка учениць і учнів з проф. С. Гусаком (1937 р.).

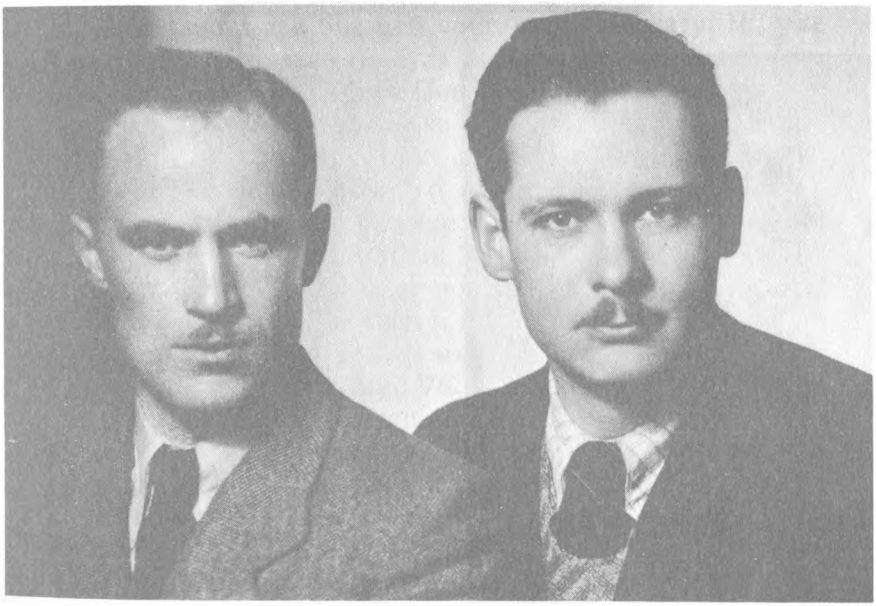

Серед численних студентів Української Гімназії „Рідна Школа" ім. Т. Шевченка в Городенці, які впали жертвою воєнних дій II світової війни, віддали своє життя на жертівник Батьківщини теж: Іван Ощипко-Степаненко, згинув в підвалах НКВД в Станиславові, Тарас Білик там же (горішній ряд). Впали від куль нацистів німецького окупанта: Володимир Вережак і Ярослав Хомів-Лімницький (оба в долішньому ряді).

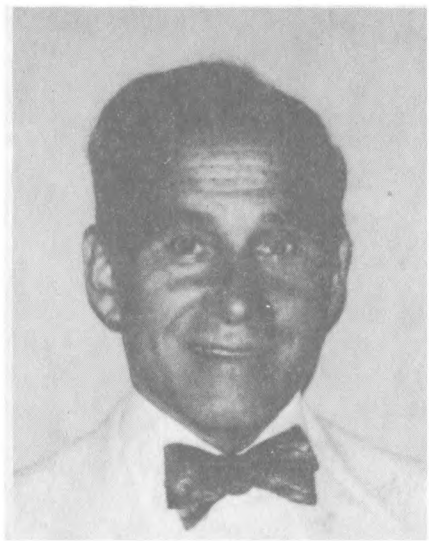

Передові меценати збірника „Городенщина" — вихованці Української гімназії „Рідна Школа" в Городенці: Д-р Степан Ґамула (вгорі), д-р Ростислав Василишин і д-р Петро Харук (внизу).

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

Повітове Лугове Свято у Городенці

Не багато з нас здають собі справу з того, яку страшну кривду робимо ми собі особисто і свому народові та його культурі, що не робимо записок, — на все в нас знайдеться час, а от записати в якусь книжечку чи зшиток важливішу подію з датою, прізвище з іменем та адресою, сховати лист з цікавою вісткою не вміємо і мабуть вміти не будемо. Навіть підписати фотографії нам тяжко і потім у наших знайомих, в наших архівах та редакціях нагромаджуються сотки-сотки знятків, на яких невідомі гурти та особи, ого — ніхто вже їх не розгадає! І той самий закид ставлю собі: Здобувся на те, що нарешті сотки фотографій у своїй збірці підписав, але записок таки не робив, хоч починав їх десятки разів. І це теж відноситься до цього мого спогаду.

Боже, що я дав би, щоб пригадати собі дату! Ні, уже й не день, бо напевне це була неділя і напевне вліті (коли ж інакше можна робити Повітове Лугове Свято, на яке прийдуть і приїдуть зблизька і здалека сотки-сотки людей?), але рік! Котрого року це могло бути? 1936, 1937, чи 1938? І хіба треба було б поритися в річниках газет, побувати в бібліотеках тижнями, щоб цю дату знайти, або й не знайти. Бо й чи тоді ми дуже записували?

Організація української молоді „Луг" була в той час у повному розгоні. Як член її Гол. Старшини, я знав, що йдемо вгору. Коло 1936 р. ми вже мали в реєстрі біля 600 товариств, в 1937 році 761, під 1939 рік ця кількість дійшла тисячки. Організаційна мережа охоплювала вже 43 повіти, в яких працювали Повітові Луги і головами їх були здебільша колишні старшини УГА та СС, зокрема віддані вояцькій ідеї служби Батьківщині раніші побратими зброї полковника Артилерії Січових Стрільців і героя з-під Мотовилівки та, тепер, адвоката д-ра Романа Дашкевича — батька, фанатика і фундатора Лугової Організації. Це він співорганізатор Січових Стрільців у Львові враз з Кирилом Трильовським ще до 1914 року, згодом співорганізатор та голова першої Стрілецької Ради київ-

ських Січових Стрільців і комендант Гарматнього полку Січових Стрільців (в 1966 р. нью-йоркська „Червона Калина" видала його книжку „Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті Київські Ворота", 208 стор. і фотографії) та генерал-хорунжий УНР, відновляв після 1920 р. давніші Січі, а коли польські окупанти зліквідували їх у 1924 році, зорганізував був руханково-пожарничі товариства „Луги" і хоч сам був видатним членом та діячем Української Радикальної Партії, не дозволив, щоб ці товариства були згаданій партії підчинені. На тому тлі прийшло в 1925 р. до розколу в Луговій Організації, що почала розростатись з динамікою раніших Січей, — і більшість Лугових Товариств (далі будемо звати їх, як і тоді, Лугами) підтримали правильну лінію д-ра Р. Дашкевича, що був просто одержимий ідеєю підготовити тепер у Лугах, як колись у Січах, вишколені військові кадри, своєрідний експедиційний корпус на випадок, якби прийшло до нових воєнних зрушень на території України. При Радикальній Партії залишилася незначна кількість Лугів і, не маючи для них централі та провідника, партія ці Луги зліквідувала чи пак перевела їх в окрему організацію „Каменярі", засновану в 1931 р. Луги в 1929 р. досягли кількости коло 850 і тоді польська влада стала їх, хто зна чи не на інтервенцію сов. амбасадора, масово ліквідувати. Посилена в той час акція ОУН, пацифікація і масові арештування та суди дали владі формальну підставу до наступу на все українське організоване життя, а що Луги були в цьому житті найбільш активні, до них застосовано окремий натиск. Пригадую, що кожний день пошта приносила повідомлення з розв'язаних старостами Лугів і адвокатська канцелярія д-ра Дашкевича тільки те й робила, що писала відклики та протести у справі зліквідованих Лугів до польської вищої влади та до наших послів у Варшаві. Але вища влада була така сама, — і остаточно у 1933 дві третини Лугів були закриті, з колишніх близько 900 залишилося не більш, як 250. Особисті інтервенції д-ра Дашкевича і наших послів у столиці Польщі дали тільки частинний успіх: Лугам запропоновано достосуватись до нового польського закону про військову підготову, за яким всі молодечі та руханкові організації мали бути підчинені контролі окремих старшин для „пшиспособєня" при

польських військових комендантурах. Лугам виразно зазначено, що, або вони підуть на таку контролю, або їх зліквідують без решти.

Так прийшло до основної зміни в Луговій Організації. Д-р Р. Дашкевич поїхав нібито на купелі до Карльсбаду в ЧСР і там зустрівся з полк. Є. Коновальцем, що не тільки був його побратимом зброї і походів, але й дружбою, коли д-р Дашкевич женився з Оленою Степанівною. Полк. Є. Коновалець не спротивився плянові переорганізувати Луги і звідти теж пішло те, що націоналістична організація на Зах. Землях, після короткого й бурхливого наступу на „нові Луги", була в дальшому у своєрідній невтральності до них, більше цього — часто ОУН використовувала організаційну мережу Лугів та їх активність для своїх акцій. В 1934 р. зроблено масову нараду голов Повітових Лугів у Луговій Централі при Коперника 5 у Львові (там була заля для вправ, кімнатки для окремих секцій львівського Лугу й адвокатська канцелярія д-ра Романа Дашкевича, все оплачуване його коштом), яка одноголосно вирішила рятувати Лугову Організацію та схвалила новий статут, розроблений д-ром Р. Дашкевичем згідно з законом про військову контролю всіх молодечих організацій. Серед невеликого гурта тих перших, що з беззастережним довірям станули плече-об-плече з д-ром Р. Дашкевичем у його заходах рятувати, розробити статут і скликати нараду голов піврозгромленої Лугової Організації, були заступник д-ра Р. Дашкевича п. Михайло Козланюк (брат гореславного тоді у Львові комуністичного писаки Петра К.), якого большевики в час першого „визволення" 1939 р. по-звірськи замордували, референти вишколу Юрій Мамчак (чоловічий) та Іванка Мамчак (дівочий), орг. референт мґр Василь Жовнір та автор цих рядків, ген. секретар і референт зв'язків. До сьогодні пригадую драматичний, бо вирішальний хід згаданої наради, після якої та кількох початкових перешкод з боку своїх таки „патріотів", Лугова Організація знову пішла струнко вгору. Її щорічні з'їзди-наради, величаві Лугові Свята у Львові, в повітових містах і по селах, прекрасний власний Луговий Город у Львові і нарешті організаційна мережа, що охоплювала в усій кол. Галичині, з Лемківщиною включно, близько 40,000 членів-луговиків напередодні вій-

ни 1939, — це вже була сила, з якою мусіли рахуватись і свої і чужі.

Десь у той час вперше зустрівся я з мережжю Лугів у Городенщині. Пам'ятаю напевно, що на вирішальних зборах, про які мова, не було ще голови Повітового Лугу з Городенки, хоч добрий десяток Лугів у цьому повіті вже діяв. І на місці і в Великому Лузі (так звалася офіційно наша централя) ми розглядались за кимсь, що був би відповідний на цей пост та мав охоту працювати з Лугами, і коли одного дня прийшла вістка, що Луги Городенщини відбули свій з'їзд та вибрали на голову Повітового Лугу п. Івана Прокіпчика, ми всі були справді втішені. Прізвище нового голови було назагал мало відоме (меншбільш Львів знав про повітових громадських та політичних діячів), нас повідомили тільки, що він — власник текстильної крамниці на Ринку в Городенці і має всі вигляди та амбіцію бути добрим головою Пов. Лугу. Після того новий голова І. Прокіпчик був запрошений листом приїхати до нас до Львова — і за якийсь час ми вітали в нашій домівці кремезного добродія високого росту, що приїхав таки в луговому однострою (до речі — однострій не був надзвичайний, але потім п. І. Прокіпчик мав зразковий і міг викликувати зависть інших!). Не був теж гість у розмові ні демагогом, ні оратором, але ділово і спокійно, як купець, розглядав можливості Лугів у Городенці, що мали право і вигляди на сильний розріст своєї мережі. В почесну лаву 43-х голов Повітових Лугів дійшов таким чином ще один, — з вийнятком кількох (проф. П. Шкварок з Чорткова, д-р І. Бабій з Копичинець, О. Федина з Мостиськ і може ще один-два) всі вони в перших таки днях „визволення" 1939 р. були схоплені НКВД і з типовим московським садизмом закатовані. І коли бачу сьогодні думкою прекрасні, поважні і вдумливі обличчя цих колишніх старшин Української Держави, що тепер на зміну надягли луговий однострій з шапкою-петлюрівкою та вишивану сорочку з гарасівкою, мріючи про створення нової й чергової когорти оборонців України з лугових лав, передімною знову стає страшний запит: Невже цій московській потворності не буде таки кінця і невже вона таки далі і далі рубатиме все, що в нас ясніше, світліше, ідейніше?

Не знаю, що сталося з головою Повітового Лугу у Городенці п. Іваном Прокіпчиком. Мабуть пішов туди, куди пішли і його побратими — голови з інших повітів — і тоді вічна та світла Йому пам'ять!...

Чи воно цього ж таки чи чергового року, але одного дня прийшло письмо з підписом голови Повітового Лугу І. Прокіпчика: В Городенці визначено на таку і таку неділю Лугове Свято і просять делеґата з Великого Лугу. А що я любив бувати на таких святах просто тому, що мене цікавило завжди життя мого народу і я хотів знати його з безпосередньої з ним зустрічі (це мені, м. ін. сильно помагало в моїй праці в редакції „Діла"), я радо погодився поїхати. Однострій був у мене дуже добрий, на якомусь Святі дістав я був від луговиків у дарунку прекрасну вишивану сорочку, підперезав гарасівкою комір. стиснув старшинським військовим поясом з перекидом через праве плече, шапка з відзнакою на голову — готов у дорогу. Правда, д-р Р. Дашкевич доручив мені ще одну місію. Я дістав кілька відкликів проти розв'язання пару Лугів у Городенщині і кілька прохань з її сіл, що хотіли мати в себе Луги, — я мав поступити до староства і спробувати ці справи поладнати на місці в особистій розмові з безпосереднім начальником повіту. Приказ!...

В суботу вранці я виліз з поспішного поїзду Львів-Чернівці, що йшов через Городенку. На станції привітали мене голова п. І. Прокіпчик та ще дехто з повітової лугової старшини. Три чи чотири години дороги мене зовсім не втомили, ми випили склянку чаю в ресторані станції, перекинулися першими інформаціями, я познайомив моїх господарів з пляном бути у старості, вони будуть чекати на мене у крамниці І. Прокіпчика. Підвели мене аж під будинок староства — і я швидко був уже у ждальні, де зголосив секретареві, що я зі Львова і хочу бачити старосту Смольку.

Цікаво, що враження з тієї ждальні залишились у мене на завжди. Може тому, що на мене, у вишиваній сорочці та луговому однострої, звернули увагу кількоро осіб, які вже ждали на зустріч з керівником повітової політики, але може й тому. що за якийсь час після мене ввійшов до ждальні ще одни небуденний гість, — прекрасний тип гуцула в багатому гуцульському строї. Він прив-

тався з усіми, вклонившись, „Слава Ісусу Христу!" і попрямував просто під двері канцелярії старости, тут рівненько склав на долівку свою дзьобенку-прибічну торбу, на неї поклав шапку і руками пригладив довге, чорне, як крук, волосся. Так і застиг. Тепер уже очі з мене перейшли на цього представника українського народу, який швидко мене без решти розчарував: Секретар став викликати з дверей бюра поодиноких петентів і кожний раз, коли він з'являвся у дверях та коли туди входив чи з них виходив хто, мій гуцул згинався в поясі з поклоном, — може бути, що саме ця рабська постава і поклінність стали мені такі гидкі, що я не забув їх до нині. Такий орел карпатських верхів і така приниженість перед „паном"!...

Незабаром покликано й мене, я ввійшов і з-за столика вийшов мені на зустріч, простягаючи руку, молодий елегант з обличчям інтелектуала. „Смолька єстем!" — ми привіталися і староста рухом долоні запросив мене сісти за сусідний стіл. Ми закурили, я сказав старості, що я вперше у Городенці і що завтра буду головним промовцем та гостем зустрічі, як також хочу поладнати низку справ. „О, я теж буду на цьому Луговому Святі, — перебив мені господар. — Це перше таке свято в моїм повіті і я хочу на свої очі побачити ваші Луги". Розмова звернулася на потрібні мені рейки, — і я перейшов до діла. Я сказав старостові, що нам здебільша у праці не перешкаджають, але ми в централі Лугів заскочені, що якраз у Городенщині були останнім часом розв'язані кілька лугових товариств, а теж відкинені кілька прохань про дозвіл на такі товариства в різних селах цього повіту. Я пробував апелювати до старости Смольки, мовляв у його інтересі є, щоб на селах був лад, спокій і безпека, Луги є якраз носіями такої дійсности і тому дивно, чому влада є проти них. Свої аргументи я підтримав документами з заборонами, відкиненими проханнями та кількома новими заявами-проханнями з місць і староста одне за одним швидко обкинув поглядом.

„Добре! — і староста устає, йде до свого столика, приносить і розгортає на столі мапу повіту Городенка. — Будемо говорити одверто. Ви вже маєте тут стільки і стільки (не пам'ятаю цифри) Лугів, вони зосереджені в цій частині повіту. А чому ці відкинені? Чому розв'язані? Я вам

скажу просто: По оцю лінію, — і Смолька тягне пальцем по закресленій коліровим олівцем лінії, яка відтинає великий простір Городенщини на півдні, в бік Карпат. — Я вам не буду боронити закладати Луги і навіть ось тепер, — вертається він до одного з прохань, що їх я привіз та витягає його зі жмута паперів, — я вам дам дозвіл, щоб ви його повезли до Львова і щоб ви це завтра проголосили на Луговому Святі (він дзвонить і до секретаря, що прийшов, передає прохання з дорученням негайно поладнати позитивно та принести негайно ж йому), — це село, ви бачите, ось тут. Але в повіті поза цією лінією, — рука старости зісувається знову в південну частину Городенщини, — я вас не пущу і прошу прохань про Луги в цьому обшарі не присилати. Ці села застережені для нашої акції з „заґродовою шляхтою". Це добре, що я мав представника Лугової централі у вашій особі і що можу вам це сказати, а ви вже передасьте куди слід. Це і моє і не моє рішення, але ми постараємось його виконувати, — і старости хвилина зупинки в розмові, ніби щоб підкреслити його заяву. — Ну, я думаю, що ми домовились. Ще раз: Луги по цю полосу не матимуть, в міру можливостей, перешкод з мого боку, а ви вже накажіть, щоб зі „стшельцами" не билися, бо це вже справа поліції, — пробує всміхатись і підписує прохання дозвіл, який приніс секретар. — Це для вас черговий дозвіл, все ясне, завтра я буду на вашому святі".

Розмова скінчена і я зі жмутом паперів за хвилину у крамниці Прокіпчика. Переповідаю розмову і голова Повітового Лугу стискає губи: „Сучий син — типовий польський політик, усміхнений і холодний, як жаба. Але добре, що знаємо положення. Добре, що змісця поладнав вам прохання про нового Луга. Але, що я тамтим скажу, яким відклики відкинено?" —і Прокіпчик заходив по своїй крамниці. Потім таки через прилавок, поміж розмовами з людьми, які приходили купувати, ми ще і ще обговорювали завтрішнє Свято. Заповідалося добре, вже сьогодні мали ввечорі прибути Луги з Бучаччини, зокрема з оркестрою, і для них вже замовлено залю в Читальні Просвіти. Завтра від досвітку почнуть приходити і він тут назвав такі села, як Топорівці, Тишківці, Рашків, Кунисівці, Дубки та низку других осередків. Треба буде зробити ще

генеральну пробу вправ, прибрати площу, обставити входи, зорганізувати похід на Богослуження до церкви...

Добре, що пригадали, пане голово. Луг постійно брав участь у церковних відправах, кожне Лугове Свято починалося завжди з Богослуження з організованою участю лугових чет, чоловічої й дівочої. Зі Львова був я раз з луговиками на Йорданській відправі у підстоличному Малехові, де під тиском поляків Луг став відступати (незабутній голова Іван Куровський, старий вояк київських СС, жертва червоних у 1940 р.!), іншим разом ми цілим з'їздом-святом пішли з оркестрами по Львові на Ринок і взяли участь у Святі Божого Тіла, просто заливши пестрими луговими колонами цю центральну площу. Це був своєрідний наш атут. Люди бачили, що таке Луг, луговики були горді на свою службу народові, а в народі піднімався дух до нового льоту на вид дисциплінованих лав своїх хлопців і дівчат). Теж і тепер пішов я представитись та запросити на завтрішнє Лугове Свято пароха Городенки о. Василя Комаринського, попав на спізнений у нього обід і був запрошений за стіл. Боже, які чудові наші люди, як щиро і багато з ними говориш! Але на моє питання, чи не можна б завтрішнє Богослуження відправити під голим небом та з участю всіх прибулих лугових лав, о. Комаринський відповів просто: Мені такої пропозиції не зробили, а тепер уже за пізно все переставляти. „Але нічого, пане редакторе, приходіть з луговиками до церкви, вона в нас велика!" — всміхнувся отець парох.

Велика церква? Може бути, що для Городенки. Але коли я чергового дня, поспавши в готелі, прийшов під „велику" церкву, її вже забили лугові лави і ще раз стільки луговиків стояло під храмом. Люди-парафіяни ледве пропихались у середину. Богослуження ще не починалось, пару отців, що прибули зі своїми Лугами, мали сослужити о. В. Комаринському. З головою Прокіпчиком і його старшинами з Лугу ми дещо ще виправили: В церкву пішла почесна чета луговиків і луговичок, що стоятиме шпаліром від тетраподу до дверей, пару прапорів, з якими прийшли Луги, післали під самий іконостас, частину луговиків вивели з церкви і зробили з них подвійну почесну службу при вході. Складніша справа була з двома оркестрами, які прийшли під храм, в сонці блистіли їх

труби, люди товпились біля однієї і другої. Я підійшов з п. Прокіпчиком до диригентів: Вмієте грати церковні пісні? Одна з оркестр вміла тільки марші і народні пісні, але друга знала Святий Боже, Іже херувими, Достойно і Отче наш. Маємо! Я на хори, диригент церковного хору не має нічого проти того, щоб оркестра частинно заступила хор. Гайда, хлопці! — великі й менші труби посунули в церкву, піднялися по сходах, заблистіли на хорах, уставилися. Друга оркестра дістала іншу нагороду: Похід містом з церкви до Читальні, де обід для лугового братства; виключно її справа, — хлопцям аж очі засяли. Нарешті ніби все і ми з усім Повітовим Лугом пішли в церкву, де вже добрий десяток отців заярів празними фелонами коло престолу, закурив кадильницями, блиснув срібним хрестами в сонцевих, крізь вікна, смугах. Правили врочисто, святково, чути було, що луговики та луговички пішли і в хор. Підійшли тропарі й кондаки, тепер „Святий Боже". Чую, що на хорах рух, луговики поправили труби, капельмайстер підняв батуту. Боже мій, як бахне!... Мені здавалося, що звукова експльозія розсадить церкву, волосся просто пішло вгору, всі, навіть отці від престолу обернулися поглядом на хори. А звідти пішла не ріка, а водопадна повінь, що просякла все, — ніхто не взяв до уваги, що оркестра звикла була грати під голим небом та в марші, отже на повний і з усіх сил голос, а в церкві вона просто вдарила звуковими гарматами у стіни, в людей, у престіл з отцями! Та й сам диригент прихопився, друге „Святий Боже" було вже слабше, третє впало мельодією, а „Слава Отцю" і останнє „Святий Боже" було вже концертове. Аж зітхнув я, аж піт отер з чола. А коли о. В. Комаринський подякував луговикам у проповіді за оркестру і асисту в час Богослуження та назвав їх новітніми вояками нашого народу, я отер піт удруге.

Решта все пішло гладко. Після Служби Божої я пішов у захристію і подякував усім отцям, що зіпрілі і втомлені скидали з себе ризи, але були горді за своїх луговиків і луговичок, дехто пізнавав мене з редакції, дехто знав мене з прізвища під статтями. Ми домовились побачитись за дві години на площі Свята, а тепер я подякував отцеві парохові за запрошення на обід, — я повинен

був з'їсти його з луговим братством, що його побачу вперше і яке теж вперше побачить мене. На подвір'ї Читальні Просвіти ми швидко зробили чотирокутник і я подякував усім луговикам та луговичкам за добру поставу досі. Ми вперше показуємо містові Городенці і нашим сусідам, що ми є і що ми будемо, — казав я, — у Львові я скажу всім, що і в Городенщині лугове братство таке ж саме, як у столиці Галицької Волости та біля неї, а тепер смачного! І як учив нас усіх своїм прикладом д-р Р. Дашкевич, я сів за стіл з луговиками і луговичками, потім ще пішов до інших столів і біля кожного присівся на хвилину, розпитуючи та відповідаючи на запити. Всі Луги були святочно зібрані, а голови поодиноких Лугів і їх старшини з першого погляду зраджували колишніх військових „штрамак", — такі в них були викантовані штани, збирки блюз при поясах, нові гарасівки, добрі шапки. Та й руку стискали, аж ви чули, що стиск казав: Не підведемо!... А дівчата? Вони й так були квітом нашої землі, а тепер ще підкресленим навипередки вишивками і заготовлюваними строями, вінками над чолами, грубими косами на раменах. Ніхто у світі не має таких дівчат, як наші!...

Заздалегідь визначене командування Святом пішло з луговими лавами на площу за містом скоріше, їм треба було на місці все розставити, доглянути, ще і ще раз випробувати. Далекий гомін оркестр з площі доходив аж сюди, на подвір'я Читальні Просвіти, де ми ще з повітовою старшиною залишились, докурювали цигарки, ділились враженнями з ранку. Я не скривав свого вдоволення з того, що бачив і з чого сподівався успіху першого в Городенці Лугового Свята. Ну, панове, а тепер і нам час піти! — і ми показували годинники.

На великій площі, призначеній під Свято, були вже всі лугові лави, до голови Прокіпчика підійшли відповідальні за хід Свята і показували йому, де що уставили, звідки вийде дефіляда, куди входитимуть і як розставлятимуться до вправ хлопці й дівчата. Прокіпчик притакував головою, він мав добрих підкомандних. На площу поволі текла річка людей, дижурні показували їм, куди по датись та спрямовували місцевих діячів, провідників установ і видатних гостей до трибуни, куди подалися й ми. Тут уже були й отці, мене знайомили з городенськими лі-

карями, адвокатами, вчителями, теж тими, що приїхали з дальших сіл і з яких дехто цілу ніч їхав з Бучаччини, Товмаччини. Над площею, зокрема при вході та над трибуною, повівали синьо-жовті прапори, стояв гул розмов, в лавах Лугів падали команди.

Нарешті трубка насторожила всіх алярмом, команди згустішали, все стишилося. Ще команда, грімкий гук барабанів і повітря прорізали звуки маршу „Гей там на горі Січ іде". На площу стали входити перші лугові чвірки, щоб луком підійти під нашу трибуну. За моїми плечима зробився рух, я повернувся туди і очам не повірив: З отцями на ліво від мене вітався вже усміхнений староста Смолька і його секретар, туди й подався І. Прокіпчик, показуючи йому місце поруч мене. Але староста був дипльомат, він з усміхом відмовився, післав мені кивок руки і станув у лаві між останнім старшиною з Повітового Лугу та отцями, ніби підкресливши, що це Лугове Свято і що він репрезентант тільки цивільної влади. А тимчасом перші лави луговиків і луговичок уже підходили до трибуни і за ними, ніби кольоровий фестин, пішли дальші чети під бадьору оркестру. „Вліво глянь!" — падали команди і я та Лугове Старшинство підносили руки до дашків. Боже, Боже, яка це світла хвилина, які чудові ці хлопці, що вибивають парадний крок, дівчата, що в колоні одним рухом показують усі вишивані рукави, веселі очі, коралі на грудях. Площа завітала своїх луговиків і луговичок оплесками й окликами, деякі чети були такі прекрасні строями чи дисципліною, що оплески піднімались, як стадо птиць. Запорошіла тропа під маршем — позір, вліво глянь, позір, вліво глянь! Ішла якась довша колона і я мав змогу глипнути в бік старости. Він стояв з капелюхом в руках, усміхнений і коли попри нього йшли чвірка за чвіркою, піднімав до них руку. Це було признання для ладу, дисципліни, організованости.

Лугові колони обійшли довкола площу, завернули і голови Лугів повернули їх у великий, раніше визначений квадрат перед трибуною. Ще одне грімке „Позір!", оркестра підійшла ще ближче, хвилинка мовчанки і під звук труб пішла з кількохсот уст молитва, офіційна молитва Лугової Організації. „Боже Великий, Творче Всесильний!..." залунало над всією площею й усе наче ска-

м'яніло у цьому проханні. Хвилина була, яку варт пережити.

А тепер коротка команда „Спочинь!" — і можна завважити, як справді відпружуються луговики й луговички, що вже кілька годин були напняті під позір та під маршову мельодію з труб. Я спробував підійти до старости Смольки, але він уже став прощатись, вибачившись іншими обов'язками і роздаючи компліменти довкола: „Це щось прегарне, я того не сподівався, пильнуйте, панове, тієї організації, отже, це й ваша заслуга, пане Прокіпчик, якщо вам чогось потрібно, прошу просто до мене. А вам, — це до мене, — дякую як господар повіту і вітайте у Львові ваших командантів, скажіть, що мені було приємно пізнати зблизька вашу організацію!" — стиск руки, усміх, пішов. Було ясно: Хотів бачити Луги, не сказав і не пообіцяв нічого, теж не хотів залишатися, щоб не попасти в незручне становище, коли підуть промови, вправи, пісні. Дипломатично і правильно, добрий урядник був Смолька.

Стало лекше, коли староста відійшов і коли всілася курява з його авта. Повітовий Луг уже знав, що він гладкий на словах, але буде обстоювати інтереси Польщі і тієї лінії, яку накреслив на мапі Городенщини, розрубуючи її тіло на таке, яке окупант сподівався скоріше „зм'якшити" і проковтнути, та на таке, яке відставляв у подібному пляні на пізніше. А коли тепер впала знову команда „Позір!" і проти трибуни станули сотки-сотки молодих очей над мундурами і нар. строями, я вийшов трохи з почесної лави. Я привітав лугові лави і громадянство, передав усім привіт д-ра Р. Дашкевича, Великого Лугу і всієї Лугової Організації, дав признання всім зібраним луговикам і луговичкам, головам і їх підкомандним, та повторив коротко нашу лугову ідеологію: „Ми не тільки вчимося і підвищуємо свою якість у читальнях, на сценах, у хорах, — говорив я, — не тільки змагаємось у будові кращої господарської дійсности в Сільських Господарях і кооперативах, — ні, ми ще ставимо собі завдання, до якого покликане саме наше молоде покоління: Підготовити вишколену і здисципліновану силу, яка буде Україні потрібна на випадок нового 1917 і 1918 року та яка не дозволить повторитися трагедії українського народу після невдачі Ви-

звольних Змагань. І ми це робимо і Городенщина стає в лаву всієї Галицької Волости і в нашій праці нас уже ні ніхто не стримає, ні не залякає. Навпаки, ми здобуватимемо респект навіть у тих, що нас не люблять та які знають, що від своєї мети ми не відступимо. Великий Луг знає, що Луги Городенщини будуть достойні своєї почесної назви і своїх одностроїв, ми будемо з вами всією Луговою Організацією, —і тримайте свій прапор так високо, щоб його видно було і своїм, які від погляду на нього підноситимуть вище голови, і чужим, які мусять прийняти до відома, що в Лугах росте і міцніє нове українське покоління, готове на всі труди та жертви, якщо йдеться про славу, волю і добро України та її народу. Слава Луговій Організації, слава Лугам Городенщини! Хай живе Україна і її народ!..."

Луговики стояли колоною і я бачив, як у них засвітились очі, численні гості стали греміти оплесками. А ось ще одна команда — і під обі оркестри над площею піднявся, як могутній орел, гимн України: „Ще не вмерла!" — повторяла устами своїх синів і дочок присягу Україні Городенщина, „Не пора, не пора" після гимну було вже тільки висловом конкретного рішення і дії в тій справі.

Прийшла павза. Луги відведено на хвилину відпочинку, за 15-20 хвилин почнуться пописи, вправи і змагання в їх якості. Сонце встигло пережерти вже й мене, ми всі відсунулись у недалеку тінь, знову пішли свобідніші розмови, признання, запевнення в допомозі і співпраці. Хтось приніс навіть збан свіжої води, — яка вона була смачна-смачна! А Прокіпчик подбав таки про все: Якісь луговики принесли кілька лавок і вся трибунна громада змогла тепер уже вигідніше слідкувати за Святом. А луговики і луговички, а оркестри? Їх уже почали виводити й розставляти до вправ, на окремих підвищеннях ляля-луговичка та такий же красунь луговик показували розставленим під оркестру, як їм виконувати вправу. На зміну пішли дівочі і чоловічі, потім чоловічі лави ввійшли між дівчат і пішли мішані вправи, потім вправи вінками і палицями, ще потім вправи окремих більших Лугів з Городенщини і гостей з Бучаччини, врешті велика і масова вправа під молитву, — і всі Луги під марш обох оркестр обходять ще раз площу та знову роблять чотирокутник. Оплески знову,

оклики знову. Тепер я сходжу з старшинами Повітового Лугу з трибуни, затримуємося в чотирокутнику і п. Прокіпчик читає довгий список відзначених та нагороджених Лугів, викликає їх голов і четарів, передає премії: Образи, тризуби, грамоти. Щоб кожний Луг вернувся до свого села і мав чим похвалитись та що повісити на почесному місці у своїй домівці. Цю частину кінчить ще одни похід перед зібраними, кожний Луг несе у першій чвірці свою нагороду, ще і ще оплески, оклики, привіти руками.

Добре пополудне пішло, як усе скінчилося. Хотілося десь лягти і трохи відпочати, але куди там: У Читальні Просвіти великі Лугові Вечорниці і всі ми з командування повинні там бути. А тільки подорозі до Читальні вступили ми до котрогось з місцевих старшин, якого дружина мабуть була вже приготовлена і добра чарка та гаряча печеня з бараболею швидко вернули нам силу. Ще б то ні! Адже з того часу минуло найменш сорок років і я починав тоді розмінювати третю десятку віку, — гей-гей літа, коби так вас ще раз завернути з далекої дороги, гей!...

Я десятки разів їздив на подібні Лугові Свята, як у Городенці. Завжди теж був серед луговиків і луговичок до кінця, входив у їх гущу, починав розмови, жартував і слухав поважного й веселого. Від цього мене знали та пригадували так, що як відбувалося Лугове Свято у Львові і як на нього з'їздилися Луги з усього краю, я не міг ні в час Свята, ні після нього обігнатися від тих, що віталися зі мною, пригадували себе, запрошували до себе. Але найважніше: Коли лопнула „моцарствова" Польща і з розбитою німецькою бомбою ногою я тікав зі Львова, до якого стали входити ордою червоні „визволителі" (до сьогодні робиться моторошно, коли пригадую тих страшних, брудних, закурених, розхрістаних і пихатих „героїв"!"), я був би ніяк не зміг був вирватись з лабет цих катюг, якби не Луги: На коротенький час, на кілька днів між розвалом Польщі, відступом німців та московською окупацією, Луги показали, що ми добре їх вчили і вони добре навчились, — вони у міжфронтовій порожнечі стали одинокою силою, що ґарантувала лад і безпеку, розброювала всяких військових мародерів і грабіжників та й мене, у той час каліку, передавала (голови Лугів пізна-

вали мене, ламали руки і казали: „Не бійтеся, ми вас пересунемо далі!") від Лугу до Лугу, а я до останнього у Годинях мостиського повіту, звідки притриманими військовими кіньми ще 35 км. пролетів я з луговиками аж над Сян і ще встиг сісти на останній пором, який пішов на німецький бік тієї ріки. І цю порядкову силу зустрічав теж, тікаючи іншим шляхом, д-р Роман Дашкевич, що мало не плакав, коли бачив, як звивалися і тримали лад його луговики, вперше у свому житті діставши в руки справжні рушниці...

Теж і тепер пішов я ще до Читальні Просвіти, де зібрані за танцями луговики і їх голови привітали мене грімкими окликами. А я просив їх не перебивати собі забави і попросив її коменданта, щоб відшукав у веселій юрбі ту четарку з Бучаччини, яка так прекрасно вела в дефіляді свій відділ і так потім блискуче керувала його пописовими справами. Небаром її знайшли і я вибачився, що турбую її, але я люблю танцювати і на цій луговій забаві хотів би теж попробувати хоч один танець. Дівчина, м. ін. молода вчителька, блиснула очима, всміхнулася — і ми пішли між пари, що крутилися у великій залі. Говорили ми мало і зовсім не про Лугове Свято, бо при такій дівчині забудеш язика взагалі. А довкола нас кружляли під музику інші, подібні до нас, лугові пари. Потім підвів я дівчину до її столу, пішов до іншої луговички, сів за черговий стіл, вернувся до стола повітових старшин — і так пішло аж під північ. За мною слідкували луговики і показували собі головами...

Чергового дня, повний вражень, що не забулися до сьогодні і з яких повилітали крізь сито сорока років тільки різні прізвища і назви, вертався я до Львова. З І. Прокіпчиком і його побратимами з Повітового Лугу міцно стискали ми собі руки на прощання, обіцяли собі побачитись у Львові, може й ще раз у Городенці. А в Луговій Домівці при Коперника 5 у Львові передав я д-рові Р. Дашкевичу жмут паперів, яких не поладнав, той дозвіл на нового Луга, який таки при мені підписав староста Смолька, і розповів нашому голові та іншим членам Великого Лугу про свою розмову з цим паном та свої помічення з Лугового Свята в Городенці і про тих, що це свято так добре вивели.

Світлу сторінку вписали Луги в історію розвою Галицької Волости 1924-1939 років і десь на цій сторінці записана теж чесна та жертвенна праця тих, що творили, вели і розбудовували лугові лави у своїй ближчій сторонці, — у Городенщині.

ВІКТОР ЯВОРСЬКИЙ

Спортове Товариство „Пробій" у Городенці

Національне відродження на західних землях України під час Першої світової війни і по ній принесло зі собою розбудову нашого життя у всіх ділянках. За розвитком у культурно-науковій ділянці, економічно-господарській, у мистецтві, прийшло зрозуміння потреби і значення розбудови фізично-спортового життя, яке вже започаткувалось за почином „Сокола-Батька" до Першої світової війни.

Можна, мабуть, сказати, що вже на початку двадцятих років спорт і тіловиховання стали основами виховання кадр українського молодого покоління. Це відбувалось не тільки по більших містах, як Львів, Перемишль, Станиславів, Тернопіль, — не тільки по менших містах, а й по селах. Одним словом — усюди, скрізь. Це була свого роду форма дозрівання національної готовости. У цьому процесі Городенка та вся Городенщина не стояли осторонь.

Найбільше приманливою і популярною ділянкою спорту був копаний м'яч. На це складалося багато причин, Зокрема початковий вклад гроша — тільки на м'яч, бо решта виряду доходила з часом. Далі, часті виступи — змагання дружин притягали маси народу. Спортові площі стали наче місцями зустрічей всіх громадян, особливо молоді, яка в цей спосіб мала постійний контакт. Зустрічі поміж містами поширювали знайомства та зв'язки в цілому краю.

Ґенеза „Пробою" коротенька. У році 1923/24 переїхав зі Львова до Городенки на працю в „Народній Торговлі" молодий, запальчивий копун Олексин. Замешкав у Багницьких, близько толоки (загороджена ярмаркова площа), і в усіх вільних від праці годинах „ганяв" за м'ячем, що його наші батьки називали „бальоном". Скоро до нього прилучився Зенко Багницький, потім його свояк Льоньо Багницький, а далі Ярослав Хамів, Михайло Кіндрачук, Антін Сілецький, Вільшинський, а згодом інші, що їх прізвищ, на жаль, не пам'ятаю. Це була перша ґенерація „Пробою". Змагання відбувались звичайно в часі вакацій, коли всі студенти приїжджали додому.

За прикладом студентів університету пішли учні української гімназії ім. Тараса Шевченка в Городенці і це вже була друга, молодша ґенерація „Пробою". Доріст цієї другої ґенерації „пробоєвиків" був дуже численний. Спричинвся до цього наш учитель гімназії Роман Міхняк.

Уже в роках 1928-30 зорганізовано в гімназії дві дружини копаного м'яча за ініціятивою молоді та під опікою учит. Романа Міхняка та за мовчазливою згодою директора гімназії Онуфрія Яківчика. До команд входили: Степан Попович, Богдан Козанкевич, Роман Зачек „Рудий", Степан Семенюк, Михайло Марунчак, Олександер Ковбуз, Яків Сілецький, Іван Пеца, Віктор Яворський, Любомир Білик, Тарас Білик, Богдан Ґавдуник, Степан Ґамула, Ярослав Хомів, Роман Хитренький, Антін Пухальський, Петро Бабяк, Михайло Онуцький, Володимир Вережак, Іван Ощипко. Ці копуни ділилися на дві команди і постійно вправляли спорт, улаштовуючи періодично змагання для публіки. Згодом зорганізовано змагання з копунами коломийської державної гімназії. До цих змагань з „коломияками" вибирано репрезентацію, себто найкращих копунів гімназії.

У 1929 році склад головної команди „Пробою" доповнюється новим „нарибком" — учнями гімназії. Це вже була друга генерація „Пробою". Склад першої команди „Пробою" був такий: Роман Бурик, Яків Сілецький, Тосько Сілецький, Зенко Морозевич, Богдан Козанкевич, Іван Пеца, Ярослав Хомів, Віктор Яворський, Степан Семенюк, Володимир Вережак, Любомир Білик (який згодом перейшов до коломийського „Сокола"), Роман Зачек, Михайло Марунчак.

Під кінець двадцятих років у Львові постав „Український Спортовий Союз", який об'єднав усі українські аматорські дружини копаного м'яча. Тоді розгортаються скрізь змагання за першість між містами, округами, а далі приходять „фінали" — „Схід-Захід".

Друга генерація „Пробою" була в тому щасливому положенні, що головою Товариства став директор банку, Микола Угрин, який не жалував ні труду, ані часу, ні „власної кишені", коли йшлося про справу „Пробою" Другим важливим чинником розвитку „Пробою" був факт, що ми мали підтримку цілої громадськости в Городенці та в околиці. У нас не бракувало щирих меценатів як Ераст Куровицький, Тис—старший, Іван Станецький, Соболь, Мирослав Дуткевич, д-р Шлемкевич, д-р Паращук та багато інших громадян, без різниці на політичні переконання.

„Пробій" — його успіхи і неуспіхи єднали нас усіх. Змагання за першість вели нас до міст і містечок. Спершу були ми в Коломиї. (Звідтіль прийшов до нас гарний копун і далекобіжник Василь Мельничук), їздили ми до Снятина, Кутів, Чорткова, Станиславова, Заліщик. Приходилось їздити сотки кілометрів кінними підводами на те, щоб другого дня розігравати змагання за мистецтво. Це, що нас усіх єднало — це був юний запал, дружба, завзяття, посвята. Вислідом цього була знаменита гра „Пробою", через що ми й увійшли до півфіналу групи „Схід", а це на тодішні відносини було великим успіхом.

Безперечно, з роками мінявся склад першої команди „Пробою", але побоювань за майбутнє в нас ніколи не було, бо нові ентузіясти копаного м'яча доповнювали наші ряди. У висліді цього 1936 рік був у нас початком третьої генерації „Пробою". До першої команди ввійшли нові члени, спортовці першої якости, вихованки другої генерації, в особах: Богдан Сілецький (згодом перейшов до коломийського „Сокола"), Богдан Василишин, Нестор Станецький та інші, які разом із попередниками з другої ґенерації несли високо прапор „Пробою" до самого вибуху Другої світової війни. З приходом червоного наїзника „Пробій" перестав існувати. Увесь виряд Товариства забрала червона міліція восени 1939 року.

Всі ми пішли в життя різними шляхами. Ті, що осталися в живих, поповнили кадри українських професіоналів, займаючи різні пости — лікарів, професорів, інженерів і т.п. Всіх нас лучать спільні спогади юних днів, змагань, невдач, радостей і успіхів, що дали нам заправу і гарт на нашому життєвому шляху.

Всі клонимо в пошані голови перед нашими друзями — як Микола Угрин, Антін Сілецький, Іван Ощипко, Володимир Вережак, Іван Пеца, Нестор Станецький, які згинули з рук московського чи німецького ката, віддаючи життя своє в обороні батьківщини — України.

СВЯТОСЛАВ ОЛЕСНИЦЬКИЙ

Спортове Товариство „Богун" в Серафинцях

Спортовий клюб під назвою „Богун" основано в Серафинцях в травні 1936 р. До клюбу вписалися радо так хлопці, як і дівчата. Праця почалась від копаного м'яча, що його вправляли жваво молодці. Пізніше поширено працю і на другі роди спорту, як біги, дужання і подібне. Фінансово — щедро помогли вчителі і вчительки, які з заходу приїхали до села на час шкільних ферій. За зложену ними готівку закуплено для грачів спортові черевики, сорочки і панчошки. Потрібні чорні споденьки постарали собі самі грачі. Капітаном дружини вибрано Святослава Олесницького.

Щоб відбувати змагання з другими спортовими дружинами, „Богун" став членом Українського Спортового Клюбу. Перші змагання копаного м'яча відбулися в Серафинцях з дружиною коломийського „Сокола", пізніше з дружиною „Сокола" з Кут, а в Городенці з дружиною

„Пробій". Богунові спортовці брали теж участь в змаганні в бігах в Коломиї, де дівчина з Серафинець здобула перше місце в бігу на 800 метрів, а хлопець зо Серафинець добув друге місце в бігу на 5 тисяч метрів.

Під осінь 1936 р. староство в Городенці розв'язало клюб. Спортовці постарали статут Карпатсько-Лещетарського Клюбу у Львові і як його філія продовжували свою діяльність аж до упадку Польщі в 1939 р.

Під кінець скажемо декілька слів про різні часові настрої в Товаристві „Богун". Звичайно членами спортового товариства були передовсім селянські діти, які працювали в господарствах. Тим часом на весну і літом відбувалися змагання і треба було багато вправляти саме тоді, коли в господарствах було найбільше праці. Цього не любили дуже батьки кандидатів на спортовців. Вони часами й лаяли організаторів клюбу, мовляв „замучують дітей вже від год. 6-ої ранку а вони потім змучені не можуть працювати".

Найбільше негодувань було в клюбі і селі, коли то учасниця окружних змагань, членкиня „Богуна" В. Боюк взяла перше місце в змаганнях в бігу на 800 метрів в Коломиї. Комісія однак не признала її цього осягу, мовляв — „це не був клясичний біг". Розчарування було велике, бо хто ж на селі думав про клясику. Йшлося про осяг. Коли ця „кривда" сталася, то й ті, які були проти частих тренінгів їхніх дітей, обстали за покривдженою змагункою. Настрої ці мали також свої позитиви, бо вони популяризували ідею спорту та змагань на селі. Це бачила польська поліція і робила всякі перешкоди в праці. Найбільший тиск був на організатора „Богуна". Наслідки були такі, що автор цих рядків мусів на якийсь час залишити Серафинці.

МІСТЕЧКА І СЕЛА ГОРОДЕНЩИНИ

КЛИМ ТРАЧУК

Містечко Чернелиця

Їдучи з Городенки гостинцем, доїжджаючи до Чернелиці через гору „Крутка", видно майже цілу Чернелицю як на долоні. Посеред Чернелиці площа, приблизно 300 метрів довга й на 60 метрів широка, по місцевому звана містом. На східному кінці цього „міста", стоїть замок (залишки фортеці з XVII сторіччя), перед яким є трикутна площа торговиці, де раз у тижні відбувалися торги, переважно свиньми, по які приїжджали купці з Городенки. За дорогою від цієї торговиці, на південний захід, є церква обведена муром, що за ним ростуть може кількасотлітні дерева, липи. Церква Різдва Пресвятої Богородиці, мурована. В роках 1927-8 за адміністратора о. Володимира Гординського, відновлена, новий дах критий цинкованою бляхою і зовнішний новий тинк (виправа). Все це за фонди з проданого церковного поля. Середину розмалювали в українському стилі донька тодішнього пароха Люба Добрянська і М. Максимів. Близько церкви, по західно-північному боці, стоїть мурований дім кооперативи, з виставовими вікнами і залізними рулетами. Він побудований частинно на церковному, а частинно на громадському полі.

На північний захід від торговиці, за дорогою, стоїть мурований будинок школи. Перед Першою світовою війною, цю школу називали „Руська школа". До неї ходили тільки українські діти. На південний захід від церкви, менший шкільний будинок був для польських дітей. Жиди мали свою окрему приватну школу з правом прилюдности, звану Школа Барона Гірша. За польської окупації, бу-

ла школа лише одна т. зв. утраквістична а в практиці польська.

Ідучи дальше від торговиці і кооперативи просто на захід, через т. зв. осередок міста, обабіч були жидівські крамниці і кілька жидівських ремісників — як кравці, бляхарі, склярі, столярі тощо. На західному кінці міста, був костел з „плєбанією" (польське приходство). Дальше на захід тягнеться мурованка аж до дільниці „Засело" і тут звертає на ліво вже гостинець до Городенки, а на право до Хмелеви. Хмелева — це мале село над самим Дністром з церквою, яка належить до парохії в Чернелиці. Наоколо міста жили поляки ремісники, між якими найбільше було ткачів, бо аж понад 30. З ремісників українців було трьох ковалів, 2 стельмахи, 3 теслі, 4 шевці й один кравець. Ціла Чернелиця мала дільниці з назвами: саме місто з довколишніми вулицями — „Осередок", на схід від осередку, гора „Панашівка" — не заселена. На південному сході „Селянський Кут" і „Крутка", на півдні „Макаруки", на південному заході й заході „За Село", на північному заході, цвинтар і „дідича поле", на півночі „Випасняки".

Усього населення в Чернелиці перед Другою світовою війною було дещо понад 4,000 осіб. В тому числі прибл. 3,700 українців, коло 1,000 поляків, решта жиди. Розговірною мовою поляків була українська за виїмком кількох родин, що зачислялися до шляхти. Із прізвищ чернеличан українців, найстаршими й набільш поширеними були: Боєчко, Випасняк, Вінтонишин, Гаврилишин, Гудько, Дутчак, Дзидза, Долинчук, Каглян, Капинос, Калинчук, Кирилів, Лаврів, Марків, Михайлюк, Мельник, Микитюк, Макарук, Носко, Ничай, Острінський, Пасічник, Сеник, Халабура, Щиґоль.

Фільварок у Чернелиці був дуже багатий і до якого належала найближча і найкраща земля, приблизно 3,000 морґів і наддністрянські ліси від Кунисовиць аж до Репужинець. Власницею цього фільварку була Тереса Петрович.

Сусідні села наоколо Чернелиці: на схід від Чернелиці, Репужинці і Далешева, на півд. сході Дубки, на півдні Олієва — Королівка, на півд. заході Вільховець і Корнів, на заході Кунисівці і Копачинці, на півночі Хмелева, на північному сході, за Дністром, село Летяче. З Летячо-

го до Чернелиці вела стежка до Дністра. При Дністрі перевізник перевозив подорожних малим човном на дві особи, крім перевізника. З Летячого люди дуже часто приносили до Чернелиці на продаж овочі, які там раніше дозрівали. Стежка з Чернелиці до Летячого вела від Чернелицької торговиці попід замок через гору „Червону", виходила на Чернелицьке поле „Заліся" і знов входила до наддністрянського лісу — до перевозу. При виході з „Заліся" до лісу, по правому боці край лісу, є чотирокутна площа величиною близько 100 х 100 метрів, обведена валом. Сама площа рівна, дещо поросла кущами. Її вживали під сіно. Натомість вал порослий грубими черешнями й ліщиною. Це місце називається „Перекопи".

Чернелиця славиться дуже доброю водою, є тут аж дванадцять джерел, з яких стало випливає чиста холодна вода. Ці джерела-криниці називаються — на Осередку: „Довга", „В камінярні", „За містом". На Випасняках: „Випасняницька", „Жолобок" і „Цьолкова". На Селянському Куті „Хмарина" і два джерела без назви. Під Круткою „Хортова" і „Фостичка". Макаруки не мали таких джерел, натомість мали копані або верчені так звані студні. Від півдня й заходу, з пільних мочар і джерел, пливуть три замітні потічки. Один поміж Осередком і Макаруками, другий з південного боку Макаруків і біля керниці „Фостичка" спливаються в один. Дальше цей один, біля керниці „Хмарина", лучиться з потічком, що пливе через Селянський Кут. Тут збагатившися ще водою малих потічків з керниць, пливе вже річка „Провал" на північ аж до Дністра. На лівім березі Провалу, є сім водних млинів. До Другої світової війни, всі млини були чинні і з устаткуванням на питльовану муку. Ці млини обслуговували крім Чернелиці, також довколишні села. Ці млини називалися, по порядку від Чернелиці до Дністра: Тимчишин, Мадярів, Коваликів, Калинчуків, Свинарів, Панський Долішний. На окрему увагу заслуговують млини Коваликів і Свинарів. У цих млинах стіни муровані з великого, малощо обробленого каміння і пізнати, що дуже-дуже старі.

Релігійне і громадське життя перед Першою світовою війною

Найстарші метрикальні книги, які були в уряді парохіяльнім, це з 1850 року. Старші переховувалися в церкві.

З книг знаємо, що тоді був парохом о. Попель. Був він у Чернелиці дуже довго, бо за переказом, колись о. Попель, промовляючи до своїх парохіян, сказав таке: „Та ж я вас усіх хрестив". Після о. Попеля був парохом о. Д. Нестайко, що започаткував культурно-освітню працю. Заложив Читальню Просвіти, Братство тверезости і церковний хор, що його сам учив. Після о. Нестайка, якийсь час був адміністратором парохії о. Омелян Весоловський. Дéсь коло року 1907 прийшов на пароха о. Володислав Добрянський, який ще більше розвинув культурно-освітню і економічну роботу в громаді. За його починами і заходами заложено кооперативу, що для неї вже в 1910 році викінчено гарний мурований дім частинно на церковному полі під назвою „Руско Християнська Торговля". Пізніше, коли постав Ревізійний Союз Українських Кооператив, Чернелицьку РХТорговлю перезвано на кооперативу „Згода". Згодом при Читальні Просвіти зорганізовано драм.-аматорський гурток. А вже після світ. війни за допомогою пароха, який дуже часто сам режисерував, а також за допомогою Івана Василишина — управителя школи з Кунисовець, цей гурток став на високому поземі. Хор провадив місцевий дяк Дмитро Михайлюк. Крім церкви, цей хор виступав і на національних святах. Дружина дяка Михайлюка, Анна, була дуже активна в драматичному гуртку та мала сильний і гарний сопран, а під час Першої світ. війни, на яку з першої мобілізації, пішов її муж, вона заступала дяка.

Перед світ. війною активнішими у громадській праці були: Йосиф Михайлюк, Микита Капчак, Павло Каглян, Лавро Каглян, Григорій Трачук — аґент т-ва Взаєм. Обезпечень „Дністер" (звиш 30 років). Далі, Павло Халабура, Семен Боєчко, Андрій Михайлюк, Степан Скобляк. Після Першої світ. війни: Йосиф Михайлюк, Семен Боєчко, Кирило Каглян, Микола Лаврів, Антін Пасічник, Антін Каглян, Микита Дутчак, Микола Сеник, Дмитро Боєчко.

Під польською окупацією

У просвітянській роботі, при влаштовуванні національних свят, а спеціяльно в драм.-аматорськім гуртку, були дуже активними і помічними донька і син о. пароха Добрянського, будучи ще студентами, Олена Добрянська,

пізніше замужна Волчук, учителька на рідних землях, а син Роман. пізніше священик, парох Заліщик. Тепер обоє у Вінніпезі. Отець мітр. Р. Добрянський, вже в Канаді, виєднав понад сотку афідавітів підписаних канадійськими громадянами, щоб спровадити до Канади наших людей зі скитальщини в Німеччині.

Відбувалися в Чернелиці також окружні національні свята, які ініціював і організував о. Іван Пісецький, парох сусіднього села Корнів. о. І. Пісецький, священик-патріот, був теж дуже добрим промовцем. І так як в тодішній час називали о. В. Добрянського золотоустим у релігійних проповідях, так о. І. Пісецький у промовах на національно-культурні теми. Мабуть не було в повіті, чи в самій Городенці, поважнішого національного свята, на яке не просили б з головною промовою о. І. Пісецького. За це його сильно переслідувала польська влада. З визначніших окружних свят у Чернелиці під головуванням о. І. Пісецького, відбулось у 1918 році свято віднови української держави, а згодом „Свято злуки", пізніше 60-річчя Т-ва „Просвіта" і одно Шевченківське при участи великої маси народу з довколишніх сіл, яке відбулося з Богослуженням і цілою програмою таки в місті під відкритим небом, збудувавши під кооперативним домом престіл для Богослуження та підвищення для хору, оркестри і промовців. На цьому святі відслонено пропам'ятну мармурову таблицю з відповідним написом в честь Т. Шевченка, вмуровану в стіні кооперативного дому. Цю таблицю пізніше місцеві „стшельци" розбили.

З Чернелиці чомусь не посилали дітей до вищих шкіл. Перед Першою світ. війною заледве четверо дітей було в українській гімназії в Городенці — Василь Михайлюк, Василь Трачук, Осип Дерманський і Тереса Піхович. Василь Михайлюк загинув на війні, О. Дерманський і Т. Піхович після війни не повернулися до гімназії. Єдиний Василь Трачук після війни в Празі закінчив високу торговельну школу. До української гімназії в Городенці ходило після війни тільки кількох учнів.

Дещо з переказів

Про старі два млини в Чернелиці, на річці Провал — Коваликів і Свинарів, переповідали чернелицькі старожи-

ли, що ще за княжих часів на вище згаданих „Перекопах" була садиба якоїсь княжої боярині. Під час одного нападу татар, їх перший зауважив свинар, що недалеко садиби пас свиней. Прибіг до садиби і першого зустрів коваля. Оба вони зчинили тривогу, збіглися люди до садиби, замкнули браму у частоколі на валі і так садибу від татар врятували. За це Бояриня нагородила свинаря і коваля тим, що дала їм на власність згадані два млини з приділом лісу при млинах. Від тоді ці млини мають назву „Коваликів" і „Свинарів". Пізніше, вже за австрійсько-польських часів, якийсь шляхтич підступом виманив від власника свинаревого млина документ на перґаменті з записом млина і лісу. Відтак ліс він відобрав, а з млина призначив половину прибутку польському парохові. Ліс при млині Коваликовім належав власникові млина ще до наших часів.

У парохіяльній хроніці в Чернелиці є згадка про „Перекопи", нема нічого про млини. Натомість є записане, що Чернелиця колись була на „Залісі" при „Перекопах" і мала назву „Черлениця". Ця стара назва — сказано — походила мабуть від того, що попід Заліся, тягнеться гора з червоною глиною і червоним каменем. Пізніше черленичани переселилися на місце теперішньої Чернелиці, в заліснені долини, де було безпечніше перед нападами татар, а також задля води, де є багато джерел. Згадують також у хроніці, що в той час у теперішній Чернелиці було три церкви. Одна на місці теперішньої церкви, одна на Випасняках, а одна між Осередком і Селянським Кутом під горою Панашівка. Сказано також в хроніці, що на пам'ятку цих церков є при теперішній церкві три церковні братства.

Описано в хроніці також, що чудотворний образ Матері Божої в церкві в Далешевій, появлений на горі Панашівка далешівському чоловікові й він заніс цей образ до церкви у Далешевій. Пізніше по довшому слідстві, церковна влада визнала цей образ справді чудотворним і встановила Далешівську церкву відпустовим місцем, куди сходяться люди на відпусти з далеких сторін Покуття, Підгір'я і аж з Карпат.

Моє рідне село — Чернятин

Під горою над рікою,
В нашім милім краю,
Там село моє рідненьке
Туди споглядаю...

З далекої давнини піснею мойого дитинства перегукується зі мною моє рідне село Чернятин. У тихі місячні ночі я думкою лину туди: на його пагорбки, роздоріжжя, шукаю слідів мого дитинства, черпаю із нього наснагу, верстаючи важкий шлях чужини.

Зупиняюся на пагорбку, де в заростях акацій, між кам'яними хрестами, сторожить дух давнини. Клякаю під кожний хрест, як колись маленьким, перечитую хрести, шукаю первопочатку свого роду. Мої предки переселились сюди, кажуть, десь із „Вінниці", від чого й бере назву „Вінниця", де колись в дитинстві так врочисто й величаво відбувалось Йорданське Водохрещення. Із цього горба, немов на долоні, бачу зелену панораму свого села. В кучерявих садах біліють хати, золотіють оденки, стирти, сріблиться до місяця бляхою криті стодоли. Гудуть молотілки. Прислухаюся. Згадалось.

Мій батько, волосний війт, ввечорі повернувся з громадської канцелярії.

— А де подівся Іван? — питається в матері.

— А хіба ти не знаєш, де він дівається, — відповідає мати.

— Я зараз піду і розжену це збіговище, що забрало в мене сина — каже посерджений батько. Підкручує довгі вуса, бере палицю і виходить в ніч. Біля Народного Дому зупиняється. З освічених вікон лине пісня: Ой Дністре, мій Дністре, ріко рідна мила, куди ти так сумно пливеш?... Батько прилип до вікон, заслуханий. Хотів змахнути палицею, але вона випала йому з рук. Пісня взяла його за серце, розброїла... Він повернувся додому з сльозами в очах. Немав сили розігнати „збіговище" — співучий мій хор.

То були часи польської угодової політики, моя діяльність шкодила батькові. Я покинув батьків. Подався в Карпати, де довелось мені твердий хліб глодати — став працювати в Косові повітовим організатором „Каменярів", а опісля учителем.

Тепер я виходжу із заростів цвинтаря на Цісарську дорогу, якою пішки ходив до Городенської гімназії, прямую в село. Цією дорогою маршували війська: російські, польські, мадярські, німецькі; село зазнавало важких руїн і великих втрат. Село виліковувалось із воєнних ран — не здавалось. На полях „Могилки" і „Піддовга", де колись було окреме село, і було спалене до тла, під час татарських нападів — люди орють, сіють хліб. За селом свідки його боротьби — хрести незнаних вояків. Ці хрести виховували нас. Іду. Я не повертаю до братів, що живуть біля цісарської дороги, зупиняюся біля церкви, поверхової школи над „Ветебом", біля пам'ятника поляглим, біля хреста знесення панщини й Народного дому. Десь ту сліди мого загубленого дитинства. Згадую священиків: о. В. Карачевського, який хрестив мене та його сина о. д-ра М. Карачевського. Згадую своїх учителів: Атанаса Миронюка, Наталку Поліщук-Том'якову, вона позичала мені своїх конспектів, коли готувався екстерністом скласти семінаріяльну матуру. Згадую М. Турчина, з яким любили ми пограти на мандолінах і скрипках, згадую тут мій чудовий хор. Сідаю на плитку, з якої мій батько читав оголошення після Богослужб і задумуюся.

Село моє мало свою історію, свою мову (говірку) свої пісні, свою традицію. Воно характеризувалося великою працьовитістю, побожністю і прив'язаністю до ґрунту. Воно просте, консервативне, тверде для розкушення окупантом. Цісарська дорога, що ділила село навпіл (на два кути), ділила село не тільки в географічному розумінні, але і в політичному й духовому. Кут від Глушкова був бідніший і поступовіший. Тут брали свій початок: Січ, Луг, Каменярі, — він був під впливом радикалів. У великій мірі це завдячувалось Василеві Боднарчукові (Я. Чорнобривий) моєму духовому батькові, який друкував свої вірші в Громадському Голосі, селяни так любили читати його, що майже не було тут родини, яка б не передплачувала згаданий часопис. Кут західний, від Вікна — був

заможніший і більш консервативний. Він був під впливом УНДО й мав свою інтеліґенцію селянів, бувших гімназистів: Матіяш, Човганюк, Неміші. У громадсько-культурній праці обидва кути знаходили свої співдії, згодом наблизив їх і майже поєднав „Ф.Н.Є".

Я встаю з плитки, іду гостинцем і зупиняюся в самому центрі села, біля цієї традиційної „Вінниці". Тут громадська канцелярія, кооператива, молочарня, парк, а там далі т. зв. Віконська дорога, що перетинає цісарську дорогу, вулиця ім. Т. Шевченка, площа, де зупинялись гуцули із своїм товаром, а напроти — Читальня Просвіти. В кожній одній установі я залишив тут дрібку своєї праці: в молочарні, в кооперативі, в гром. канцелярії, в Просвіті. Село моє ніколи ні в чому не відставало, в усіх відносинах було передове.

Село моє — багатоголосне, співуче. У довгі зимові вечорі, з віконець, що світились у загатах, лунали з-під кужілів пісні. Весною співали в лугах солов'ї, перегукуючись із піснями сапальників зозулі, а осінню, у місячні ночі пісні толік в переливах із грою сопілок. Перегукувались толоки, де літом випасались качки й гуси та білились полотна: „Сушинка" з „Волошкою", „Копівначка" з „Кругляком" — тут неділями молодь колись виводила свої танці.

Я завертаю на дорогу, що веде мене понад панським ставом, біля фільварку Шпірера. У плесі ставу полощиться місяць із зорями, а в комишах перекумкуються жаби піснею минулого. Мені так дуже ще хочеться відвідати пасовиська: Глипищі, Будищі, де я випасав ягнят, виспівуючи своїх пісень і особливо улюблену пісню з дитячих років:

Під горою над рікою
В нашім милім краю,
Там село моє рідненьке
Туди споглядаю...

Стежку переходить мені циганка з дитиною на руках. Цигани розтаборились на Кругляку, де мій батько започаткував нове сільце — приют для убогих, бездомних родин — робітників, що працювали у фільварку Шпірера. Циганка бере мене за руку і при місячному світлі з моєї долоні читає: „Ти, синку, підеш у світ, зазнаєш

великої біди і невеличкої слави...” Вона випускає дитину з рук, хоче втекти від мене. Я підношу це циганя з землі і йду циганською доріжкою за скрипучим возом.

За синім обрієм — моє рідне село. Я йду до нього, верстаючи важкий шлях чужини.

ІВАН МАКОГОН

Глушків

Три кілометри на південь від заліщицької станції Городенка-місто, за горою, на перехресті доріг Городенка — Торговиця Пільна і Чернятин — Ясенів Пільний розташувалося село Глушків. Місцевість ця належить до одних з найстарших людських поселень в Городенському повіті. На території села Глушкова знайдено оруддя праці з бронзової доби. Знаємо, що наші найдавніші предки в сивій давнині жили в печерах, в Глушкові частину села й пасовиськ називають за місцевим говором „ПЕЧЕРІ” (Печери). Ці Печери — це кальцій-сульфатні (ґіпсові) масиви скал на поверхні землі, як і під землею, та займають велику частину території Глушкова. Ці скали позначаються тим, що в них є так звані прохідниці, це входи й виходи в печерах; самі ж печери — тільки з входом. Там є скала великан — сторож ПЕЧЕРІВ — т. зв. БОВДУР. Бовдур — це відокремлена скала від усього масиву, на шпилі подібна фіґурою до людини з одним великим плечем. На цього Бовдура видрапувались залюбки пастухи — на плече, а дехто навіть на його голову.

Під самим селом була велика відкрита (з одним великим входом) печера, куди під час спеки заганяли овець, або в дощ ховалися пастухи з худобою.

Ці природні сховища (печери) та джерела здорової питної води (що не замерзала взимі) в долині т. зв. Цюркала привабила первісних людей поселитись на цій території. Пізніш, під час нападів татар тут знаходили пристановище деякі втікачі з головного шляху з Молдавії через

Городенку. Глушківські доли, вертепи, яри, зарослі, печери не були надто доступними для ворогів, а втікачі почували себе тут безпечніше. Цікаво й те, що навіть під час Першої світової війни знаходили тут приют і захист виселенці з фронтової смуги, з села Поточиськ та поважне число українців з Басарабії.

Однією з особливих рис села Глушкова є вертепи. Це западини землі у вигляді лійки. Таких вертепів у самому селі й на полях нараховують п'ять. З одного вертепу під селом випливає вода, що її вживали на лікування очних недуг. Проминули віки і люди перенеслися з печер ближче до джерел води, і перші хати побудовані на горбах біля Цюркала.

До Другої світової війни село нараховувало приблизно 300 господарств з управою польових культур (жито, пшениця, овес, ячмінь, кукурудза, соняшник, коноплі, гарбузи) та годівлею і випасом худоби (корови, коні, свині, вівці, кози, і як звичайно всюди — кури). Близький ринок збуту — Городенка — сприяв вирощуванню городини й молочним продуктам. У селі були два сади, крім двірського, що їх можна назвати збутовими. Це сад парохіяльний і родини Могильницьких. Селяни мали невеличкі садки (10-25 дерев) — переважно черешні, вишні, яблука. Менш заможні люди працювали сезоново або поденно у місцевому дворі, а дехто у фабриці цукру в Городенці. По 1930 році можливості праці в цукроварні були нашим людям недоступними, бо цей привілей мали тільки поляки — римо-католики. Еміґрація зі села до Канади і ЗСА перед Першою світовою війною як і до Другої була незначна, бо всього виїхало зі села 8-10 осіб і одна родина. Під час Другої світ. війни попало на чужину не більше 10 осіб.

У селі були ткачі, теслі, шевці, ковалі, а з місцевого промислу водний млин на так зв. панських збродах, дві олійні й ґіпсярня, що з місцевого ґіпсового каменя випалювали й мололи ґіпс та продавали його до білення хат чи будови домів у Городенці та поблизьких містах — у Снятині, Коломиї, Обертині, Чернелиці.

Населення села за національністю майже саме українське, крім 4 жидівських і 9 польських родин та одна зукраїнізована циганська родина.

В доповненні варто згадати назви частин села за поділом на т. зв. „Кути". Це: Лиса гора, Залеґінка, За городами, Коло двора, Цюркало. **Назви піль:** на півночі від села — За городами. Гора. На сході — Ставки, Глинищі. На півдні — Могилки, Під дубиною, Чігор, Середне, Сіножета (Під торговицею), Кут, Каралашка, Коноплища. На заході — Залеґінка (За Леґінков). Вертеп, Чернятинські глинищі. **Пасовиська:** Панські зброди (від Топорівців), Людські зброди, Печери (Печері) і Під печерами (Під печеріми). На Людських збродах було маленьке озерце т. зв. Вікнина. Вода з нього була дуже холодна й ніколи не замерзала. Дехто звав це озерце Морським оком.

До 1860 року в селі була стара церква. На її місці побудували нову св. Архистратига Михаїла. Її будували й закінчили в 1867 р. гуцульські майстри — була три-банна з дзвіницею. Церква обведена критим грубим муром із залізною брамою і залізними ворітцями. Тодішнім парохом Глушкова був о. Жуковський. (Коли збудовано першу церкву, невідомо).

В селі були два цвинтарі. Один старий, що на ньому ховали небіжчиків за нашого часу, і другий на полі Гора біля фіґури св. Івана. На цьому цвинтарі ховали покійників на початку XIX сторіччя, цих що померли від чуми. До війни було на цьому цвинтарі кілька хрестів і з нього залишився малий кусок незораного поля, як залишок цього цвинтаря. На старому цвинтарі родина Жуковських і Могильницьких (ці роди були споріднені) побудували родинний гробовець і в ньому були поховані їхні предки (чотири покоління). На цьому цвинтарі похований також (на фронтовій частині біля дороги Городенка — Торговиця) визначний діяч села, повіту й Галичини — Іван Раduляк.

Священиками в селі були (що про них я знав), оо. Жуковський, Могильницькі (дід, син, внук), Білинкевич, Навроцький, Федів, Карачевський, Дзьомбак, Бахталовський (Ю. Мелимука й Ґамула були на заступстві, тимчасово).

Село мало 2-клясову школу, що початок її датується 70-ими роками XIX ст. Між двома війнами були в ній учителями: Мариновський з дружиною — поляки, Максим

Гультай (спольщений українець, Айсманівна (жидівка). і з українців — Паливода, Розалія Фасовська і Б. Томяк.

Довгі роки в селі не було жадних організацій ні товариств крім церкви і школи, а й ці інституції були під впливом чужих і служили чужим, як полякам, Австрії чи москвофілам. До пробудження села приклався головним чином уродженець села — Іван Радуляк (1861—1924). З причини смерти батька Іван Радуляк перервав науку в Коломийській гімназії і повернувся на село. Поруч господарювання він розгорнув працю на громадській ниві. Організує Читальню „Народна Спілка", згодом Товариство „Січ", громадський шпихлір та веде завзяту боротьбу з москвофілами і їхніми впливами не тільки в селі а й повіті. Радуляк завдяки своїм організаційним здібностям і як знаменитий промовець вибивається не тільки на сільського провідника, а також як повітовий організатор Радикальної Партії та Січей і Читалень в Городенському й інших повітах Галичини. В селі обирають його війтом і був на цьому пості від 1890 до 1923 років.

Господині Глушкова до сьогодні вдячні Іванові Радулякові, що будучи молодим ще війтом, збудував у селі при кінці XIX стор. біля Цюркала прачку. Це був мурований будинок, критий бляхою, в середині з похилими плитами з твердого каменя, де жінки вліті і взимі прали білля і постелю, не відчуваючи вже такого холоду, як поручи на потоці. Це джерело Цюркало ніколи не замерзало.

У 1923 р. угодова партія під проводом Федора Гультая при підтримці комісара усунули Радуляка з начальника громади.

Іван Радуляк був у близьких зв'язках і співробітником д-ра Кирила Трильовського, Василя Стефаника, д-ра Теофіля Окуневського, Миколи Шлемкевича, Івана Сандуляка, Ілька Рибчука й інших визначних діячів його доби. Як ревний оборонець і борець за права селян та покривджених, його обирають послом до Галицького сойму і там приходиться йому поборювати панівні польські впливи. Перед Першою світовою війною стає заступником Василя Стефаника, обраного тоді послом до Віденського парляменту. Тут треба пригадати, що Радуляк був кілька разів арештований, бо був сіллю в оці не тільки полякам, а також москвофілам, яких тоді не було надто мало по

наших селах і часто затівали велику шкоду. Ми бачимо Радуляка на всіх ділянках вияву українського публічного життя — навіть у Громадському комітеті д-ра Олеськова до організування еміґрації до Канади, в комітеті ор ганізування гімназійних курсів, що згодом перетворились в українську ґімназію УПТ (Українського Педагогічного Товариства, пізніш Рідної Школи). З січовиками бере участь у злеті Січей і Соколів у Львові 1914 р. — на передодні вибуху світової війни. З проголошенням Української Держави (1. XI. 1918) бере участь у творенні української адміністрації і перебрання влади в Городенці.

З його місцевих співробітників у селі годиться згадати кошового глушківської Січі Василя Гультая (Процiв). На цьому місці треба спростувати помилку в книзі „Гей там на горі Січ іде" на 125 стор., що на знятці є не Теодор (Федір) Гультай, а Василь Гультай (Процiв).

З пізніших політичних діячів села треба згадати Михайла Боднарчука — кооператора, радикального діяча, організатора повітової бібліотеки „Праця" в Городенці.

В Альбомі УСС-ів згадані з Глушкова Юрко Мелимука, Мартин Косінський (римо-кат.) та інвалід УГА Петро Реґуш. В Українській Галицькій Армії було прибл. 35 вояків. Дехто з них попав до польського полону й вони перебували в таборі полонених „Домброва".

До останньої війни діяли в селі Читальня „Народна Спілка", а від 1935 р. Просвіта, Кооператива закупу і збуту, кредитівка, мішаний хор, аматорський гурток, „Луг", а потім „Каменярі", Кружок Рідної Школи, Сільський Господар, Союз Українок, дитячий садок, при „Каменярах" секція копаного м'яча.

Абсольвентами високих шкіл (не включаючи цих, що закінчили університетські студії під совєтською владою) є колишні учні Городенської чи Коломийської гімназії:

Іван ЛАБАЧ — богослов'є, Львів.

Юрій МЕЛИМУКА — богослов'є, Станиславів

Григорій ТИМОЩУК — філософія (ґерманістика), Відень

Іван МОГИЛЬНИЦЬКИЙ — право, Львів

Василь ГУЛЬТАЙ — фармація, Торонто

Іван МАКОГОН — економія, Мюнхен.

Учительську семінарію закінчили: Параска Гищук. Параска Гуцул, Наталка Бойків — у Коломиї, Роман Реґуш в Заліщиках.

На закінчення варте подати роди, які проживали в селі до Другої світової війни: Бойчуки, Бойкові (Бойки), Білик, Будзяки, Гищики, Гуцули, Гультаї. Коваленки, Коновалики, Курилюки, Кухти, Кузики, Лабачі, Макогони, Мелимуки, Мендзатюки. Муляки, Навальковські, Реґуші, Радуляки, Плишкани, Франки, Рашковецькі, Олексюки, Свіщовські, Сметанюки, Савочки, Сливки, Савчуки, Сторощуки, Тимощуки, Оліївські, Чернявські, Заліщуки.

Як додаток, згадаю тут молодого діяча зі села Ясенова Пільного. Він тримав контакт з молодими в Глушкові. Це Матієк, який серед невідрадних обставин в Ясенові почав розгортати культурну працю. В листопаді 1933 р. (або 1932?) його на полі замордував (пробив баґнетом) польський поліцай Янковяк. Цей самий Янковяк убив у 1934 р. знаного в Городенщині й Буковині опришка Гро ма-Чайковського (абсольвент філософії з Серафинець).

ПРИМІТКА: Діялект Глушкова має свої питоменності в закінченнях відмінків і дієслів. Замість -ся — СІ (сміявсі), -ою — -ов (руков). Говірка близька до сіл Чернятина, Фільваркового кута, Котиківки й Монастирського кута в Городенці.

Ясенів, Торговиця мають закінчення -си, замість -ся.

Серафинці

Щодо походження села Серафинець існують різні перекази і здогади, з яких один подає, що оселя ця існувала з давен-давна, хоч би тому, що положення було дуже догідне (потік і охорона перед вітрами в досить глибокій долині-ярі). Переказ говорить, що на терені між Городенкою а Серафинцями мала відбутися десь у першій половині 16-го віку кривава битва (місце здогадної битви до цього часу носить назву „Червона"). Тому що околиця була страшно обезлюднена, спроваджувано людей на поселення з наддніпрянської України, правдоподібно з Полтавщини. На доказ цього маємо в Серафинцях полтавський, головно дівочий і жіночий одяг. Також деякі прізвища, як Козаченко, Петраченко, Безмутько, Ощипко, Потягайло, свідчать про це досить вимовно. Побіч названих родів входили у склад населення села Серафинець інші т. зв. шляхетські роди як: Велигорські, Бачинські, Подільські, Чайківські, Жугаєвичі (Загаєвичі), Ілиєвичі, Кургановичі, Левицькі, Хотинські, Рогожинські, Панічевські, Лучицькі, Романовські, Бучовські, Загаровські, Крижанівські, Книгиницькі, Топольницькі, Блонські, Скуповські. Деякі з них могли навіть похвалитися шляхотськими гербами. Були також мішані роди як напр. Русоволошин. У протиставленні до шляхетських були прості т. зв. мужицькі роди як: Москалик, Матійчик, Мулярчик, Яківчик, Фиидрик, Сливка, Луцик, Козоріз, Коновал, Гуцуляк, Атаманюк і інші. В давнину ці, станові різниці виступали досить яскраво, напр. на танець, уладжуваний шляхетськими парубками, був мужицьким парубкам вступ заборонений. Навіть переказують, що й подружні зв'язки були досить чітко розмежовані. Були люди навіть чужинецького походження як напр. Жепій (мабуть француз). Коли додамо людей татарського й молдаванського походження, які осіли в Серафинцях, а їх була чи мала кількість (Алімани, Яшани, Буждигани, Боюки, Бурнадзи, Унгуряни, Гривули, Дейпуки, Діки, Суфлицеї, Фалати), то як бачимо виходить

досить пестра мозаїка родів, типів, індивідуальних і групових характеристичних черт серафинецького населення.

При обговорюванню деяких справ, зв'язаних з Серафинцями, на окрему згадку заслуговує кількість інтеліґенції, яку видало село продовж не цілого пів сторіччя (1900-1945 рр.). Освіта, до якої так палко і гаряче горнулася серафинецька молодь, цей гін до науки, до осягнення чогось кращого в житті, до поліпшення своєї долі, відчиняла серафинецькій молоді світ і поширювала горизонти не тільки під соціяльно-економічним, але і національно-політичним оглядом. Серафинецькі батьки висилаючи своїх дітей до шкіл, бачили в них майбутніх провідників народу у змагу за національно-політичне визволення. Серафинці гордилися кількістю своїх студентів і раділи кожною одиницею, що покінчила школи. Багато з батьків серафинецьких студентів не доїдали, не досипляли, нераз голодували, аби тільки щось заощадити, аби можна було щось післати дітям до школи. Це була велика посвята і любов батьків до дітей.

Що Серафинці вели під цим оглядом перед у повіті, треба завдячувати двом визначним індивідуальностям, які найбільше причинилися до цього. Перший з них — це Василь Бачинський, уродженець Серафинець, довголітний управитель школи в Серафинцях, батько відомого діяча д-ра Лева Бачинського, адвоката, посла до австрійського парляменту, члена Уряду ЗУНР, голови радикальної партії (помер 1931 р.). Другий не менш заслужений педагог і громадський діяч — це Евстахій Дорожинський (1875-1956), також довголітний управитель школи в Серафинцях до 1919 року. Опісля був в Городенці, а помер у Станиславові 1956 р.

Спорадичні випадки покінчення високих шкіл були і при кінці 19 ст. (д-р Лев Бачинський, о. Бурнадз, о. Онуцький, о. Велигорський — це далеко не всі), але з початком 20-го ст. починається масовий наплив учнів до гімназії і учительських семінарій у Коломиї, Кіцмані, а опісля в самій Городенці, так що перед І-шою світовою війною кількість учнів середніх шкіл осягнула приблизно 60-70 осіб і на цьому рівні вона утримувалась аж до 2-гої світової війни. Переважна їх частина здобула вищу освіту, деякі осягнули академічні степені докторів прав, медицини, філософії і були чільними, чесними і прикладними грома-

дянами, які сповняли сумлінно обов'язки свого звання і працювали в міру своїх сил і здібностей для добра народу та своїх родин і дітей. Але не всім довелося завершити свою освіту. Деякі перервали по кількох літах науку і виїхали ще до І-шої світової війни до Америки або Канади (як напр. Жугаєвич Михайло, який змінив своє прізвище на „Сміт", Лучицький Николай, два брати Іван і Василь Бабій). Інші виїхали по І-шій світовій війні (як напр. Топольницький Василь, консулярний урядовець Загаєвич (Жугаєвич) Василь), а деяка частина пішла на еміґрацію по 2-гій світовій війні в період т. зв. великого ісходу. Багато з них були учасниками визвольних змагань, про що згадуємо при кожному зокрема.

Подаємо (неповний) список учнів, абсольвентів середніх шкіл і університетів починаючи від 1900 року: 1) Яківчик Онуфрій, довголітний директор укр. прив. гімназії ім. Т. Шевченка в Городенці, помер в листопаді 1964 року в Торонто. 2) Д-р Іван Велигорський, директор укр. прив. гімназії в Яворові, учасник визвольних змагань, помер на еміґрації в Торонто, Канада в 1955 р. 3) Дмитро Ощипко, учитель гімназії у Стрию, помер в 1919 р. як учасник визвольних змагань. 4) о. Василь Ощипко, священик, спершу в Чернівцях, опісля в Галичині, помер 25. 9. 1971 р. 5) Бачинський Юрко, студент прав, помер на тиф в 1915 р. в Міскольчі, на Мадярщині. 6) Бачинський Гриць, його брат, студент теології, помер на тиф у Жмеринці в 1919 р. 7) інж. Топольницький Василь, тепер у Вінніпеґу, Канада. 8) Іван Боюк, абс. гімназії в Коломиї, згинув в перших боях на сербському фронті в 1914 р. 9) Жугаєвич Іван, учитель гімназії в Бережанах, там і помер. 10) Рогожинський Василь, абс. гімназії в Кіцмані, помер на сухоти зараз по І-шій світовій війні. 11) Бучовський Микола, абс. гімназії в Кіцмані, добрий співак (бас-баритон). Попав враз з перемиською залогою до російського полону, а після революції співав в опері в Ташкенті. Там правдоподібно й помер. 12) Бучовський Юрко, б. УСС. Був в російському полоні, а по революції працював фельчером в Іркутську, на Сибірі. 13) Шлемкевич Омелян, б. УСС, також перебував в полоні, а по революції працював банковим службовцем в Харкові. 14) Бачинський Михайло, б. УСС, учитель гімназії в Городенці, учасник визвольних змагань, автор цих рядків, тепер в Кінґстоні, ЗСА. 15) Ба-

чинський Іван, б. УСС, учитель на заточенні в Польщі. Там і залишився. 16) Ощипко Іван, б. УСС, учитель в рідних Серафинцях, там і помер. 17) Кабан-Боданський Іван, довгі роки перебував в Канаді, тепер у Серафинцях. 18) Аліман Степан, б. УСС (чи ще живе — невідомо). 19) Д-р Шлемкевич Петро, брат Омеляна, лікар у Городенці, учасник визвольних змагань, змобілізований до совітської армії, перебув цілу кампанію. Помер після війни внаслідок ран від автомобілевого випадку. 20) Д-р Микола Гнатчук, лікар у Коломиї, тепер в Лямбертвіллі, ЗСА. 21) Д-р Яківчик Микола, брат Онуфрія, лікар у Городенці і в Станиславові, помер у Канаді. 22) Боюк Юрко, б. УСС, помер в Празі в 1937 р. 23) Дмитро Бабій, згинув під Львовом у 1919 р. 34) Михайло Бабій, його брат, б. учитель на заточенні в Польщі, тепер у Рочестері, ЗСА. 25) Атаманюк Теофіль, учасник визвольних змагань, довголітний управитель школи в Петрові і Ясенові, помер у 1962 р. 26) Яшан Михайло, б. УСС, згинув трагічною смертю від братовбивчої кулі в Серафинцях в 1920 р. 37) Д-р Яшан Василь, б. адвокат у Городенці, сотник УГА, тепер у Саскатуні, Канада. 28) Д-р Шлемкевич Михайло, учасник визвольних змагань, довголітний учитель в Ченстохові, помер у Відні в 1955 р. 29) Чайківський Микола, б. УСС, учитель на заточенні, останньо в Городенці, де й помер. 30) Загарівський Іван, учитель у Корневі і на заточенні. 31) Козоріз Іван, здібний маляр-декоратор, згинув на початку І-шої світової війни. 32) Курганевич Дмитро, помер на сухоти по І-шій світ. війні. 33) Коновал Лесь, б. УСС, учасник визвольних змагань, повернув з України хворий і помер у Львові в 1920 р. 34) Коновал Василь, його старший брат, ветеринар, згинув в І-шій світовій війні. 35) Коновал Миколай, довголітний директор „Народної Торговлі" в Коломиї. 36) Романовський Филип, б. учитель на заточенні, помер у Городенці в 1947 р. 37) Д-р Гуцуляк Василь, тепер в ЗСА. 38) Крижанівський Василь, помер в 1938 р. 39) Жугаєвич Михайло (Сміт), тепер в ЗСА. 40) Лучицький Микола, секретар юнії чистильників вікон у Ню Йорку. 41) Іван Бабій і 42) Василь Бабій, оба брати Михайла і Дмитра Бабіїв, тепер в ЗСА. 43) Ощипко Микола, старший брат Івана, помер у Відні в 1949 р. 44) Бачинський Роман, брат д-ра Лева Бачинського, б. управитель школи у Вербівцях, город. повіту, а опісля на заточенні в Польщі, помер у Городенці

в 1947 р. 45) Д-р Яшан Іван, б. учитель у Вадовицях, перебув 10-літне заслання на Сибірі, повернув хворий і перебуває в Польщі. 46) Загаєвич Василь, б. консулярний урядник за Австрії, опісля секретар посольства ЗУНР в Америці, довголітний організатор Укр. Нар. Союзу. Помер на Фльориді в 1962 р. 48) Евстахій Дорожинський мол., б. учитель в Польщі. Згинув на початку 2-гої світ. війни. 48) Чайківський Андрій, „Грім", головний отаман „Червоної Січі", сплямив себе вбивствами і грабунками. Був застрілений в 1931 р. 49) Крижанівський Михайло і 50) його брат Крижанівський Теодор, обидва учителі. 51) Бачинський Василь учитель. 52) Бачинський Сильвестер, брат Юрка і Гриця, тепер у Гановері, Німеччина. 53) Кабан-Богданський Павло, фельчер, помер у Серафинцях. 54) Ощипко Василь (Кульчик), учитель, тепер у Кіченер, Канада. 55) Козаченко Іван, талановитий співак, тепер в Еспанолі, Канада. 56) Якимович Василь, 57) Якимович Миколай ,редемпторист, брат попереднього. 58) Д-р Крижанівський Степан, помер у Чехословаччині. 59) Мґр Бережанський Василь, згинув трагічною смертю в однім з таборів переміщених осіб в Австрії в 1947 р.

Цей список далеко неповний і охоплює тільки особи чоловічого роду. Не менше численну громаду творили дівчата, які головно кінчили учительський семинар і були учительками чи то на рідних землях чи на заточенні, в корінній Польщі. Вичислимо деяких з них, не подаючи ближчих пояснень: 1) Коновал Параскевія Яківчикова. 2) Марія Яшан-Велигорська. 3) Ольга Дорожинська-Бачинська. 4) Анна Онуцька-Якимовичева. 5) Олена Онуцька-Богданська. 6) Євгенія Онуцька. 7) Юстина Онуцька-Ребетова, всі чотири сестри. 8) Василька Онуцька-Загарівська. 9) Василька Ощипко-Атаманюк. 10) Василька Онуцька-Романівська. 11) Марія Онуцька-Кузьмова, обі сестри. 13) Марійка Яшан-Васкулова. 13) Олена Шлемкевич-Ткачукова. 14) Василька Козаченко-Бачинська. 15) Анна Крижанівська. 16) Василька Хотинська-Чайківська. 17) Юстина Хотинська-Бачинська. 18) Василька (Васька) Козаченко. 19) Олена Русковолошин-Яшанова. 20) Марійка Левицька-Малащукова. 21) Юстина Онуцька-Сироїд. 22) Мариня Онуцька. 23) Юстина Русковолошин. 24) Параска Онуцька. 25) Анна Бережанська-Шлемкевичева. 36) Д-р Мирослава Шлемкевич, тепер лікар у Відні, дочка Анни. 37) Василина

Бачинська-Бабієва. 28) Анна Ощипко-Білинська. 29) Анна Бучовська-Буликова. 30) Василина Бучовська, її сестра.

Наведені фрагментарні дані аж ніяк не віддзеркалюють вкладу серафинецької студіюючої молоді в розвиток села й повіту Городенка, це тільки згадка про тих, що промощували шлях. Хай пам'ять про них присвічує молодшому поколінню, яке прийшло на зміну. Село Серафинці заслуговує на осібну монографію, що охоплювала б здобутки й осяги села на полі культурно-освітному (читальні, Січі), господарському (кооперативи), побутовому (звичаї, обичаї, весільні й похоронні обряди), мистецькому (хори, аматорські вистави, вишивки і одяг), соціяльно-політичному (партії), виробничому (хліборобство, ремесло, домашній промисл) і інших спеціяльних ділянках, що їх тут вичислити годі. Згадаємо тільки, що в селі існували дві читальні „Просвіти", одна на Николинському, друга на Вознесенському Куті. Ці читальні були осередками, що в них концентрувалося все життя села. При читальнях існували аматорські гуртки, тут відбувалися всякі вистави, сходини, відчити, віча, проби хору, в читальняних будинках містилися кооперативи, а в читальняних залях влаштовувано часом весільні прийняття, поминаючи всякі забави і танці. Серафинці славилися знаменитим хором, який співав до Служби Божої в церкві, а на пописах хорів у Городенці постійно здобував перше місце. Здібними диригентами хору були: дяк Блонський Юрій і його син Василь, управитель школи Петро Юрчишин і дяк Василь Садовий. Ще до Першої світової війни спромоглися були Серафинці на власну духову оркестру, яку вишколив і нею диригував спосібний музикант Зварич Володимир, по званні швець, який прибув до Серафинець з-за Дністра.

Годі в короткій статті описати всесторонно серафинецький побут. Обмежимося тут тільки до весільних обрядів і звичаїв. Ці весільні традиції переходили з роду в рід. Вони були повні символіки, а при тому дуже гарні й культурні. Весілля — це як сама назва вказує — обряд веселий, воно належало до найкращих обрядів і складалося з цілого ряду сцен драматичного та релігійного характеру. Найголовніші акти були: сватання, заручини і саме весілля. Кожний з цих актів мав свій, окремий, віками вироблений церемоніял.

Важливою подією в циклі весільних обрядів був дівичий вечір. В Серафинцях називали його „вінок". Це вінкоплетення носило глибоко символічний характер. Воно відбувалося в хаті молодої. Цього вечера збиралися дружки і дівчата-подруги молодої та молодиці з близької родини і плели вінок для молодої. Вінок був з зеленого барвінку. Сплетений вінок опісля сшивали в одну довгу плетінку. Очевидно при цій роботі засідали всі довкола стола, на якому був розстелений барвінок і співали відповідних пісень. Ці співи називано чомусь **ладканням,** можливо, що це було перейняте з поганських часів і відносилося до богині весни, молодости і краси — Ладо. Зміст і мельодія цих пісень до сьогодні звучить у моїй пам'яті. Ось вони:

1. „Ой чого ж ти, молоденька, не тужиш
   Вже другий раз дівонькою не будеш"
   „Прощаю вас, столи, лави тай всі алькірі,
   Тай що у вас пробували кавалєрі".

2. „Дайте, мамко голку тай ниточку шовку
   Своєму дитяти, віночок зачинати".

3. „Сіли лавоньки в штири рідоньки
   Сорока на калині,
   Сіли дівоньки навколо стола
   Молода в середині".

Готовий вже вінок позолочували позліткою.

Перед „вінком" молода ходила із своїми дружками, а молодий із дружбами, особисто просити свою родину і знайомих на весілля. При тому був дуже гарний церемоніял. Так напр. молода входила до хати кланялася низько і вимовляла такі сакраментальні слова: „Просили вас тато й мама і я прошу вашеці до нас на весілля". Господарі відклонювалися і дякували за запросини, що було рівнозначне з їх прийняттям. Подібно запрошував і молодий.

Повертаючись до вінкоплетення, мусимо зазначити, що цей обряд був дуже зворушливий і глибоко символічний. Вінок це символ дівчини, символ дівочої чистоти. „Загубити вінок" — це втратити дівицтво.

День безпосередно перед шлюбом називали в Серафинцях „Короваєм". Коровай це великий весільний колач,

що його пекли і в молодої і в молодого. Коровай має своє освячене місце на парадному весільному столі.

Найцікавішою і найбільш зворушливою частиною весілля є сам шлюб або вінчання. Особливо зворушливою була сцена благословлення молодих перед їх відходом до церкви. Батьки благословили свою дитину, дотикаючи її голову хлібом, а під ноги стелили перед відходом до церкви і після повороту до дому — сувій полотна. Батьки молодих на вінчання не йшли до церкви, а чекали на поворот молодих дома. Весільний похід вибирався до церкви в супроводі музик, окремо молодої, а окремо молодого. Стрічалися ці два походи аж під церквою і тут уже очікували шлюбного акту. По шлюбі вертались молоді, але все ще окремо, до своїх батьків і тут починалося весільне прийняття, забава аж до сумерку. Цікаво що гістьми за столом були виключно жонаті або замужні і в основному вони брали участь у танцях. За виїмком дружок і дружбів, молоді за стіл не просили. А танцювати на весіллі могла вона тільки тоді, коли музики грали до танців надворі.

У вечері молодий їхав разом з гістьми до молодої, щоб після прийняття і покриття молодої накривалом, забрати її разом зі скринею (символом приданого) до свого дому. Тут пригадується мені одна, досить завадіяцька пісня, яку співав дружба молодого, виконуючи танець з покривалом над головою молодої:

4. „Ой давайте молоду,
Бо Вам хату рознесу,
Ой давайте курку,
Бо Вам хату штуркну".

Мельодії наведених пісень весільних занотував композитор Маркіян Бачинський, син автора цієї статті, тепер учитель музики і дириґент оркестри в середній школі в Кінґстоні, Ню Йорк.

Про весільний одяг молодої і молодого згадаємо на іншому місці.

А зараз присвятимо дещо уваги серафинецькій ноші. Ноша ця характеристична виключно для Серафинець, подібної не стрічаємо в ніодному селі городенського повіту. На іншому місці натякали ми на здогадне полтавське походження, головно дівочої і жіночої ноші.

На дівочий одяг, очевидно святочний, складалися: 1) Сорочка, вишивана долом із вишиваними рукавами і плечиками (полотно дрібне або більцеве). 2) Спідниця т. зв. рікля з різного матеріялу, але головно римбасова або шалінова. 3) Катанка (на будень) з рукавами, або горсет згл. горсик (на неділю і свято) без рукавів, катанка — римбасова, горсик — з оксамиту. Не треба хіба додавати, що це все було вшите до стану в полтавськім стилі. 4) Пояс, спеціяльно з шорсткої вовти тканий, яким підперізувалися. 5) Фартух, одностайно-коліровий, перкаліновий на будень, шовковий — на свято. До строю ще належали прикраси, які носилося на шиї. 1) Мушельки т. зв. Кісточки. 2) Коралі або пацьорки т. зв. Місюрки. 3) Сороківці (срібні монети), до них були дороблені вушка. Через вушко протягалося стяжку і так убиралося їх на шию. Сорочка була дещо довша від спідниці і вишивка визирала з-під неї. Голову накривали хусткою. Ці хустки були цвітисті, різних взорів і кольорів, з френдзлями або без. Волосся заплітали в одну косу, на кінець якої причіплювано одну або більше стяжок в формі своєрідної шарфи і вона спадала на плечі. За обув'я служили звичайні чоботи, які згодом приймали щораз більше вишукані форми. Пізніше носили їх тільки в будень, а в свята заступили їх черевиками, а в останньому часі дівчата на свято вбирали мешти.

Жіночий одяг різнився від дівочого головно накриттям голови. Жінки укладали заплетену косу на чуб голови в формі колісцяти, навколо якого приходила Кирпа (своєрідний каблучок з твердого паперу), а на самім верху накладано ще малесеньку подушечку. На це все приходив — фез (обов'язково червоний), спрепарований відповідно до уложеної коси т. значить на переді зшитий в ріг. Цей фез — це ще один доказ турецько татарських залишків. На це все убирала жінка хустку — на будень, а в неділю замість неї „рушник". Рушники як завої голови були двоякі: 1) прості і 2) з квітками. Такий рушник з біленького бавовняного матеріялу тканий, був майже на два метри довгий і близько 35 цм. широкий. Завою доконувано попід бороду. Майже половина лиця, а саме частина коло вух, була закрита, а штука поля-

гала в тому, щоб кінці і то вишивані, були відповідно на плечах уложені. Цей спосіб завою голови нагадує нам візантійський стиль, який бачимо часом на старогрецьких різьбах і мальовилах. — Молода виходячи заміж, на час весілля мала особливий убір голови. Вона вбирала на голову своєрідну „корону" в формі чепця із штучних квітів і в той час звалася „княгиня", а молодий носив назву „князь".

З бігом часу багато з наведених одягів змінилося. Так напр. кирпу, фез і рушники закинено по Першій світовій-війні. Причинилася до цього та обставина, що майже всі ті матеріяли, за виїмком хіба полотна, були фабричні. За них треба було дорого платити, в той час де по всіх довколичних селах звичайно крім хустки дівчата чи жінки носили саморобний одяг. Серафинецькі старенькі бабусі мали сапянові чоботи, червоного або жовтого кольору з дуже м'ягенької шкіри. По війні ці чоботи зовсім зникли.

При описуванні серафинецької чоловічої ноші треба навести такі особливості: 1) парубоцький капелюх із зубчастої, солом'яної плетінки, складався із штивного, округлого денка і крис, закочених догори, обшитих чорною лямівкою. Особливістю такого капелюха були різні прикраси денка, від барвистої, квітчастої стяжки починаючи, а качурячими кучерями і павиними перами та різнокольоровими пацьорками кінчаючи. Звичайно носили такий капелюх в неділю та свято, на будень вбирали капелюх таких самих вимірів і з такого самого матеріялу, тільки без прикрас. Доброю стороною такого капелюха було то, що на випадок дощу розкочували криси вділ і він служив як свого рода парасоля, а то тимбільше, що обвід розкочених крис виносив приблизно 75 цм. Оскільки пам'ять моя сягає, то того рода капелюхи перетривали десь до 1910 р., згодом їх закинули, а заступив їх чорний повстяний капелюх з широкими крисами, який обов'язував всіх членів „Січі". 2) Клапаня або клепаня — це було зимове накриття голови. Його носили у тріскучі морози, бо нормально в зимі носили смушеві шапки. Клепаня була звичайно зі шкіри (рідко сукняна); в нутрі хутряна, вона накривала цілий карк, вуха і частину обличчя, а зав'язувано її під бородою. Хутро з пра-

вила визирало навкола тієї частини, що покривала обличчя. Клепаня виходила на горі в гострий вершок і скидалася через те на накриття голови монгольських вершників, що їх часто бачимо на історичних малюнках.

3) О п а н ч а — це зимова частина одягу, звичайно із сірого битого сукна вовняного, подібна до обширної накидки з рукавами, але зі стоячимим ковніром, на переді ковніра по обох боках вилоги. Особливістю опанчі був ковпак, який у тріскучі морози накривав голову, вбрану вже в шапку або клепаню. Вбирали звичайно опанчу поверх кожуха, вибираючись в зимі в дальшу дорогу саньми до Коломиї або до Черновець.

4) Х о л о ш н і — теж частина зимового одягу. Це були переважно білого кольору штани із вовняного сукна, а вбиралося їх в холяви, а не поверх холяв, як це практикувалося в деяких сусідних селах.

5) Взуттям були чоботи, пізніше долучилися черевики. Так одні як і другі були зроблені з юхтової шкіри. Чоботи прості — це такі, що мали м'які холяви, звичайно закочені, два шви по боках. У відрізненні від попередніх були ще й чоботи т. зв. польські. Ці мали переважно тверді холяви, а шев один із заду. З часом почали вживати до шиття чобіт чи черевиків боксової шкіри. В зимі часом деякі господарі замість чобіт носили т. зв. б а р л а д ж і.

Верхній одяг, яким користувалися так чоловіки як і жінки чи дівчата, становили кожухи на зиму, а сердаки на холодніші дні з весною чи осінню. Кожухи були двоякі: 1) білі, і 2) вишивані. Білий кожух з овечої шкіри вбирали звичайно молоді хлопці, парубки і дівчата. Такий кожух мав ковнір, рукави і цілий спід та фронт обведений смушком. Цієї прикраси в сусідних селах кожухи не мали. Вишиваний кожух своїм кроєм і обрамованням нічим не різнився від білого кожуха, але за те він мав на грудній партії по обох сторонах запинаних половин по 4 вишивки у віддалі 5-ти цм., приблизно на 5 цм. довгі, а 2 цм. широкі. Вишивки мали колір червоний з чорним. Такі самі вишивки були ще і по боках в околиці стану, по одній з кожного боку. Молодь носила ще і півкожушки. — Сердаки шилося із битого вовняного сукна, чорного кольору. Сердак був ушитий до стану, а

по боках від стану в долину мав випуски. Понище стоячого ковніра були прикріплені дві доволі довгі петельки, які зав'язувалося в той час, як сердак носилося на опашки.

Багатші господарі мали ще про свято ш а р а в а р и, звичайно синього кольору.

Тут годиться підкреслити, що з бігом часу, так приблизно після І-шої світової війни, багато із згаданих частин чоловічого одягу зовсім заникли.

Наприкінці хочемо звернути увагу на еміґрацію серафинецьких людей за океан, до Канади, менше до ЗСА. Це була т. зв. заробітничанська еміґрація. Вона до деякої міри оголочувала село і впливала на витвір деяких, не конечно корисних явищ на селі. Почалася ця еміґрація зараз таки з початком 20-го ст. і тривала весь час аж до Другої світової війни. Про розміри цієї еміґрації хай свідчить така анекдота-поговірка: Після приїзду до Канади серафинецький „краян" не розгублювався і не падав на дусі. На запитання, куди їде, відповідав: та до Содбурів. А то чому, до Содбурів? — питали. Бо там є мій брат. Ну, а ви куди? — питали другого. Та до Вінніпеґу. Чому до Вінніпеґу? Та там є наш сват, була відповідь. Як велика і широка Канада, то в кожному більшому місті, у промисловій місцевості, чи на фармах, всюди можна було стрінути серафинецьких людей. За неточними, побіжними підрахунками виїхала за цілий час з Серафинець за море понад тисяча осіб. Якщо би вдалось зібрати їх всіх до купи, то можна би утворити другі малі Серафинці. Самозрозуміло, що ця еміґрація мала характер часовий. Вона була чисто заробітничанська, люди перебували якийсь час за океаном, заробляли дещо гроша і вертались назад до рідних Серафинець, тут прикуповували дещо поля, будували нові хати чи господарські будинки і в той спосіб поправляли свою долю. Що після ІІ-ої світової війни багато з них остали вже на все чи то в Канаді чи в ЗСА, — це вже не їх вина, а винити тут треба змінені постороннє так політичні як і економічні обставини, се ред яких доводиться проживати їх рідним і своякам у Серафинцях. Тамтейші гаразди аж ніяк не заохочують людей, уже старших, вертати до дому, помимо туги за рідними сторонами.

Е. Б. і О. Г.

Городниця

Городниця — село положене на кітловині Дністра з 360 господарствами, з чудовими городами, що в них плекали теж помідори, виноград, морелі (априкози), кавуни, вишні, черешні, груші та яблуні. На полі під назвою „Городище" були насипані вали, переказ каже, що цими валами, 297 м. понад позем моря, були присипані різні культури давних племен, а як показує знахідка римських монет і ріжного воєнного оруддя, то це мали бути римські оборонні укріплення, як подають археологи (джерело на кінці). Під валами було джерело що давало воду власникові поля Бялому водопроводом, а село брало воду прямо з джерела. На полі „Городище" (власність родини Бялих) працювали археологи — проф. Пастернак зі Львова, проф. Козловський з Варшави, та професори зі Стокгольму (Швеція) в роках 1933-34 й 1938-39. Найбільше знахідок забрав проф. Козловський в 1938-39 р.

Село ділили на „кути", а то в напрямку до „Передіваня, в напрямку Городенки — „Могилки", до села Стрільче — „луг", а до Бабина — під „Черлиною" (тут колись був над Дністром ліс). Під „Черлиною" були каміньоломи (камінь червоний порода Теребовельський) та випалювали вапно. За селом був цвинтар і стара церква — знищена, а над рікою дерев'яна церква. Парохом був о. Василь Попович, попередний парох — о. Ігнатій Попович (не родина) мав своє поле на „Черлині".

В селі були товариства: Читальня Просвіти, Сільський Господар, кооператива, Союз Українок, Рідна Школа, спортове товариство „Січ", пізніше „Луг", каса Райфайзенка.

Поля ділились на: над Черлиною, Городище, попри „Ліс", Фільварок, на Могилі, над Берізками й на Куті. Ліс був на „Черлині", Грабова, Дубина, Борсуки. Звірина дика: лиси, дикі кабани, зайці, кози, сарни; пташня: куропатви, перепилиці. В Дністрі ловили рибу: підуства, марена, судаки, верозуб, щупак, сом, чечуга, бабки й колюки.

На Городищі біля валів була оселя в давнині, а над водою мешкали рибалки, в пізнійших роках село побудовалось над водою і прибрало назву Городниця. В селі були такі назвиська: Срайки, Москалики, Коломийчуки, Передерка, Маркивичі, Лукавецькі, Вознятовські.

Село мало громадського поля як пасовиська і обочі близько 2000 моргів, а орного теж бл. 2000 м. та 60 м. лісу. до Городничі було прилучене Передіване, прибл. 60 домів з полем бл. 300 моргів. Мешканці присілка — українці — 250 осіб, школа 1-клясова українська, Читальня Просвіти, кооператива. В Городниці школа 3-клясова утраквістична.

Всі дані подав Євген Бялий — уродженець села, списав Осип Гаванський — кооперативний робітник в повіті.

Джерела археології: Археологія України — д-р Ярослав Пастернак, Торонто, Канада, рік 1961. Первісна давня та середня історія України за археологічними джерелами. Городенка сторінка 155, 175, неолітична доба, трипільські неолітичні пам'ятки горішнього Подністров'я. Городниця-Городенка стор. 72, 144, 224, 263, 265, 269, 280, 427, 236, 442, 529, 531, 598-600, XI, XIV, XVI. (Писано в Чікаґо, 22 квітня 1972 року).

М. Г. М.

Топорівці

Топорівці — розлоге й багате село. Це одне з більших, свідоміших та передовіших сіл Городенщини. Відоме воно в українській літературі, бо тут проживав також рід Мартовичів, в ділянці військовости — звідси вийшли військовики Стефанови, Гнат — полковник УГА й оборонець Львова, Зенон — історик війська, Тит — організатор УСС-ів. Знане воно теж в козацьких родоводах, бо довгі роки був тут парохом о. Юліян Войнаровський (нащадок Мазепинських Войнаровських) вправді був тут і Тит Войнаровський — відомий опікун народних мас, але досить

коротко. Тут були засновані одні з перших в Городенщині Читальня Просвіти й „Січ", з рядів яких вийшло нове просвітянське покоління Мохоруків, Ковблюків, Волошинів, Поповичів, Угринів, Ґирщуків, Тофанів та численних інших. Це молоде покоління працювало в „Лугах", „Каменярах" та в усіх національно-визвольницьких формаціях. Топорівчани горді на свої старі родоводи, горді на своє селянське походження, свою чудову ношу, та свою високу національну й особисту мораль. Не даром хлопці — рекрути до австрійської армії співали:

Топорівські луги, гори, бувайте здорові!
Та най у вас пробувають дівки гонорові!
Та най у вас пробувають та за нами плачуть,
Та най гонор свій шанують, тоді нас побачуть!

Багато історичних й леґендарних дат кружляють довкола минулого Топорівців. Є певні згадки про село вже в 1412 р. В 1568 р. Топорівці спалили татари. Татарські наскоки часто руйнували село й околицю. А Топорівці все підносили голову до нового життя.

Сьогодні, починаючи від південного сходу на північний захід, йдучи проти течії води річки Белелуйки, яку колись звали просто потоком, збудовано сім млинів. Вони тягнуться від Торговиці Пільної аж до Белелуя й Устя на Прутом. У XVI сторіччі не було цього потока. Там, де тепер „Осока" була обширна багнина, поросла очеретом, яка була найкращим сховищем для топорівчан і околиці перед татарськими нападами. Коли не стало татар, стали прокопувати попід гору потік (проти течії Белелуйки) та осушувати мочари. Рід за родом стали поселюватись в цьому просторі: Никифоруки, Сливчуки, Чупруни, Пішаки, Угрини, Мохоруки, Ґрищуки, Волошини, Ковблюки; знову на північ від потока: Поповичі, Федоруки, Кобилянські, Федоркові, Василики, Тофани й інші. Начисляють в Топорівцях 65 родів, які мають свою історичну старину. Походження назви Топорівців не зовсім вияснене й устійнене.

Найбільш схильні гіпотези до того, що народ копав топорами численні рівці довкола багнищ та ставищ, яких було аж три; крайнє, середнє і заднє. Так пояснювали собі й іншим старожили.

До першої війни в Топорівцях існувала каса Райфайзенка, згодом була зорганізована Каса Стефчика. Жваву діяльність розгорнули Читальня Просвіти, Товариство „Січ", „Сільський Господар", обезпеченеве товариство „Дністер", як делеґатура матірнього товариства у Львові. В селі кипіла народно-суспільна праця. Прийшли москалі і Читальню знищили. Плоди народного усвідомлення не пішли на марне. Топорівці дали українській армії дванадцять усусусів: Гнат Стефанів, Зенон Стефанів, Микола Ґрищук, Іван Мохорук, Василь Угрин, Дмитро Ковблюк, Михайло Волошин, Петро Угрин, Василь Чуприн. Дванадцятим був Міцьо Фалик — жид, який дружив з українською молоддю села, навчався в українській коломиській гімназії і вирушив разом зі своїми ровесниками боронити прав української землі. Популярно звали його „Шмілів", в УСС-ах він прибрав собі українське ім'я. Половина названих зросила своєю кров'ю рідну землю, половина вернулась домів. Виплатили данину Топорівці й Австро-Угорській монархії. На її фронтах впало 15 топорівчан. В українсько-польській і московській війні згинуло 25 вояків. Жертви впали але ті, що осталися в живих думали про майбутнє.

Після війни стало організуватись нове освітнє й економічне суспільне життя. І так: У 1924 році відновлено працю Читальні Просвіти. Як виявилось, на загальних зборах 29 червня згаданого року, прийшла нова зміна. Головою став Танасій Ковблюк, заступником Василь Сливчук, секретарем Іван Волошин, бібліотекарем Петро Тофан, касієром Дмитро Ковблюк, членами управи — Василь Угрин, Іван Угрин, Ілько Ковблюк, Петро Сливчук, Дмитро Данильчук, Проферій Анатійчук, Василь Федорук-Кобилянський. Різна доля стрінула цю першу просвітянську повоєнну когорту. Одних судили за УВО і мусіли залишати рідну землю, інші довго змагалися з польською окупаційною адміністрацією, а ще інші згинули в бункрах УПА.

1925 рік в Топорівцях був дуже насичений організаційною працею. На самого Петра й Павла, 12 липня, засновано кооперативу „Будучність". В серпні того ж року зорганізовано Товариство „Луг". Також розпочато будову дому Читальні, яку майже викінчено таки в тому ж са-

мому році. Будинок мав не тільки приміщення для читальників, місце на вистави, а також став догідним приміщенням для кооперативи „Будучність".

Коли в 1928 році польська влада розв'язала „Луг" в Топорівцях та влаштувала політичний процес деяким луговикам, то вкоротці замість Лугу стало працювати товариство молоді „Каменярі" (зорганізоване в 1932 р. на окремому статуті). Першим головою був Іван Василик, а секретарем Дмитро Тофан. Молодечі організації, як також читальняне життя було наповнене не тільки просвітною працею, а також мистецькими виступами драматичних гуртків і хорових ансамблів. На цьому відтинку родина Гумініловичів (званих „артистами") віддала великі услуги громаді. Віддано працювали обі сестри Наталя й Рома.

Громада Топорівці не мала багато допомоги від парохів. Натомість учителі дописували (родина Стефанових, родина Гумініловичів). Отець Юліян Войнаровський, який прийшов по о. Стрийському, тягнув у москвофільський бік. Мав біля себе невеликий гурт „общерусских", які часом навіть борознили в народній праці.

Прогула Перша світова війна і треба було відновляти читальняне життя. Працю треба було почати з Богом і д-р Теофіль Окуневський, голова Філії Просвіти в Городенці, домовившись з топорівчанами, заїхав до о. Юліяна і попросив, щоб і слово сказати з проповідальниці про це, що саме будуть збори Просвіти в Топорівцях. Отець Юліян був зворушений візитою й проханням. В проповіді сказав, що „церква, школа і читальня — це три нерозлучні сестри". Взивав, щоб народ взяв участь в загальних зборах. Сам він прибув на ці збори з д-ром Окуневським і перший вписався в тому дні в книгу членів. Кількох „общерусских", які жили ще старою кацапщиною, прозвали о. Ю. Войнаровського „козаком", так, як це вони прозивали всіх читальняників. Прийшов час і вони скапітулювали перед національною течією. Умер о. Войнаровський в 1937 р. Був він старшим братом о. Тита Войнаровського, який був парохом у Балинцях.

Десять років перед смертю о. Войнаровського скоїлася йому надзвичайна драматична картина. Одного дня візвали його прибути зі Святими Тайнами до „Старого Мохорука", бо от-от умре. Ревний у виконуванні своїх душпастирських обов'язків, вирушив о. Юліян (у церковних

ризах) зі Святими Тайнами. Візник в'їхав на подвір'я Мохоруків, а о. Юліян побачивши господаря Мохорука, що замітав тічок, розпитував його хто тут важко хворий, а дідусь Мохорук вказав на себе пальцем, тай каже „Я Отче, буду вмирати". Розсердився о. Юліян і сказав: „Як же, замітаєш тік і будеш зараз вмирати", й одночасно закомандував візникові завернути коней домів. Приїхавши домів, всю цю історію став оповідати своїй рідні, розуміється, обурюючись в цій цілій розповіді. Не заспокоївшись всеціло після цієї події, коли в селі рознісся звук подзвінного дзвона. Паламар увійшов до резиденції о. Юліяна й на його запит, кому це він дзвонив, паламар відповів „Старому Мохорукові". Отець Юліян піднісся зі сидження і зблід, а за хвилину по його обличчі потекли сльози. Ті, які близько жили о. Войнаровського, оповідали, що подзвінні звуки дзвона десять років, цебто до смерти о. Юліяна, тривожили його і пригадували йому подію зі „Старим Мохоруком", його несповнений обов'язок до ближнього перед його смертю. Після о. Войнаровського адміністратором парохії з правом управителя став о. Михайло Романчук, якого польська адміністрація в скорому часі запроторили до тюрми. Працювали тут такі отці, як Скорохід, Гайдучок, а перед приходом совєтських військ о. Теодор Олексіїв.

В Топорівцях видніє два пам'ятники, один Лесеві Мартовичеві, а другий Тарасові Шевченкові. Є також невисипана могила, в якій змішані з землею тіла чотирьох членів УПА. Сталося це в 1946 році. „Червона мітла" звужувала кільце підпільників в терені. В городі-саду одного з Мохоруків була стара неуживана походюща яма. Як виявилось, там скривались бойовики УПА. Запримітили це червоні і без жадної остороги чи команди „виходи", кинули туди розривну ґранату. В цій землянці знайцли смерть: Проферій Анатійчук, колишній вістун УСС ів, Дмитро Данильчук, Дмитро Сенюк і Дмитро Тофан. Частини тіл, яких не змішала сира земля, видніли ще довго на побічних деревах, зокрема на столітній груші, яка була свідком цієї землянки від її давніх початків.

На „вітчизняній війні" згинуло 154 топорівчан. Про 19 й досі немає певних вісток і їх зареєстровано, як пропалих. В селі тепер (1977) проживає 2,037 осіб. З того

мужчин 505, жінок 763, молоді вище 16 років 223, дітей 546. В селі однорідне населення. Самі українці.

Топорівці дали також багато імігрантів Канаді й Америці. В роках 1892—1945 виїхало зі села 456 осіб. Повернулося до села 156 осіб, в тому дві жінки. З канадців ще живе в Топорівцях шість мужчин й одна жінка. З трьох соток, які остались в Канаді і ЗСА живе сорок кілька осіб. Всі інші спочивають на „прибраній землі". Скільки їхніх синів, внуків і правнуків в новому поселенні, важко збагнути. Ми певні, що Топорівці теплою рукою завжди пригорнуть своїх дітей в розсіянні сущих.*

---

* Матеріял до цього нарису зібрав й подав Іван Волошин, знова о. Михайло Романчук передав спомин про о. Юліяна Войнаровського.

МИХАЙЛО ОЗАРУК

Підвербці

На горі правого берега Дністра один км від головного шляху Городенка-Товмач, та 30 км від повітового міста Городенки, а 20 км від найближчої залізничої станції Товмач, лежить наче на острові село Підвербці. На схід до Дністра яр, з півночі ліс і яр, межує з селом Ісаковом, а з заходу громадське узбіччя, де випасали овець. В'їзд до села з полудня, де на роздоріжжі між розлогими ясенями, стара капличка й кам'яний хрест в пам'ять знесення панщини в 1848 році.

Коли вийти за село, над Дністер, чудові краєвиди. В долині, де Дністер робить найбільший закрут (лук), лежить село Лука, а напроти на правому березі село Незвиська, дальше видно руїни раковецького замку, а ще дальше на схід на горі, село Корнів, звідки походив сл.п. Гриць Пясецький (згинув під час акції УВО „Бібрка"). На півночі, над Дністром висить „Баба". Це був величезний камінь-скала, в середині (кілька метрів в об'ємі) порожна, де за татарських нападів мали б переховуватися

люди, а в двадцятих роках жив у тій скалі якийсь пустельник, який ходив узимі босий. Наче б мав відбувати покуту за вбивство свого товариша. Напроти „Баби" за Дністром є присілок Монастирок, де в чудовому гайку (мабуть був о. Гаванського з Луки) таборували вліті кожного року наші Пластуни, після того, як поляки розв'язали в 1930 році Пласт. Де був цей табір, остались тільки щогла, яка ще стояла пару літ як пригадка, що там був табір. Далі на північ було видно Золотий Потік, а на півдні чудові Карпати.

За переказами, на полі, що називається Милівці, було колись село Милівці, яке татари цілком зруйнували, а люди, які переховалися в печерах (в сусідстві було узбіччя, що звалося Печерки) опісля поділилися на дві групи, шляхта під проводом Ісака подалася на північ за ліс, там поселилась і оснувала село Ісаків, а не-шляхта пішла на південний схід, і поселилась на горі над коритом Дністра поміж вербами і це село назвали Підвербці.

Що Покуття терпіло від татарського лихоліття, свідчать залишки оборонних замків у селах над Дністром — у Раківці і Чернелиці. Також, що перекази про Милівці мають якусь основу, можна судити з того, що на тім полі, траплялося, дехто виорював стародавній посуд, а перед Першою світовою війною викопали плиту подібну до мармуру, приблизно 2 метри х 4 і 20 цм грубости. Ту плиту поставили на два вкопані камені перед церквою і вона там лежить ще досі. Також в „Історії міст і сіл УССР" у розділі Івано-Франківська область, подано про Підвербці як городище давньо-руського часу.

Також що шляхта в Ісакові була і в давній час, бачимо з брошури д-ра Степана Томашівського „Хмельниччина в Галичині". Там є мова, що та ісаківська шляхта брала участь у повстанні Хмельницького, а по відступі Хмельницького їх судили в містечку Золотому Потоці на Поділлі. Там знаходимо такі прізвища: Березовські, Витвицькі, Грабовецькі, Кардашецькі, Заячківські й інші. Родини з тими прізвищами затрималися в Ісакові аж до Другої світової війни; деякі з них спольщилися як Березовські, Заячківські, а деякі лишилися й досі українцями.

Село Підвербці мало близько триста господарств, багате не було, в середньому від трьох до десяти морґів поля. Давніше були і великі багачі, але вони наділювали

полем своїх дітей і пізніш осталося тільки ім'я „багач", а були і такі, що їх весь маєток опинився в руках корчмарів. Багато про минуле розповідав мені дев'ятдесят-літний дід Петро Провальний (Кухтів), який пам'ятав ще панщину.

Співець Покуття, В. Стефаник, у своїх творах описав злидні Покуття та, на жаль, мало сказав про головну причину цих злиднів. Для прикладу: по Першій світовій війні лишилися тільки звалища з корчми і ґуральні жида Цанкера, при головному шляху на полі Вивачеві. Крім того той Цанкер мав ще 70 морґів доброго поля, яке забрав від селян за горілку. По війні те все закупив д-р Істаревич з Городенки. Між іншим, Антін Крушельницький в оповіданні „Як пригорне земля" описує, як то доктор купив фільварок (не подає правдивого прізвища) і як то селяни робили у жнива страйки і т.п. Не був то фільварок, тільки, як я вище згадав, звалища, а при тому сімдесят морґів поля і п'ять морґів молодого гайку. Ніколи д-р Істаревич там постійно не мешкав, побудував господарські будинки, з селянською хатою та наняв на управителя бідного селянина з Підвербець. А про страйки тоді ще ніхто навіть і не думав, знаю тому, що я там майже щодня ходив бавитися.

По кількох роках те все від д-ра Істаревича відкупили два шваґри з Городенки — Онуфрій Ковбуз і Михайло Котелко.

Був у селі також фільварок, який за панщизняного часу був власністю Вільгельма Куншта. Цей Куншт був фундатором церкви Воскресення Христового, побудованої таки на панському городі. Але він також побудував недалеко від церкви корчму, звалища мурів якої залишилися до мого дитинства. При кінці дев'ятнадцятого століття був інший власник (прізвища не пригадую), а в половині 1918 року купив цей фільварок на ліцитації жид зі Львова Маєр Деяментштайн, 450 морґів орного поля і 30 морґів знищеного лісу з корчами і узбіччям аж понад Дністер. Опісля кожного року по одному лані парцелював поміж наших селян (колоністам не продав і одного морґа) так, що у 1939 році у фільварку залишилося заледве сто двадцять морґів поля. Наші селяни були йому за те вдячні. Коли в 1941 році заарештувало мене ґестапо, стрічав я нашого Деяментштайна у Львові в тюрмі на

Лонцького, але яка його доля стрінула пізніше, не знаю.

Село Підвербці було цілком українське, за виїмком двох польських родин, які до речі нічим не різнилися від українців, хіба тим, що раз на рік на латинський Великдень ішли до костела до Воронова. Була одна родина жидівська (Кравсгарі), які провадили корчму (десь до 1929-30 року), а по ліквідації корчми взялися до господарства.

Давніші пожильці села: Базавляки, Гривнаки, Гнатюки, Дідики, Дутчаки, Дутки, Ґабури, Ґрижаки, Каленюки, Кушнєрики, Озаруки, Поповичі, Провальні, Слободяни, Садові, Теліщуки, Хомові, Франчуки.

Добре розвивалися кооператива „Надія", Читальня Просвіти і Кружок Рідної Школи, хоч не було більшого Народного Дому.

У тридцятих роках мав я можливість переглядати старі метрикальні книги сіл Підвербців і Ісакова. Оскільки собі пригадую, то при кінці вісімнадцятого століття довгі роки був парохом о. Мулевич, опісля о. Третяк, (на жаль, не пригадую собі їхніх імен), далі о. Іван Дворяник (прибл. сорок років), потім його син о. Володимир — вісім років (згинув трагічно). Його дружина з донькою залишилися жити в Ісакові, де мали невеликий маєток. Від 1904 до 1933 року був парохом о. Іван Онуцький, родом з Серафинець. По смерти о. Онуцького короткий час, до 1937 року, був о. Микола Грималюк — родом з Тишковець, після нього о. Я. Погорецький, а за німецької окупації о. Теодозій Атаманюк — родом з Прибилова біля Товмача, тепер емерит у Трентоні, Н.Дж.

Про вчителів у нашому селі багато сказати не можу. Перед Першою світовою війною був учителем українець П. Лонич. За існування ЗУНР. почала вчителювати в нашій школі Олена Нагірна з села Раковець над Дністром, як також короткий час Варвара Бернадівна. З початком двадцятих років прибув до нашого села колишній старшина УГА, Дмитро Бойчук, з Снятинщини.

Годиться бодай коротко згадати про ріст національної свідомости між двома світовими війнами. Заслуга в тому, на мою думку, є священиків і деяких учителів, що західна Городенщина мала щастя мати по селах в більшості вчителів українців. Ці безіменні плугатори почали

в першу чергу боротьбу проти корчем, та почали по селах закладати кооперативи, Читальні Просвіти, Кружки Рідної Школи, тощо. Була це спочатку дуже важка праця, бо в той час було ще багато неграмотних і малосвідомих, і не хотіли належати до якоїсь організації, казали — пощо мені того, мене з хлопа ніхто не скине. Часто траплялося, що крамар в кооперативі не мав практики, і наробив манка (недобору), а опісля було трудно знайти другого крамаря. Не краще було і в Просвітах. Народних Домів ще не було, тому Просвіта містилася в хаті свідомого господаря а вистави аматорських гуртків відбувалися по стодолах. Та початки все трудні, але в короткому часі з приємністю треба ствердити, що успіхи тієї мозольної праці були надзвичайні. По селах почали зникати корчми, натомість росли Народні Доми в більшості з театральними залями. Аматорські гуртки були добре вишколені, що нераз подивляли їх фахові актори. Майже при кожній Просвіті був мішаний хор. Деякі села мали вже по дві кооперативні крамниці, крамарі і книговоди переходили кооперативні курси, і були добрими фахівцями в торгівлі.

Коли по Першій світовій війні ще в кожному селі була корчма, а то й дві, то у 1936 році на 13 сіл західної Городенщини лишилося заледве дві корчми. Ті, що ще кілька літ тому критикували „ті кооперативи", тепер масово горнулися до них. Мабуть століттями був звичай, що війтом і старшим братом у церкві мусів бути багач і дещо старший, та вкінці переломали і ту традицію, — часто обирали на ці пости свідомих українців, без огляду на їхній маєтковий стан. Не стояло осторонь і жіноцтво; майже в кожному селі був Відділ Союзу Українок, який співпрацював з Просвітою, часто приїздили до них пані з Городенки, і переводили ріжні курси. Також були по селах спортові товариства — Луги, Соколи й Каменярі.

Всупереч польському гнетові та переслідуванню, розвиток був велетенський. Та, на жаль, у 1939 році прийшли „визволителі" й усьому розвиткові зробили кінець.

Тишківці

Тишківці — село заможне і свідоме, положене над шляхом на захід від Городенки. Довгі роки в селі були парохами священики зі знаної родини Шухевичів і завдяки їхній духовній і громадській праці село дуже помітно розвинулося. Першим з тієї родини був о. Николай, по ньому його син о. Йосиф, а після того ж син, а внук о. Николая — о. Зенон Шухевич. Народився він в Тишківцях, а по висвяченні повних 66 років працював в селі. Умер на 90-му році життя по Першій світовій війні, за польської окупації. Народжений в Тишківцях, о. Михайло Грималюк був 14 років адміністратором парохії в Тишківцях.

В селі були два фільварки-двори, що їх в цілості розпарцелювали між місцевих жителів.

Муровану церкву св. Миколая побудовано 1877 року. Розмалював її артист Корнило Устиянович. Фундатором іконостасу і великого дзвона був господар Василь Цалковський, що був тоді послом до австрійського парляменту. Коло церкви побудовано в новіших часах гарну муровану каплицю.

По Першій світовій війні побудовано поверхову школу, яку обслуговувало вісім учительських сил; народжена в селі Анна Лаврів-Ґайдичукова вчила в цій школі від 1919 до 1943 року. Довголітнім директором школи був досвідчений педагог Степан Подоляк, який прибув сюди зі села Далешева. Вже Перед першою світовою віною були в селі дві Читальні Просвіти — одна при вулиці Шашкевича, біля пам'ятника о. Маркіяна Шашкевича, а друга при вул. Шевченка. До розбудови цих читалень причинилася Ольга Шухевич, донька о. Зенона. По війні побудовано ще дві Читальні і Народний Дім. Тільки одна з Читалень була під впливом сельробівців.

Аматорські вистави відбувалися в селі вже в 1880-их роках. Оперу Миколи Лисенка „Коза Дереза" виставили діти в 1893 році.

В селі діяло „Руське Жіноче Товариство", пізніше перемінене на філію Союзу Українок. Також було руханково-пожарниче т-во „Сокіл". Подбав про це, народжений також в Тишківцях, Микола Заячківський — директор Народної Торговлі у Львові і голова Сокола-Батька.

ДАНИЛО ПІСЕЦЬКИЙ

Корнів

Село Корнів, городенського повіту, положене на правому березі Дністра, в половині течії між Незвиськами й Заліщиками. До битого гостинця 7 км і так само до містечка Чернелиці, а до Городенки як також і до залізничної станції 20 км. Околиця горбкувата, що на полудне переходить у дещо рівніший терен. Село заложене певно ще в давні-давні часи. Коли було в'їздити до нього із полудня, то виринало воно майже несподівано. Корнів зараховувано до заможніших сіл. Найбільше було селян середників по 3-5-7 моргів поля. Крім того було кількох багатших ґаздів, які мали по 20-30 моргів землі, а і так званих „халупників", яких 8 до 10. Про панщину наслухався я доволі. Коли в 1905 році пок. батько о. Іван Пісецький, переїхав на парохію із Білої Чортківської, де був сотрудником, я чотиролітний хлопчик, дуже радо слухав розповідей старого паламаря Данила про панщину і всяке лихо, пов'язане з нею. В тому часі письменних людей у Корневі було троє — секретар (жид), дяк і учитель, старенький, сивий як голуб. Село нараховувало 350-400 хат, „нумерів", як у нас казали. В давнину село було власністю Дідушицьких. В ліску недалеко двора, в дуже гарному місці, стояла їхня каплиця-гробовець. В час нашого побуту в Корневі власниками було щось около 35 чи 40 спадкоємців-жидів з родини Рублів.

Церква і приходство були збудовані ще за панщини. Навіть старий паламар Данило не пам'ятав, коли це сталося. Були вони муровані з тесаного каменя, зі стінами широкими на метр. Серед села стояв залізний хрест на високому фундаменті, обведений грубезними ланцюгами, що в'язали з собою вісім бетонових стовпів. Був він побудований на пам'ятку скасування панщини.

Село наскрізь консервативне і тому не диво, що до кінця Першої світової війни збереглася там регіональна, старо-українська ноша, в цілості з власного виробу. Крім виправи шкіри на чоботи, все інше, включно з капелюхами, що їх виплітали із свидоватого жита, було продуковане домашнім способом у власному селі або в околиці.

І тому вся освітня праця, що її взявся вводити в життя незвичайно енергійний, молодий священик поступала черепашиним кроком. Усе треба було зачинати з початків. Але Перша світова війна припинила цю працю на кілька літ. Щойно по нашій програній війні, пішло все стомилевими кроками вперед. Мабуть в 1921 чи 22 році, докладно не пам'ятаю, заложено споживчу кооперативу. До війни її ніяк не можна було зорганізувати, помимо найбільших зусиль і велетенської праці, що її вложив в те діло покійний батько. А вже в 1925 році стояв у нас гарний Народній Дім, де містилась світлиця Просвіти, театральна заля і споживча кооператива. Під домом була гарна, велика пивниця, що служила за магазини. Все це побудовано продовж одного року, з добровільного оподаткування від кожного морґа поля і з великодної збірки, яку перевели парубки. За давним звичаєм ходили вони у Великодний понеділок обливати дівчат і за це одержували писанки. Тепер замість писанок брали вони яйця, а це принесло 500 золотих готівки. Зимою хор об'їхав з колядою всі сусідні села, колядуючи на Народній Дім у Корневі. Розуміється, що всім тим головував, проводив і дириґував о. Іван Пісецький. За це в 1930-му році в часі „славної „пацифікації", нагородила" його польська поліція, знищивши на приходстві все. Навіть порозшивали солом'яні дахи. Та на щастя Народній Дім не потерпів, бо був збудований з каменя і дубини, а покритий бляхою. Після вибудування дому закипіла в селі праця. Кожного року переводжувано коляду, осінню збірку на Рідну Шко-

лу — городенську гімназію, на інвалідів і т.п. При читальні Просвіти діяв аматорський гурток, що давав річно по кілька вистав, як напр.: „Свідки" „На перші гулі", „Назар Стодоля", „Верховинці", „Степовий Гість", а навіть „Ой не ходи Грицю". Все це коштувало багато праці, бо треба було розписувати ролі, і то виразно та чітко, щоб наші аматори могли прочитати. А навіть приходилося поодиноких аматорів, головно дівчат, вчити їхніх роль на пам'ять, бо вони неписьменні. За те на сцені були чаруючі. В нашому селі не було спершу фахового дириґента. Тому хор зорганізував на швидку руку батько з нас дітей і з підібраних з-поміж сільської молоді кращих співаків. Щойно біля 1930 року прибув до нашого села еметритований учитель Струтинський і зорганізував постійний хор. Та про нього не можу багато сказати, бо в ті часи бував я вже в Корневі тільки як гість на святах. Після мого виїзду з Корнева, аматорський гурток провадив книговод кооперативи Іван Лонич, уродженець Корнева. Він закінчив всього чотири кляси сільської школи, але був дуже здібний і освіту доповнював сам. Годиться ще згадати, що площу під Народній Дім подарував один із свідоміших господарів — Олекса Кубійович, довголітній старший брат церковний, котрого разом із рідними большевики вивезли в 1940-му році на Сибір, де він і помер. Не можна поминути й такого факту, що мабуть в 1928 році при громадських виборах вибрано солтисом свідомого селянина Михайла Пернаровського. Але саме із-за його свідомости не хотів староста його затвердити і наказав нові вибори. Село вибрало знову Михайла Пернаровського (так воно повторялося три рази). За четвертим разом староста назначив наказного солтиса, римо-католика із сусіднього села Раковець.

Чернелиця в минулому й сучасному

На північний захід (31 км) від повітового міста Городенки розташувалося містечко Чернелиця, віддалене 4 км від правого берега Дністра. — Назва правдоподібно походила від „чорних лиць" татарів і турків, що в 1672 і 1676 роках робили часті наскоки на ті околиці. — Саме географічне положення з цього селища створило містечко, як і тому, що там був збудований досить великий в гарному стилі на ті часи замок окружений високими мурами з тесаного каменя з баштою та прикрашеною брамою. — Замок належав до роду Чартористких, а згодом Каньовських. Також торговельні обставини зробили це село містечком, бо довкола замку скупчилося багато жидів купців, а й поляків ремісників — шевців і кравців, бо це була домена спольщених панів Каньовських. Ярмарки відбувались тут кожного понеділка.

Довкола Чернелиці розмістилося десять сіл. Так люди собі жартували: „Чернелиця, Хмилева, Копачинці, Раковець, Кунисівці, Олієва Королівка, Далешева, Колінки, Репужинці, Дубки тримаються купки". Увесь хрещений народ з'їжджався на ярмарок кожного вівтірка в тижні, що відбувався на площі перед замком. — Пошта, телеграф, телефон і від часу до часу судові „Роки" стягали людей до Чернелиці.

Оподалік від замку була церква Рождества ПДМ, збудована 1817 року. Патрон був дідич Микола Петрович спольщений українець. По його смерти довго була колятороюю його дружина Тереса Петрович і дві доньки, Олена й Анна. До другої світової віни українців разом з прилученою Хмилевою було 3,300, поляків латинників 1,200, жидів 1,150. При дорозі від замку на захід була 7-клясова етатова школа, за Австрії з українською викладовою мовою. Поляки приміщували своїх дітей в польській школі в не дуже великім будинку біля церкви. — За Польщі, не зважаючи на протести місцевого пароха і свідомих громадян, завели в школі польський викладовий „язик". При головній дорозі від замку був збудований український дім

— кооператива, що притикав до церковної площі зараз біля дзвінниці, а подальше обабіч широкої вулиці жидівські крамниці аж до польського костела, що стоїть ще до сьогодні з повибиваними вікнами. — Понище польського Сокола (тепер „дім культури") була Читальня Просвіти. Очевидно, що також була велика синаґоґа. — Український народ був розкинений у сільській частині Чернелиці при своїх рідних сільських дорогах і у своїх традиційних, часто соломою критих, хатах. Там під час Різдва гомоніли народні коляди, в неділі стрілецькі пісні, а на Великдень радісні воскресні гаївки-пісні. Це все складалося на гарне містечко Чернелиця. — По Другій світовій війні, коли вийшли поляки й жиди, залишилося українців 2,300. З Городенкою лучить Чернелицю шутрований битий гостинець, що по ньому тепер часто курсують автобуси.

Містечко під проводом народних працівників, коли брати з українського боку, розвинуло культурно освітну працю. Була велика свідомість свого походження, щоби в тій мішанині з іншими не затратити своєї ідентичности.

Вже в перших днях Першої світової війни, відбулося в містечку велике всенародне віче протесту проти царської Москви та гомонів могутній оклик „ганьба москалям". В Читальні Просвіти відбувалися концерти, драматичні вистави й товариські забави, що часто притягали і громадян з довколишніх сіл. — В довоєнному часі і по Першій світовій війні відограли важливу ролю в освідомленні студентства студенти Василь і Клим Трачуки. — В часі проголошення Самостійної України на західних землях, відбулося величаве свято-маніфестація, що стягнуло народ з цілої Чернеличчини, та у великому поході поза місто на площі поставили хрест, що довгі літа простояв, як свідок великих народних зривів. Польська влада респектувала цей пам'ятник, бо правди не можна заперечувати. Шкода, що це був хрест з дерева, бо може був би простояв до сьогодні. — Так як стоїть до сьогодні мармуровий пам'ятник при дорозі до Городенки з написом: „Героям упавшим в конному атаці першого замурського полку". — Це були самі білі коні, а полк складався переважно з українців.

Слід згадати, що кооперативне життя не було позаду. Українська кооперативна крамниця добре просперувала,

а загальні збори часто відбувалися в парохіяльному домі під проводом душпастиря о. Володислава Добрянського, що був душею всього діла.

Церква і релігія відограваали дуже важливу ролю за польської окупації, хто був східнього обряду, означало, що був українець. Від 1906 року парохував отець совітник Володимир Добрянський — великий на той час народолюбець і Богом обдарований проповідник, що був батьком і опікуном всього народного життя. Як письменник, написав проповіді й великій твір „Маріологія" в честь Преч. Д. М. Все це, на жаль, залишилося в рукописах. — Крім того о. Добрянський зорганізував місійний гурток світських священиків, що до нього між іншими належали о. Миколай Луцький — парох Серафинець і о. Анатоль Базилевич — парох Поточиськ. Вони промовляли часто по селах і своїми науками громадсько-релігійного характеру причинилися до освідомлення громадян Чернеличчини. Передовсім промовляли у відпустовім селі Далешева під час величавих відпустів в день св. Йоана чи Верх. Ап. Петра й Павла. В той спосіб скромне село Далешева було релігійним осередком для цілої Чернеличчини, де парохом був о. Андрій Василина, а чільнішими громадянами й дуже свідомими українцями була родина Марунчаків. З цеї родини вийшов наш публіцист і історик д-р Михайло Марунчак, що стільки добра приносить для українців в розсіянні. До цього відпустового місця пільними дорогами і доріжками линули процесії народу, співаючи гарні пісні, що єдналися з тонами жайворонків на полях нашого рідного Покуття. Славні процесії приходили з Олієви Королівки під проводом дуже побожного і знавця нашого обряду отця Івана Лабача, що виховав гарних і свідомих дочок та синів на славу Богові і народу. Між священиками Чернеличчини вибився на перше місце о. Іван Пісецький, як релігійно політичний і патріотичний проповідник. Син його Григорій згинув в боротьбі з поляками.

Чернелиця ще й до тепер є містечком. Крім вищезгаданих інституцій, що діяли до Другої світової війни дійшла лікарня і поліклініка та школа десятирічка. В Чернелиці мешкає священик і правильно відправляє Богослуження в церкві для побожних чернеличан. Церква є відмальована іззовні і огороджена високим муром з заліз-

ною брамою, що свідчить про велике прив'язання українців до своєї старої традиції і віри, в яких вони вродилися, боролися і працювали. З Чернелиці вийшли майже всі поляки й жиди, тому тепер залишилося 2,330 українців.

Це гарне селище-містечко положене на узгір'ях, що їх переділює долина й потічок, що збирає всі джерела чистої води, провадить почерез млинські лотоки та вливається до нашого любого Дністра. — А діти, як колись бавилися і гатили воду в потічку, так бавляться й тепер, бо діти є дітьми незалежно від того хто над ними панує.

А. ІВАНОЧКО

Національне відродження села Поточище*

8 км на північ від Городенки лежить велике, середньо заможне, національно свідоме село Поточище (також Поточиська). Його мешканці відрізняються своєю фізичною будовою, своєю вродою, а навіть частинно ношею від довколишніх селян. На перший погляд пізнати, що це у великій частині нащадки римлян, які колись становили залогу укріплень т. зв. „валів Траяна", що мали охороняти східні кордони римської імперії. Вони перемішалися з автохтонним населенням і згодом повністю зукраїнізувалися.

Поточище ділило долю всіх інших сіл галицької України. Давніше панівним чинником у селі був польський двір і жидівська корчма. А затуркане, неграмотне селянство коротало вік на панщині в нестатках, злиднях і темноті. Але згодом, в умовинах свобіднішого життя в австрійській конституційній монархії, стала тут наростати

* Різні назви цього села. Народ часто звав Поточищі, але також уживав Поточиська, в пол. мові Поточиска. Останньо увели назву Поточище.

національна свідомість. Великі заслуги в цьому ділі поклало українське вчительство і духовенство.

Сьогодня ще згадують селяни свого управителя школи з-перед Першої світової війни сл. п. Василя Підлеснюка, який працював, помер і спочиває на цвинтарі в Поточищі. Він не лише зразково провадив школу, але дбав також про поширення грамотности і піднесення освіти в селі, а батьків здібніших учнів намовляв, щоб посилали своїх дітей до міських вищих шкіл. Його то заходом і за його намовами пішли з Поточища до середніх шкіл такі учні, як А. Несторович, Іван Федак, Ляпінський, Теодор Матейко, Матей Гуленчин, Микола Козло і ін. Деякі з них покінчили студії та зайняли поважні становища в нашому громадському житті, як напр., відомий кооператор Іван Федак у Львові чи Теодор Матейко, адвокат і заслужений громадський діяч у Городенці, або священик о. Теодор Матейко, син Миколи. Провідниками селян у тому часі були загально шановані селяни П. Парчевський і Яцко Мирон.

По смерті Підлеснюка прийшов до Поточища учитель Бабіцький. Недовго він там учителював, але встиг заслужитися цій громаді і залишив по собі серед колишніх своїх учнів гарні спомини. Ось як згадує його колишній учень Степан Ємчук: „Бабіцький був щирим українським патріотом і в тому дусі виховував нас — своїх учнів. Під час іспитів чи пописів при кінці шкільного року деклямували учні поеми Т. Шевченка. А як ішли на прогульку над Дністер, то співали „Гей там на горі Січ іде" і багато інших українських пісень".

Після Бабіцького директором школи був поляк Сагаль аж до 1932 р.

В 1913 р. побудовано в Поточищі читальню Просвіти. Але в часі війни вона була знищена.

Коли в 1918 р. приїхала я до Поточища на свою першу посаду, то застала село сильно знищене війною. Всюди видні були сліди довшого постою військ, рабункової „воєнної" господарки й нестачі рук до праці. В селі стояла нова мурована поверхова школа, але вона була занедбана й частинно знищена, бо на час боїв село було евакуоване, а в шкільному будинку примістився військовий шпиталь.

Крім директора Саґаля вчителювала ще його дружина і українка Марійка Олексин.

Працювати довелося у примітивних обставинах. Вікна у шкільних залях були в більшості без шиб, стіни потріскані, в клясі ні одної лавки. Діти приходили до школи із своїми хатними стільчиками. Вони на них сиділи, а при писанні клякали на підлогу і стільчики служили за столики. Але я була щаслива, що могла працювати над своїми дітьми серед своїх людей. Разом зі мною призначено було до Поточища ще одну українку — мою добру подругу Анну Березовську.

Ми забралися до праці з молодечим запалом і щирою охотою та у скорому часі заприязнилися з дітьми і їх батьками.

Парохом був там тоді о. декан Макогонський, якого село незвичайно шанувало й високо цінило. Згідно з прийнятим звичаєм склали ми йому візиту, а він прийняв нас з незвичайною ввічливістю й чемністю. З гордістю показував нам свою прекрасну, багату бібліотеку, а ми подивляли глибоку інтеліґенцію й культуру та щиру гостинність господаря. Нічого дивного, що він мав великий вплив на село, яке виявляло глибоку релігійність. Прихильність до нас цього достойного духовника ще більше заохотила нас до праці і скріпила в нас віру у свої сили.

Але не довелося нам довго в спокою працювати в Поточищі. Війна закінчилася не тільки розгромом російської імперії, але й розвалом австрійської монархії. На її руїнах стали народи будувати своє вільне життя. Не міг остати позаду й український нарід.

Великий Листопадовий Зрив довершив чуда. Через одну ніч перетворилися несвідомі, малограмотні „русини" у свідомих своїх завдань і цілей українців, у гарячих патріотів своєї батьківщини, готових віддати за неї своє життя. З города князя Льва немов розлився по Галицькій Волості якийсь дивний чудодійний флюїд, що відразу гоїв рани, насталював енергію, кріпив слабі сили, заохочував до праці й боротьби. Крізь згарища й руїни, що їх заподіяла довга, важка війна, понісся могутній зов: „ВОЛЯ", а на цей клич столиці відізвалася вся Галицька земля. Немов під кивком чародійної палички щезла апатія, невіра і втома. Десь взялися сили, випростовувалася спина, напинали-

ся м'язи і мозки. Довговіковий раб скинув кайдани і став будувати свою власну хату. На всіх ділянках закипіла щира, жертвенна праця. І ніхто не питав скільки за неї заплатять і хто нею буде користуватися. Одна лише біда, що тієї праці було так багато, а робітників так мало, щоб ту працю сяк-так виконати, щоб охопити нею якнайширші простори, ми наші зусилля мусіли двоїти і троїти, ми мусіли свої й так скупі сили ділити, дробити. Тому то мене перенесла українська влада на самостійну посаду до одноклясової школи у Хмелівці, над Дністром. На моє ж місце до поточиської школи призначено б. січового стрільця М. Підлеснюка, який був важко ранений і тому нездібний до тяжчої самостійної праці.

Чернеличчина відмічує „Свято Злуки"

У Хмелівці пережила я незабутні медові місяці відродження рідної країни. Працювала від вчасного ранку до пізної ночі. Рано у школі, по полудні у громадській канцелярії секретаркою, а вечорами вчила старшу молодь пісень, підготовляючи її до участи у величавому святі „Злуки Земель України", що відбулося в сусідному містечку Чернелиці. Цим святом висловила Городенщина, а радше одна її частина — Чернеличчина (чи не перша на території всієї України) свою радість з того, що після довговікової розлуки діждали ми хвилі, коли Західна Область України об'єдналася із своїм матірним пнем у Вільну Суверенну Державу Українського Народу.

Заініціювали і підготовили це „Свято Злуки" два молоді приділені хвилево до Чернелиці вояки УГА О. Іваночко і І. Василишин при видатній допомозі о. каноніка В. Добрянського, пароха Чернелиці і о. І. Пісецького, пароха Корнева та дружини управителя чернелицької школи — учительки Ю. Шлемкової. Вони зорганізували Чернелицю і довколишні села, підготовили добрий хор, подбали про зразковий лад і порядок. А в погідну, соняшну березневу неділю 1919 року залила невеличку, звичайно немов сонну, Чернелицю около 10-тисячна повінь розрадуваного, розентузіязмованого народу, який почув себе господарем на своїй землі.

Після урочистого Богослуження, відправленого під голим небом на чернелицькім ринку, та після глибоко обдуманої патріотичної проповіді, що її виголосив знаний проповідник о. В. Добрянський, уставили впорядчики багатотисячну масу народу в похід, який у зразковому порядку під звуки оркестри, що чергувалася із співами кількох хорів, помаршував за містечко, де на вигоні, при битій дорозі, яка провадить з Городенки до Хмелеви, вкопано на пам'ятку цієї великої історичної події високий дубовий хрест. Тут промовили до народу два його улюблені провідники: Державний повітовий комісар д-р Теофіль Окуневський і Голова Повітової Національної Ради — о. Іван Пісецький. У кожнім віддиху, в кожнім ударі серця, в нашій крові відчувалося, що всі ми становимо одне велике, неподільне ціле, що всі ми готові без найменшого вагання на найвищу жертву в обороні того „цілого", що не має сили, яка назад закувала б нас у кайдани. З такими почуваннями і думками розходився народ домів. А його представники зібралися в приміщеннях школи на прийняття, приготоване українським жіноцтвом, переважно учительками під проводом учительки Шлемкової. Там довго ще обговорювано перебіг і значення цього свята і події біжучого дня та намічувано пляни праці на найближче майбутнє. Воно видавалося нам райдужним.

А тим часом лукава доля готовила нам болючу, жахливу несподіванку. Нас зрадили, продали. В той час, як ми були приневолені вести війну на два фронти, коли з одної сторони боролися ми за свою галицьку столицю проти польського наїздника а одночасно стримували багатотисячні большевицькі орди, що заливали землі України зі сходу, захід післав на нас знаменито узброєні дивізії Галера. І нічого дивного, що наша хоробра армія, позбавлена всього, а передусім ліків і амуніції, мусіла уступити. Так то довелося мені бути свідком переходу наших військових частин за Дністер, звідки пізніше пішли вони за Збруч.

Я покинула Хмелівку з кінцем шкільного року. А по вакаціях урядувала вже польська адміністрація. Проти українського вчительства почалося слідство. Ми мусіли оправдуватися перед т. зв. регабілітаційними комісіями за нашу службу українській владі. Всі ми відповідали одна-

ково: „працювали для України, бо ми українці". І кінець-кінців мусіли поляки з цим погодитися. Але вони уневажнили моє перенесення до Хмелівки і завернули назад до Поточища.

Знову в Поточищі

Та тепер положення змінилося основно. Діти, які недавно ще так гордо виспівували свої українські пісні, виголошували свої патріотичні вірші, вивчали історію рідного краю, втішалися волею, знайшлися тепер немов пташки в клітці. Вони тужили за втраченим раєм, боліли разом з нами старшими. в їхніх очах горіла ненависть до окупанта.

Мені нагадується один епізод. Згідно з обов'язуючими приписами наказав нам директор підготовити виступ молоді на святі „3-го мая". Обі ми з товаришкою Березовською мали навчити дітей співати польський славень „Єще Польска нє згінела" і ще декілька патріотичних польських пісень. Зібрали ми дітей в одній залі і почали працю. Виписали на таблиці текст і почали співати. Але зараз завважили, що тільки найменші діти в першому ряді співають з нами, а всі інші ціпко примкнули уста і мовчать та попихаються ліктями, погрожуючи один одному, щоб не відкривав рота. Ми знайшлися в незвичайно „делікатній" ситуації. Ніякі вияснення не помагали. Час минав, а ми обі стояли перед дітьми безрадно. Вкінці товаришка Березовська наказала, щоб ті, які не хочуть співати, відійшли до своїх кляс. В одну мить всі учні 7-ої кляси з піснею „Ще не вмерла Україна" на устах вийшли твердим кроком з кляси. Почув це директор і почалося слідство. Діти заявили сміло й недвозначно, що вони українці і тому хочуть співати свій славень, а поляки хай собі співають свій.

Обидві ми з товаришкою Березовською мали багато прикростей і неприємностей за таке велике „занедбання" в патріотичному вихованні довірених нам дітей. Але які ж ми були в душі горді за тих наших дітей, що, без нічиїх підшептів і намов, своєю гідною поставою самочинно виявили свій спротив і бунт проти насилля!

З кожним днем ставала праця у школі і для нас і для дітвори щораз прикрішою. Але ми зносили терпеливо всі

ці прикрості, бо в серці жеврів ще промінчик надії на краще завтра. З тією надією йшли ми вперед і виконували свої обов'язки у школі та й працювали над освідомленням населення поза школою.

Школа в Поточищі нараховувала щораз більше учнів. Вслід за тим збільшилася й кількість учителів. В 1921 р. вийшла я заміж за вчителя Олексу Іваночка, який одержав посаду в нашій школі. Крім нього прибуло ще кількоро вчителів поляків і один українець, а саме Денис Гевко. Так то нараховувала наша школа вже 9 учителів, між ними 4 українців.

За дозволом директора школи зорганізував мій муж Олекса Іваночко курс неграмотних, на який зголосилося кільканадцятеро старших неписьменних селян. Він задумав вести такий курс кожної зими, але зараз наступного року прийшлося занехати цей плян, бо директор школи на такий курс вже не дозволив. Та через цей курс встиг мій муж познайомитися з ширшим кругом селян, серед яких здобув він пошану й довір'я. Помалу включався він у все життя села, помагаючи всім — то радою, то заохотою.

Щоб відтягнути людей від корчми заложив він абстинентське товариство „Відродження".

За його ініціятивою побудовано в 1927 р. серед села біля Народного Дому пам'ятник Іванові Франкові. А управу читальні „Просвіти" вдалося йому намовити на те, що вона заложила в селі дитячий садок.

Великі заслуги в організуванні молоді положив покійний Роман Макогонський. Він був учнем городенської гімназії, але по смерті свого батька, о. декана Макогонського, перервав науку і став працювати на селі. Мав він великі здібності й особливе замилування до сцени. Він зорганізував добрий театральний гурток, який давав у парохіяльній стодолі різні вистави. Також зорганізував кружок „Рідної Школи". А всі вчителі-українці помагали йому й молоді в їх праці і в поборюванні різних труднощів.

Невідступним другом і помічником Макогонського був Осип Ємчук.

Вдатні вистави аматорського гуртка викликали велике зацікавлення і розбудили національну свідомість. Мешканці села, а в першу чергу молодь, не тільки відвідували радо театральні вистави, але й стали масово горнутися до

читальні. Тут виникла справа домівки. Вправді в селі був невеличкий будинок „Народного Дому", але в ньому примістилася кооператива. Найактивнішими в селі були тоді такі свідомі громадяни: Михайло Винницький, Іван Нирчак, Іван Волощук, Василь Ємчук, Василь Савчинський, Степан Буджак, Антін Левкович, Петро Федак, Василь Левкович, Юрко Козло, Яків Миронів, Микола Гуменюк, Михайло Ємчук і багато молодших громадян, яких прізвища вже призабулися.

Всі вони розуміли добре вагу читальні та її значення у вихованні молоді. Після багатьох сходин і нарад зорганізували вони вкінці будівельний комітет під проводом М. Винницького. І старанням того комітету діждалася читальня Просвіти в Поточищі власного будинку.

Тепер поплила культурно-освітня праця в селі бистрим руслом.

При читальні зорганізував Іван Притуляк духову оркестру і молодь мала ще одну розривку. В селі було багато здібних хлопців, які пильно ходили на проби і в короткому часі могли вже молоді музиканти пописуватися своїми досягненнями. (Нам довго ще причувалася на чужині звуки тієї оркестри, бо коли мене з чоловіком за нашу культрну працю перенесено на Мазури, то село виряджало нас у дорогу при її звуках).

Не дармувало теж поточиське жіноцтво. Воно згуртувалося в Союзі Українок, що зорганізував у селі молочарню й опікувався дитячим садком. Головою Союзу Українок була енергійна Анна Тацюк, а я з тов. Дідичевою були її дорадницями й помічницями. Тацюк була щирою патріоткою, готовою на всякий труд і жертви. Вона несла весь тягар праці серед жіноцтва. Любила читати книжки і сама писала патріотичні вірші, які нераз давала мені читати. Але, при тому була вона скромною робітницею і не любила вирізнятися від інших. Не диво, що в такій же великій любові до України виховала й свою внучку Дарусю (Миленьку), яка без вагання жертвувала своє молоде життя за волю Батьківщини.

Другою подібною селянською діячкою була Олена Колодзінська, мати сл. п. полковника Михайла Колодзінського, шефа штабу Карпатської Січі, який наложив головою в обороні Срібної Землі. Обі вони були невідлуч-

ні подруги. Їх цікавила не тільки праця у своєму тісному гуртку, але й політика. Вони радо читали „Жіночу Долю" та інші українські часописи і книжки. При тому були дуже релігійні. Про ці дві жінки залишилися в мене якнайкращі спомини з нашої спільної праці. Прикладно співпрацювали з нами ще такі жінки: Параска Михалюк, Софія Винницька, Софія Федак, Анастазія Козло, Марія Буджак, Варвара Притуляк, Катерина Волощук, Катерина Ємчук, Марія Миленька, Анна Ємчук, Заболотна й інші.

Поза працею в театральному гуртку збиралася молодь у руханковому товаристві „Луг". що його душею був Михайло Колодзінський. Кожних вакацій приїздив він до дому і весь свій вільний час присвячував праці серед молоді. За це молодь щиро любила його, поважала і слухала. Длятого не трудно йому було виробити серед луговиків дисципліну, збудити патріотизм і запалити в їх серцях іскру любови до всього, що своє, рідне.

Так рік за роком розгорталася в селі праця, а з нею росла й національна свідомість. Свідоміші селяни що раз частіше посилали своїх дітей до гімназії в Городенці, а вони в часі святочних і літніх ферій освідомлювали своїх ровесників, що залишилися в селі. За наших часів були учнями городенської гімназії: Осип Ємчук, Володимир Ємчук, син Петра, Володимир Ємчук, син Стефана, Теодор Юзьків (відомий баритон Терен), Ольга Наконечна, Ярослава Наконечна, Дмитро Федак, Володимир Притуляк, Степанія Білинська, Антін Пухальський. Володимир Терлецький, Ярослава Козло, Анна Заболотна, Ярослава Дідич, Дарія Миленька і інші.

Очевидно польська влада не дивилася ласкаво на нашу культурно-освітню працю, що в її наслідках село підняло голову і що раз твердше обстоювало свої права. Особливо обурювала поляків праця українського вчительства, що не зважаючи на свою державну посаду, не вирeклося своїх обов'язків супроти рідного народу і на кожному кроці помагало йому в його боротьбі проти різних затій окупанта. Між іншим довелося мені з чоловіком, за нашу чесну і віддану працю, покидати наше дороге Поточище з гарними, щирими людьми і „для добра школи" верстати далекі піскові шляхи непривітної Мазурщини. І інші окупанти наших земель не гладили нас по го-

ловці за цю нашу працю. Німці вивезли мого чоловіка до табору смерти в Авшвіці, а червоні окупанти заслали його, врятованого чудом з Авшвіцу, у степи Казахстану, а згодом в далекий, холодний Сибір, де мені, також вивезеній, удалося знов з ним злучитися. Та де ми не були, з кожного місця линули наші думки в дороге нашому серцю село, а спомин про нього огрівали й кріпили наші зморені душі та додавали сил пережити важке лихоліття. Відрадою була для нас свідомість того, що наша праця не пішла намарне, що хоч ми й далеко від Поточища, то там залишилися наші приятелі й учні, які не зрадять нашої національної ідеї. І ми не помилилися. Доказом цього факт, що коли в 1944 р. прийшли на наші землі вдруге большевики, то молодь села Поточища пішла за прикладом своїх ровесників з інших українських сіл і міст і станула в ряди УПА, щоб зі зброєю в руках обороняти право свого народу на вільне життя. Правда, в цій нерівній боротьбі вона скривавилася, але врятувала ідею, створила традицію, залишила міт безстрашної боротьби за волю свого народу. За їх прикладом підуть виховані на цьому міті чергові покоління і при Божій помочі доведуть боротьбу до переможного кінця. Багато поточиських патріотів переплатили любов до Батьківщини своїм молодим життям. Та мені відомі прізвища лиш кількох наших колишніх учнів. Ось вони: Семен Матейко, Танасій Козло, Тарас Буджак, Анна Маріянська, Катерина Буджак і Дарка Миленька. Вічна хай буде пам'ять цим молоденьким героям, що не жалували свого юного життя, яке вони принесли в жертву Батьківщині.

Багато поточищан виїхало до Канади за часів польської влади, як напр. Семен Савчинський, Василь Курилів, Василь Маріянський, Степан Ємчук і інші. Я мала щастя стрінутися з деякими з них. З приємністю і гордістю підкреслюю, що всі вони зберегли в душі любов до свого села і до свого народу та до сьогодні працюють в українських організаціях і установах. Колись помагали вони своїми пожертвами будувати українську гімназію в Городенці, читальню і пам'ятник Франкові або утримувати дитячий садок у Поточищі. А тут помагали вони спроваджувати до Канади й Америки своїх земляків, своєю працею і грошевими пожертвами піддержують наші організації, які гуртують наші розпорошені сили й об'єдну-

ють їх для допомоги визвольній боротьбі нашого поневоленого народу. Хай мені вільно буде згадати з-поміж них бодай одного — Степана Ємчука, що своїми пожертвами і збірками помагав нам будувати народні твердині в рідному краю, зараз після війни допомагав тим, що їх доля викинула поза кордони рідного краю.

Не можу без зворушення не згадати, що коли мені, осиротілій, удалося після довгої мандрівки добитися вкінці до Канади, то тут на чужій, незнаній мені землі, привітали мене щиро, по-рідному, колишні громадяни Поточиськ. Вони старалися осолодити мою гірку сирітську долю, справили мені бенкет та ще й обдарували.

Стрінула я тут також нашого товариша по праці в Поточищі Дениса Гевка, який після нашого виїзду звідти дальше там учителював, а пізніше став директором школи. В часі своєї учительської служби вложив він теж чимало труду і праці в розбудову громадсько-культурного життя Поточища. Був він здібним педагогом і добрим товаришем, талановитим організатором і диригентом хору. І тут на еміґрації працює він у шкільництві та є одним з передових рідношкільних діячів у Торонті.

Я невимовно рада, що мені з чоловіком довелося жити і працювати для села Поточища і що наша праця не пропаде так, як не пропала праця наших попередників. Може колись хтось із наших учнів і нас згадає незлим, тихим словом...

ДАРІЯ КОМАРИНСЬКА

Стрільче

Село Стрільче лежить 7 км від Городенки та поміж селами Серафинці й Пробабин. Парохом Стрільча був о. Андрій Стрільчик, народжений 1870 року у Кривенькім, повіт Чортків. Син Дмитра і Анни з роду Сурмачевських. Пробабин був прилучений до Стрільча, де що третю неділю священик їздив відправляти в тамтешній церкві Служ-

бу Божу. Село Стрільче мало 4-клясову школу з українською викладовою мовою. Гарна мурована школа пишалася чудовою алеєю прекрасних квітів, переважно рож.

Щоб молодь не робила шкоди по садах, директор школи спроваджував найкращі породи деревець і роздавав їх людям, щоб засвоїти собі садівництво. Крім того ходив з учнями від хати до хати й за дозволом господарів вибивав у них на мурах напис: „Садім деревину". Школа межувала з церквою. Це була дуже велика невигода для священика, бо парохіяльний дім був досить далеко, де в жадному селі не було так далекої віддалі парохіяльного дому від церкви. Найбільша невигода була в піст, коли священик мусів ходити сповідати. Священик із директором школи жили у дуже гарних відносинах та доповнювалися в деяких ділянках праці, як у „Просвіті", Товаристві „Сільський Господар" і т.п. Їм у цій роботі допомагав секретар громадської ради — Федір Рудик, який закінчив 4 кляси гімназійні, дуже гарна й чесна людина. Виїхав на еміґрацію. Доля його незнана. Люди були здебільша бідні. В селі було 2 двори (як у нас називали фільварки). Один належав до польського дідича Криштофовича, а другий до жида. Ці двори були нещастям для багатих селян. Під час совєтської окупації, бідні підносили голови, а багатших повивозили, а решту села загнали до колгоспів.

Щоб совєтська влада не замкнула церкви, що все грозило, то свідомі парохіяни ходили ночами збирати грошеві датки, щоби тим врятувати свою церкву, а також священика (треба було платити великі суми податків).

За Польщі, село перейшло пацифікацію, яка знищила Читальню Просвіти й частинно парохіяльний будинок. Отець Андрій Стрільчик умер в 1945 році в Стрільчу. Не хотів залишати своїх парохіян, з якими жив майже 40 років. Парохіяльний дім совєти розібрали цілком, що і сліду не стало. Дружина о. Стрільчика, а моя мати, тулалась поміж людьми і в 1954 році вмерла.

Директор школи Омелян Білинкевич, про якого мова повище, відійшов на емеритуру в 1930 р.

Обертин

Обертин — місто над річкою Чорнявою, розположене на Покутті між Коломиєю, Городенкою і Товмачем, між невеличкими горбами й ярами — мав перед війною 5,727 осіб населення, на три четвертини українського, решта поляки й жиди; осідок повітового суду для 10 сіл Городенського повіту. Місто знане з історії на початку XV сторіччя. Мабуть це давня історична, а може й доісторична місцевість. В околиці, чи під самим Обертином, у 1531 р. польські війська побили молдаван-волохів. На місто й околицю часто нападали татари — грабили, палили, брали в ясир. Там теж розігрався бій між польськими й турецькими військами (мабуть за короля Станіслава). Каже переказ, що від того бою залишилися дві могили на горбах між сусідніми селами Жуків, Хотимир, Жабокруки, — видні далеко на обрії (якщо вони не є ще Скитського походження! — прим. Ред.). За переказами, чи леґендою, назва міста мала б походити від того, що в цих боях, польсько-турецьких, „оберталисъ" війська сюди й туди. Але це з певністю пізніша версія чи не для прослави польської перемоги. Назва далеко старіша, місцевість, мабуть, ще з княжої доби — осідок бояр, які за польського володіння вибороли собі шляхетські права, а не як каже польська „леґенда", що шляхетство надали місцевим людям за видатну підтримку польських військ у цій битві з турками. Під час походу Хмельницького на захід він мав підтримку тутешніх селян, які повставали проти польських панів.

Після тотального поневолення й „панщини" за старої Польщі настали людям деякі полегші щойно з прилученням Галичини до Австрії в 1772 році.

По Першій світовій війні Обертинщина покрилася сіткою українських споживчих кооператив, а Повітовий Союз Кооператив (ПСК) в Городенці відкрив в грудні 1928 р. в Обертині свій склад для обслуги сусідніх кооператив. Управителем складу за моїх часів був Василь Ґонтар, а пізніше Осип Ґаванський. Люстратором обертинських ко-

оператив був Остап Климкович (умер на 66 році життя в Едмонтоні, Канада, 17 лютого 1965 р.).

В Обертині діяла теж заснована в 1932 р. при помочі Відділу Маслосоюзу в Коломиї Районова молочарня — як на той час, з великою продукцією — з денною доставою молока 4-7 тисяч літер. Технічним управителем молочарні був аж до вересня 1939 р. Василь Савчук (народжений 1907 р. в Матіївцях, пов. Коломия), а книговодом і господарським діловодом Василь Михайлюк (народжений в 1908 р. в Поточисках) та в управі Іван Яворський і Михайло Горадчук. Головою Надзірної ради був д-р Володимир Рудницький — місцевий нотар (умер 4 серпня 1974 р. у Філядельфії, ЗСА), а членами громадяни з сіл, що доставляли молоко: Обертин, Жуків, Хотимир (повіт Товмач), Гарасимів, Незвиська, Якубівка й Жабокруки (на жаль, прізвища цих людей не запам'яталися).

Ця молочарня отримала більшу державну позичку й у 1938 році побудувала на півтора-гектаровій площі при потічку модерний молочарський будинок з найновішим технічним устаткуванням. Пляни будови виготовила Кооператива Інженерних Робіт у Станиславові (тепер Івано-Франківське). Будову вивершено власними силами з власної цегли, випаленої з берега Михайла Горадчука.

Поруч з відділом ПСК і Районовою молочарнею в Обертині пожвавилось і все культурно-господарське життя довкілля. Парохом Обертину був о. канонік Дмитро Грабець — людина дуже привітна, щира й у всіх ділянках з посвятою помічний. Гарно розвинутим церковним хором проводив молодий і талановитий дяк Микола Лах — уродженець Зборівщини чи Тернопільщини, а 28-членна оркестра з молодих добре зіграних трубачів разом з хором служили не тільки українській громаді Обертину й районові, а часто їздили й до дальших місцевостей — як Городенка, Товмач.

Кружок Т-ва „Сільський Господар" під головством уч. Василя Грабця багато допоміг селянам у покращанні їхнього господарства і в співпраці з аґрономом Філії „Сільського Господаря" в Городенці, інж. Антоном Ковбузом, поліпшив управу піль і годівлю тварин. Хліборобський

Вишкіл Молоді (при Кружку СГ) дав досвідчених молодих господарів, а контроля молочности корів прискорила розвиток молочарні. Ветеринарна опіка й забезпечення худоби при молочарні була під наглядом ветеринарного лікаря д-ра Дмитра Угрина (Походив з села Топорівці Городенського повіту).

Культурний і господарський розвиток завдячує Обертинщина в першу чергу таким громадським діячам як адвокат д-р Ілько Кибюк з дружиною Марією — довголітньою головою Філії Союзу Українок з референткою Ольгою з Климковичів Савчук, парох о. кан. Дмитро Грабець, д-р Дмитро Угрин — ветеринар, та великому числу ідейних і активних селян.

У вересні 1939 року зайняла Обертин совєтська армія і він був до 1962 р. осідком окремого району. У 1941 році, 2 липня, захопили Обертин мадярські війська як союзники Німеччини. У 1944 р., 30 березня, знову прийшла совєтська армія і бої в околиці тривали до липня, через що місто сильно потерпіло в наслідок цих воєнних подій.

„Історія міст і сіл УРСР — Івано-Франківська область" (1971 р.) подає число населення в Обертині на 3,729 осіб. Значить — у наслідок воєнної хуртовини втратив Обертин точно дві тисячі населення!

З переказів ще варто б згадати, що в селі Незвиська, віддаленому від Обертину 14 км на північ, над Дністром є поле під назвою „Сіркова могила" з висотою 325 м, а зараз недалеко лан поля „Таборищі". Кажуть старожили, — мав там стояти козацький табір. Сіркова могила зазначена дуже виразно на австрійських військових мапах, виданих у Відні. (За даними Осипа Ґаванського). В Енциклопедії Українознавства, словникова частина 5, на стор. 1750 заподано: Незвиська, село на Покутті, Городенківського району Івано-Франківської Області; тут була досліджувана верхньопалеолітична стоянка, поселення й тілопальні поховання культури лінійно-стрічкової кераміки, два поселення трипільського типу, одне з ранньословянською липицькою культурою та сліди поселення княжої доби (Л. Лозинський, 1936; К. Черниш, 1953). Родовища фосфоритів").

Склад Повітового Союзу Кооператив в Обертині

Потреба організаційного осередку в західній частині Городенського повіту відчувалася від початків організації Повітового Союзу Кооператив в Городенці. Повітове місто Городенка було положене в східній частині повіту, а села західньої частини були віддалені від Городенки, деякі около 30 км. Комунікація між Городенкою і західніми селами була дуже не вигідна. В західній частині повіту було містечко Обертин, що одиноке надавалося на торговельний осередок. Хоча воно мало свої невигоди, але кращого не було. До Обертина тяготіло десять сіл: Чортовець, Якубівка, Жабокруки, Незвиська, Лука, Герасимів, Петрів, Ісаків, Сокирчин і Жуків. В Обертині існував Відділ Повітового Суду в Городенці і було кількадесять крамниць і підприємств різного рода, очевидно жидівських. Управи тамошніх кооператив домагалися філії ПСК, але ПСК мав різні перешкоди, одною з головних був брак відповідної людини на управителя. Коли я повернув з Праги, Чехословаччина, де я закінчив Високу Торговельну Школу і зголосився до праці в ПСК і погодився піти до Обертина, розв'язка відкриття Філії чи, як то ми звали, „складу" в Обертині поступила вперед. Після відбуття тримісячної практики в ПСК я ще з одним працівником, Василем Михайлюком, з Поточища і двома підводами різного товару на початок виїхав до Обертина 28 грудня 1928 р. Директор ПСК інж. Іван Семків, що був торговельним керівником повідомив мене, що приміщення на склад вже вирентовано, а по інформації про відносини в Обертині мав мене поінформувати тамошній адвокат д-р Ілля Кибюк.

До Обертина ми приїхали пізно вночі і застали дві порожні кімнати на приміщення нашої гуртівні. Властитель дому Кобилянський сказав, що замовив майстрів, але вони не знали, як і що приготовляти. П. Кобилянський був шевцем, а одночасно провадив м'ясарське підприємство і мав добрі м'ясарські вироби, які наші кооперативи в ньо-

го купували. Слідуючого дня, а це була неділя, після Богослуження я відвідав адвоката д-ра Кибюка. Від нього я довідався, що більшість населення Обертина це українці. Більша частина з них селяни, дуже багато Горадчуків, менша це шляхта, більшість з низ називалися Яворські. В Обертині була зорганізована кооператива, але в короткому часі члени управи порезигнували і залишився лише колишній крамар. Він провадив кооперативну крамницю, як свою власну. В містечку була Читальня Просвіти. Власного будинку не мала. Крім жидівських крамниць був ще один адвокат — жид. Нотар — українець не брав участи в українському громадському житті. Парохом був о. Дмитро Грабець. Він інтересувався українськими справами, але великої ініціятиви не виказував. Його господарку провадив його рідний брат, що як і він був безженний. Була Філія Союзу Українок, але вона обмежувалася лише до самого Обертина. Д-р Кибюк часто хворів і не було видно великих достатків. Про відносини в дооколичних селах міг сказати не багато, хоч час до часу мимо недуги виїздив до декотрих сіл в українських організаційних справах.

В ПСК в Городенці дирекція плянувала замовляти товар в Центросоюзі у Львові і спільно вагоновими посилками спроваджувати до Городенки й Обертина. Товар призначений для Обертина я мав вибирати на станції Ґоди-Турка, віддаленій від Обертина 15 кілометрів, а призначений для ПСК в Городенці мав іти тим самим вагоном до місця призначення. В практиці це було неможливе. Я мав оплатити цілий транспорт, і переадресувати призначення вагона на ново. Повідомлення про прихід вагона на станцію Ґоди-Турка йшло часом два, а то й три дні. Їхати на станцію не все було можливо зараз по одержанні повідомлення, бо ми не мали свого транспорту і не було публичного транспорту, чи чогось подібного, щоби доставляв товар зі залізничої станції. Треба було дальше „комбінувати" — замовляти товар в Центросоюзі, брати з ПСК в Городенці і з Коломиї з ОСК, або таки від приватних гуртівників, але це лише в крайності, бо то було проти наших засад. В часі уряджування „складу" я познайомлювався зі свідомішими українцями, а Василь Михайлюк познайомився з провідними членами аматорського гуртка, якого він став душею. Я заповів відкриття складу на половину січня і запросив представників всіх кооператив,

приналежних до Обертина, на нараду, яка показалася не дуже успішною, бо представники хотіли того дня закупити товарі, а це мене здержувало в нараді. Також дуже дошкульно відчувся брак місця на зібрання, бо канцелярія була замала. На будуче я старався замовляти представників лише частинами і треба було по кілька разів обговорювати ті самі справи. Крім чисто кооперативних справ я порушував й інші народно-загальні справи, що мали вплив на кооперативну діяльність. Кожного вільного дня я виїздив на відвідини до кооператив, а до ближчих деколи і вечорами. Зближалася весна, треба було упорядкувати доставу яєць. Склад не мав ані потрібного персоналу, ані приміщення. Справники кооператив продавали яйця як кому попало і за різні ціни. Я зробив умову з одним найбільшим і, як мені виглядало найсоліднішим гуртівником яєць. Таку саму умову з пекарем. Поволі зачали справи наладнуватися. Дирекція ПСК призначила люстратора, що мав опіку над кооперативами. На початку був люстратором Василь Ґонтар, що проживав в Городенці, а пізніше в В. Скоревич, що частіше заїздив до Обертина і подавав інформації про стан кооператив. Справи, що дальше, то краще розвивалися, але прийшла господарська криза. Товарі дорожіли, а на селах ставало чим раз тяжче за гроші. Наступ польської місцевої шовіністичної верхівки збільшувався. Прийшла горезвісна пацифікація. Навіть деякі польські діячі не то що не погоджувалися з нею, але і протестували. Польський дідич в селі Лука повідомив, кого уважав за вказане, що „він собі не бажає пацифікації в його місцевості". І це помогло. Я бачив спацифіковані господарства в Корневі і Семенівці, чув про нищення ПСК в Городенці. Про пацифікацію мені розказував спацифікований власник малого фільварку інж. Блажкевич (українець) з Ісакова. Це наводило на мене страх за майбутнє нашої гуртівні. Я сподівався, що і „Склад" буде спацифікований і я хотів захоронити бодай торговельні книги. Тому я договорився з одним господарем в Обертині, що дам до нього переховати торговельні книги і документи. Одного вечора він приїхав і ті документи забрав. Слідуючого дня прийшла дуже рано дружина того господаря і повідомила, що в ночі місцева поліція перевела в них ревізію і кооперативні торговельні книги і документи забрала. Я негайно удався на місцевий посте-

рунок поліції і сказав комендантові, чому я дав сховати ті книги і знаю про те, що їх поліція сконфіскувала. Я ще додав, що я вдоволений, що торговельні книги в безпечному місці. Він мені одверто сказав що я і „Склад ПСК" були вже від довшого часу під обсервацією і він був інформований про всі мої рухи. Він додав, що мусів так робити, бо от в Городенці в пароха о. Василя Комаринського найшли „Сурму"*. Я заявив йому прямо, що він з певністю знає отця Комаринського і певно не вірить, що о. Комаринський переховував у себе „Сурму". Комендант поліції впевняв мене, що він не хоче, щоби в його районі була пацифікація і тому робить старання, щоби її відвернути. Він повідомив мене, що пішле ще того самого дня поліцистів, щоби вони перевели в „Складі" „ревізію" і якби карна експедиція таки прийшла, то він буде мати можливість запевнити, що в Складі ПСК вже була переведена ревізія заздалегідь. Того самого дня прийшли до Складу ПСК два постерункові і комендант „Стшельца". Ревізію перевели, а за це я їх почастував перекускою. Для більшого ефекту вони пороздирали опакування на деяких товарах, як на пр. на шкільних зшитках і т.п.

За цілий час моєї праці в Обертині й Обертинщині я робив багато старань, щоби в Обертині побудувати читальняний дім і відновити вісцеву кооперативу. На жаль, це мені не вдалося і я можу сказати з чистою совістю, що то було незалежне тільки від мене. Легше пішла справа з оркестрою, яка була зорганізована у великій мірі завдяки моїй праці, але головно тому, що люди її хотіли. Батьки дали гроші на закуп інструментів, а молодь добре вчилася й оркестра просперувала. Також Аматорський Гурток був дуже активний. Молодь хотіла і робила. У справі будови читальняного дому було багато нарад. Щоби започаткувати діло, я закупив за власні гроші шість латрів каменя на фундамент. Кооператори сусідніх сіл, головно Якубівки, звезли камінь безплатно на площу, яку парох о. Д. Грабець за згодою Церковного Комітету відступив під будову з парохіяльної власности. На жаль, збірка фондів застрягла, помимо того, а може і тому, що як парох проголосив, що єпископ поручив продати час-

---

* Підпільний орган УВО - ОУН, який передусім поборював польський колоніялізм.

тину ерекціонального поля і в тій справі заповів сходини, то зійшлося багато людей, щоб поле закупити. Я на жадній нараді в Обертині не бачив такої кількости присутніх. Подавляюча більшість приявних складала поважні суми грошей на задаток купна поля. Також не вдалося відновити місцевої кооперативи. Мимо цього культурно-освітне кооперативне життя робило поступ, головно по селах. Ми цим дуже раділи і допомагали по змозі наших сил. Росла національна свідомість і політична дія.

На весні 1931 року повідомив мене один з приятелів ще з Праги, що в Маслосоюзі є вільне місце на управителя сезонових крамниць в Яремчу і Ворохті. Я зголосився і був прийнятий. Тим самим я зголосив Дирекції ПСК свою резигнацію. Мою працю в Складі ПСК перебрав люстратор М. Скоревич, а пізніше Василь Ґонтар, а ще пізніше Осип Ґаванський. Незадовго по мойому відході відійшов з праці в Складі ПСК теж і Василь Михайлюк, який зорганізував і вів Районову Молочарню в Обертині.

В Маслосоюзі я працював до приходу Червоної Армії в 1939 р.

МИКОЛА ЦЮРАК

Сокирчин

На граничному вузлі колишніх повітів: Городенського, Бучацького та Тлумацького (Товмацького), підгірський терен прорізує гострими закрутами ріка Дністер, а також річки та струмочки, які вливаються до Дністра. Що кілька кілометрів, з одної сторони береги Дністра є високі та стрімкі, а з другої, розложисті долини. На підвищених берегах і долинах є розміщені наддністрянські села, і хоч віддаль між ними, міряючи руслом ріки є пересічно 5-6 кілометрів, беручи до уваги закрути Дністра в цій околиці, повітряна віддаль між поодинокими селами є багато менша, часто менше як 2 кілометри.

На одній такій долині Дністра є положене село Сокирчин, в якому донедавна жило около 150 родин. Мала до-

лина не могла помістити природно зростаючого населення села і в перших декадах цього століття воно почало розбудовуватися на горішній частині берега.

Природний ріст села був однак повільний через малу поверхню доброї землі для рільництва та погану комунікацію. Вправді деякі сусідні села є положені так близько від Сокирчина, що з їх мешканцями можна й перегукнутися посиленим голосом, однак дістатися до такого „близького" села хочби звичайним возом, то треба проїхати добрий шмат дороги. А сільськими дорогами, навіть тими головнішими, можна проїхати переважно літом, цебто тоді, коли люди мали найменше часу на подорожі.

В таких невідрадних обставинах, спричиненими природною ізоляцією на протязі довшого часу, люди були заставлені заспокоювати свої життьові потреби власними силами та засобами. Ото ж, самобутній спосіб життя задержався в Сокирчині довше як деінде в околицях. Не лише люди самі виробляли майже все потрібне до щоденного вжитку, цебто різні матеріяли для одягу, прибори для рільництва, хатню посуду і т.д., але в селі були знавці для лікування тварин і людей, а також самоврядно-адміністративний чинник для полагоджування всякого рода спорів між людьми та розв'язки соціяльних проблем в селі.

Наші села повільно сприймали всякого рода інновації, а це відноситься зокрема до старих та більш ізольованих сіл. Тому в Сокирчині, виразніше як деінде в Городенщині, задержалася стара самобутня форма життя, стародавні побутові звичаї та з ними часто пов'язані вірування.

Немає сумніву, що долина Дністра, на якій є тепер село Сокирчин, мусіла бути заселена здавна, бо з обох боків ріки маємо стратегічного значення підвищені береги, т. зв. „Сновидівська гора" (село Сновидів, Бучацького повіту) з одної сторони Дністра та подібне підвищення з другої сторони, „Данчиця" в Сокирчині. Вони мусіли відіграти ролю домінуючих пунктів в минулому, хоч би тому, що таку ролю вони відіграли в останніх двох Світових війнах. Численні українські та чужі археологи нераз розкопували ці місця, а належна студія Данчиці, точніше її тунелів та печер жде на дослідників.

Старий цвинтар, а також маленька, але дуже стара та оригінального стилю церковця є також доказом, що Со-

кирчин належить до старих сіл. Люди з особливою увагою дбали про цю церковцю і хоч виринала нераз думка про будову нової церкви, спротив серед старших людей був такий виразний, що про будову нової церкви не могло бути й мови. За зібрані гроші побудували нову велику дзвіницю з серією великих та дуже дорогих дзвонів, а старенька церковця* стоїть в Сокирчині до сьогодні.

Усі села в цій околиці є українські, але всюди заблукалося бодай кількох чужинців. Поліція та пошта були обсаджені переважно поляками, були тут і там польські вчителі, польські дідичі, а також жидівські крамниці чи коршми. Однак, Сокирчин був одиноким чисто українським селом, не лише в цій околиці, але мабуть в цілій Городенщині. Мало того, в Сокирчині домінувала тенденція проти „мішаних подруж", цебто молоді Сокирчина з хлопцями чи дівчатами з інших довколишніх сіл. А якщо були рідкі випадки таких „мішаних" подруж, то ці нові родини не поселювалися в Сокирчині. Таким чином, село було практично одною великою родиною і такі прізвища як: Бойко, Скрипник, Цимбалюк, чи Цюрак мали мешканці около три четвертини села. Очевидно, що в такому випадку людей не звали по прізвищах, а тільки по родових, місцевих чи професійних „псевдах", напр. „Ковалів" Василь, „Мельників" Пилип, „Олійників" Петро і т.д.

На підставі поверховного спостереження, село Сокирчин можна б назвати відсталим чи непоступовим. Однак, зовсім протилежно думали про Сокирчин його жителі, бо ця давня чи відстала форма життя мала багато позитивних елементів. В селі домінував порівнально високий стандарт моралі. Люди поголовно шанували старших, а зокрема визначних носіїв авторитету, таких як війта, членів сільської ради, членів церковного братства чи сестрицтва. Не диво, що сільська рада полагоджувала дуже ефективно всякі ускладнені проблеми в селі чи спори між людьми. Поліція майже ніколи не приходила до Сокирчина, бо не мала потреби. Одинокими урядовими особами, які постійно відвідували село, були раз на тиждень поштар і раз чи два рази на рік податковий урядовець.

---

* Церква св. Косми і Дам'яна, дерев'яна, збудована і благословлена 1760 р. Старшою була церква св. Миколая в Жукові, збудована і благословлена 1710 р.

Коли в сусідніх селах, хочби тільки тому, що вони були більші та не мали такого однородного населення як Сокирчин, були доволі часті випадки нарушення правопорядку, то це підносило гордість мешканців Сокирчина. Мимо того, що село було назагал дуже вбоге, люди волі-ли бідувати в Сокирчині, чим шукати кращого життя деінде. За моєї пам'яти ані одна родина не покинула Сокирчина, а в часі, коли зі сусідніх сіл виїхало багато родин до Канади чи Босні, ще перед І світовою війною, з Сокирчина виїхали тільки дві родини.

Після 1920 року по наших селах почала зростати між людьми національна свідомість. Познакою цього періоду в Сокирчині було постання української кооперативи, читальні Т-ва „Просвіта", а згодом почав діяти в селі гурток Т-ва „Сільський Господар", посилена продукція вишивок для Т-ва „Нової Хати", станиця молочарні „Маслосоюзу" і т.д. В селі був добрий десяток передплатників українських газет, головно „Народної Справи", а також не є припадковим явищем, що з такого малого та вбогого села було більше учнів в гімназії „Рідної Школи" в Городенці, як з кількох довколишніх сіл разом.

В парі зі зростом національної свідомости, а зокрема з пожвавленою діяльністю українських культурно-освітніх та економічних організацій, в Сокирчині прийшло в останніх роках перед ІІ Світовою війною до покращання матеріяльних обставин життя. Люди, які на протязі довшого часу дуже повільно піддавалися зовнішнім впливам, передовсім чужих чинників, цілком протилежно відносилися до всяких починів українських організацій, головно кооперативних. Все таки, село задержало донедавна практиковані старі побутові звичаї. Передовсім задержалася оригінального крою та взорів народня ноша і людей з Сокирчина можна було дуже легко розпізнати на ярмарках чи празниках. Очевидно, що народню ношу задержали також інші села, але в Сокирчині вона була задержана без виїмків. Були впадки спроби ношення міщанського одягу між деякими молодшими в селі, але їх просто висміяли та заставили повернути до народнього одягу.

Церковні відправи, весілля, похорони та празники відбувалися за старими звичаями без найменших змін. На-

віть, коли йде про танці, то в Сокирчині домінувала виключно „коломийка" з різними мельодіями та відповідними до них кроками. В останніх роках молодші домагалися впровадження модерних танців, але ця спроба була дуже невдатна, бо місцеві музики не вміли грати цих модерних мельодій, а також самі танцюристи не були за спосібні до такої інновації. Старші придивлялися і висміювали ці модерні танці, а коли музики заграли „коломийки", тоді оживали всі, чи це були танцювальні забави чи весілля...

Кожна людина має природний сантимент до місцевости свого народження, без огляду на те, чи це є велике і славне місто, чи маленьке та вбоге село. Такий сантимент є в мене до мого рідного села Сокирчина та його околиці. Живучи на чужині, образ Сокирчина з мальовничим краєвидом завершеним закрутами Дністра, задержиться в мене назавжди. Зокрема ніколи не забуду багатих звичаїв та родинних святкувань, а серед них святкування Великодня.

Починаючи від Великого Четверга, церковні дзвони не вживаються на знак жалоби в річницю смерти Христа, Великодня відправа в Сокирчині була завжди дуже раненько, перед сходом сонця. Довкола церкви в двох рядах були виставлені до посвячення паски та інше весільне печиво, яйця та писанки, а також всякого рода м'ясиво, сир, хрін та всі інші харчі великодного сніданку. Кожна родина мала точно означене місце в цих рядах і після відправи священик святив паски. Перед тим, в часі відправи, після першого відспівання „Христос Воскрес", відзивалися дзвони повною своєю мелодією. Місцеві хлопці знали, як оперувати дзвонами, щоб оригінальна мелодія була віддана належно, а ця мелодія була відмінна в кожному селі. Приблизно в цей час починали дзвонити в сусідніх селах. А Дністер неначе синхронізував ці мелодії дзвонів різних сіл і ця своєрідної краси Великодня симфонія мала такий невимовний чар, якого словами не можна описати. Мабуть нігде в світі не святкують Великодня так урочисто та чарівно, як колись в Сокирчині.

Відпустове село Далешева

На північний захід від Городенки, в просторі дванадцяти кілометрів, в невеличкій долині, три кілометри від ріки Дністра, розташувалось чепурненьке село Далешева, про яке часто говорилось як „Далешів" Остання назва була так популярною, що вона також закрадалась до офіційних документів, була нотована в різних катастрах і статистиках.

Битим шляхом чи як говорилось — чернелицькою дорогою, можна було дістатись до Далешеви з Городенки, але тільки уздовж восьми кілометрів, бо останніх чотири — це вже пільна дорога, яка вела просто з півдня на північ. Цих чотири кілометри дороги снувались легко горбкуватим і урожайним чорноземним тереном та були своєрідною декоративною брамою до села Далешеви. Цю красу можна було відчути тільки в погідні дні, бо в дощеві треба було цей шлях, що був дуже болотнистий, об'їжджати на сусідне село Дубки, а звідтам, наклавши одного кілометра більше дороги, в Далешеву.

Далешева має, крім Дубок, ще дві інші сусідки; Колінки і Репужинці, які майже дотикають до себе та серед яких Далешева є в центральному положенні. Всі чотири села творять своєрідну цілість і в своїй історії завжди зачислялись до т. зв. Чернеличчини — пояс придністрянської Городенщини, до якої належали ще такі села, як Копачинці, Хмелива, Кунисівці, Корнів, Оліїв-Королівка, Михальче, Білка, Семаківці. Чернелиця була містечком. В давнину був тут оборонний замок, що його руїни залишились до наших днів. Тут відбувались торги, тут приміщувалась станиця поліції, тут була збірна громада, якийсь час був тут районний центр. Далешева була відвіддалена від Чернелиці тільки сім кілометрів в прямій лінії на схід.

Хоча Чернелиця була для Далешеви неначе другим адміністраційним центром після городенського метрополісу, то Далешева, чи Далешів, мала славу місця релігійних прощ не тільки для Чернелиці й Чернеличчини, а та-

кож для цілої Городенщини, ба що більше — сюди приходили богомольці зі сусідніх повітів: Заліщиччини, Снятинщини, Товмаччини, Коломийщини, Бучаччини, а навіть Чортківщини, Борчівщини, Бережанщини. За австрійських часів не рідко було бачити богомольців і зі зеленої Буковини. В давнину відпусти починались тут на Зелені свята, знову в передвоєнний час вони були найбільш популярні а з тим і найчисленніші в такі свята, як св. Івана, св. Петра й Павла, Першої і Другої Богородиці, Спаса та Чесного Хреста. Далешева в ці свята була завжди в надзвичайно святковому настрої. Найперше надавали їй цього настрою самі прочани, які часто прибували сюди великими гуртами на день скоріше перед самими відпустовими днями. Їх прибуття сиґналізували подію для цілого довкілля. Такі гурти йшли на такі відпусти на день скоріше а то й більше і їх перемарші через довколишні села заохочували інших, старших і молодь, щоб в наступному дні раннім ранком прибути до Далешеви і помолитись перед чудотворною іконою Матері Божої в церкві чи біля церкви Косми й Дам'яна. Ще більшого святкового настрою надавали похідні процесії, що з'являлись в ранніх і передполудневих годинах з хоругвами, іконами й отцями духовними на чолі. Такі процесії зустрічав парох Далешеви зі своєю процесією і то обов'язково на головному в'їзді до села біля хреста в пам'ять знесення панщини в 1848 році. Господарі супроводжали і тим самим вітали гостей дзвони з великої дзвінниці як теж малі дзвінки, якими дзвонили звичайно школярі та йшли гуртом перед процесією чи процесіями. Привітавшись тричі, кланяючись додолу хоругвами, та пропускаючи гостей до переду, численні прочани, які прибували з процесіями, співали пісень вздовж дороги й кінчали їх перед входом до самої церкви Косми й Дам'яна. Тут процесійний похід розв'язувався і кожний намагався підійти до ікони Пречистої, щоб перед нею помолитись і просити ласк. Така „індивідуальна свобода" не довго тривала, бо біля полудня починалась торжественна Служба Божа з участю трьох або й більше священиків, великими хорами і проповіддю найвизначніших отців місіонерів. В міжвоєнний час проповідували часто: о. І. Пісецький, о. А. Стрільчик, о. Лабач, о. Базилевич і інші. До часу великої Служби Божої відправлялись так звані тихі Служби Божі, при біч-

них престолах та престолах споруджених на те біля церкви, як також при головному престолі в церкві. Велику співану Службу Божу відправляли як правило в каплиці, побудованій по Першій світовій війні біля церкви, а народ залягав простору площу довкола церкви і в холоді могутніх лип довкруги церкви слухав Служби Божої і говів. Десятки отців сповідали людей а богослови, які приїжджали на відпусти з прочанами допомагали отцеві господареві приймати дари на численні Служби Божі, що їх згодом відправляли перед іконою Святої Пречистої на інтенції жертводавців.

Крім церковної — богомільної частини — відпусти в Далешевій відзначались також комерційним стилем. Тут з'їжджались продавці девоціоналій, перекусок, різних ласощів та випорожнювали тут бочки українського квасу, який гасив літню жару липневих і серпневих днів.

Окремою атракцією були лірники, які грали і співали різних пісень, часто народних дум, які мали початок в давній давнині. Жаліти треба, що цих лірних пісень не можна було зарекордувати тоді на ленті так, як це можна зробити сьогодні. Всі ці пісні-думи — це неначе відписане минуле рідної землі, яке сягає далеко-далеко поза Городенщину. Були лірники, що приходили сюди, шляхом мандрів, аж з Волині. Найчастіше грав і співав сліпець, званий Андрій. Його слухали, як якогось надзвичайного проповідника. Не одному, чи не одній покотилась сльоза, коли була мова про гірку долю народу, горювання бідної сироти, трагічну долю бродяги-пустельника.

Зворушливий вид творили лави прошаків, часто нещасних калік, які щоб зворушити серця прочан, обнажували свої уломності тіла а то й ран. Це створювало жалюгідний вид з болючим проханням вигуків — „дайте й не минайте". І народ давав, звичайно давав в грошах, рідше в насушному хлібі. Це була неначе суспільна допомога для тих, які не могли собі заробити на щоденне життя. При тому часто користали й такі, що могли також і працею втримувати себе, чи свою сім'ю.

В пополудневих годинах кінчалася торжественна Служба Божа. Найперше відходили домів процесії, за ними ті, що прибули підводами. Богомольці, які йшли пішки довгими кілометрами, повертались домів згодом. Зви-

чайно вони підкріплялись та, набувши овочів на дорогу, з релігійними піснями на устах виправлялись знову в дорору. Саме такі ревніші прочани найчастіше складали собі далеко наперед приречення піти пішком на відпуст, щоб перед Божою Матірю молитись і зробити обітницю.

Найпізніше розходились ті, які відвідували свояків і приятелів в Далешевій. Звичайно, господарські подвір'я у відпустові дні були заповнені возами прочан. Не випадало відпустити гостей без належного прийняття-гостини. Найпізніше випорожнювалось парохіяльне подвір'я. Останніми виїжджали отці духовні, які прибули з далеких сторін. Треба було відпочати після довгої недільної праці, набрати сил на дорогу, як також погоститись. При тому часто обговорювалось не одні народні і церковні справи. Студенти Городенщини не рідко бували в своїх далешівських друзів та гостями Товариств в Читальні „Просвіти" чи Кружка „Рідної Школи". Від Філії Рідної Школи в Городенці завжди приїжджав до Далешеви її представник Василь Сілецький та при входових брамах на церковне подвір'я разом з членами Читальні „Просвіти", чи Кружка Рідної Школи з Далешеви, переводив збірку на Рідну Школу. З правила це йшло на допомогу гімназії „Рідної Школи" в Городенці. І так з духовими справами прочан ладнались різні національні питання. Щойно пізно вночі село приходило до свого нормального виду і життя.

Надзвичайно кольоритно описав Далешеву під час відпустів автор повісти „На степу червоної землі".* Свою повість починає В. Буженко розділом „Перед Далешівською іконою". Герої цієї повісти Михайло і Текля, молоде подружжя, прибувають з Хотимира в Товмаччині, щоб перед Матірю Божою просити опіки над їхнім синком та їхньою долею, бо вибирались вони також далеко поза Рідний Край — до Бразилії. З повісти довідуємось, що опісля доля привела їх до Місіонес на Червону Землю (земля в Бразилії червона).

---

* „На степу червоної землі" (Історична повість про місіонську), Володар Буженко, Видавництво і друкарня оо. Василіян в Прудентоні, 1962, стор. 175.

В. Буженко, видно обзнайомлений з низкою наддністрянських сіл, а в тому і з Далешевою, яку змальовує такими стрихами:

„Саме ж село Далешева — типове українське селище. Це гуртова оселя, форми колеса чи ладніш еліпси. Багато крутих вулиць у різних напрямках, що кінчаються часто в'їздом на подвір'я. Ці оселі панують здовж на Покутті. Не є вельми скупчені і тому тонуть у садах і поперешивані городами. Поля коло тих сіл це одна несиметрична шахівниця. Сама Далешева — малюсеньке село, всего 70 господарств (це далеко перед Першою світовою війною, після війни начислювало 110 господарств — М.Г.М.), понад 600 душ. По середині села гарна п'ятибанна дерев'яна церква св. Косми і Дам'яна. Стара, бо ще з 1773 р. Збудовано її зі складок вірних".

Про передвідпустовий настрій в Далешевій В. Буженко пише так:

„Сьогодні в селі метушня. Поприїздили прочани здалека на завтрішнє свято. Ген з Джуркова, Обертина, Тишківець, Ясенева, Городенки. Є зза Дністра богомольці. Навіть одна фіра з Бережан. Як же сонце скрилося за ледви мріючими Карпатами, то загули дзвони, які накликали селян і гостей на святочну Литію. Ось потік людський заливає святиню... (стор. 8).

Він також подрібно подає історію чудотворної ікони Далешівської Матері Божої:

„Мальована вона на взір белзької Богородиці, що тепер в Ченстохові, прикрашена срібною сукенкою, срібними зірками та вінками і своїми ласкавими очима дивилася на молитовників" (стор. 13). Ікона приміщувалась за головним престолом й він був відкритий у відпустові дні та під час церковних відправ. Кожна відправа в цій церкві з духовним отцем на чолі, кінчалась піснею до Божої Матері „Під Твою милість прибігаєм... Єдиночистая і Благословенная".

Історія Далешівської Матері Божої не тільки леґендарна, а також має свою документальну нотацію. В усному переказі подавали, що ікона ця з'явилася біля джерела, яке випливало з далешівських піль, які вже дотикали села Дубок. Джерело це було чисте-чистісеньке і ніколи не висихало. Народ вірив в лічничу силу води з цього джерела. Тому часто цією водою промивали довго него-

єні рани, пили, щоб лікувати внутрішні недуги тощо. Робили це з вірою також і в те, що тут з'явилась ікона Чудотворної Пречистої. Джерело це творило потічок, який пробивався через лісок званий Куськовицею, щоб опісля влитися до більшого потоку та з його водами влятися до Дністра. В цих околицях, де протікає це джерело мав ще в 18 столітті бути монастир оо. Василіян, які обслуговували довколишні села включно з Чернелицею. Монастир мав бути положений між Дубками а Далешевою на шляху до Чернилиці, де ще сьогодні є поля, звані „монастирем". При кінці 18 століття монастир цей зліквідували, а ікону Матері Божої з цього монастиря передали до нової далешівської церкви, збудованої в 1773 р. Коли ікона була в цій церкві, то люди, які молились до Пречистої, зауважили, що з очей Пречистої канули сльози. Тодішній парох Далешеви о. Василь Балигірський звернувся в цій справі до Львова, владики Петра Білянського (1780-1798), а цей після провірення справи виєднав у Римській столиці дня Далешівської церкви офіційні відпусти. Дозвіл на це прийшов 21 вересня 1781 р. Процес цей тривав дещо довше та заки було офіційне підтвердження, слава про чудотворний образ розійшлась на довкільні повіти Городенщини, а народ став кожночасно що раз більше прибувати та в молитвах поручати себе Пречистій. Так почалася історія далешівських відпустів.

Сучасні відвідувачі Далешеви переказують, що церква Косми й Дам'яна існує і належить до найстарших будов в Городенщині. Нею опікується відділ консервації; духові потреби виконує приїжджий священик зі села Поточище. Церква буває час від часу відкрита. Прочани й сьогодні до неї прибувають, щоб підкріпитися на дусі. Якщо церква не відкрита, моляться на цвинтарі біля церкви. Часом і ночують біля церкви.

Під кінець кілька історичних і статистичних даних про село Далешеву. З церковних шематизмів довідуємось, що там 1843 р. ще за панщини, була парохіяльна школа. Разом зі сусіднім селом Колінками село творило одну парохію з півтора тисячі душ. Замітним є те, що в тому часі Далешева мала приблизно 150 осіб більше чим Колінки. Стан цей в пізнішому часі змінився в некористь

Далешеви. В 1930 р. Далешева начисляла 593 душ, а в 1938 — 606, натомість Колінки 919 та 928.

Село було наскрізь українське з малими винятками, три родини жидівські і кілька мішаних українських. В школі Далешевій була завжди мова навчання українська.

Душпастирювали тут такі отці: о. Теодор Витвицький, о. Михайло Козловський — один з близьких приятелів Маркіяна Шашкевича. Перед Першою світовою війною довгі роки парохував о. Микола Волошинський з помітними москвофільськими симпатіями, але його симпатії не залишили будь-якого впливу в селі. Між війнами працював тут без перерви о. Андрій Василина, який відзначався чудовим співом, а родина широкою гостинністю.

Дідичами тут були В. Шумлянський і В. Червінський — оба поляки, а між війнами німець Адольф Штавдіґель, родом з Австрії. Він був фаховим аґрономом і завів дуже поступове й раціональне господарювання. Був у доброму відношенні до селян, які в багато дечому користувались його досвідом (оранка землі, штучні погної тощо). Був також одним з основників Читальні Просвіти в 1925 р. Під тиском польської поліції ступнево відчужувався від села.

Між війнами працювали ще тут такі товариства: Кружок Рідної Школи, Товариство „Сільський Господар", Кооператива „Боротьба", організація молоді „Каменярі", Аматорський гурток ім. Івана Тобілевича. Всі три ці формації зорганізувались щойно в 1930-1932 роках. До новіших суспільних оформлень належало також просвітне товариство „Скала", яке значної просвітної діяльности не розвинуло. Великим господарським здобутком села було побудування парового млина коштами дідича Штавдіґля. Млин цей став благословенним для довкільних сіл. Цей млин працює й сьогодні з тим, що біля нього створено ще консервацію овочів. Перед війною частину двора Штавдіґель розпарцелював українським селянам, які прибули сюди зі села Мишин, Березова з Коломийщини і тим самим збільшили населення Далешеви. Це було новістю для цілого повіту, бо звичайно, коли парцелювали інші двори, вони неначе з правила попадали в мазурські руки. В загальному, Далешева була селом національно свідомим. Звідси й вийшов Сава Чернецький — один з перших співців української іміґрантської долі в Канаді і ЗСА.

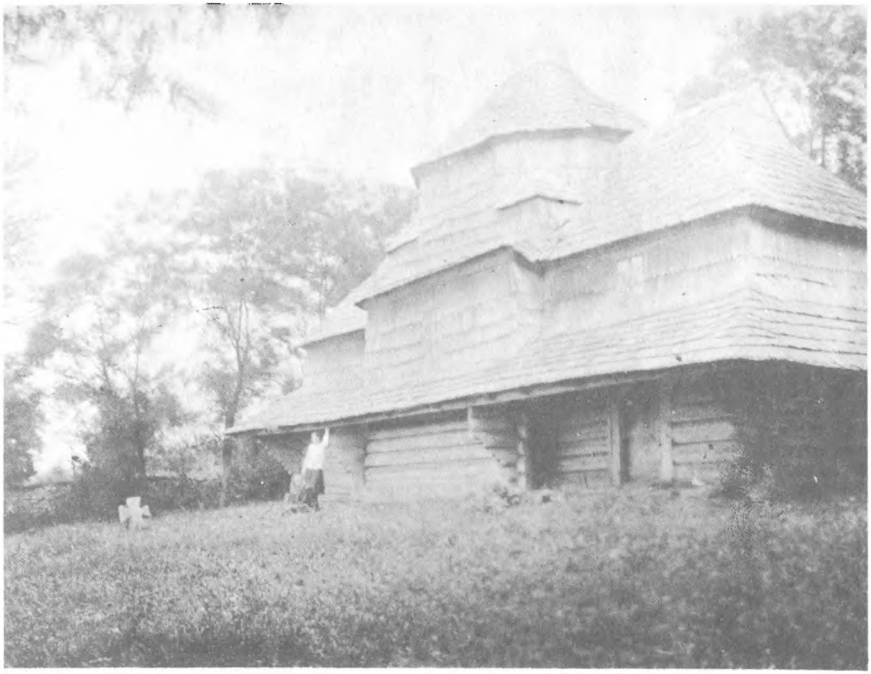

Вгорі: Церква в Олієвій-Королівці (стара). Внизу: Чернелицькі парохіяни зі своїм парохом о. Володиславом Добрянським з нагоди посвячення кооперативного дому (1910).

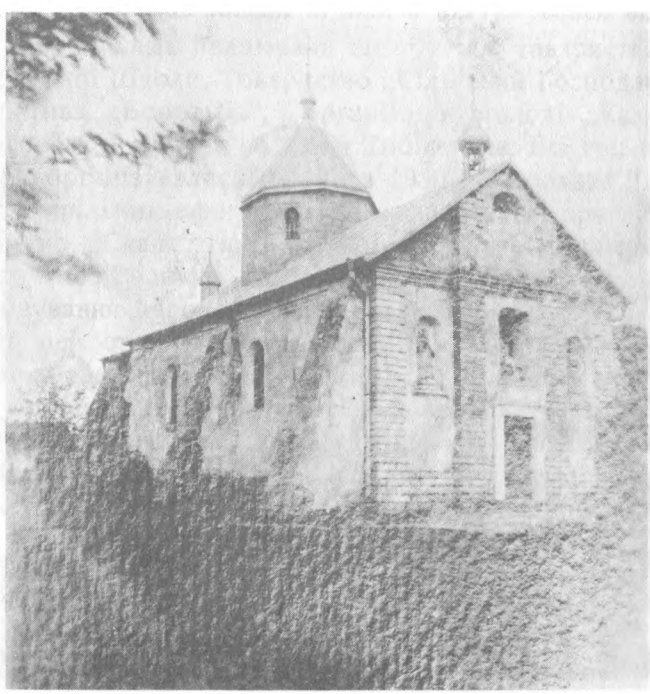

Вгорі: Церква у селі Вікно (стара). Внизу: Церква в Олієвій-Королівці (збудована в новіших часах).

Вгорі: Церква в Корневі. Внизу: Церква в Чернятині.

Вгорі: Церква в Серафинцях. Внизу: Архиєрейська Служба Божа в Чернелиці в день Свята УМХ в 1933 р. Отці духовні враз з владикою Лятишевським перед полевим престолом.

Вгорі: Читальня „Просвіти" в Топорівцях, 1938. Тут теж приміщувалась господарська Споживча Спілка „Будучність". Внизу: Хор Читальні „Просвіти" в Топорівцях, 1937 р.

Вгорі: Дитячий садок в Поточищі під кермою Сестер Служебниць. Посередині о. А. Базилевич, парох, 1926 р. Внизу: Хор Читальні „Просвіти" в Кунисівцях під кермою Я. Смеричанського (учитель в Чернелиці) та П. Листюка.

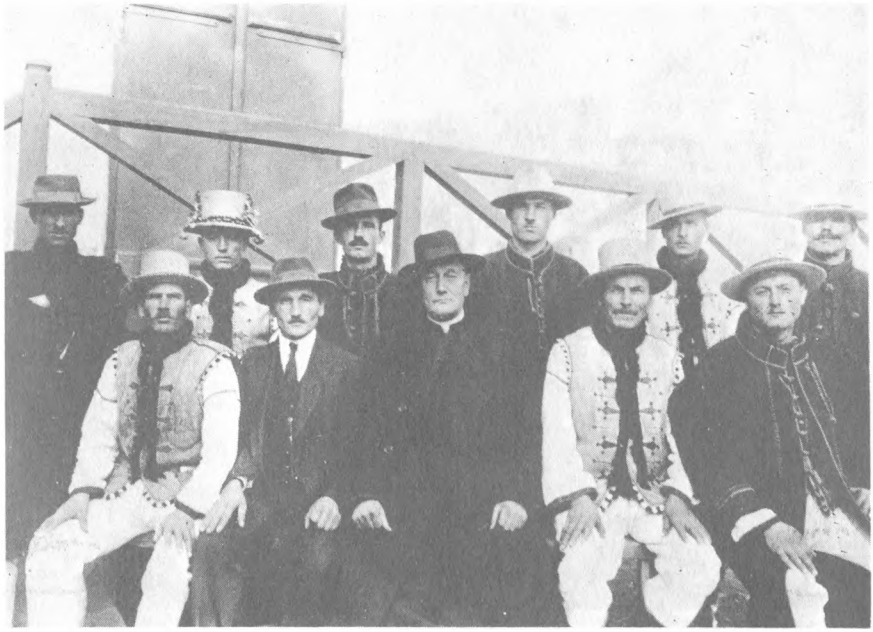

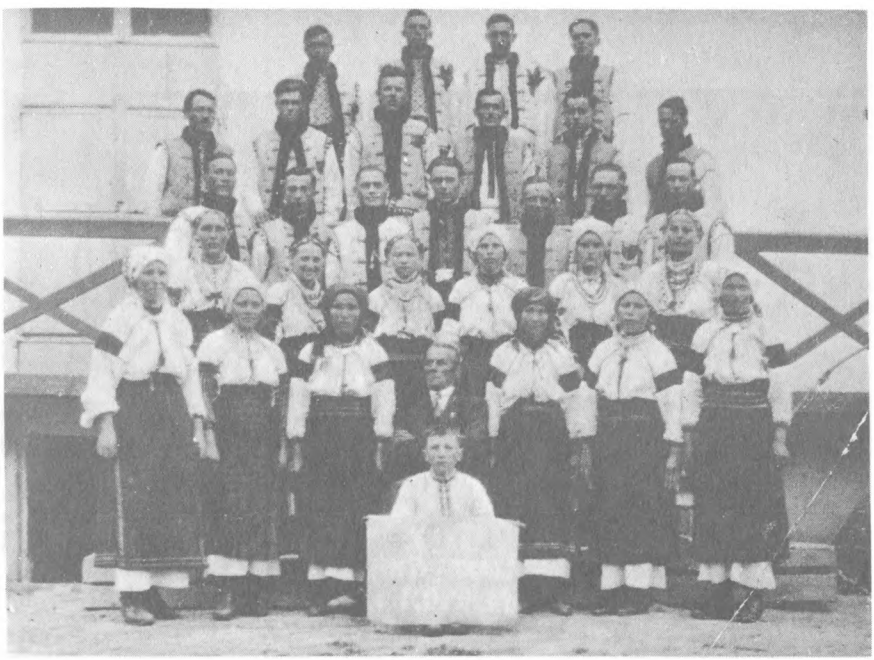

Вгорі: Комітет Народного Дому в Корневі, посередині його голова о. Іван Пісецький. Внизу: Мішаний хор у Корневі, диригент і організатор хору проф. Струтинський.

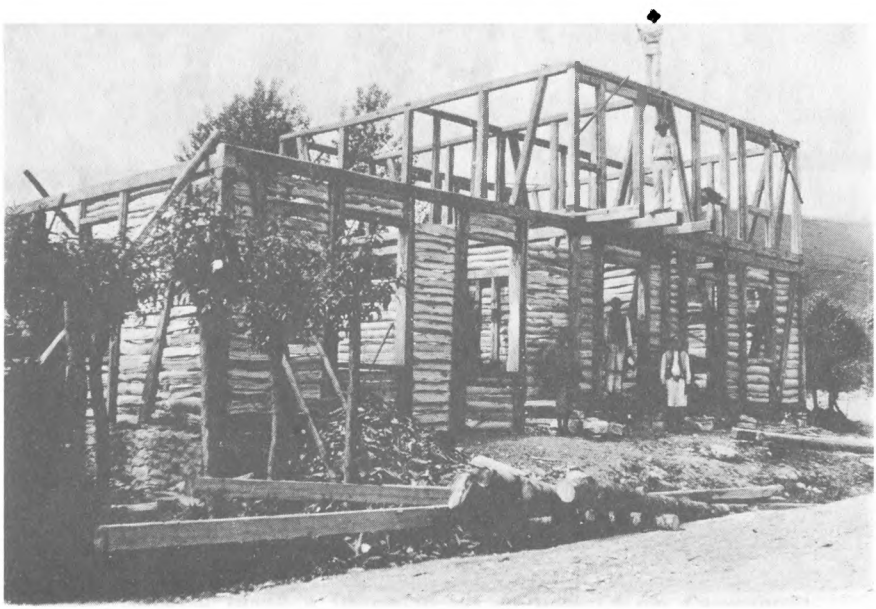

Вгорі: Членкині Товариства „Каменярі" в Глушкові при вправах, 1937.
Внизу: Будова Читальні „Просвіти" в Гарасимові, 1935 р.

Вгорі: Посвячення читальняного дому в Торговиці Пільній. Внизу: Хор Читальні „Просвіти" в Торговиці Пільній.

Вгорі: Аматорський гурток при Читальні „Просвіти" в Топорівцях, 1938 р. Внизу Будівельний Комітет Читальні „Просвіти" перед новою будовою місцевої читальні в Топорівцях.

Вгорі: Мужеський Поточиський хор, 1934. Посередині його диригент Теодор Терен-Юськів. Внизу Мішаний хор села Поточище, 1934, дир. Теодор Терен-Юськів.

Вгорі: Йордан в селі Топорівці, 1938. Водосвяття довершує о. Михайло Романчук. Внизу: Зелені Свята в Городенці. В часі полевої Служби Божої виголошує проповідь о. Іван Пісецький, парох Корнева, 1935.

Вгорі: Церковний хор села Далешева з парохом о. Андрієм Василиною та диригентом Павлом Барчуком, 1943 р. Внизу: Аматорський гурток в селі Колінки. 1939. Держать напис: Михайло Спісак й Антін Чернецький. Посередині сидить Дмитро Андріяш, голова гуртка. Всі три відбули десятирічні сибірські заслання.

Вгорі: Кооперативний курс в Обертині, 1935 р. Внизу: Кооперативне свято в Топорівцях, 1936.

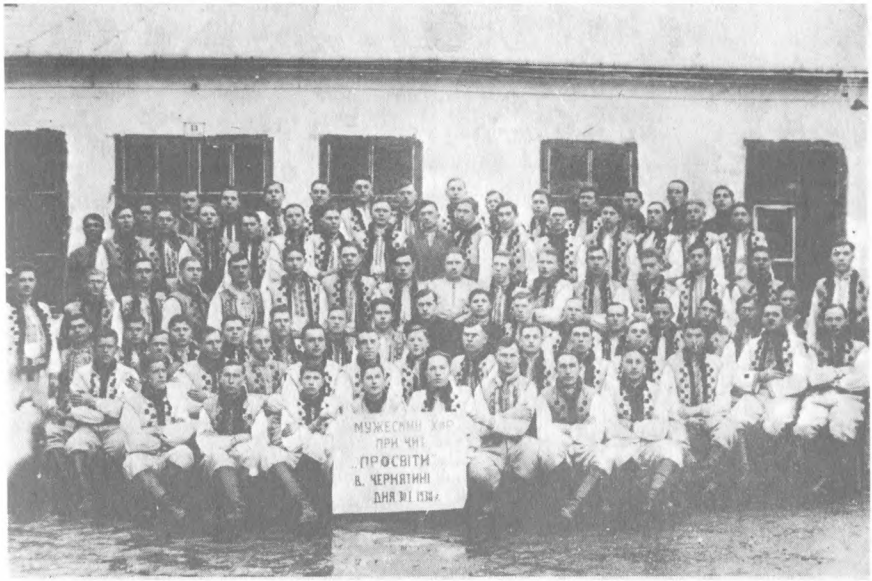

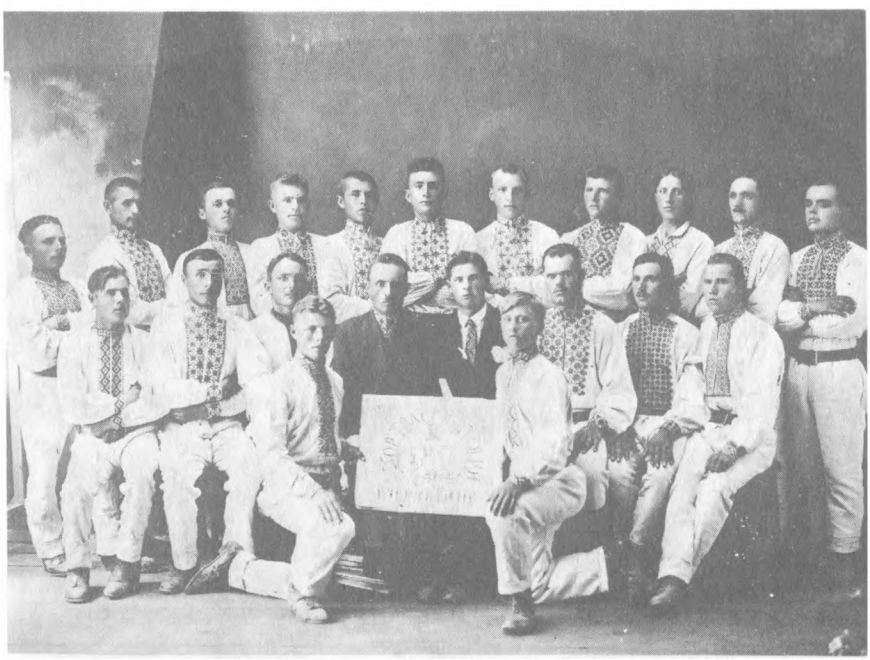

Вгорі: Мужеський хор при Читальні „Просвіти" в Чернятині, 1933. Посередині диригент Степан Семенюк, гімназист Рідної Школи в Ґороденці. Внизу: Хор Товариства „Селянська Спілка" в Чернятині. Посередині сидять: Василь Боднарчук - Чорнобривий та Іван Боднарчук — диригент.

Вгорі: Курс куховарський в Городенці, Галузівка. Сидять в другому ряді: Н.Н., О. Головата, К. Кассіян, М. Комаринська, А. Ощипко-Білинська, М. Дороцька-Угрин. Внизу: Основуючі збори Союзу Українок в Городниці: парох о. Василь Попович, зліва Антоніна Юрчишин, учителька а зправа делеґатка Союзу Українок М. Міхняк та садівничка Вася Тучак.

Вгорі: Музичний гурток в Поточищі (Поточиських), 1933 р. Внизу: Аматорський гурток в Торговиці (Пільній), 1930 р.

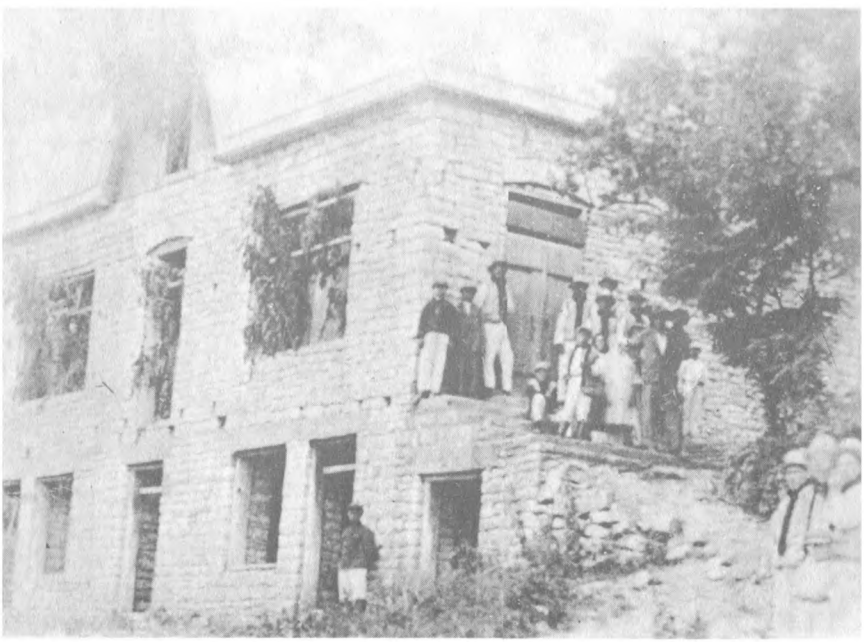

Вгорі: Будова Читальні „Просвіти" в Поточищі (Поточиських), 1930-ті роки. Внизу: Будова Народного Дому в Кунисівцях, 1937 р.

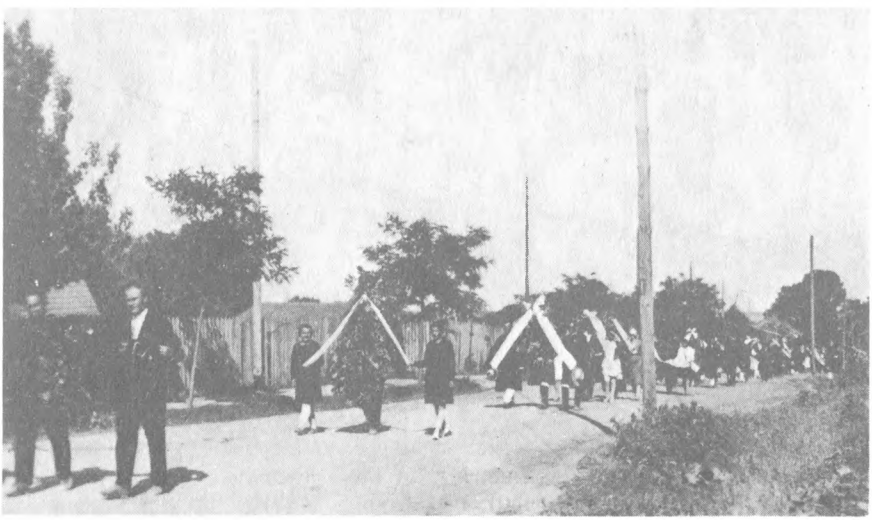

Вгорі: Пращання педагога Омеляна Білинкевича в Стрільчі з відходом на емеритуру, 1930 р. В першому ряді: Павло Хомів, о. А. Стрільчик, Омелян й дружина Білинкевичі, інсп. Турчанєвич, Марія Олексин. Внизу: Зелено-святочний похід в Городенці з представниками сіл Городенщини, 1929 р.

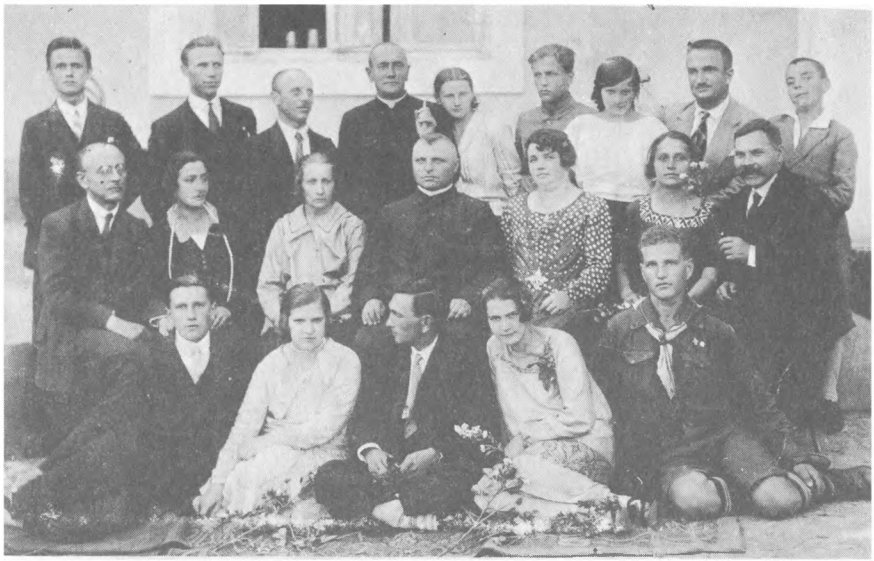

Вгорі: На приходстві в Чернелиці зібрались місцеві та діячі повіту: Перший ряд: Захар Пісецький, Мелася Гординська, Данило Пісецький, Стефа Петрицька (Репужинці), Іван Ступар; другий ряд: д-р В. Яшан, Н.Н., О. Пісецька, о. В. Гординський, П. Грекусь, А. Василишин, М. Петрицький; третій ряд: В. Грицан, В. Трачук, І. Василишин, о. І. Пісецький, Зиновія Пісецька, Р. Зачек, Х. Пісецька, інж. Б. Білинський, Н.Н., 1930 р. Внизу: Курс Трикотарства в Поточищі (Поточиськах). Посередині сидять: Ярослава Козло-Зубаль, Керівниця курсу Н. Н. й Анна Заболотна-Курилів

Світлина передових діячів Чернеличчини, які відмічували в дні 30 червня 1929 р. Окружне свято „Просвіти". Долішній ряд: Х. Пісецька, З. Пісецький, П. Слободян, А. Каглян, М. Гординська, Д. Пісецький, А. Василишин, О. Шлемко. Другий ряд: М. Петрицький, Ю. Шлемкова з донею Іркою, д-р Т. Окуневський, П. Пісецька, дир. Михайло Галущинський, М. Луцька, о. А. Василина, О. Кульчицька, о. І. Пісецький. Третій ряд: о. В. Гординський, В. Трачук, З. Пісецька, А. Каглян, І. Василишин, Н.Н., П. Пушкедра, інші невідомі. Четвертий ряд: о. М. Луцький, Н.Н., І Лаврів, інші невідомі. П'ятий ряд: К. Трачук, Р. Добрянський, М. Калинчук, В. Шлемко, В. Грицан, С. Лаврів, С. Пасічняк, М. Лаврів, інші невідомі.

Вгорі: Аматорський гурток в Поточищі (Поточиських), 1929. Внизу: Дитячий садок в тому ж селі в 1929 р.

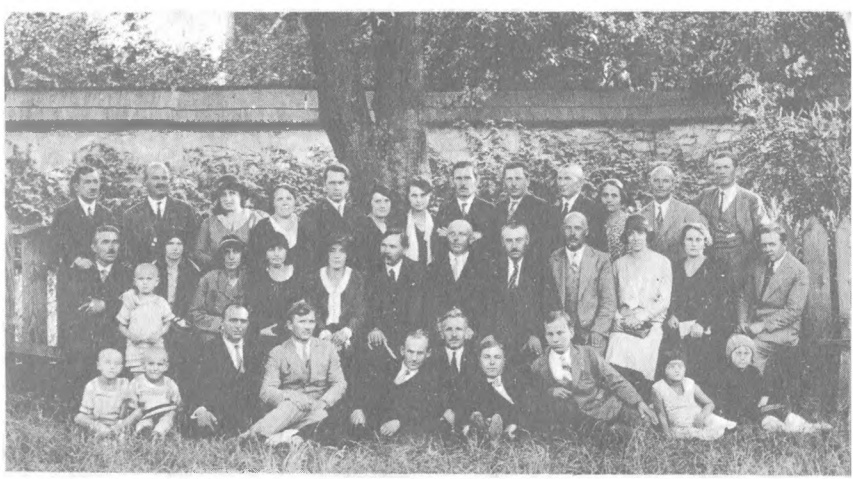

Вгорі: Повітове просвітянське свято „Просвіти" в Городенці в 1929 р. Внизу: Конференція учителів Городенщини з 30-их років. Перший ряд: Ф. Аліман, І. Труш, Н.Н., О. Іваночко, Д. Гевко, Я. Смеричанський; другий ряд: П. Василик, П. Самойцівна, Н.Н., П. Паливода, М. Петриць-кий І. Василишин, П. Паливода, П. Хомів, М. Хромович, А. Іваночко, С. Маланюк; третій ряд: Й. Курцеба, Г. Прокопович, А. Дідич, П. Ткачук, Н.Н., П. Лабінська, С. Подоляк, Василик, Миронюк, А. Василишин, П. Юрчишин, Б. Томяк.

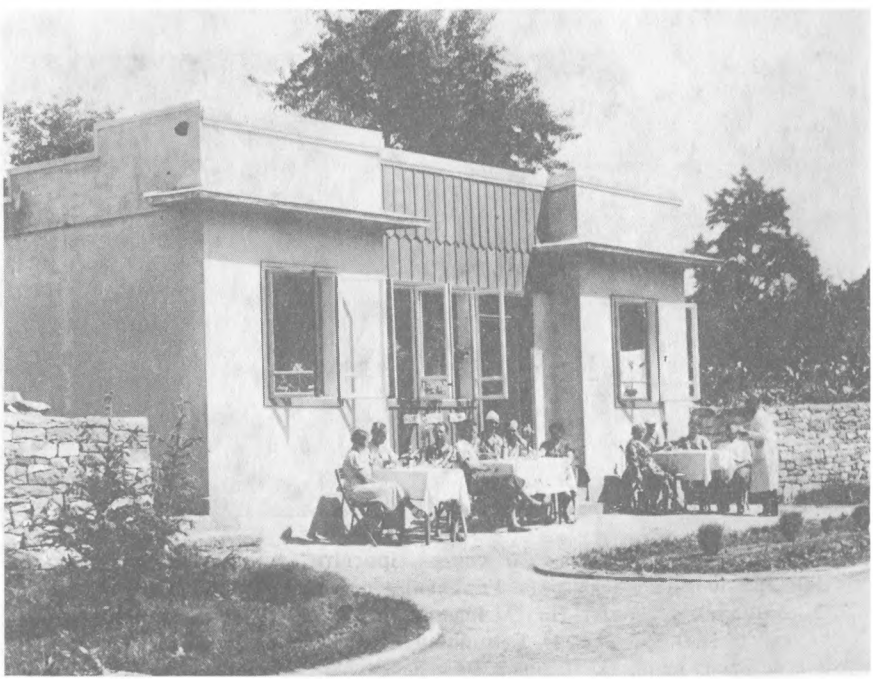

Вгорі: Дитячий садок в Чернятиині, 1933 р. Внизу: На відпочинку в сонняшній та історичній Городниці.

З народних одягів Городенщини. Вгорі: Городенські молодиці: Зеновія Рибчук-Никифорук, Евдокія Підвербецька, П. Кіндрачук. Внизу: Стрій молодої з Ясенова Пільного (Леся Яшан, 1934 р.) і тишковецький стрій (Дарія Миленька та Марія Глуханюк, 1938 р.).

З показу народної ноші в Городенщині, 1936 р. Зліва до права: Василина Тучак, Евгенія Бяла. Н.Н. — серафинецький одяг, Д. Лазорко. Внизу: Жіноцтво в городенських кожушках: Сидить К. Кассіян, стоять: О. Головата, Доця Вережак, Анна Вережак і Анна Ощипко-Білинська. Біля: Поширена світлина горішньої композиції: В. Тучак, Е. Бяла, Д. Лазорко.

Вгорі: Одяг серафинецької дівчини (Василина Яшан, 1929) й одяг молодиці зі Серафинець (Марія Яшан-Велигорська, отримала в 1936 р. на вечорі народної ноші у Львові першу нагороду). Внизу: Народні одяги Незвиськ, Луки. Селяни зі своїм лікарем Анатолем Юревичем та його дружиною Боженою на пороні Дністра, 1938.

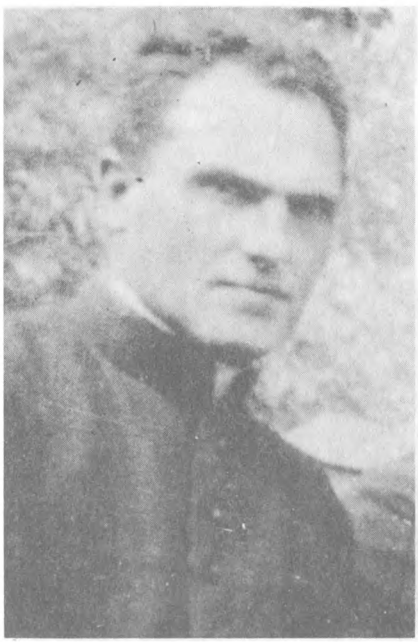

З днів скорботи, поневірянь і терпінь. Вгорі: Єпископ Микола Чарнецький, який відбув довгорічне заслання. Внизу: о. Василь Попович, парох Городниці, вивезений на Сибір 1941 р. Там же помер (Туачуска Нижная) 31. 3. 1944 р., о. Лев Микола Бурнадз, помер в концтаборі на Донбасі 23. 9. 1947.

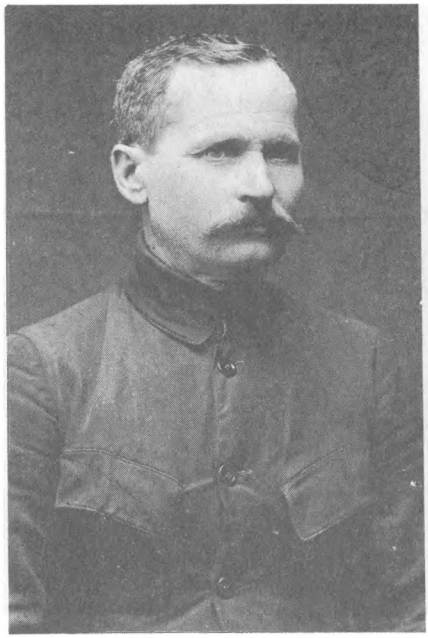

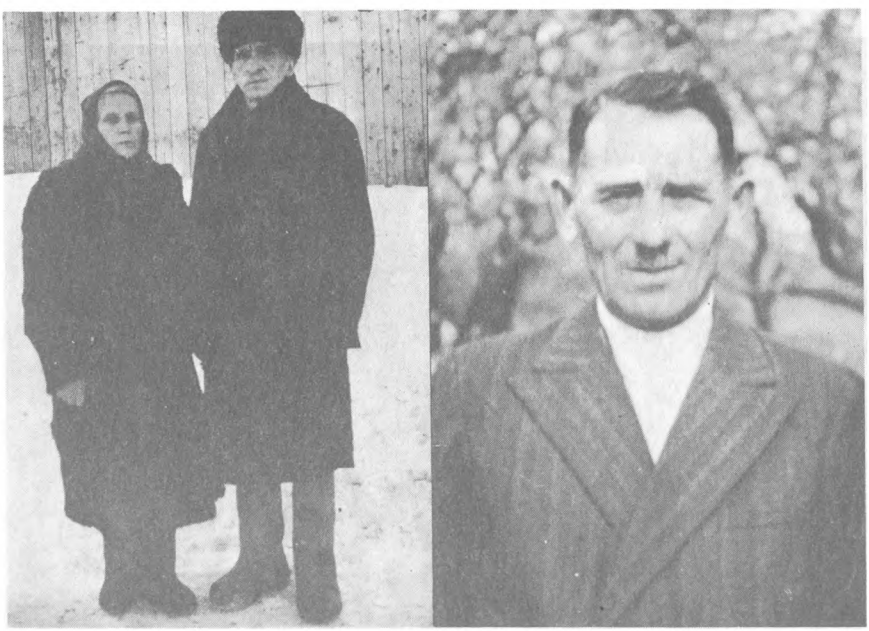

Вгорі: Гриць Марунчак, вивезений в 1944 р., помер в Новосибірській тюрмі в 1946 р. Внизу: Антоніна й Олекса Іваночки на Сибірі в рр. 1954-1956. Олекса помер в Копиловці Томської области в 30. 11. 1956 р. Кирило Каглян з Чернелиці, арештований 1944 р., помер в Харківській в'язниці в 1945 р.

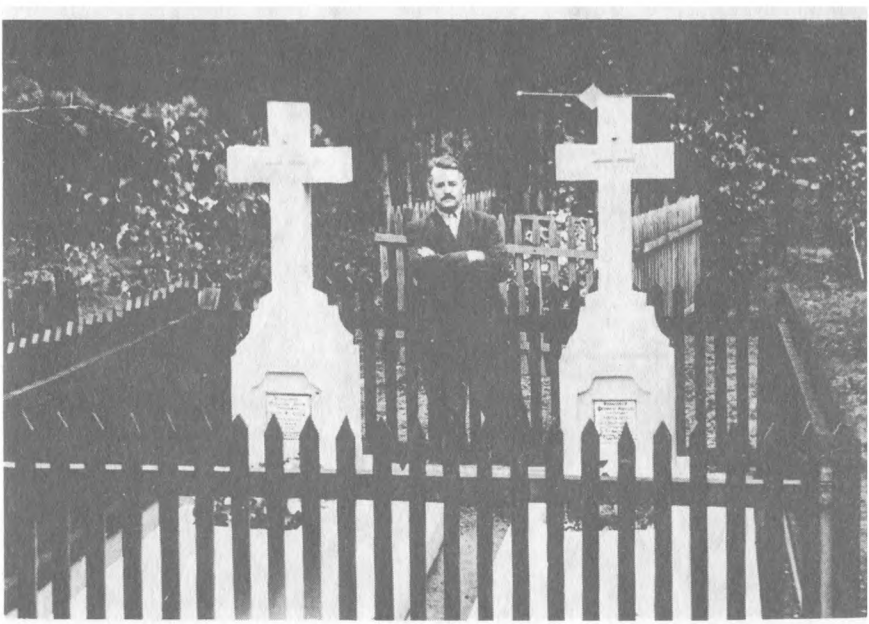

Вгорі: Городенські земляки на Сибірі (Суетиха) пращають в останню дорогу Миколу Фернюка з Рашкова, 1955 р. Внизу: Лесь Марунчак пращається з могилками рідних на Сибірі перед своїм звільненням зі заслання. Його дружина Анна померла 1954 р., а тесть Микола Фернюк в 1955 р.

Вгорі: Учасники постановки опери М. В. Лисенка „Коза дереза" — діти зі села Тишківці в 1892 р. — З книжки „М. В. Лисенко", стор. 32. Внизу: З похорону Василя Стефаника в селі Русів. Від Городенщини пращав Микола Шлемкевич. Перший зліва на світлині.

Вгорі: Пам'ятник Іванові Франкові в селі Поточище, 1927 р. Внизу: Пам'ятник Тарасові Шевченкові в Топорівцях, 1964.

ПАМ'ЯТІ ДІЯЧАМ ГОРОДЕНЩИНИ

ВАСИЛЬ ЯШАН

Д-р Теофіль Окуневський

Громадський діяч Городенщини, її політичний і інтелектуальний провідник, адвокат, людина високої освіти і культури, український патріот-самостійник, відважний і шляхетний оборонець прав і чести українського народу.

Належав до тієї заслуженої групи українських адвокатів, діячів, до якої зараховуємо д-рів Костя Левицького. Євгена Олесницького, Євгена Петрушевича, Андрія Чайковського й інших. Всі вони виконали важке завдання правної оборони українського населення Східньої Галичини перед австрійською адміністрацією, опанованою поляками. В парляменті у Відні, в галицькому соймі у Львові, в судах, в адміністраційних урядах вели вони послідовну, вперту боротьбу, щоб добути належні права для свого народу. Були вони носіями і подвижниками української національної свідомости із зрозумінням і підтримкою українських народних мас.

Т. Окуневський народився 7 грудня 1858 р., в селі Яворові, Косівського повіту, на Гуцульщині,* де його дід по матері о. Кобринський був в тому часі парохом і деканом. До народної школи ходив з братом Ярославом в Яворові, відтак в Снятині, а до гімназії, тоді з польською викладовою мовою, в Коломиї і там з Ярославом оба здали матуру. До університету записались оба у Відні, Ярослав на медичний, а Теофіль на правничий факультет. Наука йшла спершу трудно, бо коломийська гімназія не дала належної підготовки, а рівень культури у Відні був

* Енциклопедія Українознавства, т. 5, стор. 1837, подає місце уродження Радівці на Буковині (Це невірно — Ред.).

високий. Теофіль відбув однорічну військову службу і як лейтнант в резерві мав легкий і дешевий доступ до бург-театру, якого вистави впливали дуже корисно на розвиток його характеру. Знайомости з товаришами-німцями також впливали додатньо. Як студент належав Теофіль до українського студентського товариства „Січ" у Відні і був якийсь час його бібліотекарем, а опісля вже як адвокат був іменований почесним членом „Січі". „Січ" була в той час під впливом старшого члена Остапа Терлецького і Драгоманова: голошені ними ідеї, щоб не шукати щастя в посадах, але у праці для свого народу, привели опісля до численного листування д-ра Т. Окуневського з Михайлом Драгомановим. Листи ці видав М. Павлик в 1905 році.

Як кандидат адвокатури Т. Окуневський почав працю в Станиславові в 1885 році. Там зорганізував „Українську Бесіду" для інтеліґенції і помагав Наталії Кобринській в організації „Товариства руських женщин у Станиславові", заснованого в 1884 році. В дооколичних селах влаштовував віча і основував Читальні „Просвіти".

Разом з послом Юліяном Романчуком виступав у 1887 р. на вічу в Коломиї, обстоюючи наші політичні права. Коли два роки пізніше у 1889 р. розписано вибори до галицького сойму, Коломийщина проголосила кандидатуру д-ра Окуневського, який пам'ятаючи науку в „Січі", пішов у народ. Їздив і ходив від села до села Коломийщини, Печеніжчини, Гвоздеччини, влаштовував віча, вказуючи людям на їх права. До того часу не робив того ніхто з посольських кандидатів. Проти кандидатом з польського табору був коломийський маршалок князь Пузина, який був так певний перемоги, що приладив наперед ковбаси і пиво на прийняття для своїх виборців. Однак вийшло інакше. Окуневський отримав 96 голосів, а Пузина лише 70 і кілька. Як посол до сойму належав д-р Окуневський до русько-українського клюбу під проводом Ю. Романчука, що в ньому було всього 14 послів: д-р Антонович, Кулачковський, Король (всі три старорусини), а далі Телішевський, Гурик, о. Николай Січинський, Гарасимович, о. Гамарик, д-р Савчик, о. Сірко, Рожанський, Охримович. В тому часі д-р Окуневський визвав польського посла Розвадовського на поєдинок за зневагу українського народу і в поєдинку на шпади (шаблі) вийшов перемож-

цем. (Тоді був звичай в такий спосіб поладнувати справи чести). В соймі працював д-р Окуневський до 1900 р.

За виступ на справоздавчому вічу в Коломиї притягнула державна Прокуратура д-ра Окуневського в 1894 р. до відповідальности перед судом присяглих за обиду намісника Баденього; суд присяглих одноголосно узнав його невинним, а трибунал звільнив.

В 1897 р. народ обрав д-ра Окуневського послом до віденського парляменту. Були то криваві в Галичині, так звані баденівські вибори, в яких австрійсько-польська жандармерія застрілила 8 українців, 29 поранила, а близько 800 поарештувала. Д-р Окуневський і інші наші посли викривали всі виборчі зловживання, що прибрало світового розголосу.

Адвокатську канцелярію відкрив д-р Окуневський в Городенці в 1890 році. Спершу почав працю над оживленням існуючих і основуванням нових Читалень Просвіти. Почав від самого міста — від передмістя Котиківки, а згодом постали читальні і на Монастирському і Фільварковому куті: всі вони з часом побудували гарні читальняні доми. Завдяки праці Окуневського вже до І-ої світової війни майже у всіх селах повіту були Читальні Просвіти. Неначе завершенням тієї культурної праці було вже давніше створення Філії Просвіти в Городенці, якої довголітнім головою, бо аж десь до 1930 року, був д-р Окуневський. За його заходами куплено в Городенці посілість з будинками для потреб філії, що стала центром для культурного розвитку і осередком для читалень в повіті.

У самій Городенці купив Окуневський за 40 тисяч австрійських корон комплекс будинків (від жида Пінелеса) з призначенням на Народний Дім. Там побудовано у межу з вірменським костелом дім з театральною залею на вистави, віча, наради, сходини. В будинках примістилася Народна Торговля, а також наші організації і товариства: Міщанська Родина, Бесіда, Товариство кредитове, також примістився там і лікар д-р Іван Ціпановський, що мабуть перший з українських лікарів мав апарат Рентґена. По Першій світовій війні в Народному Домі містились бюра і склади Повітового Союзу Кооператив, його книгарня, хор Боян.

Дружину взяв собі Окуневський з Києва. Вона помогла купити в Городенці посілість з трьома будинками від колишнього поштаря Арцішевського. Подружжя мало одну доньку Олену, яка вийшла замуж за д-ра Остапа Дашинича-Кульчицького і мали троє дітей.

У 1907 р. обраний Окуневський послом до австрійського парляменту у Відні вже на основі нового закону про загальне, таємне, безпосереднє голосування. Та каденція парляменту тривала до упадку Австро-Угорщини в 1918 р.

На обох цих теренах — Галицькім і Віденськім — розвинув д-р Окуневський широку, багатосторонну активність. Був оборонцем в політичних процесах, зокрема перед Найвищим Судом у Відні боронив Мирослава Січинського, який за українські кривди убив був галицького намісника Потоцкого. В 1908 р. заступав перед віденським трибуналом українських студентів — Ярослава Весоловського і товаришів — проти польського письменника Генрика Сєнкевича за зневагу українських студентів. Сенкевич програв.

В 1909 р. заходами д-ра Окуневського, д-ра Ціпановського, нотаря Івана Раставецького й інших визначних громадян основано в Городенці українську гімназію Рідної Школи ім. Т. Шевченка, а за якийсь час побудовано для її потреб окремий будинок. Гімназія проіснувала до приходу совєтської влади в 1939 р. (дивись окрема стаття в Збірнику).

Під час Першої світової війни був арештований на окупованій російськими військами території в Чорткові. Після того відвіз дружину і доньку до Києва і там працював 2 роки секретарем Сільського Хазяйского Общества, щоб заробити на прожиток. У травні 1917 р. вже в часі революції, заходами Дмитра Дорошенка, що був ґубернатором Буковини і Східньої Галичини, вернувся Окуневський до Городенки і в своєму домі застав російського старосту. Того старосту Дорошенко переніс, а до Городенки призначив старостою Щироцького, який, як оказалось, був тіточним братом дружини Окуневського. Щироцький назначив Окуневського судовим начальником для Городенки і Обертина і віддав йому владу над судами і поліцією. Україна подала помічну руку Галичині, але на

жаль не на довго. Армія Брусілова заломилась біля Калуша і на місце українського старости спровадився до дому Окуневських австрійський полковник чех Строкач. Д-р Окуневський мав змогу поїхати до Відня і з'явився в парляменті. Йому тоді привернули право виконувати адвокатуру, яке передше були відібрали.

Коли українці перебирали від Австрії владу, д-р Окуневський був в Городенці і бачив як справно чота вже українських вояків під проводом старшини Івана Чайки зі Стрільча розброїла станицю австрійської жандармерії, що була в одному з домів Окуневських. Той відділ зайшов до староства, на пошту і проголосив українську владу. Староста поляк Стшельбіцкий написав до Окуневського листа, щоб перебрав урядування в старості, і він почав урядувати як український повітовий комісар. Делеґати з сіл Городенщини однозгідно потвердили Окуневського на тому пості. „Сталося: ворог, що сидів нам на карку сотки літ, злетів з овиду, а українці стали господарями на своїй землі. Але вони не доросли ще були до великого завдання і в початках будування власного життя не станули на висоті великої хвилі", — пише в своїм життєписі д-р Окуневський.

Д-р Окуневський став членом Національної Ради Західньої Української Народньої Республіки, яка була парляментом ЗУНР і членом її Виділу (Президії). На початку 1919 р. д-р Окуневський був звільнений від обов'язків повітового комісара і перейшов до Станиславова як радник Апеляційного Суду. В цій праці знайшов рівновагу правди і справедливости Божої, чого не міг мати в адміністрації і політиці.

У квітні 1919 р. український уряд, що був тоді в Станиславові, вислав Окуневського до Праги вести переговори з чеським урядом і шукати допомоги проти поляків. Але події на фронті перекреслили ті пляни, бо армія Галера, перекинена з Франції, витиснула Українську Галицьку Армію за Збруч, а деякі частини перейшли Карпати і віддали Чехам зброю та військове добро.

За порадою чеських приятелів (Бенеш, Кльофач) виїхав д-р Окуневський до Парижу, де відбувалась мирова конференція і де застав українську мирову делеґацію під проводом Сидоренка. До французьких політиків не було

доступу: вони хотіли сильної Польщі і тому давали їй у придане і українську частину Галичини. Тому д-р Окуневський шукав зв'язків з американською делеґацією і по довших заходах виєднав авдієнцію у міністра Лянсінґа. Лянсінґ прийняв д-ра Окуневського і в приявности американського генерала уважно вислухав його. Вкінці іменем своїм і в імені президента Вилсона заявив, що в Східній Галичині буде переведений плебісцит, якого вислід вирішить приналежність краю. Вдоволений таким запевненням Окуневський покинув Париж; а все таки до плебісциту Франція не допустила. Бездомного Окуневського приютив д-р Ціпановський в таборі в Святобожицях біля Моравського Берна, куди добилась і донька Олена. Дружина, яка лишилась у Городенці, тяжко занедужала. На інтервенцію австрійського міністра Білінського Окуневський виклопотав польський пашпорт і вернувся до дружини в Городенці. Дружину оперували на клініці у Львові, але по наркозі прийшло запалення легенів і вона вмерла. Донька Олена, що студіювала в Празькому університеті, вернулась також до Городенки.

У 1935 році українська громада вшанувала 50 років громадської праці д-ра Т. Окуневського величавим бенкетом в Народному Домі, на якому між іншими промовляв адвокат і письменник Андрій Чайковський.

Д-р Окуневський був середнього росту, був у великій пошані не лише між своїми, але й влада мусіла числитись з його думкою і словом. Все ж таки, як у 1922 р. польська окупаційна влада розписала безправно вибори до свого сойму, тоді й д-р Окуневський мусів сплатити данину того часу, був арештований разом з іншими провідними діячами і деякий час перебув у тюрмі Окружного Суду в Коломиї.

Д-р Окуневський був співосновником Української Радикальної Партії, а від 1899 р. був членом Української Національно-Демократичної Партії.

Важким ударом для Окуневського була смерть його доні Олени 29 липня 1930 р. Сам він умер в Городенці під час сну в ночі 19 липня 1937 р. День передше ходив ще на прохід, а в ночі спокійно заснув на віки. Його похорон в сонячний день 22 липня був величавий. На вічний спочинок прощали Покійника тисячі народу з міста і око-

лиці з численним нашим духовенством на чолі. Прибули також гуцули, щоб трембітами сповістити про смерть великої людини.

Зараз біля дому, в якому жив Окуневський, виголосив промову адвокат д-р Роман Комаринський і попрощав його від української громади. Промовляли два делеґати від Адвокатської Палати, один біля суду (д-р Володимир Старосольський), а один на цвинтарі, де по відправі було більше промов. Спочив Покійний на городенському кладовищі біля гробу своєї доньки Олени — зам. Кульчицької.

Відійшов благородний муж, людина великої европейської освіти, високої культури, ідейна, гуманна, надзвичайно інтеліґентна і хрустального характеру.

Молодший брат Теофіля д-р Ярослав Окуневський, нар. 1860 р. на Буковині. Разом з Теофілем ходив до школи в Яворові, Снятині й Коломиї. Разом студіювали в університеті у Відні, де осягнули докторські ступені. Ярослав був лікарем-адміралом австрійської фльоти і часто подорожував. Написав „Листи з чужини", один з кращих творів нашої туристичної літератури. За влади ЗУНР створив і управляв Українською Санітарною Місією у Відні. Після визвольних змагань перенісся до брата в Городенці, виконував лікарську практику. Дружина — німка і дві доньки жили у Відні. Внаслідок прикрих переживань попав у нервовий розстрій і 24 жовтня 1929 р. покінчив самогубством.

До цих матеріялів використано між іншими і життєпис, що його д-р Т. Окуневський переслав з Городенки під датою 23 травня 1930 року управі Читальні його імени в Мічам, Саскачеван (Meacham, Sask.). Управа читальні задумувала відзначити 20-річний ювілей читальні і звернулася до її патрона, щоб прислав життєпис і знимку, що д-р Окуневський зробив.

Дещо про Читальню ім. д-ра Т. Окуневського в Мічам

Читальня імени д-ра Т. Окуневського була основана в Мічам в 1910 р. Книга протоколів показує, що на засіданні 7 лютого 1910 р. обрали головою Івана Сороку, заступником Павла Боднарчука, секретарем Антона Марковського, касієром Петра Івасюка, бібліотекарем Гриця Сопотика. В цій книзі є згадка, що засідання Аматорського Кружка ім. Тобілевича відбулося 35 лютого 1917 р. в будинку

школи ім. Січинського. Читальня святкувала 20-річний ювілей 5 жовтня 1930 р. У звітах і промовах подано, що в 1925 р. побудовано в Мічам Народний Дім ім. Михайла Грушевського. Відправи в церкві з нагоди ювілею служив о. Кусий. Між промовцями були Юліян Стечишин і проф. д-р Тиміш Павличенко з Саскатуну та багато гостей. В бібліотеці було 843 українських книжок. При читальні було дитяче товариство „Діточий Цвіт". Від 1940 р. існував Літературний Кружок. Відбувалися сходини; в протокольній книзі є ще записані сходини з 24 лютого 1946. Більше записок нема. При читальні було і ще є Жіноче Товариство ім. О. Кобилянської. Школа ім. Січинського була на фармах недалеко від Мічам. Приблизно в 1947 році школу закрили, а будинок продали до містечка Колонсей.

В листі з дати, Городенка, 5 грудня 1933 р. Окуневський просить, щоб йому за обіцянкою прислали нарис історії читальні його імени. Лист кінчиться так: Сьогодня стукнуло мені якраз 75 літ мойого життя, от і тому летить гадка до Вас далеких, а серцю мому близьких. З високим поважанням Д-р Окуневський (вл. р.).

Точної дати народження Теофіля, зокрема дня, не можна було віднайти, бо навіть віденський архів мав лише: грудень 1858 — Яворів. З повищого листа виходить, що то був 5-ий грудня.

В Мічам були переселенці з села Чернятин, Городенського повіту, які знали Окуневського.

В Саскачеванській провінції значне число песеленців з Городенки і повіту. Вони пам'ятали по свій край, та й зчаста тужили за ним. На фармі Боринного — між місцевостями Вакав (Wakaw) Карпентер (Carpenter) була школа під назвою Городенка: Harodenka School — District 1845. Ту школу закрили, а будинок продали і перевезли до Карпентер. Там у ньому відкрили крамницю.

Читальня ім. д-ра Т. Окуневського в Мічам формально існує (писано в 1973 р.), має велику бібліотеку, книгу протоколів, печатку, архів. До читальні і Народного Дому від часу приблизно 1929 р., коли в громаді настав церковний поділ, належать лише православні українці. Народний Дім має гарну, простору залю зі сценою (в залі великий портрет Окуневського), добре випосажену кухню і велику їдальню, але мало вживаний. В селі водопроводи; пра-

вославна й католицька церкви, до яких доїздять священики. Українці католики мають приміщення на сходини під церквою. Молодь користає радше з громадської залі. Населення стало меншає. Майном Читальні опікується М. Климишин і задумує передати це майно Інститутові ім. П. Могили в Саскатуні.

ДЖЕРЕЛА: Архів Читальні імени д-ра Т. Окуневського в Мічам, Саскачеван, Канада, — тепер в Інституті ім. П. Могили в Саскатуні. Матвій Климишин умер в березні 1974 р. в Мічам.

МИХАЙЛО БАЧИНСЬКИЙ

о. Андрій Стрільчик

Городенка та городенський повіт мали на важніших постах церковного, культурно-освітнього й економічного життя доволі багато визначних постатей. До таких належить о. декан Андрій Стрільчик. Належить він до тієї екіпи діячів, що ставила перші підвалини.

Андрій Стрільчик народився 1870 р. в селі Кривеньке, гусятинського повіту. Батьки були малоземельні селяни. Народну школу покінчив у родинному селі, а опісля за намовою й поміччю пароха Кривенького, о. Котлярчука, який пізніше був парохом Городенки, вступив до гімназії в Бережанах. Тут утримувався переважно з лекцій, будучи сам дуже здібним учнем. Під час ферій помагав у праці своїм батькам, а також гуртував молодих хлопців і дівчат, учив їх співати (сам мав гарний голос) та помагав ставити аматорські вистави. По закінченні гімназії вступив на теологію, а по її закінченні оженився із Зиновією, дочкою о. Михайла Бачинського, пароха Григорева, рогатинського повіту. Священичі рукоположення отримав від Станиславівського єпископа — Кир Андрея Шептицького. Першу посаду адміністратора парохії одержав у Тулукові, в якому перебув кілька літ. Згодом був сотрудником у Тисьмениці, від 1905-1910 р. був сотрудни-

ком у Городенці. Рівночасно був катехитом місцевої школи. Тут розвинув досить широку діяльність, головно при будові української приватної гімназії, співпрацюючи з такими чільними тодішніми діячами, як: д-р Іван Ціпановський, дир. Евстахій Дорожинський. П. Ґеруляк та інші. Попри те все виконував обов'язки настоятеля бурси, в якій жили учні гімназії з-поза Городенки. В 1910 р. став парохом села Стрільче і так, не хотячи став немов би шляхтичем „Стрільчик на Стрільчу". В той час управителем школи був дир. Омелян Білинкевич, один з кращих педагогів тодішнього часу. Дир. Білинкевич міг похвалитися великими осягами на полі огородництва й садівництва, він закладав в Стрільчу шкілки деревець. В цьому незвичайно помічну руку подав йому о. Стрільчик. Вони оба разом зі шкільною дітворою пропаґували плекання овочевих дерев, розліплюючи по мурах написи: „Любім і садім деревину". Під час І-шої світової війни радив і помагав своїм парохіянам, як тільки міг. Безпосередньо по війні був іменований представником до Шкільної Ради Повітової і деканом городенського повіту. Засідаючи у Шкільній Раді поміг багатьом із наших людей при одержанні учительської посади. Під час виборів до польського сойму в 1922 р. був арештований і сидів у тюрмі в Коломиї.

Під час першої большевицької окупації Зах. українських земель у 1939 р. довелось йому перетерпіти шикани і цькування тодішньої большевицької адміністрації, головно із надмірного церковного податку, який вірні йому парохіяни збирали потайки і давали в цей спосіб змогу вив'язатись із непосильного тягару. Мимо просьб і благань так зі сторони родини, як і знайомих, не відважився він іти на еміґрацію разом зі своїми, кажучи, що своїх парохіян не покине.

Помер о. Стрільчик на самий Великдень 1944 р., а вдячні учні й парохіяни поставили йому на місцевому цвинтарі прегарний пам'ятник-гробовець.

о. Іван Пісецький

Є постаті в спільноті, народі, які відзначаються такими рисами характеру, що запам'ятуються на ціле життя. До таких в Городенській землі належав о. Іван Пісецький, парох села Корнева.

Прибув він до цього села в 1905 році, але він не був тільки парохом цього села, насправді він став парохом і то в короткому часі всієї української поступової національної спільноти, цілої Городенщини. Вже в початках, бере він участь у всіх повітових нарадах, які вирішують не тільки просвітянські й економічні справи повіту, але також його віднотовує преса у всіх політичних вічах. Ніде не є він пасивним глядачем, але активним учасником дискусій, нарад, пропозицій тощо. Часто провадить ці наради. Не даром, коли заіснувала українська влада в Городенщині, о. Пісецького покликав народ маршалком повіту. Його козацька постава повністю відповідала цьому постові.

Був він пламенним бесідником, проповідником, місіонером. Він часто проповідував на великих відпустах села Далешеви, на національних святах, а майже кожного року проповідував на Зелені Свята на городенському цвинтарі по панахиді за поляглих героїв у визвольній боротьбі українського народу.

Одного року польська влада заборонила вмурувати в збудований пам'ятник плиту з написом „Борцям за волю України". Ця заборона стала однією з провідних думок проповіди Отця Івана того ж року на цвинтарі. Промовляючи. як звичайно, відважно і з притаманним собі патосом він сказав:

„Цей напис ми вмуруємо в наші серця. Це ще важливіший напис в живому серці ніж на ґраніті. Лякаєте нас карами (це звернення було до польської влади — А.М.Б), але нас, народу, ніхто не злякає. Гляньте, скільки тисяч облягає цей пам'ятник. Вам лякатись. Вмурованої таблиці в наші серця ніхто не вирве".

Під кінець цього палкого патріотичного слова о. Пісецький візвав народ приклянути та піднести руку до присяги. Народ, повторяючи слова за проповідником, присягнув бути вірним своїй Батьківщині та нести в своєму серці пошану й любов тим, які за ту Батьківщину впали в боротьбі. Зеленосвяточну промову о. Пісецького не раз повторяли в розмовах учасники цього незабутнього свята. Її переказували другим, її переказували батьки дітям.

Отець Пісецький був з виду худощавий, стрункий і досить високий, зі слідами віспи на обличчі. Не вимовляв добре букви „р" а радше з німецьким акцентом (як роллендер). Мав велике почуття гумору і своїм часами навіть шорстким гумором, якщо йшлося про окупаційну владу, забавляв всіх приявних на більших приняттях чи гостинах. Говорив відважно й голосно. Про це знали староство і поліція і звичайно вони важко мстилися на Отцеві Іванові.

Під час пацифікації 1930 року його приходство зовсім знищили польські карні загони. Повиривали вікна, двері, порозвалювали печі, позривали підлоги а також вимішали збіжжя. По якомусь часі поїхав о. Пісецький до городенського старости з вимогою, щоб староство направило приходство. На це староста відповів: Синовє ксєндза пробоща займуйонсєн політикон". Тоді о. Пісецький, який завжди говорив в старості українською мовою, відповів: з притаманним собі гумором: Пане стар-р-росто, я не прийшов до вас від моїх синів, але від моїх одвір-р-ків, двер-р-р-рей, вікон і мого збіжжя, яке ви занапастили, а те все політикою не займається. Все одно резиденції ніхто не відновив о. Пісецькому, тільки він сам, своєю працею та своїм коштом і при допомозі своїх добрих парохіян, які Отця Івана надзвичайно любили й шанували. Селяни також дали своєму Отцеві парохові тимчасовий притулок, бо в тотально зруйнованому приходстві не можна було мешкати.

Отець Іван був кількакратно ув'язнений польською окупаційною владою. Вперше зараз після Першої світової війни. Що більше — готовились навіть посадити Отця Івана до табору інтернованих в Домбю, але на інтервенцію духовної влади якось вдалося затримати його у в'язниці в Коломиї. Сидів теж у в'язниці коротко після пацифікації.

Одного разу звільнили Отця Івана з в'язниці саме під вечер, знову тільки в такий час, щоб зробити йому більшу пакість. Тоді о. Пісецький, на здивування в'язничної сторожі, заявив, що він заночує таки у в'язниці. Заплатив о. Іван десятки злотих кар за свої патріотичні промови.

При якійсь нагоді запитав староста о. Пісецького, як то він носить свою шапку, а носив він її по-козацьки. І знову впала відповідь з гумором: Не виджу, пане старосто, й в тій хвилині підніс ногу з чоботом до гори й каже з усміхом: Якщо б я носив шапку на кінці чобота, то бачив би, а так не виджу, як там вона стоїть на голові.

Не дуже то полюблювала о. Пісецького духовна влада, яка мала часті клопоти за його виступи, промови та політичні заяви. Отець декан Стрільчик став частіше відвідувати о. Пісецького, так сказати б в „урядових справах". Одного разу, коли візита повторилась кількакратно під ряд, отець декан, щоб виказати, що він приїхав урядово, зажадав ключів до церкви, щоб оглянути храм Божий. Отець Іван відповів, подаючи ключі своєму настоятелеві: „Пр-р-рошу, пр-р-рошу, я тут курей не тримаю". Кажуть, що від того часу о. Стрільчик більше не приїжджав „візитувати Отця Івана".

Отець Іван був знаний зі своїх різких і соковитих висловів і в храмі Божому. Одного разу відправляв він Службу Божу в Далешевій в гарячий відпустовий день св. Петра й Павла. Звичайно всі двері в церкві були повідчинювані, включно з дверми коло св. престолу. Несподівано піднеслась буря і потягло продувом по цілій церкві. Тоді Отець Іван гукнув до старшого брата церковного: „Старший брат, замкніть двері, бо тут чоловіка може шляк трафити". Можливо, що коли б так висловився інший священик, то народ почувався б може й згіршеним, але коли це говорив Отець Іван, то тут відчувався респект, пошана а з тим і любов. Отець Пісецький був неначе видимий символ народних мас і коли він промовляв, чи висловлював думки, це говорив народ, це радів і бунтував ся народ.

Промови отця Пісецького стягали народ з далеких закутин. Ішли, щоб почути слово правди. Він не тільки

виголошував патріотичні проповіді. Він також належав до чвірки світських священиків-місіонерів, що своїми місійними проповідями переорали багато сіл Городенщини. Сюди належали: найстарший з цієї чвірки о. Володислав Добрянський — парох Чернелиці, о. Микола Луцький — парох Серафинець та о. Анатоль Базилевич — парох Поточища. Добрим відпустовим проповідником був о. Іван Лабач — парох Олієви-Королівки.*

Отець Іван Пісецький умер 4 лютого 1939 р. в своєму улюбленому селі Корневі. Народився 1872 р. в селі Котузові.

Отець Іван і пані добродійка Ольга (з Бачинських) мали три дочки і чотирьох синів: Дарія, Зиновія, Христина, Методій, Гриць (боєвик УВО, який згинув під Бібркою), Захар і Данило.

---

* Повищий нарис — це частина більшої розвідки д-ра Анатоля Базилевича, яку він готував п.н. „Церковне життя Городенщини" до нашого збірника. Невмолима смерть забрала автора перед повним закінченням заплянованої праці. Він неначе предчував цю смерть, коли писав головному редакторові: „Я вже не маю часу дати переписати те все на машинці".

Д-р Лесь Мартович

(Політичний профіль)

Це теж жертва воєнного лихоліття і незавидної долі українського інтеліґента-пролетаря. Для української радикальної партії це невиджалувана втрата, для української літератури знівечений суспільно-політичними, важкими обставинами безперечний талан. Належав до тих людей, з яких вічно насміхається судьба, але котрі мають невичерпаний засіб життєвої енергії, що не позволяє їм піддатись ударам долі.

Родився Лесь Мартович 12 лютого 1871 р. в Торговиці городенського повіту. З коломийської гімназії прогнали його за „політику" так, що покінчив її в Дрогобичі. Записується відтак на правничий факультет і кінчить його

в незвичайно тяжких матеріяльних обставинах, які приневолюють його шукати більше за кусником хліба, аніж за книжкою. Все таки іспити складав з відзначенням і був добрим правником. При тім всім не занедбував політичної і літературної діяльности. Як член української радикальної партії виїздить дуже часто на виборчу аґітацію за партійними кандидатами. Кілька разів редаґує партійний орґан „Громадський Голос" і поміщує в ньому свої чудові образці з селянського життя та політично-аґітаційні статті. В 1900 р. видає „Українська Видавнича Спілка" першу його збірку оповідань під заголовком „Не-читальник". Потім появляються дальші його збірки як: „Стрибожий дарунок", „Хитрий Панько" і т.д.

В часі світової війни замешкує в хаті свого партійного товариша і друга д-ра Івана Кунцева. При вчиненім погромі дня 13 вересня 1914 р. в тій хаті, всі його рукописи найшлися на подвір'ю, порозкидані і потоптані солдатськими чобітьми. Тільки дещо осталось з його літературної спадщини. Помер самітно і нечайно дня 11 січня 1916 р. в сільській, опущеній школі, в селі Погарисках равського повіту. Похоронено його також дуже скромно так, що сміло можна його смерть прирівняти до смерти на вигнанню. Щойно недавно заходами д-ра Кунцева і равського громадянства покликано до життя комітет, який поставив собі завдання, виставити на опущеній могилі великого приятеля селян нагробний пам'ятник.*

---

* За Календарем „Громада" на звичайний рік 1923, Львів, 1923, стор. 106-109.

М. В. ҐАВА

Антін Крушельницький

Між замітними постаттями в західній Україні в ділянках літератури, виділялася постать письменника й педагога Антона Крушельницького.

За студентських часів він був активний в групі, яка видавала місячник „Молода Україна". У статтях того місячника заторкувалося проблеми й боротьбу за українські, рідні, високі школи.

Члени групи творили таємні гуртки, які об'єднували свідоме студентство університетів і середніх шкіл у західних областях України.

Від 1929 року видавав і редаґував совєтофільський журнал „Нові шляхи" а в 1933 році журнал „Критика". Написав цікаві повісті як: „Рубають ліс" (1918 р.), „Як промовить земля" (1920 р.), „Як пригорне земля" (1921 р.) та видавав шкільні підручники й дещо з літератури для дітей молодшого віку.

Помітний своєю творчою працею й організаційними здібностями як директор української гімназії „Рідної школи" ім. Т. Шевченка в Городенці в роках 1911 до 1918-го. В час творення української держави, від Української Радикальної Партії був обраний 1919 р. міністром освіти в уряді Української Народної Республіки.

Вважаючи підсовєтську Україну землею обітованою, і повіривши у широкий розквіт української культури, покинув разом зі своїми синами й донькою Західну Україну й переселився до Києва.

За цей, можливо, що необдуманий крок, доля пімстилася над ним і його синами та донькою. Ще до убивства Кірова їх з батьком заарештували, а опісля синів розстріляли як „диверсантів", що ними вони, звичайно, ніколи не були.

Зажурений, посивілий батько-Крушельницький, ледве пересуваючи ноги по темній камері, жив на далекій півночі у соловецькому кремлі.

Єдиною розрадою для батька була його донька, що так само сиділа тут же в кремлі й працювала лікарською помічницею у соловецькому шпиталі. За словами одного в'язня, який вийшов на волю і повернувся в Україну а по війні, поселившись в Канаді, залишилася вістка:

Восени, 1937 року перевезли старого Антона Крушельницького до інших таборів, де доля його залишилася незнаною.

Д-р Ярослав Окуневський

Дня 24 жовтня 1929 р. умер трагічно в Городенці д-р Ярослав Окуневський, один з найвидатніших наших громадян кінця минулого й початку теперішнього, XX віку. Покійний помер у 70-ому році життя. Більшу половину свого віку провів поза рідною землею, в широкому світі, з чого мав немалі користі наш нарід. Д-р Ярослав Окуневський походив зі старої української священичої родини. По скінченні гімназії записався на медичний виділ віденського університету, де й отримав диплом лікаря. Як лікар вступив до австрійської маринарки (воєнної флоти) у Полі. В маринарці дослужився становища генерала-лікаря.

Як лікар маринарки подорожував у своєму службовому характері по всьому широкому світі. Будучи великим українським патріотом (за студентських часів був між іншим головою славного тоді студентського Т-ва „Січ", знайомив впливових, світових людей з українським народом та його минулим. Отже вже з цього мала наша нація немалі користі. Але попри те Ярослав Окуневський, цей направду — як у нас кажуть — світовий чоловік, що оглянув усі краї, держави та океани, не засклеплював своїх вражень зі світу, своїх переживань і помічень у собі, не ховав їх виключно для себе, але щиро ділився ними з українським громадянством. Це ж він був перший у нашій літературі, що почав писати про далеку чужину на підставі того, що сам бачив, відчув та пережив. Перед війною появилися в двох томах його славні „Листи з чужини", що робили на наших земляків, точніше на наших батьків і дідів великанське враження. Ці „Листи з чужини" д-ра Окуневського були для неодного нашого інтеліґента просто відкриттям далеких світових горизонтів, яких він досі не знав. А й наші молодші покоління дуже і дуже багато скористали б і навчились би. коли б познайомилися з тими прекрасно, високо-культурно написаними подорожними враженнями. Це дуже велика користь, яку мав наш нарід з того, що д-р Ярослав Окуневський був світовим чоловіком, що прожив більшу частину свого віку поза Батьківщиною.

Але попри те відгукувався він і на всі злободенні справи нашого життя. Він все підтримував живий контакт з українською національною пресою, містив у ній статті на актуальні теми, словом, хоч би і здалека від рідного краю, то все живо інтересувався українським життям та старався збагатити його своїм досвідом і своїми поміченнями, зібраними серед інших, культурних народів. У часі наших визвольних змагань був керманичем і творцем української санітарної місії у Відні і на тому становищі віддав Українській Галицькій Армії неоцінені прислуги.

По війні вернув до рідного краю та осів у Городенці, де займався лікарською практикою, при чім був незвичайно вразливий на всі прояви нашого національного життя. Там у Городенці і заскочила його для всіх несподівана трагічна смерть.

Календар „Просвіти", 1931 р.. Львів 1930.

Д-р Лев Бачинський

Дня 10 квітня 1930 р. помер у санаторії Ґрімменштайн (Долішня Австрія) видатний український громадський діяч, посол до варшавського сойму, голова української соціялістично-радикальної партії і голова соймового соціялістично-радикального клюбу, станиславівський адвокат д-р Лев Бачинський. Уродився 14 липня 1872 р. в Серафинцях, городенського повіту в родині вчителя. Гімназію скінчив у Коломиї. Вже в гімназійяльних часах живо інтересувався громадським, зокрема ж політичним українським рухом. Належав до гуртка для самоосвіти, що існував серед гімназійної молоді потаємно і був одним з його провідників. Під впливом учителя української мови д-ра Романа Яросевича став уже в гімназії радикалом і був ним до кінця життя. По гімназії вписався на правничий виділ черновецького університету. В Чернівцях брав участь у студентському житті, що гуртувалось біля студентського Т-ва „Союз". Скоро, бо як студент вступив до адвокатської канцелярії д-ра Теофіля Окуневського в Городенці. Тут розвивав він живу діяльність у городенському повіті, зокрема ж у свому селі Серафинцях.

У часах Баденівських виборів був засуджений на 14 днів арешту (які й відсидів у Тернополі), за промову на вічу в Щитівцях, заліщицького повіту. За деякий час перенісся з Городенки до Снятина, а потім працював у канцелярії д-ра А. Коса в Калуші, звідки по двох роках переселився до Стрия на адвокатську і судову практику. В 1907 р. у часі перших виборів до австрійського парляменту на основі загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування був вибраний послом у станиславівській окрузі. Тоді був він ще адвокатським кандидатом у Стрию. Скоро по тім осів він на постійно в Станиславові, де й отворив адвокатську канцелярію. У віденському парляменті був заступником голови Українського Парляментарного Клюбу. В часі свого послування виголосив у військовій комісії славну обструкційну промову, що тривала 13 годин і 9 мінут. Тоді то появилося наслідком обструкції українських послів відоме т. зв. підручне цісарське письмо, в якому містилось приречення заснувати український університет у Львові. У 1911 р. Покійного вибрано вдруге послом до австрійського парляменту. Посольський мандат мав він уже аж до розвалу Австрії.

За часів української державности був він спершу комісарем (старостою) станиславівського повіту, але по двох місяцях зложив цю гідність і працював в Українській Національній Раді, як один з її віцепрезидентів і як голова земельної комісії. Брав він також участь у святі З'єднення України дня 22 січня 1919 р. в Києві.

По наших трагічних невдачах працював у Станиславові, де вів адвокатську канцелярію, був заступником голови української Міжпартійної Ради, якої ідейним мотором був д-р Володимир Бачинський, а попри те працював у Горожанському Комітеті, в якім був між іншим першим головою. За весь повоєнний час аж до смерти був, як це вже на вступі зазначено, головою української соціялістично-радикальної партії. Коли українські адвокати створили свою станову організацію, Л. Бачинський, став віцепрезидентом Союзу Українських Адвокатів, а крім того і делеґатом цього Т-ва на станиславівську округу.

При виборах до Варшавського сойму в 1926 р. став послом зі станиславівської виборчої округи, а потім головою радикального посольського клюбу в соймі.

Д-р Бачинський виступав успішно, як оборонець у низці політичних процесів проти українських діячів (процес пк. Яєчника, о. д-ра Юрика). Помер наслідком важкої й затяжної недуги, що підточувала його організм, на далекій чужині, куди виїхав для лікування. Тлінні останки поховано в Станиславові (Івано-Франківську) при великому здвизі народу.

Календар „Просвіти", 1931 р.. Львів 1930.

МИКОЛА НАГІРНЯК

Д-р Василь Кассіян

До провідних діячів Городенської землі належить д-р Василь Кассіян. Народився він 11 серпня 1888 р. в Устечку над Дністром. По закінченні народної школи батько віддав його до гімназії, яку він закінчив у Перемишлі, а правничі студії закінчив 1923 р. у Львівському університеті, завершуючи їх докторатом. По відбутті вимаганої практики, отворив адвокатську канцелярію в Городенці і там пробув аж до совєтської окупації Західної України.

Д-р Василь Кассіян мав славу одного із кращих правників городенського повіту. Це ж не диво, бо це була людина солідної праці, людина повседневного плянування, людина непересічної ощадности часу. Він був все зайнятий своїми фаховими справами або громадськими. До цього він був завжди у контакті із людьми. Якщо вони не приходили чомусь до нього, то він їх запрошував до себе або й радився їх.

Найбільше уваги приділяв д-р Василь Кассіян економічним і політичним справам, хоч не мало й цікавився також просвітніми і рідношкільними, а особливо позашкільною молоддю. Ніколи не пропускав він громадських зборів, тому і не диво, що його постійно вибирали кожного року головою Надзірної Ради ПСК в Городенці. Він був ініціятором і співосновником також Українського Кооперативного Банку (Українбанку) і сітки Українських Рай-

файзенок по цілому повіті. Був він теж основоположником Кооперативи „Добробут".

Поза економічними справами найбільше лежали йому на серці справи позашкільної молоді. Він був ініціятором й основником Повітового Товариства Молоді „Праця". Це була організація, в якій об'єднувалась молодь із цілого повіту. Коли у Львові оснувалось Крайове Т-во Союз Української Молоді „Каменярі", то Т-во „Праця", перетворилось у Повітовий Союз Української Поступової Молоді „Каменярі".

Як член Української Соціялістичної Радикальної Партії д-р Кассіян брав активну участь у політичному житті повіту. Оснував Повітову Громаду УСРП і був її головою. Не дивлячись на переслідування польської влади та інші труднощі, він влаштовував політичні наради, конференції тощо.

Непересічна активність д-ра Кассіяна та його діяльність виробили йому авторитет і пошану серед людей цілого повіту. Він завжди мав на увазі добро цілої української нації. А треба підкреслити, що вся його громадська праця була без найменшої фінансової винагороди.

З приходом совєтських військ до Городенки д-ра Кассіяна арештувало НКВД 7 листопада 1939 р., саме тоді, як відбувались у місті паради Жовтневої революції. По кількатижневім перебуванні у тюрмі, його звільнено і він завдяки політичним зв'язкам перейшов за кордон і опинився на еміґрації.

За німецької окупації повернувся він знова до Городенки, де заложив нотаріяльну канцелярію та взявся до упорядкування гіпотек. Праця під німецькою окупацією прибирала щораз інші форми, тому громадським діячам демократичного напрямку, було трудно вкладатись у рямки цього режиму.

Д-р Василь Кассіян належить до найбільш заслужених суспільних діячів Городенщини, які працювали тут між двома світовими війнами. З його працею та іменням звязана в тому часі низка громадських, економічних й політичних інституцій. Кінчаючи цю нашу сильветку, підкреслимо, що була це людина повна розмаху, невичерпної енергії й ініціятиви, яка сама працювала і вміла притягнути та заставити до праці інших.

Велику допомогу в громадській праці мав він від дружини Корнелії із Навальковських, яка багато часу присвячувала жіночому рухові в Городенці і повіті, як також брала живу участь на кооперативному відтинку.

Хуртовина другої світової війни викинула д-ра Кассіяна враз з дітьми з рідної землі і занесла ген за океан. Його син, інж. Роман поселився в Канаді, а донька Оксана (замужня Мурська) у ЗСА і при ній умер д-р Кассіян, в Джуліет, Ілліной, 2 листопада 1962 р. Корнелія Кассіян у уваги на здоровельний стан не змогла виїхати на захід й залишилась в Україні, де й померла.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Дир. Михайло Бараник

Четвертим з черги директором української гімназії в Городенці був Михайло Бараник, високо-кваліфікований педагог та колишній сотник УГА. Ці дві характеристики педагога і старшини помітні були у вихованні. настанові й організації городенської гімназії його часів. Прибув він до Городенки в 1924 р., щоб з руїн знову поставити до праці середню приватну школу для Городенщини та довкілля. Дир. Бараник мав світлих попередників в особах Мороза, Перейми та передусім Антона Крушельницького, педагога і письменника.

Припускати треба і на підставі свідчень у цій справі, що дир. Михайло Бараник прибув до Городенки на запрошення організаторів городенського життя того часу, а саме д-ра Т. Окуневського, голови Філії „Просвіти", яка давала в тому часі початок всему новому повоєнному життю й нового молодого організатора громадського життя, який вступав в сліди д-ра Окуневського, а саме д-ра В. Кассіяна. Оба згадані вже тоді також були політичними репрезентантами української правиці і лівиці, яка в справах відбудови українського повоєнного життя примірно зі собою співпрацювала.

Вже в першому році прибуття дир. Бараника стали працювати три кляси гімназії. В 1926 р. було вже п'ять. а з відходом дир. Бараника з Городенки було шість. За його часів стала працювати студентська бурса, яка давала добру опіку студентам, хлопцям з віддалених сіл Городенки. Що більше, сам дир. Бараник опікувався цією бурсою на початку та відступив для неї частину свого помешкання. Це була велика посвята зі сторони директора, в якого в тому часі було троє дітей шкільного віку.

Винятковою чертою дир. Бараника та його дружини Марії з Купчинських (сестра відомого фейлетоніста Галактіона Чіпки) було те, що вони в двійку вже в перших роках побуту в Городенці ввійшли в громадське і культурне життя. Обоїх їх бачимо в хорі „Боян". Філії „Просвіти", УПТ. Марія Бараник була другою з черги головою Союзу Українок в Городенці (див. „Короткий огляд праці в наших жіночих товариствах, Ілюстрований Календар — Альманах Жіночої Долі, Коломия 1936)· Обоє вони задавали тон товариському житті городенського проводу. З великим жалем пращала їх українська спільнота Городенщини в 1927 р., а найбільше жаліли за відходом свого директора учні гімназії, для яких дир. Бараник був в педагогії батьком, а в дисципліні військовим старшиною.

Михайло Бараник народився 25 лютого 1888 р. в селі Кобиловолоки (тепер Жовтневе) коло Теребовлі. До гімназії ходив у Львові і Тернополі. Філософічний факультет закінчив з відзначенням у Львові.

Першою його посадою була гімназія св. Анни в Кракові. Коли вибухла Перша світова війна, був він забраний до австрійського війська, а пізніше був учасником українських визвольних змагань в ранзі сотника УГА. Відбув похід на Схід, де як тисячі інших перебув епідемію тифу.

По війні поселився в Золочеві і там дав початки українській гімназії „Рідної Школи". Звідси прибув до Городенки, а після Городенки обняв директорство жіночої гімназії і семінаря в Коломиї. В 1931 р. він отримав запрошення на директора гімназії ім· Івана Франка в Дрогобичі, де працював безперервно до вибуху Другої світової війни.

По відступі совєтських військ в 1941 р. дир. Бараник став видавати тижневик „Вільне Слово", який втішався великою популярністю серед читачів не тільки Дрогобич-

чини, але також інших осередків. В 1944 р. його арештувало НКВД і він був вивезений на Сибір. Після десятирічного концентраційного ув'язнення він повернувся до Львова в 1954 р. Похилий вік, підірване здоров'я та нові обставини не дозволяли вже на будь-яку активну працю. В дні 4 вересня 1961 р. постигла його смерть в одній з львівських лічниць. Дружина дир. Бараника Марія пішла з найстаршою донькою Лідією Боднарук на еміґрацію та проживала до часу своєї смерти в Торонті, де померла на 87 р. свого життя, в дні 28 червня 1977 р. Син Юрій, який студіював в Юґославії, там й остався. Наймолодша донька Енця померла в Україні.

РОМАН КОПАЧ

Дир. Онуфрій Яківчик

Великі геройські подвиги у воєнному чи політичному житті приходять дуже часто припадково і вони виносять людей у пантеон героїв.

Такою людиною був саме дир. О. Яківчик. Походив із знаного села на Покутті — Серафинці. В рідному селі покінчив народню школу, середню освіту одержав в коломийській гімназії, а університетські студії покінчив у Чернівцях і Відні. Студіював на філософічному факультеті мови і психологію. Відомо, що в ті часи, тобто перші роки нашого століття, від 1908 до 1912, людині з невеликими матеріяльними засобами тяжко було пробитися крізь університетську лавку до академічного титулу. Тільки тверда воля, самозаперечення і відвічальність перед майбутнім провадила його до осягнення своєї наміченої цілі.

Покінчивши студії. стає відразу до праці. З початку працює коротко як гімназійний учитель в гімназіях у Бузьку і в Чорткові, а зараз в перших роках по війні переходить спершу на учителя, а відтак 1930 року стає директором української гімназії в Городенці.

Майже 20-літній побут на одному місці і знання середовища дало змогу йому розвинути свою безперервну і послідовну працю.

Його праця мала добре намічену й обдуману ціль. Дати нашій спільноті якнайбільше число освічених людей, висококваліфікованих фахівців, перш за все в ділянці науки і знання.

До цієї праці він сам був належно підготований. Його предметами була українська і німецька мови, а як побічний предмет психологія. Він рівночасно з працею в школі виконував адміністраційні обов'язки як директор і стояв в постійному контакті з найновішими досягненнями в науці з обсягу його ділянки.

Його особисте життя скромне і невибагливе. За те книжка і бібліотека у його хаті займали перше місце. Около 5 тисяч томів наукових книжок у різних мовах, вартости понад 28 тисяч золотих, це було його надбання Заінтересованих учеників часто запрошував до себе до хати, радо визичав їм цінні книжки і так спроваджував їх на дорогу науки.

Час його педагогічної праці проходив поміж двома світовими війнами, коли західні частини України опинилися під польською окупацією. Ціль окупантів все ясна: довести населення до зубожіння, а економічним і політичним тиском так придавити людину-родину, щоб вона тільки животіла. Наука не для поневолених. 1930 року прийшла ще й горезвісна пацифікація. Менш більш в тому часі перебирає директорство гімназії.

Тому всьому Директор мав відвагу поставити духовий спротив. Були часи, коли й не було чим заплатити учителів. Він остає через кілька місяців без платні, щоб тільки дістати оплату, потрібну для необхідних вчителів. Разом з тими своїми педагогами веде інституцію, що є відскочнею до університетських студій. Ця його праця приносить успіх. Сувора постава до себе самого, безкомпромісове відношення до влади, високі вимоги до учеників дали йому бажаний вислід і допомогли допровадити цю виховну працю і йому довірену інституцію до року 1939, то є до вибуху Другої світової війни.

В часі німецької окупації мені довелося вчити разом з покійним дир. О. Яківчиком в тій же самій школі. Раз, повертаючи разом домів по якійсь учительській конфе-

ренції, я поспитав його: „Пане Директоре, чи не за суворі Ви часом до учеників і до учительського складу?" Його відповідь була для мене не дуже то вичерпна, але ясна. „Ви, молодий учителю", відповів він, „думаєте, що людина, яка пережила втрату нашої державности, може бути інакша".

Це була глибоко в душі захована таємниця його суворости не тільки до учнів, але й до себе самого.

У педагогічній праці, як звичайно, примір є на першому місці. Він пам'ятав про це. Його відношення до рідної Церкви було взірцеве. Щонеділі був присутній на Службі Божій разом з учениками, а під час ферій з цілою своєю ріднею.

У громадському житті також був активний. Ряд наукових доповідей для інтеліґенції, головно з психології і педагогії. Поїздки по селах з доповідями над піднесенням рівня освіти серед нашого селянства давала йому змогу вишукувати здібніших учеників і притягати їх до школи.

Ця виховна, адміністраційна і громадська праця забирала йому майже ввесь його час. Все ж таки знаходив він хвилини і для наукової праці. Відомо мені, що він приладив граматику церковно-слов'янської мови. Через брак фондів ця граматика залишилася тільки в рукописах.

Друга світова війна перервала його працю, але висліди вже були видатні. Ряд патріотичної молоді студіював вже по університетах, що так само, як їх учитель, прямували до наміченої цілі. Сьогодні в діяспорі нашого поселення стрічаємо цілий ряд кваліфікованих фахівців, що вийшли з-під педагогічного проводу покійного О. Яківчика.

По закінченні Другої світової війни він із ще більшим пригнобленням в душі покидає Батьківщину і враз із громадою йде у „великий ісход" на Захід. В таборах в Австрії дальше працює як учитель, передає свій життєвий досвід і знання молодшому поколінню.

Переїхавши до Канади, поселюється в Торонті, і, як кожний з нас, починає від фізичної праці. Недуга і кількакратні операції приковують його на постійно до ліжка. Відвідуючи його, відчував я, як важко йому постійно активному, лежати і тільки з часописів і радія цікавитися нашим громадським, а передусім педагогічним життям. Коли в останні роки сам не міг уже читати, то дружина

чи син читали йому часописи і книжки, котрі він так дуже любив.

Був скромний і без претенсійний і тому годиться сказати словами мислителя: „Мудра і велика людина, як довго вона живе, не буде показувати своєї величі. І це саме є її величчю".

Ми, його учні і співучителі, збережемо про О. Яківчика добру пам'ять, на яку тільки заслуговують собі великі і героїчні люди. Помер 9 листопада 1964 р.

ЕВГЕН ВЕРТИПОРОХ

Д-р Іван Велигорський

Іван Велигорський народився 9 червня 1889 р. в Серафинцях, городенського повіту, батько Микола був шляхетського походження. Народню школу покінчив Іван у Серафинцях і Городенці в 1896-1902 роках. В 1902-1909 роках покінчив у Коломиї клясичну гімназію з українською мовою навчання (тоді ще руською) і 7 червня 1910 р. зробив іспит зрілости. Брав участь у демонстрації, яка домагалась створення українського університету, в університеті у Львові і 1 липня 1910 р. був арештований і засуджений.

З вибухом Першої світової війни мобілізований до 58 полку піхоти в Станиславові відійшов на фронт і під Перемишлем був ранений. По видужанні відійшов на сербський фронт, а скоро потім на італійський і там в Альпах, 2 червня 1915 р., був тяжко ранений, перебув довго в шпиталях і після того визнали його нездатним до фронтової служби. За фронтову службу в австрійській армії був відзначений бронзовою медалею, а також отримав велику срібну медалю хоробрости: мав відзначення за поранення і позафронтову службу. В 1917 р. іменований хорунжим, а з початком 1918 р. лейтнантом.

До УГА вступив 5 листопада 1918 р. і працював в Городенці в Повітовій Військовій Команді. Одружився 23

січня 1919 р. з Марією Яшан, учителькою. Перед наступом румунської армії відступив 24 травня 1919 р. з городенською військовою залогою, під командою сотника, через Нижнів за Дністер, а 11 липня 1919 р. біля Ниркова і Червоногороду з валкою харчування попав до полону польської армії ґенерала Галера та до табору полонених в Пикуличах біля Перемишля.

Після звільнення з полону був 2 роки вчителем української приватної гімназії Рідної Школи в Чорткові. Восени 1922 року поїхав до Відня продовжувати студії, де в роках 1912-1914 на університеті студіював слов'янську філологію і був членом студентської організації „Січ".

За докторську дисертацію німецькою мовою про Початок української літератури в Галичині з особливим узглядненням літературної діяльности Маркіяна Шашкевича був, 19 травня 1923 р., промований на доктора філософії.

Під час студій в гімназії і в університеті отримував допомогу від стрийка о. Івана Велигорського, священика в Америці.

По повороті з Відня від другої половини 1923 р. чотири роки вчив в українській гімназії Рідної Школи в Городенці. Працював також на кооперативному полі. Головна Управа Рідної Школи перенесла його до української приватної гімназії РШ в Станиславові, де працював 6 років як учитель і директор жіночої гімназії, був опікуном Пласту і в зв'язку з тією працею в 1930 році переслідувала його польська влада. В 1933 р. перенесений до Яворова був 8 років директором української приватної гімназії РШ імени О. Маковея. В Яворові зорганізував також приватну торговельну школу і був 2 роки її директором.

По приході совєтської влади гімназію в Яворові перемінили на десятирічку, а д-ра Велигорського назначили директором. По приході німців Іван Велигорський, в листопаді 1941 року, перенісся з дружиною, синами Мирославом і Ігорем та донькою Любомирою до Львова і працював перекладачем і крім того учителював.

Перед приходом совєтських армій, 18 липня 1944 р., родина покинула Львів і почала скитальщину. Деякий час працював І. Велигорський у Кракові як перекладач, а в січні 1945 р. перенісся до Відня, опісля до Німеччини і там у 1946-1948 роках був учителем і директором української

гімназії у Фюссені й Міттенвальді. У 1948 році, 10 жовтня, родина приїхала до Канади і поселилась в Торонті. Там Велигорський працював у провінційному міністерстві освіти аж до смерти — 21 липня 1955 року.

Д-р Велигорський працював науково в ділянці мовознавства, писав рецензії і багато літературознавчих статтей та праць на педагогічні теми.

Закінчив життя один із визначних діячів науки, якого широкий засяг праці, після важкої операції, перервала передчасно смерть.

М. МАР

Інж. Іван Семків

Інж. Іван Семків належав в Городенщині до того гурта народних працівників, які надавали напрямні праці цілому повітові. Це позначилося в нього передусім на економічно-господарському відтинкові, де він був одним з кращих фахівців. Розглядаючи працю й осяги Повітового Союзу Кооператив в Городенці й повіті, одного з найкращих в системі Ревізійного Союзу Українських Кооператив в Краю, мусимо віддати інж. Семкову належні заслуги в ділянці організаційної системи та фахового ведення цілої кооперативної сітки, яка підлягала ПСК. Це, що інж. Семків вмів добирати собі добрих співробітників в кооперативній праці, теж говорить про неабиякі здібності цього кооперативного мужа та провідника.

Іван Семків народився 13 листопада 1892 р. в селі Раків Долинського повіту, тепер Івано-Франківської області. Його батьки були заможними і свідомими селянами. Тому, коли Іван закінчив народну школу в родинному селі, вони післали його продовжати навчання в середній школі, яку закінчив іспитом зрілости (матурою) в 1914 році в Коломиї. Скінчивши саме 21 рік життя, вибухла Перша світова війна і тим самим Іван став новобранцем австрійської армії 17 полку піхоти. Воюючи в

Карпатах відзначився відвагою і за це був відзначений військовими властями. З Карпат його перекинено на італійський фронт в околиці Удіне, де йшли довгі завзяті бої між воюючими сторонами. Перебуваючи на цьому фронті, він був важко ранений у ногу, що поважно відбилося на його дальшій військовій кар'єрі.

По розвалі Австрії він продістається в Україну, щоб з крісом в руках служити рідній справі. Він стає на короткий час комендантом поліції в Кутах, а згодом вступає в ряди Української Галицької Армії в ранзі поручника. З цією армією відступає за Збруч, міряючи цілу Україну з крісом в руках. В марші з-під Одеси на північ занедужав на тиф, а опісля, як багато українських вояків продістається в Західну Україну, поборюючи по дорозі небезпеки червоноармійців, а в західній частині України польських стшельців, які вже тоді заняли цю територію. Користаючи зі знайомства ще студентських часів з Коломиї, він добивається до Городенки, щоб тут укриватися в родини Навальковських, а згодом в родини Котелків (яких звали „Німецькими") на Котиківці. Це рятує його від арешту та інтернування польською окупаційною владою. Цю опіку, якої він ніколи не міг забути й згадував її з великою вдячністю, висловлював її завжди на адресу відомої городенської діячки Корнелії Навальковської-Кассіян.

Коли ситуація дещо успокоїлася на політичному відтинкові, Іван Семків переходить на чорно границю до Чехословаччини й удається до Праги, великого центру української еміґрації в тому часі.

Тут він не гайнує часу і забирається за студії економії, які він закінчив в 1934 році. В тому самому часі він повертається домів, до села Раків. Тут не задержується довго, бо отримує від д-ра Василя Кассіяна запрошення, щоб прибути до Городенки та взятися за організування Повітового Союзу Кооператив. Мабуть не було кращого вибору в тому часі, як саме молодий дипломований інженер економіст Іван Семків, повний енергії та організаційних плянів. В 1925 році був вже зорганізований городенський ПСК, а інж. Іван Семків став його першим начальним директором. На цьому пості він з великими господарськими осягами пройшов до часу вибуху Другої світової війни.

Інж. Іван Семків був жонатий з Меланією Чемериз, студенткою української городенської гімназії. Після війни вони обоє враз з двома дочками подалися на захід та по роках скитання осілися в Чікаґо, де інж. Семків і помер в дні 21 січня 1958 р.

ЄВГЕН СЛОТИЛО

Інж. Богдан Біпинський

Богдан Білинський народжений 27 квітня 1898 року в селі Пчани в пов. Жидачів, у родині вчителя Івана і Гонорати Білинських. Перші 3 кляси народної школи закінчив у Пчанах, а 4 клясу й реальну школу у Львові.

В квітні 1916 р. був покликаний до австрійської армії, у 102-му артилерійському полку. Старшинський вишкіл (6 місяців) відбув із 76-ою льокатою на 370 учасників курсу. По закінченні школи повернувся до кадри свого полку. По двох місяцях був перенесений до 47-го мадярського полку артилерії і до новоствореної батерії мінометів. По короткім перевишколі, батерію вислали на австрійсько-російський фронт, на румунському відтинку. Після вибуху революції в Росії ослабла, а в деяких місцях зовсім притихла ворожа активність, почалися контакти із дотеперішніми своїми противниками. Тоді Австрія почала організувати на фронті пропаґандивні пункти, що при помочі відповідної літератури і особистих зустрічей мали далі розкладати морально російський фронт.

Четаря Білинського, з розумінням російської мови, призначили комендантом такого пропаґандивного пункту на своєму відтинку фронту. Пізніше приділили його до табору російських полонених у Фрайштаті, де відбувався набір добровольців до дивізії із полонених українців, що її Австрія зобов'язала сформувати для України. Зголошених добровольців перевозили до Володимира Волинського, і там з них була сформована т. зв. Сіра Дивізія. В травні 1918 року четар Білинський дістав приділ до бюра

Головноуповажненого Представника Високого Австрійського Командування при Українському уряді в Києві і був адьютантом майора ген. штабу Фляйшмана, а по його відході адьютантом генерал-майора графа Спанокі.

По розвалі Австрії залишився Білинський в Києві. По упадку Гетьманського уряду зараз зголосився до штабу Осадного Корпусу. По кількох різних призначеннях перейшов до Арт. Бриґади Січових Стрільців (СС) полк. Дашкевича, а цей призначив його командантом 1-ї батерії гавбиць, що її попередній командант, сот. Нечай, згинув у бою на зал. станції Гребінка. В лютому чотири батерії Арт. Бриґади СС, між ними й батерія гавбиць, в'їхали до Галичини для підкріплення українського фронту під Львовом. Батерія заняла позиції в селі Зубрі з головним завданням тримати під гарматним обстрілом залізничу станцію. Обстріл станції спричинив 3 березня вибух амуніції на станції. В квітні після артилерійської підготовки прорвали поляки наш фронт у Сихові, де перед піхотними лініями був обсерваційний батерійний пункт. Там попало до полону кількадесят вояків. В тім польськім прориві попав до польського полону також сот.Білинський. У Львові його тяжко побили, а по кількох днях із іншими полоненими, перевезли до табору полонених у Вадовицях. По 5-и днях в таборі сот. Білинський із 3-ма іншими старшинами втік з табору і по двох днях нічної мандрівки пробрались на Словаччину. Після деякого часу побуту в Празі, він виїхав до Німецького Яблонного, де були інтерновані деякі частини з бриґади от. Чирського. Згодом до Нім. Яблонного прибули ще частини з групи Кравса і багато втікачів із польських таборів. Тоді зформовано правильну бриґаду зложену з 2 полків піхоти, 1 полку Артилерії і технічних відділів. Коли виявилось, що перевезення бриґади через Румунію в Україну неможливе, всі що мали закінчену середню освіту або започатковані вищі студії, виїхали на студії до Праги, Пшібраму, Берна, Подебрад чи деінде. Білинський виїхав до Праги, студіював аґрономію, став головою аґрономічної секції Української Акад. Громади, активний в українському громадському і студентському житті. По закінченні студій в грудні 1925 р. повертається до краю. Від вересня 1926 до кінця березня 1928 року працює аґрономом при

Філії „Сільського Господаря" в Борщеві. Бере активну участь у виборах до громадських рад в 1927 році, а в 1928 році є кандидатом до Сойму від Української Соц. Радикальної партії на листі ч. 22. В квітні 1929 року стає аґрономом при Філії „СГ" в Городенці.

(Про діяльність інж. Білинського в Городенці, його виїзд на еміґрацію — аж до прибуття до Чікаґо, мова в його особистих споминах, тому про ці справи тут пропускаємо — Ред.).

З переселенчого табору в Ашафенбурзі інж. Б. Білинський при кінці травня 1949 р. виїхав з родиною до Америки. По двох місяцях перебування на малій молочарській фармі біля Маратону в стейті Ню Йорк виїхав до Чікаґо й там перебуває до нині.

Вже в другому місяці по прибуті до Чікаґа є головним промовцем на великому вічу, яке влаштувала нова еміґрація, щоб подякувати старим еміґрантам за допомогу в переселенчій акції. В тому році він є одним із ініціяторів заснування спортового товариства „Левів" і був предсідником на засновних зборах. У 1950 р. стає членом Українського Робітничого Союзу, а в наступному членом управи 93-го Відділу УРС ім. Івана Франка, і 13 років головою цього Відділу. В 1950 р. був учасником Конвенції УККА. Є дотепер членом управи Літературного Фонду ім. Івана Франка.

По приїзді до Чікаґа, приглядаючись до політичного життя ствердив, що Ліґа Американців Українського Походження, яка на зовні репрезентувала українську громаду в Чікаґо не має в своїому складі ні однієї організації зі Східньої України. Тому з іншими, а зокрема з інж. Ів. Семянчуком допомагає заснувати самостійний відділ УККА в Чікаґу. Коли переговори в тій справі не мали успіху, був одним із ініціяторів створення Об'єднання українських демократичних організацій в Чікаґу й був у ньому членом управи. а через два роки головою. Був постійним членом Окружної Ради УРСоюзу. Під час збірки фондів на побудову пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашінґтоні зібрав 1,681 дол. — найбільшу суму, що одна приватна людина на цю ціль зібрала.

Є членом парохії Св. Володимира й Ольги. Як давніш активний кооператор, увесь час живо інтересувався справами української кредитової кооперативи „Самопоміч" та

справами кооперативи „Самодопомога". Є членом станиці київських Січових Стрільців і належав до редакційної колегії, що видала монументальну книгу „Корпус Січових Стрільців". Багато хворів, перебув 8 операцій і три атаки серця, в останньому сціп крови дістався до нутра серця.

Хоч скоро завершиться 80 років життя, він далі інтересується українськими громадськими справами, а в тому і справою видання Альманаху про Городенщину.

ОЛЕКСАНДЕР РОЇК

Юрій Роїк

Юрій Роїк — уродженець Городенщини (2. V. 1895) належить до тієї ґенерації, яка програвши збройну боротьбу за визволення своєї батьківщини, переключилася на інший мирний фронт — фронт економічного відродження українського народу, яке мало стати базою і політичного відродження. Як піонер-спілчанин ставив підвалини під будівлю, якій на ім'я кооперація. Одначе не судилося йому бачити завершення тієї будівлі, яку збурив червоний окупант і йому, як зрештою і всім другим, по 15-и роках відданої праці довелося зійти і з цього фронту з порожніми руками та з болем серця приглядатися здалеку й уболівати над знівеченням того муравлиного труду, що в своїм висліді мав дати нашому обездоленому народові краще завтра.

Крім званевої праці в деякій мірі цікавився також публіцистикою і письменством. Довший час співпрацював з в-вом „Українська Преса" у Львові в характері кореспондента щоденника „Новий Час". Крім того містив свої праці (спомини, побут, дописи, фейлетони, перекладки тощо) в оцих пресових органах: „Діло", „Українські Вісті", „Наш Прапор", „Неділя", „Батьківщина", „Господарсько-кооперативний Часопис", „Комар", „Слово Правди", „Кооперативна Родина", а також в провінційних тижневиках, що довше чи коротше появлялися, як от:

„Голос Покуття" і „Покутське Слово" в Коломиї та „Українське Слово" в Станиславові і в „Городенських Вістях" (не мішати з двомовною рептилькою старости Пшесньовського „Вядомосці Городеньске — Городенські Вісти").

З більших перекладів треба згадати повість „Гуцульська Республіка", чеського письменника З. Кудєя, що вийшла друком у в-ві „Українська Бібліотека" у Львові, утопійний твір „Дім на тисячу поверхів", як також початкові праці над перекладом повісти „Найвірніша приятелька". Все те з чеської мови. Власний автобіографічний твір в белетристичній формі п. з. „За цісаря — за державу", оснований на переживаннях в таборах інтернованих в Терезієштадт, Чехія, і Талергоф, Стирія, пропав у в-ві „Українська Бібліотека" при окупації Львова.

На еміґрації написав спомин про перший наїзд совєтів на Городенщину, який в скороченій редакції друкувався в „Українських Вістях" в Едмонтоні.

МИХАЙЛО ҐАВА

Іван Василишин

Непомітно розсовується занавіса простої селянської сцени а на ній непорушно в очікуванні дириґента стоїть хор Читальні Просвіти села Кунисовець.

Заповненою залею, просочувалося хвилювання, чи це справді перший хор і перший концерт силами місцевих селян, чи може приїжджий — міський, перебраний у мальовничий кунисівський одяг.

Рівним, впевненим кроком, підійшовши перед хористів, станув дириґент і подавши тон, почав перший концерт складною піснею — „Закувала та сива зозуля".

Милозвучні голоси хору неначе кольорами змальовували бурхливі води Дніпра і Чорного моря а на них чубатих запорожців, які їхали до султана в гості, визволяти невільників у поворотну дорогу — „де край веселий, де мир хрещений".

Каскадами октав виділялися баси Василя Попадюка й Романа Роїка, а між ними шовкові тенори Дмитра Роїка й Онуфрія Кошки та сопрана — Ганни Прокіпчик.

Я слухав неначе заворожений. Не вірив, що це ті самі дівчата й парубки, які поза простими селянськими мельодіями зуміли відтворити скомпліковану пісню і підкоритися владній руці дириґента.

Успішне виконання полонило всіх присутніх, які мозолистими долонями оплесками нагороджували хор і їхнього дириґента учителя Івана Василишина.

І цей перший врожай його наполегливої тяжкої праці, у призабутому наддністрянському селі й досі залишився для мене милим спогадом про людину, яка змінила обличчя села й стала поштовхом до дальшої культурної праці.

Починаючи від осени 1920 року, він зі своєю дружиною Антизою, застали в селі 80 відсотків неписьменного населення, яке виливало своє горе за столами корчми й не думало, що лупатимуть скалу для кращого завтра.

Безпросвітність, віддалення від культурного осередку Городенки приневолювало селян шукати поради й розради в місцевих жидів, яких три родини тримали в своїх руках дві крамниці, оліярню й корчму.

Адміністративно селом керував „дідичний війт", поляк, який не думав про злидні села й економічно-культурне піднесення селян.

І на цьому зарослому кам'яному ґрунті він зі своєю дружиною за десять років тяжкої праці виробив новий врожайний ґрунт і на нім уже почали рости здорові паростки й постепенно міняли обличчя села. Раніше перед ними, ніхто не цікавився долею села — ні учитель, що уважав своє перебування там за кару Божу, ані священик, який обмежував свою працю до відправ у церкві й часто мав ріжні порахунки зі селянами.

При кінці тридцятих років обставини приневолили родину Василишиних залишити розпочату працю й переїхати на постійно до Городенки.

Одна декада буцімто не довгий час і не дуже багато можна зробити, а тим більше, коли на учителів сипалися „доноси" від жидів. поляків які писали „про переродження села в антидержавному вигляді".

Все таки їхня праця залишила серед селян не лише милий спомин, а також успіхи: велику сильну кооперативу, Читальню Просвіти з гарною бібліотекою, добре зорганізований чоловічий і мішаний хор, дуже діяльний драматичний гурток, що в ньому й мені доводилося брати участь, товариство „Сільський Господар" і започатковано будову великого „Народного Дому.

У вільний час поза наукою в школі їх обоє можна було бачити гостями в кожній хаті, де розмовами переконували селян про потребу науки й безкорисно помагали в хоробах чи інших родинних клопотах.

Крім села Кунисовець він багато уваги приділяв дооколишнім селам — як Вільховець, Копачинці і Хмелева, де за його спонукою постали кооперативи й розгортання дальшої культурної праці.

Як пригадую, то мабуть найбільше праці довелося вложити в містечку Чернелиці, де мало було української інтеліґенції. В парі з працею в Кунисівцях два рази тижнево керував роботою драматичного гуртка в Чернелиці, там допоміг у відбудові знищеного під час війни „Народного Дому" та придбати декорації сцени.

Розглядаючи пройдений життєвий шлях І. Василишина та муравлину його працю, й досі мені тяжко зрозуміти ту енерґію і вміння передавати її нашому населенню в корисні вияви.

Для заокруглення його педагогічної й культурної праці слід додати майже дві декади головування в товаристві „Взаємна Поміч Українського Вчительства" у Городенці, заступника голови Повітового Кружка Рідної Школи, який утримував українську гімназію, члена управи Філій Просвіти, члена управи товариства „Сільський Господар", секретаря Надзірної ради Повітового Союзу Кооператив впродовж 19 років, та ряд інших становищ в Городенці й на еміґрації в Німеччині, а пізніше в Америці. Серед важкого економічного й політичного тиску польською владою, перебуваючи на ріжних відповідальних позиціях у шкільництві та у громадському житті, спонукував до творення українських промислових і торговельних підприємств, особливо розвиткові шкільної освіти та піднесенню вищого поземи в економіці й культурі нашого народу.

Обидвоє Василишини походили із села Живачів і розуміли болі та турботи села. Маючи вищу педагогічну ос-

віту й знаючи психіку селян, терпеливо зносили всякі негодування як у праці по селах, так і на інших становищах в Городенці.

Незважаючи на фінансові і політичні перешкоди, все таки зуміли вони виховати двох синів і дати їм добру університетську освіту.

За прямолінійність і пособляння потребам української еміґрації та вимогам батьківщини, вони завсіди були в пошані між своїми й чужими.

Іван Василишин народився 27 жовтня 1896, а відійшов у вічність 26 листопада 1968 року. Декілька років пізніше, 13 жовтня 1977 р., залишила ряди городенського земляцтва і його дружина Анатиза.

Нехай ці рядки будуть „грудкою землі" на їхню могилу та нев'янучим вінком за їхню працю в Кунисівцях.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Брати Комаринські

Хто жив, чи бував в Городенці в 20-их, чи 30-их роках, той мусів стрінутися з трьома братами Комаринськими. В церкві при Божому престолі з о. Василем, знова в адвокатській канцелярії чи суді з д-р Романом і д-р Теодозієм, знова зі всіма трьома в праці на громадському відтинкові, як „Просвіта", „Рідна Школа" та в різних видах кооперативного життя. Брати Комаринські, чи це о. Василь, чи то правники Роман і Теодозій мали свій питомий родинний чар з'єднувати собі людей своєю ввічливістю, увагою до людських проблем та відданістю в громадській праці. В їхньому товаристві ви завжди мусіли почуватись оптимістом та в піднесеному настрої. Не даром втішались вони великою пошаною в українській громаді, а їхнє коло приятелів було дуже широке не тільки серед інтеліґенції, але також селянських мас. Були вони обдарованими провідниками народу. Д-р Роман був довгі роки головою Повітового Кружка Рідної Школи, який

мав під своєю опікою гімназію „Рідної Школи" Тараса Шевченка. Отець Василь провадив велику Городенську парохію й при тому був діяльний враз д-р Романом в повітовому комітеті Українського Народного Демократичного Об'єднання (УНДО).

Отець Василь Комаринський, син о. Стефана й Анни з роду Конопка, родився в селі Лисьці, повіт Богородчани, Івано-Франківська область. Виховувався він в коломийській гімназії, а теологію скінчив в Станиславові в році 1892. Був він наймолодшим з трьох братів, але найскоріше з них прибув до Городенки, бо вже в 1925 році обняв парохію Городенки. В Городенці сповняв душпастирські обов'язки повних 10 років. Крім парохії, яка вимагала багато праці, його видно було на всіх відтинках громадського життя. Був він душпастирем і суспільником в повному розумінні цього слова. В 1935 році був перенесений до села Олеша Товмацького повіту, де застала його Друга світова війна та прихід совєтських військ. Коли в 1945 році почалася хвиля „навертання" на російське православіє, Отець Василь протиставився цьому. В тому ж самому році був арештований й запроторений на 11 років тюрми і концтаборів. Як звичайно, найперше перейшов совєтський „суд" а відтак засланий на Сибір. Звільнений зі заслання після одинадцяти років, повертає схорований до своєї улюбленої Городенки. Знаходить притулок в одних добрих людей й там проживає до кінця свого життя. Потайки сповняє свої священичі обов'язки як священик Української Католицької Церкви. В його душпастирській праці помагають й інші. Помер він 4 лютого 1969 р. Похороном зайнявся о. Роман Гузар, вихованець Отця Василя.

Д-р Роман Комаринський народився в 1887 р. теж в Лисьці. Гімназію кінчав в Станиславові й Коломиї, а правничі студії у Львові. По скінченні студій практикував в Станиславові й Снятині, де й відкрив адвокатську канцелярію. В 1928 р. перенісся з родиною до Городенки й тут проживав аж до приходу совєтських військ.

Був він правдивим трибуном народу. Часто боронив людей, не отримуючи заплати. Зокрема, не вимагав її тоді, коли це були справи боротьби народу з надужиттями польської адміністрації. Не був він багатим адвокатом,

хоча його канцелярія мала численних клієнтів. Працював він для народу. Багато своїх сил віддав українській гімназії, її господарським проблемам. Неділі і свята посвячував на поїздки по селах Городенщини в справах рідного шкільництва та фінансової підтримки для гімназії. Заохочував батьків посилати дітей до вищих шкіл. Автор цих рядків пригадує собі тяжкі тридцяті роки, коли депресія важко відбилась на селянських господарствах. Селяни стримувались з висилкою дітей до школи, зокрема ті, які мали в місті платити не тільки школу, але теж станцію. Д-р Комаринський вміло переконував, що все минеться, труднощі й маєток, але набуте знання залишиться на все у тих, які його наберуть. Вислід з його виступу був такий, що троє селянських дітей з цього села, де він виступав, батьки записали знову до своєї гімназії. А був це 1932 р. Один з найважчих депресійних років. Крім рідно-шкільної справи він багато присвячувався політичній дії в організації УНДО, де довгі роки сповняв різні керівні обов'язки включно з головством повітового комітету. В партійному житті і праці був дійсним джетельменом супроти своїх противників й тому всі без винятку не тільки любили д-ра Романа Комаринського, але теж високо цінували.

Пані Марія, дружина д-ра Романа підтримувала його в його суспільній праці і сама віддано працювала в Союзі Українок, у Філії та кружках на селах. Троє їхніх дітей Дарія, Степан і Роман доповняли цю гармонійну провідну в народі родину. З приходом совєтських військ всіх їх стрінула неочікувана трагедія. На другий день після приходу військ, НКВД арештувало д-ра Романа і він був „суджений" Обласним судом в Станиславові. У висліді був заслaний до концентраційних таборів Архангельська, де й умер в 1941 р. Дружину із дочкою Дарією і сином Степаном вивезли пізніше і заслали їх до Семипалятинська. Старшого сина забрало НКВД з гімназії і по нім слід пропав. Дружина д-ра Романа померла в Семипалятинську, а дочка Дарія по відбутті своєї „кари" повернулась до Городенки.

Дещо інший шлях простелився середущому Комаринському, д-рові Теодозієві.

Д-р Теодозій Комаринський родився 6 липня 1890 р., також у Лисьці.

Народню школу закінчив у Лисьці, до гімназії ходив у Коломиї, де закінчив студії в роках 1903-1910. Університетські студії зачав в р. 1910-1911 з перервою в роках 1914, 1915. Це був воєнний час і служив в УГА. Повернувши з війни закінчив студії 9 жовтня 1920 року. В часі від 22 листопада 1925 р. до 26 січня 1929 року був конціпієнтом і виконував адвокатську практику в Солотвині в канцелярії д-ра Олександра Чорненка. Від 31 червня 1929 року до 1 квітня 1933 року був занятий як кандидат адвокатури в канцелярії брата д-ра Романа Комаринського в Городенці. В тому часі дістав повідомлення із адвокатської палати про утворення самостійної канцелярії у Снятині. В році 1939, якраз перед приходом большевиків виїхав із Снятина і перебував у свого тестя о. декана Стрільчика у Стрільчі, а також проживав якийсь час у свого брата о. Василя Комаринського, пароха Олеші, Товмацького повіту. За німецької окупації був начальником суду в Городенці. В 1944 році виїхав з родиною на еміґрацію, спершу до Авґсбурґу (Баварія), Прага, потім до Мюнхену. За допомогою сестри виїхав з Европи до Америки враз з дружиною Дарією, учителькою по званні, і всі опинились у полудневій Каролайні (Ґренвілл), а у 1950 році виїхали до Ню Йорку. Д-р Теодозій Комаринський помер 27 січня 1970 року в Ню Йорку.

Брати Комаринські були завжди вірні свому народові, в щасті й горю, вірні його змаганням та ідеалам. Впали на стійці як дійсні воїни. У всіх трьох є своєрідна символіка, яка типово характеризує нашу сучасну долю в церковному житті, політичному і діяспорному. Майбутні історики суспільного процесу на рідних землях віддадуть братам Комаринським значно більше місця, як це ми можемо зробити здалека від джерел рідного закутка.

Теодор Матейко

Адвокат Теодор Матейко, якого часто звали в Городенці „Матейків", належав до тієї категорії українських правників, для яких добро спільноти було поза їхньою професійною працею щоденним імперативом. Часто цей імператив брав верх над професійними обов'язками, бо така була градація суспільних вартостей того часу. Не диво отже, що того рода професіоналісти втішалися довір'ям народу і в їх особах народ бачив своїх покликаних провідників.

Т. Матейко народився 1 березня 1889 р. в Поточищі, чи як тоді звано в Поточиськах, син селянської родини, якому не легко приходилось пробиватись крізь життя. Середню школу закінчив в Коломиї й за австрійської влади працював якийсь час в політичній адміністрації при старостві в Городенці. В часі українського листопадового перевороту брав активну участь в наладнанні адміністрації повіту. Студії продовжав по війні з певними перервами і в кінці відкрив свою канцелярію в 1930 р.

Поза адвокатською працею був діяльним майже на кожному відтинку громадського життя. Був чинним в кооперації, а передусім, як син села, відчув потребу праці Товариства „Сільський Господар". З цього приводу щиро займався Філією „Сільського Господаря", яку очолював якийсь час та якої бюро приміщувалося в його адвокатській канцелярії. З рамени „Сільського Господаря" роз'їжджав по селах. Працював деякий час у Повітовому Союзі Кооператив а дальше в повітовому Кружку „Рідної Школи". Був діяльним також у Філії „Просвіти", як також в „Міщанській Родині". Політично оприділяв себе до УНДО, хоча політично-партійна праця спеціяльно не манила його. Позначався великою релігійністю, а в кожній праці був надзвичайно солідний.

З приходом совєтської влади удався з цілою родиною на захід, а перебувши кілька років скитальщини при помочі своїх земляків в Содбурах прибув до Канади в 1949 р. Якийсь час працював у Філії Українського Націо-

нального Об'єднання (УНО) і в релігійних і добродійних товариствах та організаціях Торонта. Тут теж відкрив свою авдиторську фірму єдиний син адв. Матейка, Богомир. Помер несподівано на розрив серця 29 жовтня 1954 р. в Торонті. Тут теж спочивають його тлінні останки.

М. МАР

Д-р Василь Яшан

Народився дня другого січня 1894 року в селі Серафинцях, повіт Городенка. Батько — Іван Яшан син Павла, мати Юстина з Бурнадзів, обоє селяни. До народної школи ходив у Серафинцях і в Городенці, а з початком вересня 1905 року здав вступний іспит до І-ої кляси української (тоді ще з руским викладовим язиком) гімназії в Коломиї, яку закінчив матурою з відзначенням при кінці червня 1913 р. Один рік був вписаний на факультет права і політичних наук в університеті у Львові. Студії на довгий час перервала Перша світова війна. В березні 1915 р. був взятий до австрійської армії і по вишколі і закінченні старшинської школи від 1916 року без перерви відбував слу́жбу на фронтах: італійському, румунському, і румунсько-російському при IV батальйоні 58 (станиславівського) піх. полку і 5-му боснійсько-герцеґовинському батальйоні полевих стрільців, які оба були при 8-ій гірській бриґаді. Службу в австрійській армії закінчив 4 листопада 1918 року в ранзі четара (лейтнанта). Як нагороду за бойові заслуги отримав велику і малу срібні медалі хоробрости, воєнний хрест цісаря Карла (Карлтруппенкрайц), а від німецького цісаря воєнну медалю. Спеціяльний пробоєвий вишкіл перейшов при пробоєвому курені армії Кевеша в Семигороді. Доля хотіла, що ще за австрійської влади попав в Україну і тоді вперше в житті побачив Київ з його пам'ятками, Дніпро і Чорне море. В дні 4 листопада 1918 р. прибув до Коломиї, де вже була українська влада.

Окружна Команда в Коломиї призначила його до служби на мадярсько-румунському фронті, бо з Мадярщини грозила комуністична небезпека. Створена на тому фронті Ґрупа Сигот вправді Сигот добула, але по кількох днях з великими втратами опустила на користь румунської армії. Група робила якийсь час службу в Ясіню, виконуючи побіч фронтової також граничну службу по мадярському боці, а опісля згідно з наказом переселилась до Ворохти. Група змаліла і складалася з кількох осіб і одної сотні, якої В. Яшан, як поручник УГА, був командантом. В дні 23 травня 1919 р. команда отримала наказ Окружної Команди в Коломиї відступити до Станиславова, бо терен стала окупувати румунська армія. В дорозі в напрямі Дністра групу полонили румуни, які наступали від Снятина через Городенку, роззброїли їх і конфінували. Скоро прийшла польська армія і старшин арештувала та замкнула у військовій в'язниці при вулиці Франц-Йосифа в Коломиї. Приблизно по півроку декого на поруку звільнили, але конфінували і казали голоситись двічі в тижні на постерунки поліції.

В 1920 р. почав В. Яшан відвідувати Львів, де стрінув товаришів студентів, звичайно, бувших вояків українських армій. Скріпилася думка конечно виявити спротив польській окупації. Тут стрінув він Петра Пасіку, Івана Рудницького, Михайла Матчака, Остапа Коберського і других. Вони підготовляли Українську Військову Організацію — знану відтак УВО. Спільно розроблювано пляни діяльности, будову сітки, тактику і подібне. В перших днях липня 1921 р. відбувся студентський з'їзд у Львові, на якому рішено оснувати свій університет, на який В. Яшан вписався і дня 10 листопада 1921 р. зложив перший історично-правний іспит з відзначенням з римського і українського права. Восени 1922 р., як жонатий вже (одружився за української влади 11 травня 1919 р.), за згодою студентського проводу виїхав до Праги, де вписався на правничий відділ чеського Карлового університету, а також на той же відділ Українського Вільного Університету. Чехи признали іспит зложений у Львові, а другий судовий і третій адміністраційно-скарбовий та три риґорози здавав на чеському університеті, де 7 лютого 1925 р. відбулася промоція на доктора права. Вернувшись до родини,

яка жила у батьків, нострифікував студії в краківському університеті.. По нострифікації як кандидат адвокатури був вписаний на листу Палати Адвокатів у Львові. Практикував в бюрі адвоката д-ра Василя Кассіяна в Городенці. По шестирічній адвокатській і однорічній судовій практиці був допущений до ще одного іспиту. А до того звісна пацифікація не минула д-ра В. Яшана. Це поважно відбилося на його здоров'ї. По причині прерізних клопотів поважно занедужав і перебув операцію. В 1933 р. зложив адвокатський іспит і був вписаний на листу адвокатів. Канцелярію відкрив в Городенці. Життя було важке, бо господарська криза давалась дуже відчувати: ціни продуктів рільників впали так, що були нижчі від коштів продукції. Знову ж фабричні ціни були дуже високі. Постали так звані ножиці і їх до початку Другої світової війни Польщі не вдалося усунути.

Червона армія увійшла до Городенки 18 вересня 1939 р. ранком. Треба було закрити канцелярію і працювати в Повітовому Союзі Кооператив. В день жовтневого свята 3 листопада НКВД арештувало д-ра В. Яшана. В арештах городенського суду пробув він кілька місяців і вийшов в лютому 1940 р. Нова влада кожного в'язня казала стригти на коротко. То не зашкодило Колегії оборонців у Станиславові іменувати д ра Яшана „защитником", тобто адвокатом з приділом до Городенки. В Станиславові переходив В. Яшан ще один іспит, але відмінний від попередніх. Життя стало прикре, всього бракувало (за вийнятком алькогольних напитків), а загроза арешту або вивозу в далеко-східні області Совєтського Союзу висіли, як меч Дамокля.

В дні 4 липня 1941 р. зайняла Городенку мадярська армія по битві з відділом Червоної армії в середмісті. Другого дня почалась організація влади в місті і повіті під проводом Повітового правління, що його головою вибрано В. Яшана. Але вже 20 липня покинув він Городенку і на заклик Обласної Управи перейшов до Станиславова, де в тій управі обняв адміністраційний відділ і був назначений заступником голови Обласної управи. Головою був інж. Ілля Семянчук. До кількох днів виготовлено збірку конечних на той час розпоряджень — Вісник Станиславівської Обласної Управи, який по провірці референтом

ОУН під проводом С. Бандери у Львові, появився друком дня 29 липня 1941 р. в Станиславові як ч. 1. Коли німці обняли адміністрацію від мадярів і українців д-р Яшан провадив дальше адміністраційний відділ, а опісля став керівником Союзу громад. Мав доброго Крайсгавптмана д-ра Альбрехта, помагав своїм людям, заступався перед ґестапом, помагав українському підпіллю, а в перших днях травня 1944 р. був приявний при стрічі окружного старости з командиром підпілля Різуном і його політичним дорадником.

Дня 24 липня покинув Станиславів, а 27 того місяця Яблоницю під Хом'яком. Дружина д-ра Яшана з дочкою виїхала на захід давніше. Получилися вони на Словаччині, перейшли до Австрії, де осіли в Форальберґу. В часі побуту в Австрії д-р Яшан був організаційним референтом „Українського Центрального Допомогового Об'єднання в Австрії". Головою був д-р М. Росляк.

Дня 5 листопада 1949 р. з дружиною висів у Галіфаксі. Спочатку осів в Торонті, де вже була донька і зять. Працював по фабриках, мав випадок при праці, була пошкоджена ліва долоня. Літом 1956 р. перенісся до Саскатуну, де його дружина Емілія з Олесницьких померла дня 24 листопада 1958.

В червні 1957 р. д-р Яшан почав працю в кредитовій спілці „Нова Громада", найстарша українська спілка в Канаді, заснована в січні 1939 р. За дев'ятнадцять перших років ця спілка осягнула 18 тисяч оборотового капіталу. Коли д-р Яшан залишив її 3 липня 1975 р., вона дійшла до чотирьох мільйонів майна.

Д-р Василь Яшан належав до того кола городенських діячів, які стояли в проводі громадського життя повіту між двома світовими війнами. В Канаді виявив себе передовсім в кооперації. Активно співпрацював з Кооперативною Громадою у Вінніпезі та Українською Кооперативною Радою Канади. Був він постійним учасником крайових з'їздів української канадської спільноти, брав участь в конґресах КУК, комбатантів, кооператорів. Писав теж до преси. Його дописи про українське життя й його болячки читаємо на сторінках „Нового Шляху" та інших тижневиків.

В третьому томі матеріялів до історії УГА є його праця п.н. „Група Сигот". Підготовив також більшу розвідку п.н. „Станиславівська округа і Стрілецька дивізія „Галичина" в рр. 1943 і 1944. Написав низку статтей про Городенку й Городенщину до Альманаху Городенщини і був одним з його редакторів. Виповняючи в 1968 р. запитник до Біографічного словника до історії українців Канади, виявив, що списує дещо з Першої світової війни, а головно про часи Другої світової війни — події в Станиславівській області. Працював і був творчим до самої смерти. Помер в Торонті, в дні 12 березня 1978 р., перебуваючи на відвідинах в доньки Олександри Ковальської. Похоронений в Торонті при участі чисельної громади земляків і приятелів та Владики Кир Ізидора.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Ісповідник Кир Миколай Чарнецький

До синів Городенської землі належить також єпископ Миколай Чарнецький, уродженець села Семаківці (народився 14 грудня 1884 — умер 2 жовтня 1959).

Вийшовши з-під селянської стріхи, важко пробивався крізь студії. По закінченні гімназії в Станиславові (Івано-Франківську) він вступив там же до духовної семінарії, яку закінчив з відзначенням в 1909 р. На священика висвятив його 2 жовтня єпископ Григорій Хомишин. З уваги на особливі здібності висилає його єпископ на дальші студії до Риму, що їх закінчив докторатом в університеті Пропаґанди.

Під час Першої світової війни о. д-р Чарнецький почав працювати професором філософії в духовній семінарії у Станиславові і там відзначився великою солідністю та аскетичним життям. Аскетичні вправи й роздуми заставили його шукати монашого стилю життя і 10 жовтня 1919 р. він вступає до Чину Отців Редемптористів у Збоїсках, біля Львова, там складає монаші обіти в 1920 році

на руки о. Йосипа Схрейверса. Після цього працює в новіціяті професором впродовж кількох років, а в 1926 р. отримує номінацію настоятеля новоствореного монастиря в Костополі на Волині. Після 5 років місійної праці о. Миколай отримує номінацію від Римської Столиці на „Апостольського Візитатора для слов'ян візантійського обряду в Польщі. Єпископські свячення відбулися в Римі, а їх первосвятителем був єп. Григорій в 1931 р., який в цій справі виїхав до Риму.

Коли польська влада не хотіла визнати владики Миколая на Волині, тоді Римська Столиця окремим бреве ериґувала (взяла під свою опіку) монастир в Ковлі з осідком нововисвяченого владики (8 вересня 1931). Впродовж 9-річної праці на Волині, Поліссі і Білорусі Кир Миколай об'єднав близько 18,000 душ, оформив 28 парохій, що їх обслуговувало 39 священиків.

На працю на Холмщині й Підляшші польська влада не дозволяла, бо як знаємо, ці терени були призначені на повну полонізацію. Праця кир Миколая була цьому великою перешкодою, греблею, об яку відбивалися полонізаційні наступи.

Автор цих рядків познайомився з кир Миколаєм на початку тридцятих років, коли він майже кожних вакацій приїжджав хоч на кілька днів відвідати свою стареньку маму в Семаківцях (знану в селі як „Стара Параска", померла 1942 р.). Його чернеча висока постать притягала увагу всіх, а то тим більше, що в нього було довге волосся і борода. Як священиком так владикою був надзвичайно скромний і батьківський в розмові. Ніколи не бачив я його без ряси, навіть у вакаційні гарячі дні. Сидів звичайно перед материнською хатою і завжди щось читав, найчастіше відмовляв часослов, молився. Мені, студентові, він видався іншим, від отців цих в гімназії чи в терені. А вже важко було мені зрозуміти, що він став владикою. Коли я чував від своїх батьків і інших про станиславівського Кир Григорія, як своєрідного князя Церкви, то Кир Миколай в моїй уяві і розумінні був сердечним батьком.

Одного разу, читаючи багато в пресі про боротьбу католиків і православних, я осмілився запитати Владику, чи доцільно вести греко-католикам працю на Волині серед православних і „доки будемо навертати одні одних"?

„Сину", відповів Кир Миколай, ми не ведемо жадного навертання. До нас голосяться ті, які були в унії і колись московське православіє насильно їх зліквідувало. Ми є також запорою перед латинським клером, який намагається навертати православних на римо католицизм". При цьому він дав мені довшу лекцію про церковні відносини на Волині, Поліссі, Підляшші й Холмщині Ця лекція залишилась в моїй пам'яті на довгі роки. Це було останнє побачення з єпископом Чарнецьким.

Ще один наглядний фраґмент. Парохом села Семаківці був тоді добродушний (а при тому дуже дотепний) о. Ґуляй. Він часто гостив Кир Миколая в себе. Одного разу він навіть запропонував йому ночувати на приходстві. Владика відмовився від цієї пропозиції, бо уважав, що тим він міг би обидити свою матір, мовляв, син гордить вже селянською стріхою. Його скромність була завжди одна й та сама, тоді, коли був монахом, як теж тоді, коли став єпископом. Це видно було у відношенні до селян та відношенні до духовних.

З приходом совєтських військ на Волинь у 1939 р. Кир Миколай був змушений опустити Ковель. Деякі його священики були ув'язнені. Після того перебував у Львові в Отців Редемптористів при вулиці Зиблікевича. За німецької окупації продовжав свою працю на терені Галичини.

Крім душпастирської праці Кир Миколай брав участь в Епархіяльному синоді у Львові впродовж повних чотирьох років, від початку аж до його закінчення в 1943 р. Також викладав він в Духовній Академії такі дисципліни як філософія, психологія і моральна. З другим приходом совєтської влади Кир Миколай був арештований разом зі всією ієрархією Української Католицької Церкви в дні 11 квітня 1945 р. Зо Львова він був вивезений до Києва, а звідси до концентраційних таборів. Працював він довший час в Маріїнському лаґері, двічі у Воркуті (1947-1948 і 1954) в Інті та інших лаґерах горішньої Печори. Разом пройшов він около тридцять тюрм та концентраційних таборів. Очевидці оповідають, що він дуже важко бідував.

У своїй добродушності він не вмів заховати найменшого дрібного факту навіть тоді, коли такі факти промовляли проти нього. Був так правдомовний й об'єктив-

ний в інформації, що у всіх остаточних інформаціях ті, які робили допити йшли до Кир Миколая. В джунґлях в'язниці, концентраку люди типу Кир Миколая є жертвою важких терпінь. Все це він зносив з великою покорою і героїзмом. Завжди тримався достойно, більш по святому як людському. Тому в'язні прозвали його „батьком", а дехто показував пальцем і кликав „От, святець". Коли він не був спосібний до фізичної праці, його звільнили і дозволили виїхати до Львова, де він й помер. Похований на цивнтарі Кульпаркова.

П. М.

Михайло Голинський

Михайло Голинський побачив світ у селі Вербівцях, на Покутті, в теперішній Івано-Франківській області в 1892 р. До школи ходив у Городенці, Коломиї та Станиславові. Вже на шкільній лаві почав він вибиватися як хорист і соліст. У старших клясах гімназії виступав Михайло Голинський у студентському хорі „Бандурист" та їздив влітку з хором по Галичині.

З вибухом І-ої світової війни М. Голинський опинився в лавах австрійської армії, а при розвалі Австрійської імперії він добровільно зголошується до УГА.

Після поразки українських визвольних змагань наш завзятий земляк їде до Львова і мріє будити свідомість українського народу піснею, нагадуючи йому „Хто ми? Чиї сини? Яких батьків? Ким, за що закуті?"

Регулярну співацьку освіту М. Голинський почав у Львові під керівництвом відомого педагога й музики Чеслава Заремби. Заохочений успіхом він їде на чотири роки до Італії в науку до славного професора Едварда Ґарбіна, колишнього оперного тенора опери „Ля Скаля".

Одночасно М. Голинський виступав у концертах у Міляні, Цюріху, Відні, Празі... Ці виступи давали йому сяку-таку матеріяльну базу для продовження навчання.

Після закінчення студій Михайло Голинський повертається до Львова і робить свій перший виступ у опері „Паяцо". Пізніше його запрошують на виступи у Варшаві, де його спів почув тодішній совєтський консул Лебединець і запросив нашого славного співака співати в Одеській опері, яку саме тоді організували.

Зимою 1926-го року він на чотири роки переїжджає в Україну, де дуже успішно виступає в Одесі, Києві та Харкові. На гостинних виступах М. Голинський виступає весною 1927-го року в Берліні. Він також був першим українським співаком, що співав у Москві українською мовою в присутності Сталіна. Також по-українському виступав на Кавказі, зокрема в Тбілісі.

На Захід М. Голинський повертається в 1930-му році і співає у львівській та варшавській операх, виступає по всіх більших містах Галичини, або й просто на національних святах.

Осінню 1938-го року Михайло Голинський виїжджає до ЗСА, і вже першим своїм виступом, у великій залі „Тавн гол", на Бродвей в Ню Йорку захоплює вибагливу американську публіку. Великий щоденник „Ню-Йорк Таймс", писав про виступ нашого славного співака: „Михайло Голинський тенор, виявив дзвінкий, великий, оперовий голос. Було видно, що його голос — інструмент величезної могутности".

Подібні відгуки на майстерність співу М. Голинського появлялися і в багатьох інших американських газетах. Наш композитор Михайло Гайворонський писав таке: „Не чув я Голинського 15 років і дуже був цікавий, як він співає тепер і як вийдуть у нього мої пісні. Пісню „Ой нагнувся дуб високий" скомпонував я до слів Голубця в 1913-му році, тобто 35 літ тому і Голинський перший співав цю пісню в супроводі студентського хору в Коломиї. А вчора на концерті, слухаючи ту пісню, в мене дух заперся, а душа здавалося мені на плечі сіла. Співав Голинський обидві мої пісні прекрасно. Кращої інтерпретації я собі не бажаю, як також і більшого задоволення".

Свій перший виступ М. Голинський дав у Торонті в залі „Ітона". З'явилися захоплені відгуки визначних музичних критиків Торонта. Едвард Вудсон у заголовку газети „Івнінґ Телеґрам" пише: „Голос українського тенора,

як у Каруза". А в підзаголовку: „Громові оплески привітали Михайла Голинського в Авдиторії Ітона".

Після Торонта М. Голинський виступив в Монтреалі, а згодом у Вінніпезі в дні 19 січня 1939 р. Столиця українців Канади була зачарована виступом нашого земляка. Знавець української музики д-р Павло Маценко написав обширнішу рецензію про цей виступ до нью-йоркського „Націоналіста", в якій, між іншим, так характеризував голосову диспозицію Михайла Голинського:

„Про голос Голинського можна писати дуже багато і тим докладно зайнялись у своїх дописах критики чужинці Торонта, Монтреалу і врешті Вінніпеґу. Їхні думки майже тотожні. Вони зачаровані голосом артиста, а деякі не знаходять слів до окреслення своїх думок про нього.

Голос М. Голинського міцносильний, одночасно ніжний, милий, рівний в усьому діяпазоні (обсязі), чи інакше — вирівняний і вишліфований до досконалости, коли зникають зміни — т. зв. реґістри, а чується один, без змін щодо фарби, характер голосу у всій його скалі.

Володіє артист голосом зовсім вільно. Слухач ніколи не відчуває напруження. І, здається, що страшні для більшости співаків високі тони, бере він легше ніж середні. Характерним для М. Голинського у володінні голосом є легкість. І в цьому, здається мені, він залишив за собою й славного Карузо.

Тому й болячка співаків „меццо ді воче" — легко насаджений тон, розвинутий до форте і знову легко повернутий до піяно — у М. Голинського зовсім не існує...

Особливо вражає слухача майстерне уміння співака довести свій спів до рецитації-пошепки (сотто воче). Уміння полягає в тому, що спів, чи рецитація, пошепки мусить бути остільки злютована, щоб кожне слово, чи звук, віддані в піяно, були б чутні по всій опері, чи драматичного театру. Тут до діла приходить досконале дихання. Доводиться тільки подивляти дихальні засоби М. Голинського й уміння ними користуватись.

Про фарбу голосу говорить вже саме амплуя артиста — драматичний тенор. Одначе артист уміє надати голосові відтінків звучання: блиску й дзвінкости міді і срібла, а потім раптово примусити слухачів пережити враження доторкнення до оксамиту, шовку. Дикція доведена артистом до вершин того мистецтва. Кожне слово

пісні, чи арії, артист не лише гарно вимовляє, воно починає бити живчиком своєї суті, кормою й барвою. Торкається це й цілих фраз, які віддані з таким умінням, примушувати відгукнутись у душах слухачів і закарбувати в них пережиті почування назавжди.

М. Голинський — великий інтепретатор... Манера й способи виконання до того української сердечности й глибини у виявленні почувань, належать до стилю „бель канто"...

М. Голинський „більше з раси італійського „бель канто" як німецького оперового стилю і не є дуже віддалений від розкішного (голосу) великого Карузо" (Лавр. Мейсон).

Англійські музичні критики, особливо з музичного центру Канади — Торонта, порівнюють голос М. Голинського як і спосіб його виконань до великого Карузо. М. Голинського названо „Українським Карузо" і цей титул справедливий" — писав В. Вудсон у „Ді Івнінґ Телеґрам, Торонто, 5 грудня 1938 р.

Друга світова війна захопила Михайла Голинського на американському континенті й він вибрав свій осідок у Канаді. Спочатку він жив у Ґрімсбі, потім Торонті, а в 1967-му році переселився до Едмонтону.

Під час і після війни він давав свої незабутні концерти по різних українських осередках Канади та ЗСА. У Едмонтоні він брав активну участь у культурному житті, часто відвідував різні культурні імпрези без різниці, які українські організації їх ставили.

Помер Михайло Голинський в суботу, 1 грудня 1973 р. після майже три-тижневого побуту в едмонтонському Загальному шпиталі, куди його завезено після виливу крови до мізку.

Ю. КЛИНОВИЙ

Сотник Ярослав Курилюк

Ой поховали пана отамана в сиру землю глибоко.
(З народної пісні)

У місті Ґрейт Фоллс, Монтана, 26. 9. 1960 р. упокоївся по довгій недузі один з героїчних вояків української визвольної боротьби по Першій світовій війні Ярослав Курилюк, кол. сотник УГА. 29 вересня його поховали на одному з цвинтарів цього міста, далеко від рідної України.

Наперед кілька біографічних даних про небуденну постать українського військовика, що записала своє ім'я в українській історії. Народився він 27 вересня 1892 р. в сім'ї управителя народної школи в Городниці. Гімназію закінчив у Коломиї, а правничі студії у львівському університеті.

Після вибуху війни в 1914 р. служив у 2-ому гарматньому полку, старшинську артилерійську школу закінчив у 1915 р в Будапешті. Воював на західних фронтах, де й відзначився великою відвагою. За хоробрість одержав багато високих відзначень, як австрійських, так і німецьких. Під час війни одружився з Оленою Сандуляківною, відомою на цілому Покутті красунею, що померла передчасно, залишивши йому двоє маленьких дівчаток, Ніну й Олесю. Їй залишився покійний вірним до смерти.

По розвалі австрійської імперії він негайно зголосився до українського війська, зорганізував у Коломиї гарматну батерію і з нею вирушив під Львів 5 грудня 1918 р. Його частина пізніше ввійшла в склад 1-ого гарматного полку, яким командував от. Ярослав Воєвідка, а по його смерті на початку 1920 р. команду полку обняв Ярослав Курилюк. Як вояк і старшина, сотник Курилюк перебув до кінця героїчну боротьбу за визволення, відзначився, як один з найбільш безстрашних вояків УГА, був у жахливому „чотирокутнику смерти", кілька разів хворів на тиф, воював доти, доки було одне гарматне стрільно в його гарматі, і аж влітку 1920 р. повернувся в рідні сторони на Покуття.

По повороті включився активно в працю української кооперації, де й працював до большевицької окупації. Розпочав цю ділянку праці зараз по війні, організуючи враз з інж. Іваном Семковим Повітовий Союз Кооператив в Городенці. Розвал нацистської Німеччини застав його в тій же країні, звідкіля в 1948 р. прибув з двома дочками й зятями до ЗДА. Тут, не хотячи бути тягарем для родини, працював при залізній дорозі, тут і застала його смерть улюбленої дочки Олесі.

Так у стислому нарисі виглядає життьовий шлях героїчного вояка УГА, проте як мало каже він про людину, що краще володіла гарматою, як не один стрілець його часу рушницею. За оцим фасадом суворого бійця нової України крилася людина безмежно проста й скромна, людина з золотим серцем, що не терпіла кривди, людина великих талантів, знавець мов, а над усе чудовий оповідач з надзвичайно тонким, хоч і трохи вояцьким гумором.

Своїми прегарними розповідями про героїчне минуле він запалив любов'ю до України не одне юнацьке серце. Яка велика шкода, що його знаменитих оповідань ніхто не взяв на плівку, щоб вони залишилися для пам'яті майбутніх поколінь. Здається бо, що й запорожці-характерники не вміли краще розказувати.

В уяві автора цього скромного некрологу залишиться навіки отака сцена, свідком якої він випадково був. Десь у 1938 р., під час зимової заметілі, сиділи в „Народній Торгівлі" кільканадцять людей, в їх числі покійний сотник (як „сотник" був він відомий серед своїх численних приятелів і знайомих) і письменник Василь Стефаник. Випивши добру чарку, сотник Курилюк з великим гумором розказував одну з пригод свого вояцького життя, зачарувавши всіх слухачів. Коли ж закінчив своє оповідання, В. Стефаник стиснув йому руку і сказав:

— Чому ж ви, сотнику, не пишете своїх історій?

— Бо моє діло з гарматою, а не з пером! — відповів він. А в тім, не хочу вам робити конкуренції.

А сьогодні сотника вже немає в живих, чужа земля прийняла в себе прах того, що любив свою країну і вмів воювати за неї і гарматою, і крилатим словом, яке, на жаль, пішло в могилу разом з ним.

ВАСИЛЬ ЯШАН

Полковник Михайло Колодзінський

Городенська земля видала багато визначних і відомих діячів, але чи не найменше з усіх цих діячів знаний підпільник Михайло Колодзінський, може саме тому, що діяв у підпіллі. А його життєвий шлях заслуговує на особливу увагу, бо він незвичайно цікавий.

Час, в якому жив і діяв Колодзінський, не давній. Але світова хуртовина, що пронеслася землями України, знищення і руїна, що їх нанесла Україні жахлива війна, кажуть зібрати ті окрушини відомостей про недавнє героїчне минуле української нації, що тут то там збереглися серед очевидців і учасників тих подій і передати їх грядучим поколінням як світлі постаті. І це саме й заставило мене написати цю працю.

Молоді літа Колодзінського

Михайло Колодзінський, син Франка і Анни з Буджаків, народився в селі Поточиська, повіт Городенка, 26 липня 1902 р. Батьки мали 7-8 морґове господарство. Обоє були римо-католиками та й свого Михайла охрестили в костелі. Розговірною мовою в їхньому домі була українська мова, хоч батьки з привички і для традиції відвідували раз у рік римо-католицький костел у Городенці.

Село Поточиська положене мальовничо в гарній околиці у віддалі 1 км від Дністра. Воно вславилося тим, що в часі польської займанщини, між першою і другою світовою війнами, здобулося на побудову примітивних водопроводів, а згодом за ініціятивою учителя Олекси Іваночка Поточиська постановили побудувати пам'ятник Іванові Франкові. Коли виявилося, що польська влада не дасть на це дозволу, то поточиські селяни завзялися і впродовж однієї ночі поставили пам'ятник. Влада мусіла погодитись з доконаним фактом. В цьому ділі брав участь і молодий Михайло Колодзінський.

Директор поточиської школи Саґаль уважав Колодзінського за поляка і намовив його батька віддати хлоп-

ця до польської гімназії в Коломиї. Але при вступному іспиті хлопець перепав, бо виявив слабкі знання з польської мови. Він записався до української гімназії в Городенці, в якій закінчив 4 кляси. Восени 1922 р. перейшов Колодзінський до української державної гімназії в Коломиї, а коли при тому звернув хтось йому увагу на його римо-католицьке визнання, подав до староства в Городенці заяву про свій перехід до греко-католицького обряду. В коломийській гімназії здав іспит зрілости в липні 1924 року.

У коломийській гімназії управляв спорт, був членом дружини копаного м'яча „Хортиця", крім того зачитувався у воєнній літературі, пристрасно студіюючи життя й діла великих полководців. Також брав участь у виборчій протиакції і стояв близько до УВО, якої скоро став членом.

В лавах УВО й ОУН

У зв'язку з громадською діяльністю арештувала поліція Колодзінського в латинську Великодню П'ятницю 1923 року в Поточиськах, куди він приїхав на великодні вакації. В тому часі перевела польська влада численні арештування серед української молоді городенського і сусідних повітів, бо попала на сліди підготови протипольського повстання.

В терені діяла сітка УВО, а постанова Ради Амбасадорів, якою признано землі Західньої України Польщі, закдивізувала підпілля. В Городенці відбулася нарада зв'язкових, яким подано реченець революційного виступу. Гарячі поточиські молодці повитягали заховану зброю, почистили її та стали заготовляти ручні ґранати. Але попереджені в час встигли знов заховати її.

Арештованих примістили у в'язниці в Коломиї, а коли судове слідство протягалось місяцями, розпочали в'язні голодівку. Після цього їх звільнили.

Восени 1924 року покликали Колодзінського до військової служби й приділили до кінної артилерії у Варшаві, але на власне бажання перенесли його до піхоти. Після рекрутського вишколу перейшов до старшинської школи (підхорунжівки), яку закінчив з дуже добрим поступом у ранзі плютонового-підхорунжого.

Колодзінський любив військо, його порядок і дисципліну. Він залюбки чистив зброю, дбав про одяг і весь зовнішний вигляд. Військові обов'язки виконував солідно і завзято студіював військові підручники. Але на пропозицію залишитися в польському війську не погодився.

Після звільнення з військової служби вписався Колодзінський на правничий факультет львівського (польського) університету. В цьому університеті студіював 5 років, але більшу частину часу провів у тюрмі Бригідки. Був 5 разів арештований і просидів у Бригідках близько три роки.

В навечеря 1 листопада 1928 року зібралися тисячі українців у катедрі св. Юра, щоб молитвою відзначити десяту річницю Листопадового Зриву. Непроглядні маси народу заповнили велику площу довкола цього величавого храму. Після Панахиди за полеглих вийшов на зовнішний балькон церкви М. Колодзінський і спокійно, з належною повагою і пошаною розгорнув український національний прапор з червоними буквами УВО на ньому. Тисячна маса вп'ялила свій жадібний погляд в цей прапор, свою національну святість. Після короткої, зворушливої мовчанки залунав спонтанно спів українських національних пісень.

Свято закінчилось стріляниною між бойовиками УВО і польською поліцією на площі біля св. Юра і її околиці. Польські студенти і львівське шумовиння зареаґувало погромом українських установ. Вони спустошили не тільки Український Академічний Дім, але на своєму вічу вирішили висадити його в повітря. Але українські студенти зорганізували оборону. Вони озброїлися і забарикадували всі входи. Колодзінський брав у цій акції якнайактивнішу участь.

В УВО М. Колодзінський займався особливо військовими справами, зокрема студіював джерела до боїв за Львів у 1918 і 1919 р. і оглядав терени цих боїв.

У 1928-1930 роках існував в Академічному Домі таємний військовий гурток, що гуртував українських студентів, які покінчили польську підхорунжівку (старшинську школу). Гурток був у зв'язку з Крайовою Командою УВО, зокрема з полк. Романом Сушком. Очевидно до того гуртка належав і Колодзінський.

21 вересня 1929 р. поліція арештувала Колодзінського на празнику в домі о. Василя Поповича в Городниці за участь (7 вересня 1929 р.) у замаху на „Східні Торги".* Розправа проти арештованих перед лавою присяглих почалась 26 травня, а закінчилася присудом львівського окружного суду 28 червня 1930 р. Акт обвинувачення закидав 17 молодим українцям, між ними й Колодзінському, приналежність до УВО і замах на „Східні Торги" у Львові. Бойовика Романа Біду засудили на кару смерти,** а Колодзінському пощастило вийти на волю. Він намагається не показуватись на очі поліції, тому не приїздить до Поточиськ, а переховується в о. Матейка в Опришківцях під Станиславовом, у вересні 1930 перебував у знайомих у Станиславові. Звідти переїхав до своїх приятелів Іваночків. Вони спершу вчителювали в Поточиських, а за громадську працю перенесла їх польська шкільна влада на захід. Не припало Колодзінському до вподоби польське бідне село, положене над Вислою. Немає там українських вишневих садів, немає благодатного чорнозему, лиш мало уроджайна глинка й багато мокляків. Та й незручно йому було затримуватися довше в гостинному домі Іваночків, перенесених в карній дорозі до корінної Польщі. І поліція і польське населення мали їх на оці і тому обережність наказувала йому вертатися до Львова. Думав на Різдво відвідати Поточиська, але мати повідомила, що за ним питала поліція і тому краще йому затриматися з приїздом.

У липні 1931 р. брав участь у з'їзді, що його зорганізував у Данціґу сот. Ріко Ярий. Після з'їзду повернувся до Львова продовжувати студії, але 17 січня 1932 року попав до тюрми. Відповідав перед львівським судом за приналежність до Організації Українських Націоналістів, отже за державну зраду. Крім того притягали його до відповідальности також за статтю про вагу військового виховання, що її помістив він в органі ОУН „Розбудова Нації". На судовій розправі тримався гідно і відважно.

---

* Виставова площа загально-крайових торгів. Там була приміщена великої мистецької вартости т. зв. „Рацлавіцка панорама" — ґалерія історичних картин, що її ніби плянували знищити арештовані бойовики УВО. Як пізніше виявилося, вся акція була спровокована поліцією (Прим. Редакції).

** Але смерть таки не поминула його. Р. Біду розстріляло ґештапо в Киеві в 1942 р. (Прим. Ред.).

Не заперечував, що є членом ОУН і спокійно признався, що є автором інкримінованої статті. Коли предсідник трибуналу, мабуть суддя Яґодзінський, запитав Колодзінського, як він — римо-католик з виразним польським прізвищем — може належати до української, до того таємної, революційної організації, яка послуговується терористичними актами, — він відповів, що віровизнання не встановлює національної приналежности. А коли той сам суддя звернув йому увагу, що ідеї, за які бореться ОУН, будуть вимагати багато жертв, багато крови, Колодзінський відповів, що український народ не відступить від боротьби за своє право на вільне життя у своїй власній державі, хоч би то коштувало ріки крови, аж поки не осягне своєї мети. Суд і прокуратор уважно слухали заяви відважного юнака і подивляли його знання військових справ.

Товариші в тюрмі (Колодзінський сидів тоді в тюремній келії ч. 120 разом з інж. Осипом Бойдуником, що був у слідстві за участь у Конґресі Українських Націоналістів у Відні 1929 року) побоювались, що такими виступами стягне Колодзінський на себе гнів і обурення польського суду і дістане вищий вимір кари. Але сталося навпаки. Присудом з 10 червня 1932 р. дістав Колодзінський всього один рік в'язниці. В додатку він скористав з амнестії, яка охоплювала кари тільки до одного року та вийшов на волю.

Вийшовши з в'язниці мусів Колодзінський як уже знаний підпільний бойовик переховуватись і жити півлеґально. Під кінець літа 1933 р. гостив він кілька днів у рідному селі. Він поїхав туди, щоб побачити свою стару матір, яку він дуже шанував і любив. Мабуть прочував, що її вже більше не побачить.

За кордоном і в таборі Усташів в Італії

Крайова Екзекутива Організації Українських Націоналістів (ОУН) постановила вислати М. Колодзінського за кордон для зв'язку й інформації діючого там Проводу Українських Націоналістів (ПУН), бо у відносинах поміж краєм і ПУН-ом витворилися деякі розходження.

В ранню осінь 1933 року переходить Колодзінський нелеґально кордон та живе на фальшиві документи й під різними прізвищами то в Німеччині, то в Чехословаччині, то в Австрії, то в Італії чи в Голляндії, а може й в Еспанії.

Полк. Євген Коновалець призначив Колодзінського до дальших студій. Колодзінський студіює твори військових теоретиків воєнного діла, зокрема Клявзевіца (навіть думав перекласти його на українську мову). Він читає, пише і пильно вивчає чужі мови.

В тому часі ОУН мала вже зв'язки з хорватськими націоналістами, що звалися „Усташі", а які боролися за звільнення своєї батьківщини з-під сербського поневолення. Їхня головна квартира і штаб були в місті Міляно в Італії. Італійський уряд не тільки погодився на перебування їх в Італії, а й дозволив організувати військові вишкільні табори. ПУН виєднав згоду головної квартири Усташів, щоб на вишкіл вислати кількох українців, і як першого, спрямував туди Колодзінського. З пашпортом, виставленим на ім'я „Гузара", він через Швайцарію дістався до Міляно, приблизно в жовтні 1933 року. Там заприязнився Колодзінський з провідником усташів поглавніком д-ром Анте Павелічем. Хорвати прийняли Колодзінського до свого штабу, він почав вивчати хорватську мову, а по якомусь часі почав викладати на військовому курсі в таборі, що примістився в будинках старого монастиря в селі біля містечка Барі в провінції Ліґурія. Це село хорвати називали Вішкет. В таборі було понад 300 хорватських партизанів, яким Колодзінський викладав теорію і практику партизанської боротьби.

В листопаді 1933 р. ПУН вислав через Швайцарію своїх ще чотирьох членів (між ними був Гриць Джура), яких на поручення Колодзінського прийняли до табору. У квітні або травні 1934 року перенесено табір дальше на південь до провінції Тоскана, до села Оліветто в околиці міста Ареццо, а кількість усташів зросла до понад 500 осіб. Вліті 1934 р. табір перенесли знову дальше на південь до провінції Абруцціо. Там він примістився в будинках запустілого монастиря Сан Деметріо. Туди до табору прийшли ще два українці — Михайло Мушинський і Олександер Бандера (брат Степана). Оба прибули з Риму, де були на студіях.

В жовтні 1934 р. югославський король Олександер відвідував Францію. В Марсилії 9 жовтня виконав на короля атентат македонець Влада, кинувши бомбу, від якої згинув не тільки сербський король, а й французький міністер Барту, який супроводив короля.

В таборі усташів на вістку про успішний атентант запанувала велика радість. Вони сподівались великих змін.

Італійці очевидно були поінформовані про той плянований атентат і сподівались, що він стане гаслом для всенародного повстання хорватів проти сербів. Коли ж убивство не викликало в Хорватії майже ніякої реакції, зробили італійці висновок, що впливи усташів у їхній батьківщині не такі то вже великі і що вся підготова до протисербської акції передчасна. Щоб не допустити до непорозумінь з югославським урядом, перенесли табір усташів, очевидно разом з українцями, на острів Ліпарі, положений в групі еольських островів, на північ від міста Мессини на Сицилії. Табір інтернували в стародавньому замку, а зброї не видали. Табір не міг в'язатися з зовнішним світом, а наглядала над ним італійська поліція — карабінєри. Сама свідомість обмеження особистої свободи, а до того неясне і незнане майбутнє, впливали від'ємно на психічний стан і хорватів і українців. І як то в період невдач буває, стали виринати між хорватами непорозуміння, суперечки, обопільні обвинувачення, а накінець криваві бійки. Також в українській групі, що складалась з 8 осіб, почали деякі члени нарікати на бездіяльне сидіння в таборі. На вимогу українців, підкріплену голодівкою 4-ох членів групи, відділили українців від хорватів, після півторарічного спільного перебування з хорватами. За весь час відносини між українцями і хорватами були все добрі, дружні, приятельські і щирі.

В квітні 1935 року українська група попрощала хорватських друзів, і кораблем прибула на Сицилію до порту Мессени, а далі суходолом дісталась у глибину острова, до малого, гірського села Торторічі, на південь від міста Палермо. Там українці винайняли 6-кімнатну віллу, отримували від уряду відповідну місячну платню і проживали в умовах майже повної свободи. Жили під прибраними італійськими прізвищами. Розкошувалися морськими купелями, відбували далекі прогульки, навіть на вулькан Етну, вивчали італійську мову, читали українські книжки й часописи, а навіть листувались зі знайомими за посередництвом недалекої станиці поліції з двома карабінєрами, які ставилися до українців дуже ввічливо.

Долею цієї української групи не переставав цікавитися полковник Коновалець. З його доручення відвідав гру-

пу секретар ПУН Ярослав Барановський, а з Риму приїздив Євген Онацький.

Бездільне, примусове перебування в сицилійському селі і туга за батьківщиною та рідними викликали нові непорозуміння й суперечки в цій невеличкій групі. Вони стали домагатись звільнення, а коли воно не приходило, обвинувачували в тому Колодзінського, який як визнаний ними і італійською владою командант групи був з тією владою у зв'язках та писав в справі звільнення прохання й меморіяли. Непорозуміння розгорнулися так далеко, що італійці перевезли трьох опозиціонерів на острів Стромболі, а по півроці на острів Філікуді, оба на півночі від Сицилії.

Вкінці в червні 1937 року група з Торічеллі під проводом Колодзінського дочекалася звільнення, а група з Філікуді була звільнена в серпні 1937 р. Колодзінський дістався до Риму, а звідтіль через Швайцарію до Відня.

В Карпатській Україні

В липні 1937 р. у Відні мав Колодзінський операцію носа. Йому усунули поліпи і стан його здоров'я значно поправився. Він виїхав до Голляндії і там завершив свій військовий вишкіл у полковника генерального штабу Володимира Колосовського, який високо оцінював здібності свого учня. В лютому 1938 р. приїздив до Амстердаму полк. Коновалець, який при тій нагоді переговорював з Колодзінським. Після цієї зустрічі повернувся Мішко (так тоді всі кликали Колодзінського) до Відня, а звідтіль на початку квітня до Італії, де знову конферував з Коновальцем: обговорювали військові справи, що Мішка найбільше інтересували, такі як організація військового штабу ОУН, військові вишколи, вищі воєнні студії тощо.

В Римі дійшла до Колодзінського вістка про трагічну смерть Коновальця 23 травня 1938 р. в Ротердамі і потрясла ним до глибини душі, бо Коновальця він прямо обожав.

В липні 1938 р. переїхав Колодзінський до Берліну, а під кінець того року до Відня, щоб бути ближче Карпатської України. На пропозицію військового референта ПУН ген. Миколи Капустянського і шефа Військового Штабу ОУН (Вішта) ген. Віктора Курмановича прибув Колодзінський до Карпатської України. На сам Йордан, 19 січня

1939 р., прибув він до тодішньої столиці Карпатської України — Хусту. Три дні пізніше, тобто 22 січня 1939 р. був свідком величавої маніфестації 30-ти тисяч карпатських українців з-понад соткою українських національних прапорів. Перед двадцяти роками проголошено в тому ж Хусті злуку з Україною, а тепер відзначували врочисто ту знаменну подію. Свято це було виявом української сили і волі жити вільним, незалежним життям. Під час свята Колодзінський простудився, але варто було — писав він до приятеля — і простудитись, щоб лише таке свято побачити.

Вже 28 січня 1939 р. пише Колодзінський до Василя Маріянського до Канади, щоб писав до нього на берлінську адресу, бо сподіється скоро там бути. Був то останній лист від нього. З листа видно, що в тому часі переходив свого роду кризу. Він стрінувся віч-на-віч з твердою, невблаганною дійсністю, яка не була така променista, як він собі її виідеалізував. Одночасно цей лист свідчить, що Колодзінський дозрів і навчився оцінювати справи холодно, річево, реально. Він підкреслював величезне символічне, політичне і моральне значення цього клаптика вільної української землі і категорично вимагав від усієї української нації моральної і матеріяльної підтримки для неї. Вправді багато діялося там такого, що не повинно діятись, але він щасливий, що жив на тій землі, що чув пошум українських прапорів, що бачив, як народ будиться з тисячолітнього сну, випростовує хребет і розгортає крила до піднебесного лету. Найбільше радував його зародок української збройної сили — Карпатська Січ. Вона убога, матеріяльно невивінована, без зброї і без грошей, але хлопці готові кулаками боронити рідну землю.

Від 1919 р. була Карпатська Україна складовою частиною Чехословацької Республіки. Натиск гітлерівської Німеччини сприяв природному праву словаків і українців до самостійного життя. Перед напором національної течії мусів центральний чеський уряд піти на уступки і чеський сойм ухвалив 22 листопада 1938 року конституційний закон для Карпатської України, яка дістала свій сойм і уряд. В тому теж часі зорганізувалася на місце Української Національної Оборони — Народна Оборона „Карпатська Січ". Вона зорганізувала по селах свої відділи, які об'єдналися в районових командах. Районові команди підляга-

ли 10-ом окружним командам, а в проводі цілої організації стояла Головна Команда з Головним Штабом, що мала свій осідок в Хусті.

Карпатська Січ виховувала широкі українські маси до самостійного життя. В першу чергу дбала вона про військовий вишкіл своїх членів. Але в цій саме ділянці стрічала вона великі перешкоди. У країні було чеське військо, жандармерія, фінансова (прикордонна) сторожа й іншого роду служба. Чехи не хотіли дати Січі зброї потрібної для вишколу, а опісля для оборони кордонів та втримання ладу й порядку. І саме на здобуття зброї були спрямовані найбільші зусилля команди Карпатської Січі. Такі обставини застав Колодзінський, якого призначено шефом штабу Карпатської Січі.

19 лютого 1939 р. відбувався в Хусті Другий З'їзд Січей, що в ньому активну участь брав Колодзінський. Містом перемаршувало 10,000 січовиків і кілька соток січовичок.

Штаб Січі керував військовим вишколом, при чому приходилось поборювати величезні труднощі. До належного вишколу не доставало не тільки зброї, але й старшин та інструкторів. Тому зорганізовано в Хусті курс інструкторів. На тому курсі основні предмети викладав чи не найкращий наш знавець воєнного діла в Карпатській Україні М. Гузар-Колодзінський. Крім того він пильно цікавився працею і побутовими умовинами окремих Січей і часто відвідував їх, звичайно пішки, та служив своїми вказівками і радами. Його адьютантом був Зенон Коссак-Тарнавський.

Коли 13 березня 1939 р. Словаччина відірвалася від Чехії і проголосила самостійну державу, стало очевидним, що відділена від Чехії Словаччиною — Карпатська Україна мусить піти її слідами. Озброєння Січі стало найпекучішою потребою.

Бої з чехами

На народі старшин в Січовій Гостинниці, 13 березня 1939 р., винесено постанову вислати до прем'єра о. д-ра Августина Волошина делеґацію з вимогою видати Січі зброю, що була в команді жандармерії. Під північ делеґація в складі М. Колодзінського, Івана Романа і Івана Ро-

гача відвідала Прем'єра і виєднала наказ до командантa чеської жандармерії, підполковника Вака, видати Січі потрібну їй зброю. З тим наказом пішла делеґація до будинку жандармерії, але чехи обстріляли їх так, що до будинку приходилось діставатися боєм. Але вкінці справу вияснено і десь близько 3-ої години над ранком дістала Січ зброю, а саме: 43 кріси й 70 револьверів та дещо амуніції. Однак через яку годину зажадав командант чеського війська, генерал Прхала,* від команди Січі телефонічно, щоб вона негайно повернула отриману зброю. Приявний у команді Роман відповів Прхалі, що йде в тій справі до прем'єра Волошина.

Біля 6-ої години вранці, 14 березня 1939, прийшов до будинку Головної Команди Колодзінський і перебрав команду над залогою, яка нараховувала 90 осіб. Він очевидно не думав видати чехам отриманої зброї, а тому вони почали проти Січі акцію. В місті заклекотіли кріси і кулемети.

Зв'язковий повідомив, що чехи почали наступ на Січову Гостинницю. Колодзінський вислав туди на допомогу два невеличкі відділи. Одночасно йде підготова до оборони команди: січовикам видали амуніцію, призначили стійки і забарикадували входи, двері, вікна. Чеський наступ розпочався дуже скоро. Легкі танки обстріляли будинок команди кулеметним, а піхота крісовим вогнем. Через деякий час відізвалася й артилерія. Ґранати стали розриватися і на мурах будинку і в його нутрі. Січовики стріляли рідко, щадили набої. Стріляли аж тоді, коли ворог підступав уже ближче. Ранених переносили до маґазину.

Після двогодинного бою вдерлися чехи через приватне мешкання на перший поверх будинку і взяли до неволі січовиків, що мали боронити сходову клітку. Тепер, зблизька вже, стали чехи обкидати оборону ручними ґранатами. Але рішучість і відвага булавного Васильчука врятувала положення і обороні вдалося виперти чехів. Ва-

---

* Лев Прхала, чеський генерал, тоді ворог українців, а відданий приятель поляків, до яких пізніше й перейшов. Після Другої світової війни почав симпатизувати з українським визвольним рухом. Займав важливий пост в АБН. Умер в місті Фельдбах біля Ґрацу в Австрії 11 червня 1963, проживши 71 рік.

сильчук кинені чехами ґранати кидав назад на чехів і вони між чехами вибухали. Вони пробували наступати ще раз у той спосіб, що примусили полонених січовиків йти в першому ряді перед ними: сподівалися, що оборона чейже не буде стріляти до своїх. Але завзятий Гузар (Колодзінський) дав наказ стріляти додаючи при тому: „хай нам простить Бог і Україна". Полонені впали на землю і чехів таки виперли з будинку. Бій продовжувався. Від кулеметних стрілів погиб згаданий вище Васильчук, а гарматні стрільна ширили діло знищення.

Десь о 10-ій годині з'явились з білим прапором парляментарі. Колодзінський наказав припинити вогонь і в товаристві чотара Левка Кріса (Лев Крисько — був з Мішком-Колодзінським в таборі усташів в Італії) сходить на низ. Там через барикади передає чеський вояк командантові листа від прем'єра, в якому о. Волошин наказує перестати стріляти і заповідає прихід своїх післанців. Колодзінський повідомив парляментаристів, що на наказ прем'єра перестає стріляти, але при тому звертає увагу, що чеські відділи мають залишитися на своїх місцях. Інакше він знов же відкриє вогонь.

По якомусь часі появився другий білий прапор, а з ним прибули міністер внутрішних справ Карпатської України Перевузник і словак поручник Барчані. Вони переказали, що прем'єр бажає, щоб січовики склали зброю, на то відповів Колодзінський, що січовики ворогам зброї не віддадуть. А коли делеґати стали лякати, що чехи в короткому часі вибють січовиків як мишей, Гузар сказав, що ніхто не може заборонити їм згинути по-геройськи. На дальші переконування делеґатів рішився Гузар вислати своїх людей до прем'єра. В міжчасі мало бути затримане перемиря, під час якого обі сторони мали постягати вбитих і забрати з поля бою ранених. Барчані лишився між залогою в будинку Головної Команди і був свідком, як за кілька хвилин впав з чеської сторони стріл і поранив січовика. Барчані побіг до чехів з криком, щоб вони не стріляли. В перерві винесли січовики яких 10 ранених, але чехи не впустили вже тих січовиків назад до залоги, лише їх побили і ув'язнили.

І знову почалась стрілянина, що тривала майже пів години, коли аж прибула ще одна делеґація з білим прапором. В її складі було 4 українців і 3 чеських старшин.

І та делеґація налягала, щоб оборона склала зброю. Тоді Колодзінський постановив вислати ще двох людей до о. Волошина. Вони дістались до прем'єра і принесли такий наказ: Січовики мають зложити зброю і занести її до мешкання прем'єра. Він переховає ту зброю і в слушний час видасть січовикам.

Хоч Колодзінський не довіряв чехам, одначе наказу своєї влади послухав. Він казав скласти зброю і сам з січовиками заніс її до прем'єра.

Виявилося, що всіх оборонців залишилось не більше 30 осіб. Була година 11 перед полуднем. Зброя, що її віддала команда Січі, це було 13 крісів і кільканадцять револьверів. Отже січова невеличка, слабо озброєна, залога відбивала успішно довший час наступ модерно озброєного чеського з'єднання, що мало близько 200 вояків, 3 танки і легкі гармати.

Чеське військо атакувало не лише Головну Команду, але і всі інші стрілецькі станиці. В Хусті напали чехи на січову гостинницю, хустський кіш і домівку жіночої Січі. Бої тривали подекуди до 1-ої год. по полудні, коли то з наказу прем'єра оборонці зложили зброю.

Очевидно умов перемиря чехи не думали дотримувати. Обезброєних січовиків вони били, в'язнили, знущалися над ними, а чеська лічниця відмовилась подати допомогу раненим січовикам, в наслідок чого багато їх померло. А були випадки, що і ранених побивали.

На початку боїв з чехами наказав Колодзінський Січам у краю, щоб вони намагалися здобути від чехів зброю. На тій основі ґарнізон Торуня відібрав зброю від прикордонної сторожі і жандармерії, а вислане проти нього чеське військо примусив боєм до відвороту. В цілій Волівщині переведено розброєння чехів і січовики здобули більшу кількість крісів і кулеметів.

Коли бої з чеським військом притихли, відбув уряд Карпатської України надвечір, 14 березня 1939, засідання, на якому рішено проголосити самостійність і незалежність Карпатської України та скликати сойм на наступний день, тобто 15 березня на годину 15 (3-тю по пол.). Декляpацію про цю постанову проголосив прем'єр о. Волошин о 6.30 год. увечорі по радіо.

Наступ мадярської армії

Одночасно почали на українську молоду державу свій наступ мадяри. Чехи лише подекуди ставили їм легкий опір. Вони стягали свою прикордонну сторожу і жандармські станиці та забираючи з собою майно, відступали. Вони відходили не лиш на захід, але також і на Тячево, а звідти на румунську територію. Можливо, що чехи мали з мадярами якесь порозуміння і тому не хотіли дати січовикам зброї, а навіть розпочали з ними бої.

Після того злощасного бою з чехами треба було зайнятись пораненими, похоронити вбитих та сяк-так упорядкувати знищені в боях приміщення, а також наладнати зв'язок. Але найважливішим завданням було роздобути зброю, щоб можна вислати підкріплення на протимадярський фронт.

15 березня були чеські частини в повному відступі, а мадярські армійські комбіновані з'єднання почали наступ на Севлюш вже біля 2-ої години вранці. Чехи боронили місто при помочі панцирних авт і танків лише доти, доки не вивезли свого майна приблизно до 10-ої год. перед полуднем.

Опущені чехами позиції намагалися зайняти січовики. Трагедія була в тому, що чехи до останньої хвилини не хотіли зрозуміти, що січовики обороняють кордони своєї батьківщини, що вони намагаються зробити те, до чого було обов'язане чеське військо. І замість дати зброю українцям, вони на кожному кроці поборювали їх. В такій ситуації рішився Колодзінський на єдино можливий вихід — дав наказ відбирати від чехів зброю силою, хоч був свідомий, що через те попаде в конфлікт не лише з чехами, а й зі своїм урядом.

Назагал вранці того дня було положення в Хусті сяк-так опановане. Праця проходила швидко і спокійно. Січовики забирали від чехів зброю більшими то меншими партіями. Чеська команда жалувалась перед урядом Карпатської України, уряд давав строгі накази і доручення лишити чехів у спокою, дижурний старшина вислуховував те все і обіцював справу прослідити, а потрібна робота йшла далі.

Того дня перестала Карпатська Січ бути організацією української молоді. Вона стала армією Карпатської Укра-

їни. Міністр військових справ Степан Клочурак призначив полковника армії УНР Сергія Єфремова начальним командантом нової збройної сили. До його штабу увійшли всі старшини попереднього січового штабу, а крім того декілька старших військовиків-фахівців. Шефом штабу призначив полк. Єфремів Михайла Гузара-Колодзінського. Проголошено мобілізацію. Почали масово зголошуватися мобілізовані і добровольці. Їх озброювали, формували відділи і зараз же відсилали на фронт проти мадярів.

Того ж 15 березня о 3-ій год. після полудня зібрався в будинку української державної гімназії сойм Карпатської України. Незважаючи на ультимат мадярів, щоб до 8-ої години ввечорі того дня передати їм край, сойм відбув поважно свої наради. Він ухвалив основний закон, що постає незалежна держава Карпатська Україна. Першим її президентом обрано о. Августина Волошина, що до тепер був прем'єром. Сойм закінчив свої наради біля 7-ої години ввечорі відспіванням державного славня „Ще не вмерла Україна".

Створено новий уряд, але фактична влада перейшла до штабу армії. На переданий по радіо мобілізаційний наказ голосилась масово українська молодь. Січовики відбирали від чехів зброю, а ті відгрожувалися Головній команді танками, але зброю здавали. Нею поспішно озброювано нові частини і зараз же висилано на фронт.

Дехто з українців виїздив з Хусту, між ними і деякі старшини з ново-іменованого штабу так, що остали майже самі тільки давні січові старшини з Колодзінським на чолі. Уряд Карпатської України підвищив його до ступеня полковника і йменував начальним командантом збройних сил держави, бо С. Єфремів виїхав.

Увечорі відбулась у приватному мешканні президента о. Волошина важлива нарада. Мадяри вже всього яких 3 кілометри від Хусту. Січовики привели мадярського парляментаря, який передав на руки президента той самий ультимат: передати до години 8-ої владу мадярам. Німецький консул дораджував піддатись без проливу крови.

На нараді було всього кількох учасників, а між ними Колодзінський. Всім їм ясно, що боротьба безвиглядна і вона напевно закінчиться перемогою мадярів. Але тут йшлося про щось більшого, що має вартість вічну, — про

добре українське ім'я, про українську честь. Тому вирішено не здаватися добровільно, лиш далі боронитись. Уряд мав виїхати до Бичкова.

Тим часом мадярський наступ розгорнувся і прибрав на силі. Наступала стотисячна, добре і модерно озброєна в панцерні авта, танки й літаки вивінована мадярська армія.

Тій навалі ставили опір малі, аж надто малі, і слабо узброєні групи січовиків. Четар Остап Волянський у своєму спомині „В обличчі мадярського наступу" оцінював сили, що ними розпоряджала Головна Команда збройних сил на 1,100 крісів і понад 50 ручник кулеметів. Якщо прийняти б, що його обчислення неточні, то все таки ця сила була дуже мала. І коли ця горстка ставила опір і кривавилася в лютих боях, то треба це вписати на рахунок високих духових вартостей січовиків; їхній великий патріотизм, безмежна любов до рідної землі і свого народу та рішуча воля боронити батьківщину аж до смерти.

Спроба уряду дійти до якогось порозуміння з мадярами не мала успіху. Д-р Юлій Бращайко і д-р Долинай переїхали були нашу бойову лінію в надії повести переговори з командою мадярської армії, але їх мадяри не пустили і вони вернулися без нічого.

В пожарах і крові минув той пам'ятний день — середа, 15 березня 1939 року. І одночасно того самого дня на другому західньому кордоні загибаючої чехословацької республіки зайняли німецькі війська без одного стрілу Чехію і Моравію.

Трагічний відступ

У четвер вранці, 16 березня 1939 р., положення вияснилось на стільки, що можна було поробити суттєві висновки і винести конкретні постанови. Неможливо було оборонити столицю Хуст. Залишався єдиний вихід, а то відворот. Головна команда і штаб працювали безупинно. Січовики і далі відбирали чехам зброю. Формувалися нові відділи, які негайно і поночі й в четвер вранці, відходили як підкріплення до частин на фронті, які як могли стримували ворога.

Чеське військо відступало вже і в місті не було ні одного чеського вояка. Полк. Колодзінський наказав спали-

ти архів Головної Команди. Наказав також вивезти в безпечніші місця ранених і підготовити потрібну кількість підвод для евакуації.

З фронтом був зв'язок телефонічно або за посередництвом зв'язкових, які послуговувалися роверами або мотоциклями. Автомобілів було дуже мало.

Біля 10-ої год. вранці почалась в місті стрілянина. Місцеві мадяри — „ґардисти" витягнули передану їм чехами зброю і почали свою акцію на тилах українського фронту.

Приблизно в тій самій порі напали „ґардисти" на січову залогу в Тячеві і зайняли місцевість. Те саме вдалося їм в Солотвині, Рахові і в Ясіню. З Рахова пішли „ґардисти" на Кваси і Бичків і коло 4-ої по пол. обсадили і ті місцевості.

Головний штаб був поінформований про ситуацію на фронті, але не знав докладно, що діялося в запіллі. Зокрема не знав нічого про упадок Бичкова, куди саме мав відбуватися заплянований відворот.

Ще в полудне в телефонічній розмові з командантом відтинку „Іршава" пор. Свободою інформує його полк. Гузар, що уряд виїхав з Хусту в напрямі Бичкова; він наказує Свободі тримати за всяку ціну фронт, а дещо пізніше наказав його групі перебиватися на Словаччину.

Біля години 1-ої по полудні підійшли мадяри під самий Хуст. На фронті посилювалася стрілянина, а ґардисти пожвавлювали свою акцію в місті.

Полк. Колодзінський наказав загальний відступ. Чоло колони творив обоз з деяким військовим майном і пораненими на возах, а замикав її рій січовиків з трьома старшинами штабу. Між ними був Колодзінський. Загальний відворот охороняв відділ аспіранта Гуцула, який зводив з мадярами бої аж до сумерку. Ще довше, бо аж до 6-ої год. ввечорі, трималася залога касарень.

На коротко перед 5-ою год. по пол. сповістили дзвони хустських церков, що мадяри зайняли місто.

Відділ, що з ним відступав полк. Колодзінський пішов трасою Хуст-Данилово-Шандрово-Теребля або може Хуст-Крайниково-Теребля. Головні частини січовиків відступали шляхом Хуст-Сокирниця-Салдабош-Буштино-Теребля. Годі було відступати на Тячів, бо виявилося, що та місцевість у мадярських руках. Тому дальша траса відступу

провадила горами з Тереблі на Нересницю. Вночі з 16 на 17 березня получилися в Нересниці відступаючі відділи і попрямували на Горішню Апшу.

Полк. Колодзінський робив враження хворої людини. Нервова напруга і безперервна праця кількох днів і ночей підряд та безвиглядність положення вичерпали його до краю. Він не тільки не міг іти пішки, але навіть на коні тримався з великим трудом. Очевидно до якоїнебудь акції був уже не здібний. На собі мав цивільний одяг. Уніформи Карпатської Січі не носив ніколи. Мабуть і не мав її.

Не легка була дорога з Нересниці до Апші. Приходилося відбувати її гористим тереном, вузькими гірськими стежками, в додатку без їжі і без відпочинку, у безперервній тривозі. Битого шляху, що провадив долиною Тиси не можна було триматись, бо його опанували вже ґардисти та й кожної хвилини можна було там стрінутися з наступаючою реґулярною мадярською армією.

До Горішньої Апші добилася колона десь о 11-ій годині вночі 17 березня і там дозволено їй відпочивати одну годину.

У придорожній хаті відбули старшини нараду над ситуацією. Більшістю голосів становили відступати дальше на Бичків з тим, що в крайньому випадку колона перейде кордон до Румунії.

Полк. Колодзінський був до того ступення перетомлений, що рішився передусім хоч трохи відпочати, а щойно тоді шукати виходу. Він мав при собі німецький пашпорт, так званий „фремденпас" і був переконаний, що мадяри пошанують той документ і дадуть йому можливість зв'язатися з німецьким консулем, а може удасться йому помогти ще і товаришам. Отже на місці лишилась невелика група січовиків з другом Колодзінського Зеноном Коссаком-Тарнавським, пор. Тацинцем, січовиком Дужим і кількома місцевими січовиками, разом 10-11 осіб.

А ціла колона, силою близько 400 січовиків, пустилась в дальшу дорогу на Бичків і 18 березня о годині 3-ій над ранком перейшла вбрід Тису біля Бичкова і на румунському боці зложила зброю.

Полк. В. Филонович, описуючи цей відступ, каже. що після відходу з Хусту Колодзінського він як найстарший ранґою, на бажання старшин перебрав команду над решт-

ками армії і вийшов з ними з Хусту. По дорозі стрінувся з Колодзінським, який був хорий і від себе просив Филоновича перебрати команду над всіми відступаючими частинами січовиків. Филонович виконував команду до трагічного кінця („Вісті" ч. 3-4, червень 1958).

Але вже о 10-ій годині вранці 18 березня румуни передали весь відділ січовиків разом з цивільними втікачами — всі 273 особи — мадярам, перевівши їх назад через кордон мостом на Тисі до Бичкова.

Полонених примістили мадяри в місцевій школі. До них долучили також українців арештованих в околиці. Від них довідалися полонені про події, що відбувалися в околиці, а в тому і про долю групи січовиків, яка лишилась була в Горішній Апші. Невесела та доля.

Вранці 18 березня вибрався пор. Тацинець* з двома місцевими січовиками до Волового шукати пристановища між своїми людьми. Полк. Колодзінський пустився з рештою товаришів у противному напрямку, йдучи до найближчої залізничої станції. По дорозі з Горішньої до Середньої Апші в лісі натрапили вони на мадярську стежу, яка завела їх до Солотвини. Там їх переслухували. При тому пашпорт Колодзінського подерли, а опісля всіх їх розстріляли: ані один чоловік з тієї групи не вийшов живим. Усі погинули або того самого дня або наступного, 19 березня 1939 р., в копальні солі над Тисою біля Солотвини.

Так жив, працював, боровся і впав один з найкращих синів, що їх видала Городенщина. Згинув в обороні права на вільне життя всім нам дорогої Срібної Землі цей молодий герой, гарячий український патріот, палкий націоналіст, визначний знавець військового діла полковник Михайло Гузар-Колодзінський, який ціле своє життя присвятив боротьбі за волю свого народу. За життя ширшому загалові мало знаний, спочив на віки у невідомій могилі так, як перед ним і по нім спочили десятки і сотки тисяч українських героїв, що своїми кістьми засіяли, а своєю гарячою кров'ю зросили рідний ґрунт, на якому скорше чи пізніше виросте квітка волі. Тоді знайде ім'я Колодзінського належне йому місце в українському пантеоні,

---

* Федора Татинця мадяри арештували в його рідному селі Колечині і розстріляли (А. Сад: Чотири з тисячі — Прага 1941).

а з життєпису його будуть молоді покоління вчитися, як треба любити рідний край.

Післяслово

Михайло Колодзінський, член Української Військової Організації (УВО), член Крайової Екзекутиви Організації Українських Націоналістів (ОУН), шеф штабу Збройних Сил Карпатської України користувався часто псевдами: Гузар, Кум, Бурун.

Цю працю про нього написано на підставі особистого знайомства з ним, на підставі його листів до односельчан Василя Маріянського і Василя Ємчука, які перебувають в Канаді, на підставі спогадів і свідчень його співпрацівників, знайомих і приятелів, які вдалось зібрати, а також тієї літератури, про яку в праці згадано.

Поза своєю організаційною роботою в підпіллі проявив Колодзінський неабияку публіцистичну і наукову діяльність у численних газетних статтях і в інших публікаціях. В них часто критикував опортунізм і угодовство, а в статті „Побілені гроби" („Новий Час" з 1932 р.) він розвивав думку, що нас побивали вороги не своєю силою, а лише нашою незгодою.

Він радів створенням антикомуністичного трикутника Рим-Берлін-Токіо, але перестерігав перед безпідставними надіями, що хтось здобуде нам державу. Нам треба рахувати тільки на власні сили. Але добре, що така вісь постала, бо вона створила умови для боротьби проти наших ворогів.

Найближчою його серцю була військова справа. Він пильно студіював усякі підручники і зібрав поважну бібліотеку з військової ділянки. Студіював ґрунтовно твори Клявзевіца* і працював видатно у Військовому Штабі ОУН (ВІШТА) разом з ген. Віктором Курмановичем, полк. Романом Сушком, полк. Володимиром Колосовським.

Під псевдонімом „Бурун" написав монографію з часів Хмельниччини „Полковник Іван Богун". Ця праця була друкована в газеті „Новий Шлях" (чч. 10-19 з 1939 р.), а потім появилась окремою книжкою у видавництві „Пробоєм" у Празі.

---

* **Clausewitz Karl** (1780-1831), генерал, найбільший німецький військовий теоретик.

Багато уваги присвячував Колодзінський партизанській війні і співпрацював при складенні українського підручника про той рід війни. В справі того підручника звернулася була амбасада Абісинії (Етіопії) з Лондону до полк. Колосовського, який проживав тоді в Амстердамі. На її просьбу переклали цей підручник на французьку мову, а з неї переклали собі його абісинці на свою мову і користувалися ним у боротьбі проти італійського наїзника. Колодзінський написав працю „Партизанська війна". Вона збереглася в рукописі (около 115 сторінок ручного письма). Деякими розробленими в тій праці системами, наприкл. „Оборона окружених ворогом відділів" користувалась пізніше УПА.

До важливіших праць Колодзінського треба зачислити „Українську Воєнну Доктрину", в трьох частинах. Перша історично політична частина появилася друком накладом Т-ва Кол. Вояків УПА в Торонті 1957 р. Другу частину, присвячену студіям над кордонами України з точки погляду воєнної географії, опрацював Колодзінський спільно з полк. Т. Омельченком. Третя частина займалася стратегією нашої визвольної війни. Доля другої і третьої частини незнана.

Під час перебування в таборі усташів в Італії зродилася в Колодзінського ідея створення балканського оперативного корпусу, який поміг би Україні здобути волю. Михайло Селешко, приятель Колодзінського, переписав на машинці цю працю, перебуваючи в Швайцарії. Її зложено в поштовій скритці в місті Люґано. Була то секретна скритка для зв'язку з хорватами. Після вбивства югославянського короля і міністра Барту помагала швайцарська поліція французькій шукати за виконавцями атентату. Вона викрила цю скритку і забрала зложену там пошту, а з нею і працю Колодзінського.

В часі перебування на Сицилії написав Колодзінський поважну працю — „Боротьба італійців за незалежність і соборність". Рукопис цієї праці, написаної на підставі джерельних матеріялів, начислює близько 500 сторінок густого, ручного письма і є в Канаді.

Колодзінський написав статтю про свого славного земляка, сина о. Івана Пісецького, пароха Корнева, — незабутнього бойовика ОУН Гриця Пісецького, що впав

у бою з польською поліцією 30 липня 1930 р. при нападі на поштовий амбулянс під Бібркою. Праця друкована в тижневику „Новий Шлях" у 1938 р.

У воєнно-науковому збірнику „Війна і Техніка", що в 1938 р. під редакцією ген. Миколи Капустянського появився в Парижі, була праця Колодзінського, підписана псевдом Бурун „Воєнне значення і стратегічне положення Закарпаття". В цій праці доводить Колодзінський, яку неоцінену вартість має Карпатська Україна для оборони системи Української Держави.

Ця праця появилась в тому ж 1938 р. також у німецькій мові в книзі "Karpathen Ukraine" („Карпатська Україна"), вона знайшла прихильну оцінку німецьких військових кол. А висловленими в ній аргументами і висновками користувалися українські дискутанти в полеміці з мадярськими імперіялістами.

У 1938 р. вийшов у Парижі воєнно-науковий журнал „За Збройну Україну", і в ньому надрукована праця Колодзінського: „Залізнича Комунікація в СССР"

Оце в загальному науковий і журналістичний дорібок Колодзінського, не враховуючи сюди численних рефератів і статтей, публікованих у леґальних і нелеґальних українських періодиках.

Праці Колодзінського, а передовсім його „Воєнна Доктрина", мають широкий розмах і перейняті глибоким патріотизмом і динамізмом. При тому не щадить він гострої критики деяким українським провідникам і полководцям. У своєму патріотичному запалі посувався він може деколи задалеко, але вічно активний молодий чоловік мав право й помилятися.

М. Колодзінський одушевлявся творами поета Леоніда Мосендза, який учителював у Карпатській Україні і з яким він заприязнився. З того ж часу датується знайомство його з письменником Уласом Самчуком.

В листі з 7 лютого 1936 згадує Колодзінський свого „доброго приятеля" Степана Бандеру у зв'язку з варшавським процесом, що в ньому засуджено Бандеру на кару смерти.

До особистих приятелів Колодзінського треба зарахувати людей, які працювали в проводі ОУН, а між ними Сеник-Грибівський і пізніший голова УНРади інж.

Осип Бойдуник, який в 1932 р. сидів разом з ним у львівській тюрмі Бриґідки.

Надзвичайно високо цінив Колодзінського голова проводу ОУН полк. Євген Коновалець, який щиро намагався примістити його десь у військовій академії, щоб він міг там завершити свої військові студії і віддати військовому визвольному українському рухові фахові прислуги. В цій справі були переговори з німцями, італійцями, а навіть з англійцями. На жаль, без успіху.

У своїх листах згадує теж Колодзінський Євгена Онацького, що в нього він при нагоді перебування в Римі, якийсь час проживав. Онацький користувався серед італійців великою повагою. Вони покликали його в 1936 р. до Орієнтального Інституту в Неаполі викладати українську мову. Його дім і його самого уважали італійці за неофіційну українську амбасаду.

Мав Колодзінський численних приятелів між німцями, особливо військовими, а також між італійцями і зокрема між хорватами.

Колодзінський — людина скромна й незвичайно солідна. В поведінці був завжди чемний і ввічливий, хоч не надто розмовний. Радше слухав що інші говорять. Визначався сильною волею і великою витривалістю. Коли брався за якусь справу, доводив її солідно до кінця. Був спокійної, зрівноважнеої вдачі. В дискусіях не гарячився, хіба в дискусіях на військові теми. Був педантично обов'язковий і завжди дотримував обітниць. Не любив пустомельства, ні гура-патріотизму. Не шукав дешевої популярности, ні скоро проминаючих ефектів.

Не любив і не зносив лайливих або простацьких висловів. З особливою ніжністю, увагою і пошаною ставився до жіноцтва. А свою маму боготворив.

М. Колодзінський був глибоко віруючою, релігійною людиною. Він щодня молився і відвідував часто церкву, а переходячи біля котрої, ніколи не забув зняти шапку.

Такою була ця дитина українського села Городенщини. Він вповні заслуговує на те, щоб його числити до передових постатей не лише повіту, а й краю, а його життя і повна посвяти праця для України повинні бути зразком для української молоді.

ІРИНА ПОПОВИЧ-КРАМАРЧУК

Пам'яті Михайла Колодзінського

Пам'ятаю, як нині, маму Михайла Колодзінського — високу, статну, із суворим обличчям, з широкою промичкою між зубами — Франчиху Колодзінську.

В неділю вранці, йдучи до церкви у вишиваній червоними вуставками „зрішеній" сорочці, у темній вовняній обгортці з таким же поясом, та у білій перемітці на голові — вступала вона на приходство в Поточиськах, де мій дідо, о. Стефан Макогонський, був парохом.

Вона була римо-католичкою, а ходила до церкви й була старшою сестрицею.

Пам'ятаю і його сестру Марцю, все усміхнену, вродливу молодицю, що з її донькою — Настунею, майже моєю ровесницею, ходила я на Богослужби, як приїздили ми, внуки, вліті з Коломиї до діда на вакації.

Прекрасна була та мурована церква в Поточиськах. І чудовий, плеканий був цвинтар довкола неї. Засаджений високими, пахучими липами та молодими соснами — рукою мого діда — замилуваного естета, — із пестрими квітниками не лише перед входом до церкви, а й уздовж цілісінького кам'яного, високого муру, — робив враження майже міського парку...

У літні спеки Богослуження в неділі відправлялось на цьому власне цвинтарі в дерев'яній, оброслій диким виноградом каплиці, що по обох боках у ній були довгі дубові лавки, а вище них проповідниця.

Дівчата з блакитно-жовтими лентами через плечі тримали хоругви, а зовсім малі дівчата мали свою „Малу процесію". Посередині серед них з такою ж самою лентою стояла я й тримала так зване „берелко". Це був гарний жезлик з дзвіночками. Біля мене, з одного боку тримала стяжку від цього жезлика Мішкова сестрінка — „поплетена" — з цікавими очима Настуня, що обов'язково у другій руці мала квітку і м'ятку.

Родину Колодзінських дуже шанували й цінили в домі мого діда, і пам'ятаю, — це була, мабуть, єдина родина

в селі, куди наша бабуня йдучи, брала нас, унуків, зі собою.

Усміхнена Франчиха привітно виходила до нас із решетом грушок чи горіхів, а з-за вугла хати чи стодоли заглядав старший за нас — теж ще дитина, Михайло, що дома звали його Мішком. Він частенько забігав на те прекрасне тоді Поточиське приходство.

І я можу з певністю твердити, що свою релігійність виніс Мішко з родинної хати, під незаперечним впливом мога діда, о. Стефана Макогонського — тодішнього пароха Поточиск і декана Городенського, людини непересічних високих релігійних і моральних вартостей, який впродовж тридцяти років взірцево провадив церкву і парохію.

Коли в 1920 році, у квітні, нагло і несподівано вмер мій дід, а на його місце прийшов тимчасово з Устечка мій вуйко, о. Володимир Стефанів, Мішко перебував часто у них.

Як восени того самого року мій батько, о. Василь Попович, перебрав парохію в Городниці — в селі 6 км. віддаленому від Поточиськ, то Мішко приїздив часто з моїм вуйком, Романом Макогонським, до нас — до Городниці.

Не забуду того, тоді в десятирічного мого брата Богдана, як він із запертим віддихом слухав, бувало, Мішкових оповідань про славу княжих і козацьких часів, який опісля і сам пішов слідами Мішка і в грудні 1940 року упав від ворожої кулі на мадярському кордоні.

А в тім, згадуючи ті давні — юні дні, не можу поминути того, а сказати, що в ті часи Мішко був може трохи і моїм... поклонником.

Бувало, казав моєму вуйкові: "... а таки понад панну Нуню — панян нема!"

А „панна" та — це був тоді дітвак, що вчився пильно, та на хлопців не звертав ще великої уваги.

І тямлю, як раз прощаючись — виходив саме через кухню — сказав: „Ви побачите ще, панно Нуню, що я ще буду українським генералом".

— На Гонолюлю, Міша! — злосливо відповів чортик у мені.

***

Аж прийшов рік 1929-ий.

Восени, 21 вересня, був празник у нас в Городниці,

і Мішко, приїхавши саме тоді зі Львова додому, прийшов, як звичайно, до нас.

І бачу його як нині — стояв у їдальні біля шафи, якийсь стриманий, стрункий з блискучими, чорними, очима, — з поглядом замріяним, але якимсь рішучим, — таким, що знає свою ціль... І подобався мені тоді Мішко. Мені стало його чомусь жаль... Я постановила бути для нього доброю.

І в тому вечорі, як відбувались у нас товариські забави, а між ними й невідкличний тоді „монастир", — я рішилась покликати Мішка.

І не забуду цього ніколи! — Дослівно в тій самій хвилині в хаті счинився рух і оторопіння: "... поліція обступила хату"...

І пам'ятаю, як стояв Мішко скований у кухні (моя мама випросила час, щоб приготовити йому їжу) — я з обуренням наївно сварилась з поліцаями, що воно не чемно забирати нам гостя з хати"...

Вийшов спокійно, поважно, гідно...

А під час вечері рознісся по хаті гук стрілу Це в сусідній кімнаті вистрілив з дитячого ліжечка револьвер..! Мішкові він не смів пошкодити у слідстві. Нікому нічого не сталося.

Пізніш, коли вийшов Мішко з тюрми, мій вуйко, Роман Макогонський, в таємниці показав мені два грубі зошити, що їх записав Мішко в тюрмі, з присвятою для мене. Обіцяв тоді вуйко, що дасть мені прочитати, та цього ніколи не сталося.

Опісля ми з Мішком переписувались, і як була я на студіях у Варшаві, Мішко виходив на Головний Дворець (гол. залізнича станція) у Львові, коли їхала я через Львів до батьків додому.

Та час минав і наші шляхи розійшлися. Мішко виїхав закордон (його вислав полк. Є. Коновалець на спеціяльний військовий вишкіл до Болгарії, Італії і ін. країн — прим. Ред.), а я закінчивши студії, відбула практику на заході й відкрила свою лікарсько-дентистичну практику в Бережанах. І ніколи не думала я, що в пам'ятному березні 1939 року, коли впала молода Карпатська Україна, а польське шумовиння в Бережанах, ликуючи, — вулицями міста обносило домовину з написом „Здехла Україна",

— не думала я і не знала, що в тому самому часі упав в обороні України — Срібної Землі — і наш незабутній Друг, Герой — „Лицар Абсурду" — може скаже і дехто — та непересічний патріот і підпільний військовик — Комендант збройних сил Карпатської України — Славної Пам'яті полковник Михайло Гузар-Колодзінський.

Так, дотримав свого слова Мішко...

***

Хай кілька цих рядків мого спогаду про Мішка з днів нашої юности, буде в'язанкою живих квітів від мене на його незнану могилу.

ДАНИЛО ПІСЕЦЬКИЙ
В. ГОРДИНСЬКА

Гриць Пісецький — Цуньо

Родинне, здрібніле ім'я Гриця Пісецького — Цуньо. І таким звали його не лише товариші гімназії, а й усі пластуни.

Гриць прийшов на світ 12 лютого 1907 року в родині о. Івана й Ольги з дому Бачинських зі Стрия, в Корневі городенського повіту, де його батько був парохом. Початкову школу закінчив у рідному селі, а середню освіту у станиславівській гімназії матурою 1928 року.

Цуньо був вищесереднього росту, стрункий з догори зачесаною чуприною, темними очима, а лице прикрашувала притаманна йому усмішка. Ще змалку цікавився природою, збирав зела і комахи робив ріжного роду альбоми й колекції комах та збагачував тим своє знання. Вже в нижчих клясах вступив до Пласту і так під проводом добрих та ідейних педагогів в гімназії, а в Пласті під проводом таких виховників відданих молоді як проф. Северин Левицький, здобув, як на той час, широке і багатогранне знання, виростав у почутті дисципліни, в розумінні обов'язку й жертвенности, не затрачуючи свого вродженого гумору. Був активним членом гімназійного ама-

торського гуртка, що його провадила учителька Кічунова — дружина гімн. учителя, й не мало мала клопоту з Цуньом, бо він на пробах не виявляв найменшого сценічного хисту, так, що під кінець почала шукати заступника. Та пригожого не знайшлося і треба було вдоволитись Цуньом. Та яке ж було приємне розчарування, коли на самій виставі Цуньо свою ролю заграв так по-акторськи, що здивував всіх ,але найбільше саму режисерку, яка з великої несподіванки успіху вистави і Грицевої знаменитої гри, обняла його й вицілувала.

Як пластун, Гриць виробився на спортовця. Вправляв марші, біги а взимі лещетарство. Лещета і кийки зробив собі сам. В вищих клясах гімназії щороку відбував пластові табори і по кожному повертався домів з кількома товаришами, особливо Лісовими Чортами, що сам належав до їхнього куреня. Хоч з природи талановитий і з багатющим знанням — Гриць ніяк не міг пов'язати математичні формули і правила із своєю любовю до природи; то ж часто говорив: „я ні з Архимедом ані з Пітаґором не мав щастя бути знайомим". Та все ж таки вся молодша його „братія" уважала його ходячою енциклопедією, а товариші називали „професором".

В той час наша молодь була ідейна, але були і одержимі, подібно як перші християни, що для них жадна жертва Україні не була завелика. І якраз до таких одержимих треба зачислити і Гриця Пісецького. Він був членом УВО ще з вищих кляс гімназії, де своєю здисциплінованістю, обов'язковістю та працею вибився, і був провідником однієї п'ятки в мережі УВО, котрій то припала доля здобути гроші для організації від польського уряду з поштового амбулянсу під Бібркою. Тому, що один із членів його п'ятки не явився на роботу, Гриць як обов'язковий і жертвенний член УВО заступив неприсутнього. Під тягарем грошей в більоні лишився позаду, та відстрілюючись від надбігаючої погоні, поцілений ворожою кулею, віддав своє молоде життя 30-го липня 1930 року за Ідею Самостійної і Соборної України.

Багато часу проминуло від його смерти, багато дечого забулося. Не забувся, а навпаки більш чітко зарисувався в нашій пам'яті образ молодого брата Цуня. Як нині, бачу його усміхненого, ідейного, бурхливого молод-

ця, який вмів жити новим життям свого народу в той час, що не менше від сьогоднішнього вимагав та вимагає вірности й жертвенности у своїх синів і дочок.

Поховано його коло цвинтаря під Бібркою, а похоронні обряди відправляв бібрецький священик. На похорон приїхали родичі й старший брат, але їм поліція не дозволила брати участи. З часом цю площу для померлих осіб поширено й тепер могила його є вже на кладовищі. В родинному селі Корневі городенського повіту, де його батько був священиком, висипано символічну могилу. Тут о. Володимир Гординський, парох Чернелиці, відправив Панахиду й сказав проповідь, починаючи словами: „Якщо Ваше ягня заплуталося в тернину, то я вирятую його, хоч би мав свої руки покалічити".

Після Панахиди польська поліція мала намір арештувати священика й про це повідомила єпископа Гр. Хомишина в Станиславові. Єпископ врятував о. Володимира заявою до поліції, що він передає цю справу до єпископського суду. Духовна інстанція винесла присуд, перенести о. Володимира Гординського до іншої парохії.

Перенесення відбулося в зимі. Ця подорож зимою могла спричинити загибель коней. Під час подорожі коні перемерзли. В розпуці о. В. Гординський в одному селі поступив до господаря та запитав, чи має теплу стайню, щоб огріти коней. Не було теплої стайні, але господар зрозумів небезпеку, запровадив коней до хати. Коні огрілися і були врятовані. Дальша подорож відбулася щасливо. На другий день було Різдво.

ПОМ'ЯНИК ПЕРЕДОВИХ СВЯЩЕНИКІВ ГОРОДЕНЩИНИ

о. Микола Котлярчук, довголітній парох міста Городенки та один з будівничих національного відродження міста і повіту. Побудував Захоронку і спровадив Сестер Служебниць. Народився в родині о. Миколи Котлярчука, пароха Бережан, жонатий з Евгенією Глібовицькою, в яких було четверо дітей: Антін (умер 1935 р. в Городенці), Марія (Кисілевська, дружина о. Нестора, катехита Городенки), Надія (Задорожна), Кость, висвячений в 1938 р., був ув'язнений й відбув 18 років на Джонці. Отець Микола ур. 18.12.1857 р., умер 18.8.1919 р., наслідком нараженого тифу, дружина ум. 1932 р. Тлінні останки обоїх спочивають в Городенці.

о. Володимир Кархут, парох Ясенова Підпільного, прибув сюди в 1913 р. і розгорнув працю, але помер на 54 р. життя наслідком тифу в 1919 р. Діти: Емілія (заміжня Михайлівська), Софія (зам. Харківська) та Василь, відомий лікар і письменник, автор „Плем'я вовків", „Вістря в темряві" та інших праць. Відбув 18 років Сибіру і повернувся до Галичини.

о. Нестор Кисілевський, ур. у Волківцях на Поділлі в 1886 р., син о. Осипа (1856-1910) та Анни Соневицької, висвячений в 1908 р., жонатий з Марією Котлярчук. Був катехитом в Тисьмениці, а від 1912 до 1925 р. в Городенці. Перший етатовий катехит городенської гімназії. Перенесений до Радчі і там умер в 1945 р. В родині три доньки (Марта, Надія, Орися) і єдиний син, о. Роман, який працює у Винограднику Христовому у Вінніпезі.

о. Семен Бурнадз, нар. 1856 р. в Серафинцях, по висвячені був сотрудником в Городенці і Репужинцях, а опісля парохом в Олієвій-Королівці з прилученими Олієва-Корнів і Рашків. Умер 8 листопада 1914 р. в Олієвій-Королівці.

о. Іван Велигорський, нар. в Серафинцях 1856 р., кінчив гімназію в Коломиї, теологію у Львові. Як парох Івана Золотого розвинув культурну працю в Заліщицькому повіті. В 1903 р. поїхав до Америки — ЗСА і працював як парох, організатор, основник церков у різних містах. Помагав родині і щедро давав на народні потреби; в 1932 р. Рідна Школа у Львові іменувала його членом-добродієм. Умер 23 липня 1941 р. в Ґейрґертовн, Пенсильванія.

о. Матей Велигорський, брат о. Івана, нар. в Серафинцях, працював на чисельних парохіях в Городещині і поза нею.

о. Володислав Добрянський — місіонер-проповідник, ур. 1861 р. в Чорткові на Вигнанці, син урядовця, жонатий з Ольгою Залуцькою, якої батьки були споріднені з історичним родом Авдиковських. Отець Володислав закінчив право на Львівському університеті, а згодом теологічні студія. Був висвячений митрополитом кардиналом Сембратовичем в 1890 р. Після цього впродовж десяти років був катехитом в Коломиї, а від 1900-1906 парохом Репужинець. В 1907 р. обняв парохію Чернелиці, де став душею всієї громадської праці. Оснував одну з перших споживчих кооператив в повіті та на парохіяльній площі біля церкви збудував будинок для неї, зокрема опікувався шкільництвом. Від 1914 р., ненадійної смерти своєї дружини, виховував семеро дітей: Марія (заміжня Ковч), Теодозія (Кречковська), Люба (Максимів), Стефа (Василина), Леся (Волчук). Два єдині сини, Роман і Кость, пішли слідами свого батька, щоб працювати у Винограднику Христовому. Отець Володислав залишив збірку своїх недрукованих проповідей як також монографію „Маріологія".

о. Василь Попович, ур. 1880 р. в селі Топорівцях, жонатий з Оленою Макогонською, донькою о. Степана, декана Городенського деканату та пароха села Поточище. Був парохом Городниці від 1920 р. по травень 1941 р. Мав чисельну і патріотичну родину, яка була прибіжищем численних відвідувачів славної Городниці, відомої

з археологічних розкопок (див. працю Я. Пастернака в цьому збірнику). З правила навідувались сюди часто студенти городенської гімназії, до якої учащали всі діти Поповичів, які всіх радо гостили. В 1941 р. о. Василь був арештований і вивезений з донькою Вірою та синами Святославом і Романом на Сибір. Умер 31 березня 1944 р. в Туягуска Нижная на Сибірі і там спочивають його тлінні останки. Сини Богдан й Орест були зліквідовані військами НКВД.

о. Володимир Стефанів (1882-1963), ур. в Топорівцях, син Петра, директора школи в Топорівцях та Марії Мартович, сестри знаного письменника Леся Мартовича. Отець Володимир був катехитом в учительській семінарії в Заліщиках, адміністратором Устечка і Поточища, довголітнім парохом села Баня Березів і Вікно, а на еміґрації катехитом українських шкіл у таборі Ельванґен, Німеччина. За гітлерівської Німеччини працював фізичним робітником в Лєнаміле, Турингія. Три брати о. Володимира записалися в історії українського війська: Гнат, полковник УГА (1886-1949), Тит, поручник УГА (1894-1966), Зенон, історик війська. Ще інший брат Клим, учитель, посол до сойму у Варшаві. Отець В. був жонатий зі Стефанією Макогонською та батьком трьох синів і чотирьох донь. Найстарший син о. Маркіян пішов слідами свого батька, працює в Торонтонській епархії. Отець Володимир проживав останні роки в Едмонтоні і там похоронений.

о. Євген Бахталовський, довголітній катехит городенських шкіл. Народився 18 липня 1889 р. в селі Ушня, Золочівського повіту, в священичій родині. Гімназію і Духовну Семінарію покінчив о. Євген у Львові і в 1916 р. був ординований на священика в Катедрі св. Юра. Від 1916 до 1923 р. був завідателем парохії у Волчківцях, Снятинського повіту, де його батько о. Дмитро був довголітнім парохом. В 1922 р. він перейшов до Хоросткова, пов. Копичинці і там був катехитом до 1938 р. Звідсіля переніс ся з родиною до Городенки, де від часу прибуття став катехитом у публічних вселюдних школах і в гімназії „Рідна Школа". Був він надзвичайно люблений молоддю за його батьківське серце. Був він прибіжищем учнів

у всіх їхніх турботах. В школах провадив марійські дружини. Крім педагогічного хисту мав непересічні мистецькі здібності в малярстві, рисівництві та декорації сцени.

1944 р. подався о. Євген з родиною на еміґрацію, найперше до Відня, згодом перебував в таборах для переміщених осіб, виконуючи всюди духовні обов'язки. Найдовше працював в Інґольштаті. В 1949 р. виеміґрував до ЗСА і був парохом в Сайр, Пенсильванія. Там і помер 2 квітня 1957 р. Був жонатий з Анною з Базилевичів, яка померла в Нью-Йорку в дні 19 червня 1965 р. Виховали три доньки. Ліда померла студенткою, найстарша Сяня, заміжня Приплесь, померла в Нью-Йорку. Дарця, заміжня за проф. М. Дудрою, живе в ЗСА.

о. Анатоль Базилевич, польовий духовник УГА, довголітній парох села Поточище. Нар. 1887 р., висвячений 1911 р. При Першій Бриґаді УСС перебув кампанію за Збручем. Будучи парохом в Городенщині належав до ревних священиків, місіонерів — проповідників. З Поточища перенісся до Викторова біля Івано-Франківська і там умер 26 вересня 1940 р. Виховав єдиного сина (дружина померла в молодому віці) д-ра Анатоля, провідного діяча студентства „Обнова" та релігійного мислителя.

о. Андрій Стрільчик, декан Городенщини, зв'язаний з Городенкою й Городенщиною довголітньою працею на різних постах. Обширніша згадка про цього передового духовника та громадського діяча на стор. 585.

о. Теофан Шевага, ігумен Отців Студитів, ур. 25 червня 1889 р. в селі Гарасимові, пов. Городенка. Вступив до монастиря Отців Студитів в Скнилові під Львовом 28. 5. 1909 р. Облечення (постриження) одержав від Митрополита Андрея Шептицького 24. 10. 1909 р., в день Теодора Студита. Схиму зложив в Унівській Свято-Успенській Лаврі 26. 12. 1923 р. Свячення четця отримав 21. 11. 1930 р. На піддиякона свячення отримав 24. 10. і диякона 25. 10. 1931 р. 14 червня 1959 року — в церкві св. о .Николая в Торонті був висвячений на священика Кир Ізидором. Багато трудився для монастиря ОО. Студитів у Вудстоку. За його настоятельства був збудований новий монастир

і церква при монастирі. За його невпинну працю і за заслуги для монашого чину Блаженніший Патріярх Йосиф повищив його на Почесного Ігумена ОО. Студитів. Умер 12 квітня 1973 р. у Вудстоку і там спочивають його тлінні останки.

о. Василь Комаринський, парох Городенки та передовий громадський діяч. Див. окрему згадку про його працю в Городенці на стор. 614 цієї книги, п.н. „Брати Комаринські".

Кир Микола Чарнецький, уродженець села Семаківці, має окремі заслуги для Української Католицької Церкви. Про нього також окрема згадка на стор. 623.

о. Іван Лабач, нар. 36 вересня 1876 р. в Чернятині, жонатий з Марією Бурнадз, до Першої світ. війни був сотрудником в Серафинцях. Опісля, від 1916 р. довголітній парох Олієви-Королівки. Був добрим проповідником і мав гарний голос. Умер в 1949 р., а пані-матка Марія умерла в 1975 р. в Коломиї, але тлінні останки спочивають в Олієві-Королівці обоїх.

о. Альойзій Олесницький, нар. 1863 р., парох Торговиці, а відтак Чортівця. Громадський діяч. Умер на лікуванні в Німеччині 1922 р.

о. Василь Ощипко, нар. в Серафинцях 1890 р. закінчив гімназію в Коломиї, теологію в Станиславові: парох в Борщовичах біля Львова. Ув'язнений і засуджений в 1946 р., відбув довшу кару заслання в таборах на Сибірі. По звільненні дістався до Польщі й виконував душпастирські обов'язки. Умер в Кракові 25 вересня 1971 р. і там похований.

о. Іван Онуцький, ур. в Серафинцях, від 1908 р. парох у Підвербцях, де оснував читальню „Просвіти", кооперативу, Кружок „Р.Ш.". Допомагав громаді на всіх відтинках суспільного життя. Мав велику бібліотеку. Умер в Підвербцях 1933 р.

о. Іван Станецький, уродженець Городенки, добрий педагог і душпастир. До Першої світової війни був довголітнім катехитом української гімназії в Коломиї.

о. Іван Наумович (1826-1891), один з найстарших священиків суспільників, який записався в історію Городенщини. Пароховував довший час в Стрільчі. Теологічні студії кінчив у Львові й виростав в часі, коли йшла боротьба за українську народну мову і коли то в духовній семінарії у Львові царили польські впливи. В 1848 р. він стає русином (в повному національному розумінні), але в 60-их роках він переходить до москвофільського табору і ширить москвофільство не лише в своїх парохіях, де веде душпастирство, але в окремих публікаціях. В Городенщині не мав багато успіхів в тому відношенні. За ширення царо-славія був суджений в 1884 р. австрійською владою і по відбутті кари він виїхав до Києва, де став православним священиком. Умер в Новоросійську.

о. Володимир Федів, доктор теології, парох Глушкова, покинув УКЦерквy і перейшов на євангелизм. Працював організатором євангельських громад в Станиславівщині.

о. Микола Луцький, довголітній парох села Серафинець, один з кращих проповідників — місіонерів. Дружина Марія віддано працювала в Союзі Українок не тільки в селі Серафинцях, але також очолювала в свій час Філію СУ в Городенці.

о. Степан Макогонський записався в історію Городенщини, як ревний священик, парох Поточища та декан. Поточище багато завдячує йому в свому національному розвою. Більше про цю особистість див. в споминах про село Поточище та в споминах про Мішка Колодзінського.

о. Іван Пісецький, душпастир, місіонер і народній трибун. Про цю вийняткову постать серед городенського духовенства див. окрему сильветку на стор. 587.

о. Зенон Шухевич, парох Тишковець впродовж 66 років. Про працю цього душпастиря див. окрему розвідку-спомин п. н. „Тишковецький Рід Шухевичів" в цьому збірнику.

ПОМ'ЯНИК

ПРИСВЯЧЕНИЙ СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКИХ ВОЯКІВ З ПОВІТУ, ЯКІ У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ СПОВНИЛИ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК СУПРОТИ УКРАЇНИ

СКОРОЧЕННЯ ДО ПОМ'ЯНИКА:

УСС Українські Січові Стрільці
СС — Січові Стрільці (корпус полк. Коновальця й Мельника)
австр. а. — австрійська армія
УНР — Українська Народна Республіка
УГА — Українська Галицька Армія
УПА — Українська Повстанська Армія
стр. — стрілець
ст. — старший
віст. — вістун
дес. — десятник
пп — полк піхоти
нар. — народжений

АЛИМАН Степан, підхорунжий УСС, четар УГА, народжений в Серафинцях 1891 р., покінчив укр. гімназію в Коломиї, брав участь у всіх етапах визвольної боротьби. Службовець, громадський діяч, умер 1970 р.

АНДРІЯШ Михайло, десятник УГА, нар. 1898 р. в Колінках, учень укр. гімназії в Городенці і Коломиї, поляг в боях з поляками під Львовом в лютому 1919 р. Підступно замордований.

АТАМАНЮК Теофіль, хорунжий австр. а., четар УГА, нар. в Серафинцях 1892 р., народний учитель, артилерист при II гарматнього полку. Умер 1962 р. Його дружина **Василина** з дому Ощипко, мед-сестра УСС, підстаршина, нар. в Серафинцях 1895 р., вчителька, вмерла в Україні після Другої світової війни.

БАЗИЛЕВИЧ Анатоль, див. о. Анатоль Базилевич, „Пом'яник передових священиків Городенщини".

БАНДУРКА Василь, ст. дес. УГА, нар. в Тишківцях. Умер 18 жовтня 1924 р. у Стешкові, повіт Усте над Лабою, Чехословаччина.

БАРАН Ілько, стр. УГА, нар. в Королівці 1886 р. Умер 20 січня 1920 р. на сипний тиф за Збручем.

БАЧИНСЬКИЙ Михайло, хорунжий УСС (Окрема згадка в розділі „Городенчани в ЗСА".

БАЧИНСЬКИЙ Іван, підстаршина УСС, нар. в Серафинцях 1895 р., учитель на заточенні в Польщі і там убитий в Грубешові польським підпіллям під час Другої світової війни, мабуть 1942 р.

БАЧИНСЬКИЙ Григорій, стр. УГА, нар. в Серафинцях 1898 р. Умер на тиф у Жмеринці 1920 р.

БАРАНИК Михайло, сотник УГА, нар. 1890 р., професор і директор української гімназії в Городенці. Ув'язнений і засуджений совєтським судом відбув 10 років на Сибірі, а звільнений умер 4 вересня 1961 р. у Львові.

БІЛИНСЬКИЙ Василь, стр. УСС і УГА, нар. в Поточиськах 1896 р. і там умер 1969 р.

БОДНАРЧУК Дмитро, поручник УГА, нар. в Чернятині 2 вересня 1898 р., учитель. У Другій світовій війні комендант станиці укр. поліції в Тернопільській окрузі. Вмер 17 січня 1968 р. в Торонті.

БОЙКО Федір, стр. 2 бриґади УГА, нар. 1888 р. в Сокирчині, умер на тиф у Винниці 26 жовтня 1919 р.

БОЙЧУК Дмитро, поручник УГА, старшина 24 пп., учитель в Підвербцях від 1920 до 1944 року; в тому ж році згинув від кулі совєтського прикордонника в часі спроби дістатись на терен тоді ще зайнятий німецькою армією.

БОКЛАЩУК Михайло, поручник УГА, нар. в Городенці 15 вересня 1892 р., учитель. Згинув трагічно 19 квітня 1919 р. в Коломиї і там похований.

БОЧАН Ілько, стр. II корпусу УГА, нар. 1886 р. в Олієві-Королівці, умер 20 січня 1920 р. в Грижниці коло Гніваня на червінку.

БОЮК Юрко, вістун (1916 р.) УСС, нар. 1894 р. в Серафинцях. Умер в Празі 1927 р.

БОДНАРЧУК Василь, підстаршина УГА, нар. 1894 р. в Чернятині, народний діяч і письменник. Умер в Чернятині 1953 р.

БУДЖАК Тарас, вояк УПА, нар. в Поточиськах 1922 р. Згинув в Карпатах 1945 р.

БРИКИН Іван, стр. 9 бриґади УГА, нар. в Семаківцях 1901 р., умер 9 січня 1920 р. на тиф у Винниці.

БУДЖАК Катерина, зв'язкова УПА, нар. в Поточиськах 1921 р. Згинула під час боїв.

БАБІЙ Дмитро, стр. австр., підстаршина УГА, нар. в Серафинцях 1897 р., брав участь в боях проти поляків під Львовом і поляг під Персенківкою в січні 1919 р.

БАБІЙ Михайло, стр. австр. від 1917 р., підстаршина УГА, брат Дмитра, нар. в Серафинцях 1899 р., учитель, умер в Рочестері, ЗСА, 17 липня 1975 р.

БУРНАДЗ Микола Лев, четар австр. ар., поручник УГА. нар. 1898 р. Репужинцях. Матуру здав 1914 р. в гімназії в Коломиї. На італійському фронті був ранений. За української влади виконував службу в Снятині на румунсько-українському пограничі. Перед румунським наступом 24 травня 1919 р. вивів з того пограниччя 5 старшин, 109 стрільців і підстаршин та 40 підвод з військовим майном. Група 26 травня в Нижневі переправилася через Дністер і прилучилася до відділів УГА. Перейшов кампанію за Збручем, а по роззброєнні наших частин поляками дістався в полон до Тухолі. Після звільнення покінчив теологію в Станиславові і був висвячений в безженному стані. Був парохом в Городенці, а опісля працював при Катедрі в Станиславові. По Другій світовій війні не перейшов на православіє, був ув'язнений, засуджений на тяжкі роботи, що їх виконував в Донецькому басейні, і там умер 23 листопада 1947.

БЯЛИЙ Андрій, вістун (вже в червні 1916 р. УСС), сотник СС, нар. 1894 р., мав середню освіту з Кіцманя. Як УСС попав в 1916 р. до російського полону. По революції 1917 р. вступив у Києві до СС і як командант сотні брав участь у всіх діях тієї формації аж до її розв'язання. До дому в Городенці повернувся в 1921 р. і вів промислове підприємство „Титан" у Винниках б. Львова. В 1941 р. був арештований і при відступі большевиків був замордований з іншими в'язнями в Бригідках у Львові.

БЯЛИЙ Дмитро, стр. УГА, під час облоги Львова пострілив польського вояка. Польський військовий трибунал засудив його на кару смерти, замінену на 15 років в'язниці, вмер відбуваючи кару у тюрмі Бригідки у Львові, 2 лютого 1923 р.

БЯЛИЙ Володимир, хорунжий СС, нар. 1901 р., доктор ветеринарії: гімназію кінчив в Городенці й Коломиї. В

Степан Шухевич, отаман.

Іван Чайка, сотник

Гриць Лучаковський, поручник

Ярослав Курилюк, сотник

Василь Яшан, поручник

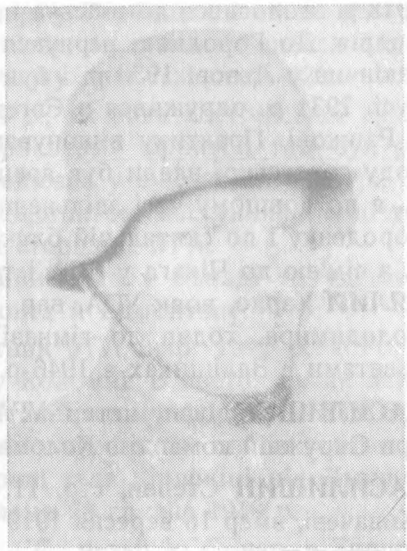

Денис Гошоватюк, сотник

Іван Велигорський, поручник

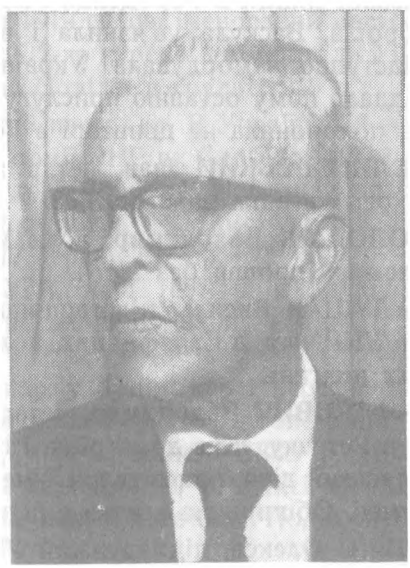

Ярослав Гошоватюк, підхорунжий

(З архіву Дмитра Микитюка, Вінніпег)

1918 р. зголосився до війська і дістався до сотні СС брата Андрія. До Городниці вернувся 1920 р. Ветеринарні студії закінчив у Львові 1930 р. і був активний у студентському русі. 1934 р. одружився з Євгенією Домазар, учителькою в Рашкові. Практику виконував в Городенці. Після приходу совєтської влади був арештований 7 листопада 1939 р., а по довшому часі звільнений, навесну 1944 р. покинув Городенку і по скитальчій блуканині прибув у червні 1949 р. з сім'єю до Чікаґа у ЗСА і там умер 18 жовтня 1964 р.

БЯЛИЙ Карло, вояк УПА, нар. 1899 р., брат Андрія і д-ра Володимира, ходив до гімназії в Кіцмані. Розстріляний совєтами в Заліщиках в 1946 р.

ВАСИЛИШИН Іван, четар УГА, командант Жандармерії при Окружній команді в Коломиї. Окрема згадка стор. 611.

ВАСИЛИШИН Степан, стр. 11 бриг. УГА, нар. 1898 р. в Живачеві, вмер 16 вересня 1919 р. на тиф у Винниці.

ВАСКУЛ Петро, четар австр. ар., поручник УГА, був управителем школи в Ясеневі Пільному. Під час Другої світової війни, за мадярської окупації, був комендантом української міліції в Городенці. Мадярська влада міліцію розброїла, Васкула ув'язнила і в половині серпня 1941 р. підступно замордувала. Українська громада з пошаною віддала йому останню прислугу і в неділю, 31 серпня 1941 р., похоронила на цвинтарі в Городенці.

ВЕЛИГОРСЬКИЙ Іван, четар австр. ар., поручник УГА. Окрема згадка на стор. 603.

ВОЛОЩУК Володимир, вояк УПА, нар. 1910 р. в Поточиськах, пропав без вісти.

ГАЛУЩАК Василь, підстаршина австр. ар., старшина армії УНР, нар. в Серафинцях, поляг в боях під час визвольних змагань.

ГАФТКОВИЧ Володимир, четар УГА, нар. 6 лютого 1897 р. в Устечку. Жив довгі роки і працював в Городенці, громадський діяч, просвітянин. Умер 20 жовтня 1961 р. в Гартфорді. Обширніша згадка в розділі „Городенчани в ЗСА".

ГЕВКО Олекса, підхорунжий УГА, нар. 1901 р. в Ясеневі, де батько був управителем школи. Був в другому турнусі Старшинської Школи в Коломиї в 1919 р., як стрілець 24 пп. ім. гетьмана Дорошенка. Був за Збручем і в жовтні 1919 р. вмер на тиф у Вінниці.

ГОЛИНСЬКИЙ Михайло нар. у Вербівцях 2 січня 1890 р., світової слави оперовий співак, виступав на сценах Европи й Америки. Про цю ділянку див. теж стор. 626.

Змобілізований у 1914 р., як вояк австрійської армії, брав участь в боях на сербському фронті і там був ранений у 1915 р. Опісля працював у військовій цензурі. За української влади був адьютантом заступника міністра оборони в уряді ЗУНР, як старшина УГА.

По Другій світовій війні жив у Канаді та уділявся в мистецькому житті Торонта й Едмонтону.

ГОШОВАТЮК Денис, сотник УГА, нар. 1992 р. в Городенці, гімназію закінчив у Коломиї. В австр. ар. як лейтнант відбув кампанію на італійському фронті. В УГА був комендантом Коломийського куреня 24 пп. ім. гетьмана Дорошенка. Поляг в обороні села Кривчиці під Львовом в бою з польськими відділами 28 грудня 1918 р.

ГРИМАЛЮК Данило, хор. СС., четар УСС, нар. в Тишківцях 1894 р., закінчив українську гімназію в Коломиї. Від 1914 р. служив при УСС і в бою на Лисоні 1916 р. попав до російського полону, а по втечі з полону зголосився до СС в Києві. З 1 березня 1919 р. був іменований четарем і був комендантом 7-ої сотні 2-го куреня 1-ої бриґади УСС. Умер на тиф в Ялтушові на Поділлі в грудні 1919 р.

ГУЛЬТАЙ Василь, хорунжий австр. ар. В Українській державі служив при частинах армії УНР як Слобідський, 1-ий Запорізький кінний полк до 1920 року. Нар. в Глушкові 10 серпня 1900 р. Довгі роки визначний громадський діяч в Канаді. Вмер у Торонті 17 червня 1974 р.

ГУЦУЛЯК Дмитро, стр. УГА, нар. 1897 р. в Глушкові. Вмер 1 серпня 1922 р. у військовій лікарні ч. 1 в Празі, Чехословаччина.

ГІРКИЙ Петро, стр. УГА, нар. у Луці, вмер 1 вересня 1919 р. в таборі полонених Буґшопи-Береcть Литовський.

ГНАТЮК Іван, стр. УГА, нар. в Ісакові 1888 р. Поляг в бою з большевиками 31 серпня 1919 р. в лісі між Шарапанівкою а Чоботаркою, пов. Ольгопіль, Поділля. Похований у Вапнярці.

ҐАЙДИЧУК Микола, булавний УГА, нар. у Вербівцях, підстаршина 8-ої самбірської бриґади. Поляг в червні 1919 р. під Монастирисками, в боях з армією Галлера під час Чортківської офензиви.

ҐАЙДИЧУК Михайло, офіціял Доповняючої Повітової Команди в Станиславові до упадку Австро-Угорщини, військовий урядник УГА: нар. 1893 р. в Вербівцях. З дипломатичною місією їздив з Камянця Подільського до Варшави. Після війни працював в Городенці і Тишківцях і там одружився з Анною Лаврівною, вчителькою. До Другої світової війни і по скитальщині поселився в Боффало (ЗСА) і там умер 11 лютого 1974 р.

ҐУЛЕНЧИЧ Микола, вояк УПА, нар. 1916 р. в Поточиськах. Згинув з кінцем 1944 р.

ҐУЛІВ Микола, стр. УГА, нар. в Гарасимові, умер 24 серпня 1919 р. в польському полоні в Буґшопах в Бересті Литовськім.

ҐУЖКОВСЬКИЙ Казимир, барон, підполковник уланів австрійської армії, полк. УГА, власник фільварку в Олієві-Корневі, нар. 1864 р. Під час Першої світової війни був повітовим комендантом в Дрогобичі й Сокалі. У 1918 р. вступив в ряди УГА і прислужився при її організації. Дуже щиро відносився до УСС і оснував в Трускавці фундацію для інвалідів УСС, а в своєму фільварку в порозумінні з командою УСС відкрив приют для виздоровців УСС. Походив з рядів польської шляхти. Дуже нечисленні нащадки з тих родів на українських землях вернулися до віри і народности місцевого населення, що до них їх предки давніше належали, але потім покинули. У вирі подій війни і гострої актуалізації української проблеми усвідомив себе українцем і барон К. Ґужковський. Відворот УГА в 1919 р. поділав так депримуючо на психіку К. Ґужковського, що він нагло вмер 1919 р.

ДЕМЧУК Петро, вістун УСС і УГА, нар. в Городенці 1899 р. Поляг в бою з денікінцями під Розкошівкою біля Уманя у вересні 1919 р.

ДІДИЧ Іван, старшина УГА, нар. в Стрільчу. Вмер в Торонті по Другій світовій війні.

ДІДИЧ Микола, дес. УГА, нар. в Тишківцях 1893 р., проживав довго в Серафинцях. Умер, мабуть, у 1944 р.

ДОЛИНСЬКИЙ Роман, хорунжий УГА, підполковник І Української Дивізії УНА. Народився в Городенці 30 квітня 1900 р. Був в кітлі під Бродами в липні 1944 р. і вирвався пробоєм з окруження. Умер 13 березня 1961 р. в Нью-Йорку.

ДРАБИК Михайло, стр. І-го куреня 3-го полку 1-ої бригади УСС, нар. в Михальчу 1900 р. Був за Збручем, умер на тиф 2 листопада 1919 р. в Браїлові в Чотирокутнику Смерти.

ЖИБЧИН Роман, стр. УСС, нар. в Городенці. В боях під Семиківцями над Стрипою, в жовтні 1915 р., тяжко ранений в голову втратив око. Вмер, мабуть, 1945 р.

ЗАБОЛОТНИЙ Микола, вояк УПА, нар. в Поточиських 1920 р. Заскочений відділом „стрибків" у власній хаті в Поточиських завзято відбивався. Вороги підпалили хату і в ній завзятий бойовик згорів живцем в 1944 р.

ЗАВАДОВСЬКИЙ Андрій, стр. УГА, нар. в Тишківцях, умер в польському полоні 2 вересня 1919 р. в таборі полонених Береcть Литовський — Буґшопи.

ІЖИК Йосиф, стр. УГА, нар. в Тишківцях, помер 25 серпня 1919 р. в таборі полонених Буґшопи — Береcть Литовський.

КАДАҐУР Іван, стр. УГА, нар. в Михальчу, вмер 2 вересня 1919 р., в таборі полонених Буґшопи — Береcть Литовський.

КАЛИН Василь, стр. УСС, нар. в Чортівці, поляг в бою на Диких Ланах 16 вересня 1916 р. (УСС — Видавництво Ігоря Федіва, Монтреаль, 1955, стор. 159).

КАЛИН Василь, вояк австр. армії й УГА, нар. в Чортівці 1896 р. Як стрілець 36 пп ім. гетьмана Мазепи брав участь в боях проти поляків в околицях Угнева. До Канади приїхав 1928 р. Умер 3 липня 1976 р. в Тандер Бей (Колишній Форт Вілліям).

КАЛИНКА Іван, стр. УГА II корпусу, нар. в Чернятині 1899 р. Був за Збручем і вмер на тиф 18 січня 1920 р. в Грижниці.

КЛЕПЕЙ Іван, вояк УПА, нар. 1918 р. в Поточиських, пропав без вістки.

КОЛОМИЙЧУК Семен, поручник УГА, нар. в Городниці 1890 р. Гімназію закінчив в Коломиї. За української влади працював в Повітовій команді в Городенці. Під кінець травня 1919 р. покутські частини УГА відступали перед румунами на північний бік Дністра: переправа відбувалася мостом в Нижневі. В тому часі в обороні того моста перед поляками згинув С. Коломийчук.

КОВАЛИК Тадей, четар УСС, нар. в Далешевій 1895 р. Закінчив українську гімназію в Коломиї. Як командант чоти в сотні Андрія Мельника був ранений в боях на горі Лисоні 3 вересня 1916 р. За Збручем зліквідований 1920 р.

КОМАРИНСЬКИЙ Роман, сотник УГА, доктор прав, адвокат в Городенці, і там ув'язнила його совєтська влада в 1939 р. Засуджений Обласним Судом в Станиславові на 5 років тюрми відбував її в таборах в околиці Архангельска, де за якийсь час умер. Його дружина вивезена на Сибір з дітьми. Див. теж стор. 614.

КОМАРИНСЬКИЙ Теодозій Іван, четар УГА, брат д-ра Романа, доктор прав, адвокат в Городенці, учасник визвольних змагань, за німецької окупації в Другій світовій війні — начальник суду в Городенці. Див. окрему згадку стор. 614, п.н. „Брати Комаринські".

КОНОВАЛ Василь, хорунжий ветеринар австр. ар., четарем вет. служби УГА іменований 1 березня 1919 р. Працював при Окружній Команді в Коломиї. По окупації Покуття румунами з братом Олексою опустили Серафинці, переправилися через Дністер і повернулися до УГА. Василь народився в Серафинцях 1 лютого 1890 р., матуру здавав в гімназії в Коломиї, ветеринарію студіював у Відні. Перейшов визвольну кампанію за Збручем, але вже 31 грудня 1919 р. вмер на тиф в Браїлові (між Винницею і Жмеринкою).

КОНОВАЛ Олекса, УСС покінчив старшинську школу і був іменований хорунжим. Четарем УГА іменований 1 травня 1919 р. при III Галицькому корпусі. Нар. 23 лютого 1893 р. в Серафинцях, брат Василя. Відбув визвольну кампанію 1918-1920 років, а в 1923 р. вернувся хворий до родинного села. Вмер у шпиталі у Львові 14 жовтня 1924 р. і там похований.

КОНОВАЛ Теодор, підстаршина австр. ар. 58 пп. Нар. 35 січня 1896 р. в Серафинцях, учень української гімназії в Городенці. Брат Василя і Олекси. На східньому фронті попав до російського полону і був довший час на Сибірі. В 1918 р. повертаючися з Сибіру, захворів на тиф і вмер, мабуть, у Ковлі.

КОСТИК Роман, хор. УГА, нар. в Городенці, вмер 4 листопада 1919 р. на тиф у Барі.

КРИЖАНОВСЬКИЙ Степан, вістун УСС (1916 р.). Нар. в Серафинцях 1899 р. Ранений в боях на горі Лисоні біля Бережан 3 вересня 1916 р. Лікар, доктор медицини, яку кінчив у Празі, і там умер передчасно в 1927 р.

КРИШТАЛЬСЬКИЙ Роман, як стрілець УГА брав участь у вуличних боях у Львові в перших днях листопада 1918 р. Нар. 1901 р. в Городенці, доктор прав. Умер 17 березня 1972 р. в Нью-Йорку.

КУЛЬЧИЦЬКИЙ-ДАШИНИЧ Остап, старшина УГА і армії УНР, доктор прав і адвокат в Городенці. В літі 1920 р. з групою полк. Кравса перейшов на Чехословаччину.

КУРИЛЮК Ярослав, пор. австр. ар., сотник УГА, комендант І Гарматнього полку (після смерти отамана д-ра Ярослава Воєвідки). Нар. 27 листопада 1892 р. в Городниці. Гімназію закінчив у Коломиї, студіював право в університеті у Львові. Артилерійську старшинську школу відбув в Будапешті. В Першій світовій війні при 2 полку тяжкої артилерії перебув облогу Перемишля. Брав участь в боях на російському, італійському, а навіть французькому фронтах. Брав участь в боях під Львовом і в Чортківській офензиві. За Збручем пережив Чотирокутник смерти. По закінченні військової повинности працював в Повітовому Союзі Кооператив в Городенці. Навесну 1944 р. опустив рідні сторони, перейшов скитальщину і осів в Америці. Про цього неустрашимого воїна див. окрему згадку пера Ю. Клинового, стор. 630.

КУРЦЕБА Йосиф, четар УГА, довгі роки працював в Городенці як учитель. Як український вояк працював в Повітовій Команді в Городенці. Згинув в автомобілевій катастрофі в Другій світовій війні, мабуть 1944 р.

ЛАВРІВ Михайло, вістун австр. ар., хорунжий УГА від 1918 р. Нар. в Тишківцях 25 листопада 1882 р. учитель німецької мови в укр. гімназії в Коломиї і Станиславові. Голова Харчового Уряду в Станиславові, а по його евакуації в травні 1919 р. працював при постачанні Начальної Команди УГА. Вмер навесну 1920 року на тиф в селі Тарасівка біля Києва.

ЛИСНЯК Омелян (також Лесняк), австр. вояк від 1903 р., отаман УГА. Нар. в Городенці 25 квітня 1882 р. Як комендант куреня УСС брав участь в бою на Лисоні в 1916 р. У 1919 р. був комендантом Золочівської округи, а пізніше

командував 3-ою бриґадою УГА. Приділений до начальної Команди УГА вів з її доручення переговори з делеґатами армії Денікіна в справі перемиря в останні дні жовтня і в перших днях листопада 1919 р. За те був поставлений перед польовий суд УГА під проводом от. д-ра Степана Шухевича і разом з генералом Мироном Тарнавським і полк. Альфредом Шаманеном з закидами головної зради і злочину бунту. Суд звільних усіх від вини і кари. Був також під большевиками, коли УГА під примусом перемінилась в ЧУГА. По війні жив в Чехословаччині і Австрії, де його в 1946 р. захопили большевики. Умер, мабуть, у 1953 р.

ЛИПЧУК Дмитро, четар австр. ар. і поручник УГА. Нар. в Торговиці 1994 р. Закінчив гімназію в Коломиї. Брав участь в перебранні влади у Львові в ночі на 1-го листопада 1918 р. Був за Збручем і перейшов тиф. Умер на сухоти горла, здається, в 1929 р.

ЛЕВИЦЬКИЙ Микола, нар. 1913 р. в Серафинцях, середню освіту добував в Заліщиках, член ОУН, вояк відділу Шухевича „Нахтіґаль". Працював в штабі УПА-Північ і згинув на Волині в 1944 р., провіряючи стійки.

ЛОЗОВСЬКИЙ Микола, син Яцка, уродженець села Колінки, в 1910 р. виїхав до Німеччини. Воював в рядах УГА й УНР, помер 1963 р. в Торонті.

ЛУКАСЕВИЧ Степан, старшина УГА: нар. 1893 р. в Кокошинцях, повіт Скалат, учитель укр. гімназії в Городенці. Був за збручем і перебув тиф. Умер 23 жовтня 1928 р. у Ворохті і там похований.

ЛУЦИК Микола, стр. УСС і УГА, нар. в Поточиськах і там умер, мабуть у 1970 р.

ЛУЧАКОВСЬКИЙ Гриць, пор. УГА, нар. в Обертині 13 вересня 1891 р. Гімназію і правничі студії закінчив у Львові. Визвольну боротьбу перебув при І корпусі УГА, перебув тиф. Був теж старшиною дивізії „Галичина" і брав участь в боях під Бродами в липні 1944 р. Умер 21 червня 1951 р. в Батирст біля Сіднею в Австралії.

МАЙСТРУК Петро, ст. стр. 6-ої бриґади УГА, нар. в Серафинцях, умер 11 грудня 1919 р. на червінку і тиф у Винниці.

МАРІЯНСЬКИЙ Василь, стр. УСС, нар. в Поточиських 1896 р., брав участь в бою на горі Маківці в 1915 р. і попав до російського полону. Вмер в Торонті 1971 р.

МАРІЯНСЬКИЙ Федір, вояк УПА, нар. в Поточиських. Заскочений несподівано спец-відділом в бункрі не хотів піддатися, хоч його до того дуже намовляли і обіцювали ласку. Не маючи виходу, застрілився.

МАРКІВ Антін, стр. УГА, нар. в Чернелиці 1898 р. Умер 16 січня 1920 р. на тиф у Винниці.

МАТЕЙКО Семен, вояк УПА, нар. в Поточиських 1914 р., виконував обов'язки зв'язкового. В Карпатах серед невияснених обставин в 1947 р. був замордований.

МЕЛИМУКА Юрко, стр. УСС, нар. 1895 р. в Глушкові. Після закінчення війни закінчив теологію і був висвячений в безженному стані. Був парохом у Чернелиці. Умер в Україні, мабуть 1956 р.

МИСЮРА Михайло, вістун 11 бриґади УГА, нар. 1898 р. в Гарасимові, умер на тиф 8 лютого 1920 р. у Винниці.

НАВАЛЬКОВСЬКИЙ Ярослав, поручник австр. ар. і УГА, стопроцентовий інвалід. В Українській державі працював у Повітовій команді в Городенці, де народився. Гімназію закінчив в Коломиї. По війні працював як поштовий службовець в Польщі й там умер.

НАКОНЕЧНИЙ Микола, підстаршина австр. ар. і УГА, нар. в Поточиських 1888 р. Умер, мабуть у 1964 р.

НЕСТАЙКО ЮЛІЯН, четар УСС, нар. в Чернелиці 1887 р. Гімназію закінчив в Коломиї. Конмандант чоти в 1915 р., а опісля конмандант сотні. Був в Чотирокутнику Смерти і в лютому 1920 р. вмер в Бершаді на тиф.

НОВИЦЬКИЙ Юліян, поручник УГА, доктор права, конціпієнт в адвоката д-ра Т. Окуневського в Городенці, відтак адвокат і суддя. Вмер 18 вересня 1971 р. у Філядельфії, ЗСА на 76-му році життя.

ОЛЕСНИЦЬКИЙ Микола, стр. УСС, нар. в Торговиці 1897 р. Ранений попав до російського полону. Занедужав на запалення легенів і вмер в Томську 1917 р. Його старший брат Олекса (оба кінчили гімназію в Коломиї) нар. 1890 р., згинув на сербському фронті в 1914 р. Молодший брат Володимир, нар. 1902 р. учень 4-ї кляси гімназії у Винниці по вибуху війни вертався до Коломиї. Московські солда-

ти в дорозі так його побили, що він умер. Мати Ольга найшла трупа і похоронила в Коломиї.

ОЩИПКО Микола, стр. УСС, нар. 1891 р. в Серафинцях. По Першій світ. війні поселився у Відні, Австрія, і там умер в 1949 р.

ОЩИПКО Іван, стр. УСС, нар. в Серафинцях, брат Миколи. Їх сестра Василина, санітарка УСС, замужна Атаманюк, умерла.

ОЩИПКО Дмитро, підстаршина УГА, нар. в Серафинцях 1890 р. Закінчив гімназію в Коломиї. Як учасник визвольних змагань умер в Стрию 1919 р.

ПАЛІЄНКО Микола, майор, командир Дивізіону важкої артилерії Дивізії „Галичина". Між світовими війнами весь час працював у цукроварні і жив в Городенці, в 1943 році зголосився до дивізії. Брав участь в боях дивізії в липні 1944 р. під Бродами і там поляг. 10 жовтня 1949 р. підвищений до підполковника.

ПАРАЩУК Михайло, стр. УСС (1916) нар. в Тишківцях 1891 р. Ранений 13 грудня 1915 р. в Абранці. Вмер в рідному селі 1945 р.

ПАРАЩУК Дмитро, підстар. австр. воєнної фльоти, санітарний поручник УГА. Нар. в Тишківцях 1892 р. Був за Збручем, перейшов тиф, а по війні закінчив медицину дипломом доктора. Лікарську практику виконував в Городенці. Вмер 1974 р.

ПАЩУК Ярослав, вояк УПА, нар. 1923 р. в Поточиських. Полонений спец-відділом НКВД і розстріляний в 1944 р.

ПЕТРИНА Михайло, ст. стр. 9-ої бриґади УГА, нар. 1899 р. в Серафинцях. Умер на тиф у Винниці 17 листопада 1919 р.

ПІСЕЦЬКИЙ, о. Іван, польовий духовник УГА працював при вишколі новобранців у Заболотові. Один з найбільш видатних духовних отців і громадських діячів Городенщини. Обширніше про його працю див. стор. 587.

ПЕРДЮГА Пилип, стр. УГА, нар. 1888 р. в Гарасимові, вмер 3 грудня 1919 р. у Винниці.

ПЕТРУНЯК Богдан, панцер-ґренадир Дивізії „Галичина", нар. 1923 р. в Тишківцях, поляг під Бродами в липні 1944 року.

ПЕТРУНЯК Михайло, народжений в Тишківцях 2 грудня 1897 р., четар кінноти УСС і сотник 6-ої Кінної Дивізії УНР. Під час Чортківської офензиви брав участь в боях

за село Ласківці біля Чорткова як хорунжий УСС. У Другій світовій війні був старшиною Української поліції у Львові, а в часі скитання в 1945 р. попав над Ельбою в полон. Вернувся до Німеччини 1953 р., а до Чікаґа, ЗСА, прибув до своєї родини в 1957 р. Дописував до журналу „Гуцулія". Був членом Українського Вільного Козацтва із званням Генерального Хорунжого. Помер 12 травня 1977 р. в Чікаґо.

ПЕТРУНЯК Петро, стр. УСС від 1917 р., нар. в Тишківцях 8 липня 1900 р., засуджений польським військовим судом за приналежність до УВО, член місцевих укр. організацій, війт збірної громади в Тишківцях. Умер в Торонті 30 квітня 1975 р.

РАСТАВЕЦЬКИЙ Андрій, стр. УГА, нар. 26 березня 1902 р. Його батько Іван довгі роки перед Першою світовою війною був нотарем і суспільно громадським діячем в Городенці. Там Андрій виростав і був учнем української гімназії. Як 16-літний молодець Андрій зголосився до УГА, був за Збручем, а в 1920 р. з групою Кравса дістався на Чехословаччину. Він доктор ветеринарії. До Америки прибув 1956 р. і там умер у Балтиморі 16 листопада 1967 р.

РОМАНИЦЯ Василь, вістун УСС (1916 р.), підстаршина УГА, нар. в Тишківцях 1896 р. Поляг в боях з поляками під Львовом навесну 1919 р.

РОМАНЮК Дмитро, стр. УСС, нар. в Чортівці, поляг в бою під Семиківцями 2 листопада 1915 р.

СЕМЕНЮК Степан, нар. 1901 р. в Поточиськах, як стрілець УГА попав у польський полон. Умер 16 серпня 1977 р. в Бурлінґтоні, Онтаріо, Канада.

СЕМКІВ Іван, старшина австр. ар., поручник УГА, нар. 12 листопада 1892 р. в Ракові, пов. Долина, гімназію закінчив у Коломиї. Як вояк 17 пп. був на російському фронті, а опісля на італійському, де був тяжко ранений. За укр. влади працював при Повітовій Команді в Кутах. За Збручем перебув тиф. Дістався до чеської Праги і закінчив Високу Торговельну Школу. Від 1924 р. жив в Городенці, зорганізував в повіті кооперативи і їх централю ПСК (Пов. Союз Кооп.) та був його головним директором. В березні 1944 р. виїхав з Городенки, а по скитальщині осів у Чікаґу, ЗСА, там умер 21 січня 1958 р. (див. окрему сильветку в цьому Збірнику).

СЕНИК Іван, стр. УГА, нар. в Луці, вмер 30 серпня 1919 р. в польському таборі полонених Буґшопи — Береcть Литовський.

СЕРБИНСЬКИЙ Лев, хорунжий австр. ар. і УГА, нар. 1896 р., походив з священичої родини в Семаківцях. Командант чоти у 8-ій сотні 3-го куреня 24-го коломийського полку, поляг в боях під Львовом при здобутті села Сокільники 27 грудня 1918 р. В тому наступі курінь мав великі втрати: 42 убитих, 25 ранених і 18 полонених.

СЛИВЧУК Василь, стр. УГА, нар. в Топорівцях 1895 р., згинув 21 серпня 1919 р., в бою з большевиками під Крижополем — Винницької области.

СЛОБОДЯН Семен, стр. УГА III корпусу, нар. 1899 р. в Гарасимові, вмер 12 січня 1920 р. в Грижниці наслідком відморожень.

СЛЮСАРЧУК Степан, бунчужний УГА, родом з Городенки. Інтендант 1-го пробойового Гуцульського куреня, вмер на тиф за Збручем на весну 1920 р.

СМУШАК Михайло, підхор. УГА, учень укр. гімназії в Городенці, нар. в Живачеві 1895 р. Працював при постачанні Начальної Команди УГА за Збручем і там умер на тиф, мабуть на початку 1920 р.

СОЛОВЧУК Василь, хорунжий УСС, сотник СС, полковник армії УНР, нар. 1894 р. Гімназію закінчив в Коломиї. Був в сотні УСС Дмитра Вітовського, а маючи дуже гарний голос (тенор) був членом і солістом співацького гуртка, що його звали „Шер-Бор Клюб". Попав до російського полону, а по революції в Росії зголосився до СС в Києві і в ранзі сотника був командантом коша скорострілів Корпусу СС. По демобілізації СС перейшов до армії УНР як полковник. Умер в Парижі.

СТАНЕЦЬКИЙ Микола, вістун (1916 р.) УСС, підстаршина УГА, нар. в Городенці 1895 р. Закінчив гімназію в Коломиї. Брав участь в боях УСС в Галичині і перейшов визвольну кампанію за Збручем. Дістався по війні до чеської Праги і закінчив Високу Лісову Школу. Виїхав на працю в Україну і там пропав під час однієї чистки.

СТЕФАНІВ Гнат, полковник УГА, нар. 10 лютого 1896 р. в Топорівцях. Закінчив 5 кляс укр. гімназії в Коломиї і вписався до кадетської школи у Львові, яку закінчив 1906 р. В 1915 р. в Перемишлі попав до російського полону,

з якого втік у 1917 р. Перший листопада 1918 р. застав його в кадрі 35-го стрілецького полку в Золочеві в ранзі сотника австр. ар. Того дня перевів він дуже вдалий державний переворот в Золочеві. Українська Національна Рада іменувала Г. Стефанева полковником і 9 листопада 1918 р., призначила комендантом українських військ у Львові, на місце полк. Гриця Коссака. Начальником булави призначено отамана Сеня Ґорука, УСС. На наказ полк. Стефанева українські війська опустили Львів, в ночі 21 листопада 1918 р. Опісля був він начальником постачання, а потім комендантом Етапу Дієвої Армії. Брав участь в першому Зимовому Поході. Вліті 1920 р., з групою рен. Кравса, перейшов до Чехословаччини і виконував різні обов'язки на Закарпатті. Під час Другої світової війни працював у різних урядах в дистрикті Галичина, працював при творенню Дивізії „Галичина". По евакуації рідних земель поселився в Німеччині і був підвищений у 1947 р. екзильним Урядом УНР до ранґи генерал-хорунжого. Умер в Німеччині, в Реґенсбурзі, 21 червня 1949 р.

СТЕФАНІВ Клим, поручник УГА, нар. в Топорівцях, народний учитель, брат Гната. Вмер 19 лютого 1963 р., на 73 році життя, в Яблінці, Богородчанського повіту.

СТЕФАНІВ Тит, сотник І Української Дивізії УНА, поручник УГА, нар. в Топорівцях, умер в Лондоні, Англія, 23 червня 1966 р., на 71-му році життя.

СТЕФАНІВ Зенон, підхорунжий УГА, сотник І дивізії Української Національної Армії, нар. в Топорівцях 22 липня 1902 р., визначний військовий історик, журналіст, член НТШ і директор Військово-Історичного Інституту НТШ. У похідному курені 36 пп. брав участь в боях з поляками під Угневом. Умер 10 січня 1976 р. в Нью-Йорку.

СТЕФАНЮК Дмитро. стр. УГА, нар. 1902 р. в Чернятині. Вмер 18 жовтня 1924 р. у Стешкові, повіт Устє над Лабою, Чехословаччина.

СТРУК Василь, стр. 9-ої бриґади УГА, нар. 1893 р. в Копачинцях. Умер 5 лютого 1920 р. на тиф у Винниці.

ТОМЯК Бронислав, підстаршина УСС і УГА, довгі роки вчив у народній школі в Глушкові, умер по Другій світовій війні.

УГРИН Дмитро, підхорунжий УГА, нар. 1900 р. в Топорівцях, доктор ветеринарії. Працював довгі роки в Обертині, вмер по Другій світовій війні.

ФЕДЮК Антін, стр. УСС і УГА, нар. в Поточиськах 1897 р. і там умер 1959 р.

ХМАЦОВСЬКИЙ Микола, стр. УГА, нар. у Вікні, вмер 1-го вересня 1919 р., в польському таборі полонених Буґшопи — Берестя Литовське.

ЦІСЯК Микола, стр. УГА, нар. в Луці, вмер 30 серпня 1919 р., в таборі полонених Буґшопи — Берестя Литовське.

ЧАЙКА Іван, поручник австр. ар., сотник УГА, народився в Стрільчу 32 травня 1892 р. Першу світову війну перебув у рядах коломийського 24 пп. на сербському й італійському фронтах. Перебуваючи на відпустці в Стрільчу в перших днях листопада 1918 р., на чолі невеликого відділу студентів і вояків перебрав владу в Городенці. Як комендант 3-го куреня 5-ої Сокальської бриґади відзначився в Чортківській офензиві, головно при здобутті Теребовлі і за те, наказом Начальної Команди УГА з дня 23 червня 1919 р., ч. 49, був піднесений до ранґи сотника. Пережив Чотирокутник смерти. До Канади виїхав у 1926 р. і вмер 19 грудня 1960 р.

ЧАЙКОВСЬКИЙ Микола, хорунжий австр. ар., четар УГА, нар. в Серафинцях 7 грудня 1892 р., учитель. Ув'язнений і засуджений по Другій світовій війні, відбув 11 років в таборах на Сибірі. Звільнений хворів і вмер 17 червня 1962 р.

ЧАЙКОВСЬКИЙ Андрій, підхорунжий австр. ар. і УГА, нар. 7 липня 1897 р., закінчив 6 кляс укр. ґімназії в Городенці. В перших днях листопада 1918 р. працював в громадській канцелярії в Серафинцях. За польських часів був провідником ватаги „Червона Січ" і допускався грабунків, але не для особистих цілей. Роздавав другим. Застрілений польською поліцією 25 жовтня 1933 р. в Серафинцях.

ЧЕЛЯК Микола, стр. УГА, нар. в Луці, вмер у польському таборі полонених Буґшопи — Берестя Литовське, 30 серпня 1919 р.

ЧОРНОПИСЬКИЙ Василь, четар УГА, нар. в Чернелиці, ґімназію закінчив в Коломиї. Під час офензиви на Київ на шляху Жмеринка-Київ в наступі на Калинівку 9-ої бриґади УГА згинув у бою з большевиками 17 серпня 1919 р.

ШЛЕМКЕВИЧ Михайло, поручник австр. ар. і УГА, нар. в Серафинцях 33 листопада 1893 р.. матуру здав в українській гімназії в Коломиї. В половині грудня 1918 р., як командант похідного куреня 36 полку стрільців ім. Гетьмана Мазепи відійшов на протипольський фронт і був приділений до групи УГНІВ. В боях біля Любичі Королівської був ранений і лічився в шпиталі в Коломиї. По видужанні працював при Повітовій Команді в Кутах. З дружиною Анною з Бережанських працювали обоє як учителі на заході Польщі. М. Шлемкевич студіював в університетах в Чернівцях, Ґрацу, Кракові і Відні, куди дістався по Другій світовій війні. На віденському університеті зробив докторат філософії. Умер у Відні 2 січня 1959 р. і оставив дружину і дочку Мирославу — доктора медицини.

ШЛЕМКЕВИЧ Петро, четар австр. ар. і поручник УГА, нар. в Серафинцях, доктор медицини, практику лікарську виконував в Городенці. В 1941 р. покликаний до Червоної армії, під час воєнних операцій був важко ранений в автомобілевім випадку в Польщі. Мусів перейти операцію голови в Москві і при тому вмер під кінець війни в 1945 р. Похований в Москві.

ШЛЕМКЕВИЧ Омелян, стр. УСС, нар. в Серафинцях 1895 р., брат д-ра Петра. На східньому фронті в Першій світовій війні попав до російського полону і там загинув.

ШУХЕВИЧ Степан, сотник австр. ар., отаман УСС і УГА, нар. в Серафинцях 1 січня 1976 р., доктор прав і адвокат. В 1914 р. командант куреня УСС, опісля командант 4-ої Золочівської бриґади, пізніше референт персональних справ при Начальній Команді УГА. Був членом Ревтрибуналу ЧУГА, а вкінці членом Ліквідаційної комісії УГА. Пережив цілу визвольну кампанію з Чотирокутником Смерти включно. Адвокатську практику виконував у Львові і був знаний оборонець членів УВО-ОУН перед польськими судами. Вмер 6 червня 1945 р. в місті Амберґ, Західня Німеччина.

ЩЕРБАНЮК Семен, стр. УСС і УГА, нар. в Поточиськах 1894 р., вмер, мабуть, 1964 р.

ЮРКІВ Іван, поручник УГА. Нар. 1899 р. В часі визвольних змагань за Збручем перебув тиф. Між Першою і Другою світ. війнами був учителем гімназії в Городенці. В 1939 р. ув'язнений совєтською владою, сидів в Городенці, Станиславові і Винниці. Засуджений заочно на 8 літ „стро-

го изоляционних лагерей", був перевезений до одного з таких таборів у КОМІ. У вересні 1941 р. звільнений як польський громадянин, по довгій блуканині дістався до формованої польської армії Андерса. З тією армією окружною дорогою добився 5 травня 1943 р. до Єгипту, де в ліцеї викладав історію і географію для польських літунів. В січні 1947 р. переїхав до Англії, а скоро потім до Канади, і тут умер 20 липня 1959 р., у місті Винзорі, Онт.

ЯКІВЧИК Микола, нар. в Серафинцях в дні 1 грудня 1897 р. доктор медицини. Під кінець Першої світової війни покликаний до австрійської армії відбув стандартний піхотний вишкіл. Як вояк УГА закінчив українську старшинську школу в 1919 р. в Коломиї. В дальших діях УГА не міг брати участи. Був лікарем в Городенці і Єзуполі. До Канади прибув з родиною після Другої світової війни. Умер в Торонті 28 серпня 1977 р.

ЯШАН Василь (старший), хорунжий австр. ар., четар УГА, нар. в Серафинцях 14 січня 1881 р., гімназію закінчив у Коломиї, а теологію у Львові, але не висвятився. До війська покликаний до 58 пп. в 1917 р. В складі УГА перейшов Збруч, служив при обозі І корпусу і був іменований четарем. Попав до польського полону, до табору в Тухолі, звідки втік до чеської Праги і там покінчив правничі студії докторатом. Працював начальником скарбового уряду в Банській Щавниці на Словаччині. Там вдруге арештований комуністичною владою в 1951 р. пробув 2 роки в тюрмі, в якій утратив зір. Випущений на волю цілковито виснажений вмер 13 жовтня 1953 р. в Банській Щавниці.

ЯШАН Михайло, підхорунжий УСС і УГА, нар. в Серафинцях 1898 р., учень гімназії, служив при кінноті УСС. Згинув в Серафинцях трагічно в 1920 р.

З великим трудом виготовлено список померлих українських вояків нашого повіту, бо дуже тяжко зібрати потрібні дані та й так не все вдалось віднайти. Список зложено, щоб утривалити пам'ять про них, бож всім цим воїнам присвічувала свята наша мета: Самостійна Україна. Всі вони заслужили на пошану й згадку сучасних і майбутніх поколінь.

Ті з них, що брали участь у нашій визвольній боротьбі 1917-1922 рр., належать до тих щасливих, що жили в українській державі, були її громадянами, присягали їй,

носили українську зброю і в обороні України вели важкі бої не словами, а дійсним чином серед куль, ґранат і бомб. В ім'я безпеки й добра своєї батьківщини й свого народу жертвували вони свою кров і своє життя. Вони переживали світлі дні нашої визвольної боротьби, її успіхи, але й також її трагічні моменти, всі невдачі, невигоди, нестачі амуніції, зброї, ліків, поживи, виряду, одягу, взуття і т.д., на які дуже щедрими були наші визвольні змагання.

Такі ж жертви понесли й пізніші українські вояки в Другій світовій війні, чи як воїни дивізії „Галичина", чи вояки УПА.

Поля й степи соборної України щедро насичені червоною кров'ю тих героїв, а безчисленні могили на широкій українській території покрили тлінні останки й кості поляглих.

Вже не багато цих воїнів залишилося в живих. Твердий закон природи проріджує їх ряди й сірим шнурком вони відлітають у вирій. Їх душі вступають в іншу армію, але і звідти вони взивають живучих, щоб кінчали ними почате діло і в єдності будували вільну, самостійну, соборну Україну. Слухаймо цього голосу!

ОЛЕКСАНДРА ЯВОРСЬКА-КОПАЧ

ПОЗНАЧИЛИСЬ У ПИСЬМЕНСТВІ

Духове життя нації проявляється в релігії, у суспільно-державних формах, у всіх галузях мистецтва, в тому й в літературній творчості. Величезної сили літературний процес, що охоплює всю територію України вказує, що побіч центральних земель нашої батьківщини, які дали найбільші таланти, також і пограничні землі включились у цей духовий струм нації, а в останніх десятиліттях долучились до нього й письменники з-поза кордонів України, з усіх країн нашого поселення.

У цій кольосальній струї духового життя Городенщина займає своє місце, а творчість її широких мас народу

вливається у багатотисячолітню усну словесність української нації. І дійсно так звану усну словесність не можна відірвати від літературного процесу, вона бо сягає в глибину тисячоліть, від коли творилася українська нація на своїй території. І ця творчість справді пребагата. Немає в ній ні прізвищ авторів, ні дат, а тільки за змістом і формою пізнаємо добу нашого історичного буття. Багатство усної словесности таке велике, що й до тепер ще не все зібране і не вивчене, хоч праця у цій ділянці проводиться близько два століття. Записували й збирали матеріяли серед нашого народу вчені свої і чужі. У цьому відношенні Городенщина займає видне місце, визначаючись багатством пісень казок, переказів, колядок і обрядової творчости. На жаль і дотепер це все ще не зібрано вповні, не видано етнографічних збірників, а матеріял розсипаний по різних виданнях. Чи не найбільше матеріялу усної словесности з Городенщини міститься у збірниках Кольберґа з минулого століття. Оскар Кольберґ, спольщений німець, дослідник-етнограф, зібрав вісім томів етнографічних матеріялів зі західних земель України, а в тому чотири томи з Покуття. Пісні, весілля, похоронні обряди, сказки, леґенди, загадки та інше зібрані в Городенці, Городниці, у Сороках, Обертині в Ясеневі Пільному, в Чортківці, в Гвіздці. Матеріяли ці, хоч і фахово записані, передані одначе латинкою, виявляють немало недотягнень і неточностей. Етнографію збирано, записано різно, фахово і нефахово, не все одначе й друкувалось, а через те й попропадало. Збирали фолкльорні матеріяли і письменники, хоч далеко не всі, але всі з них користали. Цікаво про це сказав Марко Черемшина. Ото ж запитаний раз чи він збирає фолкльор, письменник відповів: „Етнографічних матеріялів не збирав, бо сам був тим матеріялом, пересякнувши наскрізь народними піснями та казками із самого малку. Я виріс серед співанок та сопілок, вдихав їх в себе й видихав ними". І дійсно багато елементів народної творчости знайдено в його творах та в інших письменників, особливо старших від нього, що їхня творчість припадає на XIX століття, а між ними в творах І. Наумовича.

Отець Іван Наумович (1826-1891), парох Стрільча близько Городенки, був видавцем і редактором газети для селян „Наука" (1871-1876), редактором двотижневика

„Русская Рада", посол до сойму, знаний представник москвофільства в Галичині, заснував він т-во „Общество ім. Качковського". За його ініціятивою постало перше в Галичині товариство пасічників (Коломия 1868 р.). Вірний своїм поглядам відносно православія виїхав до Києва, де став православним священиком. У ділянці літератури залишив о. Іван Наумович ряд повістей, оповідань („Сироти", „Громадський кум"), залишив п'єси, як „Знімчений Юрко", „Заручини напомацки".

Згадати варто, що ще перед появою Івана Наумовича, уродженець Городенської землі Каспер Ценглевич (уродився в Городенці 6 січня 1807 р., правдоподібно поляк, про якого однак польський дослідник Ст. Шнір-Тепловський твердив ще в 1895 р., що він з роду українець) писав українською мовою вірші з революційною спрямованістю та революційні маніфести проти знущань панів над „руським бідним селянським людом". Його авторству приписують „Інструкцію для вчителів руського народу". На жаль, на Слов'янському з'їзді в Празі він зрадив ідеали своєї юности й виступив проти прав українського народу. Умер в серпні 1886 р.

Зовсім іншого характеру є творчість Ярослава Окуневського. Його „Листи з чужини" це наче вікно в далекі країни світу, що їх він бачив у своєму цікавому житті.

Ярослав Окуневський, відомий лікар, адмірал австрійської воєнної фльоти, був родом з Буковини, але довгі роки проживав у Городенці, в домі свого брата Теофіля Окуневського, посла австрійського сойму. Д-р Я. Окуневський за ЗУНР був творцем і керівником Української Санітарної Місії у Відні. Літературна його спадщина не вся ще зібрана. Обширніша згадка див. стор. 593.

Не родом з Городенщини був ще й інший письменник, а саме **Антін Крушельницький** (1878-1937), але довго проживав у нашому місті як директор української гімназії, знаний письменник, визначний член радикальної партії, належав до літературного товариства „Молода Україна" у Львові. У 1919 році став міністром освіти ЗУНР. Потім працював як редактор „Нових шляхів" і „Критики". Свої твори писав Антін Крушельницький у модерністичному стилі, при тому різнородність жанрів збагачує його спадщину. Тут і драми маємо, як „Семчишини" „Чоловік чести", комедії, як „Орли", „Артисти", повісті, а між

ними „Рубають ліс", дуже знана й поширена, а далі „Гомін Галицької землі". „Як промовить земля", „Як пригорне земля". Не бракує в нього й літературних нарисів як напр. про Івана Франка. Автор має значні заслуги на полі шкільництва, уложивши підручники з літератури для шкільного вжитку. Літературну його спадщину доповнюють ще переклади чужих літературних творів.

Трагічний був кінець цього письменника і його родини, жінки Марії та двох синів, Івана та Тараса, бо повіривши у вільну українську радянську державу виїхав зі Львова до Харкова і там у часі Сталінського терору загинув з цілою родиною.

Уродженцем Городенщини є **Лесь Мартович,** зі села Торговиці (12 лютого 1871 — 11 січня 1916), член славної трійці покутських письменників враз з В. Стефаником і М. Черемшиною. Батько його Семен Мартович, післав сина на науку в гімназії у Коломиї, а потім у Дрогобичі, де Лесь майже ввесь час товаришував з Василем Стефаником і то в цій самій клясі. Правничі студії почав на Чернівецькому університеті, а скінчив у Львові. Продовжуючи студії, осягнув письменник науковий ступінь доктора прав. Як адвокат працював по різних містах Галичини, в Тернополі, Кутах, Городку, скрізь виявляючи себе як громадський і культурний діяч. Рівночасно друкував свої твори в „Літературно-науковому віснику", писав статті до „Громадського голосу", співпрацював у газетах і журналах, як „Народ", „Хлібороб", „Свобода". Хоч писати почав Лесь Мартович дуже рано, ще на шкільній лавці, то загальне визнання за свої твори і славу доброго письменника здобув автор у 1900-му році, коли то вийшла друком перша його збірка під наголовком „Нечительник". а потім „Хитрий Панько" (1903), „Стрибожий дарунок" (1905). Ці збірки ввели автора в коло визначних новелістів на початку XX століття. Критика високо їх оцінила, як наприклад такий авторитет у літературі як Іван Франко писав про нього з великим признанням, підкреслюючи оригінальний його спосіб, далекий від будь-якого шаблюну, глибокий психологізм зображених персонажів, чесність, мужність, ідейність у сатиричних творах.

Творчість Леся Мартовича обсягом — невелика: около тридцять оповідань, дві повісті, „Забобон", „Село Підойма", одна драма „Політична справа", критичні та публі-

цистичні статті. Повне видання спадщини, що його підготовив Ю. Гаморак у 1940-41 році.

Тематично творчість Леся Мартовича зображує життя інтелігенції селян у гумористичному освітленні в протилежності до трагізму В. Стефаника. Характеристичне в його творчості, як зазначує критика, це „сміх крізь сльози". З його творів б'є живчик нового кращого життя нашої суспільности у цій частині України.

Лесь Мартович — це найвизначніша літературна постать Городенщини на переломі XIX-XX століття.

Слідом за ним нахил до сатири виявив **Василь Боднарчук** зі села Чернятина (1894 — 23 червня 1955) псевдо його Чорнобровий, і Чорнобіль. Учився у Коломийській гімназії, був учасником визвольної боротьби в рядах Української Армії. Сатиричні його вірші постійно друкувались у тижневику „Український Голос" у Львові. Визначався як громадський діяч, член радикальної партії, як знаменитий промовець і як сатирик, що мужньо виявляв усяку погань у нашому політичному та громадському житті. Про всяких угодовців писав: „Словом — свобода, ділом — угода, а альфа і омега — гроші!"

З того ж самого села, з Чернятина, походить і письменник **Іван Іриней Боднарчук** (21 грудня 1914), що почав друкувати свої твори ще в 1937 році на сторінках журналів „Каменярі", „Жіночий голос", у пресі „Час". Учителював у школах Косівщини, студіював політичні науки в УТГІ, а виїхавши до Німеччини в часі великої еміграції, включився в літературний рух письменників і мистців, об'єднаних в МУР. Переїхавши до Канади, продовжує свою працю як учитель, інспектор шкіл, член О.П.К., член СЛОВА, ОПДЛ, Козубу, як редактор журналу для молоді „Сумківець" і кореспондент „Українського голосу" і різних журналів Канади та Америки.

Як письменник-прозаїк Іван Боднарчук має вже великий і знаний дорібок. Твори його вийшли окремими збірками як: „Розгублені квіти" 1948, відзначені на конкурсі ОПДЛ, „На перехресних стежках" 1954, „Кладка" 1957, „Знайомі обличчя" 1961, „Друзі моїх днів" 1961, „Далекі обрії" 1968. „Покоління зійдуться" 1974, повість, що ставить перед очима читачів важливі проблеми інтеґрації, асиміляції та роздвоєння душ усіх українців, що чи то

вийшли з України чи то народилися в країнах поселення батьків.

З великою любов'ю автор пише про дітей, про молодь, схоплюючи їхню психіку, цікаві прикмети їхні, смутки та радість, а навіть героїчність, як у новелях „Кладка". Автор приготовляє до друку нові твори, працюючи інтензивно в літературі та журналістиці, то ж далеко ще до того, щоб робити певні підсумки та висновки. Це ж можна сказати й про інших авторів з нашої городенської землі, що приїхали по II-ій світовій війні, але ще цікаво відмітити, що й попередня еміграція видала письменників, що саме в Канаді розвинули свої таланти, як діячі нашої культури поза Україною. До круга цих людей належить **Сава Чернецький** (1874-1934) родом з Далешеви, Городенського повіту, звідси й його псевдо Далешівський, побіч псевда Чалий. Він за словами д-ра М. Марунчака „неперевершений співець в піонерській добі". Учитель .по професії і громадський діяч знав добре життя своїх земляків, а його непересічний талант послужив йому вірно при зображуванні постатей піонерів-українців, що жили в дуже тяжких а то й трагічних обставинах, а в душі розпачали за втраченою рідною землею. Прозорі та поетичні твори Сави Чернецького друкувались у пресі в Канаді та в Америці. Окремою книжкою вийшли його оповідання під заголовком „Невдалий линч і жіночий язик" у Скрентоні, а поезії у збірці „Америка" 1904 р. в Нью-Йорку. Переїхавши згодом до Америки на постійний побут, збагатив автор своє надбання фейлетонами та сатирами. Зібраних усіх творів цього автора на жаль не маємо.

До Вінніпеґу в Канаді приїхав також **Аполінарій Новак** (1888-1961) родом зі Серафинець коло Городенки. Автор-прозаїк започаткував свою творчість оповіданням „Перший день заробітку у Канаді" (1904). Його оповідання про життя піонерів вийшли, враз з творами інших письменників, у збірнику „Канадські оповідання" у 1910 році. Автор співпрацював у „Свободі", в журналі „Хата", що почав виходити в січні 1911 р. у Вінніпезі.

Значну ролю відіграв Аполінарій Новак у зорганізованні „Т-ва письменників і журналістів" у Канаді. Крім цього у 1909 році зорганізував він „Українську книгарню" у Вінніпезі, спроваждував книжки з України та поширював їх поміж земляками.

З хвилею останньої еміґрації, крім згаданого вже письменника Івана Боднарчука, прибули автори, які хоч почасти започаткували свої літературні спроби в Україні, та що лише тут на нових поселеннях розвинули свою журналістичну та наукову працю. Між ними учитель **Денис Гевко** (1 липня 1899—) родом з Ясенева Пільного у часі II-гої світової війни редаґував у Коломиї „Голос Покуття", у Німеччині дописував до „Української Трибуни", а переїхавши до Торонта, пише до „Нового Шляху", до „Гомону України", видав також друком книжку „Поточище, з бувальщини нашого села", що знайшла гарний відгук серед читачів.

Широку журналістичну працю, а особливо науково-дослідну розгорнув **д-р Михайло Марунчак** (1914—), уродженець Далешеви, Городенського повіту. Скінчивши гімназію Рідної Школи ім. Тараса Шевченка в Городенці, студіював право і суспільні науки у Львові, а потім на Карловому університеті й УВУ в Празі та Манітобському університеті в Канаді. Дійсний член Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка, Української Вільної Академії Наук (УВАН) та Об'єднання Письменників „Слово". Є він автором монументальної двотомової праці „Історія українців Канади", 1968, 1974. Англомовне видання цієї праці п.н. „Ді Юкренієн Кенедієнс: Ей Гісторі" появилося в 1970 р. (792 стор.). Це піонерські праці в ділянці української історії Канади. Сюди теж треба зачислити його п'ять томові „Студії до історії українців Канади", около 2000 сторінок, видання УВАН, над яким автор працює около двох десяток років. Його перу належать ще такі праці, як „Система німецьких концтаборів і політика винищування в Україні" (1963), „Змагання за незалежність Української Церкви в Канаді" (1966-1967), „Маркіян Шашкевич на тлі доби" (1963), „В зустрічі з українськими піонерами Алберти" (1965) та інші. Зосередив він теж свої досліди на українцях в діяспорі і звідси його праці „Українці в Румунії, Чехо-словаччині, Польщі, Югославії" (1969), „Українці в СССР поза кордонами УРСР" (1974). Редаґував він „Українського політв'язня" в Мюнхені, 1946-1948, а в Канаді збірник „Шашкевичіяна", від 1963 р. періодик, присвячений життю, творчості і культові Маркіяна Шашкевича, Бібліотеку Шашкевичіяни, Загальну Бібліотеку УКТ, Джерела до історії українців Канади, Інформа-

ційний Бюлетень Крайової Ради Українських Організацій за Патріярхат (від 1970 р. —).

Д-р Марунчак постійно живе у Вінніпезі, працює в журналістиці, є членом СУЖ, його дописи, статті, звичайно дослідницького характеру, друкуються чи не в усій пресі українській у Канаді та в Америці.

У журналістиці, а ще більше в ділянці літературознавства працює **д-р Олександра Яворська-Копач** родом з Городенки. Вона також дала початок середньому нашому шкільництву в Канаді, зорганізувавши в Торонто перші Курси Українознавства ім. Григорія Сковороди. У своєму літературному дорібку посідає такі друковані книжки: „Неповторні дні", історичні оповідання для молоді (1960), „Наталена Королева", літературна праця про письменницю Наталену Королеву (1962), „Мовостиль Ольги Кобилянської", літературознавча студія (1972), „Хрестоматія з нової української літератури" для шкіл і курсів українознавства (1970), Оповідання, нариси та мініятури друковані в різних журналах у Канаді та в Америці. Авторка є дійсним членом Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка, а також є членом Об'єднання письменників „Слово" та працівників дитячої літератури ОПДЛМ.

В Америці також проживають наші земляки з Городенщини, займаючись частинно працею журналістичною, а саме **Олександер Луцький** і **д-р Василь Гуцуляк,** обидва родом зі Серафинець.

Під сучасну пору живе в Городенці письменник **Володимир Бандурак** (23 вересня 1915—), працює в районній газеті „Комунар" від 1959 року. Учився в гімназії Рідної Школи ім. Тараса Шевченка в Городенці, потім працював в сільській кооперативі, а по другій світовій війні учителював.

Друкувати свої оповідання, фейлетони та нариси почав В. Бандурак у 1945 році. Дотепер вийшли друком три збірки гумористичних оповідань для дітей: „Як бичка на судію вивчили" (1958), „(Лис Микита і нова крисаня" (1960), „Лесь Мартович сміється" (1961) і повість „Лесь Мартович зблизька" (1971).

В літературній творчості виявив себе ще інший вихованець городенської гімназії, а саме **Володимир Бандурак** (1912—). Його нариси, оповідання, новелі друкувались в пресі а останньо в Літературній Україні в Києві.

Поміж матеріялами з України інколи попадають згадки-нариси про Городенку, а ще більше про Городницю — „долину предків", як от „Дар доброї Лади" Романа Федорова, де в мистецькому плетеві барвами грає сучасне й минуле:

„Дорога вихопилась з Городенки, містечка по-південному білого і присадкуватого, деякий час петляла мов норовистий кінь понад яругами, потім заспокоївшись, лягла рівною стрічкою поміж пшеницями і плянтаціями цукрових буряків. За обочинами праворуч і ліворуч гойдалися в синьому мареві поля; поля жили по-буденному звичним гуркотом тракторів, стрекотанням лафетних жаток, що скошували клини ячменів. Іноді синє марево розвіювалось, зникало даючи місце крикливій мелодії, що вилунювалась, очевидно, з трансистора або долітала з галасливих репродукторів навколішніх сіл.

Було мені трохи дивно спостерігати, що навіть поле жило сьогоднішнім двадцятим віком, механізованим і раціональним, адже я внутрішньо готовився до здибання з минувшиною: з давньою шкільною хронікою, з посивілими переказами, які тоненькою ниткою єднають нас з праісторією. Я дивився на трактори, автомашини і думав про дивну назву кутка в селі Городниця: цей кут колись був островом посеред Дністра, який дотепер називають Царським городом...

...Адже в історії відомо, що десь колись в районі Карпат існував державний союз антських племен. То може саме тут на крутих пагорбах антські царі вибудували свою столицю — Царський город?

Фантазія це? Цікава догадка? Не знаю...

Ідучи дорогою, „що раптом впадає вниз", автор побачив червоні скелі по тому боці Дністра, Дністер, а там білі будинки в густих садах. Автор над історією Городниці, яку знає не тільки з книжок, але й з переказів і розповідей мешканців Городниці. Він стверджує, що на терені Городниці знайдено дуже багато предметів культурного побуту зі старої старовини не лише з княжих часів і за малими винятками, все це кудись розкотилось, щезло, а про Городницю, „долину предків", про „Царський город" немає ніякої згадки в ніякому туристичному довіднику. „А шкода"! Жалує автор. „Шкода", скажемо й ми, бо Городниця заслуговує на велику, монументальну монографію. Чи зроблять це наші земляки в Городниці, чи Городенці? А чи може все піде в непам'ять, як той стовп

з піль городниці „давній, позеленілий, весь замережаний незрозумілими письменами", ніхто його не відчитав, ніхто й не знає куди він пропав, залишивсь згадкою у переказах. З минувшини виростає будучність, кажуть філософи. Може тут саме захована проблема нашої держави, державного життя української нації.

Короткий цей огляд поданого вище матеріялу вказує на те, що ні усна словесність, ні письменницька творчість Городенщини далеко ще не зібрані і не вивчені. Одначе ця, чи перша, спроба зібрати письменників Городенщини вказує і виявляє, що вони, ці автори своєю творчістю внесли певні надбання у широкпй струмінь духового життя нашої Батьківщини. Як бачимо і Городенщина збагатила і збагачує культурне життя української нації у різних ділянках, а в тому й в літературі.

М. МУР

ГРУДКА ЗЕМЛІ НАРОДНИМ ПЛУГАТОРАМ ТА ВОЇНАМ НАРОДНОЇ СПРАВИ

Городенщина мала багато світлих постатей, які в нормальних умовинах спільноти були б записані великими літерами для майбутніх поколінь, щоб на них виховувались і брали примір ті, які мають творити нове і поступове життя. На жаль, сьогодні ситуація така, що важко зібрати дані про тих усіх, які в такому реєстрі повинні бути. Багато діячів знані нам з голих прізвищ, про багатьох не маємо точних даних, а про деяких і не доцільним було б сьогодні говорити. Коли можемо сьогодні сказати хоч кількома словами про декого, то ця наша мова неначе символічна й тим самим покриває долю багатьох, які орали національний обліг Городенщини, сіяли зерно свідомости власного буття, змагали за майбутнє своїх поколінь та свого поневоленого народу. Серед цих плу-

гаторів бачимо ентузіястів інтеліґентів, ідейних міщан та великий загін української селянської гущі, що була тим попелищем, з якого постійно підносився народний титан.

Ми були досить щасливі, що зуміли зібрати в більшості сильветки тих передовиків, які несли в почоті національного походу їм призначені долею прапори, символи, за якими йшли сотні а то й тисячі інших. Вони попереджують цю нашу „Грудку землі". В цьому нашому історичному нарисі хочемо сказати хоч кількома словами про тих, яким такі сильветки важко створити, хоч як хотілося б.

Д-р Іван Ціпановський — це перший серед медичного світа Городенщини, якому належалася б більша монографія. Крім своєї професії, в якій він був великим спеціялістом на ті часи, виконував з посвятою великий навал громадської праці. Його бачимо серед тих, які оформляли гімназію Рідної Школи, серед творців Філії Товариства „Просвіта", він видний в поїздках по селах, де несе знання та свідомість про народні потреби та здоров'я одиниць і народу. Під оглядом професійним замітним був тим, що перший завів у себе апарат Рентґена і то ще біля 1910 року, звичайно, річ нечувана на ті часи, а ще до того на глухій повітовій провінції. Про його ідейність й посвяту для молодого покоління говорить цей факт, що він зобов'язався утримувати кожнорічно в Городенці одного гімназійного учня зі села, забезпечуючи йому утримання та шкільні оплати. Його жертвенність помітна між списками жертводавців того часу на народні справи. Чи не примір це для багатьох його сучасних колеґ! На жаль, не знаємо повоєнної долі д-ра Івана Ціпановського. В своїх споминах згадує про нього д-р Теофіль Окуневський, коли то д-р І. Ціпановський подав йому руку допомоги на Чехословаччині під кінець Першої світової війни. Дальших даних про цього лікаря-ідеаліста не маємо. Не знаємо також, звідкіля він прибув до Городенки.

Городенщина видала також низку добрих синів і їм присвячуємо ці дальші рядки:

Микола Шлемкевич, нар. в Серафинцях, розумний, поступовий господар, батько чотирьох синів і двох доньок. Знаний пасічник досить великої і прибуткової пасіки. Належав до Української Радикальної партії і з її рамени кандидував на сенатора до польського сенату, але

без успіху. Хоч землі не мав багато, господарив уміло і тому сім'я належала до тих, що жили заможно. Був визначним і загально знаним громадським діячем, належав до ряду наших дуже свідомих селян. Довгі роки був головою читальні „Просвіти" на Вознесенському куті і його старанням і з його ініціятиви збудовано в 1910 р. мурований будинок — Народний Дім, де приміщувалась читальня, кооператива і була театральна заля. Майже кожної неділі і свята доповідав і читав часописи зібраним членам. Дітям дав освіту: сини Омелян і д-р Петро погинули як вояки. Помер М. Шлемкевич 1953 р. в Серафинцях в дуже заавансованому віці.*

Евстахій Дорожинський, один з передових народних учителів до Першої світової війни, якого ім'я повторяється часто при більших починаннях громадського життя Городенки. Допомагав в розбудові Філії Товариства „Просвіта", будови гімназії „Рідної Школи", оформлення „Сільського Господаря" тощо. В обох світових війнах учасник українського правління міста Городенки. Великий спеціяліст в агрокультурі.

Михайло Білик (1887-1952), син Угнова, пов. Рава Руська, прибув до Городенки перед 1910 роком і вже в тому часі включився в громадське і культурне життя. Був він організатором „Січей" і репрезентував Городенку в „січовій булаві". Організував також мистецько-театральне життя. Перед самим вибухом Першої світової війни переноситься з допомогою д-ра К. Трильовського до Делятина на громадську працю, щоб в двадцятих роках знову повернутись до Городенки (1924). Впродовж майже десятирічного побуту в Городенці по війні зорганізував Музично-драматичне Товариство „Боян" (1926 р.), де провадив передовим і добірним хором, зорганізував теж „Духову Оркестру" на Котиківці, яка між війнами була одною з кращих в Городенщині. М. Білик брав також активну участь в політичному житті Української Радикальної Соціялістичної Партії. Жонатий з Марією Яворською, яка також була діяльна в суспільному житті („Боян", Союз Українок). В суспільній праці позначились їхні діти: Мирося, Марія, Тарас, Любомир і Роман. М. Білик помер в Нью Йорку на 64 р. життя.

---

* За даними В. Яшана.

Брати Боднарчуки, Василь і Михайло, ур. Чернятина, внесли свій вклад в політичний відтинок життя Городенщини, зокрема між війнами, працюючи в УРСП. Були вони також організаторами освітньої й кооперативної роботи не тільки на сільському рівні, але також займали важливі пости в повітовому щаблі. Оба добрі бесідники, масовики, організатори. Василь Боднарчук мав також добре перо в сатирі. Писав під псевдом Я. Чорнобривий. Його сатира втішалася великим успіхом.

Юлія Шлемкова, учителька, родом з Коломиї, але більшість свого учителювання провела в Городенщині, в селі Поточищі, містечку Чернелиці, по війні в Ясенові Пільному та Семенівці. Вміла з'єднувати народ для суспільних починів. В 1911 р. була душею відзначення 50-річчя смерти Т. Шевченка в цілій Чернеличчині. З приходом польської влади відмовилась підписати заяву лояльности і наслідком того була певний час без праці. Була діяльна в Союзі Українок і часто провадила жіночими повітовими зібраннями. Померла у Львові в 1968 р.

Микола Угрин, нар. 25 січня 1903 р. в Топорівцях, гімназію кінчив в Коломиї, студіював право і покінчив Вищий Торговельний Курс у Львові. Одружений з Емілією Дороцькою. Працював в Повітовому Союзі Кооператив в Городенці, а пізніше обняв становище управителя філії Українбанку в Городенці. В жовтні 1939 р. був ув'язнений рад-владою і перебув слідство у городенській в'язниці, опісля переданий до Обласного суду в Станиславові і був засуджений заочно. Відбував кару в сибірських концтаборах СССР, де мабуть загинув, бо нема про нього вістки. Була то людина товариська, працьовита, ідейна, належав до Української Радикальної партії, сповняючи функцію секретаря.

Василь Глуханюк, ур. в 1897 р. в Тишківцях. Там же провадив три кооперативи і працював в трьох читальнях „Просвіти", де підготовляв різні імпрези і був добрим дорадником в просвітній праці села. Організував будову збіжевого магазину в селі, якого повністю закінчено в 1937 р. Сповняв функцію радного в сільській громаді й односельчани його постійно вибирали, бо інтереси народу лежали йому на серці. Був він гідним репрезентантом свосела в Повітовому Союзі Кооператив в Городенці та

в Повітовому Виділі. Працьовитість та вроджена інтеліґенція винесла його також на голову Фронту Національної Єдности. Повіт гордився такими як Василь Глуханюк!

Гриць Марунчак, ур. 1882 р. в Далешевій, був поступовим господарем та просвітнім і громадським діячем свого села. До війни належав до січового руху а після війни відновив читальню „Просвіти" і якийсь час очолював її. Був діяльним в церковній громаді та радикальному русі. Один з ініціяторів споживчої кооперативи „Боротьба". Поборював надужиття польської адміністрації у виборах, обстоюючи гідність й інтереси рідного народу і тому був переслідуваний польською владою. З другим приходом совєтської влади був заарештований і висланий в Сибір, де й умер в 1946 р. в Новосибірській в'язниці. В сибірських концтаборах провели кільканадцять років його найстарший син Лесь, наймолодший Іван та молодша донька Ганя.

Кирило Каглян (1896-1946), уродженець Чернелиці, громадський і просвітній діяч цього містечка. Працював в кооперації, Просвіті та місцевій самоуправі. Терор його не зломав і був вибраний народом до самоврядних органів. З другим приходом совєтських військ був арештований і вивезений в східні області України. Помер в харківській в'язниці.

Дмитро Андріяш, ур. 1907 р. в селі Колінках, з непересічними здібностями самоук, став душею всієї просвітньо-громадської праці в свому селі між війнами. Арештований військами НКВД в 1946 р. й дальша доля невідома.

Петро Шлемкевич, лікар, син знаного Миколи Шлемкевича, уродженець Серафинець, двократний голова Академічного Товариства „Січ" у Відні. З приходом совєтської влади був ув'язнений (1939) і по п'яти місяцях випущений на волю. З вибухом німецько-совєтської війни змобілізований до Червоної Армії і перебув цілу воєнну хуртовину. При кінці самої війни важко ранений в автомобілевій катастрофі і незабаром помер.

Дмитро Паращук, теж лікар, уродженець Тишковець, провадив з д-ром Петром Шлемкевичем спільну лікарську ординацію. Оба були безплатними лікарями для студентів української гімназії. Д-р Паращук був змобілізований до совєтських військ під час війни.

Володимир Бялий, лікар ветеринарії, секретар Філії Товариства „Сільський Господар" та постійний і безплатний викладач сільсько-господарських курсів в Городенці. Помер в Чікаґо в 1964 р.

Лесь Марунчак (1900-1959), кооперативний, громадський і просвітянський діяч Рашкова. Один із перших учнів городенської гімназії, провадив поступове господарство, як теж пасічникував. Якийсь час працював ветеринарем. Засланий на Сибір після другого приходу совєтів. Повернув до Городенки в часі сталінської відлиги і незабаром помер на 59 році життя. Похований в Городенці.

Антін Ковбуз, уродженець Городенки, кваліфікований агроном і впродовж кількох років працював агрономом Філії „Сільський Господар". В часі війни був учителем сільсько-господарської школи в Сяноці. Дальша його доля невідома.

Любомир Дорожинський, теж уродженець Городенки, який покінчив медичні студії безпосередньо перед Другою світовою війною. Під час війни виконував лікарську практику на Підляшші, обслуговуючи численних тифозно-хворих совєтських полонених, заразився сам тифом і передчасно помер, маючи 33 роки.

Павло Кабан-Боданський, родом зі Серафинець, пройшов цікаву медичну карієру. Її починав від малого хлопця, помагаючи обслуговувати апарат Рентґена д-ра Івана Ціпановського. Згодом покінчив фельчерський курс і працював в цьому характері на заході в Польщі. Вернувши на рідні землі за совєтської влади, доповнив студії і став виконувати обов'язки лікаря в Серафинцях, де й помер в листопаді 1969 р.*

Анатоль Юревич, син Снятинщини, але свою лікарську працю провів в Городенщині. Про нього див. спомин його дружини Божени в цьому збірникові. Теж світла постать.

Василь Загаєвич (в селі Жугаєвич, брат проф. Івана), нар. в Серафинцях 1 червня 1884 р. Мав середню освіту і за Австрії був консулярним службовцем, а по її упадку працював в українській дипломатичній місії в ЗСА. Помер 8 березня 1963 р. в Міамі, Флорида. Дружина Юлія, нар. 4 серпня 1884 р. в Болехові, померла 27 січня 1974 р.*

---

* За даними д-ра В. Яшана.

Іван Бялий, нар. 1865 р. в Іваню Золотому, повіт Заліщики, рільник, а рівночасно займався торгівлею і промислом. Може бути приміром, як далеко може зайти людина навіть без освіти (умів тільки підписатись), вживаючи правильно здорового розуму. Купив в Городниці бувшу двірську посілість з будинками і 150 морґами поля, набув фабрику меблів „Титан" у Винниках, яку вів син Андрій і мав нафтові поля в Бориславі. При тому виховав 6 синів і одну доньку, які всі набули середню, а дехто високу освіту. Три сини Андрій, Володимир і Карло були українськими вояками. Іван Бялий помер 1 січня 1935 р. в Городенці і там похований. Наймолодший син Євген умер 10 січня 1976 р. в Нью-Йорку.*

Степан Дороцький, нар. в селі Добра коло Добромиля. Як професійний вояк відбув службу в австрійській армії і в 1903 році почав працювати в скарбовому уряді в Городенці. Одружений з Ярославою Шенкірик, яка померла 31 грудня 1964 р. в Чікаґо, ЗСА. За часів української влади в 1918 і 1919 роках був посадником міста Городенки і тому як прийшла польська влада, звільнила його з праці в скарбовому уряді, але в 1932 р. знова прийняла. Був членом українських організацій, опікувався Народним Домом і касиновим т-вом „Бесіда" в Городенці, де і помер 30 грудня 1938 р. Донька Емілія, заміжня Кулик, проживає в Чікаґо.**

Дмитро Ґреґолинський (1880-1944), гімназійний професор, журналіст, редактор, уродженець Стрільча, за часів німецької окупації, в Другій світовій війні, видавав в Станиславові тижневик: „Українське Слово".

Іван Жугаєвич, нар. 1889 р. в Серафинцях, гімназійний професор в Бережанах, де і помер перед початком Другої світової війни.*

Олекса Ковбуз, нар. в Городенці, кінчив гімназію в Коломиї, одружений з донькою управителя школи в Коломиї, Гомика. Був професором української гімназії в Рогатині, а пізніше директором української гімназії в Коломиї.

Іван Ступар (1908-1958), ур. в Кунисівцях в багатій сільській родині. Батьки Василь і мати Марія з Токариків

---

* За даними д-ра В. Яцана.

** За даними інж. В. Білинського.

з Городенки. Навчався в гімназії в Городенці, а опісля в Рогатині, де зложив іспит зрілости з відзначенням. Якийсь час студіював право на Львівському університеті, а згодом включився в кооперативний рух та обняв управу Районової молочарні в Городенці. Мав теж маленьке власне підприємство дротяних сіток. Вільний час присвячував підпільному рухові, працював в УВО й ОУН. Був переслідуваний польською поліцією, укривався перед ґестапом. В 1944 р. його арештувало НКВД та заслало на Сибір, де він відбув 10 років різних концентраційних таборів. Після звільнення поселився на Полтавщині в селі Чутові, де його постигла трагічна смерть. Тлінні останки спочили в рідних Кунисівцях. В своїй громадській активності багато присвячував часу праці серед молоді, зокрема в пласті. Кожні свої літні ферії він використовував для піднесення культури і свідомости рідного села.*

Петро Лестюк, дириґент хорів в Кунисівцях і Копачинцях. Його активність позначилася в обох згаданих селах. Був діяльним в підпільній праці і розірвав себе ґранатою в 1939 р., щоб не датися живим в руки НКВД.

На окрему згадку заслуговують чотирьох **братів Кубійовичів** з Корнева, передові діячі в громаді і поза нею, сини Антонія і Марії родом Пернаровської.

Найстарший **Олекса** записався в громаді тим, що подарував грунт враз з хатою, яка стала служити за народний дім, і де скільчилося національне життя села. З часом тут також була побудована заля для вистав та більших громадських зібрань. Олекса був бездітний й увесь вільний час присвячував праці в громаді.

Степан був другим з ряду, теж участував в громадській праці, мав сина Михайла і доньку Ганну. Михайло закінчив середню і вищу школу та був інженером-конструктором.

Володислав, третій з черги мав двох синів Михайла і Степана. Був він неперевершений в селі майстер в різьбі. Його син Степан одідичив талант свого батька і був неабияким рисівником-самоуком. З поштівки відрисував на яйці Катедру Стафнскірхе і то так докладно і виразно, неначе знимка. В часі Першої світової війни залишився на

---

* За даними мгр-а О. Роїка.

Східній Україні і там пропав. Володислав й його оба сини теж брали участь в громадській праці.

Наймолодшим в цій чвірці був **Михайло** (ур. 1860 р.). Він закінчив 6 кляс гімназії в Стрию, згодом був довго приватним учителем по дворах і приходствах, вчив учнів нищої гімназії, підготовляв їх до вступних іспитів тощо. В 1896(?) зголосився на державну службу, відбув безплатну практику в податковому уряді і десь 1898 р. став урядовцем в Новому Санчі, куди його польська адміністрація перекинула. В Новому Санчі прожив майже без перерви до смерти (травень 1921 р.). Там теж одружився з Марією Добровольською і з цього подружжя прийшов на світ син Володимир, відомий згодом передовий український учений в ділянці географії та суспільних наук, редактор Енциклопедії Українознавства.

Михайло Кубійович брав доволі жваву участь в українському житті Нового Санча. Він близько співпрацював з радником Василем Яворським, послом до віденського парляменту. Був він членом управи Філії Товариства „Просвіти" в Новому Санчі, яка в тому часі була центром українського життя в Сандецькій Лемківщині, на чолі якої стояв В. Яворський. Філія „Просвіти" дала почин до оснування „Лемківського Банку", як також опікувалася українською Бурсою в Новому Санчі. В обох установах був діяльний Михайло Кубійович з Корнева.*

Ілля Рибчук, уродженець Городенки, міщанин, який залишив сліди своєї праці в Міщанській Родині та інших організаціях свого міста, урядник міської самоуправи, батько двох синів, Тараса (закінчив учительський семінар) та Богдана (д-р прав і суспільних наук). Оба активні в українському підпіллі УВО-ОУН. Тарас помер в молодому віці, знова Богдан перейшов Березу Картузьку та німецькі концтабори. Ілля Р. був вивезений на Сибір, пережив його, повернувся в Західню Україну і правдоподібно помер в Перемишлі.

Роман Луцький, син о. Миколи, пароха Серафинець, магістер прав, працював в канцелярії д-ра Романа Комаринського і був активний серед студентських рядів, а згодом в просвітному житті Городенщини. В часі Другої сві-

* За даними Данила Пісецького та проф. Володимира Кубійовича.

тової війни зголосився добровольцем до Першої Української Дивізії УНА і правдоподібно пропав під Бродами.

Іван Пеца, уродженець Тишковець (1914), син заможних батьків — рільників, один з найздібніших студентів української гімназії, з великими задатками великого науковця. В 1939 р. закінчив з відзначенням Богословську Академію у Львові, але не висвячувався, а продовжав філософські студії на Львівському Університеті. В 1940 р. арештувало його НКВД і з того часу немає про нього жодних вістей.

Ярослав Хомів (псевдо Лімницький), син учителя Павла, діяльного в Учительській Громаді Городенщини. Вже на гімназійній лавці живо цікавився національним життям і став членом ОУН. Студіював право на Львівському університеті та був діяльним в Академічній Громаді. Належав до провідних діячів студентського руху перед Другою світовою війною. Вибух війни застав його в Бригідках (польській в'язниці), звідки він удався на захід. Займав провідний пост в ОУН під проводом С. Бандери й пішов в похідній групі до Києва, де його арештувало ґестапо в перших місяцях війни. Запроторений до концентраційного табору, загинув враз з полоненими Червоної Армії біля Києва. Молодший брат Ярослава Евстахій (званий Сяхо) був арештований військами НКВД в часі першого їх приходу до Городенки. По ньому теж пропав слід. Батьки були вивезені на Сибір і там правдоподібно закінчили життя.

Володимир Вережак, уродженець Городенки (1913), син Евдокії й Юрія, активних селянських діячів Галузівки, закінчив гімназію „Р.Ш." в Городенці і студіював гірництво і торговельні науки в Краківському університеті. В ранніх шкільних роках прозрадив талан у віршуванні сатири, яку учні і професори гімназії слухали на спільних зібраннях з великим вдоволенням, бо умів заторкнути інтелігентний спосіб болячки не тільки учнів, але теж і професорів. Його сатиричні вірші друкувались в пресі. Любив спорт а передусім працював громадсько (Просвіта, Рідна Школа). В часі воєнних дій опинився перекладачем в німецькій армії і там, вставляючись за гідне трактування полонених, був розстріляний в 1942 р. Допомагав багато українському підпіллю. Батьки Володимира були вивезені

на Сибір, де й помер його батько. Мати зі сестрою Ганею повернулась до Городенки.

Іван Ощипко — Степаненко, уродженець Серафинець (1912), син батьків селян, закінчив гімназію „Р.Ш." і Вищий Торговельний Курс у Львові та працював в ПСК в Городенці. На шкільній лавці включився в ряди визвольного руху і занимав чільні пости. Постійно був активний в суспільних рядах: Просвіти, Рідної Школи, кооперації. Був добрим організатором, примірним працівником на кожному відтинку громадського життя. Своїми високими чеснотами та дружнім тактом з'єднував численних приятелів. Грішив письменницьким хистом, писав оповідання. При тому надто скромний і безпретенсійний. В 1940 р. арештувало його НКВД. Довший час був на важких допитах в обласному НКВД в Станиславові. Там пропав за ним слід.

Тарас Білик, син Михайла й Марії, ур. 7 липня 1914, вихованець городенської гімназії, визначався в спорті, теж з великими задатками відданого суспільника, арештований в Коломиї в дні 11 квітня 1941 р. і з того часу пропав без вістей. Мав можливості уникнути допитів НКВД, але в обаві про вивіз батьків та інших членів родини на Сибір, посвятив себе.

Хотілобся дуже згадати в нашому реєстрі дещо більше про долю перших зачинателів жіночого руху в Городенщині Ольгу Шухевич в Тишківцях та Теофілю Волошинську, доньку о. Миколи з Далешеви, яка далеко перед І світовою війною зорганізувала в Городенці Товариство Руських Дівчат. А дальше про сучасника і співпрацівника д-ра Т. Окуневського Федора Вережака, з молодших про Степана Павчака, Романа Жибчина а дальше заслужених в громаді низку родів, як Тарантюки, Ощипки, Никифоруки, Ничики, Котелки, Рудики, Боклащуки, Лавришки, Гошоватюки, Стецюки, Боднарчуки, Сеники, Багницькі, Станецькі, Яворські, Ємчуки, Ружицькі, Куровицькі, Харуки, Мохоруки, Брички, Мелимуки, Гнатчуки, Гафтковичі, Гультаї, Глуханюки, Грималюки, Навальковські, Бандураки, Семенюки, Лозовські, Кіндрачуки, Рибчуки, Яківчики, Хамови, Підвербецькі, Левандовські та численні, численні інші, які були завжди в передовій когорті народного змагання і поступу.

ПОГЛЯДОМ У МИНУЛЕ

МИХАЙЛО ГАМУЛА

Напад татар на Городенку

(Із переказів)

За порадою і вказівками наших учителів-виховників Городенської гімназії, директора Крушельницького й проф. Навроцького, будучи тоді в другій клясі, я списував перекази, у першій мірі від мого батька, якому його дідо багато дечого переповів, а також від мого діда по матері — Миколи Кіндрачука, як також від декого із сусідів.

І ось тепер, із появою нашого Збірника прийшла нагода поділитися з краянами всім тим, що переказали нам ті, що вже від нас відійшли, а ми передамо сущим і тим, що прийдуть по нас.

Мій, тепер покійний, батько Василь, коли в неділю приходив із церкви, де як старший брат тримав патерицю, сідав, брав „жидика" і кришив — як казали — листки ще зеленого тютюну, що ми його потайки садили на городі між кукурудзою, щоб польські поліцаї не доглянули. Батько любив курити і тоді звичайно оповідав про все, що переповідав йому його дідо Михайло.

Було то дуже давно, покурюючи, казав батько, як татари напали на нашу Городенку. Був робочий час, докінчувалися жнива. Була п'ятниця, останній день панщини у тижні, бо в суботу й неділю могли вони робити на власних ділках. Власником панщизняних дібр, як казали „ключів", був ославлений між нашим народом виродок Потоцький, який тільки зрідка заглядав до Городенки, хіба що здерти данину. Образ цього Потоцького, якого

звали Каньовським бачив я опісля в нашій церкві десь аж до 1937 року, бо він був її фундатором.

Коли люди вкладали снопи в полукіпки, нараз на могилі, на полі, що звалось „За могилами", від Поточиськ показався чорний клуб диму: Це запалили бочку зі смолою на кочугурі, знак, що надходять татари, якими так часто матері страшили своїх дітей — оповідав дід.

Пригадую собі, будучи учнем, я часто робив прогульки на ці „Могили", бо якраз на вершку їх було наше поле. Але ні бочки, ані стовпів там уже не було, тільки стояв обсерваційний стовп, бо це було найвище місце на городенську округу. По кім були ці могили, — я не міг дошукатись.

Отож, оповідав прадід, коли вартовий запалив бочку, все кидало роботу, бігло домів, щоб рятувати себе і родину, а самому з косою чи вилами оборонятися перед хижаком, що віками рік-річно плюндрував Україну.

Наш пращур Іван уже заздалегідь на таких гостей приготовився — в нього була хата-ліп'янка, з подвійною стіною, так, що коли надходила загроза, прадід ховав родину у криївку, а сам з косою у руках дивився через малий отвір у стіні, що діється в хаті. Дехто з людей ховався у Головах на схід від Городенки, де ще й тепер є печери, та де за німецької окупації заховалось багато жидів перед смертю, які опісля, як прийшли в друге совєти, поголовно робили доноси на наших свідоміших селян, не кажучи вже про інтеліґенцію. Дехто ховався під скалами, над потоком, під монастирським цвинтарем, а ті, що з худобою, по вертепах у Жолобах, недалеко села Серафинець. Та найбільше, здається шукало захисту в ярі на Червоній, в напрямку до Серафинець. І як переказ каже, по кровавій розправі з ватагою татар, багато там загинуло людей, від чого опісля пішла назва поля — Червона, бо люди воліли радше впасти в бою, ніж здатись у полон.

Татари йшли двома великими ватагами на Городенку: Одна від Семаковиць, а друга від Городниці, щоб опісля злучитись під Городенкою, де сподівались більшого опору. На своїх маленьких татарських коніках, наладованих всяким награбленим добром, кожухами, мішками борошна, а навіть дробом, вони з пекельним криком, як казав прадід, зближались до Городенки, де дзво-

ни безнастанно били на сполох. Рев полишеної худоби й виття собак — все це творило несамовиту музику. Люди гнались із клунками й малими дітьми у різні напрямки, плакали залякані діти, блеяли погублені вівці.

Велика курява знялась від Котиківки, знак, що татари зближаються. У центрі Городенки була жидівська коршма, та декілька жидівських крамниць, на які жадібно татарва кинулась. Коли ж там нічого вже не знайшли, вони підпалили їх і рушили на фільварок, де вдерлись до горальні, забираючи із собою худобу і дріб, бо гайдуки і обслуга, коли довідались, що шляхта втікла, розбрились хто де міг, шукаючи спасення.

Частина татар загналась на Монастирський кут, де старенький ігумен монастиря Данило залишився в маленькій дерев'яній церковці, яку татари спалили, але старенького монаха залишили в спокою. У селі татари не застали вже нікого: Більшість людей поховалась із худобою по вертепах у Жолобах під Ясеневом, де росли чагарники густих верболозів.

Тільки прапрадід Михайло заховався з родиною за подвійною стіною і все заглядав почерез дірку у стіні, чи не йдуть до нього гості. Почувся тупіт кінських копит і на подвір'я в'їхав озброєний татарин, обладований всяким крамом. Розглянувшись наоколо, він зліз із коня, прив'язав його до груші, що росла перед хатою, копнув ногою напів відчинені двері і ввійшов до хати. Коли він побачив, що крім образів на стінах нічого цікавого в хаті не має, звернув увагу на велику дерев'яну бочку з огірками, що її прадід мов троянського коня лишив посеред хати. Бочку він у щерть наповнив юшкою, а на дні лишив декілька огірків, так, щоб їх можна було дістати, треба тільки цілком нагнутися. Мушкет татаринові стояв на перешкоді і він скинув його та опер до бочки. Не підозріваючи жодного підступу, він цілим тілом нагнувся, опершись лівою рукою на край бочки, а правою досягав дідових огірків. На цей момент мій прадід тільки й ждав. Він лискавкою вискочив із криївки, вхопив татарина за ноги й з цілою силою загнав його з головою в юшку. Зверещав нелюдським голосом татарин, почав борсатись, але у прадіда були дужі руки і сентиментів видно у нього до татарів не було. Коли булькотіння втихло і татарин пішов на лоно Магомета, прадід витягнув його із бочки

і затягнув за стріну, затерши сліди юшки, бо не знав, чи якийсь товариш не приїде по нього.

Але більше охотників на огірки вже не було. Татарська кобила спокійно паслась у городі, відчепившись від грушки, бо видно, задовго було їй на прив'язі ждати.

Пограбувавши, що попало під руки, татари взяли невеликий ясир на Червоній і вернулись назад, звідки надійшли, розложились на полях від сторони Семаковець, і ті поля від тоді народ прозвав Турською. А тому, що ми й там мали кілька морґів землі, які мій батько закупив, то ми часто з моїм братом Степаном їздили туди, шукати турецьких стріл, які часом люди виорювали чи викопували за картоплею.

Згорів тоді на нашому куті монастирець, що його вже не відбудували, бо монахи перенеслись до Бучача, де була тоді більша Василіянська обитель. Багато хат тоді не погоріло, бо татари поспіхом подались до переплаву на Дністрі біля Семаковець.

Повернулися люди з криївок зі своїм дорібком і почали нове життя. Дехто оплакував своїх дітей, що їх забрали в ясир татари, але, казав прадід, що ясир козаки відбили від турків і багато пограбованого добра віднайшли люди.

А мій прадід Михайло на татарській кобилі об'їжджав сусідів і показував їм свою здобич: мушкет і оздоблену сріблом татарську криву шаблюку. Був там і гаманець золотих та срібних грошей, за які опісля прадід закупив поле і розбагатів.

Ще довго згодом згадував прадід про свої подвиги, а голову кобили завивав у турбан, коли їхав на ярмарок до Снятина.

Часто, коли прадід заїжджав до млина, люди, собі жартували — Та прийшли б ми до вас у гості, але татарин напевно поїв усі огірки.

Але в прадіда жартів не купити і він відпалював мов із мушкету — Добре вам було сидіти в кукурудзі, коли я йшов на герць із татарином, щоб слава не пропала.

Засіяні зерна

Моїм Батькам — присвячую

Городенка — місто мого роду, місто юности, а тепер і спогадів. З Городенки простелились шляхи мого життя в далекі країни з північними борами, південними пальмовими гаями, про які так мріялось у дитинстві. Попрямували вони до величезних метушливих міст, на вулицях яких ненадійно почуті звуки рідної мови викликають болісне тремтіння серця. У сніжних завіях канадського підсоння, в золотих шумах осени, пахощах весни й літа з невідомих просторів налетить туга та кличе до рідного дому. Дивна туга заманливо перетворює минуле в сучасне і сучасне в минуле переводить.

У пахощах сад, у золотій музиці літа. Як тут добре після іспитів, Кракова, невигідної подорожі з пересідками. Як оце добре сидіти з мамою, дивитись на ясність її обличчя, на її усміх ласкавий, на спрацьовані руки, сидіти під соснами і гуторити...

— І що ж, завтра їдеш до Городниці, правда?

— Ах, мамцю, мені тут так добре тепер. Я трохи втомлена. І направду мені не хочеться їхати на ті жіночі збори. Я того так не люблю. Та й не знаю що говорити.

— Бачиш, донцю, для чого ти тоді вчишся? Усе, що здобудеш у науці треба іншим дати. Люди потребують освіти. Поїдь, поїдь. Ніколи не відмовляйся працювати для людей.

Темносині очі промінно дивляться на мене, здається в саму душу.

Чи знала моя, найліпша в світі, мати, що її зерно назавжди принялось у моєму серці?

Проходили роки в родинному домі, оповиті любов'ю, радістю свят і цікавих розмов, затемнені клопотами, але завжди опромінені маминою молитвою. Найрадше молилась перед „своєю" статуєю Божої Матері в квітах і зелені. Молилась, а сльози спливали по обличчі, а потім вся ясніла таким спокоєм, що всім нам ставало ясно й добре.

Ми діти, так вірили в мамину молитву, що просили молитись на нашу інтенцію у всяких тяжких ситуаціях. І мамина молитва, я вірю, вивела брата з пекла німецького кацету. Страшні були часи останньої війни. Мама плакала над долею жидів і навіть потайки від домашніх переховувала якийсь час жидівську родину в нашій пивниці, не злякавшись і того, що німці застрілили в тому часі одного нашого господаря за переховування жида.

Моя мати, Марія з Троянів, Яворська походила з Перемиської землі, з родини почасти спольщеної, виховала нас дітей у вірі в Бога, в любові до України. Даремне поляки намовляли батьків послати нас до польської гімназії, обіцюючи безплатну науку, а далі й стипендії на студії. Тато, урядник староства ще за Австрії, за Української Народної Республіки, волів за Польщі, заскоро на свій вік, піти на емеритуру, як зміняти метрику на латинську, чого від нього жадали. Звичайно, це значно вплинуло на матеріяльний стан родини, але батьковий гумор, жарти роз'яснювали життя. Часто нам казав „і три дні не їж, а смійся, не кривися". У зоряні ночі любив батько ходити по дворі і молитися півголосом. Це він показав мені вперше Чумацький шлях, навчив розпізнавати Великий віз, Малий віз, Курочку та інші групи зір. Згадував часто при тому й свого батька, мого діда Теодора, як то вони їхали з Коломиї до Городенки. Не було ще тоді залізниці і зі школи, коломийської гімназії, де мій батько вчився, треба було їхати зимою саньми.

Одного разу їдучи додому на Різдвяні свята, при гарній погоді, розглядали Чумацький шлях. Нараз коні сполишились. „Вовки" крикнув фірман. Від лісу наближались зелені світелка — вовчі очі. Дідо запалив віхті соломи в сторону вовків, а фірман щосили гнав коні. І так щасливо вийшли з небезпеки.

Приглядаючись до діда Теодора на знимці, я ледве вірила, що дід мій жив у цій самій хаті, посадив стільки дерев кругом, вишневий сад. Усі вони такі великі, а діда нема. От при брамі з кам'яними стовпами кріпкий дуб, вздовж вулиці височенні ясені дідові, а діда нема. Вздовж другої вулиці ряд білих акацій. Запах їх напоїв мою душу на цілу вічність п'янкою тугою...

Дехто з туристів побував у Городенці. Кажуть, нема вже ні дуба ні ясенів, а в хаті — чужі люди. Але для мене все так як було колись. Часто там буваю і навіть в недалеке поле, попри Криворучку, виходжу.

А поля пахнуть збіжжям, красуються високими соняшниками, а над ними пливуть звуки дзвонів з Глушкова, Чернятина, Ясенева... зустрічаються з городенськими... святочно-дзвінко в недільний ранок... а ми зі Стефою вже й вертаємось додому, поспішаємо... до церкви пора!

Тато любив розказувати нам про наші церкви, хто, коли їх збудував і про костел польський і вірменський, і про яруги Червоні. Там колись була страшна битва з татарами аж потік на дні яру кров'ю стікав. З того назва лишилась. Ходили ми з татом у вертеп, чи як казали „веркіп" оглянути це лійкувате заглиблення, де колись мав бути вхід до підземної печери. Там за татарських нападів люди ховались і перечікували гірку годину. З цієї печери ішов підземний хід аж до староства в середині міста, до колись монастирського будинку. При виході до нього з печери стояла залізна заржавіла брама. Ніхто її уже не відчиняв. Усі знали, що до печери іти не можна, бо стіни коридора могли б завалитись і придушити смільчаків.

А все таки смільчаки знайшлися, а з ними й мій брат Віктор зважились „дослідити" печеру. Про що вони потім не оповідали... і про печеру повну костей і про маленький вівтарик і про мосяжні свічники і... про свій страх у покручених проходах, де треба було човгатись на животі та як оце вони раділи, вийшовши на світ Божий при помочі того шнура, що я його прив'язала при вході до печери. Не любили тільки згадувати як то всі вони дістали потім в шкіру від своїх батьків за такі героїчні вчинки. І вже після цього наш сусід старий Кипарук не повів нас на Червону, на монастирище, бо „глинище могло б дітей присипати", сказав батько. За те слухали ми оповідань Ілька Кипарука про воєнні пригоди його про „нечисту силу". Приходили інші сусіди, бо тато й газету їм прочитав чи роз'яснював якісь справи, письмо до уряду для них написав. Любили люди тата і навіть часто вуйком називали. А як запитати було який це „вуйко" то тато казав: „старій бабі вуйко" і сміявся. З товаришами шкільними і при-

ятелями дискутував тато над статтями „Діла" і всі журилися.

Працював татко в „Просвіті", в Кружку Рідної Школи, пильно ходив до церкви, хоч „не надокучував" Богові, „як от мама", казав. Гордився, що його дідо Іван подарував до церкви Євангеліє, срібний хрест, прадід Теодор записав на церкву зі свого маєтку багато поля, як це було засвідчено в церковних книгах, що їх досліджував отець Микола Бурнадз, близький приятель нашої родини. У церковних архівах знайшов він і нам показував шляхецьке походження нашого роду Сас-Яворських і герб у синіх барвах. Ще мій дідо Теодор зберігав герб на пергамені, але за тата, в часі Першої війни, пропав він у пожарі. Рід Яворських, як і інші шляхетські роди, напр. Чайківські, Сілецькі, був розгалужений, численні родини не були вже кровно зв'язані.

Історія родів і родин завжди цікава, відкриває бо вона життя, що пропливало на рідній землі не сотки, але тисячі років. Часто відкриває героїчне життя предків. Зібрати історію роду, хоч би тільки кількох поколінь. хоч би тільки й фраґменти — це було б велике досягнення. Це ж би була легкодоступна криниця національної свідомости для наших дітей, нових поколінь українських, розсіяних по світі. Освіжувала б вона коріння їхнього існування. Глибоко схопив цю істину Павло Тичина, кажучи:

„Забудеш рідний край — тобі твій корінь всохне.

Вселюдське замовчиш — обчухраним зростеш".

І щоб корінь не всохав, треба пам'ятати, що сучасність і будучність людини і народів криється в минулому.

Згадуючи моїх батьків, що вже давно покинули цей світ, дякую Мамі, що навчила мене молитись, а Татові, що дав мені почуття чесности і гідности людини, а разом їм, за велику любов, що опромінила ціле моє життя.

Спомини про мою Чернелицю

Першою подією, що закарбувалась у моїй пам'яті, була будова читальняного дому в Чернелиці. Як моя мама вела мене до впису до школи 1904 р. ми переходили побіч мешкання дяка, що біля його хати працювала громада людей при будові дому. Це громада будувала „толокою" Читальню. Товариство Читальня Просвіти було засноване за почином місцевого пароха о. Дионізія Нестайка. Це була перша Читальня на цілу округу Чернелиці, до якої тягнотіли довколишні села: Хмелівка, Копачинці. Кунисівці, Вільховець, Корнів, Рапужинці, Дубки, а частинно Семенівка. Раковець, Далешева і Колінки. Отець Д. Нестайко, що перший почав в Чернелиці культурно-освітню працю, перейшов згодом до Нагірянки біля Бучача. Після нього був о. Весоловський, а по році прийшов на пароха о. Володислав Добрянський. Отець В. Добрянський продовжував культурно-освітню роботу о. Нестайка. І вже в перших роках зорганізував торговельне підприємство під назвою „Руско Християнська Торговля — стоваришення з обм. порукою, з крамницею продажу споживчих товарів. Це була перша українська крамниця на цілу округу, як і Читальня Просвіти була одинокою в цілій тій окрузі. Крамниця була приміщена в читальняному будинку, а освітньо-культурна робота припинилась. Тому в наступних роках побудовано на церковній площі, біля церкви, будинок для крамниці, ще у відповіднішому місці, а в Читальні далі продовжувалась статутова діяльність. Пізніше статут РХТорговлі переробили до вимог кооперативного закону. Вона стала членом Повітового Союзу Кооператив і проіснувала аж до приходу большевиків. Це була одна з найкращих Кооператив в околиці.

Школа в Чернелиці була двоклясова, цебто мала лише дві кляси, хоч навчання тривало шість років, але мала чотири відділи. Навчання на першому відділі тривало один рік, на другому також один, на третьому і на четвертому відділі по два роки. Управителем школи, що його титу-

лували директором, був андрій Шлемко. людина працьовита. Він був освічений і талановитий в багатьох ділянках праці. Умів направити всякий годинник. Сам зробив собі столярський варстат і поробив ліжка й столи до свого помешкання. Печатка школи мала напис „Школа повшехна людова, дво-клясова з рускім єнзикем викладовим" (цитую з пам'яті). В школі вчилися українські і польські хлопці, а дівчата були української, польської і жидівської національности. Для жидівських хлопців була окрема школа фундації „Барона Гірша". Населенням Чернелиці були українці (русини), поляки й жиди. Всіх було прибл. чотири тисячі осіб. Українців було більше як половина в порівнянні до поляків і жидів. Поляків було менше від жидів. Біля школи був великий город і сад. На весні учні четвертого відділу працювали в саді й городі — чистили овочеві дерева, вчилися щепити, а на городі вирощували різні кормові трави. Кожний учень мав свою грядку і її доглядав. Директор Шлемко цікавився культурно-освітнім життям в селі, а за його спонукою я одного року помагав крамареві в крамниці.

В 1911 р. за почином о. В. Добрянського і при співпраці дир. Шлемка та свідоміших громадян влаштовано концерт до п'ятдесятих роковин смерти Тараса Шевченка. Того дня перед полуднем відбувся у шкільній залі концерт для шкільної молоді. Програму виконували самі учні., а ввечері концерт був у Читальні Просвіти, на якому співав хор з села Серафинці, бо свого хору ще не було. На шкільному концерті я деклямував поему „Гамалія", а на концерті ввечорі поему „Чернець". Після концерту була вечеря, яку то називали „комерсом". Це прийняття було для членів хору і для запрошених громадян — місцевих і позамісцевих. Вступ на „комерс" був дві корони (розуміється, члени хору, мали вступ безплатний). Вечеря відбулася в шкільних залях. Учасників була багато, незважаючи на те, що вступ на тодішні відносини був дуже високий. Крім вечері було багато промов. Розголос про це понесли позамісцеві делеґати до своїх сіл. І це було товчком до роздумування, що „треба щось робити".

У 1911 р. за спонукою панства Шлемків пішов до гімназії в Городенці мій шкільний товариш Василь Михайлюк, за ним пішов і я. Пізніше ще один хлопець Дерман-

ський і дівчина Тереня Піхович. Це були перші чернелицькі учні в історії Чернелиці, що пішли до гімназії.

Чернелиця (хоч містечко) була у глухім закутку. Багато вістей зі світу приходили пізно і то принагідно. Вістку про вбивство в Сараєві австрійського престолонаслідника я приніс до Чернелиці аж наступного дня, в понеділок, і мені не хотіли вірити, що вона була правдива. Також вістка про організацію Українських Січових Стрільців дійшла до нас багато пізніше і заки ми (кілька хлопців) зібралися, то дороги до Коломиї і Станиславова були перервані й ми вернулися додому.

У другій мобілізації 1915 р. (брали від 17 до 42 років) покликали й мене до війська. Почалася воєнна одіссея, яка надто довга і не надто підходить до змісту нашого збірника. Все таки. хоч кількома штрихами скажу про неї.

Після вишколу в Карпатах я попав до тернопільського 15-го полку піхоти. Нас кількох хлопців зголосилося до УСС-ів, але без успіху. Війну перебув на полях італійського фронту. а з упадком Австрії нас інтернували італійці. В таборі полонених перетримали українців аж до листопада 1919 р. Через Відень я дістався до Чехословаччини до табору інтернованих з Української Галицької Армії в Німецькому Яблонові. Там я зробив семінарійну а згодом і гімназійну матуру, а в Празі закінчив Високу Торговельну Школу і щойно 1928 року, після 13-літнього скитання, приїхав додому.

По дорозі затримався у Львові, розпитуючи за працею в наших кооперативних централях, але надармо, хоч всюди там були мої добрі знайомі пражане, а то й колеґи з Високої Торговельної Школи.

В Чернелиці я перебував всього кілька тижнів. В тому часі я відвідав Повітовий Союз Кооператив в Городенці. Тут теж наладнувалась повітова торговельна централя. За працю було покищо важко.

Був осінний час, коли в господарствах дуже багато праці, і суспільно-громадської роботи майже не було, за виїмком проб хору, якого диригентом був місцевий учитель Смеречанський і якого хористи дуже поважали і любили. Цей хор мав опінію одного з кращих в повіті. В Чернелиці, як оповідали, по закінченні світової війни в Чи-

тальні Просвіти була статутова діяльність. Головно відбувалися вистави. Місцевий аматорський гурток при Читальні був дуже діяльний. В деяких виставах брала участь позамісцева молодь. У виставі „Ой не ходи Грицю та на вечерниці" головні ролі грали: Юліян Ґеник Березовський, Михайло Вінтонів — оба з Коломиї, що були в Чернелиці на довших відвідинах під час вакацій, Дарія, Данило і Гриць Пісецькі з Корнева. Олена Добрянська, Клим Трачук і Анна Михайлюк з Чернелиці. Всі інші ролі грали члени чернелицького аматорського гуртка. Вистава мала такий успіх, що представники поляків і жидів просили виставу повторити. І ми ставили „Гриця" ще два рази.

У вересні 1928-го року я став на працю в Повітовім Союзі Кооператив (ПСК) в Городенці. ПСК об'єднував сільські кооперативи, а ПСК підлягали в торговельних справах Центросоюзові, а в справах організаційних Ревізійному Союзові Українських Кооператив (РСУК). Край був знищений війнами. Треба було все відбудовувати, а тому й місцеві споживчі спілки, конкретно крамниці. Праці було дуже багато, а людей до роботи мало, капіталу взагалі не було. ПСК організував по селах (де ще не було) сільські кооперативи. Всюди треба було вишколювати не тільки крамаря, а й членів управи. ПСК мусів мати на складі товари для кооператив, бо приватні гуртівники немилосерно використовували необізнаних справників кооператив. ПСК закуповував товари звичайно через Центросоюз. Місцеві кооперативи крім капіталу для своїх потреб мусіли вплачувати уділи (паї) до ПСК, а ПСК — до Центросоюзу. Українці в Галичині не могли дістати від держави жодних допомог. Перші організатори кооперації по війні в більшості працювали безплатно, а як вже трохи загосподарилися, то мали платню дуже малу, приблизно третину платні державного працівника. Звичайно ПСК мав два відділи — торговельно-фінансовий і організаційний. В ПСК працівники (за виїмком одного організатора) цілий тиждень працювали в торговельній ділянці, а в неділю їхали на села на так звані анкети, виголошували доповіді на теми кооперації і відбували наради з членами управ.

Тому що Городенка була положена в східній частині майже на краю території повіту, кооперативи в західній

частині повіту були дуже віддалені від ПСК тож було в пляні створити для цих віддалених кооператив Складницю в містечку Обертин, до якого тяготіло одинадцять кооператив, але спочатку не було капіталу, а пізніше не було відповідного працівника, отже та честь припала мені. Дирекція ПСК піднайшла відповідний дім на Складницю і я після деякого ознайомлення з працею в ПСК поїхав у грудні 1928 року до Обертина.

В Складниці крім мене був лише один працівник, молодий сільський хлопець, що як і я, був в ПСК всього кілька місяців. Крім праці в складі я ще мусів у неділі їздити до кооператив. Тож не було навіть часу поїхати до Чернелиці.

У 1929 р. влаштувала Просвіта окружне свято, на яке приїхав голова матірного товариства проф. Михайло Галущинський з Городенки, між іншими був колиш. посол до австрійського парляменту д-р Теофіль Окуневський. Я в ту неділю мусів бути в одній з кооператив і до Чернелиці приїхав, коли громада вже розходилась. Розказували мені, що участь у святі була велика, особливо з Чернелиці, але були теж делеґації з сусідніх сіл, з декотрих навіть дуже численні.

В травні 1933 р. у Львові відбувалося свято і здвиг молоді під кличем „Українська Молодь Христові". З причини великої віддалі в Чернеличчині не було можна зорганізувати великої делеґації до Львова. Тому запляновано зорганізувати окружне свято в Чернелиці під тим самим кличем. Ініціятиву до того дав о. І. Пісецький, а головний тягар праці мав би нести тодішній парох Чернелиці о. Ю. Мелимука, що не тільки інтересувався культурно-освітнім і народним життям, але й брав активну участь в ньому. Я тоді мав відпустку, то і мене запросили до помочі. На свято треба було дістати дозвіл від староства. Хоч староста дав згоду, але поставив деякі передумови організаційного характеру, між іншим, що місцевий парох має виголосити відповідну проповідь. Це обурило всіх у комітеті, включно з парохом, бо староста встрявав до наших справ, аж до того, хто має говорити проповідь. Знова о. Пісецький знайшов вихід з ситуації і запропонував запросити до участи в святкуванні станиславівського єпископа та зіґнорувати всі старостинські зауваги й доручення. До

єпископа поїхав парох о. Ю. Мелимука. Єпископ Г. Хомишин повідомив, що на святкування прибуде єпископ помічник Лятишевський. Я відвідав майже всі довколишні села, з вказівками, щоб свято відбулося величаво й гідно, щоб не дати поліції притоки до інтервенції. І справді свято було величаве і дуже численне. На зустріч єпископові виїхала кінна бандерія — близько сотки молодих хлопців, одягнених у місцевий селянський одяг — білі штани, червоний, або вишиваний пояс, чоботи, вишивана сорочка. Поверх неї кожушок без рукавів, прикрашений кольоровими нашивками і чорна, баранкова шапка. Ніхто не міг сказати, що це уніформа, бо уніформи були заборонені, але все виглядало імпозантно. Поліція була на поготівлі, але не могла дотримати кроку „кінноті". Єпископа відпровадили через містечко до церкви. По обох боках дороги був великий натовп людей, в тім поляків і жидів, бо місцевий рабін зі своїм почотом вітав єпископа своїми Десяти Заповідями, які єпископ поцілував.

Наступного дня Архиєрейська Служба Божа була на великій площі на краю села, віддаленій від місцевої церкви понад кілометр. Учасники свята з поодиноких сіл зі своїми процесіями (церковними хоругвами і прапорами) маршували через місто співаючи релігійні пісні, спокійно і в порядку. Поліція не мала причини до інтервенції. Свято помітно підбадьорило чернелицьку й довкільну громаду.

Після свята я вернувся до праці, а працював я тоді в Маслосоюзі в різних місцевостях і дуже рідко приїздив до Чернелиці, але знав, що в Чернелиці йшла культурно-освітня робота в Читальні Просвіти і молоднече товариство „Луг" було діяльне, головою якого був о. Ю. Мелимука.

Провідні члени багато часу витрачували на боротьбу з поляками в громадській ділянці. Хоч українці все ще були чисельно в більшості, але різними способами поляки спільно з жидами осягнули в громадській раді більшість. Українці боролися як могли, і за те їх переслідували на кожному кроці — поліція шукала найменшої причини, щоб подавати українців на всякі кари.

У 1939 р. були вибори до громадських рад. Польська сторона робила надуживання. Українці боронилися всіми

леґальними засобами. Поліція зробила фальшивий донос, що в містечку готуються до бунту. Розправа відбувалася в окружнім суді в Коломиї. Несподівано суд покарав кільканадцятьох селян і двох священиків на ув'язнення в Коломиї. Тоді були ув'язнені отці Ю. Мелимука й І. Пісецький. Між засудженими був і мій брат Йосиф, Кирило Каглян та інші. Був час жнив і це важко відбилося на господарствах арештованих.

Коли Польща провалилась, усі відітхнули легше, але не на довго.

МИРОН ЛЕВИЦЬКИЙ

Про родину Крушельницьких

На сторінках „Нового Шляху" були друковані спомини І. Кузика про письменника Антона Крушельницького і його родину. З великим зацікавленням читав я їх, і вони відновили у мене сентимент до тих, — на мою думку — непересічних людей. Одночасно зі згадками про родину Крушельницьких приходять на думку мені тіні інших загинулих і трагічно пропалих людей та їхніх родин, що сповнені такими самими ідеалами, в найкращих поривах і переконаннях — загинули трагічно й безпотрібно.

Трагізм долі й переживань Крушельницьких такий великий, що ми не маємо сили усвідомити собі його і не вміємо ще його описати. Вони пішли до большевиків у найкращій вірі, а впали там наче з неба до пекла, розторощилися психічно й фізично. Чи може бути щось трагічніше від того, коли дружина Антона — мати дітей, що загинули від большевицької кулі, і дружина мужа, що сидить у в'язниці — дістає розрив серця. Чи може бути щось більше трагічне на світі, як йти до когось з вірою, з надією, запевненнями і охотою до праці і знайти там брехню, облуду, варварство й наругу аж до смерти.

Важкий хрест перенесли вони, а передусім батько родини, письменник і директор гімназії і його дружина Марія.

Пригадую, одного разу, десь у 1930-тих роках, якраз у часі перед від'їздом дир. Крушельницького в Україну — стрінув я його на залізничій станції у Станиславові. Він сказав мені тоді: „Добре, добре, що ви всі тут працюєте, але там — там нас треба" — і вказав на схід — там твориться Україна, туди ми повинні йти" — і поїхав він туди, забравши всіх найближчих своїх, на зустріч своїй трагічній долі.

Бачу його виразно перед моїми очима, його, мого директора гімназії. Такої характеристичної постаті і такого характеру ніколи забути не можна. Висока постать, худорляве, довгообразе, виразисте обличчя, буйна чуприна і довга чорна борода, високе чоло і довгі худі руки. Це фізична постать, а дух віддзеркалювався у цілій появі, в поважному ході та у ввічливій і привітній поведінці.

Кінчив я свої гімназійні студії — восьму клясу — в часі московської окупації Галичини під час Першої світової війни в 1917 році в українській приватній гімназії в Городенці. На час науки замешкав я в домі дир. Крушильницького і став інструктором його синів. Я бачив його щоднини, в колі його родини, в часі обідів і дозвілля, як і в гінмазії, в часі його праці. Може не буде дивним мій пієтизм і прив'язання до цієї родини, але я їх знав, і мушу ствердити, знав лиш з найкращих сторін.

Я не знаю, коли і де породилися і зросли обоє Крушельницькі — батьки — не знав їхніх батьків, ні їхньої молодости, але мав щастя жити доброго пів року в їхній хаті, бути інструктором і товаришем їхніх дітей. — Наука в гімназії почалася пізною осінню 1916 року і закінчилася влітку 1917 року, коли то я здав матуру. Спомин цих днів і місяців стоїть мов живий, перед моїми очима — і нині, по літах, ще гріє моє серце.

Як це почалося

Пригадую, одного осіннього дня 1916 року приїхав возом з Городенки до дому моїх батьків в борщівському повіті гімназійний професор Антін Крушельницький. Він приїхав до мого шваґра, проф. Замори, щоб заанґажувати його на професора гімназії, яку він задумав відкри-

ти під московською окупацією в Городенці, у приміщеннях давньої української гімназії, щоб молодь наша не марнувалася по селах, щоб могла піти крок вперед у своїй науці. Задум цей у той воєнний час викликував деяке недовір'я і страх, але ані в моїй родині, ані в багатьох інших не спричинив труднощів. Мій шваґер став учителем цієї гімназії, а я з моїм братом і багато інших молодих людей стали учнями. Тепер аж розуміємо, які ми повинні бути вдячні директорові А. Крушельницькому за його підприємчивість у той час і за всі труди та працю для нас.

Вернімося спомином до Городенки і наших переживань у той час. Чи забув хтось із нас, колишніх учнів української гімназії в Городенці, гарний дім на перехресті вулиць, до якого ми попри церкву і бурсу спішили щоднини на науку? Чи забув хто просторі кляси, коридор, кабінети, конференційну залю і наше учнівське товариство, в якому мали ми наші спори, зайняття, відчити і дискусії, наші молодечі переживання. Чи забув хто з учасників концертів у честь Тараса Шевченка, який ми, учні, влаштували під проводом і допомогою нашого директора й учителів. Дивно нам було вже тоді, як зумів дир. Крушельницький виєднати чи вибороти дозвіл на цей концерт у тодішньої окупаційної — московської влади, хоч було це в перших початках революційних завірюх 1917 року. Кидали ми тоді зі сцени гострі національні гасла, деклямували Шевчекові вірші і були горді, що слухали цього всього представники окупаційної влади. По концерті влаштували ми, старші студенти, для себе т. зв. „бібу", де випили навіть по кілька кухлів пива. Знав про це покійний директор Крушельницький, але дивився на це своїм добрим батьківським оком і серцем.

В гімназії відбувалася наука правильно, з учителів пригадую проф. Ф. Замору, М. Соневицького, Кокольського, Яківчика, Навроцького, Павлусевича. Прийшла і матура — сідало нас до неї сімох осьмаків, в цім одна учениця — А. Боярська. Крім мене здавали тоді, між іншим, ще Кость Боярський, Ол. Крижанівський, Француз, Сохацький, сьомого прізвища не тямлю.

Цю матуру прийшлося нам повторити ще раз перед комісією австрійського уряду під головуванням дир. М. Сабата зі Станиславова, бо австрійська влада цієї матури не признавала. Тремтіли наші серця тоді зі страху перед

комісією, але не знаю, чи прийшла нам тоді до голови думка — подякувати за саму ідею, за труд а може і за небезпеки директорові цієї гімназії і учителям у ній...

Директор у приватному житті

Мав я щастя бачити і приватне життя директора А. Крушельницького, живучи в його хаті цілий цей шкільний рік. Як інструктор, я був у постійнім контакті з його дітьми і родиною.

Бачу, як нині, як часами, досить пізно через кімнату-їдальню переходили, вертаючись десь з візити обоє Крушельницькі, я був у цій кімнаті з їхніми дітьми. Директор Крушельницький звичайно приставав між нами, дивився, що ми робимо, кидав кілька слів запиту чи жарту і відходив до своєї кімнати. Якась особлива повага і вищість била від нього, а заразом і велика прихильність, що залишалася між нами і по відході цих обоїх незвичайних людей.

Пригадую спільні обіди, чи вечері, коли на першому місці при столі сидів директор, часто витираючи серветкою довгі вуса і бороду, а побіч нього сиділа його дружина. Всі діти, чотири сини і найстарша доня сиділи на своїх місцях, а між ними я. Пригадую лекції французької мови, які давала старенька учителька. Пригадую і мої інструкторські зайняття зі старшими синами. Це було наше кожноденне життя, а викликало воно у мене прив'язання до цієї родини.

Цілий дім дир. Крушельницького був проваджений на високому культурному рівні. Обоє Крушельницькі були письменниками, високо інтеліґентинми і освіченими людьми. Матеріяльні обставини, як директора гімназії думаю не були злі, хоч не знаю, хто давав матеріяльні засоби на оплату платень і ведення гінмазії, думаю, що тодішня царська, а потім уже революційна влада.

Крушельницькі займали цілий дім, положений на горбі, серед саду і городу. Напроти в долині був городенський парк, обабіч тяглося повне зелені передмістя а дальше і саме місто. З їдальні входили ми наліво до кімнати синів і моєї, а направо до т. зв. сальону і спальні Крушельницьких. Осібну кімнату займала донька Крушельницьких — Володимира. В цій кімнаті, як пам'ятаю,

найбільше місця займала велика шафа з книжками, бо крім шкільної науки, в якій вона була відмінницею, весь вільний час присвячувала вона читанню книжок і фортепіянові. У сальоні, цілий кут займав великий фортепіян. Старші сини Іван і Тарас зраджували вже тоді замилування до малярства і письменництва.

По повороті Австрії до Галичини, Крушельницькі виїхали до Відня, де залишилися до 30-их років, коли вернулися назад до Галичини. Рідко вже доводилося мені стрічати когобудь з родини Крушельницьких. По деякому часі довідався я про виїзд цілої родини на совєтську Україну. Чував я про радикальні чи може навіть комуністичні погляди дир. Крушельницького, але в правість його характеру і високу ідейність та патріотизм цілої родини я не сумнівався ніколи. Довідавшись про трагічну долю цілої родини після виїзду в Україну, про розстріли синів, про смерть пані Крушельницької, про вивіз самого дир. Крушельницького на Сибір і незавидну долю доньки їхньої Володимири, тоді вже лікарки, серце моє сповнювалося жалем і співчуттям для них усіх.

Так загинули великі духом, шляхетні люди, що важко розчарувалися у своїх шляхетних і патріотичних поривах. Може цих кілька слів зможе стати маленькою грудкою прощання на могилу цих незабутніх для мене людей.

СОФІЯ ВОЛЧУК

Великдень в селі Опієва-Коропівка

По довгому і строгому пості, по великих приготуваннях, приходив нарешті давно очікуваний Великдень. В ніч перед Великоднем багато людей в селі не лягало спати. Деякі пересиджували цілу ніч коло Божого гробу — плащаниці, бо церква цілу ту ніч була отворена. Є вірування, що хто цілу ту ніч перебуде в церкві, того цілий рік хвороба буде виминати. Деякі господині кінчили перед-святочні приготування. Ледве кілька годин могли переспа-

тися, бо вже раненько около п'ятої години треба було вставати, в шостій годині зачиналася торжественна відправа в церкві. Коли дзвони дзвонили в дочерній церкві, віддаленій одну канадську милю, в селі Олієвій, знали люди, що там вже Воскресна Утреня кінчиться і священик за пів години буде в їх селі Королівці. Всі тоді святошно повбирані ішли до церкви. Ішли цілими родинами. Жінка несла кошик, в якому було гарно уложене все призначене до свячення, а то: м'ясо, сир, масло, хрін, яйця. Чоловік у гарно тканій торбі, що називалася „тайстра" ніс паски й бабки, діти в малих кошичках, чи в тарілці зав'язаній в хустку, несли писанки. До свячення приносили всего дуже багато. Принесене укладали коло церкви на прекрасній, домашньої роботи, скатерті. Так повставали два довгі ряди дарів Божих, які мали бути посвячені. Звичайно діти лишалися коло пасок. а старші ішли до церкви. Був звичай, що на Великдень вбирали майже всі перший раз нову одежу, особливо перестерігала це молодь і діти. Дівчата цілу зиму вишивали гарними взорами сорочки, щоби перший раз убрати їх на Великдень. Для дітей особливо була велика радість, що могли вже вбрати нові, кілька тижнів тому куплені черевики, капелюхи і всю іншу одежу.

Люди входили до церкви, побожно били поклони і молилися коло плащаниці, бо ще великодня відправа не почалася. Ціла церква була гарно прибрана. Про те подбали жінки. Підлога чисто вимита. На головному і бічних престолах — нові квіти, але можна було бачити там також китички перших живих весняних квітів. Був звичай, що також хоругви церковні і процесійні образи прибирали ґірляндами квітів.

Врешті входив їх отець духовний, о. Іван, який кілька десяток років опікувався Олієвою Королівкою. Коротка відправа коло плащаниці — так зване „Нагробне". Відтак священик повертав до захристії, а коли знов відкрив „Царські Врата", то вже у світлому, вишиваному фелоні, а всі побожно клонили голови перед Найсвятішими тайнами. Розносився спів священика „Воскрес Ісус од гроба". Слова, які кожного зворушували до глибини душі, багато людей втирало сльози. В тій же хвилині зачинали дзвонити всі дзвони, що були замовкли на два

дні. Радісні їх звуки летіли далеко і всім голосили радісну вістку, що „Христос Воскрес".

Молодь вже перед тим тримала хоругви і чекала на урочистий обхід довкола церкви. За процесією ішов сільський церковний хор під управою дяка. В хорі співали також сини священика, що приїхали до дому на святочні ферії. За хором несли поважні господарі плащаницю, далі ішов священик з Найсвятішими Тайнами, а за ним ціле море людей. Коротка відправа коло церковних дверей і всі входили до церкви. Та невелика церква не могла всіх людей помістити, багато стояло на дворі коло церковних дверей. Зачиналася прекрасна Воскресна утреня. „Плотію уснул" особливо гарно співав священик, обдарований добрим голосом, любитель і знавець східнього обряду. По Утрені і Службі Божій похід ішов коло церкви на свячення пасок. Послідними роками запровадився звичай, що багато людей запрошували священика в суботу по полудні до дому посвятити паски, однак ще багато святили паски по давньому звичаю коло церкви.

Співав хор, священик обильно кропив паски свяченою водою. Гарно розложене печиво — великі паски, м'ясиво, декуди було видно цілі печені поросята з хріном в зубах, гарні писанки. Всі люди усміхнені, веселі. По свяченні пасок священик складав парохіянам короткі желання і около дев'ятої години всі розходилися до дому. Бідних і сиріт обдаровували заможніші, так що ніхто в часі свят голоден не був.

До дому вертали люди всіми дорогами і стежками. Як маків цвіт виглядали жінки в червоних хустках, дівчата без хусток, а голови їх прикрашені гарними ручно робленими ґерданами. Гарні цвітисті покутські народні строї, очей від них не можна було відірвати. Гарна ціла українська земля в промінях весняного сонця.

В дома господиня заставляла стіл „свяченим". Одно свячене яйце кроїла на тільки кусочків, кілько було осіб в родині. Всі голосно відмовляли „Отче наш" і батько голова родини брав в руки тарілку зі свяченим яйцем — складав бажання родині, дякував Богові, що дав дочекати Великодня і ділився зі всіми членами родини свяченим яйцем. Коли хтось з родини помер в часі року, того також згадували. Всі засідали до гарно накритого стола

і дуже всім смакувало обильне святочне снідання, бо ж цілий послідний тиждень посту звичайно стримувалися не лише від м'ясних, але і від молочних страв. Діти — хлопці спішилися. Вони не мали часу довго за столом сидіти. Мусіли чим скорше бігти під церкву, щоби задзвонити. Хто покушає свяченого яйця і потім перший задзвонить, тому цілий рік буде щастити. Не більше як годину по відправі вже було чути звуки дзвонів, невмовкали вони через цілий час Великодніх свят. Велику втіху мали з того діти, могли дзвонити кілько хотіли, чого в інші дні не дозволено. По сніданню молодь ішла коло церкви. Господиня робила порядки в хаті. Лушпинки зі свячених яєць кидала на потік, на воду. Вода мала їх занести до „Рахманів", людей з іншого світа і коли вони ті лушпинки побачать, будуть у себе святкувати Великдень. Старші також збиралися коло церкви. Цілі свята всі люди тут перебували. Дівчата зачинали співати і виводити гагілок. Хлопці — парубки помагали дівчатам співати. Малі дівчатка виводили також гагілки, але осібно від старших. Хлопці — підростки мали свої забави — бігали з патиками і в часі забави не один добре дістав, чим по тому також відплатився.

На Великдень виняткова була вечірня в дванадцятій годині, в полудне. Всі ішли до церкви, а по скінченню Богослуження продовжали свої забави. Старші жінки розстелювали на землі хустки (на ту ціль принесені з дому), сідали на них, приглядалися забаві молоді і говорили собі. Господарі стояли гуртками. Можна було побачити також тих, що відбували примусову в краю службу військову, а на Великдень приїжджали до дому на відпустку. Коло них все збирався гурток людей, щоби послухати оповідання про військове життя. Приходив також священик з родиною, щоби подивитися на гагілки, бо дуже любив старі народні звичаї.

Зближався вечір. Старші розходилися домів. Трохи пізніше розходилася молодь. Хлопці лишалися найдовше. Вже цілком темно на дворі, як переставали дзвонити і розходилися домів змучені забавою і багатими враженнями минулого дня.

Всі скоро ішли на спочинок, бо завтра обливаний понеділок, треба буде скоро світ вставати. Давний звичай,

що хлопці в той день обливали рано дівчат водою, зберігся до наших днів. Був люблений і весело його обходили на нашій вущій Батьківщині, Галицькій землі.

На дворі була гарна весняна погода. Весна на рідній землі, найгарніша пора року. Сонце скоро сходить, і коли лише розвидніло, хлопці брали горнятка, фляшки, а то і путні і йшли обливати дівчат. Дівчата ніби ховалися, але так, що все хлопці їх знаходили. „Христос Воскрес" говорили за кожним хлюпненням води. Коли дівчину стрінули коло керниці, то тоді і ціле відро води на ню виливали. Дівчата рано через те вбиралися в чисту, але щоденну одежу. Коли би котру дівчину оминули і не обляли у Великодній понеділок, то був би для неї великий встид. То було би ознакою, що ніхто з парубків нею не цікавиться, ніхто про неї не думає. Чим більше парубків її обляло, тим більша честь для такої дівчини. Обливати ходили також малі хлопці в шкільному, а то і передшкільному віці. Вони ходили до дівчаток підходячих до них віком. Також і господарі обливали звичайно вже замужних жінок, але не ішли вже дальше в село, лише до своїх сусідів. Гамірно і весело було того ранку в селі. Обливання кінчилося около дев'ятої години. Служба Божа в той день була в прилученому селі, Рашкові, котре було віддалене чотири канадські милі від Королівки. Дехто ішов до церкви, а дехто через віддаль і домашні обов'язки не міг іти на сусіднє село. По Службі Божій і обіді знов всі збиралися коло церкви і знов дзвонили дзвони, дівчата і хлопці забавлялися.

В сусідньому селі Чортівці мущини виводили гагілку — хоровід „Сербина", при тім співали, а один грав на сопілці. Цей хоровід — „Сербин" мав подібні кроки до гуцульського танцю „Аркана". „Сербин" ішов тричі довкола церкви, дальше обходив резиденцію і через ціле село дорогою ішов до другої церкви. Була то стара, дуже гарна гагілка, до котрої ставало кілька соток мущин в різному віці. В нашому селі Королівці тої гагілки не виводили. В деяких селах був звичай, що другого дня свят правилися на цвинтарі парастаси за померших. В нашому селі парастаси відправлялися на Зелені Свята.

На другий день Свят дівчата вбиралися якнайгарніше. Вбирали ще гарніше вишиті сорочки чим першого

дня, багато різно-колірних коралів, котрі називали „перлами", гарні ткані на ручних варстатах фоти і запаски.

Третього дня свят дівчата давали писанки тим хлопцям, що їх обляли. По полудні хлопці збиралися на майдані коло церкви, кожний мав гарну торбинку перевішену через плечі. Дівчата приходили і в ті торбини клали писанки. З боку стояли старші, згадували молоді літа і плянували нові, молоді супружжя. Третього дня свят військові „урльопники" збирали холпців, молодих господарів і переводили з ними легкі військові вправи, марш зі співом і тим подібне. За ними звичайно бігли менші хлопці і наслідували старших. Пізно всі розходилися до дому з жалем, що такі гарні і веселі свята вже скінчилися. Ще довго у вечер гомоніли дзвони, аж врешті і вони затихли.

Через кілька днів знова був очікуваний і веселий день, „Провідна неділя". В цей день знова всі дівчата якнайгарніше вбиралися, бо в цей день перший раз по пості був танець. По давньому звичаю „старший парубок" і „старша дівка" збирали від охочих до танцю цілу повну миску писанок, приносили їх священикові з просьбою, щоби позволив танцювати. І без тої просьби могли вони танцювати, але наші селяни любили заховувати давні прадідні звичаї. Грали скрипки, цимбали і бубин, а молодь весело і безжурно крутилася в скорім народнім танку. Малі хлопці ще через цілу провідну неділю дзвонили.

Прийшла жорстока війна і розкинула наш нарід по всіх частинах світу. Не в силі ми тепер так обійти ті свята, як обходили ми їх в рідному краю. В ті свята ми думкою линемо на рідну землю, до наших рідних. Чи живі ще вони? Наші серця б'ють дальше в такт наших рідних дзвонів. Летіть звуки рідних дзвонів далеко за море, хай почуємо ми вас! Розігрійте наші душі, успокійте серце змучене довгою мандрівкою.

Але не чуємо звуку рідних дзвонів, бо замовкли вони на наших землях. Перші дзвони забрали жорстокі воїни Гітлера. Прийшли по найбільший дзвін. Збіглися люди, прийшов священик о. Іван, щоби послідний раз задзвонити і попрощати дзвін на ім'я „Ілия". Таж люди самі купували ті дзвони по першій світовій війні, за тяжко запрацьовані гроші. Ті дзвони жили життям села. Скликали людей до церкви, радісно дзвонили у великі празники,

грізні їх звуки розносилися в час вогню чи іншої трівоги, плакали і голосили по померших.

Плакав старенький о. Іван, плакали люди коли здіймали найбільший дзвін. Люди говорили, що хто дзвони рушить, той не виграє війни.

А ми у цей великий день „Воскресення Христового" клякаємо перед престолом Всевишнього. Голова покірно клониться до долу, а уста шепчуть щиру молитву: „Боже, як не дозволив Ти жити на Рідній Землі, дозволь хоч вмерти на ній". Вертаємо до дому покріплені щирою молитвою з глибокою вірою в серці, що ще побачимо Рідну Землю і почуємо голос срібних дзвонів Вільної України.

МІРА БІЛИК-ПОВХ

Мої незабутні спомини про Городенку

Я родилася в Городенці. З оповідань мого батька знаю, що перед Першою світовою війною працював він разом з бл. п. д-ром Кирилом Трильовським при організуванні „Січей", що в Городенці бували великі Січові Здвиги, що існував аматорський гурток і навіть у мене знимка з 1910 р. з вистави „Ой не ходи Грицю".

Пам'ять моя сягає років 1926-1927.

В тому часі засновано в Городенці, старанням бл.п. Михайла Білика, музично-драматичне Т-во „Боян". Першим головою був д-р Роман Морозович, заступник голоми і диригент — Михайло Білик, касієр Клим Багницький, секретар Міра Білик, режисер Йосиф Чайківський, а пізніше Роман Макогонський. Постійний, ніким незаступимий суфлер — Влодко Михайлович.

Члени аматорського гуртка в початках: Рожа Навальковська, Міля Дороцька, Маруся Кобилянська, Зеня і Стефа Багницькі, Регіна Сташкевич, Наталка Березовська, Клима Романюк, Міра Білик, Іван Станецький, Клим і Зенон Багницькі, Євген Чайківський, Місько Кіндрачук, Іван

Вережак (молодший) і інші, яких не пригадую. Ми підготовляли 3-4 вистави річно (крім концертів) і після виставлення їх у Городенці майже кожної неділі виїздили на села. Очевидно „наймоднішим" способом комунікації були підводи, якими товклися ми по кілька годин (до Обертина мабуть 4 години), грали виставу, а ночами вертали і рано йшли до праці. Втоми не чули. Ми були молоді, нас піддержував подих рідної землі.

Ми мали звичайно 2-3 підводи для „артистів" і одну на декорації. При переїзді через села діти бігли за нами і кричали „Комедіянти їдуть...", комедіянти їдуть..." Та ми не переймались такою „популярністю", бо уважали себе справжніми „артистами" і всякі невигоди й неприємности не знеохочували нас до праці.

Пригадую одну виставу в Серафинцях, зимою, після пацифікації. Всі вікна в читальні вибиті, двері виломані і позакладані дошками та паперами, ми у грубих светерах, а то й у плащах, а зверха костюми. Майже всі після того були перестуджені, але були горді, що „на злість" окупантам поставили виставу навіть у розбитій читальні.

Зароблені гроші звичайно йшли на народні цілі, а головно на інвалідів і „Рідну Школу", на яку була також призначена вся коляда.

Т-во „Боян" уладжувало також академії, концерти й забави, та було чи не найбільш діяльною організацією Городенки.

Існувало в Городенці також Т-во „Міщанська Родина". Початків його не пригадую, вони сягають часів з-перед Першої світової війни, але в моїх часах воно було чи не найбагатшим товариством Городенки. Всякі збірки на Рідну Школу чи Інвалідів, переводила „Міщанська Родина". Багато членів „Міщанської Родини" були рівночасно членами Т-ва „Боян".

В рр. 1933-1934 Міра Перейма зорганізувала при Т-ві також Т-во „Українських Міщанських Дівчат" і стала його опікункою, а опісля по її виїзді на студії опіку над Т-вом перейняла Леся Яворська. Вони вложили багато праці в т-во, підготовляли імпрези і реферати, стараючись удержати дівчат згуртованими.

В тому самому часі, за старанням Корнелі Кассіянової, зорганізовано в Городенці першу жіночу кооперативу „Жі-

ноча Спілка". Всіх членів першої Управи сьогодні не пригадую, але знаю, що головою була Корнеля Кассіянова, а заступницями членів Управи були Доця Вережак, ж. Федора з Котиківки і Міра Білик. Пригадую їх тому, що ми всі три разом ходили по Котиківці збирати уділи. Літом 1934 р. я виїхала з Городенки і дальшої долі „Жіночої Спілки" не знаю. Чула тільки, що мабуть в 1935 р. відкрито крамницю, що в ній працювала Цьопа Козанкевич.

З часів пацифікації, яку переводив колишній комендант постерунку Поліції Паньствовей — а в тому часі високий достойник воєвідства — Збожень, пригадую, як до адвокатської канцелярії д-ра Кассіяна, де я працювала мундантккою, приходили члени управ Читалень Просвіти зі сіл Серафинці, Стрільче, Пробабин, Поточиска і інші, деякі з них побиті, приносили знимки зі знищених домівок внутрі, розкинених і подертих книжок, повириваних віконниць, підліг та побитих провідних селян.

У нас ревізія пройшла досить „лагідно" — повикидали всі документи зі шуфляд, бюрок і шаф, а з ними мою подерту торбинку. „Чи пані тшима ту „Сурмев"? — питає поляк і подер, шукаючи „Сурми".

Багато знимок з пацифікації вислано до Канади і напевно дехто зі старих „канадців" городенського походження буде їх мати.

Ще пригадую, як то я стала „геройкою дня". Це були часи „славного" опришка Чайковського, про якого розписувалася вся преса, а найбільше популярний тижневик „Детектив" і про якого йшла леґенда як про „бандита-джентельмена", який після грабунку чоловіків, цілував по руках жінок і т.п. Я мала прикру „приємність" пізнати цього пана особисто.

Одного вечора (1933-1934) прийшла я до п. Кассіянів і коли ми з їхніми дітьми Романом і Оксаною в покою наставляли радіо, раптом побачили в дверях чоловіка з наставленим проти нас багнетом. Він закликав всіх іти до кухні. В кухні були вже згуртовані в одному куті всі присутні тоді в хаті, а напроти них клячав на одному коліні (щоб не було видно з вікна) інший молодий хлопець також з карабіном, Чайковський (а був це він, як потім сам представився), йдучи за нами з пікою стягнув з ліжка накривало, подав мені і казав закрити вікно, а

потім сісти до гурту. Він став коло д-ра Кассіяна і каже: „Я — Чайковський, але не збираю для себе, а на комуністичну роботу". Він обшукав кишені д-ра Кассіяна, забрав, що там було і наказав йти зі собою до покою. Що там говорив не знаю, але після його відходу (годину пізніше) в кімнаті виглядало немов після пацифікації. При відході сказав не виходити з хати через пів години, бо вона обставлена і він дав наказ стріляти. Пізніше ми дізналися, що він стрінув хлопців, які йшли на забаву і давав їм гроші кажучи: „маєте, я забрав їх тепер у Кассіяна".

На другий день я стала „геройкою", бо бачила „живого" Чайковського. Люди не давали перейти дороги, випитуючись про все. 2-3 тижні пізніше вбив його, таки в його власній хаті в Серафинцях, постерунковий Янковяк.

Ніколи не забуду першого зароблено доляра, не злотого, але таки доляра (1926-27).

Був час, коли мій батько був без постійної праці, а тривало це довго, бо майже 5 літ. Теофіль Окуневський хотів мені помогти і попросив, щоб я після науки вечорами приходила до його канцелярії і навчилась писати на машині і потім дещо переписувала для канцелярії. Після першого тижня моєї „праці", дуже таємничо подав мені зелений папірець і сказав: „Це для вас, за вашу працю". А був це правдивий американський доляр, мій перший зароблений доляр.

Не думала я тоді, що таких американських долярів буде більше в мойому житті, але такої радости вони не принесуть. Носила я довго того доляра і не знала, що за нього купити, бо плянів було багато-багато, а за доляри, а навіть злоті і ґроші було дуже важко.

І хоч пізніше я багато більше грошей мала і заробляла, але того першого зароблено доляра не забуду ніколи.

МИРОСЛАВА КОЗАНКЕВИЧ-ЧУБАТА

З праці жіноцтва Городенки

По скінченні української гімназії в 1933 р. я включилася у громадське життя українського жіноцтва в Городенці. Багато дечого призабулося, але те, що осталося ще в пам'яті — постараюся подати. Кінчаючи гімназію, я вступила до вже існуючого Товариства „Союз Українок", який мав свою Централю у Львові, і стала його секретаркою аж до приходу большевицької влади. Не пригадую собі, яка була в той час Управа Т-ва, але знаю, що за мого секретарювання була головою Луцька, дружина о. Луцького з села Серафинці. Пізніше стала головою М. Пелех, касієркою була Ольга Головач-Сербинська. „Союз Українок" влаштовував курси: куховарства, шиття і крою, опікувався захоронкою, яку провадили Сестри Служебниці, влаштовував виставку українського народного мистецтва в Народному Домі. Також зорганізував дівчат домашньої прислуги — це тих дівчат, які приходили зі села на службу, попадали в чуже середовище. Улаштовувано для них сходини в неділі, на яких давано вказівки, як вони повинні себе поводити і чого берегтися.

Крім Союзу Українок, жіноцтво Городенки виказало себе активними і в іншій ділянці, а саме кооперативній. В 1934 р. створено кооперативу і названо її „Жіноча Спілка" — а це тому, що ініціяторами і уділовцями було переважно жіноцтво. Ініціяторкою заложення „Жіночої Спілки" була Корнелія Кассіян, дружина адвоката д-ра Василя Кассіяна. Вона згуртувала біля себе активних жінок і почала діло. Кожної неділі їздила по селах на віча в тій справі і збирала уділи. І коли зібрано відповідну кількість гроша, спроваджено товар (ґалянтерія) і отворено кооперативу. До першої управи кооперативи належали: Корнелія Кассіян — справник, Евдокія Вережак — касієр, Ольга Головач-Сербинська — книговод. Пізніше книговодом була Анна Білинська, дружина інж. Богдана Білинського. Головою Надзірної Ради була Марія Комаринська, даль-

ших членів не пригадую собі. Провід „Жіночої Спілки" перебрала авторка цієї статті. Кооператива добре розвивалася, але з приходом большевицької влади передано її Повітовому Союзові Кооператив у Городенці.

А. ІВАНОЧКО

Тернистий шлях українського вчителя

Пам'яті дорогого мужа

Трудно розглянути коротко життєвий шлях і переживання мого мужа, Олекси Іваночка. Шлях цей був тернистий, можна б назвати — по тюрмах. Ще поки ми побралися, відсидів польську тюрму. Потім переселився до Польщі — це також неначе тюрма нам усім. Згодом ще Осьвенцім (концтабір за німецької окупації) повністю знеміг його, а докінчили большевики. Я горда за нього, але жаль змарнованого життя.

Олекса Іваночко народився 4 лютого 1888 р. в Комарні біля Львова, там же закінчив початкову школу, а середню у Львові, відбув військову службу в австрійській армії. З вибухом війни в 1914 р. він усі чотири роки перебув постійно на різних фронтах австрійських армій. По розвалі Австрії дістався в Україну й зголосився до Сірої Дивізії.

По якомусь часі приїхав до Галичини відвідати стареньку маму, що тоді проживала в Живачеві, пов. Городенка. Там познайомившись з Іваном Василишиним, оба голосяться до української міліції та допомагають нашій інтеліґенції в освітній праці по селах.

Після завоювання Галичини поляки арештували обоє Василишинів і Олексу та вивезли до табору інтернованих. Там у Домбю — Стшалкові перебув Олекса 8 місяців. По звільненні вернувся до Живачева й постановив зробити семінарійну матуру, щоб могти вчителювати, до чого мав велике замилування.

У 1920 році здав у Станиславові матуру при польській комісії, а в 1921 р. ми повінчалися в Городенці, де я пе-

ребувала, і вже 1 вересня він починає вчительську працю в Поточиських (тепер Поточище), де я вже три роки працювала. Директором школи був поляк Станіслав Саґаль. Олекса працював там до 1931 р. як зразковий учитель і бере участь у всіх проявах національного життя села.

В лютому 1931 р. переносять нас до Краківського воєвідства в Польщі („для добра школи") і там ми працювали аж до 1941 року.

За німецької окупації Польщі переносять нас у листопаді у 1941 р. до Брюхович біля Львова. Там Олекса став головою Допомогового комітету, організує українську школу й веде освідомну працю серед населення. У 1943 р. заарештувало його ґештапо й запроторило до концтабору в Осьвєнцімі. Звільнений по 10 місяцях повертається до Брюхович, а на роботу перенесений до Львова, до української школи. Працюємо у Львові від березня 1944 р. до кінця червня.

Знову зміна. Знову Львів у совєтських руках. Повертаємося до своєї праці. 10 травня заарештували Олексу, а я далі залишилась на роботі та підтримувала мужа морально й матеріяльно посилками до тюрми. Цілий рік тримали його у львівській в'язниці й засудили на 7 років важкої праці в лаґерах, на конфіскату майна й утрату громадянських прав на 5 років. По засуді вивезли до Караґанди. В 1950 р. був масовий вивіз людей на Сибір. Туди і я попала. Завезли нас до Асинського району в Томській області і примістили в бараках рубати ліс у тайзі. З чоловіком я втратила контакт на три місяці, що він дуже переживав.

По відбутті кари Олекса став дуже немічним інвалідом. Йому дозволили приїхати до мене в тайзі. Пожив зі мною ще два роки, тішився літом, бо в Караґанді самі піски.

По смерті Сталіна почали звільняти 60-річних з Сибіру. Тож і ми поробили заходи на виїзд.

Умер Олекса несподівано на вилив крови до мозку 30 листопада 1956 року. Добрі наші люди допомогли мені похоронити його в замерзлій сибірській землі, поставили хрест, замаїли вінком, а над могилкою шумить тужно безконечна сибірська тайґа.

Мій спомин з Городенки

Рік 1931. Моя річна відпустка закінчилася. Рідношкільний інспектор, д-р Макарушка, заявив мені, що на моє місце в яворівській гімназії призначено проф. Омеляна Бачинського, а я можу отримати учительську працю в гімназії „Рідної Школи" в Городенці. Я без надуми прийняв цю пропозицію, хоч Городенку знав лише з оповідання. Я знав, що це місто на Покутті, біля румунського кордону, відколи румуни після Першої світової війни загарбали Буковину.

Дня 31 серпня 1931 р. Мій поїзд спинився на малій городенській станції. Я висів з вагону і став розглядатися, де саме це місто Городенка? Довкруги побачив я лише поля, вкриті буряковим листям і соняшниками. Ніхто, крім мене не висідав на цій станції і щойно один робітник, що замітав перон, показав мені дорогу до міста. Погода була гарна і я без особливих труднощів „добився" до Городенки і до гімназії. В порівнянні з рідношкільним великим, поверховим будинком в Яворові приміщення гімназії в Городенці виявилося мені досить скромним. Була четверта година пополудня, коли я ввійшов у шкільний будинок. Я побачив відчинені двері до канцелярії, а в ній пана в ясній, осінній нагортці. Він мабуть уже хотів вийти і зачинити канцелярію, бо не сидів, лише стояв при бюрку. Був це директор Яківчик. Я познайомився з ним і сказав йому, що приїхав сюди на учительську працю з доручення управи „Рідної Школи" у Львові. Директор зичливо прийняв мій приїзд і заявив мені, що він сам також ґерманіст і що праця в тутешніх товариських і матеріяльних обставинах буде можлива.

Незабаром відвідав я голову місцевої управи „Рідної Школи" д-ра Р. Комаринського, познайомився з учительським збором і почав учителювати. Умовини праці в городенській гімназії „Р.Ш." були кращі, як я собі уявляв. Взаємне відношення до себе членів учительського збору й учнів гімназії пригадувало радше поведінку одної великої родини, де кожний її член знав і виконував свій

обов'язок без зовнішнього примусу. Директор гімназії ставився до нас як старший брат до молодших братів. Був зичливим і дбав про своїх учителів. Він ставав „урядовим" лише в одному випадку: коли мав візитувати якунебудь лекцію. Коли він оминав мене і не хотів говорити зі мною, тоді я знав, що візитація моєї лекції неминуча. За те він поговорив собі зі мною після лекції.

Був у нашому зборі клясичний філолог проф. Гайдукевич. Ми жартом називали його „віце-директором". Він пильно дбав про те, щоб кожний з нас по дзвінку негайно виходив з учительської залі на свою лекцію. Не можна було навіть через одну мінуту затриматися в учительській кімнаті. Щоб трохи злагіднити таке безоглядне почуття обов'язку нашого друга, я звертався до нього, як клясичного філолога, в латинській, щоправда не клясичній мові, зі словами: Domine, habemus tempus! — „Пане, маємо час", одначе моя латина зовсім не зворушувала його. Він просто брав друзів за плечі і керував до дверей. Такі сцени бували дуже веселі. Я ще говорив по латині тільки в одному випадку — якщо грошей нам, учителям, не доставало. Тоді я звичайно звертався до нашого касієра, проф. Міхняка, зі словами: Domine, pecunia deest (Пане, нема грошей). На це пан М. відповідав або монетою, але, звичайно, велів „зачекати до завтра".

Бували й прикрі моменти в мойому городенському побуті, іноді навіть страшні. Під час ферій я часто виїздив до села Городниці, віддаленого на 10 км від Городенки, щоб налюбуватися красою українського Покуття і викупатись у Дністрі. Я звичайно заходив до панства Юрчишинів, щоб провести в їх товаристві декілька днів. Пані Юрчишинова, директорка тамошньої школи, була зичлива людина і я ніколи не забуду її приязного товариського відношення до мене. Я виходив з її сином Юрком магістром права, на берег Дністра, щоб скупатися і вигрітись на сонці або зловити рибку. Раз ми зустріли на цьому місці, де ми звичайно „пляжували", молоду учительку, паню С., яка учителювала в селі Ж. по другім боці Дністра. Під час короткої розмови поміж нами вона звернулася до мене з пропозицією, щоб ми в двійку перейшли через ріку. Я негайно погодився на її пропозицію, бо ми знали, що Дністер на цьому відтинку широкий, одначе

не глибокий. Ми взялися за руки і пустилися в дорогу. Коли вже доходили до середини русла, я оглянувся і побачив, що наша пляжа не проти нас, лише залишилася досить далеко позаду. Вода своїм поштовхом виперла нас з дороги до нашої мети. Ріка ставала глибша і глибша. Це дуже нас стривожило. Моя „сопутниця", яка була нижча від мене, вже стояла у воді по шию. А вже страх просто спаралізував мене, коли я почув, що ми раптово сходимо в глибину. По правді не ми сходили, лише вода несла нас. Пані С. сперлась на моя рам'я, бо вже ногами не досягала землі, лише захлистувалася водою і панічно кликала: „Що буде з нами, пане професоре — що буде?" Я нічого не відповідав, бо чув, що іще одна секунда і ми обоє опинимось під водою. Нараз бачу лодку з одною людиною, віддалену від нас на 50 до 70 метрів. Махаю рукою і кричу що сили: „Сюди, сюди, потапаємо!" Майже рівночасно чую під ногами, що ми вже напротивній збочі ями і підходимо вгору. Заки лодка приплила, ми вже стояли лише по пояс у воді. Все ж таки ми скористали з лодки і вже не хотіли їхати на другий беріг Дністра, лише завернули назад на нашу пляжу з цією думкою, що навіть наші внуки не будуть пробувати переходити в двійку через Дністер.

Згадую Городенку як рідну. Пережив я різні моменти. Вони бували сумні й веселі. Деякі з них були погідні ясні неначе сонце... найкращі в мому житті.

Ще кілька фраґментів. Рік 1939. Кінець серпня. Міжнародна ситуація дуже напружена. 1-го вересня вибухає німецько-польська війна. В Городенці і загалом в Галичині панує замішання. Польська влада виявила повне безголов'я. Українці не знають, що їх чекає: визволення чи ще більше поневолення. 10 вересня слухаємо радієвої передачі з Парижа:

„Совєти концентрують частини Червоної армії в районі Староконстантинова, щоби вмашерувати в Західну Україну (в оригіналі — в східну Польщу). Я переказую громадянам те, що я чув у французькій мові та ніхто не вірить мені. Д-р Роман Комаринський впевняє, що це неможливе, бо ж совєти не воюють з Польщею. Якщо б д-р Комаринський був повірив мені і витягнув з цього відповідні консеквенції для себе, він не був би опинився на

безлюдній, холодній півночі, а його родина на казахстанських пісках, де вона й загинула.

17 вересня появилися в Городенці перші совєтські танки. В центрі міста стоїть серед цвітів, виплеканих директором Дорожинським, одна дівчина, рве їх і кидає з усмішкою на большевицькі танки. Якщо б вона була мешкала один рік пізніше у Львові, вона почула б те, що я чув від одної дуже шляхетної громадянки зі східних областей, яка вічно цитувала мені ці незабутні слова:

„Добра не жди,
Не жди сподіваної волі!..”

„На головній вулиці Городенки гуртується народ. Танкісти суворо споглядають на товпу і мовчки йдуть далі. Польська поліція розганяє людей і кличе: **Rozstąpić się, nie przeszkadzać! Sowiety przyjechały nam na pomoc.** Ніхто не міг собі пояснити, від коли це настала така дружба між совєтами і Польщею.

Не довго польська поліція порядкувала. Постигла її та сама доля, що й багатьох „єдинокровних братів”.

За совєтської влади я був всього один раз в Городенці, щоби побачити вже не гімназію „Рідної Школи”, лише якусь інтернаціональну школу з українсько-російською закраскою. В Городенці, так як в кожному місті Західної України, запанував страх і безконечне сталінословіє. Який дивоглядний парадокс! Трохи довше я побув в Городенці в часі німецької окупації. Гітлерівці також прийшли „визволити” Україну від всього, що мало якунебудь матеріяльну вартість. Не багато з цього залишилося після відступу совєтської армії.

Гітлерівці безпощадно нищили український патріотизм, не менше як це робили большевики. Шкода, що не знайшлася людина, яка пояснила б народові одно місце з гітлерівської біблії „Майн Кампф”, де виразно написано, що „по Німеччині вештаються чужинецькі людці, які сподіються, що німецький вояк буде проливати кров за їхні батьківщини. Німецький вояк буде боротися не за чужі інтереси, лише за добро свого народу”. На іншій сторінці цієї „біблії” читаємо таке: „Наше завдання — це здобуття на сході грудки землі для німецького селянина”.

Німці прилучили Галичину до „Generalgouvernement", тобто до території „германських інтересів", як це називали большевики. Щоби кинути українцям якунебудь кістку, гітлерівці відкрили декілька гімназій з українською мовою навчання в Галичині, одначе не в Городенці. І саме на цю тему я хочу навести це, що переказував мені мій добрий городенський приятель: „Коли гітлерівці після мадярів зайняли Городенку, німецька влада зразу закрила українську і польську гімназію. Тоді городенські українці вислали делеґацію до крайсгауптмана (окружного старости) з запитом, чому він велів закрити українську гімназію. Чейже українці не воюють з німцями". На це крайсгауптман відповів: „Панове! Українська інтеліґенція нам непотрібна. Якщо ви потребуєте інтеліґенції, ми пришлемо вам, скільки собі бажаєте. Тут не Україна, а Німеччина".

Бували в Городенці ще інші події, які насвітлюють також поведінку мадярських військових частин. Передусім, це вбивство комендanta української міліції в Городенці Васкула, а дальше величаві похорони професора Степана Гусака в тому часі, улюбленця студентської молоді, а який дістав розрив серця на вістку масових масакр українських в'язнів в підвалах НКВД в різних містах Західної України.

Все це проходить сьогодні неначе в калейдоскопі. Воно вже далеко, далеко. Рідне, дуже рідне а часто дуже тривожне і дуже боляче.

М. ҐАВА

Спомин про Михайла Голинського*

Ще буцімто недавно можна було бачити Михайла Голинського на всіх українських імпрезах, в редакціях, товариствах, а вже найбільше у Мистецькому Товаристві „Козуб" у Торонті, де як довголітній голова віддавав свій час і мистецьке вміння.

---

* В іншому місці є сильветка Михайла Голинського. Цей спомин доповнює цю сильветку новими аспектами заінтересування нашого мистця. Див. стор. 626.

З милою усмішкою, у вишитій сорочці, з дружньо-товариським підходом, переповнений молодечою енергією, він знаходив для кожного тепле — щире слово, щоб споювати людей у дружню сім'ю у праці на ниві української культури.

І, в зимовий час 1973 року, не стало цієї „городенської" заслуженої української людини.

Піснею „Видиш брате мій" громадяни міста Едмонтону відпровадили його в далеку путь на вічний спочинок.

Ще перед смертю писав мені: „Я дуже раджу й настійливо прошу, затримайте Мистецьке Товариство „Козуб", який здобув собі добре ім'я чесною, безкорисною культурною працею", — „хочеться мені поїхати до Торонта і прочитати в „Козубі" деякі уривки з моїх „спогадів", але брак часу та віддалення наразі це здержує.

„Я, бачите, „зобов'язався" видавництву „Каменярі" у Львові, яке має мої спогади видати, що раніше не буду їх ніде роздроблювати.

Декілька років я писав про це ред. Волинякові, проф. Вертипорохові, проф. Славутичеві, п. Ставничому і д-рові Марунчакові".

Всі були зацікавлені, щоб друкувати уривки з моїх спогадів... Отже, зрозумійте, не тому".

У листуванні відчувалося, що вся його увага сконцентрована на спогадах.

Сяк чи так, а шлях яким пройшов наш „городенський український Карузо" настільки кольоритний, що хоч коротко спробую його накреслити.

Як знаємо народився Михайло Голинський в селі Вербівцях, у Городенщині, Івано-Франківської області. По закінченні середньої освіти два роки вивчав право в Кам'янець-Подільському університеті, а опісля перейшов на музику до знаного у Львові професора Чеслава Заремби.

П'ять років навчання не задовольняють його і він їде до Медіоляну в Італії.

Перший мистецький виступ після студій в 1925 році був у Львові в опері „Паяци". Після того турне в операх Польщі з кінцевим контрактом у Варшавській опері.

На сезон 1926 року дістав запрошення в Україну до новоствореної Одеської опери як також міст Києва й Харкова.

Після повернення з України знову успішні виступи у Львові, опісля гостинний виступ у Берліні в опері „Аїда".

Хоч Берлінська опера запропонувала йому сталу працю (в той час 1,600 дол. місячно), але повторне запрошення Харківської опери скреслює Берлінський контракт, і він їде в Україну й там співає до кінця сезону 1929 року.

Ці три роки мабуть були найкращими в його оперовій кар'єрі, бо тепло згадує своїх друзів на сцені як Марію Сокіл, М. Литвиненко, Вальгемут, Чорногору, Мартинович, Фішер, Паторжинського, Гришка, Середу, Дітківського, Колодуба й інших.

Про любов до свого рідного та пошану до української культури свідчить маркантна подія в Москві 1929 року.

Знаючи його славу й вокальні спроможності в тенорових партіях, запропонували йому оперові виступи.

Голинський подякував і запитав, якою мовою треба буде співати? „Канєшно по-рускі" — сказав секретар Московської опери.

Михайло Голинський відповів: „Я російської мови не знаю і готуватися на один виступ чужою мовою важко, і співатиму тільки по-українському".

Ця відповідь була несподівана для адміністрації, бо як правило часто співаки виконували тут арії російською мовою.

Не бачучи іншого виходу адміністрація погодилася. Виступ його знайшов дуже прихильний відгук в рецензіях, а тенорове виконання висунуло його в перші ряди кращих артистів-вокалістів.

Після Московської опери шлях простелився до столиці Грузії, Тбілісі, де із захопленням вітали його в операх „Тоска" й „Кармен".

Бачучи, що над його опікуном Миколою Скрипником зависають зловіщі чорні хмари, Голинський переїжджає до Галичини, а потім, у листопаді 1938 року, при сприянні балет-майстра Дмитра Чутра і композиторів Гайворонського, Придаткевича та Печеніго-Углицького приїздить до Америки й Канади.

Його виступи в Америці знайшли належні позитивні відгуки в англ. пресі, а зокрема у щоденнику „Нью-Йорк Таймсі". Обширніша про це цитата на стор. 628).

Подібні відгуки появилися також у Канаді в „Івнінґ Телеґрам", де визначний канадський критик Едвард Вуд-

сон порівнював Голинського до славного співака італійця Каруза.

Виступ у Торонті приніс не лише нашому землякові славу, а також пам'ятковий „Золотий ключ міста", яким вшановано його концертові виступи.

На схилі віку, його артистична діяльність проходила далеко від рідної землі — Городенщини й улюблених голубих Карпат.

Хоч не було вже імпозантних оперових сцен для регулярних виступів, бо, як часто казав, — „і пісня вже відспівалася", все таки знаходив інші ділянки, яким віддавав свою працю й мистецьке уміння.

Однією із таких ділянок, що наснажували його, був „Козуб" у якому впродовж багатьох років улаштував сотню вечорів, про які так гарно й до сьогодні згадує громада.

Хай цей скромний спогад буде виявом нашої „городенської" пошани до людини, яка несла у світ добре ім'я українського оперового мистецтва.

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

Як я став кооператором в моїй Далешевій

(Жмут спогадів з 1931—1932 рр.)

Восени 1931 року я мав вступати до шостої кляси клясичної гімназії Рідної Школи ім. Тараса Шевченка в Городенці і там продовжати навчання, яке я започаткував в тій самій школі ще 1926 р., будучи вже в тому часі малощо не дванадцятилітнім юнаком. Під час літніх вакацій виявились сумніви, чи шоста кляса заіснує в цій школі, бо кандидатів до шостої кляси не було більше одної десятки. Втримувати таку клясу — це дуже коштовна справа, бо учням, зглядно їхнім батькам, не всилу було таку клясу оплатити. Допомога спільноти також ставала важчою, бо

в тому часі панувала вже господарська криза (депресія), а державної допомоги городенська Рідна Школа не мала. Ми, учні, все таки проти надії сподівалися, щоб остаточно у вересні того ж року гірко розчаруватися. В останній хвилині я запропонував моїм батькам, що піду до державної гімназії в Коломиї, але батьки, хоч дуже хотіли, щоб їхній син продовжував науку, остаточно задецидували: „Сину, не можливо. Збіжжя продається за безцін. Це саме з худобою, а податки великі, превеликі". Треба було скоритися перед батьківською постановою, оставатися вдома і допомагати їм і братові Миколі господарювати. Праці було багато, бо й господарство було більшеньке. Після осінньої оранки й сівби настали довгі осінні і зимові вечори.

В моєму родинному селі Далешевій діяла тоді Читальня „Просвіти", Кружок Рідної Школи і Товариство „Сільський Господар". Життя не було надто діяльне в цих організаціях. Відбувались загальні збори, була читальня з часописами і бібліотекою. Часом приїжджали відпоручники повітових філій з Городенки з ріжними доповідями. Я сам пробував такі доповіді давати з історії України, вправді, спочатку досить непевно (скінчив я тоді тільки 17 років, а тут збирався неначе повчати інших). Звичайно, мусів я сам багато вчитися, щоб виступити перед загалом і тим самим перебороти комплекс непевности та непокликаности.

Коли збиралась на такі доповіді молодь, дівчата і хлопці, я відчув, що вони самі хотіли б бути творцями чогось такого, де вони не були б пасивними глядачами, але брали б чинну участь. Рада в раду зі старшими читальняниками ми зорганізували аматорський гурток ім. Івана Тобілевича, в якому кожний і кожна з охочих знайшли б свою ролю й завдання. Аматорський гурток став силою, що притягнув ще більше молоді, як її вже було в Читальні. Я став режисером. Цього діла я ніколи не навчався, хіба тільки те, що кількакратно виступав в дитячих виставах в Сестер Служебниць в Городенці, коли то вони ставили „Святого Миколая". Треба було самотужки вчитися самому та від аматорських гуртків в сусідніх селах, Дубках і Колінках.

Як виявилось згодом, режисура йшла непогано. Найбільший клопіт справляла характеризація. Образотворним

мистцем я ніколи не був і не пробував бути. Правда, я також не міг своїм аматорам говорити про те, що я комплетний лаїк в цьому і тим самим підривати собі авторитет, який в початках і так не був великий. Мене рятували колінківські й дубківські друзі. Співпраця була добра і щира. Це запалювало всіх нас до роботи. Після інтенсивної праці ми виставили наші перші здобутки. Після „Пошились в дурні", прийшли інші вистави, як „Пан писар", „Отаман Хмара", „Жених", „Весілля", „Маруся" й інші. При цьому я ,нехотячи", навчився й характеризації. Прийшли Різдвяні свята й ми пішли з колядою від хати до хати. За короткий час праці наш гурток мав у своїй касі мало-що не дві сотки золотих. Хлопці і дівчата й я з ними радили, що з тими грішми зробити. Вправді статутовими власниками грошей була Читальня „Просвіти", бо аматорський гурток приміщувався при читальні, але немаловажний голос мали ми „аматори" й „колядники".

Вже давніше поступовіші читальняники думали про оснування споживчої кооперативи, але не було фондів на це, а й важко було зібрати уділи. Успіхи аматорського гуртка підсилили думку реалізувати це діло. Я став одним зі збирачів уділів майбутньої кооперативи. В товаристві ще кількох статечніших молодих господарів ми відвідували хати та говорили про потребу організування кооперативного діла. Тут вже я мав маленький досвід, бо на шкільній лавці в „Рідній Школі" ми вчились вести свою кооперативну крамницю й я вже вмів записувати прибутки й видатки. Охочі приступити до кооперативи жертвували не тільки свої уділи в грошах, а теж яйцями та збіжжям, все це однак ратами й на сплати. Це спричинювало багато клопоту збирачам. Ми всіх інформували, що наш Аматорський гурток, зглядно Читальня „Просвіти" мають добру фінансову підставу до заіснування кооперативи. Це додавало віри всім у слушність розпочатого діла. Успіхи продовжують нові успіхи і так було зі зорганізуванням споживчої кооперативи в Далешевій.

Коли ми вже мали дещо зібраних грошей, ми запросили представників Повітового Союзу Кооператив з Городенки, щоб допомогли нам в дальшій організаційній роботі, як також, щоб сказати заохочуюче слово до народу. Люстратор ПСК, колишній четар УГА, В. Ґонтар був добрим і дотепним бесідником. Його відвідини мали

добрий успіх. Наші уділи збільшились і він запропонував, щоб визначити загальні збори майбутньої кооперативи. Пляновано так, щоб перед великодніми святами 1932 року відкрити крамницю, а тим самим збори відбути на кілька тижнів скоріше. Так і сталося. На самі основуючі збори прїїхала до нас ще більша „кооперативна риба", бо сам директор ПСК, інженер Іван Семків. Збори пройшли в піднесеному настрої. Мене стрінула велика честь, бо обрано мене секретарем цих зборів. Це сталось з уваги на те, що ніби то я уважався серед громади „дещо більш письменний", як інші, як це говорив внескодавець при ставленні моєї кандидатури. Я не відмовлявся, бо це в той час не було в моді. Коли я заняв місце за президійним столом біля інж. Семкова та вусатих і сивих сеньйорів і глянув на залю повну читальняників, мені стало аж моторошно.

Писати протоколи я вмів, бо в „Рідній Школі" був секретарем Научного Гуртка, Марійської Дружини, також „підтягався" на „сходинах" тайного літературного гуртка, які відбувалися поза шкільною лавкою, але все це в порівнянні з цими „вусачами" та обговорюваним ділом, була неначе забава. Ще більш я був збентежений, коли мене 17 і півріччного юнака запропонували до дирекції кооперативи на книговода. До цього виявилось, що таким малолітнім, як я і закон не дозволяв брати таку організаційну відповідальність. Вияснення директора ПСК у цій справі звучали для мене, як своєрідна „догана", але тільки хвилево, бо в другій частині свого слова інж. Семків сказав, якщо мій батько візьме за мене повну ґарантію за матеріяльну відповідальність як директора кооперативи, то я міг би взяти пост книговода. Очі всіх приявних звернулися на мого батька, який сидів посередині залі. Батько сидів якийсь час без відповіді, а опісля звівся й сказав: „Якщо немає іншого кандидата на книговода, я підпишу ґарантію за мого сина". Внесків і інших кандидатів не було. Мене обрали одноголосно. Цей вибір був для мене великою честю. Члени Аматорського гуртка справили мені велику овацію. Крім режисера я став кооператором.

Став я кооператором-дилетантом і разом з другими, такими дилетантами як я, але значно старшими і досвідченими в житті, ми стали вести кооперативу, яку на-

звали на зборах, на внесок мого батька, Кооператива „Боротьба". Признаюся, що ця назва мені тоді не дуже була до вподоби. В довколишніх селах були кооперативи з такими милими серцю назвами, як „Згода", „Єдність", „Сила", „Зоря", а тут „Боротьба". Я не пробував робити жодного іншого внеску а тим більше проти свого рідного батька і то ще перед великою публікою. По зборах однак, вдома при вечері, я спитав батька, чому така „завзята" і „тверда" назва. Батько двозначно усміхнувся, потер вуса і каже: „Сину, життя це щоденна боротьба. Наш нарід в довгій боротьбі за свої суверенні права. Ти побачиш скільки зусиль треба буде виявити, щоб наша кооператива встоялася і розбудувалась". Це була свята правда мого батька. Ці слова для мене тоді були неначе довгою лекцією історії. Я часто до них повертався, коли був на великих закрутах мого життя.

Як виявилось згодом, споживча кооператива „Боротьба" в Далешевій отримала добрий провід, який працював з посвятою. В дирекції були справжні ентузіясти кооперативного діла з неофітським насиленням. Крамницю провадив Степан Хом'як, справником був Іван Марунчак, касієром Іван Тарас. Це все були передові читальняники та були також доброю підпорою в праці Аматорського гуртка, який свої ощадності передавав без відсоткового використання для кооперативи „Боротьба".

Дві жидівські крамниці, які торгували довгі роки в селі, вели з нами завзяту конкуренцію і правдиву боротьбу. Але виявилось, що кооперативна ідея і кооперативний капітал був сильнішим за приватний. Зисків великих не було, але й втрат не було. Не було також „манка", цебто недобору, який нищив багато споживчих крамниць в тому часі. На тверді ноги поставили нас далешівські відпусти. До року наша кооператива „Боротьба" стала членом Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. Стати членом ПСУК — це було вже ознакою здорової кооперативної фінансової сили даної кооперативи.

Аматорський гурток ім. Івана Тобілевича дав також початок молодечій руханковій організації. Кожна молодь в кожному часі потребує свого вияву, поля, де її таланти розвивались би а енергія зуживалась. Не всіх можна було заняти аматорськими виставами, але всі молоді, які тільки

хотіли, могли виконувати руханкові вправи, брати участь у маршуванні, спортових грах тощо. З початку ми працювали як руханкова Секція Молоді при читальні „Просвіти", а коли в 1932 р. розгорнув в Городенщині працю Союз Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі", руханкова Секція Молоді оформилась в клітину „Каменярів". Каменярі були дуже популярними в Городенщині і це імпонувало далешівським хлопцям і дівчатам. Великою підпорою в каменярській праці був повітовий організатор „Каменярів" Дмитро Корбутяк, який не тільки мав добре перо, але також і був добрим бесідником й організатором.

Наші вправи палицями, чи топірцями, звернули увагу польської поліції, яка стала наступати молоді, а зокрема організаторам, на п'яти. Акція викликує реакцію. Так було з нашою працею в Секції Молоді а опісля в „Каменярах". Молодь ще більше горнулась до гурту і праці. Це злобило поліцію ще більше. До кінця війни між нами а поліцією миру не було.

В такій атмосфері пройшов рік моєї шкільної перерви. Я був захоплений працею з молоддю та кооперативою „Боротьба", в якій я був книговодом ще довгий час, коли знову повернувся продовжати науку в гімназії. Врешті ситуація вимагала, щоб ведення книг передати кому іншому, бо це перешкаджало мені в науці. Заки однак передати, треба було підучити цього діла кого іншого. Книги велись американкою, якої я також не знав, як починав, а навчився від книговодів сусідніх сіл Ілька Хорта з Дубок і Дмитра Андріяша з Колінок. Мої наслідники навчились також дещо від мене. „Святі горшків не ліплять", каже наша пословиця. Хоча книговедення перейшло до інших рук, я завжди цікавився ходом кооперативи „Боротьба" та працею молоді. Радів її успіхами. Війна поставила кінець її. Сталося це саме з „Каменярами" й Аматорським гуртком. Через фільтер однієї й другої організації перейшли за ці роки десятки молоді. Імена ветеранів цих формацій хай буде мені вільно згадати під кінець цього спомину:

З передовиків запам'яталися мені: Василь Сеник, Микола Марунчак, Василь Власійчук, Михайло Марунчак — Павла, Василь Бурковський, Лесь Воробець, Микола Ше-

ремета, Микола Чернецький, Михайло Тимрик, Петро Сеник, Лесь Круць, Дмитро Дутка, Василь Тарас, Михайло Курчак, Михайло Паньків, Дмитро Бурковський, Михайло Чукур, Дмитро Бакай та багато інших, яких прізвищ сьогодні не можна згадати. З „театральних прімадон" записались в моїй пам'яті: Анна Марунчак, Параска Курчак, її сестра Тетяна, Варвара Бурковська, Тетяна Власійчук, Анна Тимрик. Були й молодші й також багато надійні.

Навчаючи других, я сам багато вчився, а всіх нас вчило життя та вела ідея працювати в спільноті і для спільноти.

БОЖЕНА ЮРЕВИЧ

Спомин про д-ра Анатоля Юревича

Д-р Анатоль Юревич, син о. Софрона і Марії зі Сабатів, народився 1 червня 1898 р. в Залучу над Черемошем біля Снятина, де його батько був сотрудником і пізніше переїхав вже як парох до Черемхова, біля Коломиї. Гімназію покінчив у Коломиї, а медичні студії в Карловім університеті в Празі. Як студент — був кілька разів головою Студентської Громади в Празі. В липні 1926 р. був промований на доктора медицини а після цього відбув практику в поліклініці серцевих недуг у проф. Лібенського в Празі, хірургії у проф. Кукулі та гінекології у проф. Єріє. Мед. студії нострифікував у Вильні в роках 1928 і 1929 а після того повернувся до Галичини, та зразу провадив лікарську загальну практику разом з д-ром Герасимовом в Болехові. В 1933 р. на весні відкрив власну канцелярію в Золотому Потоці, Бучацького повіту, та включився в культурно-освітну працю в громаді: був головою „Просвіти" в Золотому Потоці, де подбав, щоб викінчити внутрі і зовні будинок „Просвіти", поширив сцену і ґардеробу для ліпшого ужитку та щоб будинок добре презентувався і припильнував, щоб посплачувати всі довги до того часу невирівнянні.

В Золотому Потоці поляки ставилися дуже ворожо до д-ра Юревича, зокрема це ворогування виявив лікар Завяльський та місцевий ксьондз Домініканін. Останній ворогував, бо дружина д-ра Юревича, пані Божена, — римо-католичка і чешка з роду, відмовилася брати шлюб в костелі. Такт д-ра Юревича та його фахове знання приспорили йому вкоротці багато приятелів а між ними також о. Домінікана. Зі Золотого Потока д-р Юревич перенісся до Незвиськ в 1934 р.

У лікарській праці помагала д-рові Юревичеві завжди його дружина, дипломована мед-сестра, котру він кликав своєю: „Малою колегинею".

В Незвиських і в околичних селах д-р Юревич давав часто доповіді на медичні теми, задля усвідомлення людей під оглядом гігієни, — часто лікував бідних задармо та сам платив ліки. Від пацієнтів — членів „Сільського Господаря" — брав менше грошей.

По приході большевиків стала наша лікарська ординація державним районовим осередком, а д-р Юревич начальним завідувачем. Дружина д-ра Юревича стала працювати дипл. мед-сестрою в ординації — вдень і вночі та при всяких виїздах до хворих. Ще заки канцелярія була проголошена державною, приїхав з обласного здоров-осередку з Городенки, завідуючий і позичив від доктора приватний мікроскоп. Коли не віддавав, поїхав доктор до Городенки, щоб той свій мікроскоп відобрати. Там стрінув доктор енкаведиста, котрий назвав доктора „буржуєм" і приложивши йому до грудей револьвер, відгрожувався так, що доктор постановив зрезиґнувати зі свого мікроскопа.

За большевицьких часів змушували нас з доктором їздити до Обертина на мітінґи у райздороввідділі. На першім мітінґу кожний із закликаних мусів голосно розповісти свою біографію. Лиш три особи були нежиди. Всі як один удавали зі себе нещасливих, тяжко бідуючих за польської влади. Багатий купець з Обертина говорив, що його батько мав маленьку крамничку, а він в ній допомагав, що працювали тяжко та часто немали що з'їсти. Інший — також жид, власник тартаку і млина — брехав, що він і його тато були сторожами в панськім лісі. — Д-р Юревич сказав, що немає думки брехати, бо вони й так все

знають, хто він. Коротко розповів про свої студії, про закінчені науки, що він є сином священика з діда прадіда і по маминій лінії, що його дружина є чешка а вкінці немов плакучим голосом іронічно спитав: „Чи приймете мене до профспілки?" Після мовчання залунав громовий сміх, сміялись всі з прокуратором і енкаведистами, бо була це справді щира сповідь, якої досі не далось їм від нікого почути.

Коли було загальне щеплення мешканців, то д-р Юревич переводив це щеплення разом зі своєю дружиною, і ми обоє виконали його в 99%. На мітінґу профспілки питався завідуючий кожного лікаря зокрема про відсоток нащеплених і чи є задоволений з висліду. Найвищі відсотки мали якраз ми. Коли спитали, д-р Юревич відповів, що не є задоволений, бо немає 100% тому, що прокурор не нащепився, і знову смішно було всім присутнім. Після мітінґу прислали нагану, що д-р Юревич своїми жартами і дотепами зриває повагу мітінґу!

У 1941 році, після приходу німців, управа міста Коломиї найменувала д-ра Юревича повітовим лікарем в Товмачі. На цім пості працював до 26 березня 1944 р. В тому часі був головою Українського Комітету, головою Надзірної Ради Повітового Союзу Кооператив і головою Контрольної Комісії Українського Банку.

26 березня 1944 р. виїхав д-р Юревич на еміґрацію разом з дружиною, хворий, під її опікою до Праги, де цілий час перебував в лікарні хворий на туберкульозу.

Д-р Анатоль Юревич був людиною великого серця, надзвичайних здібностей і осягів в медичному знанні, строгий і вимогливий від себе і других до солідної праці, знаменитий лікар, переконаний що „ніодин з його клієнтів не сміє йому вмерти". Був ідейний патріот, веселої вдачі, вмів влучно наслідувати кожну людину в мові, ході і рухах, бистрий обсерватор, джентельмен світових товариських форм, людина високої культури.

Умер 15 грудня 1945 р. в Ашаффенбурзі в Німеччині.

Цей спомин присвячує його дружина мешканцям Городенщини на добру згадку по бл. п. д-рові Анатолю Юревичеві, справжньому лікареві з покликання і відданому патріотові.

Зповіщий вересень

(Жмут споминів з вересневих днів 1939 р. в Обертині).

ТРИВОЖНІ ЗНАКИ

Початок 1939 р. заповідався для Польщі зловіщо і це відчували її громадяни. В місяці березні почали вони вибирати свої ощадності з кас, так, що державна влада проголосила різні обмеження, щоб спинити паніку.

Після цього дещо позірно успокоїлося, але це був спокій перед бурею.

Літо було гарне, погідне, тепле, негаряче. Я вчасно зібрав збіжжя, змолотив, а що ціна була добра, то й продав. Загально була думка, що ціни на господарські продукти будуть добрі. Купці радо купували, думаючи з приходом війни добре заробити, але цим разом важко обманулися.

Якось розбалакавсь я із знайомим, бувалим у світі господарем, а він пригадуючи Першу світову війну, зідхнув тяженько і каже: „Буде війна". Чому так думаєте? — питаю.

— Хіба ж не помічаєте, що навкруги діється? От прийде вечір і тихо, наче б село вимерло. Минулими роками лунали співи по вулицях до пізної ночі. Польські поліцієнти бігають по вулицях і розганяють співаків, а тепер тихо, навіть пси не гавкають по ночах, як бувало, хіба десь тут, то там почуємо жалібне виття. А глядіть на сонце, як заходить, то може побачите дещо цікавого. А згодом підсміхнувся і каже: — А це нічого не значить, що ви так скоро поспішилися цього року зерно продати? Ви багато знаєте дечого, але не говорите!

З людської цікавости зачав я слідкувати за цими різними познаками, як казав знакомий, і дійсно одного дня бачу, сонце заходить криваво, як ніколи, а по боках сонця два такі ж стовпи.

(І у Вінніпеґу бачив я незвичайне явище 2 лютого 1950 р., як мала бути повінь. Була 6 год. рано. Небо погідне, темно синє. На західній частині небосхилу місяць у повні, обведений величезним колом веселки, а через місяць аж до обводу веселки білий хрест. Подібні явища я бачив в житті тільки раз. Звичайно фізики і звіздарі пояснювали б може по свойому — по ученому такі явища, але ми, звичайні люди, пояснювали і пояснюємо на свій спосіб, не без слушности).

ПОЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА МОБІЛІЗАЦІЯ І ВІЙНА

В радіо чуємо часто заклики: Увага. Увага. Зближаються ворожі літаки до такого, а такого числа (місцевости були нумеровані), а через кілька хвилин повідомлення, що літаки відлетіли. Також голосили, що польські літаки сильно пошкодили Берлін.

В українців нетаєна радість, бо нам було відомо, про повний відворот польського війська на заході під німецьким тиском. Ми надіялися, що війна буде льокалізована в Польщі і українцям удасться здобути деяку свободу. Але сталось інакше. В кілька днів від вибуху війни показалась ескадра німецьких літаків височенько наче білі голуби і перелетіли із заходу в напрямі совєтської границі. По дорозі скинули кілька малих бомб на повітове місто Городенку, але шкоди не зробили ніякої.

Оповідали, що президент держави замешкав з родиною у дворі коло польсько-румунської границі, а військовий бомбовик возив із Станиславова „кафлі" на печі, бо задумували там зимувати. Мовляв — немає бомб, то хай літак возить „кафлі".

Минуло заледве два тижні війни, аж бачимо одного вечора — зовсім низенько пролетіло кілька польських літаків в сторону румунської границі та й сіли на пасовиську „попасати". Овва, думаємо — щось не теє. Не чути ще боєвого грому, але познаки недобрі.

Польські військові обози метушаться. Одні їдуть чогось на захід, хоча звідтам приїхали іншою дорогою, а другі їдуть у сторону румунської границі. Польські урядовці і цивільні йдуть навіть забраними драбинястими возами, автами, роверами. Десь по дорозі загубили вони свою

передвоєнну чванькуватість і нахабність. Не вистачає цивільним автам бензини —тож власники прохають замінять їм авта на коні з возом, щоби лише до румунської границі дістатися. Але охочих на заміну нема, як і нема охочих і відважних відвезти таких утікачів до границі. Так і бачиться цілковиту катастрофу.

БОЛЬШЕВИЦЬКИЙ НАСТУП

В неділю ранком, дня 17 вересня перейшли совєтські війська річку Збруч і одна частина прямувала через Дністер і Городенку попід румунську границю до Коломиї, щоб замкнути втечу полякам до Румунії. Більша частина прямувала на Львів. Ми розгубилися у здогадах, бо не знали, що німці і совєти рішили поділити поміж себе Польщу.

Польська влада — староство й поліція в Городенці остали на місці. Також обертинська поліція повернула з-над румунської границі на свою станицю. І всі вони гонорово вистояли до кінця на стійці — собі на загибель.

Польська поліція вже не робить служби. В Коломиї большевики урядують, тому жидівська комуністична молодь і кілька українських комуністів самотужки створили міліцію і управу містечка. Всією роботою проводить жид, „адвокатський кандидат" — ім'я його призабув.

У вівторок рано, стало відомо, що незадовго прийде до Обертина відділ совєтської армії з Коломиї. Зібралось около 50 осіб жидівської, пролетарської молоді в порожньому домі, приготовили два червоні прапори і ждуть совєтських „визволителів". В міжчасі вислали для зв'язку роверистів у напрямі Коломиї. Осібно зібралось около 25 українців коло громадського дому з синьо-жовтим і червоним прапорами. Хотіли хлібом і сіллю привітати совєтів. Ждали, ждали і не діждалися, бо на вістку, що з Коломиї над'їздить автотроками відділ совєтів, вибігла з дому жидівська молодь з червоними прапорами вітати їх. Вони бігли бігом на край містечка, щоб першим повітати большевиків. А коли один чоловік звернув увагу українським комуністам на їх синьо-жовтий прапор, вони побачивши, що товариші євреї їх випередили, скоренько зникли з прапорами і хлібом-сіллю і вже не виходили ві-

тати совєтів. Може їм стидно стало, що їх товариші євреї випередили або боялися, щоб їм хто не пришив „націоналізму" за їхній синьо-жовтий прапор.

Через Обертин переїжджав загін НКВД до села Жуків, бо і там була большевицька організація. Вертаючи назад, поступили НКВедисти до Обертина і забрали з поліційної станиці польських поліцаїв, що очікували, як барани щоб їх вивезти на Сибір.

ПЕРШИЙ СОВЄТСЬКИЙ МІТИНҐ

Наступного дня приїхало кілька совєтських військових авт із штабом і задержалися на ринку в Обертині відпочивати. Зараз прибігли деякі жиди з „адв. кандидатом", а знайшовши одновірців між військовими, стали на стороні з ними розмовляти. Лише незначна частина християнської людности приглядалась цьому здалека.

Большевики зорганізували свій перший мітинг. З балькону одного дому говорив місцевий український комуніст, вітаючи „визволителів" і кидаючи словні громи на дотеперішніх поневолювачів. Після нього промовляв по українськи від „визволителів" військовик, говорив про дотеперішнє поневолення і майбутнє вільне і щасливе, достатнє життя.

Згадаю ще одну смішну подію, що сталася в день по відході поляків. Приїхав на коні чоловік з поблизького села до громадського уряду в Обертині і став голосити, що польська кавалерія їде від румунської границі в напрямі Обертина і по дорозі ріже наших людей. Люди слухають і не вірять. Аж тут надїжджає чвалом на коні другий розхрістаний хлопчисько і прохає помочі від міліції, бо польська кавалерія вже лише кілька кілометрів від містечка. Його односельчани утікають хто куди може, бо пам'ятають польську уланськополіційну пацифікацію наших сіл. На таке підтвердження другого кінного посланця, наші героїчні міліціонери порозбігалися на всі сторони, кидаючи кріси і скидаючи червоні опаски з рукавів. За ними і люди порозбігалися на всі сторони і поховались, а містечко опустіло. Пізніше стало відомим, що якийсь польський відділ кавалерії, відступаючи за границю, попав у суперечку з населенням села. Люди, знаючи з досві-

ду, що польські улани вміють, зачали втікати в поле. Сусіднє село, побачивши, що люди утікають і собі стали утікати в поле. І так хвиля страху докотилася аж до Обертина.

Після арешту польських поліціянтів, приїхали до Обертина ще раз аґенти НКВД і арештували вшехполяків: адвоката Ковальського і директора школи Ржесньовєйського, по кількох місяцях Ржесньовєйського звільнили, а Ковальський пропав. З українцями стало діятися те саме, але дещо згодом. В склепах було вже мало товару, бо купці частину випродали по оголошенні мобілізації, частину заховали. Совєтські старшини і „бійці" викуповували, що бачили і платили кожну ціну. Ціни не підносилися багато, а якось самочинно платили і числили золотого за рубля. Совєтські службовці закуповували все, що бачили і висилали домів, кажучи, що зайшли в Америку.

МИХАЙЛО ОЗАРУК

В смузі моєї молодости

Не було кращого свята над Великдень. Хто з нас не пригадує цього величного, єдиного свята з безжурних дитячих літ? Ми рахували місяці, тижні і дні, що ще ділили нас від Христового Воскресення. Вкінці надійшов Великий, або як його у нас називали, „Живний" Четвер.

Від четверга ранку до пізної ночі в суботу мали господині багато роботи в хаті. Вони порядкували, пекли і варили, бо традиція веліла, щоб увесь стіл (приблизно на 3 метри довгий) був заставлений різним печивом. Як тільки стане вечоріти, всі спішать до церкви на Страсті. Велич нашого обряду під час відправи Страстей, 12-кратне читання св. Євангелія при акомпаньяменті останнього гомону всіх дзвонів зворушували всіх до глибини душі, залишали незабутнє враження. Кажемо останній гомін дзвонів, бо шнури дзвонів закидали тоді нагору і дзвони замовкали на повних дві доби, аж до Воскресної Утрені.

Впродовж тих двох днів чути було тільки сумне калатало. Під дзвіницею завішували сильну дошку, приблизно з півтора метра довжини. До „калатання" служили два дерев'яні молотки, якими вдарялося в дошку, при чому молотком в правій руці вдарялося швидким темпом два рази в той час, як лівою рукою вдаряли поволі один раз.

В суботи вечером сходилися господарі й господині до церкви на молитви при Божому гробі. Молодь і діти були в той час зайняті калатанням. При тому вони часто робили пакості паламареві.

Воскресна Утреня починалася десь біля 4 години над раном. А вже зараз з півночі починали люди зносити свої паски до свячення. За традицією кожний мав на цвинтарі, себто на площі під церквою, своє визначене місце, яке переходило з роду в рід.

Майже всюди на Покутті приносили святити все, що було приготоване на свята, а саме великий кошик з паскою, бабкою, яйцями, сиром, маслом, ковбасою, писанками, сіллю, хроном та свічкою посередині. Збоку обов'язково була ще велика, в промірі біля 80 центиментрів, паска. А з другого боку в кориті пишалося порося з хроном у зубах. Курку не вільно було святити, бо вона — за переказом — мала відпорпати Христа, а безрога накрила його землею.

Під час обходу з плащаницею несли на переді два старші парубки хрести. За ними ступали дівчата з фанами і парубки з хоругвами. А накінець чотири найстарші віком господарі несли плащаницю. Одною рукою держали вони ріг плащаниці, а в другій несли свічку. За ними поступали священик з дяками та братство і сестрицтво з великими воєковими свічками в руках, а накінець усі люди. Дяки співали, а люди за ними підтягали. Вирізнявся між ними дяк Юрко з Ісакова, якого природа наділила таким голосом, що він потрапив усю громаду перекричати.

До співу людей прилучувався гомін великодніх дзвонів.

Коли я споглядаю з дзвінниці на цей похід, мені, в моїй дитячій уяві, здавалося, що немає сили, яка могла би той похід спинити. Пізніше діждалася наша церква хору, і то непоганого хору, але він не робив на мене такого великого враження, як той спів дяків з усіми людьми.

Неописане, незабутнє враження викликало також саме свячення пасок. Надворі стало щойно сіріти. Пташки починали свій ранішній концерт. Коли Великдень припадав пізніше, церква тонула в повені розцвілих черешень. Довкола церкви довгий ряд кошиків з усяким добром, а в кожному кошику засвічена свічка. Священик обходив перший раз усі ряди з кадилом, при другому обході святив Божі дари під радісний спів „Христос Воскрес".

Закінчивши свячення пасок, складав священик своїм парохіянам побажання. А з-за луцьких лісів кидало сонце свої перші проміння. Долиною Дністра нісся гомін великодних дзвонів з моїх сусідніх сіл Незвиськ, Луки, Раківця, Семенівки і інших сусідних наддністрянських сіл. Всі спішили додому, щоб розговітися. І не було в ту годину між людьми ненависти, ні гніву, ні ворожнечі, а була любов і взаємна пошана. Бо в той день прощалося всі провини і кривди.

По розговінні сходилися всі на майдан біля церкви і там починалися забави. Дівчата стали виводити свого „Горошка". Це була гагілка, яка виглядала так: дівчата бралися за руки і обходили довкола церкву, співаючи:

Пішли би ми гаївки, гаївки,
Не стає нам три дівки, три дівки.
Бо всі три сі віддали, віддали,
До жінок пристали, пристали.

або:

Летє пташки горами, горами,
А все собі парами, парами.
Що я собі гадаю? гадаю?
Що я пари не маю, не маю.

Потім на відміну починали „Жука" або „Зельмана".

До „Жука" ставали дівчата одна напроти другої, брали себе навхрест за руки і в той спосіб утворювали щось подібне до моста. Мале дівчатко ходило по їх руках, а дівчата співали:

Ой ми того рік чекали,
Аби ми сі в жука грали,
Грай, жуче, грай.

Ой грай, жуче, грай, небоже,
Чей ти Господь допоможе,
Грай, жуче, грай.

Ой пішов жук топитися,
А жучиха дивитися,
Грай, жуче, грай".

До „Зельмана" ставали дівчата двома рядами, на яких 10 метрів один від другого, звернені лицем до себе. Перший ряд починав:

На який хліб, Зельман,
На який хліб єго брат,
Зельманова і братова
І вся його родина.

Другий ряд віповідав, співаючи:

На ячмінний, Зельман,
На ячмінний єго брат,
Зельманова і братова
І вся єго родина.

Другий гурт знов співає:

А ми панну маємо
На такий хліб не дамо.
Брат собі рад.

Другий ряд співом дивується:

А що ж би то Зельман,
А що би то єго брат,
Зельманова і братова
І вся єго родина?

Тоді знов другий гурт починає, але замість ячмінного хліба пропонує вже пшеничний або житній. Тоді перший гурт вже згоджується:

А ми панну маємо,
На такий хліб даємо.
Брат собі рад.

При тому одна дівчина з першого ряду переходить до другого. А другий гурт дякує:

Дзінькуєм ти, Зельман,
Дзінькуєм ти його брат,
Зельманова і братова
І вся єго родина.

Бувало й таке, що перший гурт, на жарти, віддавав дівчину вже на вівсяний або бараболяний хліб. Забава тривала так довго, поки більшість дівчат з першого ряду не перейшла до другого.

А тепер починали знов „Горошка", до якого часто прилучувалися вже й парубки.

Коли я був ще дитиною, пам'ятаю, що молодиці вчили дівчат-підростків стародавніх гагілок, як „Коструба", „Огірочків", „Хитрої Гані", але чомусь ці гагілки не принялися і їх ніколи не виводили.

„Огірочків" бавилися так, як бавляться в „Вію вінець", тільки приспів був інший:

Пожичте ми, кумо, бочки,
Най наквашу огірочки,
То ж тося вють,
А молоді молодчики
Мід-горілку п'ють.

А я бочки не жичаю,
Огірочки свої маю,
То ж ся завивають,
А молоді молодчики,
То ж ся напивають.

Хлопці Бавилися „Левка", який в Незвиських мав назву „Фостача". Збирався один гурт хлопців числом около 25. Один чіплявся другого за спід його сердака. Передній брав у руки гиляку і всі бігли що сили, а передній завертав то вправо то вліво. А тому що особливо заднім трудно було „занестися", то вони діставали від переднього гилякою по ногах.

Також бавилися хлопці „Кози". Один згинав голову перед себе, а другі перескакували через них.

А дзвінницю будували в той спосіб: Чотири парубки ставали біля муру — два спереду, а два ззаду. На їх рамена ставали два хлопці, звернені лицем до себе, і трималися за рамена. Так вони обходили кілька разів довкола церкву. Це були сільські „вежі".

Малі хлопці пересиджували весь час свят переважно на дзвінниці, чекаючи терпеливо своєї черги, щоб подзвонити. Впродовж трьох днів Великодних Свят гомоніли в селі всі дзвони, за вийнятком одного, яким скликали на Службу Божу.

В тінях розлогих лип чи кріслатих черешень лежали на траві ґазди. Вони приглядалися забавам молоді та й згадували як то вони билися в „Наталії" за „нашого тата Франц Йосифа", а другі, молодші, як вони перебували в полоні в „глибокій" Росії.

А старі господарі й господині не виходили під церкву приглядатися забавам молоді. Вони розсідалися під хатами на приспах, згадували минуле і критикували все теперішнє.

Другий день — „Обливаний Понеділок" — був днем, коли парубки збирали писанки. Кожна дівчина заздалегідь приготовляла на той час свої писанки, якими обдаровувала кожного парубка, який просив її про це. Дівчина, яка відмовила би парубкові писанки, не могла мати найменших виглядів на те, що буде того літа танцювати. Бо ніякий хлопець не попросить її до танцю.

В багатьох наддністрянських селах був перед Першою світовою війною звичай, що в цей день приводили парубки дівчат над Дністер і там обливали їх водою. А дівчата обдаровували їх за це писанками. Але раз стався при тих жартах нещасливий випадок: одна дівчина втопилася в Дністрі. І з того часу заборонено цю забаву.

Треба пригадати ще один цікавий звичай. Першого дня свят одяглися всі святочно, але виключно в одежу з минулого року. Новий одяг вбирали щойно в понеділок — парубки нові солом'яні капелюхи, прибрані шнурком, плетеним з чотирьохкольорової волічки. Кожний парубок одержував той шнурок від своєї коханої, яка його заздалегідь потайки приготовляла. Крім того прикрашені капелюхи були великими рожами з кольорового паперу (теж робота дівчат) і перами з хвоста когута або пави. Довкола був капелюх оббитий білими ґудзиками, між які натикано пір'я з хвоста качура. Це т. зв. „кучері".

Одяг парубка складався з білої сарочки, що її пускали поверх білих штанів. Сорочка мала пазуху, ковнір (обшивку) і манкети („дуди"), вишиті широким „крилатим" узором. Далі надягали парубки новий „лейбик", т. є кожушок з виправленої на біло овечої шкіри, прикрашений вишивкою з волічки та іншими оздобами, черевики, не чоботи, і сердак, що його вбирали без огляду на погоду. По лейбику перевішував парубок через плечі торбинку, теж прикрашену китицями з волічки.

Дівчата обплітали на Великдень коси кольоровою волічкою. Вони укладали їх високо довкола голови, яку прикрашували вузькими стяжками т. зв. „пелюстками" і вузьким ґерданом. Над вухами носили „затички" з різнокольорової волічки. Шию прикрашували низкою пацьороккоралів і скляними „перлами". Плечі дівчини були вкриті різнокольоровими стрічками („биндами"). Сорочка біла з уставками (на рукавах) вишитими широким узором, довга по кістки. Доповняли стрій дівчини вовняна фота, а з переду запаска до підперізування і вовняна крайка, а також лейбик, такий як у парубків. Сердак одягали дівчата лише тоді, як було холодно. Чобітки (не черевики) мусіли обов'язково бути з халявами, на високих обцасах, т. зв. „потіцькі", бо такі чоботи робили в більшості шевці в Золотому Потоці в Бучацькому повіті.

З особливим признанням годиться відмітити послух, пошану і відданість, з якою ставилися в нас люди до церкви та її розпорядків. Які б вони не були розбавлені — від найменшого до найстаршого — як тільки вдарив дзвін на Службу Божу чи на Вечірню, відразу все стихало і люди продовж яких 2-3 хвилини усі були в церкві.

Всім нам були Великодні забави любі і милі. Один лише наш паламар Михайло мав досить мороки. поки розбавлену громаду понаганяв до дому. Старші поспішали додому самі, бо там чекали їх обов'язки. Дівчата і хлопці, хоч не скоро і нерадо, а всетаки по якомусь часі покидали церковний майдан. Але розбавлених хлопчаків годі було позбутися.

Ще в перші два дні свят було воно сяк-так. Але на третій день, свідомі того, що свята вже кінчаться, ніхто з нас — дітей не хотів іти до дому. І бідний паламар мав з нами-урвителями тяжку, чорну годину. А був він вислуженим вояком австрійської армії і любив дисципліну. Тож ганяв він, як навіжений, за нами і проклинав усіх і все, на чім світ стоїть. Неодин з нас повертав додому із синяком на спині або з червоним рубцем на руці чи нозі. Та все це не помагало. Аж коли паламар був уже зовсім знесилений, тоді посилав по підмогу до війта. А війт, звичайно трохи на підпитку, приходив і то з такими арґументами, що моментально впливали на нас немов якоюсь маґічною силою. Сама згадка, що він пожаліється на нас директо-

рові школи, вистачала. Бо з директором не було жартів. Покладе на крісло і всипле кілька гарячих та й годі.

Минали роки, а з ними все змінилося. Молодь стала покидати наш прекрасний народний одяг, а замість нього переймала залюбки міську моду. Коли я в 1937 р. відвідав свої родинні сторони, не пізнав своїх людей. У дівчат давні фоти заступили оксамитні спідниці, а замість лейбиків носять вони корсетки. А парубки ходили вже в камґарнових штанах і боксових чоботах. Давні юхтові чоботи чи солом'яний капелюх можна було побачити хіба на якомусь старикові. Звичайно все те було краще, а може й вигідніше. Але в хатах уже не було того достатку, що в 20-их роках. Всі ті міські матеріяли — це була тандита поганої якости, яка до того коштувала багато грошей. А боксові чоботи і черевики ніяк не надавалися на наші болота.

Мінялися одяги, а з ними стали мінятися і забуватися наші гарні традиції. На Великдень виводили ще під церквою гагілки, але вже не в тій кількості, що колись. Коли я відвідував Городенщину останній раз на Великдень 1943 р. люди, немов прочуваючи, що це їх останній Великдень у давному стилі, бавилися всі, навіть молодиці, які колись тільки приглядалися забавам молоді. І це передчуття не було безпідставне. Бо ось перед наступним Великоднем 1944 р. прийшов на нашу землю новий окупант, який зайняв Городенщину. У Великодню ніч 1944, відкинули були німці большевиків на лінію Незвиська-Обертин. Так установився фронт, який устабілізувався на повних 3 місяці. Внаслідок безперестанних боїв з безнастанними наступами і відступами вигоріла більша частина сіл західньої Городенщини. На згарищах і руїнах побудовано там новий лад, який не визнає наших гарних звичаїв ані нашої вікової традиції. Але час величного празника Господнього Воскресення розказують старенькі дідусі і бабусі внукам про красу і велич та символіку цього рокового свята. Цими розповіддями снують вони — хай і слабеньку — нитку традиції і піддержують віру не лише у Воскресшого Христа, але й у воскресіння нашої української правди.

МИХАЙЛО ОЗАРУК

Спогад про піонерів національного відродження Західньої Городенщини

Інтенсивний ріст національної свідомости по наших селах між Першою і Другою світовими війнами завдячуємо праці сільської інтелігенції — духовенства і вчительства.

Вправді не всі українські священики були активними патріотами та й не всі села мали щастя мати учителів-українців. Їх часто позбавляли посад, або в кращому випадку переносили „для добра школи" до корінної Польщі, а на їх місце давали поляків. Але якось щастя сприяло західній частині Городенщини, головно понад Дністром, де в більшості сіл учителями були українці.

Нераз доводилося нам чути нарікання, що наша інтеліґенція пішла на услуги полякам. Але ,на мою думку, якщо такі й були, то їх було дуже мало. Згадаймо скільки то зорганізовано по селах кооператив, читалень „Просвіти", райфайзенок, кружків Т-ва „Відродження" чи кружків Рідної Школи за ініціятивою і допомогою священиків і учителів. Священик чи учитель бував головою „Просвіти" чи головою надзірної Ради в кооперативі.

Ось у селі Петрові основником і довші роки головою читальні „Просвіти" був о. Орест Рибіцький, уродженець села Незвиск.

Головою Надзірної Ради кооперативи в Підвербцях впродовж довгих років був директор місцевої школи Дмитро Бойчук.

Часто наші вчителі сиділи до пізної ночі, підготовляючи аматорські виставки, а коли було потрібно, то й самі виступали на сцені. А була це не легка праця, бо ж це були самі початки духового росту наших сіл.

Не кожне село могло тоді похвалитися Народним Домом. І тому проби і театральні вистави відбувалися по стодолах. Мені пригадується перша вистава, яку я побачив у 1923 р. Ставили наші аматори „Украдене щастя" І. Франка. За театральну залю була стодола. Заслона і де-

корації були зроблені з веріт. Якщо дія мала відбуватися надворі, прибивали до стін декілька галузок. Суфлера було чути на вулицю.

Але після яких 10 років праці майже кожне село мало вже більший або менший Народний Дім, а деякі села могли похвалитися гарними, просторими театральними залами. Аматорські гуртки по деяких читальнях були вже так вишколені і зіграні, що не уступали пересічному професійному театрові. І все це була праця наших священиків і учителів — тих безіменних плугаторів.

Багато селянських дітей пішли здобувати знання, а вслід за тим і кращу життєву позицію, завдяки порадам, намовам і переконуванням учителя чи священика. А яку велику допомогу давали наші вчителі Рідній Школі, то про це вже написано в іншій статті.

Я хочу лише згадати те, чого був свідком у моїх рідних Підвербцях десь на початку 20-их років.

Була пізна осінь. Сільська дорога перетворилася в непрохідне болото. А тим болотом, під осіннім дощем, бреде учителька села Ісакова Хитренька в товаристві помічника-селянина. Вони ходять від хати до хати і збирають пожертви на Рідну Школу. Одні дарують пару яєць, інші кілограм збіжжя, ще інші кілька ґрошів — хто що може. А бувають і такі, що відправляють з нічим.

Звичайно, польській владі не було воно до вподоби. Вона переносить чоловіка п. Хитренької, теж учителя, до с. Петрова, а звідти до Гарасимова. А на його місце до Ісакова прислали польку Кріґерову.

Подібна доля стрінула й обоє учителів Василишинів. Василишинова одержала посаду в одноклясовій школі в Кунисівцях, де вона замешкала із своїм чоловіком, якому дали посаду в селі Копачинцях, куди він мусів щоденно літом і зимою, при всякій погоді доходити. Але, не зважаючи на такі несприятливі умовини, вони обоє віддалися щиро народній праці у своїх селах. І в короткому часі в невеличкому, доволі відсталому, селі Кунисівцях працювала і кооператива, і читальня „Просвіти", і спортове товариство „Луг", і кружок Рідної Школи, і кружок Сільського Господаря. При читальні „Просвіти" гарно розвивався аматорський гурток і добрий хор. Завдяки праці аматорського гуртка і хору, а передусім кооперативи діждалися Кунисівці мурованого, поверхового Народного До-

му з вигідними приміщеннями для всіх місцевих організацій і установ та з гарною театральною залею.

Крім того помагали вони обоє у праці аматорському гурткові в сусідній Чернелиці, а І. Василишин був членом управи Повітового Кружка Рідної Школи в Городенці, членом управи Повітового Союзу Кооператив, Філії Просвіти і головою Взаїмної Помочі Українського Вчительства.

У признанні за його працю видвигнула його повітова нарада українського громадянства в 1928 р. в кандидати до варшавського сойму з листи т. зв. національних меншин, що йшла до виборів під ч. 18. Але після передвиборчих віч його арештовано, а польська адміністрація пофальшувала вибори до тієї міри, що в коломийській окрузі, де українське населення становить абсолютну більшість, перемогли поляки.

Довгі роки перед Першою світовою війною був у Підвербцях учителем українець П. Лонич, якого перед самою війною перенесено до Тишковець, звідки він мабуть походив. Був це щирий приятель і дорадник селянства, яке на довгі роки зберегло його у вдячній пам'яті.

За української влади в 1918 р. стала в підвербецькій школі учителювати Олена Нагірна з с. Раківця. З нею короткий час працювала дуже добра вчителька і гаряча українська патріотка Варвара Бернадівна. Яка доля стрінула її пізніше, не знаю. Але з великою приємністю і вдячністю згадую їх обох, бо вони були моїми першими вчительками.

На початку 20-тих років прибув до Підвербець бувший старшина Галицької Армії Дмитро Бойчук, родом із Снятинщини. Він одружився з учителькою Нагірною і обоє учителювали в Підвербцях аж до 1944 р.

Влітку 1944 р. пробував Бойчук перейти лінію фронту на німецьку сторону, але при цій нещасливій спробі впав від большевицької кулі. Про цю сумну подію розказав мені чоловік, який разом з Бойчуком переходив фронт і щасливо врятувався.

Десь у 30-тих роках мав я нагоду переглядати старі метрикальні книги парохії Підвербці-Ісаків. З них довідався я, що на початку 19 сторіччя був впродовж 40 років парохом о. Мулвич. Після нього близько 30 років був па-

рохом о. Третяк, по нім через 40 років о. Іван Дворянин, а по нім його син о. Володимир, який по 6-ти роках згинув трагічно. Його дружина проживала з донькою в сусідньому Ісакові, де в них був невеликий маєток. Внучка о. Володимира проживає десь на еміграції. Вона замужна Крохмалюк.

Від 1908-1933 р. був парохом Підвербець о. Іван Онуцький, родом з Серафинець, від 1933-1938 р. о. Грималюк, народжений в Тишківцях, від 1938-1940 р. о. Погорецький, а від 1941-1943 о. Теодозій Атаманюк, тепер парох Трентону, Н. Дж.

Отець Онуцький Іван був не лише парохом для двох сіл — Ісакова й Підвербець, але й правдивим духовним батьком своїх парохіян. У Підвербцях заложив він кооперативу „Надія" і читальню „Просвіти". Його то заслугою було те, що вже в 1930 р. не було в Підвербцях корчми, хоч це було зв'язане з великими неприємностями і клопотами. Боротьба проти корчем велася всюди і не без гордости мусимо підкреслити, що успіхи в тій боротьбі були надзвичайні. Коли по Першій світовій війні в кожному селі була одна а то й кілька корчем, то перед Другою світовою війною на 14 сіл західної Городенщини остало всего дві корчми. Замість корчем повиростали по наших селах Народні Доми і гарно розвивалися кооперативи. Деякі села мали навіть по дві кооперативні крамниці.

Отець Онуцький оснував у 1930 р. кружок Рідної Школи, якого головним завданням була допомога гімназії Рідної Школи в Городенці.

Він спровадив до села дуже доброго дяка-диригента, який зорганізував дуже гарний хор. Парох заохочував селян до читання, позичаючи їм із своєї бібліотеки книжки. Домашня бібліотека о. Онуцького нараховувала 4,000 томів. Це найбільша приватна книгозбірня, яку мені довелося колинебудь бачити.

Кожний, хто мав нагоду бувати в домі о. Онуцького, міг нераз бачити 2-3 а то й більше хворих селян, які часом тижнями лежали на парохії. Це були убогі селяни, які не мали можливости користати з допомоги лікаря. Лікувала їх дружина о. Онуцького — людина інтелігентна, а при тому незвичайно доброго серця. На селі говорили,

що вона була донькою лікаря, але насправді її батько був учителем у Станиславові.

Вона лікувала хворих при помочі лікарського порадника ліками, що їх купувала за власні гроші.

Ця ангел-людина померла в Підвербцях в лютому 1929 р., а в п'ять років пізніше помер і о. Онуцький.

А другий заслужений народний робітник цього села дир. Бойчук був головою Надзірної Ради кооперативи, членом читальні „Просвіти" та піддержував церковний хор своїм знаменитим басом.

Більшість згаданих у цьому мойому спомині діячів уже не живе. Але остали по них плоди їх відданої муравлиної праці і вдячна пам'ять.

М. Г. МАРУНЧАК

Друзям шкільної лавки та ідеї — в юному горінні та пошуках служити Батьківщині

Незаперечною правдою є, що старші живуть минулим, молодші майбутнім. Якби воно не було, в кожного з нас юність має свій час і це та „пора віку людини", яка ніколи не погасає в наших живих споминах. Це щось такого, що закарбовується в нас на ціле життя. В юному горінні і такому ж пошукові за правдами життя віднаходимо часами теж червону нитку нашої суттєвости, нашого наснаження, ідею, яка повела нас крізь буревійні роки всього життя.

Був шкільний рік 1929-1930 в українській городенській гімназії. Він в мене і багатьох моїх друзів став незабутній. П'ятнадцятилітнім юнаком розпочав я четверту гімназійну. Й осінню того ж року, з початком листопада, друзі вищих кляс передали мені півсекретне запрошення на сходини „літературного гуртка та читання преси". Говорилось, що в той спосіб ми вшануємо Великий Листопадовий Зрив.

Преса та журнали мене завжди цікавили і то дуже. Мабуть ще з того часу, коли то ще малим, в народній школі я вслухувався в те, що в мене в хаті читали батьки й брати. Це були голосні вечірні читання. Неділями мати читала Біблію, а буднями вечорами „йшла політика". Для мене Клемансо та Ллойд Джордж були політичними велетнями а останній зокрема був близький моєму серцю, бо заступався на міжнародному відтинкові за українські справи. Тома Масарик був втіленням визвольних змагань чеського народу, тоді коли Де Валера чемпіон ірляндського визволення. Моя душа хотіла бачити подібного велетня серед нас. Про обох їх мої батьки говорили з великою пошаною.

Коли я вже студентом повертався на вакації домів, то я почував вже своїм обов'язком читати в голос моїм батькам та братам. Згодом з читанням я став розбиратися не тільки в політичних постатях, але також подіях. Батько був передплатником часопису „Громадський Голос" й інших видань, які з цього середовища появлялись. Він також передплачував „Новий Час", як казав „для інформації". Була взаємна критика між цими часописами, але були справи, які їх єднали.

Одного разу найстарший брат Лесь приніс домів „Нові Шляхи" Антона Крушельницького і сказав до нас усіх в хаті: „Це редагує мій колишній директор гімназії". При цьому він оповів про нього багато дечого такого, що полонило мою душу для цієї постаті та її праці. Я став читати ці „Нові Шляхи", але вони були іншими в думках, як „Громадський Голос" та „Нові Шляхи". Однак і між ними було щось такого, що вони говорили „одною мовою", як про це раз висловився покійний батько. Писалось тоді багато про українізацію в Україні та її носія Миколу Скрипника.

Вкоротці після появи „Нових Шляхів" в нашій хаті появився часопис „Сурма". Його теж приніс до хати старший мій брат Лесь, але тим разом остеріг нас, щоб нікому не говорити „ані пів словом", бо за цей часопис польська влада сильно карає. Звичайно, це було для мене неначе заохотою прочитати цей часопис, як кажеться, від дошки до дошки. Цього однак часопису ми вже не читали „колективом". Прочитана „Сурма" нічим не була подібна

до трьох інших органів, але вона мені імпонувала, бо говорила відважно та накликала народ до боротьби з окупантами.

З таким ідейним баґажем я прибув в товаристві моїх двох старших друзів — Івася Ощипка та Влодка Вережака — на запляновані сходини, відмічувати літературним читанням листопад. Сходини відбувались в домі Ромка Бандурака, недалеко толоки, де то „запрошені літератори" часто грали копаного м'яча. Не було таємницею, що Ромко, тоді шостак, мав письменницьку іскру та був начитаний в літературі, зокрема в ділянці поезії. Він імпонував всім. Влодко Вережак мав вже добре ім'я гумориста-сатирика, Івась Ощипко писав оповідання і підписувався „Степаненко", а я наймолодший зі запрошених приглядався всему. Був я в одному певний, що поезія мені „не йшла", за те жив в згоді з історією та загальною літературою. Ані в одному ані другому жодних осягів не мав.

Як ми зайшли до привітної міщанської хати Романа, то там вже роїлося, але настрій був поважний. Були п'ятаки і шостаки і я одинокий четвертак. Це мене не дуже ставило у вигідне положення. З п'ятаків був там Бодьо Рибчук, Славко Хомів, Стефко Семенюк, Івась Пеца, Маріянцьо Хамів, Івась Макогон, мабуть Вітьо Яворський, а зі ще старших, цебто шостаків, як не помиляюсь, то Ромко Зачек, Марко Стефанів та ще дехто. Важко сьогодні всіх вичислити. З певністю знаю, що не було ані одної учениці. Сьогодні це назвали б статтевою дискримінацією, але тоді такий „статтевий" термін не був ще в моді.

Як годилося, господар дому відкрив наші не то політичні, не то літературні сходини відповідним словом і дуже скоро з листопада перейшов в літературу. На столі були виложені різні часописи та журнали. Був Літературно-Науковий Вісник, „Нові Шляхи", „Вікна", які редаґував В. Бобинський та С. Олексюк. Ромцьо Бандурак любив Василя Бобинського і став його цитувати, коли була мова про сучасну літературу. Згадав він і про Д. Донцова, але з меншими симпатіями, іншими словами поставив себе по стороні ново-шляхівців, а не вісниківців.

Коли після головної доповіді розгорнулася дискусія (якщо це можна було тоді звати дискусією), то виявилось, що групою „Горно" Бобинського не були захоплені „мо-

лоді літератори". Симпатії були поділені. Одні виявили багато тепла для Літературно-Наукового Вісника, інші, середовищу „Громадський Голос". Все це відбувалось без пристрастей і в дуже дружній атмосфері. Ми довгенько сиділи того вечора і кожний хотів „щось мудрого" сказати. Найбільш була мова про те, як література повинна служити „листопадові". З цього вечора ми вийшли неначе поважнішими, серіознішими в думках та відповідальності перед собою та спільнотою. Принайменше таке враження склалось в мені. Ми ніколи не зійшлись більше в такому чисельному складі, але мова про літературу та суспільну працю була завжди, коли ми стрічалися в гурті, чи індивідуально.

Все таки наші настрої і симпатії до середовищ стали ділитись. Чи це було наслідком шукання доріг до правди, чи наслідком персональних симпатій, важко сьогодні точно определити. В кожному разі поділ пішов по лінії радикальних симпатій та націоналістичних. Це згодом було пізнати на внутрішніх суспільних заняттях учнів. Націоналістичне крило позначилося на організації союзу клясових громад, тоді як радикальне середовище зосередилось біля научного гуртка. Так пройшов рік праці і перша літературна зустріч неначе призабулась. Пригадала її нам в осені 1930 р. польська поліція, яка майже точно в рік з'явилася в гімназії (це з нагоди пацифікації) і забрала на допити 20 учнів. Заки це відбулось забрали з гімназії низку географічних карт та ще дещо. Доля хотіла, що я знову серед цього гурта був наймолодший, але цим разом вже п'ятак. Деяких з нас випустили на волю ще того самого дня, дехто переночував в кацябі а серед них й я. Це однак не було для нас жодним пониженням. Декого забрали до в'язниці Окружного суду в Коломиї. Як пригадую таких „щасливців" було шістьох. Одному із них поліція підкинула часопис „Сурму". Притомність ума того, кому підкинено (живе він зараз в Україні) й його обурююча реакція з відповідним тоном голосу, врятувала його від присуду за посідання нелеґальної літератури. Всім, кого допитували нагадували про „оунівський гурток", що збирався святкувати листопад в приватній хаті в 1929 р. Без спільного договорення всі однодушно відповідали, що це були тільки літературні учнівські читання. Як польська

поліція попала на наші перші сліди нібито нелеґальної діяльности важко ще й сьогодні збагнути. В кожному разі таке було наше перше хрищення в нашій „підпільній" праці та в наших пошуках за правдою та національним наснаженням. Згодом різні шляхи судились нам по різному. Декілька наших друзів в дійсності мали присуди за підпільну дію, дехто попав до Березі Картузької (Богданцьо Рибчук), дехто був в слідстві, але коли вибухла Друга світова війна більшість нас була арештована польською владою. Прихід совєтських військ звільнив нас з коломийської в'язниці. Тут підготовляли польські власти збірний пункт висилки до Березі Картузької. Коломийська в'язниця покривала такі райони як Городенку, Снятин, Кути, Косів. За німецької окупації декілька з нас опинилися в німецьких концтаборах. Арештовані були: Вітьо Яворський, Богдан Рибчук, Стефко Семенюк й автор цих рядків. Всі щасливо перейшли цей політичний рубікон. Трагічно загинули ті, які пішли походом на схід. Славко Хомів-Лімницький пішов в похідній групі до Києва і там загинув в німецькому концтаборі (1941). В наступному році в Кременчузі був розстріляний Влодко Вережак. Трагічно закінчили ті, яких доля закинула до совєтських тюрем. Пропали без сліду Івась Ощипко-Степаненко (замордований правдоподібно в Станиславові), Тарас Білик (в коломийській в'язниці). У львівській в'язниці пропали без сліду Івась Пеца та Василько Грималюк, оба з Тишковець. Забрали їх з мешкання на вулиці Потоцького ч. 40. Пропали без сліду Михайло Ничик і Микола Котелко. Їхніми невідомими і нероз'ясненими шляхами пішли ще такі молодші подруги і друзі як: Миленька Дарка, Марійка Осадчук, Доця Котелко, Надя Лавришко, Віра Михайлович, Костя Михайлович, Роман Качуровський Богдан й Орест Поповичі, Славко Ґонтар, Евстахій Хомів (брат Ярослава), Роман Комаринський. Впали жертвою терору й інші, яких сьогодні ще важко з різних причин на цьому місці згадати. Деякі пройшли важкі совєтські концтабори, як: Віра Попович, Дарка Комаринська, Іван Марунчак, Антін Чернецький, Іван Гафткович, Роман Василина, Ганя Вережак та чисельні інші.

Всі вони були в юному горінні та шукали шляхів служити рідному народові, рідній Батьківщині.

ВАСИЛЬ НИКИФОРУК

Коли люди зникали без вістей

В незабутню пам'ять Наді Лавришко

Царив страх. Тільки нишком перешіптувались собі рідні або дуже довірені, що такої і такої ночі пропав один із колишніх студентів української гімназії, іншої ночі зник колишній просвітянський діяч а там таки в білий день на місті всадили до автомашини колишнього кооператора, наскрізь чесну людину, і вивезли в невідоме. Не було дня і ночі, щоб хтось в Городенці не пропав без вістей. До цього прийшли масові вивози. Вивозили свідоміших селян, родини інтеліґентів і міщан. Йшли пинявo дні за днями, які для багатьох ставали тижнями і місяцями, зокрема для тих, для яких доля була мачухою.

Однією з таких, що пропала без вістей, була Надя Лавришко. Хто не знав в Городенці відомої родини Лавришків? Вели вони перед серед українського міщанства, бо славились вони старим міщанським родом. Михайло Лавришко був організатором Товариства „Міщанська Родина" та її першим головою. Брав він участь у львівських нарадах д-ра Олеськова в справі української еміґрації до Канади в 1896 р. Діти і онуки пішли слідами свого дідуня.

Надя вийшла з цього роду й одідичила суспільні і патріотичні прикмети цього роду. Була вона уродженкою цій ж Городенки.

Початкову освіту почала вона у родинному місті, відтак вступила до української гімназії Рідна Школа в Городенці і закінчила її матуральним іспитом у 1938 році. Була пильною і солідною в праці та брала живу участь в гімназійному та студентському житті.

В роках 1938/39 закінчила курси книговедення у Станиславові. Під час совєтського панування працювала у Держбанку, аж до часу її арештування органами НКВД в лютому 1941 р. Підступні обставини арештування молодої дівчини. Управитель банку повідомив, щоб Надя повернула по полудні назад до праці, для викінчення якихось пильних звітів. Коли по обідовій перерві Надя зі-

бралась йти назад до праці, вона вже застала у брамі дому „хоронителів", які її сейчас пірвали і від того дня вона просиділа у Станиславові аж до червня 1941 року. Тоді відбулося судилище над нею і другими такими як вона. Її присудили 15 літ ув'язнення за „підривну роботу". Подібні присуди мали й інші арештовані.

Із вибухом війни у червні 1941 р. її разом із другими в'язнями мали вивезти ніби на Сибір. Ніхто нікому про це не говорив. Були різні версії про її вивіз та інших. Одні говорили, що транспорт, яким вона мала їхати був знищений на мості у Заліщиках, бо тоді той міст був підмінований. Інші знова говорили, що Надя мала відізватись десь вже під час війни у глибині Росії і вона нібито мала навіть переказати одним поворотцем, щоб батько прийшов її забрати додому. Хто пускав ці верзії, важко збагнути. Правдою було, що батько враз із другими родичами, яких діти були також ув'язненими поїхали на розшуки. Це були: П. Скакун із Стрільча, В. Дзьомбак із Тишковець, В. Ощипко з Серафинець. Вони доїхали аж до місцевости Ярмолинець, але там довідались, що транспорт у якому знаходились згадані особи поїхав дальше. Із нічим повернули всі назад. Родина дальше робила інтенсивні розшуки, але все було на марне. Під кінець німецької окупації дійшли вістки, що Надя й інші з того транспорту мали бути знищені військами НКВД.

РОДОВОДИ

о. РОМАН ГАНКЕВИЧ

Тишковецький рід Шухевичів

Село Тишківці мені дуже близьке. Там родилася моя бабця Евгенія з Шухевичів-Левицька, там часто з'їздилася родина, там їздили мої родичі і тим самим ми чулися зв'язані з тим селом в Городенщині, якимсь спеціяльним прив'язанням, як до чогось рідного, прив'язанням таким питомим нашій родині, як до інших сіл, в яких ми перебували, росли.

Так якось зложилось, що я ніколи не був в Тишківцях. Я або був замалим, щоби їхати, або вже великий і лишався вдома на господарці. Дуже добре пам'ятаю, як мої родичі і вся старша від мене родина їхали в 1928 році на 65-літній ювілей подружнього життя о. Зенона і Емілії Шухевичів, а відтак другу подорож в 1931 році на похорон брата моєї бабці. Добре пам'ятаю оповідання про т. зв. Пропади, де земля часто западалась і творила озера. Здається вода вимивала вапнякове підложжя і бувало таке, що чоловік вийшов на весну орати і запався разом з кіньми. Так, як сьогодні бачу живу рибу, яку мої родичі привезли зі ставу на Пропадах.

Родина Шухевичів зв'язана з Тишківцями майже 100 літ. Мій прадід о. Осип (Йосиф) Шухевич уроджений недалеко Тишковець в селі Раківці, де його батько о. Евстахій був парохом. Отець Йосиф перебрав парохію в Тишківцях в 1841 р. Був він високоосвіченою людиною, з письменницьким талантом і співпробітником о. Маркіяна Шашкевича. Знав надзвичайно добре латинську і німецьку мови та займався перекладами. Зладив переклад Вергілієвої „Пісні про хліборобство", Сонет Ернеста Шуль-

це, зладив наслідування Волтера Скота „Подорожний" і інше. Іван Франко в „Переднім слові" до перекладу Вергілія писав: „Переводи і наслідування о. Осипа Шухевича цікаві для нас, раз як збагачення нашої дуже вбогої перекладної літератури, а друге, що вони свідчать про те, як дуже перекладач прислухувався народній мові, як широкі розміри надумували надати наші тодішні патріоти своїй праці, та як совісно і сміло вони бралися до свого діла.

„Працював о. Йосиф також над перекладом Іліяди та робив підготовку до складання обширного словаря народної мови „Келестина Скоморівського. В 1863 р. кандидував на посла до Сойму, але перепав в виборах.

Отець Йосиф був одружений з Анною Шумило-Кульчицькою, дочкою о. Івана Шумило-Кульчицького. Мали вони 12-ро дітей з того десятеро доросло. В 1866 р. найстарший син Зенон став священиком та прийшов на поміч свому батькові. В 1970 р. в часі Різдвяних Свят померли одне за другим о. Йосиф і його дружина Анна від пошести. Перебрав парохію й опіку над родиною о. Зенон. Він занявся і вивів в люди своїх братів і сестер, більшість з яких були ще малими дітьми. Моя бабця в часі смерти своїх родичів мала тільки п'ять років. Отець Зенон був парохом Тишковець через 66 літ, помер на 90-му році життя в 1931 році. Був він одружений з Емілією Кобринською й мали вони тільки одну дочку Ольгу. Оля була уломна, мала горб та була досить мала, не вийшла заміж, але жила з своїми родичами та провадила їх господарку.

По смерти родичів жила і господарила на посілости „Пропади". Брат о. Зенона д-р Микола Шухевич перепродував парцеляцію маєтку в Тишківцях і о. Зенон купив будинки та 100 морґів поля т.зв. Пропади. Там саме замешкала по смерти родичів Оля. Вона провадила взірцеву господарку, її добре утримані коні, худоба та поля були прикладом для села й околиці. Оля мала талант до писання, сама дещо писала і друкувала в часописах та через ціле життя цікавилася громадськими і суспільними справами. Приятелювала з визначними жінками тих часів, як Наталя Кобринська, Оля Кобилянська і другі. З приходом большевиків мусіла опустити дім та замешкати в одних людей, які перед тим в неї працювали. Віддані

Олі люди не допустили до арешту чи вивозу, але переслідувана большевиками Оля дістала нервовий розтрій та самітня померла в 1940 р.

Тишківці були тим місцем, де виросла велика родина Шухевичів. Туди також з'їздилися всі, старші, щоби відвідати дім та налюбуватись родинним теплом гостинного брата-опікуна, а їх діти і внуки, щоби в гостинності приходства, відтак Пропадів бодай трошки зазнати тої безжурности і приязни, що її давали всім Тишківці.

З Тишковець вийшли в світ та заняли своє місце в українській громаді брати і сестри о. Зенона. Всіх дорослих дітей в нашого прадіда було 10. З огляду на ролю, яку вони відігравали в нашім суспільстві треба б згадати їх по імені.

Найстарша сестра о. Зенона — Йосифа вийшла заміж за Лонгина Рожанковського, суддю в Золочеві. Їх син Теодор Рожанковський, отаман УСС, також суддя, а відтак адвокат у Львові.

Молодший брат о. Евген, парох у Підберізцях коло Львова, а його син д-р Степан Шухевич отаман УСС, знаний адвокат, оборонець в політичних процесах.

Найвидатніший в родині третій з черги брат д-р Володимир був гімназійним учителем у Львові. Він дослідник Гуцульщини, полишив і досі неперевершений 5-томовий збірник „Гуцульщина". Був „кустосом" музею Дідушицьких у Львові, ініціятором прогульки на світову виставу до Праги. Ініціятор і організатор перенесення тіла о. Маркіяна Шашкевича до Львова. Головою музичного інституту ім. Лисенка у Львові. Організатором ювілею М. Лисенка в 1903 році. Одним з чільних членів Наукового Товариства ім. Шевченка, де обстоював іншу чим Грушевський схему організації Товариства. Був він теж головою ювілейного комітету Тараса Шевченка в 1914 р. Одним з директорів забезпечиневого товариства „Дністер". Помер в 1916 р. Його син Зенон знаний суддя у Львові, знова син Зенона — Роман Шухевич, відомий ґенерал Тарас Чупринка. Дочка Володимира Дарія* вийшла заміж за проф. д-ра Володимира Старосольського,** знаного

* Умерла в Казахстані 28.12.1941 р.

** Умер на Сибірі 25.2.1942 р.

професора права і судового оборонця. Їхні діти, пластовий діяч д-р Юрій Старосольський та письменниця і журналістка Ляся-Уляна Любович.

Молодша сестра Марія-Мінця заміжня за о. Кобилянським, парохом Ростік. Знова Ольга за о. Величковським, парохом Долини, а Модеста за Миколою Козловським, гімназійним учителем в Києві. Наймолодший брат Микола адвокат у Львові, а наймолодша сестра Евгенія — Ґеня, заміжня за о. Софроном Левицьким, парохом Стриганець, Товмацького повіту, а від 1912-1922 р. парохом Більча Золотого в Борщівщині. Отець Софрон надзвичайний проповідник, співак, дириґент був одним з пробудителів того кутка нашої землі. Їх діти обдаровані музичними талантами та виховані в любові до свого народу були діяльні в політичних та мистецьких колах. Д-р Володимир, співорганізатор замаху на Потоцького. в часі війни діяльний в таборах полонених, організації боєвих частин з полонених українців т. зв. Дивізії „Сірожупанники" працював в уряді д-ра Є. Петрушевича, а по його упадку виїхав з Берліну до Америки, де до Другої світової війни відіграв важну ролю в житті американської України. Був організатором Українського Павільйону на Світовій Виставці в Чікаґо в 1933 р. — діло саме собою унікальне, беручи під увагу бездержавність нашого народу.

Наймолодший син Василь, письменник і журналіст, відомий Василь Софронів-Левицький.

Всі вони жили, бували в Тишківцях. Там лишили відбитку своєї національної свідомости, а з собою взяли гарні спомини та любов до села і народу, що гріла їхні серця в праці для України, в прикростях, її трагедії, трудах наших лихоліть та скитальщині.

НАТАЛІЯ ЧАПЛЕНКО

Про рід Мартовичів у Торговиці

Семен Мартович народився приблизно 1834 р. Був він одружений з Оленою Десяковською, дочкою, здається, економа, що походила з с. Шипинці, на Буковині.

Семен Мартович був сільським писарем у Торговиці й близьких до неї селах — Вербівцях, Топорівцях і Глушкові. Родина Мартовичів мала власне господарство: поле (біля 15 моргів), сад і пасіку. У них було четверо дітей, всі народжені в Торговиці: МАРІЯ, моя мати, зам. Стефанова, померла 1936 р. Петро Стефанів був директором школи в Топорівцях біля 30 років. Там народилися їхніх десятеро дітей. ВІКТОРІЯ, зам. Новодворська. Чоловік був директором школи в Чернятині, Красноставцях і Воскресінцях коло Коломиї. У них було п'ятеро дітей: АНТОНИНА Юрчишина — директорка школи в Городниці, ОЛЕНА Попович — директорка школи в Стрільчі (її дочка ОКСАНА Попович), СОФІЯ Ткачук — учителька у Станиславові, син ІВАН — адвокат в Коломиї і громадський діяч, ОЛЬГА Ткачук — учителька в Жежаві і Городенці і СТЕФАНІЯ Фодчук — учителька. ЛЕСЬ Мартович — письменник, громадський діяч, доктор прав (нар. 1871 р., помер 1916 р.). Наймолодша дочка ЛЮДМИЛА залишилася на господарстві в Торговиці. Була двічі замужем. За першим чоловіком Кшановська. Мали вони четверо дітей, нащадки яких, можливо, й досі живуть у Торговиці. Вдруге одружилася з удівцем Левандовським, який невдовзі помер. Людмила померла 1928 р.

Семен Мартович повдовів 1895 р. і ніколи вдруге не оженився. Жив до смерти з наймолодшою дочкою Людмилою на господарстві, яке щораз більше занепадало. Помер приблино в початках 1900-их років. З його смертю і сина Леся закінчився торговицький рід Мартовичів. Зі сторони баби Олени пам'ятаю свояків Загалевичів, що жили в Устю над Прутом і Антона і Ангелину Хмєціків (наші кузини). Ангелина одружилася з Гуміліовичем, що був директором школи в Топорівцях по смерти П. Стефанова. У них було п'ятеро дітей, всі музикальні.

У зв'язку з дослідженням життєпису і творчости Леся Мартовича появилися різні версії про дитинство його батька Семена Мартовича. Радянські дослідники часто повторюють, що Лесь Мартович був сином „бідного наймита". Тому, що немає жадних документів про походження Семена Мартовича, не можна ані потверджувати, ані заперечувати цих даних. Одно є певне, що тоді, коли народився Лесь Мартович, його батько Семен не був наймитом, а сина посилав до школи власними засобами.

Я не пам'ятаю своїх діда й баби, а свої інформації подаю на підставі родинних переказів і літератури про Леся Мартовича.

НАТАЛІЯ ЧАПЛЕНКО

Про топорівський рід Стефанових

Мої батьки Петро й Марія Стефанови жили в с. Топорівці двадцять сім років, як це я часто чула з уст моєї матері. Приблизно це міг бути час від 1875 до 1904 рр. Дід мій з батькового роду Роман, нібито був утікачем з Росії, тобто з Наддніпрянщини. Він оселився в с. Рівня Калуського повіту і там одружився з галичанкою Магдалиною. Це подружжя мало шестеро дітей — п'ятьох синів і одну дочку. Синів було на ймення: Петро (мій батько), Іван, Прокіп, Матвій, Микола, а ймення дочки — Катерина, за чоловіком вона була Живачівська. Всі брати померли, не доживши до 50 років. Один з них — Матвій жив у Городенщині, мав сина Омеляна й дочку Анну, учительку в Балинцях, що була одружена з Букатовичем, директором школи.

Мій батько Петро Стефанів народився (приблизно) 1855 р. Був одружений з Марією Мартовичівною, дочкою Семена та Олени Мартовичів з Торговиці. Моя мати народилася 1863 (?) р., а померла 1926 р. Вона була найстарша сестра письменника Леся Мартовича. Мій батько був директором школи в Топорівцях, але, крім учитель-

ської посади, він ще мав власне господарство, з урядовим дозволом на вирощування тютюну і за це останнє одержав золоту медалю. У подружжі було десятеро дітей — сім синів і три дочки. Всі діти, крім мене, були народжені в Топорівцях. Подаю короткі інформації про їхнє життя й діяльність.

ЄВГЕНІЯ (нар. 1880 р. — ?) закінчила школу в Чернівцях і була молодшою вчителькою в Топорівцях. Одружилася 1905 р. з о. Володимиром Федевим, що був парохом у с. Глушкові. Там, здається, й народилися їхні четверо дітей. Два їхні сини Софрон та Василь померли вже у ЗСА.

ВОЛОДИМИР (нар. 1882 р., помер 1963 р.) був священиком, катехитом учительської семінарії в Заліщиках, адміністратором в Устечку, Поточиськах, Репужинцях-Дубках, а парохом у Бані Березовій і Вікні. Він був одружений із Стефанією Макогонською, дочкою декана С.М. з Поточиськ. Їхні чотири дочки й три сини проживають у Канаді й ЗСА. Найстарший син о. Маркіян — парох церкви св. Покрови в Торонто. Отець Володимир помер в Едмонтоні, бувши почесним радником Едмонтонської епархії.

ГНАТ (нар. 1886, помер 1949 р.) — військовик. Він закінчив кадетську школу у Львові 1906 р., військову школу 1911 р. Брав участь в українській визвольній боротьбі. 1918 р. був начальним командантом Галицької Армії, оборонцем Львова, начальником постачання УГА, командантом етапу армії УНР. Він брав участь у першому зимовому поході як командир Кінного полку. Під час тих подій, опинившись на Закарпатті, що було віддане Чехословаччині, він був консулом ЗУНР в Ужгороді, а також командантом військових робітничих відділів. Мав звання полковника. А після Другої світової війни, в 1947 р. екзильний уряд УНР підвищив його до ранґи генерал-хорунжого. Був одружений з Наталією Завадською, маляркою. Помер у Реґенсбурзі, в Німеччині. Подружжя мало сина Гната, що служить в американській армії в чині підполковника, а також трьох дочок, що живуть тепер у ЗСА.

ЮЛІЯН (нар. 1888, помер 1951 р.) — господар в Устечку над Дністром. Він також був учасником визвольної боротьби. На жаль, я не маю достеменних інформацій

про цю його участь. Він був одружений з Марією Скорецькою. Два їхні сини живуть у Західній Німеччині. Він помер у Новому Ульмі, в Німеччині.

КЛИМ (нар. 1890, помер 1963 р.) — учитель з фаху. Був директором школи в Дзвинячі, Устечку та в Яблінці. Брав участь у визвольній боротьбі як поручник УГА, командир скорострільної сотні І-го куреня 9-ої Белзької бриґади. Був челном УВО, політичним в'язнем у Польщі, послом від української радикальної партії до польського сойму. Працював адвокатським помічником у Коломиї, волосним старшиною в с. Порогах. Був одружений з Домною Берик. Помер у Яблінці Богородчанського повіту.

РОМАН (нар. 1892 р., помер 1916 р.). Похований у Глушкові.

ТИТ (нар. 1894 р., помер 1966 р.) — доктор прав. Учасник української визвольної боротьби як поручник УГА. Після Першої світової війни був на еміґрації в Чехословаччині. Повернувся до Галичини, а пізніше був ув'язнений у Березі Картузькій (1939 р.). Помер в Англії.

ОЛЬГА (нар. 1899 р.), заміжня Савицька. Була вчителькою у Коломиї, Надвірнянщині і на еміґрації. Громадська діячка. Від 1945 р. на еміґрації в Західній Німеччині. Членка ОУЖ. Довголітня голова Українського християнського об'єднання молоді та редакторка його бюлетеню (1957 р. — 1971 р.). Живе з чоловіком у Мюнхені, в Німеччині.

ЗЕНОН (нар. 1902 р., помер 1976 р.) — військовик, учасник української визвольної боротьби, в складі Гуцульського куреня, а пізніше 9-ої Белзької бриґади. Написав частину про українське військо в „Історії українського війська", що її видав І. Тиктор. Був редактором газ. „Життя Покуття" (1937 р.). У ЗСА як еміґрант з 1949 р. був директором Дослідно-військового інституту при НТШ (в Нью-Йорку). Був редактором військових матеріялів в „Енциклопедії українознавства", Сотник УГА і УНА. Помер у Нюарку, ЗСА.

НАТАЛІЯ (нар. 1905 р. в Турці біля Коломиї). Була замужем за В. Осінським (1928—1940 рр.), пізніше як удова одружилася з В. Чапленком (1956 р.). Закінчила гімназію в Коломиї і природничий факультет Варшавського університету. Громадська діячка і журналістка. Псевда:

„Ната", „О. Оса". Авторка книжки „Бібліографія жіночої творчости поза межами України" і „Куховарського словника", друкованого в ж. „Наше життя". З першого подружжя має три дочки, що живуть у ЗСА.

В 1904-5 рр. мій батько Петро Стефанів переселився до Турки біля Коломиї на нову посаду директора школи. Та того ж таки року він нагло помер. Мати з п'ятьма молодшими дітьми переселилася до Коломиї, — тоді старші вже закінчили або кінчали свою освіту. Розмови про Топорівці змалку збереглися в моїй пам'яті. Топорівчани часто відвідували нашу матір, нерідко були це вихованці нашого батька. Та й ми нераз з матірю з Глушкова, де жила найстарша сестра, приїздили на празник Богородиці до Топорівців.

ЮЛІЯН СІЛЕЦЬКИЙ

Про мою Городенку та мій рід Сілецьких

Спочатку наша родина жила в Городенці на Фільварковому куті, близько народної школи, чотири-клясової, а як прийшлося іти нам до гімназії, то ту хату купив від мами її молодший брат Михайло Навальковський а мама купила великий город і малу хатину ближче міста. щоб було дітям легше ходити до школи а також було з чого вижити, бо город був великий і крім городини мали свою картоплю і кукурудзу на цілий рік та ще годували свинку або й дві та кілька курок. Наш батько, як мати оповідала, був за Австрії судовим урядником, умер молодо в березні 1920 року тоді, як мене наймолодшого понесли до хресту. Не завидне було життя вдовиці з п'ятьма синами. Польський уряд не хотів спочатку признати мамі пенсії по батькові, хіба що перенесе метрики дітей до костела, на що мати абсолютно не згодилася, хоч сама була римокатоличкою по своїй матері Альбіні Навальковській з до-

му Яворських. По тяжких роках писання та процесування мама дістала таки пенсію по батькові, вдовину та на дітей, — тоді вже стало легше післати дітей до школи — однак як діти підросли та треба було посилати старших до інших міст, то тоді була змушена час від часу продавати помірок (один і пів морґа) поля, дітям на науку, так що під кінець нічого не залишилося крім городу і хати.

З дитячих літ залишилися гарні спомини переважно з безжурно проведених вакацій в більшості на полі помагаючи вуйкові Ясеві Навальковському, старшому братів мами, який жив у „Срайках", недалеко цукроварні на проти сільсько-господарської школи, чи випасаючи худобу у „Голвах", це було ґмінне чи панське пасовисько п'ять кілометрів на захід від Городенки в напрямку Рашкова. Це було місце повне таємничих заглибин чи печер. Говорили, що там виходили підземні ходи з-під польського костела, або замку Потоцького, який мав бути в давнині над трьома мостами, які лучать Городенку з Котиківкою і те все вабило нас, сподіваючись знайти колись такий таємний хід. Раз у літку поїхав я із стрийком Йосифом по снопи до Глушкова і як тільки під'їжджали до села стрийко показав на зарослі лопухами й травою згарища двора додаючи, що це моя діднина. Я пішов зі страхом пооглядати руїни-фундаменти забудовань, які тягнулися на цілу широчінь села. Трава і лопухи були мені майже по голову так що нічого не можна було побачити а тільки навіяло страху і я що скоріше вернувся до стрийка, який пояснив мені, що все згоріло під час війни.

До гімназії Рідної Школи ходив я пішки приблизно два кілометри, а вже вертаючись, відпроваджував товаришок — Надю Лавришко чи Євдокію („Доцю") Котелко або Дарку Комаринську. Товаришував близько з Андрієм Підвербецьким, Петром Ґамулою, Василем Никифоруком, Яшаном, вище згаданими дівчатами і Лідою Бахталовською, наймолодшою донею нашого катехита о. Бахталовського та іншими товаришами, яких імен уже не пам'ятаю. Однак не довго довелося бути між такими гарними товаришами, бо чомусь мама хотіла, щоб я закінчив державну гімназію і тому ми переїхали до Станиславова, де замешкали на Гірці у знайомих і від тоді я став станиславівським громадянином.

В українській державній гімназії на Липовій вулиці не здав я вступних іспитів до 4-ої кляси і мусів повторяти ще раз третю клясу. Там мене застала реформа шкільництва і закінчивши 4-ту клясу нового типу, з нестачі грошей на вищі студії, перейшов до Педагогічного ліцею, щоб іти слідами найстаршого брата Антона, цебто стати учителем народних шкіл. Там я запізнався з Гнатом „Іґом" Білинським, з яким сердечно дружив. В 1939 році мама повернулася до Городенки а я лишився в Станиславові, щоб закінчити гімназію, яку зорганізував директор Левицький і мене прийняли до 8-ої кляси, яку закінчив щасливо й опісля пішов до Львова на медичні студії.

Проживаючи самим у Станиславові в той тяжкий воєнний час я влаштувався на квартиру панства Сілецьких, залізничого урядовця, який винаймав цілий дім від Володимира Сілецького, учителя математики в польській державній гімназії, який мешкав у меншому домі нагорі, а долину винаймав о. Їжак, який мав багато доньок. Одного разу залізничник розговорився про свій рід і сказав, що я мушу бути його племінником, а тому. що він був шляхтич гербу Сас, то і я мушу належати до того гербу. Його дружина, родом Кульчицька, також належала до того самого гербу. Однак під час короткої зустрічі з учителем Володимиром Сілецьким, перед його виїздом до Німеччини, я довідався, що він походить з Джурджів і, що по війні я міг би дістати стипендію на студії у Львові, бо його дідо чи батько, не пригадую, оснував стипендійний фонд для незаможних Сілецьких. Тоді я довідався перший раз, що я шляхетського роду, але до котрих Сілецьких пристати — не знав: до Сасів чи до Джурджів.

Сілецький Сас залізничник залишився в Станиславові й його доля мені незнана, а учитель Володимир Сілецький з дружиною спочиває в Ашафенбурзі (зах. Німеччина), а їх діти живуть у Вашінґтоні — столиці Америки. Доня замужна за д-ром Юрієм Старосольським, а син Івась також у Вашінґтоні з дружиною і дітьми.

Про наш рід я довідався припадково, тому рік, діставши від о. Льва Опоки книжку під заг. „Рід Ліщинських" в опрацюванні Льва Ліщинського і Нестора Пінковського, видання Наукового Товариства ім. Т. Шевченка — Український Архів, том XXIII, 1973, де подається

у списку родів гербу „Корчак" також наше прізвище. Зацікавлений третім гербом Сілецьких, я почав розшуки по польських і німецьких геральдичних працях Нєсєцкого, Папроцького та Зібмахера, як також вислав письма до бібліотеки Оссолінських у Вроцлаві та до Відня, Архіву метрики станів, звідти дістав копії реєстрації нашого прадіда Івана Сілецького в галицькій метриці під роком 1806 (7), як також державне потвердження австрійського уряду.

ІСТОРІЯ РОДУ СІЛЕЦЬКИХ — ГЕРБУ КОРЧАК

Походження гербу Корчак

Сілецькі — це стародавній боярсько-шляхетський рід, що виводиться із старовинного боярсько-лицарського роду Корчаків і від нього успадкував герб „Корчак".

Історичні джерела подають, що початок роду Корчаків сягає в далеке минуле і що предки цього роду мали родовий прапор з чашею і короною. Чаша або посуда до пиття мала у давнині назву „корчак". Від слова корчак з наголосом на останньому складі прийнялася назва роду Корчаків.

Згідно з родинним переказом, що його записав Бартош Папроцький, польський дослідник шляхетських гербів, у своїй праці під заголовком „Гербаж Рицерства Польскеґо" стор. 677-680. Корчаки ще в дохристиянських часах жили над Дунаєм на території колишньої римської провінції Панонії, що тепер належить до Мадярщини і Юґославії. Були це визначні лицарі, дуже популярні через лицарські подвиги в слов'янському народі, що заселював ту територію.

Один з Корчаків Зоард, що мав бути там володарем, за переданням мадярського історика, був послом Аттилі під час його зустрічі з Детрихом з Верони, що відбулася під Зевен і мав перед своїм почотом королівський прапор — королівські інсиґнії. Пізніше на наказ Аттилі ходив воєнним походом аж до Аппулії і Калябрії теперішних провінцій Італії й знищив тоді міста Реґіона і Катона, які заложив був учений Като.

Предка Зоарда, ще за поганських часів по смерти мадярського князя, запросили на володаря тієї країни задля

його популярности, лицарськости, своїх багатств і шляхетного походження, але він відмовився і за його порадою народ обрав князем лицаря Канінуса. „Канінус" це латинське слово, що означає собачий. Тому, що панування Канінуса було справді собаче, тобто жорстоке, народ повстав проти нього. Корчак, що проводив повстанням, усунув Канікуса і велів стяти йому голову та показувати її людям на доказ, що тиран не живе. За ті заслуги для країни дістав на власність землі між трьома ріками — Дунаєм, Савою і Тисою. Зображення тих рік у виді трьох дерев'яних зрізків трапезоїдної форми розмальованих срібним кольором та голови Канікуса у виді сидячого песика звернутого головою до лівого берега щиту, було додано до існуючої вже родової відзнаки чаші з короною (Okol. tom I, fol. 424 і fol. 439, Paprocki o herbie, fol. 533). Таким чином постав герб „Корчак" і від тоді був у користуванні численних наступних ґенерацій лицаря Корчака.

В VI столітті увійшли в наддунайську долину Авари з Азії і витиснули словянські племена на північ та змусили їх перейти гори Карпати. Правдоподібно, тоді деякі Корчаки осіли в західній частині України, а деякі (за Папроцьким) розійшлися по різних королівствах Італії. У Венеції є три роди, що звуться „Донаторум" на гербі один з них має над ріками одну рожу, другий дві рожі а третій три рожі, а на шоломі золотий корчак — чашу, а в ній голова песика. Один з них був князем Венецьким — Франко Донатус. В Неаполітанськім королівстві є багато родин цього самого гербу, а особливо відзначаються роди „Караффа", тобто по-українськи значить корчак або чаша.

З часів Української Держави княжих часів та Галицько-Волинської Держави не маємо жадних записок про боярські роди а зокрема про рід Корчаків, щойно по переході Галицько-Волинської Держави під польське панування, польські джерела кладуть його, щодо чисельности, на друге місце по родах гербу Сас.

Корчаки в давній Польщі

Предки того роду: Прокіп з кантора Гнезненського, парох Сандомира, канонік Краківський по смерті Павла Преманковського вступає на катедру Краківську в 1293

році. Він був шляхетного уродження і споріднений з Лєшком Чорним, князем польським по матері його „Ґриффінє Рисце". Він був високо вчений і дуже розсудний, щирий і товариський. За ті прикмети Болеслав Встидливий іменував його своїм секретарем. В Івановичах збудував церкву і наділив її десятинами. Завідував краківською катедрою тільки два роки і три місяці, але за той час придбав великі маєтки для держави і церкви з соляних копалень довкола Кракова, які мав під своїм наглядом. Умер Прокіп, Краківський Єпископ, в 1295 році.

Потім польський історик Ян Длуґош згадує Дмитра Божидара з руського роду Корчаків, що в 1370 році став заступником державного скарбника за Людвика, короля Польщі й Мадярщини.

Запис з 1382 року подає ім'я Альберта з місцевости Горай і запис з 1399 подає ім'я Димитрія і його сина Івоня, який був великим коронним маршалом Польщі. На цьому кінчаються відомості Бартоша Папроцького.

Дальші відомості про рід Корчаків подає Каспер Нєсєцкий. Він згадує про Вацлава, гербу Корчак, в першому томі своєї праці п.н. „Гербаж Польскі", який став п'ятим Єпископом Луцьким. Вмер він в 1462 році.

Рід Корчаків брав участь у боротьбі проти турків під Віднем у 1683 році і його герб знаходимо на стіннім малюнку у церкві на горі Калєнберґ під Віднем між гербами інших шляхетських родів, які брали участь у тій битві.

Рід Сілецьких гербу Корчак — загальні відомості

Каспер Несєцкий подає перші відомості про рід Сілецьких гербу Корчак в своїй книзі п. з. „Гербаж Польскі", Міньск 1940, том 5, ст. 335, що він походить з князівства Литовського. В метриці Волинській є записане ім'я Федора Сілецького (Федір Сєліцкі) 1528 року. Дальше він припускає, що декотрі з них перенеслися до воєвідства Мстиславського. Богдан Сілецький хорунжий мстиславський і начальник поборового уряду 1580 р. (Constit. fol. 367).

Стефан Сілецький (Стефан Сєлєцкі) 1641 року (Constit. fol. 36).

Матей Сілецький добродій Колеґії в Бересті.

Володислав Сілецький — сторожник полоцький, 1674.

Савло Сілецький — сторожник в землі інфляндській.

Йосиф Сілецький був дириґентом — начальником Канцелярії Великого Князівства Литовського в 1778 році.

Конституція сойму в 1659 році апробує надання певних сіл у вічну власність зі староства Бобрівського Іванові Казимирові Сілецькому, скарбникові Жечицькому (Vol. IV, fol. 683).

Йосиф Сілецький — каштелян Полоцький в році 1788, так подає Красіцкі.

Роди, які належать до гербу Корчак

Гербаж Польскі — Геполіт Ступніцкі, стор. 43 і 44: Балабан, Бажі, Бедлєвіч, Бєрнацкі, Бєрнавскі, Бєжавскі, Боговітин, Боратинскі, Браніцкі, Ханьковскі, Ханьскі, Ходоровскі, Хоїньскі, Хишевскі, Цупер, Чарискі, Чаша, Чернєйовскі, Чупа, Чурило, Домпковскі, Далєшиньскі, Деревіньскі, Дермунд, Дершняк, Дойбел, Добрачиньскі, Дроґоєвскі, Дрогоєвскі, Джемлік, Джевіньскі, Ґліньскі, Ґорайскі, Ганьскі, Головіцкі, Голонєвскі, Горновскі, Городийскі, Гречина, Гинько, Ілініч, Ярковскі, Ярмоліньскі, Єлєньскі, Єсман, Євлашко, Кадлубіцкі, Коморовскі, Конажевскі, Корбут, Корчанковскі, Корчміньскі, Коритиньскі, Котовіч, Козєрацкі, Кренжиловскі, Крукевніцкі, Крупскі, Кжечовскі, Лєщиньскі, Ліпскі, Люшковскі, Лагодовскі, Ланєвскі, Лущевскі, Лищевскі, Мальчицкі, Міхалєвскі, Мєлєшко, Млєчко, Моґільніцкі, Мороховскі, Мишка, Невельскі, Осьціславскі, Островскі, Подгородоньскі, Порванєцкі, Урухніцкі, Роцімірскі, Ринка, Садлоха, Саламоньскі, Сампавскі, Сапоровскі, Серебрискі, Сєліцкі, Сєнноскі, Сіліч, Сільніцкі, Скорута, Смєтанка, Соломіньскі, Ставскі, Струсь, Сутковскі, Сьвідло, Щебіньскі, Шумляньскі, Тамановскі, Тут, Ульчицкі, Васічиньскі, Васіковскі, Васютиньскі, Ващиньскі, Верещиньскі, Вєжхньовскі, Волод, Володийовскі, Витич, Захаровскі, Зайечиньскі, Заранек, Зьолковскі, Зоратиньскі, Жоравіньскі.

Рід Сілецьких в польській літературі

В бібліотеці ім. Осолінських знаходимо рукописи: Альберта Антона Сілецького, автора нотаток „**Sextamo occupationum mafufinarum**", А. А. Сілецький, **sygn.** 1668.

Зофії Сілецької, авторки першого листа з 1934 року до Марії Брухнальської (**sygn.** 13 174).

В друкованих творах прізвища Сілецьких знаходимо в таких творах:

Турчинський Каспер: **Elegia et ode**, Луцьк 1790, де в заголовку є дедикація Гавриїлові Сілецькому, канонікові Луцькому.

Радзіміньський Вікторян: **Laurea Corona**, Краків, 1658, де автор присвятив один з віршів Яковові Сілецькому.

Безіменний Сілецький є автором розвідки: "**De Romanorum Comitis Curiatis**", яка знаходиться в програмі гімназії в Перемишлі 1859 року.

Герб роду Сілецьких

Каспер Нєсєцкий в своїм творі „Гербаж Польскі" подає, що багато є родів в Литовськім Князівстві, які уживають дещо відмінно того герба Корчак і так напр. Котовичі, Сілецькі, Єленьські, Лянєвські, Ульчицькі, Свідлові й у Великій Польщі Далєшиньскі скинули чашу з песиком з корони, а на те місце вложили три струсині пера.

Німецький геральдист Зібмахер в своїм творі "**Galisischer fold**", **Band IV, s.** 214, подає два роди Сілецьких:

1. **SIELECKI I** — таблиця ч. 251

Старий волинський рід вперше виступає в році 1525. Іван Сілецький — **Johann Sielicki** — був записаний в метрику галицьких шляхетських родів у 1806 році.

Герб: Корчак з 3-ма білими струсиними перами.

2. **SIELECKI II** — таблиця ч. 251

Боярсько-шляхетський рід руського воєвідства, Червоної Русі, який вперше виступає в 1697 році. Поодинокі члени цього роду мають клички (Байнамен) Джурдж або Дзюрдж, Корчак, Скребечович.

В роках 1783, 1802, 1812, 1831, 1846 — 46 членів цього роду були записані в метрику шляхетських родин Галичини.

Герб: Сас „**Sas in Roth**".

Відносно нашої прямої вітки роду Сілецьких з Городенки є мало відомостей, бо церковні метрики є тимчасово недоступні до студій. Наш прадід Іван Сілецький осів в Глушкові, 8 км на південь від Городенки, десь в середині XIX століття, коли саме будували там залізницю і правдоподібно мав прибути з Волині. Син його Антін був жонатий у Городенці з Навальковською. Мали восьмеро дітей — шість синів і дві доньки:

1. Маріян — не жонатий, жив і вмер в Чернівцях на Буковині.

2. Йосиф — жонатий вдруге з сестрою своєї жінки мав одного сина Романа і дві доні — Наталку, учительку і Віру. Похований в Городенці.

3. Яків — мав двох синів — Володимира і Бориса, які живуть в Румунії, та одну доньку. яка була в Німеччині під час війни — доля незнана. Похований в Городенці.

4. Михайло — мав одного сина Йосифа і чотири доні: Анну, Розалію, Мариню заміжню Карчевську та Ольгу зам. Березовську. Йосиф, жонатий вдруге, мав синів Романа і Ярослава. Похований в Городенці.

5. Василь — Похований у Новому Ульмі (Зах. Німеччина). Мав одного сина Богдана — д-р мед., жонатий з Любою Шумською. Мають двоє дітей — сина Романа і доню Богданну. Живуть у Філядельфії.

Та доню Олю — замужня, живе у західній Україні.

6. Іван — Похований в Городенці (1920). Жонатий з Франкою Навальковською, мали п'ятьох синів. Похована в Лорайні, Огайо, ЗСА, 1956 р.

1. Антін — учитель в Телячім, п. Підгайці, вояк 1-шої Української Дивізії „Галичина". Загинув під Бродами. Нежонатий.

2. Володимир — молочар по фаху. живе у Льорейн, Огайо. Жонатий зі Стефанією Фарило з Старої Соли„ Старий Самбір, Галичина. Мають одну доньку Марію-Орисю заміжну за інж. Зеноном Цибиком.

3. Яків — д-р вет., жонатий з Євгенією Шклярук, живе в Торонті, Канада. Має двох синів. Володимир — д-р мед. жонатий з Ярославою Івасиків і Лев — інж. електрик.

4. Франко — фризієр по фаху, жонатий з Богданною Лотоцькою, яка вмерла в листопаді 1975 року. Бездітний. Живе у Льорейні, Огайо.

5. Юліян — д-р мед., жонатий з Тетяною Бабюк. Має доню Анну Марію Франку й п'ятьох синів: Тараса Юліяна, Маркіяна Богдана, Юрія Андрія, Мирослава Ігора і Ярослава Ореста. Живе у Льорейні, Огайо.

Інші роди Сілецьких зі Станиславова

1. Володимир Джурдж Сілецький, професор математики в державній гімназії у Станиславові. Умер в Ашафенбурзі, Німеччина. Мав сина Івана, жонатий, живе у Вашінґтоні й доньку заміжню за д-ром Старосольським, живе теж у Вашінґтоні.

3. Іван Сілецький Сас. жонатий з Кульчицькою Сас. урядник залізниці в Станиславові, мав сина і три доньки.

3. о. прелат Кирило Сілецький, герб невідомий, парох Жужеля біля Белзу, засновник Згромадження Сестер П.Д.М. та Сестер Йосифіток у 1892 році. Народився в Підбужі 29. IV. 1835 року від батька учителя, вмер у 1918 році в Цеблові, а похований в Жужелі. З нагоди 50-річчя заснування тих двох чернечих Згромаджень Митрополит Андрей Шептицький написав послання до Сестер Служебниць на руки С. Генеральної Настоятельки у Львові, дане в навечеря Преображення Господнього 1942 року, ч. 721/42. Письма-Послання Митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ з часу німецької окупації, Йорктон, Саск. Канада, Бібліотека Логосу, Том XXX, ст. 214, 1969. З цього листа-послання дозволю собі навести цитат, що відноситься: безпосередньо до о. прел. К. Сілецького:

„З вдячністю для Бога треба сьогодні згадати й про основника Вашого Згромадження, о. К. Сілецького, пароха Жужеля. Його праведне життя, посвята, з якою всьо віддавав, чи то захоронкам Сестер, чи то убогим, його дух молитви, його простота і покора, а передусім любов до ближнього, що була провідним світлом в основанні Згромадження і у всіх працях для нього — всі тії чесноти ставляють Покійного в ряді перших працівників Євангелії в нашій Церковній Провінції. Беручи під увагу ці його заслуги. АЕп. Собор в р. 1941 правилом 62, згадує про о. Кирила Сілецького, як про чоловіка, якого можна поставити як зразок християнського, святого життя".

До цих досліджень мого роду дав поштовх також Патріярх Йосиф Сліпий, на авдієнції в Римі з чотирма нашими старшими дітьми, з нагоди Святого Року 1975. Першим Його був запит до нас, чи ми з тих Сілецьких, що покійний о. прелат Кирило Сілецький —- основник Чину Сестер Служебниць П.Д.М. і Чину Сестер Йосифіток — сестер св. Йосифа обручника П.Д.М., якого беатифікаційний процес був початий в Римі з припоручення Львівського Архиепископського Синоду в 1941 році, під головуванням Блаженнішого Митрополита Кир Андрея Шептицького.

Розуміється, що я нічого про нього не знав, хоч ходив до захоронки Сестер Служебниць в Городенці, але як тоді так аж до того часу я не знав, що цей Чин заснував о. прелат Кирило Сілецький.

Патріярх Йосиф просив мене роздобути більше відомостей про покійного о. прелата К. Сілецького та подати їх до нашої беатифікаційної комісії.

МИХАЙЛО ҐАВА

Городенчани в Канаді

Вже скоро буде сотка років від часу, коли почали прибувати українські поселенці до Канади, а вісімдесят-п'ять років прибуття поселенців з городенської землі.

За цей час вони в канадському житті здобули для себе поважне місце та пошану від інших національностей.

Своєю невтомною в різних ділянках працею, заслужили почесне звання піонерів-колонізаторів на рівні з французами й англійцями. Прибуваючи з різних частин української землі в пошукуванні кращої долі та більшої можливости для свого існування, стрічали дикі ліси та непривітні манітобсько-саскачеванські прерії.

Не маючи належного капіталу, не знаючи мови, здані були на ласку долі та власні сили й винахідливість, щоб побороти всі ті труднощі.

І якраз тут наші поселенці виказали добрий організаційний хист і вміння. Вони стали організувати спершу релігійне й культурне а в парі з ним також торговельне та господарське життя.

У намаганні окремих одиниць, вибитися на окремі провідні місця суспільно-громадського життя, при недостачі відповідних капіталів, і при незаперечній вищості англосаксів у проявлюванні ініціятиви, дуже багато заважила українська впертість, яка часто виходила переможцем.

Вже в перших десятках років поселення стрічалося наших людей, які пішли здобувати середню й вищу освіту та включатися в політичне й культурне життя країни.

Прибували вони масово перед Першою світовою війною, а поважна кількість теж після неї та після Другої світової війни.

У проявленні творчої ініціятиви городенчани виявили великий хист і вміння у всіх ділянках громадського життя, включаючи високі керівні адміністративні й політичні позиції.

Тепер нема в Канаді ні однієї ділянки, в якій не було б когонебудь із городенчан, що своєю чесною працею приносить пошану для нашого народу.

Для майбутніх поколінь і дослідників нашого поселення скромними замітками відмітимо деякі прізвища, не лише тих, що народилися в Городенщині, а також і їхніх дітей, народжених у Канаді. Десятки років та переїзди з місця на місце праці позатирали багато слідів і точних даних так, що список не зовсім повний. Все таки подаємо поіменний список тих, що походили з Городенської землі чи родом зв'язані з нею.

Іван Зеленіцький, родом зі села Дубки, прибув до Канади в 1897 р., один із перших українських поселенців з Городенщини в Канаді. Осів в Міжозерній полосі (Віллов Крік-Фолей) і там організував першу церкву і школу. Там і помер.

Степан і Варвара Дирбавка, теж одні з перших городенчан, які поселилися в Канаді (1900 р.), спершу в Міжозерній полосі (Стюарт-бурн) а згодом в околиці Борден, Саскачеван. Там і поховані.

Григорій Пігач, зі села Чортовець, приїхав до Канади в 1900 р. та оселився в околиці Сент Джулієн, серед численних інших городенчан. Захопився серафимським рухом і в 1902 р. був висвячений єпископом Серафимом на священика. Обслуговував три парафії, Сент Джулієн та дві в околиці Вакав. В 1904 р. залишив серафимську церкву на саме Різдво. Найперше висповідався перед церковною громадою, що зробив помилку, що залишив свою традиційну церкву а опісля скинув фелон і більше не сповняв священичих дій. Дорадив обернути його церкву в Народний Дім. Умер 9 лютого 1937 р.

Теодор Тацюк, родом з Топоровиць, син Миколи і Тетяни. Ходив кілька років до коломийської гімназії і в 1901 р. виїхав з батьками до Канади, які поселились в Сент Джулієні, Саскачеван. Якийсь час продовжав нау-

ку в канадських школах а опісля працював в різних іміграційних компаніях а найдовше в Департаменті Колонізації канадських державних залізниць. Писав статті на хліборобські теми та теми української еміграції. Багато помагав новоприїжджим своїм знанням багатьох мов. Від 1929 р. став продавцем реальностей в Торонті. Там і умер в 1954 р.

Гафія Дзюба з дому Насадик, уродженка села Жабокруки, прибула до Канади в 1903 р. і поселилась у Вінніпезі. Тут вийшла заміж за Григорія Дзюбу. Обоє віддано працювали для української спільноти в околиці передмістя Бруклиндс, зокрема в Українському Інституті ім. Т. Шевченка. Гафія мала декляматорський хист, знала багато віршів на пам'ять та сама складала їх у формі коломийок. Дзюби мали два сини і дві доньки. Молодший син Степан Дзюба відомий цілій Канаді. Найперше був послом Манітобської легіслятури а згодом популярний посадник міста Вінніпеґу, впродовж 21 років був вибираний на цю позицію (1956-1977). Залишив він ім'я для себе і своїх земляків в канадській історії, а зокрема в розвитку міста Вінніпеґу. Гафія Дзюба померла в 1968 р. у Вінніпезі.

Кароль і Славка Рибчук, родом з Городенки, прибули до Канади в 1911 р. Тут вони поселились у Вінніпезі і мали семеро дітей. Всі виховались при українській церкві св. Миколая та тут займали передові позиції, зокрема Володимир і Славко. Останній був організатором спортових українських дружин у Вінніпезі а в старшому віці був активним в організації БУК. В 1949 р. Славко був вибраний радним до Міської Ради Вінніпеґу і впродовж 27 років був перевибираний на цей пост. Був одним із тих, які завжди заступались за добре ім'я та інтереси української спільноти в міській раді Вінніпеґу.

Микола Залозецький, піонер, по звані фармацевт і знаний громадський діяч Вінніпеґу, по матері городенчанин, прибув до Канади в 1906 р. і подав до нашого збірника такі дані про городенчан у Вінніпезі з того часу. Свої дані він попереджує такою дописко́ю:

„Моя згадка торкається родин із села Серафинець, яких ми застали замешкалих у Вінніпезі в 1906 році. Інші прибули тут пізніше.

Василь Курганович, жінка Василина, мали п'ятеро дітей, 2 сини й 3 доньки. Був „форманом" (наставником), над робітниками при будові міських доріг.

Моя мати, **Марія Залозецька** (її муж а мій батько — Лев Залозецький з Буковини), з дому Кургановичів, рідна сестра згаданого Василя Кургановича. А моя дружина, Софія, є дочкою д-ра Льва Бачинського, бувшого посла до австрійського парляменту й до польського сойму, голова Укр. Соц.-Рад. Партії, і віцепрезидент ЗУНР.

Теодор Козаченко, мали 6-ро дітей, 5 синів і дочку. Робітники.

Олекса Боюк. Пізніше в них були діти. Робітники.

Буждиґани (перших імен не пригадую), з 9-літньою дочкою. Старші віком, хворовиті, скоро померли. Робітники.

Йосиф Щербанєвич. Піонер Шашкевичівської дільниці у Вінніпезі. Довгі роки секретар Рідної Школи ім. М. Шашкевича в околиці Юклид Аве. Видний громадський діяч Вінніпеґу, пізніше член багатьох українських організацій у Вінніпезі. Уродився 1876, помер 1953 р.

Брати **Василь і Іван Макійчуки.** Їхня була перша фірма достави опалу домів дровами.

Іван Бачинський, старший брат Миколи Володимира Бачинського. В родині було 6-ро дітей — 3 сини й 3 доньки. Дочка Северина замужна за д-ром Павлом Закусом. Робітники.

Мої спогади сягають 70 років взад, тоді 10-літнього хлопця. Постаті яскраві й дотепер. Запам'ятав деякі картини із їхнього життя. Доля тих родин, властиво, їх дітей, почасти мені відома, та, тут не місце на розповідь — кінчає М. Залозецький.

Володимир Рибчук (1900-1971), уродженець Городенки, один з перших учеників городенської гімназії, жонатий з Марією Ікалюк, батьки двоїх дітей, Зені і Нестора. Володимир брав участь в організаційному житті міста Городенки, провадив довгі роки канцелярію парохії та канцелярію УНДО. В 1948 р. приїхав до Канади з дружиною і сином Нестором, де впродовж 20 років був секретарем парохії св. Миколая. Довший час секретарював в Комітеті Парохіяльної Школи св. Миколая як також в Братстві Українців Католиків. Похований на цвинтарі Всіх Святих у Вінніпезі.

Олекса Плюта (1902-1973), уродженець Городенки, прибув до Канади в 1927 р. Працював у Вінніпезі, Содбурах, Виндзорі, Джералтоні й довші роки в Сент Кетеринс. Став членом УНО від часу заснування та віддано працював в цій організації в місцевих клітинах, член УСГ, Т-ва Взаїмна Поміч, Українського Канадського Легіону. Був представником „Нового Шляху". Помер в Сент Кетеринс.

Чайка Іван — колишній сотник Української Галицької Армії, родом із Стрільча. Першу світову війну перебував у рядах 24-го піхотного коломийського полку, з яким брав участь у боях на сербському, опісля італійському фронтах. В часі Листопадового зриву, будучи на відпустці, перевів перебрання влади в українські руки в Городенці.

У час твореня української держави продовжує боротьбу в українській армії, де відзначився під час наступу на Київ 1919 року. В 1925 році приїхав до Канади і відкрив книгарню у Вінніпезі, опісля в Кенорі й Содбурах, Онт.

По закінченні Другої світової війни набув овочеву фарму у Бимсвіл біля Ґримсбі, де і несподівано вмер. Похоронений на цвинтарі „Святого Хреста" в Торонті 1960 року.

Ісаїв Іван, родом зі Стрільча. Приїхавши після Першої світової війни до Канади, важкою працею на залізниці заробив гріш на продовження навчання в Колеґії св. Йосифа в Йорктоні.

Відзначився щирою працею як секретар Головної Управи Гетьманських Січей та провадив діловодство Централі у Вінніпезі. В 1930 р. став управителем корабельної аґенції „Америка — Ґдиня" в Едмонтоні.

Один з основників, управитель та співредактор видавництва „Українські Вісті". Один з основників та голова відділу КУК, як також і голова Українського Народного Дому в Едмонтоні, БУК тощо.

Під час поїздки по Канаді Гетьманича Данила Скоропадського видав цікавий збірник п.з. „За Україну". Знаний також із жертвенности на українські народні цілі. Між іншим на видання „Енциклопедії Укаїнознавства" пожертвував суму 500 долярів. Похоронений в Едмонтоні 1961 року.

Михайло Голинський

Голинський Михайло — див. окрема згадка й спомин, стор. 626 і 742.

Жеребко Орест — посол до Саскачеванської провінційної легіслятури, родом з Городенки. Перший українського роду студент, який здобув університетську освіту в Канаді. Від 1913 року, коли прибув до Канади, був дуже активний у всіх ділянках українського громадського життя.

Під час Першої світової війни працював в Європі воєнним кореспондентом „Ню Йорк Таймс"-у й низки інших газет. Активний і довголітний співробітник часопису „Український Голос" у Вінніпезі. Видав власним коштом цінну працю В'ячеслава Липинського п. н. „Листи до братів хліборобів. Перший українського роду посол у провінції Саскачеван. Умер в 1943 р. на 57 році життя.

Гуменюк Теодор — окрема сильветка, стор. 820.

Гуменюк Іван. Прибув до Канади ще перед Першою світовою війною. Один з основників товариства „Просвіта" у Форт Віліямі — Вест Форт. Знаний із своєї жертвенности на різні українські політичні й культурні цілі.

Брилинський Василь. Прибув до Канади з Поточища перед Першою світовою війною. Один з перших основни-

ків Українських Народних Домів та Запорожських Січей по Канаді. Здібний промовець та добрий театральний актор. Зберігав цікаве та цінне листування з академіком Михайлом Грушевським, як також інші на сьогодні рідкісні літературні унікати. Умер і похоронений у Форт Віліямі, Онт.

Барабаш Дмитро, родом з Городенки. Написав цікавий спомин про побутові пісні в Городенці та в Городенщині. Був замітний своєю працею як диригент аматорських хорів.

Чернецький Сава — окрема сильветка, стор. 813.

Никифорук Роман, син еміґранта з Городенки Андрія Никифорука. Народжений в Саскачевані 1922 р. Закінчив вищу освіту в університетах Саскачевану й Торонті зі званням д-ра дентистики. Крім того Мастер оф Саєнс в ділянці біохемії та педонтики зубної хірургії.

Наділений Університетською Радою ученим званням — професор дентистики в університеті Торонта. Голова Дентистичного Дослідчого Інституту при університеті в Торонті. Знаний науковець в ділянках хемії, зубних хвороб і клінічних студій дитячої дентистики. В минулі роки працював як лектор в Інституті Зубних Хвороб в Ціріху (Швайцарія).

Гультай Василь — див. окрема згадка, стор. 826.

Топольницький Василь — окрема згадка, стор. 823.

Бачинський Микола Володимир. Народився в селі Серафинцях, 16-го вересня 1887 р. До Канади прибув 1906 року 19-літнім унаком. Він був між першими випускниками Брендонського українсько-англійського учительського семінаря і першим учителем державних шкіл в околицяхФішер Бренч. Там він і поклав перші підвалини поступово-просвітянського руху серед українців північної Манітоби.

Почавши з роком 1922, Микола Бачинський був чергово і постійно перевибраним послом до Манітобської Легіслятури аж до 1950 р. В тому році він був назначений провінційним урядом спікером, тобто — президентом палати послів. Це перший раз в новітній історії українського народу, що українець удостоївся так високого становища поза межами України. Він гідно, достойно і з великим признанням для українців Канади вибув на тому пості до 1958 року. В історії українського поселення в Ка-

Микола В. Бачинський

наді, як і в історії Канади, його ім'я завжди виднітиме як передового мужа, якого український нарід дав Канаді.

Микола В. Бачинський, впродовж свойого довгого віку і праці, був нагороджений різними відзначеннями королівськими, державними й іншими. В українському середовищі він був почесним членом українських учителів-піонерів, Українського Народного Дому і Легіону Українсько-Канадійських Ветеранів.

Марунчак Михайло, доктор права і суспільних наук, родом з Далешеви, політичний в'язень польської і німецької окупації, голова Ліги Українських Політичних В'язнів та голова Комітету Українських Політичних В'язнів в Канаді, прибув до Канади в 1948 р., поселився і працює у Вінніпезі. Активний в місцевих та крайових організаціях, один із основників кооперативи „Дніпро", „Кооперативної Громади", УКТ та інших організацій, член Президії та Ширшої Ради КУК впродовж 20 років, голова Полі-

тичної комісії КУК (15 років), член Контрольної Комісії СКВУ в першій каденції, дійсний член НТШ, УВАН, „Слово", СУЖ, голова Історичної Секції УВАН, професор Українського Католицького Університету, голова Крайової Ради Українських Організацій за Патріярхат та член УПСО, автор монументальної Історії Українців Канади в англійській й українській мовах, науковий дослідник та журналіст, нагороджений Шевченківською медалею (1962) та Медалею Сторіччя Канади (1967).

Олександра Копач

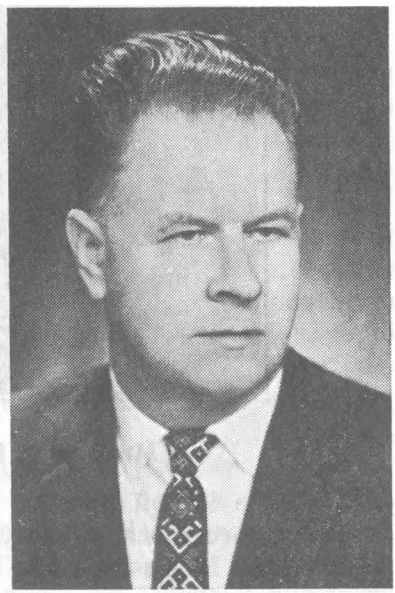

Іван Боднарчук

Копач Олександра, родом з Городенки, доктор філософії з Оттавського університету, до Канади прибула після Дугої світової війни.

У 1951 році започаткувала перші Курси Українознавства в Канаді. Дійсний член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, є членом „ОПДЛ", „Слова", „ОУПК", працює як педагог (дир. Курсів ім. Г. Сковороди), журналістка і є авторкою кількох книжок з літературознавства.

Боднарчук Іван, родом з Чернятина. За фахом учитель народної школи. До Канади прибув після Другої світової війни. Знаний зі своєї громадської праці як учитель. письменник, журналіст і актор сцени.

Довгі роки активний в Мист. Стов. „Козуб" й „Слово". Працював директором Рідної Школи, Курсів Українознавства та обстежувачем українського шкільництва з рамени КУК по провінціях Канади. Багато писав до преси на виховні теми. Постійно активний на літературному відтинку. В 1978 р. появилась нова його збірка оповідань, новель та нарисів п. н. „Замрячені ранки".

о. Жолкевич Володимир, родом із Серафинець, син о. Юрія Жолкевича, довголітнього пароха Серафинець. Учився в Городенській гімназії, опісля по смерті батька, ходив до Коломийської гімназії а закінчив у Львові. По матурі був студентом Богословської Академії у Львові та рівночасно студентом Музичного Інституту ім. Лисенка, довгі роки був дириґентом студентського хору Богословської Академії.

У 1935 р. з цим хором влаштував концертове турне по містах в Галичині для збірки грошей на потреби Рідної Школи. До Канади прибув після Другої світової війни і поза душпастирськими обов'язками керував хорами та був викладачем на Курсах Українознавства в Торонті і інших містах Канади.

Роїк Юрій, з Кунисовець. Прибув до Канади після Другої світової війни. Знаний ще з рідної Городенщини як довголітній директор Повітового Союзу Кооператив. Написав цінну працю про село Кунисівці. Виготовив потрібні дані про кооперативне життя повіту для „Історії Кооперації". Кореспондент „Нового Шляху" і канадійських „Українських Вістей". Експедиційний адміністратор англомовного місячника „Юкрейнієн Рекорд". Скомплетував і зберігає цінні спомини Д. Барабаша з Городенки та В. Тріщука з Торговиці. Окрема згадка, стор. 610.

Роїк Олександер, родом з Кунисовець. Прибув до Канади після Другої світової війни. Скінчив середню школу, в 1958 записався на мовний відділ Альбертського університету і закінчив його зі званням „Мастер славістичних студій" Знаний в Едмонтоні зі своєї активности у пластовому житті. Написав хроніку Пласту в Едмонтоні.

Співпрацює з українською пресою, дописуючи про діяльність Пласту, про українську проблематику в англомовних виданнях і шкільних підручниках. Тепер працює викладачем канадської історії у Вестмінстер Коледж на

заході Канади. Вложив багато праці в досліди доісторичної доби українського поселення в Канаді.

Гава Михайло, родом із Кунисовець. Прибув до Канади після Другої світової війни. В Канаді закінчив фото-кінематографічний курс, архітектурне технічне креслення, курс відео-телевізійних шкільних програм та ґрадуований в Оттавському університеті з ділянки бібліотечних наук (Лайбрари Саєнс). Довгі роки був заступником директора й учителем української культури в Рідних Школах та Курсах Українознавства. Тепер працює в „Едюкейшенел Мідія Департаменті" для Норт Йорк Борд оф Едюкейшен" а крім того директором „Віжуальних Метод" в Едюкейшенел Консультантс оф Кенада.

Активний в Літ. Мистецькому Стов. „Козуб" та сценічно-драматичних постановках.

Боднарчук Дмитро, родом з Чернятина. До Канади прибув після Другої світової війни. Колишній сотник української армії, за фахом учитель народної школи. Активний в Об'єднанні Українських Педагогів Торонта, в якому якийсь час виконував функцію секретаря. Умер в Торонті 1964 року.

Яківчик Онуфрій — див. окрема згадка на стор. 600.

Яківчик Микола, доктор медицини, брат Онуфрія, прибув до Канади і практикував тут після Другої світової війни. Умер у Торонті 1977 р.

Козаченко Василина, родом із Серафинець, прибула до Канади після Другої світової війни. Виступала на сцені Народного Театру під керуванням Григорія Ярошевича.

Левицька Марія, родом із Серафинець, до Канади прибула після Другої світової війни і зараз же включилася в українське театральне життя під режисурою Григорія Ярошевича, Михайла Тагаєва та С. Теліжина.

Активна в різних вокально-концертових виступах школи А. Піддубної та драматичному ансамблі „Заграва".

Панчук Богдан. Син батьків, які приїхали з Торговиці до Канади після Першої світової війни. Хоч народжений в Канаді, але кровно зв'язаний з Городенською Землею і однаково дорогі для нього обидві країни.

Один з ініціяторів заснування Українського Вояцького Клюбу в Англії, який згодом перемінився в Українське Інформаційне Бюро. Один з організаторів Союзу Україн-

ців Великої Британії. За свою службу в рядах літунів Канади в ранзі капітана отримав високе відзначення за участь у боях з німцями під час Другої світової війни.

Якийсь час очолював Український Відділ „Голосу Канади" радіостанції в Монтреалі. За його безпосередніми заходами перед урядом Канади, багато українців, колишніх ДП та вояків Української Дивізії прибули до Канади.

Отримавши докторат із філології, працює в системі Монтреальського шкільництва.

Зюбрак Леся, дочка городенських батьків, знана в цілій музичній Канаді ще від тоді, коли двічі здобула головну нагороду на мистецьких конкурсах „Співочих зірок завтрішнього дня".

Так само як і Богдан Панчук, кровно зв'язана з рідною Городенщиною (батьки з Торговиці) і під час своїх вокальних виступів гідно репрезентує добре ім'я свого народу.

Гумінілович Степан, родом з Топоровець. Прибув до Канади після Другої світової війни. Знаний дириґент і основник знаного з платівок чоловічого хору „Бурлака", дириґент українських хорів в Італії, Австрії, Арґентині, останньо на терені Канади в Ошаві й Торонті. Один із нечисленних українських композиторів легкого жанру.

Гевко Денис, родом з Ясенова Пільного. На рідних землях учителював у Поточищі (Поточиських), а за німецької окупації був шкільним інспектором у Коломиї.

Довгі роки був директором Рідної Школи й Курсів Українознавства при філії УНО в Західному Торонті. Автор цікавої книжки про село Поточище.

Підвербецький Тарас (1927-1974), родом з Поточища. Приїхав до Канади в 1937 р. з батьками (Василь і Марія). Закінчивши публічну й технічну школу продовжує навчання в Квінс університеті м. Кінґстон, де отримує Б.А. Опісля в університеті м. Атенс, Огайо, зробив „Мастер оф Саєнс", а в університеті Вайомінґ у Ларамі 1961 року докторат з хемії.

Працював як асистент-професор у Адріян Коледж, стейт Мішіґен, а пізніше у Ст. Кетеринс аж до останнього трагічного дня смерти. Брав активну участь у суспільному житті — загально канадському і українському. Похоронений у Ст. Кетеринс 1974 року. Активний член УНО

та Федерації Українських Професіоналістів і Підприємців.

Велигорський Іван, д-р філософії — див. окрема згадзгадка на стор. 603.

Велигорська Марія, родом з Серафинець, прибула разом зі своїм чоловіком проф. Велигорським та вже від перших днів включилася в організоване українське життя Торонта, активно працюючи в Об'єднанні Українських Педагогів та Ліґи Українських Католицьких Жінок, виготовляючи різні стилізовані проєкти українських одягів для жіночих хорів. Родом з відомої родини Яшанів та Бурнадзів, батьки Іван та Юстина, народилася 1896, померла 7 вересня 1976.

Велигорський Мирослав. Співосновник руханково-спортового товариства „Україна" в Торонті. Член видавничого комітету „Гомону України", член управи Товариства Охорони Природних Ресурсів Канади, редактор англомовного журналу „Кол оф автдорс". Працює в хемічній лябораторії в Еспанолі — Содбури.

Велигорський Ігор, активний на провідних постах пластового українського життя в Торонті.

Ступар Лесь, родом з Кунисовець, вояк УГА. Прибув до Канади в 1927 р. з дружиною Параскою. Відомий зі своєї допомоги скитальцям в Европі та спроваджуванням їх до Канади (17 родин). Член УСГ та інших організацій в Ибстоні і Норт Бетлфорді.

Дутчак Іван, прибув до Канади після Першої світової війни. Закінчивши середню школу продовжував студії в Торонтонському університеті й отримав звання оптометриста.

Відомий з своєї громадської праці у відділах КУК у Тандер Бей (Форт Віліям) і Ошаві.

Матейко Теодор — див. окрема згадка, стор. 618.

Матейко Любомир. Організатор З'їзду городенчан в Канаді. При Торонтонському університеті закінчив курс рахунковости і тепер провадить власне бюро в Торонті.

Яшан Василь — див. окрема згадка, стор. 619.

Михайлович Петро, родом з Городенки. Працює в ділянці технічного креслення. Один із організаторів Першого З'їзду городенчан в Канаді та голова товариства „Городенське Земляцтво".

Котелко Дмитро (1910-1974), син городенських батьків, народжений в Кадворт, учитель по званні та успішний підприємець, діяч УГПЦ.

Грабець Василь (1893-1972), прибув до Канади після Другої світової війни, студіював в Празі і Кракові економію та педагогію. Працював довший час в Обертині і брав чинну участь в громадському житті. Учасник українського підпілля та вояк УПА, Родився в Новому Селі на Любачівщині й умер в Кукс Крік, Манітоба, похований на цвинтарі „Зоря".

Ємчук Степан, родом з Поточища, приїхав до Канади в 1926 р. Працював в українських установах Форт Віліяму, Виндзору, Гемилтону, Сарнії а від 1936 р. в Содбурах. Організував театральні гуртки і сам був добрим актором сцени. Вивчав молодь народних танків. Діяльний в організації СУС та УГПЦ, довголітній секретар Т-ва Взаїмна Поміч. Умер 1968 р. в Содбурах.

Підзамецький Франко (1897-1972), родом з Поточища, до Канади приїхав в 1926 р. З початку працював у Форт Віліямі а опісля в Содбурах, а від 1950 рр. в Торонті. Передовий член УНО від початку оснування цієї організації, член Видавничої Спілки „Новий Шлях", співосновник й організатор української кооперативи „Будучність" в Содбурах.

Кіндрачук І. Михайло, довголітній суперінтендент шкіл міста Саскатуну, член сенату Саскачеванського університету (1970-73), нагороджений орденом Канади за примірну працю в шкільництві. Дідо Михайла Стефан Кіндрачук приїхав до Канади 1898 р. і поселився в Сент Джулієн. Дідо матері, Микола Буджак, також прибув до Канади в тому ж самому часі. Був короткий час поліцистом в Городенці. Як діди так і батьки (Іван та Анна) працювали в місцевому громадському житті. Ці самі заінтересування передали свому синові Михайлові.

Токарик Іван, син городенських поселенців в Гефорді, Саскачеван, відомий педагог зі званням „мастер тічер". В 40-вих роках переїхав до Оттави. Тут був суперінтендентом і постійним викладачем літературних курсів. Свого часу був головою учителів малярства на цілу Канаду, делеґат на міжнародні з'їзди педагогів (Прага, Токіо). Дириґент хору та активний член СУС.

Макогон Іван (1914—), родом з Глушкова, кінчав українську гімназію в Городенці та Вищий Торговельний Курс у Львові. Близький співробітник відомого кооператора Миколи Творидла в ділянці городової та овочевої бранжі. Його дипломова праця — „Можливості використання лісових ягід в Карпатах". Писав на кооперативні теми. Прибув до Канади в 1949 р. й поселився у Виндзорі, де включився в працю Української Кредитової Спілки та інших місцевих організацій. Він теж співавтор і редактор праці „25 літ на службі України 1946-1970 р. Альманах Кредитової Спілки у Виндзорі" (1971).

Яшан-Ковальська Олександра, прибула до Канади після Другої світової війни, працювала в Саскачевані а згодом в Торонті, відома з праці в Лізі Українських Католицьких Жінок, Централі Українців Католиків Торонтонської Епархії та одна із передових діячів патріярхального руху в Канаді, член активу і проводу Городенського земляцтва. Останньо голова Комісії Суспільної С л у ж б и СФУЖО, член Комісії Прав Людини СКВУ.

Сілецький Яків (1914—), уродженець Городенки, д-р ветеринарних наук, учень гімназії „Рідна Школа" в Городенці, один з кращих грачів копаного м'яча в Городенщині, член Дружини „Пробій", званий „Кубусь", студіював в Німеччині ветеринарію а згодом в Канаді. Осів в Торонті та працював по свому званні. Радо відгукувався фінансово на потреби української спільноти Канади, щедрий жертводавець збірника „Городенщина".

Ґамула Степан (1915—), теж уродженець Городенки й учень городенської гімназії. Після матури віддався студіям медицини. Студіював на Карловому університеті в Празі, як також в Познані, в Берліні і Ґіссені. Відкрив своє бюро в Сарнії, Онтаріо. Тут теж включився в суспільне життя української громади. Один зі спонсорів збірника „Городенщина" — його меценат.

о. Роман Добрянський, митрофорний протоієрей, син о. Володислава й Ольги Залуцької, закінчив теологічні студії в Станиславові. Працював катехитом в Чорткові а згодом обняв парохію Заліщик. Активний в громадському житті від студентських часів. Голова комітету в Заліщиках. До Канади прибув в 1948 р. З початку працював в епархії Саскачевану а згодом у Вінніпезькій архиепархії. Відомий як будівничий українських святинь (в Селкірку,

Вінніпезі) та непересічний проповідник. З 1955 р. є парохом великої церковної громади св. Покрови у Вінніпезі, член Вінніпезької консисторії та духовий опікун організованих рядів католицького мирянства. Видний в загальному житті вінніпезької спільноти. За визначні заслуги на полі Церкви й спільноти нагороджений Патріярхом Йосифом окремою грамотою та мітрою.

Заболотна-Курилів Анна, уродженка Поточища, учениця городенської гімназії, приїхала до Канади в 1936 р. Брала участь в культурно-освітній праці свого села як студентка та скоро включилася в таку ж працю української содбурської спільноти. Найбільше її зацікавлення — це праця Об'єднання Українок Канади та Український Золотий Хрест. Тут сповняла різні функції; референта, секретаря, голови тощо.

Курилів Василь, уродженець Поточища, приїхав до Канади після Першої світової війни, активний член в системі УНО, близький співробітник „Нового Шляху", представник УНО до міста, відомий любитель та ширитель українського друкованого слова, учасник всеканадських з'їздів. Враз з іншими поточищанами з Канади допомагав матеріяльно у культурно-освітній праці рідного села. Зфінансував трикотарський курс в 1933 р., який влаштовував в Поточищі місцевий Союз Українок.

Волошин М. Іван (1905—), уродженець села Топорівці. В рідному селі брав участь в культурно-освітній праці (один із основників повоєнної Читальні, Лугу). Переслідуваний й оскаржуваний польською владою за підпольну дію в УВО, виїхав до Канади в 1930 р. Служив в Канадійській армії, член УРС і член Канадійського леґіону. Зібрав низку пісень рідного села.

Волчук Модест (1904-1965), син о. Ігнатія з Чортівця та Павлини Журовської, уроджений в Чернівцях, але виховувався в Городенщині. Закінчив Високу Торговельну Школу в Познані і працював в адміністрації Городенки. Жонатий зі Софією Лабач й обоє уділялись в житті української спільноти. Софія учителювала, між іншим, в родинному селі Олієві Королівці. В 1949 р. прибули до Канади. Працювали в Саскатуні а опісля у Вінніпезі, де присвятились праці в Пласті. В 60-их роках виїхали до Клівленду, ЗСА.

Волчук Орест (1907-1966), брат Модеста, закінчив філософічні студії в Люблині а згодом ще й педагогію. Працював в Ключеві Великому, директором школи в Тишківцях та Ліську а останньо інспектором в Сяноці. Від 1949 р. в Саскатуні, де оснував велику торговельну фірму м'ясних виробів. У вільний час присвячувався суспільній праці. Тлінні останки спочивають у Вінніпезі.

Добрянська-Волчук Люся, уродженка Чернелиці, кваліфікована учителька, донька о. Володислава та Ольги Залуцької. Брала участь в студентському житті та культурно-освітній праці свого містечка. Вийшла замуж за Ореста Волчука і разом учителювали в селі Тишківцях та інших місцевостях. Приїхали до Канади в 1949 р. і тут оформили і розбудували підприємство „Европейські м'ясні вироби" в місті Саскатуні, які в короткому часі стали гуртівнею на цілу провінцію Саскачеван. По смерті мужа вона дальше вела це підприємство. Брала участь в ЛУКЖ, УНО та організації дошкільної молоді.

о. Михайло Кучм'як, родом з Обертина, де закінчив середню школу. Переживши воєнну хуртовину в Дивізії УНА, дістався до Духовної семінарії св. Йосифа в Римі а згодом вступив до Чину Отців Редемптористів. По закінченні студій виїхав до Канади і тут приймає тайну священства. Сповняє душпастирські обов'язки у Винярді, Торонті, Йорктоні. Звідси виїхав на душпастирську працю до ЗСА.

Гамула Михайло, уродженець Городенки (1910), вихованець української городенської гімназії, студіював теологічні і філософічні науки в Духовній семінарії в Станиславові а малярство у проф. Сорохтея. Вже на студентській лавці визначився голосовими здібностями і став відомим солістом (баритон). Після короткої праці на пості інспектора народніх шкіл в Ясельщині (1941 - 1942) став на дальші студії у Львові, де продовжував малярство, а сольоспів в Музичному Інституті М. Лисенка. Те саме продовжав в Мюнхені (1946-48) в Академії опери. В 1948 р. прибув до Канади як муляр й одночасно виступав з індивідуальними концертами, а у вільний час малював. Після Гамілтону поселився на постійно в Сарнії, де кожнорічно влаштовував виставки своїх мистецьких картин. Його тематика — природа й її краса. Остання виставка в Торонті

(1978) здобула йому великий розголос. Його мотто в праці: Почерез мистецтво досягати естетику краси в житті, а через працю серед природи її блище пізнавати і себе збагачувати".

М. Г. МАРУНЧАК

Сава Чернецький-Чапий-Далешівський

Поет піонерської доби

В гущі української піонерської масової поезії — фолкльорних пісень про Канаду — виростали поетичні індивідуальності. Обдарованим співцем, що виріс в тому часі понад голови усіх, був Сава Чернецький, який прибув до Канади з Далешеви в 1899 р. В 1900-му й наступних роках на сторінках „Свободи" в ЗСА стрічаємо вже його лірику, сатиру й оповідання. Їх він підписував своїми псевдами „Далешевський" і „Чалий", а найчастіше таки Сава Чернецький.

До його перших віршів в часописі „Свобода" належать такі, як „Зі зільника Канади", „Канадійські робітники", „Два образи", „Одна лиш калина", „Свіжі еміґранти", „В канадійськім місті", „Я хочу додому" та інші. Останні вірші друковані під загальним наголовком „Русини в Канаді" з такою вступною приміткою: „Сей стишок єсть властиво лиш вступом до дальших стихів, котрі я буду від тепер під тим наголовком посилати до „Свободи". Часопис „Свобода" був тоді єдиним українським часописом на північному і південному американському континенті.

В Канаді Сава Чернецький бере участь в праці так званої „Міжнародної читальні" та пише дописи про перші споби суспільного життя українського іміґранта в Канаді. Значно багатшим було це життя в Америці і тому Саву цей магнет праці притягав усе більше й більше.

Улітку 1900 року Сава Чернецький переїжджає з Канади до З'єдинених Стейтів Америки і там стає на працю в часописі „Свобода", що її тоді редаґував о. Іван Ардан. Сава стає його близьким співробітником і майже через чотири роки працює над видаванням та редаґуванням часопису. На початку працював він також складачем, пізніше організатором-управителем видавництва „Свобода".

В один час він виїжджає в терен, як представник „Свободи", щоб приєднувати передплатників та здобувати матеріяльну базу для її існування. На час праці Сави в „Свободі" припадає найбільш плодотворний період в його творчості. Замітне також те, що в тому часі, а точніше сказати, з переїздом Сави до ЗСА, в нього міняється основно характер його поетичної творчости. Він тільки вряди-годи пише ліричні поезії, зокрема патріотичну лірику. Його основним жанродм стає віршована сатира. Він, з плачу над долею народу, переходить в так званий „сміх крізь сльози". І тут він виявився неабияким майстром.

Вже в половині 1900 року появляються в „Свободі" його сатиричні вірші. Ці вірші він підписує тільки псевдом „Чалий". Пише він: „По хрестинах в кума Гриця" (ч. 33), „Поворот з аґітації" (ч. 38), „В реставрації" (ч. 40), „Як учитель" (ч. 41), „Пісень о козі" (ч. 42), „Тяжко догодити" (ч. 44), „Спаношені" (ч. 45), „Донька Ізраїля" (ч. 46), „При жидівській згоді" (ч. 47), „Мудре питання і відповідь" (ч. 48).

Крім цього він пише фейлетони п.н. „Кум Гриць і Василь" (в чч. 30-32, 35, 38-41, 43-44). Кум Гриць і Василь ведуть розмови про Америку, як новий континент, про Канаду, Манітобу, про Народний Союз, про кацапів та їхню пресу, йдуть вони оба на хрестини, до бари, допомагають своїм організаціям, національній пресі, народному життю та врешті і самим собі. В ролі Василя виступає таки сам Чалий а кум Гриць, це його добрий приятель з краю, з його Далешеви, з яким Сава ходив до школи та був близьким сусідом, „через дорогу".

З Грицем мав Сава багато цікавих споминів. Оба вони подружили в громадській праці та були нерозривними приятелями аж до виїзду Сави до Канади. В Канаді не забував Сава про свого приятеля в Старому Краю і пи-

сав до нього листи, знову у ЗСА вів з Грицем* розмови у фейлетонах. Фейлетони „Кум Гриць і Василь" появлялись в „Свободі" теж в 1901 році (від ч. 1-24 та 30 і 34), рідше знову в пізніших роках. Фейлетони ці часто були поперетикувані сатиричними віршами.

З цікавіших сатиричних віршів Чалого з 1901 р. варто відмітити „Зле малим, лихо великим" (ч. 7), „Мудренно придумали" (ч. 6), „Темні духи" (ч. 13), „Купить мази" (ч. 11), „Легкий спосіб" (ч. 14), „Твердий Ваньо з Чортопхаєць" (ч. 19), „Жонатий" (ч. 51). В пізніших роках на увагу заслуговують: „Американський русин і його опікун" (ч. 13, 1902), „Гимн в альбом цареславному Свєтови" (ч. 17, 1904), „Знайомий", „По американськи" (ч. 1, 1909), та багато інших. Свої фейлетони та сатиричні вірші Чалий власноручно та вдачно ілюстрував. З цих ілюстрацій так і видно, що Сава мав великі мистецькі здібності.

Сатира Чалого дотепна й ущилива, а часом навіть рубашна. Не жалів він хрунів всякої масти, а зокрема кацапів-перевертнів та латинський клер, що в тому часі дуже багато бороздив Українській Католицькій Церкві в ЗСА і Канаді. Попадалось всяким вельможам, передусім дряхлій історичній шляхті. Чалий завсігди стояв в обороні біднішого, пониженого. Був він за соціяльну і національну справедливість, голосив віру в правду та народ.

Омелян Ревюк в розвідці „Наші літературні і мистецькі надбання в Америці", що була поміщена в „Пропам'ятній книзі" Українського Народного Союзу (1936), так висловлюється про значення сатири Сави Чернецького. „Останній, пише він про Саву, мабуть найбільший літературний талант у передвоєнних часах, часто переходив на сатиру, що відограла тоді в громадському житті української іміґрації поважну ролю. Він відкликувався на всяку подію з національного життя українського народу. Він подорожував багато і знав докладно життя української іміґрації і поетизував про різні його сторони (стор. 345 цитованого твору).

Сава Чернецький народився 13 грудня 1873 р. в селі Далешева. Звали його в селі „Савкою" Анни Парасюко-

* Гриць Марунчак і Сава Чернецький сусіди через дорогу і майже однолітки. Перший працював активно на громадському відтинку свого села і звідси зродилась щира дружба зі Савою.

вої". Працював з мамою в місцевого священика М. Волошинського, який допоміг йому вчитися в семінарії у Львові. Не докінчив науки й заробляв на хліб насушний в Далешевій і сусідніх селах навчанням дітей грамоти. Переслідуваний поліцією виїхав за море. Вмер несподівано в 1934 р. в лікарні Луіставн, Монтана і там похований на пресвітерському цвинтарі.**

** Обширніші матеріяли про творчість і життєвий шлях Сави Чернецького-Далешівського знайде читач в III-у і IV-у томах „Студій до історії українців Канади", видання УВАН в Канаді, Вінніпеґ, 1968-1969, 1970-1972.

М. Г. МАРУНЧАК

Аполінарій Новак

Письменник піонерської доби

Подібно, як Сава Чернецький з Далешеви, що вів перед в піонерській поезії, так Аполінарій Новак зі Серафинець заблиснув своїм талантом в прозі, в оповіданнях. Прибув він до Канади в 1901 році, в рік пізніше після прибуття його батьків, Василя й Анни, що поселились були на гомстеді в Плезент Говм, около сорок миль від Вінніпеґу. Аполінарій не розраховував на допомогу батьків, в яких крім нього було шестеро дітей. Він тільки час від часу, приїздив до Плезент Говм, а майже постійно перебував у Вінніпезі. Шіснадцятьлітнього студента цікавило життя міста, зокрема життя молодої тоді ще української спільноти. Він у скорому часі включився в працю першої читальні (Читальня Т. Шевченка) у Вінніпезі і разом з молодими студентами бачимо його в першій українській виставі в Канаді „Аргонавти". З ним виступала теж його сестра Евгенія.

Родина Новаків належала до більш освічених родин українського поселення. Батько Аполінарія належав до чільних громадян Плезент Говму. Пізніше він перенісся

з цілою родиною до Вінніпеґу і враз з Аполінарієм займався будівництвом. Брав він також активну участь в громадському житті Вінніпеґу. В пізніших часах Аполінарій стає членом Научного Товариства ім. Т. Шевченка та наслідком своєї активности та широкої очитаности вибивається на одного з передових діячів цієї організації. Він працює над собою, багацько читає. Його цікавила передусім белетристика. Він також пробує власного письменницького пера. Пише оповідання, але не висилає їх до друку. Врешті нав'язує постійний контакт зі „Свободою". Замість однак оповідань він пересилає до друку низку дописів і репортажів. Їх він підписує псевдом „Арій". Перші його дописи появилися в 1905 році (ч. 37 і 38). Після цих пішли чергові його репортажі. Вони були завсігди конструктивні і цим значно відрізнялися від численних інших дописів, що були націховані часто лайливими висловами проти своїх противників. Звідси його рядки є дуже корисним матеріялом для історика. Забирає він слово в громадській дискусії і пише „Моє слово про національну організацію", що мала стати певного рода парляментом для українців Канади і ЗСА. Він вітає заходи відбути учительську конвенцію в місті Вінніпезі.

Врешті, коли Аполінарій зжився з часописом, вирішив він вислати своє перше оповідання п.н. „Перший день зарібку в Канаді", що його „Свобода" помістила в травні 1906 року. Героєм оповідання є Микола Бохонець з городенського повіту, круглий сирота, що його виховав старенький сусід. Коли прибраний батько помер, „том пішов до пана проситися на службу — було ми тогди дванадцять літ" оповідав Микола про себе. З двірської праці не відходив ніколи, бо треба було на хліб насушний заробити, спочатку для себе а опісля для родини. Він працював на роки в пана, а його жінка на дні. Врешті прийшла вістка про Канаду, а пізніше спільне рішення, що жінка Миколи з четверо дітьми лишиться в комірному, а він виїде до Канади заробити грошей. Так то він знайшовся у Вінніпезі і, шукаючи праці, записався на роботу в Онтеріо, щоб промощувати залізничий шлях із сходу на захід. Миколу постійно переслідували чорні думки. Він предчував, що щось трагічного йому приключиться. Це і сталося першого дня його праці. Велика брила каміння

розторощила його враз з другим „гордим Михайлом", що в Канаді з Михайла перехрестився на Майка. Другого дня Миколу і „Майка" похоронили під горбом нещасної скали і на могилах закопали два хрести. Потім всі інші робітники і свідки страшного факту вгризалися в скали дальше і дальше. Вони промощували дикі нетри Онтарія і падали як перші жертви на шляху розвитку Канади" — кінчає Аполінарій своє оповідання.

Оповідання А. Новака змальовують соціяльні нерівності та несправедливість, визиск, безробіття, кривди меншому. Ця тематика часто повтарялася в його оповіданнях. 1906 року появились друком такі його оповідання: „Вірно робив" (ч. 27) та „Безробіття" (ч. 32). В 1907 він написав „Похорон", з підтитулом „З життя канадійських русинів" (ч. 3), „Дві смерти супернички" (ч. 20), „Сьміх", з підтитулом „З життя наших залізоробів в Канаді" (ч. 38) та інші.

Друкував А. Новак свої оповідання також в „Канадійському Фармері", напр. „Шекій" (ч. 19, 1908), „Залізоробітники в Канаді" та інші. Були його оповідання поміщені в першому українському календарі „Поселенець". В 1910 році появилася збірка оповідань А. Новака і других п.н. „Канадійські оповідання". З новіших його оповідань було там „Таки поставив на ноги". Збірка появилася у Вінніпезі накладом Я. Н. Крета. Його оповідання „Таки поставив на ноги" було також передуковане в першому українському журналі в Канаді „Хата", що став появлятися в січні 1911 року. Містив він свої оповідання в „Канадійському Фармері" і в пізніших роках, коли то він став головним редактором цього часопису в роках 1909-1913. Соціяльна тематика, що її опрацьовував А. Новак в своїх оповіданнях, а зокрема описувані щоденні будні, викликували зацікавлення серед читацької громади. Це робило автора дуже популярним. Завдяки його великій популярности його обрано навіть почесним членом „Української учительської організації" враз з такими світочами як Іван Франко, Михайло Лозинський, Борис Грінченко, Михайло Грушевський й інші.

Був Новак непоганим редактором, але редакторська праця його не дуже вдоволяла. Він рвався на вільний світ, у простір, до природи. Тодішньому редакторові треба було бути усім, редаґувати часопис, переводити коректу та

ще допомагати в адміністрації при експедиції часопису. Про це писав Новак своїм приятелям в листах, напр. „Душа моя рветься на двір". „Газетярська праця з'їдає мене". По довших стараннях він залишив редакцію в 1913 р. і з цілою родиною виїхав до Сент Мартіну, в північну Манітобу на гомстед. Тяжко приходилось Аполінарієві працювати на гомстедській фармі. Сент-Лоран — це мочарувата околиця і всі його зусилля йшли на марно. Хотілося знову до міста. Він писав до своїх друзів: „Відколи почалася зима, я збираюся поїхати до Вінніпеґу, але мушу Вам звіритись, що не маю з чим" (лютий 1914). В рік пізніше він писав: „Маю тепер фантазію. Вона скроплена наче цілющою росою і пробудилась. Але якаж вона збідована. Тяжка праця... І я Вам скажу, що тяжка праця є справді рідненькою сестрицею темноти. Я справді цього літа напрацювався, а зиску ніякого. Засіви не дописали, а решту мороз збив. Я оглядався за якимсь заняттям, але... його нема".

При кінці 1916 р. А. Новак залишив гомстеад і переїхав до Вінніпеґу і став на працю в часописі „Український Голос", з яким він не розставався до самої смерти в 1955 році. Тут він провадив господарський відділ та був технічним співробітником. Писання оповідань було його „домашнім заняттям". З ними він ніколи не розставався, їх він містив вже в „Українському Голосі" а дещо було поміщене в Літературно-Науковому Віснику у Львові. В пізніших роках, бо вже після першої світової війни, А. Новак відіграв чільну ролю в зорганізуванні Товариства Письменників і Журналістів в Канаді. Він був секретарем організаційного комітету і підготовив заклик-статтю „В справі організування альманаха та організації літераторів". Зорганізував він враз з Данильчуком кілька зборів в повищій справі, в яких приймали участь д-р Осип Назарук та проф. І. Боберський. Вкінці в дні 30. 3. 1923 р. відбулися основуючі збори українських літераторів Канади. Но зборах схвалено видати альманах, що його мав зредаґувати д-р Осип Назарук. Приявні зробили підсумки письменницьких талантів Канади, а А. Новак предложив листу 110 осіб, що „колинебудь виказали свій письменницький талант". Зорганізувавши товариство, А. Новак відійшов в тінь. З природи він був скромний та тихої вдачі. Його полонювала праця, а не почесть. Таким він відійшов

від української громади, якій він служив продовж повного півстоліття. Тривалим ділом по ньому залишилися його піонерські канадійські оповідання, що певною частиною віддзеркалювали працю його батька в Серафинецькому дворі, де він був робітником, особисті гаразди Аполінарія в цьому дворі та долю тисячів, що будували в Канаді нове життя.

Оснував А. Новак першу висилкову „Українську Книгарню", що проіснувала два роки, 1909-1910 та один із перших ширив друковане слово серед українських поселенців в Канаді.

Декілька листів А. Новака зберігаються в архіві автора.

МИХАЙЛО БАЧИНСЬКИЙ

Теодор Гуменюк

Громадський діяч і меценат

Серед численної громади уродженців городенської землі, заслуговує на увагу визначний громадський і церковний діяч адвокат Теодор Гуменюк в Торонті. Народився він 27 листопада 1891 р. в селі Поточище (Поточиська), пов. Городенка в селянській сім'ї. До Канади прибув 17-річним юнаком 1908 р. і зупинився в Форт Вілліям, у свого старшого брата Івана, який прибув до Канади два роки перед ним.

З початку Т. Гуменюк працював у ливарні заліза, пізніше завідував крамницею споживчих товарів, основаною на спілку з братом Іваном. У вільний час відвідував вечірні курси, вивчав пильно англійську мову. В рідному селі закінчив він був лише народню школу.

Але праця в крамниці не вдоволяла його. Його манила вища освіта і в 1914 р. він почав студіювати. Від 1915 р. студіював у Вінніпезі, де він закінчив середню освіту. Опісля він записався на правничі студії в Торонті, які за-

кінчує успішно у 1923 р. і відкриває тут адвокатську практику, яку веде безперервно 42 роки. В 1965 р. відійшов від адвокатської праці, але не від активної громадської діяльности.

Він був продовж дев'яти літ головою торонтонського відділу КУК, 11 років головою Укр. Катедр. Православної Громади св. Володимира в Торонті. Два роки був доміні-яльним головою Союзу Українців Самостійників. За його велику заслугу для організації наділено його почесним головою СУС у східній Канаді. За довголітню видатну громадську працю він був нагороджений Шевченківською Медалею і Почесною Грамотою на Конґресі КУК в 1968 р.

Теодор Гуменюк

Зокрема, великі заслуги має він перед організацією СУС. Надзвичайно багато завдячує йому українське життя в Торонті. При тому розвинув він і публіцистичну діяльність, дописуючи до „Укр. Голосу". Він написав віршовану сатиру „Про що в Кремлі призабули" в 1946 р.

Т. Гуменюк здобув титул королівського радника, а попри всі свої заслуги і почесті він став основоположником Фундації Союзу Українців Самостійників, зложивши в 1969 р. на згадану Фундацію королівський дар в сумі п'ятдесять тисяч долярів, чим забезпечив собі видне місце в історії СУС і вдячність цієї організації.

В ювілейному числі „Українського Голосу" з дня 29-го липня 1970 р. поміщений жмут спогадів і міркувань адв. Теодора Гуменюка з нагоди Ювілею цього часопису, в якому автор наводить багато цікавих подробиць із своєї участи у формуванні українського життя в Канаді, зокрема у Вінніпезі. Він згадує між іншим, якто за намовою співредактора „Українського Голосу" Ореста Жеребка він став постійним дописувачем „Українського Голосу". За висловом автора допису, Жеребкові навіть не снилося, що його суґестія матиме такі далекосяглі наслідки. Це довголітнє дописування оказалося для автора дуже добрим вишколом в українознавстві і якби не адвокатура, то він мав добру і непримушуну волю стати журналістом.

Він дуже тепло згадує і підчеркує виховне значення Бурси ім. А. Коцка у Вінніпезі, якої питомцем довелось йому бути в рр. 1915-17. Між іншим згадує він про завзяті дискусії, в яких одні обстоювали українську мову як розговірну мову, а інші казали, що говорення тільки по українськи для збереження українства не конечне. До перших належав Михайло Лучкович, пізніший посол і оборонець українства в Канаді.

Т. Гуменюк став першим адвокатом українського роду на сході Канади. Був 10 років головою КУК. Довголітній член Консисторії УГПЦ в Канаді. Почесний голова Українського Народного Дому в Торонті та член чисельних місцевих установ. Умер в березні 1978 р. і похований в Торонті.

М. МАР

Василь Топольницький

Піонер української кооперації в Канаді

Василь Топольницький син Дмитра і Юстини з роду Дейпук, народився 3 квітня 1893 р. в Серафинцях й там покінчив нижчу школу. Хоч батьки його дуже незаможні, бажали дати свому найстаршому синові кращу освіту. Особливо мати, яка хотіла бачити його священиком.

Василь Топольницький

Ходив до гімназії в Коломиї і 15 червня 1912 року склав іспит зрілости. Після ферій цього ж року вписався до духовної семінарії у Станиславові. Закінчивши успішно один рік, змінив свою думку і на другий рік до семинарії не вернувся. Тимчасом літом 1914 року прийшлось йому йти на війну. Служив як „однорічний охотник" при 95 полку піхоти в австрійській армії і як кадет-аспірант попав до російського полону під Рівним на Волині літом 1915 року. Перебував з групою около двадцять українців-старшин спершу в Уфі, а пізніше в Челябінску. Під час революції 1918 року втік з полону і дістався назад до Австрії. В часі студійної відпустки вписався на філософічний факультет у Львові, а скінчивши один семестер, вернув назад до полку і як хорунжий відійшов на італійський фронт, де вкоротці настав кінець війни.

Вертаючи з італійського фронту, зорганізував в Любляні (Кляґенфурт) український військовий відділ, а згодом виїхав до Відня. Під командою генерала Кравса дістався з українською групою з Відня до Стрия, а дальше на Самбірський фронт, де й попав у польський полон під Фельштином з кінцем 1918 року. В полоні був він на Засяні в Перемишлі, на Домбю коло Кракова, на Поморю, а при перевозі полонених до Вадовиць 1920 року під весну втік на Словаччину. В шкільнім році 1920/21 відбув абітурієнтський торговельний курс в Рейхенберґу (Либерец) й закінчив його іспитом 28 червня 1921. Захопившись цією ділянкою — 10 грудня 1921 вписався на чеську техніку, відділ Висока Торговельна Школа, де 15 квітня 1924 р. здав перший державний іспит а 16 листопада 1926 року склав другий державний іспит з банківництва, з дипломом інженера комерції.

Прибув до Канади в березні 1927 року. Початки в Монтреалі — провадив аґенди свого свояка з Ню Йорку (корабельні карти). Перебував деякий час на візиті в ЗСА — в Ню Йорку і Філядельфії. Організував Клюб Українських Бизнесменів в Ню Йорку. Видав одно число журналу цього клюбу. Опісля повернув до Монтреалу і звідси переїхав на працю в кооперативі в Енсонвіл, Північне Онтаріо. 1929 року прибув вперше до Вінніпеґу. Тут зорганізував канцелярію Української Стрілецької Громади а в 1930 році розвинув діяльність в напрямі зорганізування Кооперативи „Калина" Співпрацював з проф. І. Боберським, з яким спільно видав брошуру „Кооперативна Крамниця". Ще раз виїхав до Енсонвіл на поміч тамошній кооперативі. Пізніше працював у фінляндській кооперативі в Тимінс як книговод. Весною 1933 повернувся до Вінніпеґу, де багато допоміг в скріпленні діяльности „Калини". В тім році постає філія УНО у Вінніпезі і саме тоді переносять приміщення „Калини" на Мейн Стріт 872, де приміщується й канцелярія Головної Управи УСГ. 1936 року виїхав до Саскатуну. Тут зібрав матеріяли для Альманаху УСГ з нагоди десятиріччя 1938 року. Ред. М. Погорецький помагав оформити матеріяли й Альманах вийшов друком в тім році. Рівночасно почав організувати групу для заложення кредитівки в Саскатуні, яка почала діяльність в лютім 1939 року. Осінню 1939 вернув до Він-

ніпеґу й тут зорганізував групу людей, з якою довів до успішного заложення „Карпатії". В рр. 1946-48 був помічником і співредактором „Нового Шляху", а рівночасно вечорами виконував працю для „Карпатії". Коли ж аґенди її зросли і треба було більше часу віддати на це, повернув на постійно до праці в „Карпатії" й „Калині" з кінцем 1948. Тут працював до 30 вересня 1974 р. В тих роках був помічним і діяльним у кооперативнім русі: був організатором і входив до дирекції Союзу Кредитових Спілок Манітоби, а крім того зорганізував (перевів курси) Кредитівки Північного Вінніпеґу (1943), Попларфілд (1945) і частинно Фішер Бренч того ж року. Допомагав оформити кредитівку „Дніпро" у Вінніпезі 1950 р. 1951 в Трансконі (Св. Михаїла), 1952 Сенди Лейку, „Степ" у Вінніпезі (1953), у Форт Вілліямі, Онт. (1949). Зладив брошурку про кредитову кооперацію п.н. „Де поміч для нас", вид. Культури й Освіти, 1944 р. Зі своїх ощадностей створив стипендійний фонд для студій української культури та кооперативного руху в Канаді.

С. С.

Василь Гультай

Суспільно-політичний діяч

Василь Гультай народився в Глушкові в 1900 р., в родині свідомих та активних селян. З гімназійної лавки зголосився добровольцем до УСС, але тому, що стан здоров'я не був добрий, його не прийняли до УСС. Згодом дістається в 1916 р. з бараків у Ґмінді до австрійської армії, де закінчив старшинську школу й отримав ступінь старшини.

До української армії вступив у січні 1919 р. в Чорткові, де був приділений до І-го Галицького Запорізького кінного полку, з яким пішов на фронт проти большевиків та взяв участь у бою під Чорним Островом. З кінцем квіт-

ня 1919 р. він захворів на тиф і перележав у різних військових шпиталях два місяці. Отримавши відпустку для виздоровлення, до дому одначе не повернувся, але вступи до Харківського Слобідського полку, де працював у канцелярії. У тім полку служив до закінчення війни, поки поляки інтернували вояків й заслали у табори в Каліші й Тухолі.

У 1921 р. В. Гультай повернувся з табору й був прийнятий на теологію в Станиславові, де перебув до травня 1922 р.

Василь Гультай

В осені 1923 р. був таємний заклик УВО, щоб вступати до польської старшинської школи. В. Гультай вступив до такої школи й добився ступня підпоручника у Володимирі Волинськім, а 1924 р. був приділений до полку піхоти в Коломиї. У Володимирі Волинському був арештований за діяльність проти польської держави, але за браку доказів звільнений.

Осінню 1924 р. вступив на правничий факультет в університеті в Кракові, де 1926 р. був також арештований за протипольську діяльність.

Від 1921 р. В. Гультай був активним членом УВО, і в 1927 р. мусів покинути рідні землі через переслідування польською поліцією та переїхав у Канаду.

У Канаді він почав з праці на фармі у провінції Саскачеван, а потім поселився в Саскатуні, де викладав історію України в Інституті П. Могили.

В. Гультай був основоположником Української Стрілецької Громади, потім також основоположником і першим організатором УНО, а в 1931 році став управителем „Нового Шляху", який тоді виходив у місті Едмонтоні. Від 1932 року став головним організатором УНО і відвідав всі українські осередки по цілій Канаді. Після двох років В. Гультай поселився в Торонті, де розпочав свої фармацевтичні студії в 1934 р. Одночасно оженився він з Марією Ґерецькою, не покидаючи разом з нею організаційної праці в УНО і УСГ. У 1935 р. відчинив першу в Торонті українську аптеку, яка незадовго розрослася на крамницю з 4 філіями, що проіснували до 1950 р. Від 1936-1950 рр. — В. Гультай займав становище голови Провінційної Екзекутиви УНО, був членом Крайової Екзекутиви УНО та головою дирекції Видавничої Спілки „Новий Шлях". У 1954 р. мґр В. Гультай став головою Крайової Екзекутиви, а в 1956 р. — першим президентом УНО Канади.

Після закінчення Другої світової війни Василь Гультай багато спричинився до спровадження скитальців з таборів ДП у Німеччині до Канади. Йому вдалося виєднати в канадському уряді дозвіл на приїзд до Канади понад 90 інтелектуалістів.

Виконуючи всі ті організаційні обов'язки та провадячи власне підприємство, В. Гультай не відмовлявся від різних побічних зайнять: був головою Комітету для святкувань 60-річчя українців Канади в 1951 р., зфінансував фільм „Гуцулка Ксеня" та поробив заходи — створити документальний фільм „Українці у вільному світі".

Напружена праця позначилась на здоров'ї Василя Гультая, і він був примушений полишити в 1957 р. головство в Президії УНО, а в 1959 р. головство у Вид. Спілці „Новий Шлях".

Однак Василь Гультай постійно слідкував за ходом громадського життя, а в останньому часі був він заступником голови Видавничої Спілки „Вільна Преса" в Торонті. Умер 17 червня 1974 р. в Торонті.

Запорозька Січ у Канаді в 1911-12 рр.

Раніше чи пізніше, хтось з істориків призадумається над дійсністю, що Городенщина в порівнянні з іншими повітами Зах. України причинилася до нашого поступу в Канаді не гірше під більш як одним оглядом.

Починаючи від таких, як Микола Бачинський, спікер Манітобської легіслятури; перший поет Канади Сава Чернецький, Аполінарій Новак та Орест Жеребко в редакції „Українського Голосу" та посольства Жеребка в Саскачевані; не можна не згадати світової слави співака Михайла Голинського, д-ра Михайла Марунчака — історика, Івана Боднарчука — педагога, адвоката Василя Яшана, Михайла Ґави, д-ра Олександри Копач, Василя Брилинського, Василя Гультая, адв. Теодора Матейка та братів Гуменюків.

Історія українців в самій Східній Канаді не зможе не відмітити, що вже в 1900 році був у тодішньому місті Форт Віліям на зарібках Яків Гуменюк і Юрій Гуменюк (брати по батькові автора, обидва приїздили тут по 3 рази по Першої світової війни, що вибухла в 1914 р., за ними прибули Василь Гуменюк — син Якова, в 1905 році, Іван — син Микити, в 1906 р. та Теодор — брат Івана в 1908 році.

Та для дослідників нашого тут розвитку від самого початку нашого століття повинен бути інтересний факт, що в 1911-12 роках існувала вже у Вестфорті (тепер Тандер Бей) Запорозька Січ, як свідчать 2 групові знятки, які збереглися до наших часів.

Задля браку часу й місця в цьому альманаху, згадуємо тільки імена січовиків на одній з них, 1911 року, що збереглася в ще живучого і показаного на тій знимці, Петра Шадного. І так: Починаючи від першого ряду зліва, сидять: Василь Галущак, Григ. Ємчук, Теодор Бучовський, Трохим Підскальний і Конст. Когут. Стоять від ліва: Теод. Гуменюк, Петро Шадний, Антін Левкович, Петро Бучовський, Ілля Луговий та Іван Потягайло. Кожного з них

автор знав особисто і вони походили; 5 з села Поточище, 4 з Серафинець і 2 з-поза Городенщини. Між живими остало з тих двох груп, оскільки відомо, тільки двох а не більше, як трьох. Так попало, що більша знимка спаслася в посіданні автора, бо обидва власники мали щастя пережити всіх, що з лентами й топірцями*. Сама Січ примандрувала до Канади з села Серафинці, що було вже тоді під впливом Січей Трильовського.

---

* На жаль, автор цього нарису теж уже відійшов, березень 1978.

ДЕНИС ГЕВКО

Як поточищани Канади допомагали рідним будувати Читальню

З листів від учителя Олекси Іваночка сельчани-еміґранти довідалися, що дім Читальні села Поточище рішуче замалий. В цьому домі згуртувалися: Сільський Господар, Молодече Т-во, дитячий садок, Т-во Відродження, Союз Українок, Молочарня, кооператива „Згода", драматичний гурток тощо. Отже дім Читальні Просвіти в Поточищі треба поширити.

В неділю, 21 листопада 1937 р., Степан Ємчук, В. Ємчук і С. Савчинський перевели перші організаційні збори в Содбурах, на які прибуло 45 поточищан-еміґрантів і заявилися за зорганізуванням селові допомогового товариства під назвою: **„Філія Просвіти Поточиська в Содбурах".** Обрали управу й постановили платити 50 центів місячної вкладки. Крім того зобов'язалися негайно перевести збірку 500 долярів і вислати управі Читальні Просвіти в Поточищі на поширення читальняного дому.

Філія читальні Просвіти Поточища в Содбурах розпочала жваву діяльність: повела широке листування з організаціями в селі, з гімназією Рідної Школи в Городенці й чільними особами в краю, сельчанами в Канаді й Америці, переводила часті сходини і збори членів з допові-

дями тощо. У висліді переведених збірок зібрано близько 400 долярів на поширення читальняного дому в селі і 85 долярів для гімназії Рідної Школи в Городенці. Гроші для гімназії сельчани-еміґранти вспіли вислати, та не довелося їм переслати зібраних грошей на читальняний дім у селі, бо вибухла Друга світова війна.

На скитальщині після Другої світової війни опинилися 72 сельчани. Філія Читальні Просвіти Поточища в Содбурах вислала їм цілу низку харчових посилок, подбала, щоб спровадити їх до Канади, що до певної міри й зроблено. За почином содбурської філії зорганізувалися й сельчани у Виндзорі, поспішаючи з допомогою нашим сельчанам на скитальщині. Не залишилися позаду й поодинокі сельчани в Торонті, висилаючи харчі й афідавіти до Европи нашим скитальцям.

Оце малий причинок до заіснування Читальні Просвіти Поточища в Содбурах.

Радіємо, що прийдешньому нашому поколінню залишимо в спадщині дещо з бувальщини рідного села, якого назва вдавнину була Поточищі, опісля Поточиська, а тепер совєтська влада перезвала на Поточище.

Членами філії були: Василь Ємчук (голова), Семен Савчинський (фінансовий секретар), Анна Курилів (заступниця голови), Стефан Ємчук (протоколярний секретар), Франко Підзамецький (скарбник). Софія Матейко, Анна Пушкаренко, Софія Парчевська, Іван Парчевський, Марія Підвербецька, Катерина Підзамецька, Василь Підвербецький, Дмитро Буджак, Володимир Підзамецький, Франко Маслянка, Катерина Процюк, Василь Марянський, Василь Курилів, Василь Підзамецький, Степан Семенюк, Дмитро Буджак, Михайло Процюк, Д. і О. Матейки, П. і М. Данчуки, В. і О. Юськові, Т. Матейко, Ф. Ємчура, С. Срайко, О. Срайко, Я. Федак, С. Федак, Н. і К. Данчуки (члени).

Земляки в провінції Саскачеван у 1977 р.

Максимюк Дмитро, нар. 1907 р. в Михальчу, приїхав до Канади з батьком Данилом 1914 р. Від 1940 р. працював в університеті в Саскатуні як професор і викладав на факультеті інженерії — електричний департамент. На емеритурі.

Михайленко Андрій, нар. 1909 р. в Канаді. Від 1945 р. працював викладачем у відділі електрики університету в Саскатуні. На емеритурі. Дружина Іванна, донька Катруся, вчителька, син Григорій д-р біології, працює в Швайцарії. Батько професора Матвій нар. 1883 р. в Городенці, виїхав до Канади в 1903 р. Його дружина Варвара Катеринич теж з Городенки.

Гавриш Андрій, нар. в Канаді 1911 р. закінчив правничі студії і працює адвокатом в Саскатуні. В 1967 р. видав брошуру про піонерів-українців в Ст. Джулієн і околиці. Батько А. Гавриша Іван, нар. в Городенці, приїхав до Канади в 1899 р.

Гавриш Микола, нар. 1912 р., вчитель і професіонал. Його батько Василь, нар. 1878 р. в Городенці, прибув до Канади в 1909 р. Дружина Миколи Ольга з Марковських походить з Топорівців.

Кіндрачук Федір, нар. 1914 р., управитель середньої школи в Лянґгам від 1962 р. Його батько Іван, нар. 1888 р. в Городенці, еміґрував до Канади в 1898 р.

Родина Ґрамяків з Городенки. **Дмитро** Ґрамяк, нар. в Городенці 1824 р. ще за панщини; як мав 20 років зловили його до австрійського війська (правильної бранки ще не було). По строгім військовім вишколі брав участь в 1848 і 1849 роках в боях проти мадярів, які під проводом Ляйоса Кошута збунтувалися проти Австрії. Воював також проти італійців під проводом австр. цісаря Франца Йосифа I, але в 1859 р. під Сольферіном австр. війська були розбиті. Повернувся з війська до Городенки і господарив, а в 1909 р. з дружиною Анною виїхав до Канади.

Осів в околиці Геффорд, фармував і проживши 102 роки, вмер 1926 р.

Ґрамяк Микола, син Дмитра, нар. в Городенці 1878 р.. переселився до Канади вже 1904 р. й осів в околиці Геффорд з дружиною Марією з Никифоруків, теж з Городенки. Мали 5 синів і 5 доньок — всі народжені в Канаді. Микола вмер 7 лист. 1951 р.

Ґрамяк Григорій, другий син Дмитра, нар. 1895 р. в Городенці, прибув до Канади 1909 р. і мав 2 синів і 5 доньок. Умер в Норт-Бетлфорд 1973 р.

(Списано на основі розповіді Володимира Ґрамяка, сина Миколи, який живе в Саскатуні, поважно хворий в наслідок тяжкої праці).

Родина Заліщуків з Чернятина. **Іван** Заліщук (1869-1941) разом з братами **Семеном** і **Василем** покинув село в 1904 р. з дружиною Анною з Боднарчуків (1874-1933) і синами Юрієм, Василем, Олексою і Петром та осів в Ростерн і там почав фармувати. В 1917 р. родина перенеслась в околицю Мічам в сусідство школи ім. М. Січинського, також на фарму, на якій стояв будинок Читальні ім. Теофіля Окуневського. Цей будинок пізніше перевіз Дмитро Заліщук до Мічам і там він і тепер. В родині прибула ще донька Меланія, нар. 1906 р. та Стефан і Дмитро.

Заліщук Юрко (1894-1970) мав 3 синів і 2 доньки. Син Юрка Василь, літун канадської армії був тяжко поранений в II світовій війні.

Заліщук Василь (1896-1960) мав теж 3 синів і 2 доньки. Син Ярослав у II світовій війні був літуном в кан. армії, а д-р Володимир, нар. 1936 р. покінчив високі студії і працює в Саскатуні як оптометрист.

Заліщук Олекса (1901-1964) мав 2 синів і 1 доньку.

Заліщук Петро (1903-1975) мав теж 2 хлопці і 1 дівчину.

Заліщук Стефан (1909-1962) мав 5 синів, з них о. Михайло, нар. 1934 р. православний священик у Вінніпезі. Дружина пок. Стефана, мати о. Михайла — Василина, тепер зам. Митрополіт, від 1962 р. працює в Українській кредитовій спілці „Нова Громада" в Саскатуні й у великій мірі пичинилась до піднесення і росту тієї найстаршої в Канаді української кредитової спілки (від не цілих 18 тисяч до 5 мільйонів майна).

Згадана вище дружина Івана Заліщука Анна з Боднарчуків мала сестру Олену, нар. в Чернятині 1903 р., якої син Іван Митрополіт, нар. 1909 р. в Канаді був від 1931 р. управителем публічної школи в Мічам. Тепер на емеритурі. Його мати Олена вмерла 1977 р.

Заліщук Дмитро, нар. 1912 р., єдиний живий ще син патріярха роду Івана Заліщука, з дружиною Єлисаветою живуть в Саскатуні і він подав дані про рід Заліщуків. Сестра Меланія, зам. Буряник живе в Торонті.

Діти родин і Ґрамяків і Заліщуків живуть в Канаді й пам'ятають своє походження, вони поважні фармери і професіонали.

Хомин Олександер, нар. 1913 р. в Канаді, власник торговельного підприємства, голова Т-ва українських сеньйорів, яке викінчує будову модерного приміщення для старших громадян в Саскатуні. Живе з дружиною Павліною в Саскатуні. Батько Олександра Михайло (1863-1937) виеміґрував з Торговиці в 1903 р. до Ст. Джуліен і мають троє дітей: Методій, інж. хемії, нар. 1937 р., живе в Торонті, донька Ева закінчила університет в Келґарі, син Кеннет пацює з батьком.

З Городенкою посвоячений також **д-р Стефан Воробець,** нар. 1914 р. в Канаді, перший українець лейтенант-ґувернор (уряд, що заступає королеву) провінції Саскачеван. Його дружина Михайлина, нар. 1930 р., донька Андрія Кіндрачука (1885-1954), який виеміґрував з Городенки до Канади 1903 р.

До наших земляків треба причислити й **Яремка Івана,** адвоката в Торонті, колишнього міністра уряду провінції Онтаріо, бо його мати Марія Боєчко народилася 18 червня 1895 р. в Чернелиці, а вмерла 1976 р. в Канаді.

Жибчин Дмитро, нар. 10 серпня 1905 р. в Городенці, посол до леґіслятури провінції Саскачеван в 1952-1956 роках. До Канади прибув з батьками Теодором і Василиною з Кіндрачуків 1906 р., жонатий зі сестрою проф. Д. Максимюка Марією, мають троє дітей і фармують в околиці Гефорду.

Ощипок Петро, довголітній управитель кредитової спілки у Гефорді. Його батьки Іван і Василина з Іванишків приїхали до Канади з Городенки (Котиківки).

Перепис населення 1971 р. виказує в Саскачевані 86 тисяч осіб українського походження, тобто 9 відсотків на-

селення провінції. В тому числі й особи, які прямо або посередньо через своїх предків походять з Городенки і городенського повіту, як свідчать їхні родинні назви: Вережаки, Вінтоники, Гавриші, Ґрамяки, Боклащуки, Заліщуки, Калини, Кіндрачуки, Котелки, Лазаровичі, Максимюки, Михайленки, Никифоруки, Ощипки, Підвербецькі, Рибчуки, Семки, Цалини, Яремовичі й багато інших.

ВАСИЛЬ НИКИФОРУК

ГОРОДЕНЧАНИ У ЗСА

Історія еміґраційного поселення це не для одного із іміґрантів тверда вчителька життя, що її напрям в немалій мірі будуть продовжувати внуки і правнуки цього поселення. Кожний із нас свідомий того, що із усіх народів, які поселилися у ЗСА, драматична доля припала таки українцям, які серед дуже несприятливих умов проводили це поселення, і на своїх плечах мусіли нести тяжке приниження і призирство. Треба нам дійсно подивляти тих піонерів, що стояли перед гнітучою ділемою, що їм робити.

Вже від 1897 року маємо згадки про людей з Городенщини, які їхали сюди із різних причин. Одні з політичних а найбільш ради матеріяльних недостатків в краю. Деякі відомості в журналах чи пресі справедливо наголошують вагу українського поселення в цій країні, бо наші поселенці були вимогливими до себе і до свого національного „Я" Зі собою вони несли культурні надбання. Що більше, в їхніх плянах була ідея створення своїх громад із назвами своїх рідних земель і своїх традиційних порядків.

Знаходимо згадки про прикмети тих людей, як працьовитість, чесність, релігійність, любов до свойого роду і традицій. І навіть по кількох поколіннях перебування у ЗСА, наші земляки залишилися сантиментальними до свого народу, своєї рідної землі. Бо для кожного із них „старий край" це його Батьківщина.

Трактування наших людей було на початку жорстоке. Але з упливом часу стало очевидним, що наші поселенці мають потенціял розвиватися, йти в гору й що вони у кожному відношенні здатні дорівняти іншим народам у вільній землі. Цей процес був дуже повільний, але можна сказати був постійний. Вони починають закладати свої підприємства. З бігом часу вони рік за роком збільшували число своїх не тільки підприємців, але теж професіоналістів а також учених. Цей здоровий ріст скріпила хвиля нових іміґрантів після І світової війни. Те саме відчулось і по закінченні Другої світової війни. Нові іміґранти почали також включатись у громадські організації, до місцевих Народних Домів, до наших Церков, до наших братських організацій, до наукових товариств. Наші співгромадяне почали нас шанувати!

Одним з найбільш відомих наших піонерів, які записалися в історію нашого загального поселення в ЗСА був **Сава Чернецький,** уродженець Далешеви, який прибув до ЗСА в 1900 р. Приїхав він сюди з Канади на запрошення тодішнього редактора „Свободи" о. І. Ардана. Вже з Канади він писав до єдиного тоді українського часопису на американському континенті „Свободи" свої вірші, які виявились одними з кращих серед піонерської гущі. Став він писати також оповідання і сатиру, яка тоді була на потребу в боротьбі з москвофільством та мадяронством.

Негайно після прибуття Сави Чернецького до Нью-Йорку бачимо його в праці при „Свободі" в різних функціях, а що в тому часі редактори чи співредактори сповняли також інші праці біля часопису, робив це теж Сава Чернецький. Був також складачем а навіть в один час організатором-управителем видавництва.

З приїздом Сави постійно появляються на сторінках „Свободи" його сатиричні вірші. Майже кожне число приносить його дотепну й ущипливу сатиру, в якій він громив хрунів, кацапів-перевертнів, сам-собі-панство, латинський клер, який змагався за те, щоб підпорядкувати Українську Католицьку Церкву під свою владу. Не щадив він також всяких вельмож та дряхлу шляхту, що шкодила в рості рідного народу. Стояв він на сторожі індивідуальної і національної справедливости.

Не розставався С. Чернецький зі „Свободою", коли то він попрощався з нею в 1904 р. Його вірші стрічаємо на її сторінках в 1906 („Псалом 140", ч. 33), в 1910 (Іроде, знай, ч. 33), в 1921 (З Різдвом Христовим, ч. 11), та наступних роках. Вірші Сави були також друковані в календарях „Свободи", прим. „Браттям-борцям на Україні" (Календар УНС, 1918 р.).

У своїй співпраці з українською пресою в ЗСА Сава не обмежувався тільки до „Свободи". Його творчість стрічаємо також на сторінках „Народної Волі", в гумористично-сатиричному часописі „Оса" (1902), „Шершень" (1909) та інших. Як бачимо творчість Сави порозкидувана по різних часописах, як також є вона в різних збірочках того часу. Не місце обширно про це розписуватися на цьому місці, але Городенське земляцтво повинно подбати, щоб всю його творчість зібрати та видати окремим виданням. Помер Сава Чернецький в стейті Монтана і там похований. Більше про працю Сави, зокрема в Канаді див. його сильветку серед канадських діячів на стор 813.

Також одним із наших відомих піонерів на американському континенті був наш земляк із Фільваркового кута Городенки **Юліян Павчак,** що прибув сюди у 1909 році.

Вже проминуло більш 20 літ від смерти Ю. Павчака, одного із провідних членів української іміґрації в Нью Йорку. Трудився він і був тут активним понад 50 літ. Приміром був він для багатьох. Його всеціле віддання ідеї української державности, культури та його глибоку любов до свойого народу віднотовується на кожному кроці. Він був одним, що обзнайомлював українську іміґрацію із потребами в рідному краю. Він не забував у своїх зустрічах про потреби на „Рідну Школу", „Просвіту", Українських Інвалідів. Він належав тут до тих провідників, що вели широку організаційну діяльність з метою створення фінансової бази серед українців у ЗСА для визвольних змагань нашого народу. Він брав участь у багатьох конвенціях УНС, де завсігди виступав із закликом на потреби у старому краю. Ю. Павчак був основником Ліґи Українських Горожан в Нью Йорку, він дбав про мистецтво, був співпрацівником школи українського танку Василя Авраменка, був активним у драматичному комітеті.

Сава Чернецький

Він незвичайно цікавився публікаціями та мапами України, придбав велику збірку книжок. Він був каменярем, піонером та патріотом, що вірив у справедливість української справи.

Ще іншим нашим загально відомим земляком, що прибув перед Першою світовою війною до ЗСА, був **Василь Жугаевич** (писали також Загаєвич), уродженець Серафинець. Він провів також довгі роки у ЗСА, більшість із них у Нью Йорку. Це вже інша людина й інші були у нього пляни. Це була людина „бізнесу". Він поклав багаті підвалини для багатьох варстатів праці, бо як все пригадував на всяких зустрічах наших земляків, що „бізнес" відноситься до майже всіх ділянок господарського життя і діяльности нашої громади. Наголошував велику потребу суспільних забезпечень. Помер дня 8 березня 1962 в Міямі, Флорида.

Дещо більше вдалося нам призбирати даних про наших городенчан. які прибули до ЗСА після II світової війни й тут включилися в суспільне життя українсько-американської громади.

Згадаймо найперше наших двох пеших головних редакторів нашого збірника „Городенщина". Перший, який багато трудився в Нью Йорку. Це був добре відомий

інспектор Іван Василишин. Не говоритимемо про його педагогічну і політичну діяльність на Батьківщині до війни, бо про це є мова в окремій згадці (на стор. 611 — ред.). Тут тільки згадаємо, що за совєтської влади був якийсь час інспектором наросвіти. Знова під час німецької окупації працював короткий час в Окружному старості, а по створенні УДК в Городенці обнимає головство філії УДК аж до відступу німців. В 1944 р. виїжджає зі своєю ріднею до Відня а звідти до Німеччини і опинюється у переселенчому таборі в Берхтесґадені. Організує там шкільництво, стає членом Таборової Управи і у 1949 р. переїжджає до ЗСА. Тут, працюючи початково тяжко на прожиток у тютюневій фабриці, включається також і тут у вир громадського життя Нью Йорку, стає основником Товариства Самопоміч, а опісля по заложенні кредитівки, стає до праці в ній і через довгі роки виконує головство кредитового комітету. Був він директоом школи українознавства при Товаристві Самопоміч, членом УНС і його членом екзекутиви, член політичної Ради УККА, першим містоголовою Централі Самопоміч. Помер у Ню Йорку 26 линя 1968 року. В своїй праці інсп. Василишин був приміром громадянина суспільника і в кожній ситуації знав знайти собі місце служити народові. Крім цього мав легке перо і публікував низку статтей з громадського і педагогічного життя. Як відомо, написав теж обширні спомини, які змальовують дію окупаційних режимів в Україні та постійну боротьбу українського народу з ними на Городенському Закутку. Вони стануть цікавим причинком до загальної історії українського народу в його змаганнях за незалежність.

По смерті інсп. І. Василишина дальшу працю над збірником перебрав **проф. Михайло Бачинський,** уродженець Серафинець, колишній професор гімназії „Рідна Школа" в Городенці. Після II світової війни він теж поселився в Нью Йорку. Його праця заслуговує на те, щоб хоч в короткому нарисі сказати про його життєвий шлях.

Після вибуху Першої світової війни, 1915 р., вступив до УСС і того самого року зложив іспит зрілости у Відні. В Українському леґіоні перебув аж до розвалу Австро-Угорщини а опісля зголосився до УГА. У травні 1919 року зі своєю сотнею подався за Дністер, а згодом за Збруч. У 1920 р. повертає назад до Серафинець а 1921 р. вступає

на теологічні студії в Станиславові. Пізніше вступив на філософічний факультет віденського університету і закінчує його в 1926 р. Доповнивши віденські студії на Краківському університеті, обняв посаду професора гімназії в Городенці і провів там чотири роки. 1927 р. одружується із Ольгою Дорожинською. Від 1934 до 1936 р. був волосним старшиною у Незвиських а від 1937 р. до приходу совєтської влади працював рахівником у дороговому уряді. В часі німецької окупації був заступником посадника міста Городенки. В березні 1944 року подався із родиною на еміґрацію, спершу до Відня а з кінцем 1945 р. до Зальцбурґа, де учителював у зорганізованій там гімназії. При кінці 1948 р. виїжджає до ЗСА і протягом 17 літ живе у Нью Йорку. Опісля по відході на емеритуру переїжджає до Кінґстону, де й помер 29 грудня 1970.

На окремі відмічення заслуговують громадські діячі Городенщини, які поселилися в ЗСА після війни, а які відіграли визначну ролю в житті і розвої нашої спільноти на рідних землях. До таких належать д-р Василь Кассіян, інж. Іван Семків, інж. Богдан Білинський, колишній посол до польського сойму. Всі три поселились на терені Чікаґа й околиці. Всім трьом приділені окремі сторінки в цьому збірнику. Д-р Т. Комаринський поселився на сході ЗСА й йому також присвячені окремі рядки. Тут тільки скажемо, що всі вони, опинившись на американській свобідній землі, й надалі служили народові та його визвольній боротьбі.

В ЗСА поселились після війни такі відомі педагоги української городенської гімназії „Рідна Школа ім. Т. Шевченка", як довголітній катехит цієї школи о. Евген Бахталовський, професори: Роман Міхняк, Касіян Тучапський, Михайло Загайкевич. Саме наступні рядки хочемо присвятити їм, як тим, які крім великого педагогічного вкладу в українське виховання, дали теж великий вклад в загальну суспільну працю нашої спільноти не тільки на Батьківщині, але також в діяспорі.

Отець Евген Бахталовський: Цьому улюбленому студентському Катехитові, якого звання пишемо заслужено з великої літери, присвячена окрема згадка в Пом'янику. передових священиків Городенщини. Тут тільки торкнемося його шляху, який простелився перед ним після другого приходу совєтських військ. Діставши відпустку від Єпис-

копського Ординаріяту о. Евген виїхав до Відня а згодом до Кеніґсфельду в Баварії, де обслуговував українських робітників, яких німці вивезли насильно на роботу. Після війни став духовником для утікачів в таборі УНРА в Інґольштаті, Баварія. Там в короткому часі став основником української гімназії та отримав катехитуру цієї гімназії з рук Апостольського адміністратора о. Миколая Вояковського. В 1949 р. приїхав до ЗСА, де дістав працю у парохії церкви Вознесення у Сейр, Па. І знова тут віддає першенство опіці дітям і молоді. Основує і тут Марійську Дружину, став капеляном Українських Католицьких Ветеранів, яким допоміг купити власний дім, де мали змогу гуртуватися і не розпорошуватися в чужому середовищі. Помагав залишеним в Европі студентам покінчити студії. Вистарав афідавіти для 68 скитальських родин і дав їм першу поміч по приїзді до ЗСА. Помагав сиротам і місійним станицям, а також допомагав УККА та Українському Народному Фондові здобувати членів та в збиранні фінансів. На його поміч можна було числити без найменшого застереження. Його тиха , тривала, жертволюбна праця всюди єднала пошану й любов молоді і вірних, для яких трудився. 2 квітня 1957 р. перестало бити його добре серце.

Роман Міхняк: Нар. 14 липня 1891 р. в Стрию. Середню школу скінчив у Станиславові в 1911 р. а університетські студії у Відні й у Львові. Під час І світової війни був на російському фронті в Карпатах. Під час Визвольних змагань працював через один рік у ботанічній лябораторії Українського Університету в Кам'янці Подільському. В році 1922 Головна Управа „Рідна Школа" назначила його на професора в українській приватній гімназії в Долині. Це був час великої акції УВО й бойкоту виборів до польського сойму і в р. 1923 польська влада замкнула цю гімназію, його арештовано й відсидів місяць у стрийській тюрмі. У 1924 р. учителював в Укр. Жін. Гімн. РШ в Коломиї, але не на довго, бо шкільна Кураторія у Львові не хотіла надати йому права навчання. В році 1925 директор Української Гімназії в Городенці М. Бараник приняв його на посаду викладача біології і руханки. Крім своєї праці, проф. Міхняк був управителем української бурси, виконував обов'язки скарбника укр. гімназії і активно занимався освітньою працею у повіті, уряджуючи різні реферати на виховні теми, як також допомагав у розвоєві просвітян-

ського руху по селах. У 1939 році під час большевицької окупації був арештований і просидів 8 місяців у Станиславівській тюрмі. За німецької окупації учителював в Укр. Гімназії і Промисловій школі в Коломиї. Під кінець Другої світової війни удався на захід і навчав в Укр. гімназії у Зальцбургу, Австрія, протягом 4 років. Від 1949 року перебуває у ЗСА. Працював початково по різних фабриках, а тепер відійшовши на емеритуру, працює в Українському Музею в Клівленді, належить до Учительської громади і активний у Пласті. На 87 році життя займається городництвом, пасікою, та ще студіює біологію.

Касіян Тучапський: Нар. 27 лютого 1892 р. в Поточанах Бережанського повіту. До гімназії ходив у Бережанах та у Львові. Матуральний іспит склав у 1912 р. в Українській гімназії у Львові. 1913 р. вступив на львіський університет, а з вибухом Першої світової війни був покликаний до австрійського війська та увесь час перебував в Чорногорі (Монтенеґро) і Сербії. Попав до італійського полону і звільнений був в осені 1919 р. Виїхав звідти до Праги і на Україну, але не надовго, бо армія УНР була вже у відступі. Повернувши до Галичини, вдруге студіював на львівському університеті аж до 1925 р., коли закінчився бойкот цього університету. Він зложив іспит з германістики з додатком з історії французької літератури. В роках 1929-1930 вчив в Гімназії „Рідної Школи" в Яворові, а від 1932 до 1935 в Гімназії ім. Тараса Шевченка в Городенці. Від 1935 до 1939 р. був викладачем у Технічній Школі у Львові. За нім. влади був шкільним інспектором у Городенці а потім в Коломиї. На еміґрації перебував до 1949 р. у Берхтесґадені, а від 1949 р. перебуває стало у Чікаґо. Тут оснував „Учительську Громаду" і був деякий час інспектором Шкіл Українознавства. Був співредактором тижневика „Українське життя".

Михайло Загайкевич: Уродженець села Креховець, Станиславівського повіту. Початкову школу зачав у родинному селі, опісля вступає до Укр. Держ. Гімназії у Станиславові і як учень 7 кляси вступає у ряди Січових Стрільців. Закінчує студії іспитом зрілости у Відні 1916 р. Першу світову війну перейшов у рядах Січових Стрільців і у 1922 р. виїздить до Праги на дальші студії. Вступає до Пражського університету і там одержує абсолюторію із математики, фізики і хемії. Повернувши назад до Галичи-

ни, одержує спочатку посаду учителя в Учительській Жіночій Семінарії у Стрию. Одночасно вписується на Львівський університет і одержує диплом в 1930 р. 1933 р. переїздить до Городенки і працює аж до приходу большевиків у 1939 р. професором фізики і математики. У 1941 р. Шкільна Кураторія приділює його на посаду професора до гімназії у Тернополі, де пробув аж до 1944 р. Звідти разом ізріднею подався на захід і опинився в Австрії, там продовжує працю у створеній Гімназії у Ляндеку, а у 1950 р. переїздить до Америки і перебуває разом в околиці Нюарку на емеритурі.

До інших категорій суспільних діячів на терені ЗСА належить наш городенчанин **Ераст Куровицький** та його родина. Це діяч, який вийшов з українського міщансвта. В Городенці якийсь час очолював Товариство „Міщанська Родина" та вже в тому часі проявив свою патріотичну і меценатську настанову. Опинившись в Нью Йорку, організує, подібно як в Городенці, м'ясарське підприємство, в якому він виявився, як один з кращих фахівців. Розбудовує його й дає працю не тільки своїй родині, але теж і другим. В думках і ділах родини Куровицьких є, щоби виявляти нашу вдячність не тільки словами, але і ділами. Вони на кожному кроці поспішають із своїми пожертвами для цілої нашої громади. Їхня жертвенність на народні, церковні, гуманітарні цілі завсігди одна із найбільших і вони все запевняють, що ніколи не зійдуть із шляху, що його вказали їм батьки: „Не залишайтесь позаду та не залишайтесь глухими на голос нашого Великого Патріярха". Це мабуть найбільша його турбота про нашу церкву, тому і він своїми пожертвами допоміг здвигнути нову церкву у Ґлен Спею, літній місцевості нашого поселення, де перебувають вже сотки наших земляків і інших поселенців. Найбільше мабуть наболіло серце Ераста за терпіння дружини Осипи, бо від кількох літ терпить важкий параліж включно зі страченням мови. Ця недуга прикувала її до крісла і тому навіть перестав сам Е. Куровицький не так багато фізично уділятись громадському життю нашої громади, як це було передше.

Ще інший городенчанин з великим громадським стажем прибув до ЗСА після II світової війни. Хоча **Володимир Гафткович** родився в Устечку, пов. Заліщики (1897) але дитинство і виховання провів в Городенці. Він учас-

ник Визвольних змагань, четар УГА, в'язень Тухолі і Бригідок, член УВО, студент Українського Тайного Університету, інспектор „Просвіти" у Львові до 1939, там же член старшини „Сокола Батька". Основник і начальний директор Союзу Українських Кооператив в Томашеві Люблинському (1939-40), голова Станиці СКС у Літтенвальді, голова УКК в Гартфорді, член СУМА, Пласт-Прияту, О.Ч.С.У., член окружної Ради УКК стейту Коннектикат.

До старшої ґенерації городенських громадських діячів належить також д-р Володимир Рудницький, який теж поселився в ЗСА після війни.

Д-р Володимир Рудницький також не родився в Городенщині, але довгі роки працював в Городенці й Обертині. Він син Зборова, народжений 1890 р. Життьові обставини змушували його родичів мандрувати по різних містах Галичини, тож молодому Володимирові приходилось вчитись аж у трьох гімназіях: Самборі, Бережанах і у Львові. Під час гімназійних студій належить до гуртка молоді „Молода Україна". Був членом головної Управи УСС, Кружка правників. Брав участь у Першій сітовій війні як поручник австрійської армії. У Бродах почав нотаріяльну практику, був головою Повітового Народного Комітету політичної Партії УНДО й головою „Українська Бесіда". Із Бродів переїжджає до Городенки, де сейчас став до співпраці у Товаристві „Рідна Школа", а в Обертині головою Надзірної Ради Повітового Складу, Районової Молочарні. На скитальщині брав участь у Товаристві Українських Ветеранів та у Крайовому Українському Комітеті на французьку зону. Приїхавши до ЗСА, був обраний головою відділу Об'єднання бувших вояків у Філядельфії та на протязі 16 літ головою Літературно Мистецького Клюбу. В останніх роках свого життя писав спогади про Великого Митрополита Андрея та помістив цікаві стомини про Городенку в журналі „Сучасність". Помер 4 серпня 1974 року.

Позначились наші городенчани на полі музики та співу. Сюди найперше мусимо зачислити всім нам відомого ще з Городенщини оперного співака **Теодора Терена-Юськова,** уродженця Поточиськ. Вже студентом гімназії він організував і провадив поточиський хор при Читальні Просвіти. Це саме продовжав тоді, коли був студентом Музичного Інституту ім. М. Лисенка у Львові.

Студіював він музику і спів на заграничних консерваторіях, після яких влаштовував низку своїх сольових виступів та самостійних концертів. У Львові перед війною зорганізував ансамбль „Ревелєрси Юстона". Поселившись після війни в Нью Йорку, включився в мистецьке життя. Ту теж виступає зі своїм репертуаром, як також виїжджає в терен. Провадить також мистецьку педагогічну діяльність.

Зеновія Лавришко-Бундзяк також заблиснула мистецьким талантом. Уродженка Городенки, з родини Ізидора і Каролини Лавришко, в якій плекалась музична культура. Вже на шкільній лавці в гімназії Рідної Школи позначалась в театральних та музичних виступах. Співала в хорі „Боян", виступала в ролі Оксани в оперетці „Запорожець за Дунаєм". З вибухом німецько-большевицької війни виїжджає із родиною до Відня, де починає знова вчитись співу у бувшого співака Віденської Державної Опери (Нойґебауер). Там приходить її практичне навчання і вдосконалення співу. У 1946 р. переїжджає із Відня до Берхтесґадену і тут дальше учащає на науку співу у Консерваторії „Гандель" у Мінхені, Баварія. На постійний побут у ЗСА приїжджає разом із рідною у 1949 році і студіює у Музичному Інстиґуті у проф. Іванни Шмериковської-Прийми. Як зріла солістка виступає на сценах Н.Й., Чікаґо, Босноту, Сирякуз. Бере участь у виступах хору в Ньюарку, який так успішно виступав на посвяченні Св. Софії у Римі та під час Святого року в 1975 р. Працює також в рядах молодечих організацій, стає членом Головної Управи „СУМА" в Америці аж до 1968 року. Під цю пору є членом Управи Об'єднання Жінок в Йонкерсі. Активна також у політичному та патріярхальному русі. Одружена з Іваном Бундзяком, промисловцем у Йонкерсі і мати двох синів.

Олександра Гафткович-Крупа, теж уродженка Городенки, яка пов'язала свої співацькі здібності зі суспільним життям. Ще на шкільній лавці була учасницею гімназійних хорів та аматорських гуртків. У Львові співала в хорі „Просвіти" а згодом працювала серед української громади на Холмщині (в Томашеві). Проживала якийсь час в Канорі та була членом жіночого ансамблю „Арфа" в Торонті, згодом в ЗСА в Гартфорді включилася в працю хору „Діброва" і СУА. Є відомим колекціонером україн-

ської народної ноші і має оригінальні комплети з Городенщини, Буковини та інших осередків.

В іншій ділянці мистецтва вписав себе **Богдан Василишин,** уродженець села Кунисівці та вихованець Городенки і Городенської гімназії. На шкільній лавці займався образотворчим мистецтвом і спортом. Також один з кращих копунів „Пробою". В роках 1941-42 студіював архітектуру у Львові та заочно в Інституті Образотворчого Мистецтва. Два роки студіював у „Карль Райнерс Кунст Шулє дер Стад Він". Рівночасно поруч з мистецтвом студіював у цій школі музику (скрипка-сольоспів). У Берхтесґадені був учасником мистецької студії Е. Козака. В Нью Йорку в роках 1951-52 студіював вечорами „Комершел артс у Сіті Каледжу. Довший час був членом Управи Українського Спортового Клюбу („УСК"). Будучи управителем футбольної команди юньйорів, допровадив їх до чаші ЗСА у 1960 р. Працював в управі хору „Думка", а шість років підряд був секретарем Об'єднання Мистців Українців Америки ОМУА. Улаштував 11 індивідуальних виставок в Нью Йорку й околиці. Зараз є членом „Толідо Артіст Клаб". На загальній виставці мистців „Мідамерікен" у 1977 році здобув дві нагороди (другу й третю) за свої олійні картини „Сумерк над Делаваром" і „Карпатські ночі". Два роки підряд був вибраний „Артіст оф де їр" і мав почесну індивідуальну виставку в головній бібліотеці міста Толідо.

В Нюарку працюють суспільно деякі наші городенчани. Тут поселився **мґр Михайло Кіндрачук,** уродженець Городенки, правник, який вже позначився був в громадській праці в Городенці. Пацював у Філії Сільського Господаря, в Спортовому Товаристві „Пробій", в Хорі „Боян" та в загально-просвітянському русі. З 1949 р. враз зі своєю сім'єю осівся в Нюарку. Тут включається у вир громадської праці, допомагає Пласт-Приятові, стає членом Парохії св. Івана Хрестителя, членом місцевого відділу УККА. У Ґлен Спей, в околиці горішнього Нью Йорку обрано його головою будівельного комітету для здвигнення церкви св. Володимира і той пост занимав аж до закінчення будівлі.

Ще інший син Гооденки **інж. Віктор Яворський** став громадянином Нюарку по виході з німецького концентраційного табору зі Саксенгавзену. По війні початкову і се-

редню освіту закінчив у родинному місті. Бачимо ми його тоді у рядах хору Гімназії „Рідної Школи", членом Міщанської Родини, активним змагуном УСК „Пробій". Студіював на заграничних університетах і тут одержав диплом інженера. Там захопила його війна. Після концентраку опинився на еміґрації у Німеччині. По переїзді до ЗСА поселюється зразу в Нюарку, де бере живу участь у нашому громадському житті. Через довгі роки є станичним Пластової Організації та членом Т-ва „Чорноморська Січ".

Запустив своє коріння в Нюарку також **д-р Богдан Рибчук.** Він також пройшов німецькі концентраційні табори (Авшвіц, Мавтгавзен, Мельк й Ебензе), а ще передше в'язницю в Станиславові і Монтелюпі. За польських часів був в'язнем Картузької Берези. Відомий діяч УВО й ОУН. Студіював у Львові та Празі, де здобув докторат права і суспільних наук. В ЗСА працює в бібліотекарстві та є членом різних бібліотекарських асоціяцій.

Городенчанин **Андрій Підвербецький** працює в ЗСА інженером. Разом із тисячами таких, як він, опинюється у таборі переміщених осіб у Австрії. Записується на студії до Університету у Ґрацу і кінчить інженерський відділ електроніки. У 1950 роках переїздить за океан, поселюється спочатку в Нью Йорку, а опісля переїздить до другої місцевости і обіймає керівництво у відділі електроніки у Дженерал Електрік. Член місцевих організацій, як УККА, Т-ва Укр. Інженерів Америки та інших допомогових товариств.

Василь Бабій приїхав до ЗСА зі суспільно-кооперативним досвідом, бо з малку заправлявся в цьому ділі на терені Повітового Союзу Кооператив в Городенці. Уродженець Серафинець доповнив екіпу передовиків цього популярного в Городенщині села. Після провалу Німеччини прибув до ЗСА, перейшов найперше, як кожний, таборові злидні й поселився в 1950 р. в Бридж Порті. Вкоротці вибирають його тут до Управи місцевого Народного Дому, стає членом Управи місцевого відділу УККА, стає в ряди збірщиків на Народний Фонд, бо крім щоденної праці його тягне громадське життя. Ми читаємо часто у пресі про його заходи і виступи на зборах, чи вічах такої чи іншої організації. Він тішиться ще і досі як колись у ПСК

симпатією і пошаною серед місцевого населення, яке вдячне йому за його віддану суспільну працю.

Досить багату історію має ще інший уродженець Серафинець **д-р Василь Гуцуляк,** що подібно як наш піонер Сава Чернецький, приїхав до ЗСА через Канаду. Прийшов на світ в 1910 році в селі Серафинцях. Середню освіту почав в гімназії в Городенці, а закінчив матурою в Малій Духовній Семінарії у Львові 1931 р. Пізніше переїхав на студії до Праги, а згодом до Риму. 1935 р. у Римі, в Папському Університеті „Урбаніяна" завершує свої богословські студії. Священичих свячень не прийняв., а продовжав студії філософії, які закінчив одержанням титулу доктора філософії. У 1947 р. переїжджає до Аргентини. Там бере участь в освітній праці у „Відродженні" та у „Просвіті" у місті Бересійо. Постійно відвідує нашу громаду в Буенос Айресі. До Канади переїжджає з початком 1950 р. Одружується із Марією Левицькою. Уділяється там найбільш у Літ.-Мистецькому Клюбі. Займається також журналістичною пацею в „Українському Робітнику", згодом у „Батьківщині", „Наша Мета" і „Лис Микита". У 1960 р. закінчує бібліотекарський факультет на Оттавському Університеті і переїжджає до ЗСА і через 4 роки працює у Сентрал Мізурі Стейт Університеті, як каталогер та викладає чужі мови. Працював там аж до відходу на емеритуру. В часі праці в університеті дає різні лекції на українознавчі теми, як історія, культура, політика, економія тощо. Належить до Наукового Т-ва ім. Шевченка, є членом Т-ва укр. бібліотекарів.

Велику родину Сілецьких з Городенки репрезентують в ЗСА декілька городенчан а між ними **д-р Юліян Корчак-Сілецький.** Його спомини в цьому збірнику з'ясовують його молодечий шлях. Тут тільки додамо, що студії медицини кінчає він в Чікаґо після довших студійних років на університетах Ґрацу та Мюнхену в Европі. В 1956 р. відчиняє свою загальну практику у Лорейн. Одружується в 1960 році і є батьком 5 синів і однієї доньки. Побіч своєї практики бере живу участь у житті місцевої громади. Через кілька каденцій був головою місцевого відділу УККА, головою відділу Товариства за „Патріярхальний Устрій Української Помісної Церкви" головою місцевої Парохії св. Івана Хрестителя. Всі його сини активні у Пластовому житті громади.

Ще інший **з роду Сілецьких — д-р Богдан** працює у Філядельфії. Це син відомого просвітянського діяча та працівника Філії Рідної Школи в Городенці Василя Сілецького. Вихованець Городенської гімназії, який студії медицини кінчив в Німеччині. По закінченні Другої світової війни переселюється до ЗСА і опинюється у місті братньої любови Філядельфії. Тут вступає у ряди вже існуючих організацій. Як добрий змагун ще в краю, виступає у красках знаного Спортового Товариства „Тризуб", який кількакратно здобуває мистецтво Америки. Маючи гарний голос, вступає також до знаного хору „Прометей", в якому виступає як соліст. Не вдоволяється він і тим всім, бо крім щоденної лікарської практики та праці в хорі, він організує українську радієву програму, де кожного тижня звеличує нашу чарівну українську пісню.

Працюють на терені ЗСА й інші городенчани, як: **Мирослава Козанкевич-Чубата** в Милфорді, **Роман Соболь** в Гартфорді, **Зенка Камінська, Василина Гординська і Дарія Пісецька** в Дітройті, **Зоня Лабач-Волчук** в Лейквуді, Огайо та **Міра Білик-Повх,** яка від довших років уділяється в Українському Золотому Хресті в Рочестері. Відповідальна вона за пресову референтуру та є редакторкою Бюлетеню цієї заслуженої організації. В Рочестері теж працюють її брати **Любомир і Роман,** теж вихованці Городенки. В цьому місті осівся також і **Михайло Озарук** зі села Підвербці. Всі вони активно працюють в місцевих організаціях. В Чікаґо живе **двох братів Хамових,** мґр Ярослав та молодший Маріян. Оба вихованці Городенки, які здобули собі популярність, найперше як надзвичайно здібні футболісти та довголітні копуни Спортової дружини „Пробій". Мґр Ярослав Хамів, по професії правник, сповняв важливі функції в повітовій управі Городенки в часі II світової війни. Маріян студіював торговельні науки. В Чікаґо теж отаборились ще інші городенчани, як: **д-р Наталія Григорчук з дому Грималюк, Емілія Кулик, Осип Гаванський, Меланія Семків, Оксана Мурська** та відомий меценат нашого збірника **д-р Петро Харук.** Ще інший меценат нашого збірника **д-р Ростислав Василишин** проживає в Толідо, Огайо і там провадить свою лікарську ординацію. **Д-р Микола Гнатчук,** перший з перших меценатів збірника „Городенщина", живе і працює в Ламбертвіл.

Теж приносить добре ім'я Городенській Землі **д-р Василь Модрич-Верган,** який працює головним редактором в часописі „Народна Воля" в Скрентоні. Його передовиці часто передруковує українська діяспорна преса. Пером також працює сеньйорка городенчан Наталія Чапленко з дому Стефанів. Сюди теж треба зачислити **мґра Олександа Луцького,** який часто дописує до „Свободи". Серед городенчан окремою симпатією втішається прибрана городенчанка **Божена Юревич** зі „Златої Праги", тепер в Бриджпорті, дружина вже покійного д-ра Юревича. В ЗСА проживає багато більше наших земляків, але, не маючи докладніших даних, важко про них згадувати.

Вкінці хочу представити декілька осіб із нашої молодшої ґенерації, що своїм способом поступування та відданістю в ділянці своєї праці, не забувають також і про наше громадське і суспільне життя.

Ростислав Соболь; уродженець Городенки, якої майже не пам'ятає, бо виїхав разом із своїми батьками малим хлопчиною на захід. Здобув для себе звання з ареонавтики. Перебуваючи у Німеччині, починає там народню школу, але вже у 1949 році переїздить із родичами до ЗСА. Тут продовжує своє навчання і закінчує його в Нью-Йоркському університеті. Вєтнамська війна не пощаджує його. Він опинюється в рядах американського летунства і на протязі сімох літ вивчає цю ділянку. Полюбив він її до того ступеня, що по виході із війська зголошується до приватної компанії і його принимають на працю вже як добре вишколеного летуна, фахівця летунства. Згодом отримує тут номінацію на керівника відділу, який вишколює летунів для провадження великих літаків. Він переводить вимагані іспити з ними та за його апробатою такі летуни одержують професійні дозволи. Він є членом Товариства Укр. Інженерів, членом УККА, членом Парохії Патріяршої Церкви Св. Володимира й Ольги в Чікаґо і є жертвенний на українські громадські цілі.

Роман Микола Никифорук. Уродженець Австрії. У 1948 р. переїжджає разом із своїми родичами на стале перебування у ЗСА і осідає в Нью Йорку. Закінчує Українську Католицьку школу св. Юра, вписується до вищої школи Отців Францісканів, яку закінчує у 1962 р. Вписується на Університетські студії у Канаді, які згодом закінчує на Університеті Нью Йорк дипломом інженера хемії. Пере-

риває тимчасово студії, бо покликаний до американського війська і тут перебуває протягом двох літ. Під час студій він закінчує Школу Українознавства матурою. Рівночасно студіює музику, гру на фортепіяно в Українському Музичному Інституті Америки і кінчає його дипломом. Від наймолодших літ, бо вже від 5 року життя належить до організації ПЛАСТ, відбуває табори, переходить всі ступені пластунства а опісля як старший пластун занимає важливі пости. Працює тепер в одній великій хемічній компанії у Швайцарії, яка має свої філії по цілому світі. Маючи нагоду подорожувати по цілому світі, він цікавиться громадським життям наших поселенців у Німеччині, Франції, Швайцарії, Австралії, Канаді, Англії, Австрії і інших, де тільки має змогу, а також і тут у ЗСА. Член УККА, Пласту, Т-ва Укр. Інж., член Муз. Інституту Америки.

Віра Олена Никифорук-Березовська: Уроджена в Нью Йорку. Початкову освіту починає у школі Св. Юра. Опісля переходить до Нотре Дейм, закінчує її із відзначенням. Вписується на дальші студії до Нью-Йоркського університету і протягом трьох літ закінчує там студії дипломом Ем.Ей, а опісля докторатом. Маючи високі оцінки в науці, була нагороджена спеціяльним відзначенням згадано університету. Той сам університет рекомендує її на працю до великої лябораторії до „Нью Йорк Юніверситі Медікал Сентер", де і працює тепер над дослідами шкірної недуги рака. Її статті із тої ділянки поміщені разом із дослідами інших визначних лікарів у медичних журналах Америки. Будучи ще малою, вступає в ряди пластової організації. Працювала виховницею на таборах, а також провадила гуртки юнацтва. Закінчила школу Українознавства і одержала свідоцтво зрілости. Протягом десяти літ студіювала гру на фортепіяно в Музичному Інституті Америки і закінчила його дипломом. Виступала на різних американських авдиціях, де здобувала разом із другими студентами УМІ золоті медалі і високі відзначення. Цікавиться нашим громадським життям, бере живу участь в Патріярхальному русі.

Без сумніву, що лісту осягів нашої успішної молоді можна було би далеко поширити, якщоб ми мали тверді дані до цього. Вже ці скромні взірці наповнюють нас на-

діями, що того рода молодь з певністю передасть нашу національну штафету наступним поколінням, що дай, Боже!

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Автор нарису „Городенчани у ЗСА" зі скромности нічого не зафіксував про себе. Отже ж, лишається нашим обов'язком доповнити ці його рядки.

Василь Никифорук вийшов з відомої городенської родини, якої члени записалися на сторінках просвітянського і кооперативного життя в Городенці, зокрема між двома світовими війнами. Брат Василя вклав багато праці в розбудову кооперативи „Єдність", а згодом в розбудову пекарні цієї кооперативи, яка стала найбільш відомою українською пекарнею в Галичині.

Василь приглядався цій праці а згодом й сам став йти братовим шляхом. Вже на студентській лавці вчленовується він в просвітянський рух на місці на свому Монастирському куті, а опісля теж з другими студентами виїжджає в повіт. Доцінюючи вагу фізичного виховання, віддає також багато праці місцевому спортові, а згодом УСК „Пробоєві", де займає відповідальну позицію в часі воєнної заверухи. Саме тоді він перериває свої університетські студії, бо йде за кличем: „Будувати свою національну хату". В1941 р. він обіймає позицію повітового секретаря при Повітовому старості і втримує її аж до ліквідації цього староства німцями. В той час враз з другими та Обласним правлінням зі Станиславова наладнує адміністрацію повіту, створює збірні громади, призначає війтів та привертає до життя сільське самоврядування. Працюючи на цій позиції, він рятує багато молоді і селян від вивозу на працю до Німеччини. В тому ж часі включився він враз з іншими, як Микола Цюрак, Е. Котелко, Евген Лазорко, Роман Макогонський в працю Українського Допомогового Комітету під кермою Івана Василишина. В дальшу примусову мандрівку з Рідної Землі йде він зі своєю дружиною Зеновією, що вийшла з патріотичного роду Рибчуків та не оставалась позаді у суспільній праці свого мужа. Поселюються вони на якийсь час в Зальцбурґу та докладають рук праці в таборовій адміністрації

та керівництві, щоб опісля виїхати звідсіль на постійне до ЗСА. Прибувши сюди в 1948 р., вони склучаються в систему УНС, УККА а згодом стають активними діячами Патріярхального руху.

Ця суспільна заанґажованість не перешкаджає Василеві повернутись знову на університетські студії і закінчити їх цим разом інженерським дипломом „Готел Індастрі і Готел Акавнтінґ". Це дає йому можливість працювати на відповідальних і керівних позиціях в таких світової слави готелях, як Валдорф Асторія та Американа.

Від початку організованої праці Городенського Земляцтва інж. Василь Никифорук стоїть в її чолі на терені ЗСА і багато доклав старання й уваги фінансовим потребам збірника „Городенщина". При цьому підкреслимо, що він не тільки завзивав других до пожертви, але і сам служив добрим приміром чи то у відношенні до збірника, чи то до патріярхальних справ, чи інших громадських фінансових потреб української спільноти.

Кінчаючи персональні силуети наших земляків на Північно-американському континенті, не можемо не згадати ще двох згально відомих наших земляків поза цим континентом, а саме С. Семенюка в Парижі та М. Цюрака в Австралії.

Степан Семенюк, син і вихованець Городенки міста, записався як здібний диригент і скрипаль та суспільний діяч. Віддав він великі услуги в праці Товариства „Просвіта" в Городенщині і поза нею. (Про його працю у Філії Товариства „Просвіта" в Городенці див. 267 стор.). Вже на гімназійній лавці „Рідної Школи" в Городенці провадив студентським хором а 16-літнім юнаком провадив просвітянським хором в селі Чернятині. Був він в'язнем польського і німецького окупаційних режимів. Після виходу з німецьких концентраційних таборів опинився враз з французькими й іншими політичними в'язнями у Парижі, Франція. Тут включився в українське суспільне життя, диригує хором, бере живу участь в юнійно-синдикальному русі, працює в Патріярхальному комітеті тощо. Його, як доброго речника, висилає українська парижська спільнота на міжкрайові українські з'їзди поза Париж. Бере участь в КООГЦУ та СКВУ.

Микола Цюрак, син Сокирчина і вихованець української гімназії в Городенці, позначився в суспільній праці не тільки в свому селі, але теж в Городенському повіті, зокрема в часі II світової війни в Українському Допомоговому Комітеті. Жонатий з Любою Делевською (Хто ж не пригадує собі українського ресторану Делевських в ринку та симпатичної услуги в ньому?!), теж городенчанкою, і разом виїжджає на захід а звідси до Австралії. Енергійний Микола ніде не стояв осторонь українського громадського життя. Те саме було в Австралії. За його відданість в цій праці, посвяту та енергійність, українці Австралії обирають його головою крайової системи Об'єднання українців Австралії (ОУА) і з цього теж титулу був він чільним речником українців Австралії на II Світовому Конґресі Вільних Українців в Торонті. На цьому конґресі його вибрано одним з заступників президента СКВУ. У Миколи й Люби Цюраків — три доньки-пластунки, які вже полонили серця трьох пластунів та, як закон велить, стали під вінець.

Коли пишемо ці скромні рядки про наших городенчан, розкинених по різних континентах земської кулі, здаємо собі справу з цього, що оба реєстри нашого збірника („Городенчани в Канаді" і „Городенчани в ЗСА" далеко не обхопили усіх. Не про усіх можна було зібрати вичерпні інформації. Деякі рядки дуже побіжні а вони повинні бути більш вагомими з уваги на працю такої чи іншої індивідуальности. Маймо однак на увазі, що це тільки перша спроба зробити такі підсумки. Маємо теж надію, що ці підсумки не лишаться останніми і що Городенське Земляцтво подбає про те, щоб така праця продовжалась і, щоб сини і доньки Городенської Землі та їхні покоління в діяспорі, жили в свідомості і пам'ятали про цей дорогий Наддністрянський закуток Покуття, що його звемо Городенщиною, яка є складовою частиною Великої Батьківської Землі, якій на ім'я УКРАЇНА (М.Г.М.).

МИХАЙЛО ДНІСТРЯНСЬКИЙ

СУЧАСНА ГОРОДЕНКА

ОЧИМА ВІДВІДУВАЧА

Багато змін в Городенці. Місто прибрало інший вигляд. Не стало багатьох старих будинків. Деякі знесла людська рука а деяких саме життя. Височіють денеде п'ять поверхові будови, але в більшості одно- й дво поверхові. Комунакація сіл з містом значно поширилася, розуміється, при помочі автобусів. Помітна взомжена комунікація з довколишніми містами, Коломиєю, Івано-Франківським тощо. Торги в місті відбуваються тільки в неділі. Впадають в очі більші будови для суспільного вжитку, як клюб, пошта, літній театр, воєнкомат, школа механізації, нова лічниця тощо. В місті водопроводи, які тягнуть воду в Червоної. Працюють також газопроводи. Це все, що вас вражає, коли ви в'їдите і розглянетеся в осередку міста. Довкілля міста виглядає зубожіле. Немає тих багатих господарств на Котиківці чи на Фільварковому і Монастирському кутах. Господарські будинки позникали (розібрані) а оставші хатки неначе в жалобі. В місті та на базарі не видно скупчення людей, щоб над чимось торгувались, радились, чи дискутували. Все спішить „по своїм ділам". Вражає індивідуалізм та якась бездушність. Довкола багато нахнюплених облич. Це так в старших, дещо інакше в молоді. Це перші ваші враження.

Не змінилося розположення вулиць міста, їх тільки переназвали. Пригляньмося їм, перейдімось ними, хоч головнішими.

Дорога, яка веде вас з Трьох мостів до Ясенова пільного зветься вулиця Леніна. Колишня Двірська зветься тепер Інтернаціональна, яка в дальшому переходить в Наддністрянську (почавши від колишнього двора). Вулиця, яка веде від центру міста до села Серафинець, зветься тепер Карла Маркса. В будинку, де колись приміщувався Повітовий виділ, тепер приміщується редакція і друк **„Кол-**

госпника Придністров'я", „органу Городенківського Районного комітету Комуністичної Партії України і Районної Ради Депутатів Трудящих Івано-Франківської Області". Часопис цей виходить три рази в тиждень (вівторок, четвер, субота). Його тираж 12,405 примірників, які обов'язково кожний житель Городенки має мати в себе в хаті. Часопис появляється регулярно й досі появилось около 4,500 чисел. В тому самому будинкові приміщується канцелярія адвокатів. Це тепер напів-державна установа. Більше таких бюр в місті немає. Там працює чотирьох юристів.

В осередку міста, перед давньою міською управою є Площа героїв, своєрідний маленький парк, де поховано 14 вояків, які полягли в боях з німцями. Біля гробів пам'ятник Невідомому воїнові. Дальше на полудне від згаданої площі є кіоск з молоком, морозивом, а ще дальше готель і фінансовий відділ міста. Цей останній будинок майже на розі вулиці, яка веде вас попри колишню жидівську божницю (там тепер будинок спорту — руханкова заля) до Миколинської церкви, яка тепер обернена на сільсько-господарську базу. Шлях цей — це вулиця Енґельса.

Йдучи далі наполудне вулицею Леніна по правиці є п'ять поверхові житлові будинки, які простягаються аж до рогу колишнього ресторану Мазурика. Все старе тут знищене враз зі згаданим рестораном. Перейшовши дорогу „26 лютого" та, що вела на колишній базар, до речі, він там й сьогодні є), побачите також нові різні будівлі. Зі старих малощо залишилося. На місці давньої Мужеської школи працює тепер зубна поліклініка. Дальше на полудне від зубної поліклініки є ЗАКС — уряд, де заключують подружжя. Там також є метрикальний уряд цілого району і там приміщується статистичне бюро. Біля цих будинків є міська бібліотека.

Дорога, яка веде попри колишній суд на Чернятин і лучиться зі сучасною вулицею Леніна, зветься тепер Радянською. На розі вулиць Радянської і Леніна є пам'ятник Ленінові як також побудований великий торговельний будинок — універмаг. Будинок української гімназії залишився і там приміщується десятирічка, для якої збудовано на полудне від неї ще два інші великі будинки. В одному із них є різного рода майстерні для шкільної молоді.

Значно змінився лівий бік Головної вулиці, тепер Леніна. Церква залишилася і є чинна. На полудне від церкви побудована велика пошта. Біля неї дальше на полудне приміщується рай-союз, міська рада та народний суд. Дві останні установи приміщуються вже в колишніх забудуваннях д-ра Теофіля Окуневського. Ще дальше наполудне є аптека.

На північ від церкви є площа і потужна будова, в якій приміщується клюб. Цей будинок малощо не дотикає до вірменського костела з півночі і дещо висувається на схід поза костел. Дорогу, яка вела попри колишнього „Рольніка" зліквідовано. В забудуваннях колишнього Народного Дому, в приміщеннях колишньої „Бесіди" приміщується книговедення різних підприємств міста Городенки. На північ від колишнього Народного Дому вздовж вулиці Леніна немає замітніших будівель. На розі Леніна та дороги до Серафинець є парк. По другій стороні згаданої дороги зберігається давній костел, який в часі війни був дещо знищений а тепер його відновляють і правдоподібно віддадуть його на церкву а теперішню церкву замінять на музейне приміщення. Кажеться, що офіційним чинникам не надто подобається церква біля їхнього клюбу та урядової пошти.

До замітніших сучасних будівель міста Городенки належить Літній театр, який приміщується на місці, де була бурса та будинок Філії „Просвіти". На місці колишньої Жіночої школи є нові забудування для діточих садків. Вони получені з давнім парком, який також значно поширений. Переїзд попри вірменський костел зліквідований, а в самому костелі приміщується магазин заліза.

В забудуваннях колишнього суду урядує Райпартком зі своїми трьома секретарями. На чолі Рай-кому стоїть вже довший час перший секретар Ісаак Карпович Григоренко, за національним походженням жид зі Заболотова, жонатий з українкою. Райком управляє всім життям повіту — району, в ділянці не тільки політичній, але також культурній і господарській. В колишній судовій в'язниці урядує прокурор зі своїм штабом. Там також приміщується в'язниця для політичних в'язнів та карних проступників.

Коло Райкому є воєнкомат. Це великий будинок на площі давнього складу дерева. Деякі уряди цього воєн-

комату приміщуються також в колишній канцелярії адвоката В. Кассіяна. Міліція має свої приміщення на полудне від колишнього „Сокола". Сокіл обернено на будинок культури.

До великих будівель міста належить п'ять поверховий будинок Школи механізації, яка розположена в старих і нових будинках, які колись займала т. зв. „Рільнича школа". Там теж є великі будинки двох гуртожитків, мужеського і жіночого. Тут навчається около дві тисячі хлопців і дівчат, які крім механізації вивчають теж програму десятирічки. Школа вивінована в різні механічні варстати. Сюди приїжджає молодь на навчання з інших підкарпатських районів.

При шляху, який веде з Городенки на північ до Глушкова є забудування великої районної лічниці. Це на північ від колишнього залізничого тору. Давня стара лічниця коло толоки обернена на породільню. Шлях, який веде до неї попри толоку зветься вулицею Першого травня.

Цукроварня (цукровий завод) працює по старому з тим, що біля неї постало більше забудувань. Напроти цукроварні, біля шляху, що веде на Івано-Франківськ (на Тишківці і Рашків) по правій стороні в сторону двора є сирний завод. Колишнє озеро біля двора теж поширене. В самому дворі приміщується велика машино-тракторна станція (МТС), яка обслуговує трактори і комбайни цілого району.

Автобусова станція має свої забудування на колишній торговиці. Це дуже рухлива частина міста з уваги на великий транспортовий рух. Тут також великий ресторан, кіоски тощо. Розбудовано також площу, де відбувалися колись спортові змагання. Там побудовано великий амфітеатр, який уживається передусім для масових політичних зібрань, мітінґів та партійних свят. Решта площі забудована житловими будинками.

В Городенці працює також цегельня, спиртовий завод, міжколгоспна будівельна організація, торфопідприємство, дві восьмирічні школи (крім згаданої десятирічки), музична школа, школа робітничої молоді, два кінотеатри. На кожному куті (передмісті) є місцеві клюби. На Котиківці такий клюб побудовано на площі біля доріг на Семаківці і Чернелицю. Залізнична станція працює як і передше. Є також маленьке летовище, яке служить тіль-

ки для кількоособових літаків, якими користуються переважно партійна еліта. Їх звуть кокорудзяниками. Летовище це біля шляху на Поточище.

Як ми вже згадували, народ найбільш користується автобусовою транспортацією. Вона досить дешева. До обласного центру автобуси йдуть що години, до Коломиї майже те саме. На Снятин і Чернівці також добре наладнаний транспорт. До Заліщик їдеться на Стефанівку, а дальше Заставнецькою дорогою і на міст на Дністрі. До Бучача їдеться на Товмач-Клубівці. В Клубівцях шлях розгалужується на Тернопіль, Чортків і Бучач. Міст між Устечком а Семаківцями не працює, бо ушкоджений, але зараз йде будова над новим мостом на Дністрі. Він буде лучити Поточище з Устечком. Сюди вже провадить широкий асфальтовий шлях з Городенки. Бічні шляхи такі як передше, з вибоями і невпорядковані. В деяких просторах придорожні рови порозорювані на поля. Це ще більше комплікує упорядкованість бічних доріг. При шляхах не видно традиційних хрестів і капличок. Сучасна влада усунула також пропам'ятні хрести з 1848 р., якими народ вшановував пам'ять знесення панщини.

Населення Городенки і Городенщини наскрізь українське з незначними домішками напливового елементу в центрах району. Немає жидів ані поляків. Вивезені поляки часто навідуються в Західню Україну. Зі собою привозять різні лахи на продаж а тут викупляють золото та везуть на „зємє одзискане", а звідси часто ще дальше на захід, цебто в Східню Німеччину, з якою торговельні кордони Польщі досить облегчені.

В городенці відкрита тільки церква в місті, знова Миколинська, як вже згадано, служить за сільсько-господарську базу. На селах церкви в більшості закриті. З правила, відкриті тільки в тих селах, де є осідок управи колгоспу, зглядно, де приміщується сільрада. В практиці, це випадає одна церква на 3—4 села. Відкриті церкви заповнені народом в неділі і свята, переважно старшими. Кажуть, що богомольці відвідують також відпустову церкву в Далешевій. Якщо церква відкрита, моляться в церкві, якщо ні, під церквою. З вдоволенням треба замітити, що по селах підвищено шкільництво та значно зросла місцева інтеліґенція села й міста — учителі, інженери, лікарі тощо.

ЗМІСТ

Вступне слово **М. Г. Марунчак** 5

Загальна частина

Ярослав Пастернак: Городенщина в безодні віків 9
М. Бачинський: Спроба характеристики положення, будови, клімату і населення городенського повіту 26
Василь Яшан: З минулого Городенки й околиці 38
М. Бачинський: Городенщина в світлі статистичних даних, зібраних на підставі передвоєнних польських і післявоєнних совєтських джерел 50
Василь Яшан: Парохії і церкви 58
Михайло Петруняк: Перебування запорожців на Покутті і Гуцульщині 69
Михайло Г. Марунчак: Колонізаційні процеси в Городенщині 70
М. Бачинський: Шкільництво Городенщини 87
Василь Яшан: Судівництво та адвокатура й адміністрація 89
Юрій Роїк: Дещо про Городенку 95
Денис Гевко: Городенка в моїй юнацькій пам'яті 104
Денис Гевко: З народної творчости Городенки 113
М. Григор: Перший прихід царських військ до Городенки та їхнє адміністрування 121
Василь Яшан: Доля городенських жидів 126

Ріст і розквіт Городенщини

Михайло Г. Марунчак: Організаційний стан Городенщини в 1910 р.— Шашкевичівські святкування вершок повітової спаяности 129
Михайло Г. Марунчак: До початків української гімназії в Городенці 134
Омелян Шкавр: Українська гімназія в Городенці в 1912—1918 рр. 145
Роман Міхняк: Городенська гімназія під польською окупацією 153
М. Загайкевич: Дещо про кабінети української гімназії Рідної Школи в Городенці 164
Теодор Михайлівський: Спомин про Городенку й наші змагання 168
Марія Велигорська: Мої воєнні спомини про Серафинці, Городенку та Листопадовий Зрив 172
Василь Волицький: Конспіративний військовий гурток учнів й його участь в Городенському перевороті 177

Іван Василишин: Роля духовенства й учительства в розбудженні культурно-освітнього та економічного життя в Городенському повіті 182
Михайло Г. Марунчак: Городенщина в перших роках польської окупації 203
Василь Яшан: Пацифікація в Городенці і Городенському повіті 216
Василь Гуцуляк: Пацифікація зблизька 226
Василь Яшан: Городенщина під мадярською і німецькою окупацією під час Другої світової війни 229
Михайло Г. Марунчак: Передвоєнні читальні в Краю та Городенщині 252
Богдан Білинський: Філія Просвіти в Городенці 261
Степан Семенюк: «Просвіта» в Городенці в 1937—38 роках 267
Михайло Г. Марунчак: Січовий рух Покуття і Городенщини 290
Ераст Куровицький: Міщанство Городенки й Товариство «Міщанська Родина» 303
Михайло Г. Марунчак: Товариство «Сільський Господар» на терені Городенщини 310
Анна Білинська: Союз Українок в Городенці 317
Михайло Г. Марунчак: Від культурних основ до політичного вивершення 353
Богдан Білинський: Моя політична праця 368
Юрій Роїк: Фронт Національної Єдности 376
Юрій Роїк: На слідах кооперативного руху в Городенщині 378
Анна Білинська: Кооператива «Жіноча Спілка» в Городенці 407
Міля Дороцька-Кулик: Театральне життя в Городенці 408
Василь Модрич-Верган: Організаційна мережа Товариств «Каменярів» в Городенці 412
Анатоль Курдидик: Повітове Лугове Свято в Городенці 449
Віктор Яворський: Спортове Товариство «Пробій» у Городенці 464
Святослав Олесницький: Спортове Товариство «Богун» в Серафинцях 467

Містечка і села Городенщини

Клим Трачук: Містечко Чернелиця 469
Іван Боднарчук: Моє рідне село — Чернятин 475
Іван Макогон: Глушків 478
Михайло Бачинський: Серафинці 484
Михайло Петруняк: Тишківці 507
Данило Пісецький: Корнів 508
Роман Чернелицький: Чернелиця в минулому і сучасному 511
А. Іваночко: Національне відродження села Поточища 514
Дарія Комаринська: Стрільче 524

Василь Савчук: Обертин 526
Василь Трачук: Склад Повітового Союзу Кооператив 529
Микола Цюрак: Сокирчин 533
Михайло Г. Марунчак: Відпустове село Далешева 538

П а м ' я т і д і я ч і в Г о р о д е н щ и н и

Василь Яшан: Д-р Теофіль Окуневський 577
Михайло Бачинський: о. Андрій Стрільчик 585
Анатоль Базилевич: о. Іван Пісецький 587
* * * Д-р Лесь Мартович (політичний профіль) 590
М. В. Ґава: Антін Крушельницький 591
* * * Д-р Ярослав Окуневський 593
* * * Д-р Лев Бачинський 594
Микола Нагірняк: Д-р Василь Кассіян 596
Михайло Г. Марунчак: Дир. Михайло Бараник 598
Роман Копач: Дир. Онуфрій Яківчик 600
Євген Вертипорох: Д-р Іван Велигорський 603
М. Мар: Інж. Іван Семків 605
Євген Слотило: Інж. Богдан Білинський 607
Олександер Роїк: Юрій Роїк 610
Михайло Ґава: Іван Василишин 611
Михайло Г. Марунчак: Брати Комаринські 614
М. Мар: Теодор Матейко 618
М. Мар: Д-р Василь Яшан 619
Михайло Г. Марунчак: Ісповідник Кир Миколай Чарнецький 623
П. М.: Михайло Голинський 626
Ю. Клиновий: Сотник Ярослав Курилюк 630
Василь Яшан: Полковник Михайло Колодзінський 632
Ірина Попович-Крамарчук: Пам'яті Михайла Колодзінського 655
Данило Пісецький
В. Гординська: Гриць Пісецький-Цуньо 658
В. Я. і М. Г. М.: Пом'яник передових священиків Городенщини 661
Василь Яшан: Пом'яник присвячений світлій пам'яті українських вояків з повіту, які у Визвольних змаганнях сповнили свій обов'язок супроти України 667
Олександра Яворська-Копач: Позначились в письменстві 687
М. Мур: Грудка землі народним плугаторам та воїнам народної справи 696

П о г л я д о м у м и н у л е

Михайло Ґамула: Напад татар на Городенку 707
Олександра Яворська-Копач: Засіяні зерна 711
Василь Трачук: Спомини про мою Чернелицю 715

Мирон Левицький: Про родину Крушельницьких 721
Софія Волчук: Великдень в селі Олієва Королівка 725
Міра Білик-Повх: Мої незабутні спомини про Городенку 731
Мирослава Козанкевич-Чубата: З праці жіноцтва Городенки 735
Іваночко: Тернистий шлях українського вчителя 736
К. Тучапський: Мій спомин з Городенки 738
М. Ґава: Спомин про Михайла Голинського 742
Михайло Г. Марунчак: Як я став кооператором в моїй Далешевій 745
Божена Юревич: Спомин про д-ра Анатоля Юревича 751
Василь Грабець: Зловіщий вересень 754
Михайло Озарук: В смузі моєї молодости 758
Михайло Озарук: Спогад про піонерів національного відродження Західної Городенщини 766
М. Г. Марунчак: Друзям шкільної лавки та ідеї — в юному горінні та пошуках служити Батьківщині 770
Василь Никифорук: Коли люди зникали без вістей 775

Родоводи

о. Роман Ганкевич: Тишковецький рід Шухевичів 777
Наталія Чапленко: Про рід Мартовичів у Торговиці 781
Наталія Чапленко: Про топорівський рід Стефанових 782
Юліян Сілецький: Про мою Городенку та мій рід Сілецьких 785

По цей бік океану

Михайло Ґава: Городенчани в Канаді 796
М. Г. Марунчак: Сава Чернецький-Чалий-Далешівський 813
М. Г. Марунчак: Аполінарій Новак 816
Михайло Бачинський: Теодор Гуменюк 820
М. Мар.: Василь Топольницький 823
С. С.: Василь Гультай 825
Теодор Гуменюк: Запорозька Січ у Канаді в 1911—12 рр. 828
Денис Гевко: Як поточищани Канади допомагали рідним будувати Читальню 829
Василь Яшан: Земляки в провінції Саскачеван у 1977 р. 831
Василь Никифорук: Городенчани у ЗСА 834
Михайло Дністрянський: Сучасна Городенки очима відвідувача 854
* * * Історично-мемуарний збірник «Городенщина» завдячує свою появу 859
* * * Зміст 860

В Україні
це видання випущено у світ
при фінансовому сприянні

1. Городенківської районної державної адміністрації
   (*голова* СТЕПАН МАКСИМ'ЮК)
2. Городенківської районної ради сільськогосподарських товаровиробників
   (*голова* МИХАЙЛО ГРАНІШАК)
3. Координаційної ради демократичних організацій району
   (*голова* ІВАН РОМАНЮК)
4. Закритого акціонерного товариства «Надія»
   (*директор* ДМИТРО КОГУТ)
5. Городенківського цукрового заводу
   (*директор* МИХАЙЛО СКІЦЬКО)
6. Городенківського шляхо-ремонтного будівельного управління
   (*начальник* МАРКО ГРИГОРІВ)
7. Відкритого акціонерного товариства «Городенківська пекарня»
   (*директор* ЛЮБА ГИШКА)
8. Городенківського хлібоприймального підприємства
   (*директор* ОЛЕКСАНДР КНИГНИЦЬКИЙ)
9. Городенківського управління експлуатації газового господарства
   (*начальник* ІВАН КУРГАНЕВИЧ)
10. Городенківського районного вузла електрозв'язку
    (*начальник* РОМАН ДМИТРУК)
11. Городенківського районного вузла поштового зв'язку
    (*начальник* МАРІЯ Б'ЯЛАС)
12. Районного відділу освіти
    (*завідуючий* МИКОЛА ВАСИЛИК)
13. Відкритого акціонерного товариства «Міжрайагропостач»
    (*голова* МИРОСЛАВ МОРОЗ)
14. Районного відділення національної державної страхової компанії «Оранта»
    (*начальник* ДМИТРО РУДЕЙЧУК)
15. Городенківського підприємства «Теплоенерго»
    (*директор* ПЕТРО СТРУК)
16. Городенківського підприємства по прийманню худоби в населення
    (*директор* СТЕПАН КОМАРИШИН)
17. Городенківського споживчого товариства
    (*голова* ВАСИЛЬ ЛЯЛЬЧУК)
18. Сороківського споживчого товариства
    (*голова* ВАСИЛЬ КЛИМ'ЮК)
19. Малого підприємства «Фортуна»
    (*директор* РОМАН КЕДИК)
20. Малого підприємства «Рубін»
    (*директор* ГАННА ЦЮРАК)
21. Товариства з обмеженою відповідальністю «Промінь»
    (*директор* МАРТА БОДНАРЧУК)
22. Товариства з обмеженою відповідальністю «Феміна» (Київ)
    (*директор* ВАСИЛЬ ТЕРЕМКО)

ГОРОДЕНЩИНА

Історично-мемуарний збірник

Факсимільне видання

Підписано до друку 09.10.96. Формат 70×100 1/16. Папір офс. Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 69,66. Умовн. фарб.-відб. 69,66. Обл.-вид. арк. 48,0. Зам. 5—1109.

Товариство з обмеженою відповідальністю «Феміна», 254119, а/с 861

ГПРВО «Поліграфкнига», Київ-57, вул. Довженка, 3